

→ SLAVICA ←

ALEKSANDER KIKLEWICZ
MAŁGORZATA KORYTKOWSKA
JULIA MAZURKIEWICZ-SUŁKOWSKA
AGNIESZKA ZATORSKA

**ZINTEGROWANY OPIS
SEMANTYCZNO-SYNTAKTYCZNY
CZASOWNIKÓW BUŁGARSKICH,
POLSKICH I ROSYJSKICH (VERBA
COGITANDI I VERBA SENTIENDI)**

CZEŚĆ I

ZINTEGROWANY OPIS SEMANTYCZNO-SYNTAKTYCZNY
CZASOWNIKÓW BUŁGARSKICH, POLSKICH I ROSYJSKICH

Prace Slawistyczne. Slavica
[Monographs in Slavic Studies. Slavica]

145

Redaktor Naczelna [Editor-in-Chief]

Dr hab. Mariola Jakubowicz, prof. IS PAN,
Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, Polska
[Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland]

Rada Naukowa [Scientific Board]

- К. пед. н., д.ф.н. Ольга Е. Фролова,
Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, Москва,
Российская Федерация [K. ped. n., d.f.n. Ol'ga E. Frolova, Lomonosov Moscow
State University, Moscow, Russian Federation]
- Dr hab. Rafał Górski, prof. IJP PAN,
Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk / Uniwersytet Jagielloński,
Kraków, Polska [Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences /
Jagiellonian University, Cracow, Poland]
- Dr hab. Aleksandra Janowska, prof. UŚ,
Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice, Polska
[University of Silesia in Katowice, Katowice, Poland]
- Prof. Igors Koškins,
Latvijas Universitāte, Rīga, Latvija [University of Latvia, Riga, Latvia]
- PD Dr. Thomas Menzel,
Serbski Institut / Sorbisches Institut, Bautzen/Budyšin, Deutschland
[Sorbian Institute, Bautzen, Germany]

**Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk
Fundacja Sławistyczna**

**Aleksander Kiklewicz
Małgorzata Korytkowska
Julia Mazurkiewicz-Sułkowska
Agnieszka Zatorska**

**ZINTEGROWANY OPIS
SEMANTYCZNO-SYNTAKTYCZNY
CZASOWNIKÓW BUŁGARSKICH,
POLSKICH I ROSYJSKICH
(*verba cogitandi i verba sentiendi*)**

CZĘŚĆ I

**Redakcja naukowa
Małgorzata Korytkowska**

Warszawa 2019

Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk

Fundacja Sławistyczna

Recenzje wydawnicze [Editorial Reviews]

prof. dr hab. Maria Papierz (emerita)

Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Polska [Jagiellonian University, Cracow, Poland]

д-р филолог. н., проф. Татьяна Ростиславовна Рамза

[d-r filolog. n., prof. Tat'ana Rostislavovna Ramza]

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт [Belarusian State University], Мінск [Minsk], Belarus

Praca została przygotowana w ramach realizacji projektu naukowo-badawczego „Właściwości składniowe czasowników jako baza ich zintegrowanego opisu leksykograficznego (w perspektywie konfrontacji polsko-bułgarsko-rosyjskiej)” przyznanego na lata 2014-2017 przez Narodowe Centrum Nauki RP (nr grantu: 2013/11/B/HS2/03116). Kierownik projektu: Małgorzata Korytkowska.

The preparation of this work was financed within the scientific research project “Syntactic properties of verbs as a basis for integrated lexicographic description (in the Polish-Bulgarian-Russian comparative perspective)” [“Właściwości składniowe czasowników jako baza ich zintegrowanego opisu leksykograficznego (w perspektywie konfrontacji polsko-bułgarsko-rosyjskiej)”], awarded for 2014-2017 by the National Centre for Science of the Republic of Poland (grant no. 2013/11/B/HS2/03116). Project head: Małgorzata Korytkowska.

NARODOWE CENTRUM NAUKI

Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich (verba cogitandi i verba sentiendi) (publikacja monografii naukowej) – zadanie finansowane w ramach umowy 703/P-DUN/2019 ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę.

An integrated semantic and syntactic description of Bulgarian, Polish and Russian verbs: verba cogitandi and verba sentiendi (publication of the monograph) – project financed under contract no. 703/P-DUN/2019 from funds of the Minister of Science and Higher Education of the Republic of Poland, allocated to science dissemination activities.

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Redaktor prowadzący [Copy-editor]

Dorota Leśniewska

Korekta [Proof-reading]

Dorota Muszyńska-Wolny, Katarzyna Roman-Rawska

Skład i łamanie [Typesetting and page makeup]

Andrzej Cedro

Opracowanie komputerowe słowników [Digital interlinking of dictionaries]

Marcin Kowalczyk

Copyright © by Małgorzata Korytkowska & the respective authors, 2019

This is an Open Access book distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and noncommercial, provided that the book is properly cited.

e-ISBN: 978-83-66369-02-3 (the book)

e-ISBN: 978-83-66369-03-0 (part 1)

ISSN: 0208-4058 (Prace Slawistyczne. Slavica)

Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk

[Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences]

ul. Bartoszewicza 1b/17, 00-337 Warszawa

tel. 22/826 76 88, wydawnictwo@ispan.waw.pl, www.ispan.waw.pl

SPIS TREŚCI

Część I. Opracowanie monograficzne

Wstęp	9
Wykaz symboli	13
1. Problemy teoretyczne	17
1.1. Zarys problemów opisu semantycznego i syntaktycznego	17
1.1.1. Znaczenie leksykalne czasownika a jego właściwości syntaktyczne	17
1.1.2. Składnia semantyczna vs składnia formalna	23
1.1.3. Składnia eksplikacyjna	30
1.2. Problemy leksykograficzne	38
1.3. Aspekty konfrontatywne podejmowanej problematyki	70
1.4. Założenia teoretyczne i zakres badania	73
1.4.1. Cechy poziomu semantycznego	75
1.4.1.1. Klasa czasowników mentalnych	77
1.4.1.2. Klasa czasowników emotywnych	84
1.4.2. Podstawy teoretyczne opisu	96
1.4.2.1. Cechy komponentu propozycjonalnego	96
1.4.2.2. Przejawianie się pewności/hipotetyczności zdarzenia lub stanu zawartego w argumencie propozycjonalnym	100
1.4.2.3. Semantyczna kategoria temporalności i przejawianie się relacji temporalnych w badanych strukturach zdaniowych	102
1.4.3. Problemy opisu polisemii	104
1.4.4. Problemy konfrontatywne	106
1.4.5. Podstawa materiałowa	106
1.4.5.1. Budowa baz danych	106
1.4.5.2. Struktura hasła. System zapisu fraz zdaniowych i schematów formalnych	108

2. Struktury propozycyjalne i ich reprezentacje zdaniowe	111
2.1. Procesy zachodzące w strukturach zdaniowych.	111
2.1.1. Klasy predykatów i podstawowe struktury zdaniowe w zbiorach czasowników mentalnych i emotywnych	111
2.1.1.1. Podklasa czasowników odnoszących się do wiązki relacji.	120
2.1.1.2. Problem granicy między pozycjami intensjonalnymi i ekstensjonalnymi względem predykatu.	124
2.1.2. Lokalizacja pozycji argumentowych w strukturach zdaniowych.	128
2.1.3. Zjawiska zachodzące w strukturach zdaniowych w zakresie argumentów propozycyjalnych.	134
2.1.3.1. Procesy przekształceń podstawowej struktury zdaniowej, związane z realizacją argumentów propozycyjalnych.	134
2.1.3.2. Struktury mieszane.	158
2.1.4. Podsumowanie	163
2.2. Walencja czasowników mentalnych w aspekcie realizacyjnym	167
2.2.1. Realizacja struktur propozycyjalnych	168
2.2.2. Realizacja argumentów przedmiotowych.	178
2.2.3. Realizacja argumentów propozycyjalnych	187
2.2.4. Analiza konfrontatywna	200
2.3. Walencja czasowników emotywnych w aspekcie realizacyjnym.	209
2.3.1. Realizacja struktur propozycyjalnych	209
2.3.2. Realizacja argumentów przedmiotowych.	216
2.3.3. Realizacja argumentów propozycyjalnych	221
2.3.4. Analiza konfrontatywna	228
2.4. Analiza walencyjna klas czasowników w ujęciu porównawczym	238
3. Formalne przejawianie się potencjalności i temporalności jako cech struktur semantycznych czasowników i cech tworzonych przez nie struktur zdaniowych	247
3.1. Przejawianie się pewności/hipotetyczności zdarzenia zawartego w treści argumentu propozycyjalnego	247
3.1.1. Dystrybucja wykładników więzi.	249
3.1.2. Modyfikująca funkcja negacji	259
3.1.3. Problem hipotetyczności argumentu propozycyjalnego w typie deliberatywnym zdań	264
3.1.4. Relacje między dystrybucją wykładników więzi a semantyką <i>verbum</i>	269

3.1.5. Pewność/hipotetyczność zdarzenia w treści argumentu propozycjonalnego a <i>verba sentiendi</i>	271
3.2. Formalne przejawianie się temporalności jako cechy struktury semantycznej czasowników	275
3.2.1. Przejawianie się temporalności w zakresie semantycznej kategorii aspektu.	276
3.2.1.1. Czasowniki monoprefiksalne	277
3.2.1.2. Czasowniki poliprefiksalne	293
3.2.1.3. Wtórne czasowniki niedokonane	297
3.2.1.4. Przejawianie się kategorii aspektu przy zerowaniu argumentu propozycjonalnego	300
3.2.1.5. Problem podziału zbioru predykatów emotywnych na afekty i postawy emocjonalne	304
3.2.2. Przejawianie się temporalności zewnętrznej	308
3.2.3. Podsumowanie	311
4. Polisemia czasowników.	314
4.1. Zróżnicowania walencyjne polisemitów w języku bułgarskim	314
4.1.1. Polisemia czasowników mentalnych	314
4.1.2. Polisemia czasowników emotywnych	319
4.2. Zróżnicowania walencyjne polisemitów w języku polskim	323
4.2.1. Polisemia wśród czasowników mentalnych	323
4.2.2. Polisemia czasowników emotywnych	329
4.3. Zróżnicowania walencyjne polisemitów w języku rosyjskim	333
4.3.1. Polisemia czasowników mentalnych	333
4.3.2. Polisemia czasowników emotywnych	344
Zakończenie	352
Bibliografia	356
Bibliography (transliteration).	375
Informacja o tomie i streszczenie.	393
About the volume and summary	395

Część II. Bazy danych

Część II.1

1. *VERBA COGITANDI* (CZASOWNIKI MENTALNE)

1.1. Język bułgarski.	7
1.1.1. Zestaw haseł	8
1.1.2. Hasła alfabetycznie	15
1.1.3. Odpowiedniki polskie	154
1.1.4. Odpowiedniki rosyjskie	290
1.2. Język polski	472
1.2.1. Zestaw haseł	473
1.2.2. Hasła alfabetycznie	480
1.2.3. Odpowiedniki bułgarskie	629
1.2.4. Odpowiedniki rosyjskie	755
1.3. Język rosyjski	937
1.3.1. Zestaw haseł	938
1.3.2. Hasła alfabetycznie	949
1.3.3. Odpowiedniki bułgarskie.	1148
1.3.4. Odpowiedniki polskie	1276

Część II.2

2. *VERBA SENTIENDI* (CZASOWNIKI EMOTYWNE)

2.1. Język bułgarski.	7
2.1.1. Zestaw haseł	8
2.1.2. Hasła alfabetycznie	16
2.1.3. Odpowiedniki polskie	170
2.1.4. Odpowiedniki rosyjskie	349
2.2. Język polski	559
2.2.1. Zestaw haseł	560
2.2.2. Hasła alfabetycznie	569
2.2.3. Odpowiedniki bułgarskie	763
2.2.4. Odpowiedniki rosyjskie	906
2.3. Język rosyjski	1116
2.3.1. Zestaw haseł	1117
2.3.2. Hasła alfabetycznie	1126
2.3.3. Odpowiedniki bułgarskie.	1351
2.3.4. Odpowiedniki polskie	1494

Wstęp

Przedstawiane opracowanie jest realizacją projektu *Właściwości składniowe czasowników jako baza ich zintegrowanego opisu leksykograficznego (w perspektywie konfrontacji polsko-bułgarsko-rosyjskiej)* i powstało dzięki finansowaniu tej pracy przez Narodowe Centrum Nauki w latach 2014–2017 z afiliacją przy Instytucie Slawistyki PAN. Nad grantem pracował zespół w składzie: Małgorzata Korytkowska (kierownik projektu) – Instytut Slawistyki PAN, Aleksander Kiklewicz (główny wykonawca projektu) – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Julia Mazurkiewicz-Sułkowska (wykonawca) oraz Agnieszka Zatorska (wykonawca) – Uniwersytet Łódzki. Powstało opracowanie złożone z dwóch części: 1) opracowania monograficznego zawierającego analizy badanego materiału oraz 2) baz danych dla trzech badanych języków słowiańskich o charakterze słowników semantyczno-syntaktycznych, zawierających w sumie ponad 1600 haseł z dwóch klas semantycznych – klasy czasowników mentalnych (*verba cogitandi*) i klasy czasowników emotywnych (*verba sentiendi*).

Podstawowym celem prac było badanie relacji między płaszczyzną semantyczną (i cechami poszczególnych czasownikowych jednostek o określonym znaczeniu) a płaszczyzną formalną, w tym głównie płaszczyzną składniową. Problematyka dotycząca restrykcji nakładanych przez czasowniki jako konstytutywne elementy struktury zdaniowej na postacie tej struktury od dłuższego czasu przyciągała uwagę językoznawców, jednak trzeba podkreślić, że bardzo często analizy ograniczały się do płaszczyzny formalnej (por. różne wersje teorii walencji czasowników), pozbawione były najczęściej odniesienia do specyfiki semantycznej czasowników, a badany materiał nie dotyczył określonych klas semantycznych jednostek predykatywnych. Podstawowym założeniem naszego badania było szersze uwzględnienie immanentnych cech semantycznych analizowanych klas czasowników oraz przyjęcie takiego modelu teoretycznego, który umożliwiał eksplicitną interpretację zjawisk semantyczno-syntaktycznych. Dlatego też materiał językowy został ograniczony do dwóch klas

semantycznych verbów, scharakteryzowanych poprzez relewantne dla tych zbiorów cechy semantyczne, a za podstawę teoretyczną przyjęto model składni semantycznej.

Scharakteryzowany wyżej cel podstawowy opracowania stanowił punkt wyjścia dla przeprowadzenia analizy procesów semantyczno-syntaktycznych zachodzących w zbiorach struktur zdaniowych, tworzonych przez poszczególne jednostki czasownikowe. Opis manifestowania się cech semantycznych czasowników ograniczony został do zjawisk formalnych, przejawiających się w strukturach zdaniowych, przy czym poza analizą składnika propozycjonalnego uwzględnione zostały wypadki formalnego wyrażania treści innych podstawowych komponentów semantycznych zdania, takich jak potencjalność i temporalność (z aspektem semantycznym). Takie ujęcie ma więc cechy opisu zintegrowanego w tym sensie, że obejmuje różne poziomy języka – od płaszczyzny semantycznej, gdzie uściśla się cechy badanych klas jednostek, poprzez zjawiska przejawiania się w strukturze zdaniowej w sposób sformalizowany relewantnych zdaniowych kategorii semantycznych, po fakty czysto powierzchniowe, formalne. Zjawiska te stały się też podstawą dla analiz procesów kondensacyjnych struktury zdaniowej, a także analiz konfrontatywnych, w tym także o typie kwantytatywnym.

Istotną częścią opracowania są bazy typu słownikowe. Należy podkreślić, że ich stworzenie stanowiło poważne wyzwanie dla autorów. Polegało ono na zgromadzeniu obszernego materiału faktograficznego, ale przede wszystkim na wypracowaniu podstaw modelowych dla rozwiązywania problemów ściśle leksykograficznych, takich jak funkcja wyrazu hasłowego, granice hasła, poza którymi lokują się ewentualne jednostki homonimiczne, struktura haseł, podporządkowana regułom hierarchiczności dopuszczalnych dla poszczególnych jednostek typów struktur zdaniowych, itp. Stworzone bazy są zintegrowane, co polega na wzajemnym połączeniu haseł jednego języka z ich odpowiednikami z pozostałych języków.

Tego typu opracowania, biorąc pod uwagę jego zakres, w tym zwłaszcza jego charakter konfrontatywny, brak do tej pory w literaturze slawistycznej. Analiza występujących w materiale zjawisk pozwoliła też ustosunkować się do problemu polisemii, a wnioski jej dotyczące są rezultatem przyjętego modelu badania. Omawiane tu części słownikowe mają charakter typowy dla tzw. słowników naukowych, ale uważamy, że formułowane przez nas wnioski mogą mieć wartość także dla leksykografii popularnej, ogólnodostępnej, ponieważ stosowana aktualnie praktyka w zakresie struktury haseł słownikowych pozostawia wiele do życzenia, jeśli chodzi o konsekwentne, czytelne, ale przede wszystkim zgodne z eksplicitnie sformułowanymi regułami uwzględnianie zjawisk polisemii.

Poszczególne części opracowania są autoryzowane; w pewnych szczegółach ujawniają się w nich przekonania autorów co do niektórych kwestii, wyrażone w ich

wcześniejszych badaniach. Pojawiające się różnice ujęć dotyczą jednak problemów, które nie mają decydującego wpływu na wnioski z prac. Pozostaje nam zapewnić odbiorców, że dążeniem naszym było osiągnięcie możliwie spójnego opisu, opartego na przyjętym modelu teoretycznym.

Koncepcja pracy, rozwiązywanie podstawowych i szczegółowych problemów pochłonęły wiele czasu i absorbowwały wszystkich członków zespołu. Konieczny był podział zadań zarówno w odniesieniu do tworzenia baz danych, jak też części monograficznej. Autorami poszczególnych rozdziałów monografii i baz danych są:

- A. Kiklewicz: Zarys problemów opisu semantycznego i syntaktycznego — część 1.1.; Problemy leksykograficzne — część 1.2.; Walencja czasowników mentalnych w aspekcie realizacyjnym — część 2.2.; Walencja czasowników emotywnych w aspekcie realizacyjnym — część 2.3.; Analiza walencyjna klas czasowników w ujęciu porównawczym — część 2.4.; Zróżnicowania walencyjne polisemantów w języku rosyjskim — część 4.3.,
- M. Korytkowska: Wstęp; Aspekty konfrontatywne podejmowanej problematyki — część 1.3.; Założenia teoretyczne i zakres badania — część 1.4.; Procesy zachodzące w strukturach zdaniowych — część 2.1.; Zakończenie.,
- J. Mazurkiewicz-Sułkowska: Formalne przejawianie się temporalności jako cechy struktury semantycznej czasowników — część 3.2.; Zróżnicowania walencyjne polisemantów w języku bułgarskim — część 4.1.,
- A. Zatorska: Przejawianie się pewności/hipotetyczności zdarzenia zawartego w treści argumentu propozycyjnego — część 3.1.; Zróżnicowania walencyjne polisemantów w języku polskim — część 4.2.

Autorami poszczególnych semantyczno-syntaktycznych baz danych są:

- A. Kiklewicz: czasowniki rosyjskie (mentalne i ematywne),
- J. Mazurkiewicz-Sułkowska: czasowniki bułgarskie (mentalne),
- J. Mazurkiewicz-Sułkowska i M. Korytkowska: czasowniki bułgarskie (ematywne),
- A. Zatorska i M. Korytkowska: czasowniki polskie (mentalne i ematywne).

Wsparcie NCN miało kluczowy charakter dla powstania projektu opracowania i jego realizacji. Autorzy kierują podziękowania także do kierownictwa Instytutu Sławyistyki PAN, któremu zawdzięczają pomoc (także finansową) i zrozumienie w trakcie starań o grant oraz w okresie jego realizacji, a przede wszystkim wyrażają wdzięczność za zaangażowanie i pomoc w opublikowaniu niniejszej pracy. Podobne słowa podziękowania kierują do kierownictwa Wydawnictwa IS PAN „SOW”, a także do członków Zespołu Obsługi Badań Naukowych IS PAN, wspomagających autorów w trudach realizacyjnych na różnych etapach prac.

Wykaz symboli

Symbole dla zapisu fraz zdaniowych (struktur eksplikacyjnych)

$P(x, q)$	klasa predykatu z argumentami
V	czasownik realizujący główny predykat
N_x	fraza nominalna realizująca argument x
N_y	fraza nominalna realizująca argument y
$V_q \dots / V_r \dots / V_p \dots$	czasownik (wraz z uzupełnieniami) realizujący pozycję predykatu w argumencie propozycjonalnym $q/r/p$
$V_q \dots, \dots$	czasownik implikujący argument propozycjonalny q o charakterze wiązki predykcji (wraz z uzupełnieniami)
$VI_{q(/r/p)} \dots$	czasownik w formie infinitiwu realizujący pozycję predykatu z $q/r/p$ (wraz z uzupełnieniami)
V_{con}	czasownik w formie koniunktywu
$Ger_q \dots$	imiesłów przysłówkowy współczesny realizujący pozycję predykatu z q
N_{aq}	fraza nominalna realizująca argumentową pozycję niepropozycjonalną w q (analogicznie dla r lub p)
$N_{aq\ pl}$	pluralna fraza nominalna realizująca argumentową pozycję niepropozycjonalną w q (analogicznie dla r lub p)
$N_{x, aq\ pl\ rec}$	pluralna fraza nominalna realizująca pozycję argumentową x oraz pozycję argumentu przedmiotowego z q w strukturze recyprokalnej

$N_{aq, ar pl}$	fraza nominalna realizująca implikowaną pozycję argumentową z q i r jako pluralną
N_{pq}	fraza nominalna realizująca orzecznik w predykanie q w podstawowej strukturze zdaniowej (analogicznie dla r lub p)
N_t	fraza nominalna odnosząca się do odcinka czasu, implikowana przez predykat
$NV_q \dots$	fraza nominalna, efekt nominalizacji argumentu propozycjonalnego q (wraz z uzupełnieniami; analogicznie dla pozycji r lub p)
$NV_{q pl} \dots$	fraza nominalna, efekt nominalizacji argumentu propozycjonalnego q o charakterze wiązki relacji (analogicznie dla r lub p)
$NV_{q, r pl} \dots$	pluralna fraza nominalna, efekt nominalizacji kumulującej argumenty propozycjonalne z q i r
$NV_{pq} \dots$	fraza nominalna z nominalizacji, realizująca orzecznik w predykanie q w podstawowej strukturze zdaniowej (analogicznie dla r lub p)
$NV_{aq} \dots$	fraza nominalna jako efekt nominalizacji, realizująca argumentową pozycję w q (i analogicznie dla r lub p)
Adj_{pq}	adiectivum realizujące orzecznik w predykanie q w podstawowej strukturze zdaniowej (analogicznie dla r lub p)
$Adj_{pq, r pl}$	adiectivum w pluralis realizujące orzecznik w predykanie q w podstawowej strukturze zdaniowej (analogicznie dla r lub p)
Adv_{pq}	adverbium realizujące orzecznik (jako adiectivum występujące w funkcji orzecznika w q w podstawowej strukturze zdaniowej) – analogicznie dla r lub p
$\emptyset_q$	brak realizacji argumentu propozycjonalnego q (analogicznie argumentu r lub p)
$\emptyset_{vq}$	brak realizacji copuli predykatora imiennego w funkcji predykatu z q
rec	subskrypt w zapisach struktur recyprokalnych
, , ,	przecinki wyznaczają granice realizacji poszczególnych argumentów (ich szyk jest utrzymany we wzorcach formalnych)
$\rightarrow$	strzałka odsyła od zapisu danej frazy zdaniowej jako struktury eksplikacyjnej do zapisu struktury zdaniowej w terminach kategorii formalnych

Symbole dla zapisu realizacji formalnych fraz zdaniowych

V	czasownik w pozycji inicjalnej schematów odnosi się do głównego predykatu
V...	czasownik realizujący predykat w ramach argumentu propozycjonalnego (wraz z uzupełnieniami)
V..., ...	czasownik realizujący predykat w ramach argumentu propozycjonalnego o charakterze wiązki predykcji
VI...	czasownik realizujący predykat w ramach argumentu propozycjonalnego w formie infinitiwu (wraz z uzupełnieniami)
Ger...	imiesłów przysłówkowy (wraz z uzupełnieniami) realizujący predykat w ramach argumentu propozycjonalnego
N_{nom}	fraza nominalna w nominatiwie
N_{gen}	fraza nominalna z genetiwie
N_{acc}	fraza nominalna w accusatiwie
N_{instr}	fraza nominalna w instrumentalu
N_{loc}	fraza nominalna w locatiwie
N_{acc...}	fraza nominalna w accusatiwie jako efekt nominalizacji zdania (wraz z pozycjami argumentowymi)
N_k	kongruentna z <i>verbum</i> (podmiotowa) fraza nominalna (dotyczy języka bułgarskiego)
N_{-k}	niekongruentna z <i>verbum</i> , dopełnieniowa fraza nominalna (dotyczy języka bułgarskiego)
Adj_{nom}	adiectivum w nominatiwie
Adj_{acc}	adiectivum w accusatiwie

Con	Spójnik
Prep	przyimek (por.: <i>Prep N_{acc}</i> , tzn. przyimkowa fraza nominalna w accusatiwie)
Prep N	przyimkowa fraza nominalna (dotyczy języka bułgarskiego)
Pron	zaimek prosentencjalny (<i>to/mova/mo // tak/maka/mak</i>)
, , ,	przecinki wyznaczają granice realizacji pozycji argumentowych; szyk tak wydzielonych segmentów jest tożsamy z szykiem segmentów we wzorcach eksplikacyjnych
[]	elementy nienależące do struktury predykatowo-argumentowej w cytowanych przykładach zdaniowych

1. Problemy teoretyczne

1.1. Zarys problemów opisu semantycznego i syntaktycznego

We współczesnym językoznawstwie dominujący charakter ma przekonanie badaczy o potrzebie rozwijania zintegrowanego opisu języka, obejmującego różne jego aspekty i poziomy. W tej tematyce wiele już osiągnięto, jednak wciąż powstają coraz to nowe projekty badawcze, których konieczność tłumaczy się zarówno względami teoretyczno-metodologicznymi, jak i faktograficznymi. W pierwszej kolejności chodzi o badanie relacji między płaszczyzną semantyczną a składniową jako dwóch podstawowych obszarów funkcjonowania jednostek języka. Opracowanie tej problematyki wychodzi poza granice lingwistyki opisowej, gdyż w perspektywie współczesnego językoznawstwa wiąże się z zagadnieniami lingwistyki stosowanej, w szczególności lingwistyki korpusowej i leksykografii, a także z zagadnieniami językoznawstwa konfrontatywnego.

1.1.1. Znaczenie leksykalne czasownika a jego właściwości syntaktyczne

XX-wieczna lingwistyka opisowa bazowała na wprowadzonej przez F. de Saussure'a (2002: 147 i n.) dyktomii syntagmatyki i paradygmatyki (Saussure używał terminu *związki asocjacyjne*, które za sprawą L. Hjelmsleva przyjęło się określać jako *paradygmatyczne*). W teorii klasycznego strukturalizmu sfery syntagmatyki i paradygmatyki są od siebie odseparowane: związki syntagmatyczne polegają na łączliwości i następstwie, a związki paradygmatyczne – na wzajemnym zastępstwie elementów. Ponadto związki syntagmatyczne istnieją *in praesentia*, tzn. realizują się w rzeczywistych relacjach materialnych jednostek językowych, podczas gdy związki paradygmatyczne istnieją *in absentia*, tzn. „w pamięciowym szeregu potencjalnym”. Związki syntagmatyczne nasuwają „porządek następstwa i ograniczoną liczbę elementów”,

podczas gdy związki paradygmatyczne „nie ukazują się ani w ograniczonej liczbie, ani w określonym porządku” (ibidem: 151).

Saussure był ponadto przekonany, że obydwa typy relacji jednostek językowych działają symultanicznie, co pozwala nie tylko na odtworzenie jednostek w tej formie, w jakiej są one zakodowane w systemie języka, lecz także na tworzenie nowych jednostek. W *Kursie językoznawstwa ogólnego* m.in. czytamy:

Pamięć nasza trzyma w zapasie wszystkie typy syntagm mniej lub bardziej złożonych, jakiegokolwiek by były rodzaju, jakąkolwiek by zajmowały przestrzeń, i w chwili używania ich uciekamy się do grup asocjacyjnych, aby ustalić wybór. Gdy ktoś mówi *marchons!* ‘chodźmy, maszerujemy’, myśli podświadomie o różnych grupach skojarzeń, na których przecięciu znajduje się syntagma *marchons!* Występuje ona, z jednej strony, w szeregu *marche! marchez!* i właśnie opozycja *marchons!* z innymi formami określa wybór; z drugiej strony, *marchons* nasuwa na myśl szereg *montons! mangeons!* itd., w obrębie którego została wybrana w taki sam sposób (Saussure 2002: 155-156).

Współdziałanie syntagmatyki i paradygmatyki, jak je rozumiał Saussure, polega w zasadzie na kookurencji obydwu typu związków¹. Nie ma jednak mowy o jakiejkolwiek ich współzależności pod względem zawartości czy też zgodności relacji². W późniejszych koncepcjach neo- i poststrukturalistycznych zaproponowano różne modele skonfigurowania syntagmatyki i paradygmatyki. Tak więc R.-F. Mikus (1972) zaproponował koncepcję strukturalizmu syntagmatycznego, polegającą na dominacji aspektu kombinatorycznego jednostek językowych, przekonując, że relacje paradygmatyczne są pochodne od syntagmatycznych.

Więcej uznania zyskał jednak inny nurt badań, oparty na założeniach funkcjonalizmu. Jego zwolennicy, poczynając od lat 60. ubiegłego stulecia, zaczęli twierdzić,

¹ W podobny sposób traktował to zagadnienie wybitny rosyjski językoznawca W. A. Zwiegincew. Choć w latach 60. XX wieku pisał on, że syntagmatyka i paradygmatyka odpowiadają „opozycji systemu języka i potoku mownego” (1967: 98), jednak później podkreślał koordynację obydwu planów: „Лингвистические единицы представляют собой точку пересечения синтагматических и парадигматических отношений и поэтому невозможно выявлять у них отношения одного порядка. [...] Сами эти отношения определяются друг через друга и поэтому автономно друг от друга не существуют. И именно эта взаимосвязанность двух видов отношений делает возможной идентификацию языковых единиц” [Jednostki lingwistyczne stanowią punkt krzyżowania się relacji syntagmatycznych i paradygmatycznych, dlatego nie można eksponować tylko relacji jednego rodzaju. Każdy typ relacji tłumaczy się poprzez inny, więc nie istnieją one autonomicznie. I właśnie ta ich współzależność warunkuje możliwość identyfikacji jednostek językowych] (1976: 167).

² W związku z tym istnieje podział na dwa rodzaje gramatyk funkcjonalnych: 1) przedmiotem gramatyk paradygmatycznych są kategorie morfologiczne leksemów (gramatyki tego typu, np. rosyjska gramatyka A. W. Bondarki, stosuje się głównie do opisu języków flektywnych); 2) gramatyki syntagmatyczne zajmują się opisem funkcjonalnych właściwości jednostek składniowych, jak np. gramatyka G. A. Zołotowej (więcej o tym: Kiklewicz 2004: 17 i n.).

że związki syntagmatyczne są zależne od właściwości (czy też, w terminologii Saussure'a, wartości) jednostek, które są uwarunkowane ich uczestnictwem w relacjach paradygmatycznych. W językoznawstwie słowiańskim do rozwoju badań w tym kierunku szczególnie przyczyniła się teoria „sens – tekst” badaczy z kręgu Moskiewskiej szkoły semantycznej: I. A. Melchuka, A. K. Żołkowskiego, J. D. Apresjana, A. J. Szajkiewiczza, I. M. Bogusławskiego, W. Z. Sannikowa, L. L. Jomdina i in. Z jednej strony, ci badacze (szczególnie grupa Apresjana, a w Polsce – A. Bogusławski, A. Wierzbicka, M. Grochowski i in.) zwracają uwagę na znaczenie jednostek leksykalnych jako określony typ konfiguracji składników semantycznych, czyli swego rodzaju „wewnętrzną składnię”, w określeniu Apresjana. Ten rosyjski badacz pisał:

Лексическое или грамматическое значение – это не простая совокупность «значений дифференциальных семантических признаков», а сложно организованная структура смыслов, у которой есть свой внутренний синтаксис (1994: 28). [Znaczenie leksykalne czy znaczenie gramatyczne nie jest tylko zbiorem dystyngtywnych cech semantycznych, lecz jest to uporządkowana struktura sensów, posiadająca własną składnię wewnętrzną.]

Z drugiej strony, wykazano, że łączliwość jednostek leksykalnych w pewnym stopniu jest uwarunkowana charakterem ich semantyki leksykalnej, że istnieje zależność między cechami dystrybucyjnymi jednostek, należących do tej samej klasy semantycznej (paradygmatycznej). Wobec tego Apresjan (1966; 1967; 1969) zaproponował metodę analizy dystrybucyjnej, polegającą na tym, że stopień przynależności jednostki do klasy semantycznej określano na podstawie analizy jej łączliwości z innymi jednostkami³. W tym paradygmacie w latach 80. i na początku lat 90. XX wieku pracowało też wielu niemieckich językoznawców (zob. Helbig/Buscha 1983; Drosdowski 1984; Flämmig 1972; 1991; Kattein 1984; Hermann 1992; Weydt/Ehlers 1987; Kong 1993; Borisevič 1977 i in.).

W pierwszej kolejności obiektem takich badań stały się czasowniki, co tłumaczy się ich szczególnym statusem semantycznym: znaczenie czasownika w pewnym, uogólnionym stopniu odzwierciedla sytuację referencyjną, ufundowaną na czynności, stanie, procesie itd. Tę („zdaniotwórczą”) właściwość czasownika określa się jako konotację (Łomtiew 1976: 194; Milewski 1993: 61; Saloni/Świdziński 1998: 233).

Desygnaty nazw przedmiotowych, odwrotnie, nie są przyporządkowane określonym sytuacjom. E. W. Rachilina (2000: 28) w związku z tym pisze, że nazwy

³ Idea ta bazuje na koncepcji amerykańskiego dystrybucjonizmu z pierwszej połowy XX wieku (zob. Haas 1987: 334-353), natomiast wkład Moskiewskiej szkoły semantycznej polegał na zorientowaniu tej metody w kierunku badań leksykalno-semantycznych.

przedmiotowe mają charakter labilny, a więc ich opis semantyczny wymaga apelacji do różnych „klastrów”, w zależności od sytuacji użycia.

Oczywiście zależności między sferą łączliwości a sferą relacji paradygmatycznych jednostek językowych nie można absolutyzować, na co zwrócił uwagę E. Grodziński (1984), pokazując, że nawet w przypadku wyrazów synonimicznych zachodzą różnice dystrybucyjne⁴. Wobec tego współzależność między syntagmatyką a paradygmatyką ma raczej charakter probabilistyczny, co nie powinno zmniejszać rangi faktu, że informacja syntagmatyczna może być przydatna w opisie semantycznym jednostek leksykalnych i, odwrotnie, opis składniowy może w jakiejś mierze opierać się na danych semantycznych.

Tak więc Apresjan wprowadził pojęcie kompatybilności (ros. *совместимость*) dwóch form wyrazowych w stosunku do określonego kontekstu syntagmatycznego (a mianowicie w stosunku do określonego kontrahenta w tym kontekście). Dwa rzeczowniki są uważane za kompatybilne w stosunku do tego samego czasownika, jeżeli istnieje przynajmniej jedno zgodne z normą lub z uzusem zdanie, w którym występują one jednocześnie w konstrukcji współrzędnej. Za kompatybilne uznamy rzeczowniki w następującym rosyjskim zdaniu:

Иван сорвал яблоко и грушу.

Nie każde rozszerzenie związku współrzędnego może jednak zostać uznane za akceptowalne, np.:

? Иван сорвал яблоко и розу.

*Иван сорвал розу и шляпу с головы Мити.

*Иван сорвал розу и партийное собрание.

Te ostatnie kompozycje należy potraktować jako niekompatybilne z czasownikiem w tym samym znaczeniu, co – według Apresjana – świadczy o przynależności rzeczowników do różnych klas semantycznych. U podstaw tożsamości grupowej w zakresie znaczenia leksykalnego, jak widzimy, leży charakter funkcjonowania jednostek w aspekcie syntagmatycznym.

Prezentowany w niniejszej monografii projekt badawczy nawiązuje właśnie do tego nurtu semantyki syntaktycznej czy też kontekstowej, jak to określa L. M. Wasiliew (1990: 20; zob. też: Koboziowa 2000: 62), a mianowicie do opisu znaczeń czasowników z punktu widzenia teorii walencji. Obiektem opisu będą wynikające ze znaczenia czasownika wymogi pozycyjne, tzn. dotyczące partycypantów sytuacji

⁴ Dlatego S. Kempgen (1981: 51) uważa, że uwzględnienie tylko kryterium dystrybucyjnego skutkuje postulowaniem klas semantycznych o rozmytych granicach.

stanu, procesu bądź czynności mentalnej lub emotywnej. Ten model lingwistyczny nie dąży do wyeksponowania tego, jakie cechy dystynktywne są zakodowane w utrwalonym przez czasownik pojęciu leksykalnym, lecz do wykazania pojęć towarzyszących mu w strukturze jednostek komunikacyjnych, czyli zdań/wypowiedzi. Ujęcie takie kooperuje z założeniami lingwistyki funkcjonalnej. Należy przypomnieć zdanie jednego z czołowych badaczy tego nurtu – S. Dika (1983: 10 i n.), że w gramatyce funkcjonalnej unika się zarówno reguł transformacyjnych (dotyczących struktury formalno-gramatycznej zdania), jak i analizy leksykonu w terminach teorii składników semantycznych.

Podzielamy koncepcję współczesnego językoznawstwa funkcjonalnego, zgodnie z którą każde znaczenie, a szczególnie znaczenie czasowników, ma charakter relacyjny. Takie pojęcia leksykalne, jak <czynność>, <stan>, <proces>, <relacja> i in., wymagają obecności pewnych uzupełnień (komplementów). Jeśli – zgodnie z terminologią kognitywizmu – pojęcie relacji traktować jako profil, zakłada ono istnienie elementów bazy kognitywnej, a mianowicie elementów objętych relacją (o kategoriach profilu i bazy więcej zob. Taylor 2007: 229). Innymi słowy, relacja (ale także czynność, proces czy stan) zakłada istnienie komplementów semantycznych, których eksplikacja jest wymagana przy funkcjonalnie ukierunkowanym opisie semantycznym jednostek leksykalnych. W związku z tym wypada powołać się na koncepcję lingwistyczną S. Karolaka (zob. także punkt 1.1.3.), który rozumiał semantykę właśnie w taki – funkcjonalny i dystrybucjonistyczny sposób:

[...] Semantyka, tak jak ją rozumiemy współcześnie, nie ogranicza się do opisu treści przyporządkowanej formalnym symbolom (wyrażeniom) języka. Opis ich treści jest nieodłączny od opisu ich zdolności do wstępowania we wzajemne związki składniowe stanowiące refleks potencji pojęć do współtworzenia złożonych struktur pojęciowych. Ta dwudzielność semantyki wynika z obiektywnej własności znacznej liczby symboli języków naturalnych, które są symbolami synkategorematycznymi, tzn. semantycznie niepełnymi (Karolak 2002: 9).

Znaczenie czasownika warunkuje jego cechy walencyjne w trzech aspektach. Można to przedstawić za pomocą metajęzyka logiki predykatów (zob. Kiklewicz 2008: 213 i n.). Wyrażeniom predykatywnym można przyporządkować propozycje otwarte, w których pozycje argumentów nie zostały semantycznie wyspecyfikowane. W przypadku predykatu *MARZYĆ* będzie to propozycja

$P(x, Q(x...))$

Wyspecyfikowane pod względem funkcji deskryptywnej (semantyki intensjonalnej) argumenty także można przedstawić w postaci formuł logiki predykatów, ale

predykaty występują tu jako deskryptory lub modyfikatory, a więc jako predykaty drugiego, trzeciego itd. wiersza. Na przykład grupie wyrazowej *stary człowiek* może zostać przyporządkowana notacja (ze znaczeniem ‘ktoś taki, który jest człowiekiem, takim, który jest stary’):

$$\begin{array}{l} x \\ R(x) \\ S(x) \end{array}$$

Wobec tego zdaniu

Stary człowiek marzy o studiowaniu.

odpowiada formuła:

$$\begin{array}{l} P(x, Q(x...)) \\ R(x) \\ S(x) \\ \text{MARZYĆ}(x, \text{STUDIOWAĆ}(x...)) \\ \text{CZŁOWIEK}(x) \\ \text{STARY}(x) \end{array}$$

Po pierwsze, znaczenie predykatu jądrowego określa ilość i jakość, a mianowicie funkcje semantyczne argumentów. W rozpatrywanym tu przypadku są to: $x \rightarrow \text{experiercer}$, $Q \rightarrow \text{obiekt}$. Po drugie, znaczenie predykatu jądrowego określa także granice odmienności znaczeniowej R jako wykładnika funkcji deskryptywnej pierwszego argumentu. Cechy, które musi spełniać R zgodnie z wymogami P , kwalifikuje się jako selekcyjne. W rozpatrywanym przypadku będzie to cecha [+ Anim].

Po trzecie, oddziaływanie znaczenia predykatu jądrowego jest odczuwalne także na poziomie formalno-gramatycznym zdania. Jak wiadomo, otwieranie miejsc dla pozycji semantycznych kwalifikuje się jako walencję (zob.: Grzegorzczkowska 1996: 53), ale istnieje także formalny aspekt dystrybucji – realizacja komplementów semantycznych w tych lub innych formach gramatycznych. Między pierwszym a drugim planem jednostek językowych zachodzi relacja symetryczno-asymetryczna: z jednej strony, struktury powierzchniowe (formalno-gramatyczne) są zasadniczo ufundowane na strukturach semantycznych, co stanowi podstawę rekonstrukcji tych pierwszych, tzn. wyekspozowania elementów protosemantycznych, którym przyporządkowane są formy gramatyczne. Z drugiej strony, wspomniana wyżej R. Grzegorzczkowska pisze o rozbieżnościach „między wymaganiami czysto semantycznymi leksemów (zwłaszcza czasowników) a ich wymaganiami składniowymi” (1996: 52). Badaczka wyjaśnia to na przykładzie czasownika *sprzedać*, który opisuje sytuację z udziałem czterech

partycypantów: agensa sprzedaży, odbiorcy, obiektu i środka płatniczego (*Ktoś sprzedał coś komuś za coś, tzn. za ileś pieniędzy*). „Z tych czterech aktantów obecnych w planie semantycznym – pisze Grzegorzczkova – tylko dwie pozycje (agens i obiekt) są obligatoryjne w planie syntaktycznym (*Jan sprzedał samochód*)” (ibidem).

Analizowany czasownikowy predykat *marzyć* pod tym względem może być opisany w następujący sposób: $x \rightarrow N_{nom}$; $Q \rightarrow Prep N_{loc}$. Należy zaznaczyć, że system językowy pozwala na pewną swobodę gramatyzacji pozycji obu argumentów:

Ojciec marzył (o tym), aby dzieci dobrze radziły sobie w życiu.

Latami marzył o emigracji do Ameryki i o podbiciu świata.

Anna marzyła o dziecku.

Mrużył oczy, siedząc na słońcu, marzył.

Często siadała na ławce i marzyła.

Marzyło mi się, aby uznano, że dwa lata temu popełniono pomyłkę.

Dzieciom marzyło się jedzenie kupowane od dworcowych przekupniów.

Mincowi marzyło się osiedle mieszkaniowe.

Charakter wypełnienia poszczególnych pozycji argumentowych, mimo faktu, że ogólnie jest programowany w znaczeniu leksykalnym czasownika, stanowi odrębny moduł jego funkcjonalności, którego nie można w sposób algorytmiczny, odgórny wygenerować ze znaczenia leksykalnego. Dlatego eksplikacja tego trzeciego poziomu oddziaływania znaczenia czasownika wymaga odrębnego badania empirycznego na określonym zbiorze konstrukcji zdaniowych.

1.1.2. Składnia semantyczna vs składnia formalna

Prezentowane w tej monografii badanie wpisuje się w rozwijane od połowy XX stulecia ujęcia teoretyczne struktury zdaniowej. Przełom, jaki nastąpił w klasycznym ujęciu dychotomicznym tej struktury, przyniosła fundamentalna praca L. Tesnière'a (1959; 2. wydanie), w której autor niweluje dominującą pozycję frazy podmiotowej, zrównując status wszystkich „aktantów”. Ujęcie to, nie uwzględniające jednak płaszczyzny semantycznej, skupione na tzw. „składni strukturalnej”, miało pewne ograniczenia, które ujawniają się m.in. w badaniach konfrontatywnych nad składnią, kiedy powstaje problem opisu zjawisk odmiennie formalizowanych w różnych językach (por. Korytkowska 1992: 7 i n.).

Podstawy gramatyki walencyjnej, ufundowane na składni zależności Tesnière'a, który wprowadził pojęcie walencji do językoznawstwa, ukształtowały się w latach 60. i 70. ubiegłego stulecia. W ciągu ostatnich ponad pięćdziesięciu lat w językoznaw-

stwie zdobyto znaczące doświadczenia w zakresie walencyjnego (czy też kombinatorycznego) opisu czasowników. Założenie, że czasownik stanowi dominujące ogniwo w strukturze zdaniowej, określając pozycje zależnych od niego grup nominalnych, stało się programowym dla całego nurtu badań, w których opis struktur zdaniowych bazuje na pojęciu walencji, a w innych terminologiach – intencji czy też konotacji. Jako najbardziej reprezentacyjne dla tego kierunku badań można przytoczyć: Pauliny 1943; Gołąb 1967; Helbig/Schenkel 1969; Brinkmann 1971; Daneš 1971; 1985; Busse 1974; Daneš 1968; 1971; Daneš/Hlavsa 1978; Daneš/Hlavsa/Kořenský 1973; Heringer 1973; Łomtiew 1976; 1979; Michniewicz 1976; Stepanova/Helbig 1978; Ressel 1979; Erben 1980; Panevová 1980; Eroms 1981; Panevová/Klimonow 1984; Anderš 1987; Rytel-Kuc 1991; Helbig 1992; Świdziński 1996; Ważnik 2008; Tibenská 2012 i in.⁵

Zasadnicza zmiana, której dokonano w składni teoretycznej w ubiegłym stuleciu, polegała na tym, że uwaga badaczy została skierowana na zdanie jako zintegrowaną jednostkę językową, w której krzyżują się wszystkie najważniejsze aspekty: formalno-gramatyczny, semantyczny i pragmatyczny⁶. Dotychczas przedmiotem badań były przeważnie związki składniowe.

W badaniach składniowych wyodrębniły się dwa kierunki: formalno-gramatyczny i semantyczny. Badacze pierwszego nurtu rozumieją zadanie teorii składniowej jako opracowanie modelu formalno-gramatycznej reprezentacji elementarnych jednostek składniowych, czyli syntaktemów. Gdy Z. Saloni i M. Świdziński piszą

⁵ Od lat 70. XX wieku w pewnym stopniu zachodzi zintegrowanie problematyki walencyjnej z nurtem badań powstałym w USA, a mianowicie – tzw. teorią przypadków głębokich (zob.: Fillmore 1968; 1971; 1977; Anderson 1971; 2006; Cook 1978; Pleines 1981 i in.). Nie można jednak nie widzieć pewnej metodologicznej różnicy obu teorii: jakkolwiek gramatyka walencyjna bazuje na idei dystrybucjonizmu, a mianowicie wypełnienia przez grupy nominalne pozycji warunkowanych (konotowanych, „otwieranych”) przez predykat czasownikowy (na mocy jego znaczenia leksykalnego), czyli ma charakter syntagmatyczny, to u podstaw teorii przypadków głębokich leży model zdania jako mentalnej reprezentacji sytuacji referencyjnej, a więc poszczególne pozycje argumentowe powstają na mocy wirtualnej relacji do jej partycypantów. Wnioski końcowe zastosowania obydwu modeli okazują się jednak podobne, co skutkuje połączeniem dwóch interpretacji: kombinatorycznej oraz reprezentacyjnej (bardziej szczegółowo o tym: Leszczenko 1988).

⁶ M. Grochowski (2012) wyodrębnił w polskiej tradycji składniowej następujące kierunki: 1) składnia tradycyjna; 2) składnia strukturalna w wersji klasycznej; 3) składnia semantyczna (w szczególności składnia struktur predykatywnych); 4) składnia formalna; 5) składnia ukształtowana pod wpływem generatywizmu; 6) składnia ukształtowana pod wpływem kognitywizmu. W pracy: Kiklewicz 2004b: 25 i n., wyodrębniono trzy głównie kierunki badań syntaktycznych we współczesnym polskim językoznawstwie: 1) deskryptywny, oparty na teorii zależności L. Tesnière’a i gramatyce transformacyjno-generatywnej; 2) semantyczny, oparty na semantyce logicznej i filozofii języka w wersji szkoły Lwowsko-Warszawskiej; 3) dydaktyczny, oparty na tradycji gramatyk szkolnych.

w swoim podręczniku, że zadanie składni polega na tym, aby opisać, „w jaki sposób jednostki trzeciego stopnia, komunikaty, zbudowane są z jednostek drugiego stopnia [wyrazów. – A.K.] (1998: 18), należy pamiętać, że za kryteria takiego „budowania” uważa się właściwości morfosyntaktyczne jednostek leksykalnych.

W opisach morfosyntaktycznych zrezygnowano z tradycyjnej klasyfikacji członów zdania, tak aby uniknąć niepożądanej ingerencji czynnika semantycznego (zob. Norman 1994: 157)⁷. Za alternatywę uznano sposób eksplikacji kategorii syntaktycznych w terminach klas gramatycznych, czyli części mowy (zob. von Schuch 1990: 178; Eisenberg 1989: 41 i n.; Slotty 1992: 207 i n.; Schaller 1970; Sommerfeldt 1993: 5 i n.; Sasse 1993: 200).

W latach 70. XX wieku popularność zyskała koncepcja zdania jako konfiguracji gramatycznych form reprezentacji składników zdaniowych. Takie konfiguracje uznawano za schematy zdaniowe, ale także traktowano jako modele zdaniowe (w duchu generatywizmu). Zgodnie z tą koncepcją przygotowano *Gramatykę współczesnego literackiego języka rosyjskiego* (Szwiedowa 1970)⁸. W. A. Zwiegincew (1976: 176 i n.) skrytykował „Gramatykę-70”, jak również całą koncepcję składni formalnej, podkreślając, że źródłem generowania jednostek mowy nie są schematy zdaniowe, definiowane w terminach gramatycznych, lecz kategorie umysłu. Zwiegincew, zupełnie poza głównym nurtem rosyjskiego strukturalizmu lat 70. XX wieku, przekonywał:

Признаки предложения в значительной мере лежат за пределами предложения. И так как предложение в силу своего ситуативного характера обладает качествами уникальности, конкретности [...] оно первично по своей природе. Это и дает повод к отнесению предложения к речи. При этом условии все то, что оказывается ниже предложения, относится к языку. Язык – это анатомия предложения. [Влаściwości zdania przeważnie znajdują się poza granicami zdania. Ponieważ zdanie za sprawą swojego odniesienia sytuacyjnego posiada cechy unikatowości i konkretności, ma ono charakter zasadniczo pierwotny. To uzasadnia zakwalifikowanie zdania do zjawisk mowy. Wobec tego wszystko, co znajduje się poniżej zdania, należy do języka. Język to anatomia zdania.] (Zwiegincew 1976: 185).

Rozpowszechnione w USA i krajach Europy Zachodniej ujęcie generatywno-transformacyjne, po pierwsze, pozwoliło na uzupełnienie schematów zdaniowych o informację na temat pozycyjnych charakterystyk poszczególnych syntaktémów, na których właściwie są ufundowane struktury zdaniowe. Po drugie, ujęcie genera-

⁷ Jak wiadomo, człony zdania są częściowo definiowane na podstawie formalno-gramatycznej, a częściowo – na podstawie semantycznej.

⁸ Koncepcja ta była podzielana także przez czeskich językoznawców, zob. Grepl 1967.

tywno-transformacyjne umożliwiło opis form syntaktycznych będących rezultatem przekształcenia struktur bazowych. W ten sposób rozpowszechnił się nurt badań poświęconych składni wypowiedzenia jako jednostki mowy (Wannikow 1976; Norman 1994; Wiśniewski 1994 i in.).

Po trzecie, metoda transformacji językowych przyczyniła się do funkcjonalnej indykcji statusów poszczególnych składników syntaktycznych. Ich podział na dwie kategorie: obligatoryjne, tzn. implikowane przez znaczenie czasownika, oraz fakultatywne, nieimplikowane przez znaczenie czasownika, zdaniem W. W. Martynowa (1985: 156 i n.) jest możliwy do wyeksponowania poprzez historie transformacyjne (derywacyjne). Fakt, że gramatycznie zależna od czasownika forma wyrazowa rzeczownika ma charakter adiunktywny (nie argumentowy), potwierdza się tym, że w rezultacie transformacji zajmuje ona pozycję argumentu przy innym predykatie, na którym jest ufundowana propozycja zależna (wewnętrzna).

Współcześnie składnia konstrukcyjna koncentruje się na badaniach aplikacyjnych, przede wszystkim na tworzeniu komputerowych słowników walencyjnych. O aktualnym stanie badań w tym zakresie wyraźnie świadczy jedna z najnowszych publikacji: Skwarska/Kaczmarek 2016: 59 i n. Z analizy zawartych w niej rozdziałów nasuwa się wniosek: badacze mniej interesują się merytorycznym rozwiązaniem problemów walencji czasownika, współzależności między właściwościami dystrybucyjnymi a semantycznymi jednostek leksykalnych (może dlatego, że, jak uważają badacze, najważniejsze problemy zostały już rozwiązane) – przedmiotem dyskusji jest charakter digitalizacji informacji lingwistycznej i wręcz techniczne zagadnienia, związane z opracowaniem i prezentacją haseł. Ten nurt badań zostanie bardziej szczegółowo omówiony w p. 1.2.

Przedmiotem drugiego, semantycznego kierunku współczesnych badań syntaktycznych jest zdanie jako znak reprezentujący sytuację referencyjną (w jednym z możliwych światów), a mianowicie te formalne i strukturalne właściwości zdania, które są uwarunkowane jego funkcją propozycjonalną jako rodzajem złożonego, zakodowanego w zdaniu pojęcia. Jako jeden z pierwszych w językoznawstwie słowiańskim tę problematykę w latach 60. XX wieku podjął T. P. Łomtiew, który postulował konieczność odrębnego zdefiniowania kategorii formalno-gramatycznych i semantycznych, nie wykluczając ich dialektycznego współdziałania w działalności językowej. Łomtiew uznawał asymetryczny dualizm znaku: z jednej strony ten sam człon zdania może być wyrażany za pomocą różnych form gramatycznych słowa, z drugiej zaś strony, formy gramatyczne są polisemiczne – wyrażają znaczenia różnych członów zdania (1976: 188). Wobec tego Łomtiew uważał za konieczne konsekwentne rozróżnianie pojęć orzeczenia i predykatu (1976: 202 i n.; 1979: 32 i n.),

co w tamtych czasach nie było tak oczywiste, jak dziś⁹. Opisując jednostki konstrukcji zdaniowych, Łomtiew uwzględniał nie tylko ich manifestację formalną, lecz także właściwości walencyjne, które rozumiał jako możliwości kombinatoryczne jednostki językowej w stosunku do innych jednostek w strukturze zdaniowej. Łomtiew konsekwentnie rozróżniał elementy zdaniowe, niezbędne do zrozumienia jego struktury propozycjonalnej, oraz takie, które powstają na skutek przekształcenia struktur o statusie wyjściowym (czyli odpowiadających pojęciu struktury głębokiej w składni generatywnej).

Łomtiew uważał, że modele zdaniowe w sposób uogólniony odzwierciedlają strukturę desygnatu – opisywanej w zdaniu sytuacji (1976: 188). Dlatego krytykował tezę gramatyk szkolnych o zależności orzeczenia od podmiotu: pozycja orzeczenia, według niego, nie jest pozycją przyrzeczownikową, ponieważ czasownik nie realizuje właściwości walencyjnych rzeczownika w pozycji podmiotu (1976: 194).

Łomtiew uważał predykat czasownikowy za człon konstytutywny zdania, który określa zespół relacji realizowanych w formie związków składniowych. W związku z tym pisał, że orzeczenia nie należy traktować jako członu zdania, gdyż jego status jest zupełnie inny: orzeczenie nie jest elementem relacji, lecz relacją («Сказуемое представляет собою то, что связывает все члены предложения в одно целое, т.е. некоторое отношение»). Jeśli chodzi o argumenty, które Łomtiew kwalifikował jako elementy predykatowe (ros. *предикатные предметы*), rosyjski językoznawca dzielił je na obligatoryjne/fakultatywne (1976: 216), co obowiązuje we współczesnych wersjach składni semantycznej.

W latach 60-70. XX wieku duży rozgłos zyskała teoria przypadków głębokich Ch. Fillmore'a (1968), oparta na metodologii gramatyki transformacyjno-generatywnej (zob. też: Tokarski 2014; Gawron 2008). Fillmore dążył do rozwiązania problemu kategorii syntaktycznych, które, będąc elementami struktur głębokich, mają uniwersalny charakter. Amerykański badacz doszedł do wniosku, że za takie kategorie należy uznać przypadki głębokie jako relacje między pojęciami, traktując kategorie gramatyki formalnej (takie np. jak podmiot i dopełnienie) jako zjawiska sekundarne czy też okazjonalne, charakterystyczne dla poszczególnych języków. Fillmore – w duchu generatywizmu – uważał, że punktem wyjściowym w badaniach lingwistycznych powinny być kategorie pojęciowe, zaś opis formalno-gramatyczny powinien stanowić jego uzupełnienie. To ujęcie stoi też w opozycji do składni tradycyjnej, w której początkowo opisywano formy, a potem dodawano informację o bardziej lub mniej regularnych funkcjach – semantycznych lub (rzadziej) pragmatycznych.

⁹ «Предикат обозначает отношение, содержащее места для предметов, а не то, что утверждается или отрицается относительно субъекта» [Predykat wskazuje na relację, w której przewidziane są miejsca dla obiektów, nie wskazując na to, co się orzeka lub neguje względem podmiotu] (Łomtiew 1976: 210).

Podobnie jak Łomtiew, Fillmore rozgraniczał formy gramatyczne składników zdaniowych i ich „znaczenia syntaktyczne” (bardziej skonwencjonalizowane jest pojęcie funkcji semantycznej, ang. *semantic function*, zob. Anderson 2006: 220). Pisał, że np. rzeczownik w zdaniu z jednym komplementem czasownika (czyli w mianowniku) może mieć znaczenie agensa, pacjensa lub inne. Za bazową strukturę zdania uznawał propozycję jako zespół relacji pojęciowych między czasownikiem a jego komplementami (takimi jak rzeczownik lub zdanie zależne) przy wyabstrahowaniu od kategorii czasu i modalności (choć brał pod uwagę czasowniki, których znaczenie wprost implikuje okoliczniki czasu). Ujęcie takie nawiązuje do gramatyki zależności Tesnière’a oraz do semantyki logicznej, zwłaszcza logiki predykatów, choć teoria przypadków głębokich skupiła się na reprezentacyjnym aspekcie struktur zdaniowych, a mianowicie na funkcjach semantycznych składników syntaktycznych, definiowanych zgodnie z rolami odpowiednich partycypantów sytuacji referencyjnej (stąd spotykane określenie tego rodzaju semantyki jako semantyki sytuacyjnej). Wyodrębniono najpierw kilka, potem kilkanaście, a później kilkadziesiąt przypadków głębokich, takich jak agens, experiencer, pacjens, instrumentalis, adresat/beneficjent, faktyw, dymensyw, intensyw, kauzatyw, lokatyw, korelatyw, partytyw, tematyw, temporatyw itd. Klasyfikacja funkcji semantycznych komplementów predykatu stała się jednym z podstawowych zadań składni semantycznej (zob. Bogdanow 1977; Żołotowa 1988; Lewickij 1987; Leszczenko 1988; Nikitin 1988; Seliwierstowa 1982; Daneš 1985; Grzegorzczkova 1990; Panevová 1980 i in.). Analiza zdaniowa w aspekcie nacechowania semantycznego składników stanowi element różnych wersji składni funkcjonalnej (zob. Dik 1981; 1983; 1989; Żołotowa 1982; 1988).

Teoria Fillmore’a była jednak też krytykowana przez tak znanych językoznawców, jak np. D.S. Kacnelson (1988: 112 i n.) czy E. Coseriu (1987: 180 i n.). Przedmiotem krytyki było głównie odseparowanie funkcji semantycznych od ich realizacji formalno-gramatycznej, lekceważenie prymarnych znaczeń form gramatycznych. Obydwaj wspomniani oponenci Fillmore’a dowodzili, że forma gramatyczna nie jest tylko manifestacją funkcji o charakterze uniwersalnym – pozycja w strukturze gramatycznej zdania wpływa na interpretację funkcjonalno-semantyczną składników (czyli forma sugeruje określony sposób jej interpretacji).

Poczynając od lat 70. XX wieku, Fillmore (zob. 1987) skoncentrował się na kognitywnym zastosowaniu teorii przypadków, a mianowicie na konstruowaniu frejmów jako kategorii pojęciowych o zhierarchizowanej strukturze. Te badania nawiązują do koncepcji sieci semantycznych o podłożu psychologicznym (zob. Engelkamp 1973: 21 i n.; Sucharowski 1996: 43 i n.). Owocem wieloletniej pracy amerykańskich badaczy

w tym kierunku jest zamieszczona w internecie baza FrameNet (<http://framenet.icsi.berkeley.edu>), która zostanie omówiona w rozdziale 1.2.

Jedną z charakterystyk bazy FrameNet jest kompleksowe ujęcie materiału językowego: opis dystrybucyjno-semantycznych (pozycyjnych) właściwości jednostek leksykalnych oraz opis form manifestacji poszczególnych pozycji (w postaci schematów walencyjnych). Takie zintegrowane podejście do opisu składni zrealizowano w modelu zaproponowanym w latach 80. XX wieku przez G. A. Zołotową. Jej koncepcja bazuje na trzech pojęciach: forma, funkcja i znaczenie (syntaktyczne). Funkcja jest rozumiana w specyficzny sposób, a mianowicie jako konstrukcyjna rola jednostki w tworzeniu zdania (1988: 4). Pod tym względem Zołotowa rozróżnia trzy typy syntaktemów: luźne, uwarunkowane i związane. W pierwszym przypadku możliwe jest samodzielne występowanie jednostki, w drugim przypadku jednostka występuje jako komponent zdania, a w trzecim – jako komponent zależny w strukturze grupy wyrazowej. Ten podział rosyjska badaczka obrazuje w następujący sposób:

Если вспомнить, что первоначальное значение древнегреческого слова συντάξις ‘синтаксис’ – ‘военный строй’, может быть, будет уместным провести, хотя и отдаленную, аналогию с функциями единиц, составляющими этот строй: всадник участвовал в его составе на коне, но самостоятельно действовал и без коня, конь нес всадника, но самостоятельно не действовал, конь вез повозку, но повозка не могла войти в строй без коня (Zołotowa 2005: 11). [Ponieważ początkowym znaczeniem wyrazu starogreckiego συντάξις ‘składnia’ jest ‘szyk wojskowy’, być może będzie uzasadniona, choć niezbyt oczywista, analogia z funkcjami jednostek tworzących ten szyk: jeździec brał w nim udział na koniu, ale mógł samodzielnie działać też bez konia; koń niósł jeźdźca, ale samodzielnie nie działał; koń ciągnął wóz, który nie mógł uczestniczyć w działaniu bez konia’].

Poszczególnym formom gramatycznym jednostek leksykalnych w składni Zołotowej są przyporządkowywane nie tylko funkcje, lecz także znaczenia syntaktyczne, będące w zasadzie odpowiednikami przypadków głębokich u Fillmore’a. *Słownik syntaktyczny* Zołotowej (1988) zawiera jeśli nie pełny, to w każdym razie bardzo reprezentacyjny opis wszystkich rosyjskich syntaktemów, realizowanych w formach rzeczowników oraz w formach konstrukcji przyimkowo-rzeczownikowych.

W polskiej literaturze lingwistycznej model Zołotowej został zastosowany przez H. Fontańskiego, m.in. do opisu składni współczesnego mikrojęzyka łemkowskiego (2014).

1.1.3. Składnia eksplikacyjna

Cechy semantyczne czasownika nie tylko warunkują poszczególne pozycje grup nominalnych, lecz także przejawiają się w dopuszczalności pewnych zbiorów zdań (jako składniowych form manifestacji inwariantnego znaczenia propozycjonalnego). Oczywiście zatem jest konieczność modelu teoretycznego, który by precyzował opis wspomnianych wyżej form manifestacji, jak również relacji semantycznych między elementami tego zbioru. Koncepcja ta leży u podstaw prezentowanej tu składni eksplikacyjnej, zastosowanej do opisu struktur zdaniowych języka polskiego przez S. Karolaka (1984; 2001; 2002; 2008) i stanowiącej fundament teoretyczny w badaniach polskiej szkoły składni semantycznej (zob. Korytkowska 1992; Kiklewicz 2005; 2006; 2014; 2015; 2016a; 2016b; Kiklewicz/Korytkowska 2010; 2012; 2013a; 2013b; Kokot-Góra 2015a; 2015b; Korytkowska/Kiklewicz 2013; 2016; Korytkowska/Małdziś 2002; Korytkowska/Mazurkiewicz-Sułkowska 2014; Mazurkiewicz-Sułkowska 2008; Nikołowska 2012; Ozga 2005; Papierz 2013; Szumska 2017; Zatorska 2013 i in.). W tym modelu składni struktury zdaniowe („powierzchniowe”) są ufundowane na podstawowych strukturach semantycznych, spośród których główne miejsce zajmuje składnik propozycjonalno-semantyczny – predykat oraz implikowane przez niego pozycje argumentowe. Podejście to pozwala na ustalenie rejestru występujących w danym języku struktur propozycjonalno-semantycznych, w których centralną pozycję zajmuje predykat (czasownikowy albo reprezentujący inną klasę gramatyczną), a także rejestru zgramatyzalizowanych form realizacji tych struktur.

Za filozoficzną podstawę teorii Karolaka należy uznać neopozytywizm i filozofię analityczną, a w szczególności analizę logiczną języka. Zgodnie z tym kierunkiem nauki u podstaw refleksji nad językiem leży analiza pojęciowa jednostek różnego formatu: morfemów, wyrazów i zdań. Neopozytywizm Karolaka nie zamykał się jednak w obrębie analizy struktur propozycjonalnych (predykatowo-argumentowych) – został zintegrowany z funkcjonalizmem i w pewnym stopniu z empiryzmem: struktury semantyczne są reprezentowane na poziomie reguł porządkowania jednostek w konstrukcjach syntagmatycznych (wyrażeniach predykatywnych), tzn. we frazach formalnie (realnie) reprezentowanych w działalności językowej. W składni Karolaka została tym samym zrealizowana zasada współczesnej lingwistyki funkcjonalnej „od treści do formy”.

Wkład Karolaka polega na syntezie, z jednej strony, semantyki logicznej i, z drugiej strony, dystrybucjonizmu: opis lingwistyczny, w jego przekonaniu, powinien sprowadzać się do pokazania tego, jak kombinatoryka jednostki odzwierciedla jej znaczenie, a w szczególności jak poszczególne pozycje składniowe odzwierciedlają

składniki semantyczne, zakodowane w treści znaku (w językoznawstwie słowiańskim idea ta rozpowszechniła się w latach 60-70. XX wieku za sprawą teorii „sens – tekst”, zob. Melchuk 2013). Karolak zatem uznawał cechy struktur eksplikacyjnych predykatów (a mianowicie pewne aspekty struktur powierzchniowych) za refleksy ich właściwości semantycznych. Rozumiejąc składnię semantyczną jako reprezentację struktury pojęciowej jednostek predykatywnych, na których są ufundowane konstrukcje zdaniowe (zob. Karolak 1999: 628), Karolak uważał, że pozycje jednostek w strukturach syntagmatycznych stanowią odzwierciedlenie ich predyspozycji semantycznych. Większość jednostek leksykalnych, zdaniem badacza, ma charakter synkategorematyczny, tzn. zależny od współtworzonych z innymi jednostkami struktur pojęciowych. Ta niezupełność semantyczna przy opisie jednostki wymaga uwzględnienia kolokacji, przewidywanych w systemie języka. Ustalanie zbiorów struktur zdaniowych, dopuszczalnych dla każdej jednostki predykatywnej, wiąże się z koniecznością brania pod uwagę jej zdolności do powierzchniowej, czyli formalno-gramatycznej, reprezentacji struktur propozycjonalno-semantycznych.

Warto przypomnieć opinię autora *Składni wyrażen predykatywnych*, że pełna dekompozycja sensu danego wyrażenia predykatywnego na składniki elementarne jest jedyną pewną procedurą adekwatnego ustalenia liczby pozycji argumentowych, jednocześnie jednak wskazywał on na trudności stworzenia aparatu takiej analizy, tak aby nie była ona zagrożona subiektywizmem (Karolak 1984: 54–55). Karolak pisał także o innym typie trudności w zastosowaniu takiego aparatu, które polegają na tym, że nie wszystkie elementy parafrazy analitycznej (przy analizie składnikowej znaczenia leksykalnego) są realizowane powierzchniowo.

W duchu funkcjonalizmu Karolak traktował semantykę i składnię jako dwa wzajemnie przenikające się obszary języka. Semantyka powinna zajmować się opisem znaczeń jako predyspozycji jednostek do implikowania elementów współwystępujących w grupach syntagmatycznych, podczas gdy składnia (jako część gramatyki) powinna zajmować się opisem pozycjonowania i manifestowania tych elementów we frazach, ale przy uwzględnieniu faktu, że znaczenie frazy stanowi pojęcie derywowane, wywodzące się ze znaczeń elementów:

Istnieje formalna struktura znaków i związki między formami symbolicznymi po stronie *signifiant* – jest to domena tradycyjnie rozumianej gramatyki. Ale paralelnie istnieje treściowa immanentna struktura pojęć i związki między pojęciami po stronie *signifié*. Przejawia się więc być uzasadnione przeciwstawienie gramatyki semantycznej (2002: 10).

Gramatyka tradycyjna skupiała się na opisie form, a ponieważ formy (w szczególności afiksalne) mają charakter specyficzny w zależności od języka, taka gramatyka jest,

jak uważał Karolak, nacechowana pod względem idiomatycznym. Odwrotnie, gramatyka (składnia) pojęć ma charakter ogólny, ponieważ zajmuje się opisem implikacji semantycznych, które obowiązują jeżeli nie we wszystkich językach, to przynajmniej w wielu językach (szczególnie w językach pokrewnych lub należących do jednej ligi).

Karolak rozróżniał zdania elementarne i derywowane (1984: 13). Zdania pierwszego typu to „autonomiczne jednostki informacyjne, które zawierają tylko składniki konieczne (obligatoryjne) i nie pochodne pod względem semantycznym”, podczas gdy zdaniom drugiego typu przysługuje pewna historia transformacyjna. W związku z tym należy podkreślić zasadniczą bliskość modelu składniowego Karolaka z gramatyką transformacyjną: w obydwu przypadkach o systemowej wartości jednostki pochodnej (w szczególności kompozycyjnej) stanowi jej historia transformacyjna, a przede wszystkim kształt i funkcje jednostki wyjściowej.

Zdania derywowane powstają na skutek procesów transformacyjnych, takich jak np. kompresja struktury predykatywnej czy też jej dyspersja (rozszerzenie) (zob. Korytkowska 1992: 92 i n.; Karolak 2002: 104 i n.; Apresjan 2010: 351 i n.). Jednym z typów transformacyjnych jest niewypełnienie pozycji argumentowej, implikowanej przez pojęcie leksykalne, zakodowane w czasowniku. Tak więc polski czasownik *liczyć* reprezentuje dwie jednostki leksykalne o odmiennych znaczeniach i odmiennych właściwościach walencyjnych:

*liczyć*₁ (o operacjach na liczbach): *Jan liczy owce.*

Struktura propozycjonalno-semantyczna: $P(x, y)$

*liczyć*₂ 'spodziewać się': *Jan liczy na to, że będzie w stanie walczyć o medal.*

Struktura propozycjonalno-semantyczna: $P(x, q)$

Struktury zdaniowe, a mianowicie tzw. schematy eksplicytacji (zob. Karolak 2002: 153 i n.) tworzą klasę walencyjną. Tak więc czasownikowi *liczyć*₁ można przyporządkować następującą klasę walencyjną:

Klasa walencyjna	Frazy zdaniowe
$V N_x N_y$	<i>Jan liczy dzieci.</i>
$V N_{x, y}$	<i>Dzieci liczyły się przed wyjściem.</i>
$V N_x \emptyset_y$	<i>Stach siedzi i liczy.</i>

W przypadku *liczyć*₂ występuje bogatszy rejestr ufundowanych na tym predykanie struktur zdaniowych. Można je uporządkować następująco:

Klasa walencyjna	Frazy zdaniowe
$V N_x V_q \dots$	<i>On liczy (na to), że syn zadzwoni.</i>
$V N_x NV_q \dots$	<i>Ela liczy na moją pomoc.</i>
$V N_x N_{aq} V_q \dots$	<i>Liczyliśmy na Bogdana, że nam pomoże.</i>
$V N_x N_{aq} NV_q \dots$	<i>Liczyliśmy na pomoc u sąsiadów.</i>
$V N_x N_{aq} \emptyset_q$	<i>Jurek liczy na przyjaciela.</i>

Jak widzimy, rejestr fraz zdaniowych, przyporządkowanych tej samej jednostce predykatywnej, jest zróżnicowany (czasem w dużym stopniu): przy realizacji podstawowej struktury predykatowo-argumentowej może następować jej kondensacja, np. kontekstowe lub (o wiele ważniejsze i interesujące z punktu widzenia lingwistyki języka) bezkontekstowe wyzerowanie pozycji konstytuentów propozycji głównej lub zależnej. Mogą też odbywać się procesy transpozycji jednostek predykatywnych (*pomoże > pomoc*), rozszczepienia argumentu predykatywnego (por.: *Anna spodziewała się, że mąż ją zrozumie > Anna spodziewała się od męża zrozumienia*) i in.

Skoło punktem wyjściowym przy opisie semantyczno-kombinatorycznym jednostek językowych jest struktura pojęciowa, zakodowana w formie wyrazów synkategorematycznych, powinny istnieć narzędzia opisu tej struktury pojęciowej, jak również narzędzia jej formalnej realizacji. W tym celu Karolak konsekwentnie posługiwał się teorią semantyki logicznej, a mianowicie logiki predykatów jako części logiki matematycznej. Tym składnia Karolaka zasadniczo różni się zarówno od modelu badań moskiewskiej szkoły semantycznej, jak i od modelu badań szkoły czeskiej i słowackiej. Podstawowy status na poziomie struktury pojęciowej przysługuje propozycji, która może mieć charakter zamknięty, niedomknięty lub otwarty. Karolak pisał o tym w taki sposób:

Wyróżnienie pojęcia konstytuującego skończoną samodzielną myśl (kategoremat) i wskazanie jego wykładnika jest równoznaczne ze stwierdzeniem, który człon jej struktury jest członem nadrzędnym. Nadrzędność jest tu rozumiana jako otwartość, niepełność semantyczna (synkategorematyczność). Człony, które uzupełniają niepełny sens synkategorematu, są składnikami podrzędnymi w aspekcie semantycznym, a ich wykładniki podrzędnymi w aspekcie formalnym. Łącznie tworzą związek semantyczny, tzn. zespół konstytuowany przez synkategoremat (pojęcie otwarte) i pojęcia uzupełniające jego niepełny sens, które z kolei mogą konstytuować propozycje zamknięte, niedomknięte lub otwarte (Karolak 2002: 12).

Procedura analizy lingwistycznej, przyjętej w modelu składni eksplikacyjnej, ma charakter wielopoziomowy. Na pierwszym poziomie postuluje się struktury propozycyjne, wypełnione przez predykat oraz implikowane komplementy – argumenty, które mogą być nazwami przedmiotów (x, y, z) lub nazwami stanów rzeczy, zdarzeń, procesów itp. (p, q, r). Argumenty stoją w opozycji do adiunktów jako składników nieimplikowanych. Odróżnieniu pierwszych od drugich służy procedura dekompozycji pojęcia predykatywnego użytego w zdaniu bezkontekstowym (2002: 99). W zależności od liczby i charakteru argumentów konstrukcje zdaniowe dzieli się na jedno-, dwu-, trzy- i czteroargumentowe, a także konstrukcje z predykatem pierwszego lub drugiego (wyższego) rzędu.

Na drugim poziomie Karolak wyodrębnił schematy propozycji symbolizujące funkcje uszczegółowione, tzn. polegające na realizacji pozycji argumentowych przez wykładniki o statusie określonym lub nieokreślonym. Funkcje uszczegółowione są równoważne z propozycjami zamkniętymi, niedomkniętymi lub otwartymi. Propozycja zamknięta zawiera wszystkie stałe argumentowe, propozycja niedomknięta – niektóre zmienne argumentowe, a propozycja otwarta – wszystkie zmienne argumentowe, co można pokazać w sposób symboliczny:

1. propozycje zamknięte, tzn. takie, w których wszystkie pozycje argumentowe zostały uszczegółowione, przykładowo:

$$\begin{aligned} P(x, y) &\rightarrow C(a, b) \\ P(x, y, z) &\rightarrow C(a, b, c) \\ P(x, p) &\rightarrow P[x, P(x, y)] \rightarrow C[a, C(a, b)] \\ P(p, q) &\rightarrow P[P(x, y), P(x, y, z)] \rightarrow C[C(a, b), C(a, b, c)] \end{aligned}$$

2. propozycje niedomknięte (półotwarte), w których tylko część pozycji została uszczegółowiona, reszta zaś pozostaje pusta:

$$\begin{aligned} P(x, y) &\rightarrow C(a, y) \\ P(x, y, z) &\rightarrow C(a, b, z) \text{ lub } C(a, y, z) \text{ lub } C(a, y, c) \\ P(x, p) &\rightarrow P[x, P(x, y)] \rightarrow C[a, C(a, y)] \text{ lub } C[a, C(x, y)] \text{ lub } C[a, P(a, y)] \text{ i in.} \end{aligned}$$

3. propozycje otwarte, w których została uszczegółowiona tylko pozycja predykatu, np.:

$$\begin{aligned} P(x, y) &\rightarrow C(x, y) \\ P(x, y, z) &\rightarrow C(x, y, z) \\ P(x, p) &\rightarrow P[x, P(x, y)] \rightarrow C[x, P(x, y)]. \end{aligned}$$

Karolak zwracał uwagę na fakt, że schematy propozycyjne nie dublują form logicznych, stanowiąc sposób oddania odpowiedniości istniejących między kombinatorycz-

nymi potencjami predykatów a stopniem ich realizacji w strukturach propozycjonalnych. Stosunek między formą logiczną, zawierającą tylko zmienne, a schematem propozycjonalnym, składającym się ze stałych, względnie ze stałych i zmiennych, reflektuje, jego zdaniem, uniwersalną własność predykatów. Stopień wypełnienia funkcji zależy bowiem od treści predykatu i od jego podatności na modyfikacje modyfikowane komunikacyjną intencją mówiącego.

Na omawianym poziomie pojęciowym (stanowiącym według składni semantycznej komponent nadrzędny nad poziomem formalnym) wyznacza się semantyczno-kombinatoryczne kategorie predykatów konstytuujących propozycje zupełne, a następnie dokonuje się subkategoryzacji ze względu na ich zdolność do pełnego lub niepełnego uszczegółowienia pozycji argumentowych, przewidzianych przyporządkowanym im formom logicznym.

Powyższa argumentacja jest słuszna, jednak należy zauważyć, że schematy propozycji zasadniczo dublują kolejny poziom reprezentacji struktury zdaniowej – schematy eksplikacyjne/eksplicytacyjne, tzn. określane w kategoriach klas gramatycznych typy realizacji inwariantnej struktury propozycjonalnej, dopuszczalne dla danej jednostki leksykalnej. Zbyteczność schematów propozycji wynika z tego, że opozycja stałych i zmiennych argumentowych na poziomie schematów eksplikacyjnych jest też wyrażana, tylko w inny sposób: stałym argumentowym odpowiadają symbole U_x , U_y , U_z , a zmiennym argumentowym – symbole $\emptyset_x$, $\emptyset_y$, $\emptyset_z$. Dość jednoznacznie wskazują na to przykłady, przytaczane i analizowane przez samego Karolaka, np.:

Piotr się ożenił.
Andrzej czyta.
Anna studiuje.

Dla tych wszystkich zdań z dwumiejscowym predykatem pierwszego rzędu jest charakterystyczne, że pozycja drugiego argumentu nie została zleksykalizowana. Karolak przedstawia to w następujący sposób:

$$P(x, y) \rightarrow C(a, y) \rightarrow V U_x \emptyset_y$$

Jak widzimy, stałej argumentowej a w schemacie propozycji odpowiada U_x w schemacie eksplikacyjnym, podczas gdy zmiennej argumentowej y w schemacie propozycji odpowiada $\emptyset_y$ w schemacie eksplikacyjnym. Z uwagi na to dublowanie w kolejnych zastosowaniach modelu Karolaka nasz zespół zrezygnował z operowania schematami propozycji (zob. Kiklewicz/Korytkowska 2010: 22).

Na czwartym poziomie Karolak wyodrębniał schematy strukturalne (zdaniowe), zawierające uszczegółowioną informację o gramatycznych formach realizacji pozycji argumentowych (w językach fleksyjnych opiera się przede wszystkim na kategorii przypadka).

Schematy strukturalne tworzy się za pomocą reguł formalizacji od schematów eksplicytacji. [...] Reguły formalizacji polegają na przekodowaniu symboli schematów eksplicytacji na odpowiednie symbole kategoriałne (klas gramatycznych – A. K.) z subskryptami. [...] W odróżnieniu od schematów eksplicytacji, w które nie został wbudowany linearny porządek składników, w schematach strukturalnych, odpowiadających realnym frazom języka polskiego, symbole kategoriałne powinny być ułożone zgodnie z naturalnymi regułami szyku wyrazów (Karolak 2002: 170-171).

Na przykład zdaniom:

Ludożerca nie gardzi człowiekiem.
Czasem dzwony kołyszą dzwonnikiem.
Wynalazca zadowolili się skromnym honorarium.

została przyporządkowana notacja:

$$V U_x U_y \rightarrow V f N_{nom} N_{instr}$$

Korzyści wynikające z zastosowania modelu składni eksplikacyjnej polegają na tym, że pozwala on na uporządkowane, zhierarchizowane przedstawienie realizacji zdaniowych według następujących zasad:

1. w pierwszej kolejności eksponuje się realizacje (schematy eksplicytacji) homogeniczne, tzn. takie, których struktura jest tożsama ze strukturą propozycjonalno-semantyczną, np. $P(x, q) > V N_x V_q \dots$, a potem struktury heterogeniczne, stanowiące rezultat operacji przekształcenia struktury propozycjonalno-semantycznej, np. rozszczepienie argumentu predykatywnego: $P(x, q) > V N_x N_{aq} V_q \dots$;
2. w drugiej kolejności eksponuje się realizacje dyskretnie, tzn. takie, w których pozycje konstituentów struktury predykatowo-argumentowej są leksykalnie wypełnione, a potem realizacje niedyskretnie, w których poszczególne pozycje są wyzerowane, przy tym wyzerowanie kontekstowe ma pierwszeństwo przed wyzerowaniem bezkontekstowym, np.: $P(x, q) > V N_x N_{aq} \emptyset_q$.

Składnia eksplikacyjna zatem zawiera w sobie algorytm porządkowania i interpretacji struktur powierzchniowych: wyrażenia zdaniowe (czyli frazy) są traktowane jako formy reprezentacji (czy też eksplicytacji/eksplicytacji) struktur propozycjonalno-semantycznych, a więc sprowadzane do wspólnego mianownika. Punktu wyjścia nie stanowią tu formalne reprezentacje związków składniowych (jak to np. występuje

w modelu rządu kultywowanym przez badaczy szkoły moskiewskiej), lecz struktury predykatowo-argumentowe, którym przyporządkowuje się zespół/zbiór ich realizacji formalno-gramatycznych.

Struktura predykatowo-argumentowa i jej wykładniki gramatyczne, za pomocą których tworzy się reprezentacje zdaniowe, frazy uzupełniające i frazy przyłączone, mają charakter bazowy: stanowią, jak pisał Karolak, „cel i główny przedmiot komunikatu mającego postać zdania” (2002: 204). Obok tego modułu występują dwa inne: temporalny i modalny. Temporalizację zdania Karolak rozumiał jako jego zrelacjonowanie do innego zdania, którego czas został uprzednio wyznaczony. Za podstawową uznawał relację równoczesności, podczas gdy pozostałe relacje temporalne traktował jako sekundarne, pochodne od równoczesności. Poza zlokalizowanymi w czasie zdaniami istnieją także zdania ponadczasowe (atemporalne) i wszechczasowe (omnitemporalne).

Jeśli chodzi o modalność, Karolak przede wszystkim zwracał uwagę na modalność epistemiczną: „Oznacza ona prawdziwościowy stosunek mówiącego do treści dictum, tzn. czy dane dictum jest orzekane o czymś zgodnie z prawdą, lub inaczej czy treść dictum czemuś przysługuje” (2002: 225). Predykat prawdy występuje w zdaniach asertorycznych, np.:

Jestem przekonany, że jest prawdą to, że ten człowiek jest niewinny.

Karolak podkreślał, że modalność jest kategorią bezpośrednio związaną z nastawieniem intensjonalnym nadawcy, dlatego operator modalny znajduje się w formie 1. osoby. Jeżeli znajduje się on w formie 2. lub 3. osoby, wówczas „ten sam predykat staje się predykatem podrzędnej propozycji (dictum), która wymaga uzupełnienia modalnością”. Dlatego zdanie

Obrońca jest przekonany, (że prawdą jest to,) że ten człowiek jest niewinny.

zawiera (nieeksplikowany) wykładnik modalności epistemicznej:

Jestem przekonany / wiem itp., że obrońca jest przekonany, (że prawdą jest to,) że ten człowiek jest niewinny.

Do kategorii modalności w szerokim znaczeniu Karolak zaliczał także inne predykaty oraz operatory: wolitywne (*chcę*), deontyczne (*powinien, trzeba, należy*), optatywne (*oby, niechby*) oraz pytające (*czy*).

Zaproponowany przez Karolaka model składni semantycznej (traktowany przez nas także jako składnia eksplikacyjna) może być punktem wyjściowym wielu zastosowań.

Część zagadnień już znalazła swoje odzwierciedlenie w publikacjach polskiej szkoły składni semantycznej, a w szczególności członków zespołu realizującego wspomniany na początku projekt. W szczególności można wyodrębnić kilka perspektyw badawczych, związanych z tym modelem składni.

Perspektywa leksykograficzna owocuje opracowaniem słowników syntaktycznych (zaliczamy do tych prac także nasze bazy czasowników mentalnych i emotywnych języka bułgarskiego, polskiego i rosyjskiego); istotnym wkładem jest tu też praca nad zasadami segmentacji haseł oraz zasadami egzemplifikacji w strukturze słowników opisowych, co stanowi do dziś poważny problem leksykologiczny i leksykograficzny.

Perspektywa konfrontatywna stwarza możliwości badań typologicznych języków w zakresie reguł eksplicytacji bazowych struktur propozycjonalno-semantycznych – w odniesieniu do wybranych struktur i wybranych wykładników leksykalnych.

Perspektywa semantyczna pozwala na uwzględnienie polisemii czasowników i opis uwarunkowanych polisemią zróżnicowań walencyjnych (na poziomie struktur propozycjonalnych, schematów eksplikacyjnych, schematów zdaniowych oraz cech selekcyjnych).

Przy perspektywie stylistycznej badanie skupia się na odmiennej realizacji struktur propozycjonalnych w wybranych stylach funkcjonalnych (np. w polskich i rosyjskich tekstach forów internetowych).

Perspektywa statystyczna umożliwia określenie stopnia regularności realizacji schematów eksplikacyjnych ze względu na reprezentacyjność w systemie języka (liczbę reprezentujących dany model składniowy jednostek leksykalnych) oraz ze względu na częstość występowania w tekstach; w tym drugim przypadku perspektywa statystyczna może być połączona z analizą korpusową – gromadzeniem materiału źródłowego w oparciu o korpusy internetowe.

Perspektywa katecorematyczna ujmuje zależność właściwości walencyjnych czasowników od ich statusów nominatywnych, takich jak np. czasowniki syntetyczne *vs* analityczne, jak również od ich przynależności do określonej klasy leksykalno-semantycznej.

1.2. Problemy leksykograficzne

Rozwój teorii odnoszących się do składni doprowadził do tego, że w coraz większym stopniu docenia się wagę opisu cech składniowych (czy też semantyczno-składniowych) czasowników i wyrażen werbo-nominalnych o funkcji predykatów w strukturze

zdaniowej, co bywa podkreślane w opracowaniach, skupionych na badaniu płaszczyzny formalnej, por.: „Nie będzie przesady, jeśli się powie, że wszystkie drogi w składni prowadzą do słownika” (Szpakowicz/Świdziński 1981: 35). Nurt ten zaowocował szeregiem opracowań, które mają charakter słowników syntaktycznych. Ich podstawy teoretyczne są różne: część oparta jest na teorii walencji czasownika (por. Helbig/Schenkel 1969), a część wyrasta z nurtu gramatyki generatywno-transformatywnej (por. Polański 1980–1992).

Zainteresowanie praktycznym i stosowanym aspektem opisu walencji, a mianowicie tworzeniem słowników walencyjnych, ogólnie charakteryzuje współczesny stan badań w zakresie składni. Powstał już cały szereg słowników syntaktycznych, w tym dwujęzycznych: Karolak 1960; Kawka 1981; Melchuk/Zholkovskij 1984; Korubin/Velkovska 1997–2002; Polański 1980–1992; Rozental 1986; Ozil 1990; Arashonkava/Lemciuhova 1991; Schreiber/Sommerfeldt 1996; Svozilová/Prouzová/Jirsová 1997; Curcio 1999; Panzer 2001; Babienko 2002; Schumacher 2004; Herbst 2004; Mędak 2005; Łazutkina 2012 i in. Rozwój technologii automatycznego przetwarzania informacji umożliwił zastosowanie w projektach tego rodzaju programów komputerowych; za przykłady mogą posłużyć projekty E-VALBU, VerbaLex, Walenty i in.¹⁰

Kształt poszczególnych propozycji teoretycznych i rozwiązań praktycznych był i pozostaje zróżnicowany, ale w tym zakresie można zauważyć pewną tendencję rozwojową: coraz większą wagę przywiązuje się do analizy rzutowania cech semantycznych czasownika na formalny kształt struktur zdaniowych, a więc w coraz szerszym zakresie uwzględniany jest semantyczny aspekt relacji składniowych oraz podporządkowanie opisu walencyjnego kryteriom semantycznym. Taki kierunek badań, jak można sądzić, w dużym stopniu został wyprofilowany pod wpływem teorii przypadków głębokich oraz semantyki generatywnej. W kolejnych częściach tego rozdziału zostaną przedstawione najbardziej znane i zasługujące na uwagę propozycje słownikowe, przeważnie w językoznawstwie słowiańskim, które ukazały się w ostatnich dziesięcioleciach.

W odniesieniu do języka polskiego teoretyczne podstawy opisu leksykograficznego czasowników – przy uwzględnieniu ich właściwości syntaktycznych – omówiono w kilku publikacjach (zob. Bogusławski 1988; Grochowski 1981; 2004; Bobrowski 1985). Problematyka konstrukcji hasła słownikowego i jego strukturalizacji pojawia się jako ważny postulat, powstają też propozycje, dotyczące ujmowania znaczeń czasowników polisemicznych. Są akcentowane potrzeby rozwoju teorii i praktyki w tym zakresie. Można napotkać nawet stwierdzenia, że dalszy postęp leksykografii jest uzależniony od modelowania gramatyki. Na przykład M. Bańko wiąże nadzieję z rozwojem

¹⁰ O problemach i zadaniach automatycznego tworzenia słowników walencyjnych zob.: Hajnicz 2011.

leksykografii komputerowej (Bańko 2001: 60). M. Grochowski krytycznie ocenia poziom opisów leksykograficznych w istniejących słownikach, postulując konieczność redukcjonizmu w tej sferze – chodzi mu o liczbę wyodrębnianych znaczeń, tak aby nie było „decyzji przypadkowych, fałszywych hipotez semantycznych” (Grochowski 2004: 10). Uwaga tego badacza koncentruje się jednak (nieco wbrew powyższej deklaracji) na zawartości poszczególnych definicji semantycznych, które wskazywałyby na polisemię jednostek leksykalnych.

Należy podkreślić brak, nawet w najnowszych słownikach języka polskiego, rozwiązań, które wskazywałyby na dążenie do podporządkowania konstrukcji haseł, ich struktury oraz egzemplifikacji użycia jednostek leksykalnych kryteriom opartym na eksplicytnie, aksjomatycznie sformułowanym modelu. Autorzy słowników wzorują się w tym zakresie na tradycji lingwistycznej. Na przykład we wstępie do *Praktycznego słownika współczesnej polszczyzny* (PSWP) jednoznacznie jest odwołanie się do istniejącego w językoznawstwie tradycyjnym kanonu opisywania znaczeń. Kolejność znaczeń w hasle jest, jak czytamy, „podyktowana tym, by układ hasła był zrozumiały i by znaczenia pokrewne znajdowały się blisko siebie”. „Na początku podawane jest znaczenie, które pierwsze przychodzi do głowy – to, którego większość ludzi oczekiwałaby w tym miejscu” (PSWP: XIX)¹¹. Odwołanie się do „większości ludzi” ma tu zdecydowanie charakter spekulatywny, gdyż autorzy słownika nie przeprowadzili w związku z tym żadnych badań ankietowych.

Jak widać, w omawianym zakresie istnieje niewątpliwie ogromne pole dla prowadzenia działań zmierzających do udoskonalenia informacji semantyczno-składniowej w słownikach powszechnie dostępnych (popularnych).

W najbardziej pełny i konsekwentny sposób takiego opisu dokonano w *Słowniku generatywno-transformacyjnym* pod redakcją K. Polańskiego (1980–1990). Zgodnie z założeniem integracyjności opisu

wyбір wyrazów i ich forma w procesie tworzenia wypowiedzi w znacznej mierze zależą od innych wyrażen, z którymi wiążą się one gramatycznie i semantycznie. Żeby utworzyć zdanie całkowicie poprawne, mówiący musi uwzględnić zasady łączliwości wyrazowej w takiej samej mierze, jak kierować się regułami paradygmatyki gramatycznej, szyku itp. Opis gramatyczny języka musi iść w parze z jego opisem leksykalnym, innymi słowy, gramatyka i słownik powinny się wzajemnie uzupełniać (Polański 1980: 5).

W *Przedmowie do Słownika* czytamy, że gramatyczne i leksykalno-semantyczne właściwości składników zdaniowych są ściśle ze sobą powiązane, dlatego należy

¹¹ Analogiczne stwierdzenia znajdują się we *Wstępie* do obecnie jeszcze wydawanego wielkiego słownika języka bułgarskiego, zob. RBE.

odejść od tradycji, zgodnie z którą opracowania leksykograficzne pozostawały „tylko w luźnym związku z gramatyką, ograniczając się do podania podstawowych cech gramatycznych wyrazu” (Polański 1980: 5). Do opisu polskich czasowników zastosowano zasady gramatyki generatywnej, dla której obowiązuje wymóg opisu wszystkich aspektów języka „w ścisłej współzależności z sobą”. Określenie „syntaktyczno-generatywny” w tytule oznacza, że *Słownik* „nie ma na celu pełnego opisu każdego czasownika, lecz ogranicza się głównie do jego charakterystyki syntaktycznej” (ibidem: 6). Struktura hasła słownikowego jest następująca:

1. wyraz hasłowy;
2. znaczenie, o ile zróżnicowanie w ich zakresie determinuje odrębną strukturę zdaniową;
3. schemat zdaniowy zawierający symbole kategoryjne: NP_N , NP_{Acc} , $od \cap NP_G$ i in.;
4. charakterystyka semantyczna składników nominalnych, która służy do określania ograniczeń walencyjnych (chodzi o cechy selekcyjne, takie jak [+Anim], [-Anim], [+Hum], [+Abstr] i in.);
5. informacja o możliwości występowania w stronie biernej;
6. egzemplifikacja;
7. frazeologizmy.

Za przykłady niech posłużą hasła wybranych czasowników mentalnych.

WIEDZIEĆ

$$NP_N \quad \left\{ \begin{array}{l} \text{że} \cap S \\ O \cap NP_L \\ K \cap S \end{array} \right\} + \left(\left(\begin{array}{l} od \cap NP_G^1 \\ \text{że} \cap NP_G^2 \end{array} \right) \right)$$

$$NP_N \quad [+Hum]$$

$$NP_G^1 \quad [+Hum]$$

$$NP_G^1 \quad [źródło informacji]$$

Przykłady:

Andrzej wiedział wszystko. – Wiedziałem, że przyjedziesz. – Wiem, kto otrzymał nagrodę.

– Nie wiem, czy wiesz, ile kosztował ten dom itd.

WIERZYĆ

$$\begin{array}{c} \text{NP}_N \\ - \end{array} \quad \left\{ \begin{array}{l} w \cap \text{NP}_{Acc} \\ w \text{ TS}_{Acc}, \\ \text{że} \cap S \end{array} \right\}$$

$$\begin{array}{c} \text{NP}_N \\ \rightarrow \end{array} \quad [+Hum]$$

$$\begin{array}{c} \text{NP}_{Acc} \\ \rightarrow \end{array} \quad [+Abstr]$$

Przykłady:

Moja żona wierzy we wszystko, co jej ludzie powiedzą. – Wierzę w zwycięstwo idei pokoju. – Jan wierzy w przyszłość elektroniki. – Chrześcijanie wierzą w istnienie Boga. – Moja teściowa do dziś nie wierzy w to, że Ziemia jest okrągła.

UZNAWAĆ

I. ‘dochodzić do wniosku, że coś jest słuszne, konieczne, niezbędne, obowiązujące; orzec, stwierdzić jakiś stan, fakt’

$$\begin{array}{c} \text{NP}_N \\ - \end{array} \quad \left\{ \begin{array}{l} \text{NP}_{Acc} \\ \text{że} \cap S \end{array} \right\}$$

$$\begin{array}{c} \text{NP}_N \\ \rightarrow \end{array} \quad [+Hum]$$

$$\begin{array}{c} \text{NP}_{Acc} \\ \rightarrow \end{array} \quad [+Abstr]$$

Przykłady:

Jacek w pełni uznał trafność moich argumentów. – Lekarz uznał, że jest zupełnie zdrow i wypisał go ze szpitala. – Jurek zawsze uznawał swoje uchybienia, co jest przymiotem nader rzadkim. – Uznaj moje prawa, a ja uznam twoje itd.

II. ‘poczytywać, uważać za coś’

$$\begin{array}{c} \text{NP}_N \\ - \end{array} \quad \text{NP}_{Acc}^1 + \text{że} \cap \text{NP}_{Acc}^2$$

$$\begin{array}{c} \text{NP}_N \\ \rightarrow \end{array} \quad [+Hum]$$

Przykłady:

Widać nawet oni uznali mnie za swego przyjaciela. – On bynajmniej nie uznał nas za swoich wrogów. – Uznał moje milczenie za zgodę. – Uznali ten wyrok za nieważny.
– Uznaj tę sytuację za niebyłą i wszystko będzie w porządku.

Mimo faktu, że *Słownik* stanowi fundamentalne opracowanie języka polskiego pod względem łączliwości syntaktycznej czasowników, z dzisiejszego punktu widzenia pewne aspekty wymagają korekty. Przede wszystkim należy zaznaczyć, że możliwości dystrybucyjne czasowników polskich nie zostały ujęte w sposób wyczerpujący. Na przykład czasownik *wiedzieć* pozwala na rozszczepienie argumentu propozycjonalnego i współwystępowanie w pozycji zależnej zarówno grupy wyrazowej, jak i zdania zależnego, co w *Słowniku* Polańskiego nie zostało odzwierciedlone, np.:

Brat wiedział o Andrzeju (to), że stracił fortunę.
Wiedziała o nim (to), że nie można mu wierzyć.
Brat wiedział o moich kłopotach (to), że są duże.

W przypadku czasownika *wierzyć* nie zawsze rzeczownikowi w pozycji dopełnienia przysługuje cecha [+Abstr], na co wskazują następujące przykłady:

Badacz wierzy w dinozaury. 'Badacz wierzy w to, że istnieją/istniały dinozaury.'
Uczony wierzy w te dziwne cząsteczki. 'Uczony wierzy w to, że istnieją te dziwne cząsteczki.'

Choć czasownik *uznawać* podzielono w *Słowniku* na dwie odmianki, to jednak decyzja ta wydaje się wątpliwa: w obydwu przypadkach mamy do czynienia z tym samym znaczeniem czasownika, a różnica walencyjna polega na tym, że w drugim przypadku zachodzi rozszczepienie argumentu propozycjonalnego: *uznawanie czegoś za coś* jest *uznawanie, że coś jest czymś*. Poza tym w hasle *uznawać*₂ brakuje podania cech semantycznych kolokatów czasownika w pozycji dopełnienia.

Słownik syntaktyczno-semantyczny czasowników polskich M. Kawki (1980) jest oparty na podobnych, jak *Słownik* Polańskiego zasadach. Jedyne istotne novum to „role semantyczne” grup nominalnych, konotowanych przez czasownik, czyli takie, jak agens, pacjens, experiencer, instrument, materiał i in. (sumarycznie uwzględnianych jest 17 takich ról). Niżej podane jest przykładowe hasło *uważać*.

UWAŻAĆ

- I. uważać [W1 = o człowieku: mieć skupioną uwagę, patrzeć na co, słuchać czego pilnie]
- II. 2 $N_{\text{nom}} - pN_{\text{acc}}$
- III. 1 $\text{Exp} - \frac{\text{NOM}}{S}$
- IV. P = $N_{\text{nom} [+hum]}$ – Exp [Matka uważa na dziecko]
- na $pN_{\text{acc} [b.o.]}$ – $\frac{\text{NOM}}{S}$ [Jan uważa na dziecko, na psa, na słowa, na samochód, na zdrowie]
- II. uważać [W2 = o człowieku: sądzić, mniemać, poczytywać]
- II. 3 $N_{\text{nom}} - N_{\text{acc}} + pN_{\text{acc}}$
- III. 1 $\text{Exp} - \frac{\text{NOM}}{S}$
- IV. P = $N_{\text{nom} [+hum]}$ – Exp [Jan uważa Piotra za głupca]
- za $pN_{\text{acc} [b.o.]} + pN_{\text{acc} [+hum]}$
- [+abstr] – $\frac{\text{NOM}}{S}$ [Jan uważa Piotra za głupca, za natręta.
Jan uważa te słowa za obrazę. Jan uważa to za hańbę,
za obowiązek]

Należy skonstatować, że opis syntaktyczny jest tu oderwany od podstawowej struktury semantycznej, ufundowanej na zakodowanym w formie czasownika pojęciu leksykalnym. Rzecz polega na tym, że *uważanie* (w obydwu wyodrębnionych przez Kawkę znaczeniach) to stan psychiczny podmiotu, intencjonalnie skierowany na jakiś stan rzeczy, w którym obiekty są objęte określoną relacją. Innymi słowy, czasownik ten wymaga w drugiej pozycji aktanta sentencjonalnego jako najbardziej zupełnej, dyskretniej, reprezentacyjnej formy argumentu propozycjonalnego. Potwierdza to liczny materiał językowy:

Warto uważać na to, co się wpaja.

Było mi przykro, ale starałam się uważać na to, co robię.

Bardziej niż kiedykolwiek trzeba uważać na to, co, gdzie i komu się mówi.

On uważa, że w ten sposób łatwiej mu sprawdzić moje postępy.

Chłopaki chyba uważały, że to dobry pomysł.

Zawsze uważałam, że mama kocha bardziej moją starszą siostrę.

W 2005 roku wydano *Praktyczny słownik łączliwości składniowej czasowników polskich* autorstwa S. Mędaka. Opisano w nim 1001 polskich czasowników przy uwzględnieniu następujących parametrów:

- aspekt (niedokonany/dokonany);
- uzupełnienie czasownika hasłowego w postaci jednej grupy nominalnej, występującej w mianowniku – [kto? co?] bądź wskazanie na schematy bezmianownikowe, oparte na właściwościach konotacyjnych tzw. czasowników niefleksyjnych – [Ø];
- ciąg uzupełnień czasownika hasłowego wymagającego przypadków zależnych (syntetycznych lub analitycznych), sygnalizowanych pytaniami, przyimkami oraz wyrażeniami przyimkowymi z przypadkami ułożonymi w porządku alfabetycznym, np. *co?/czym?/kim?/na czym?/o czym?/po czym?/w czym?/z czym?/z powodu czego?* itp.;
- połączenia składniowe z wyżej wymienionymi przypadkami (pytanie – przyimek lub wyrażenie przyimkowe – nazwa przypadku – przykłady zdań z wyróżnionym graficznie aktantem);
- inne połączenia czasownika (z bezokolicznikami, spójnikami, przysłówkami, zdaniami itd.);
- wyrazy i połączenia bliskoznaczne (synonimy czasownika hasłowego wraz z ich właściwymi uzupełnieniami w postaci przypadku zależnego/grupy w przypadku zależnym bądź bezokolicznika); rzadko definicje;
- dodatkowe informacje zaznaczone symbolem gwiazdki.

Za przykładowe może posłużyć hasło **NIENAWIDZIĆ**.

265. NIENAWIDZIĆ*

[kto?]

czego? • kogo? • za co? • jak?

POŁĄCZENIA SKŁADNIOWE Z PRZYPADKAMI

PYTANIE	PRZYIMEK	PRZYPADEK	PRZYKŁADY
czego?	–	G.	Nienawidzę <i>rasizmu</i> i <i>niecierpliwości</i> . Nienawidzę <i>seledynowego koloru</i> . Zawsze nienawidziła <i>mężczyzn</i> , którzy kłamią.
kogo?	–	G.	Nienawidziła <i>jej</i> za obłudę.
za co?	za	A.	Nienawidziła <i>ich</i> za <i>malostkowość</i> .

INNE POŁĄCZENIA

nienawidzić + przysłówki → Nienawidzić *szczerze* / *zajadle* / *zdecydowanie* itp.
nienawidzić + rzeczownik odczasownikowy → Nienawidzić *prasowania* / *sprzątania* / *krzyku* itp.

NIENAWIDZIĆ – niektóre wyrażenia i połączenia bliskoznaczne

darzyć kogoś wrogością • mieć awersję do kogoś / do czegoś • nie cierpieć kogoś / czegoś • nie lubić czegoś bardzo • nie tolerować kogoś / czegoś • nie znosić kogoś / czegoś • odczuwać niechęć / odrzę / nienawieść do kogoś / do czegoś • żywić nienawieść do kogoś / do czegoś

* UWAGA – połączenia składniowe z czasownikiem dokonanym **znienawidzić**: co? • kogo? • za co?

co? → A. → Zⁿⁱnienawidziłem *rasizm* i *niecierpliwość*. / Zⁿⁱnienawidziłem *seledynowy kolor*.
 → Zⁿⁱnienawidziłem *prasowanie* / *sprzątanie* / *krzyk*.
 kogo? → A. → Zⁿⁱnienawidziła *mężczyzn*.
 za co? → A. → Zⁿⁱnienawidziłyśmy ją *za obłudę*, *za egocentryzm* i *malostkowość*.

264
–
266

W *Słowniku* Mędarka, podobnie jak w poprzednio omówionych słownikach, nie uwzględnia się konotowanej przez czasownik struktury semantycznej jako podstawy opisu właściwości syntaktycznych czasownika. *Nienawidzić* jest nazwą uczucia, które w założeniu jest uwarunkowane jakimś stanem rzeczy: dzieje się coś, co budzi nienawiść człowieka. Na to wskazują liczne przykłady z praktyki językowej:

- Nienawidzę, jak w klasie jest nieporządek.
- Nienawidzę, gdy brat zostawia swoje rzeczy u mnie w pokoju.
- Nienawidzę tego, że ci ludzie rozpowszechniają plotki.
- Nienawidzę tego, że oni się rozchodzą.
- Ciotka nienawidziła tych ludzi, jak tak się do niej zwracali.
- Chłopi nienawidzili nas za to, że ściągałiśmy im na głowę rebeliantów.
- Mieszkańcy nienawidzili komendanta z powodu tego, że okazywał okrucieństwo.

Ten słownik, podobnie jak wiele innych, dotychczas wydanych, przedstawia rzeczywistość językową w odwróconym porządku: nie prowadzi się granicy między kolokacjami o charakterze semantycznie zaprogramowanym, argumentowym, a takimi, które stanowią efekt (czy też refleks) przekształceń formalnych i strukturalnych. Na przykład wyodrębnione w *Słowniku* aktyanty *kogo?* i *za co?* pochodzą z tej samej pozycji argumentowej: *Jan nienawidzi, gdy brat zostawia swoje rzeczy w jego w pokoju* > *Jan nienawidzi brata za to, że zostawia swoje rzeczy w jego pokoju*.

Poza tym za wadę słownika należy uznać brak podziału pozycji zależnych od czasownika na obligatoryjne i fakultatywne. Na przykład czasownikowi *jeść* przyporządkowano cały zespół kolokatów bez żadnej ich selekcji ze względu na reprezentację elementów struktury pojęciowej (propozycjonalno-semantycznej):

co?	<i>jeść gorącą kolację</i>
czym?	<i>jeść łyżką</i>
gdzie?	<i>jeść na świeżym powietrzu</i>
kiedy?	<i>jeść o godzinie szóstej</i>
kogo?	<i>Kanibale jedzą ludzi</i>
na czym?	<i>jeść na bogato zdobionych talerzach</i>
z czego?	<i>jeść z miski</i>

Najnowszym dokonaniem polskich językoznawców w zakresie leksykografii czasowników jest elektroniczny słownik walencyjny WALENTY (<http://zil.ipipan.waw.pl/Walenty>), opracowany w Instytucie Podstaw Informatyki PAN. Podstawy teoretyczne tego projektu opisano m.in. w artykule E. Hajnicz (2009). Autorka twierdzi, że „wiedzę semantyczną ukrytą wewnątrz struktury syntaktycznej tekstu da się wydobyć poprzez wykrycie regularnych (tzn. dostatecznie częstych) zależności pomiędzy

tworzącymi ją wyrazami” (ibidem: 144). Autorzy projektu WALENTY deklarują, że celem ich projektu jest stworzenie słownika walencyjnego, który będzie zawierać informację morfosyntaktyczną, ale także frekwencyjną i semantyczną (Hajnicz/Patejuk/Przepiórkowski 2016: 71). Właściwości syntaktyczne czasowników są reprezentowane w postaci schematów składniowych, tzn. w postaci „listy pozycji, które mogą być razem wymagane przez opisywany predykat”. Autorzy piszą, że uwzględniają schematy „o najdłuższej liście pozycji mogących współwystępować w jednym wypowiedzeniu”. Przy tym punktem odniesienia jest faktyczny stan leksykalnie wypełnionych pozycji składniowych bez uwzględnienia tego, jaka jest ich historia de-rywacyjna i funkcja w strukturze zdania jako znaku sytuacji. Zastosowanie takiego *stricte* formalistycznego podejścia do struktury zdaniowej można, za autorami tej koncepcji, pokazać na przykładzie zdania (ibidem: 73 i n.):

Wujek Władek jadł łyżką z miski grochówkę.

Schemat zdaniowy, ufundowany na czasowniku *jeść*, opisuje się w taki sposób:

Właściwy schemat zdaniowy [składa się. – A.K.] z czterech pozycji: pozycji podmiotu *subj* i dopełnienia *obj* (dopuszczalna strona bierna *Grochówka była przez wujka jedzona łyżką*) oraz dwóch pozostałych pozycji składających się z pojedynczych typów fraz: nominalnej w narzędniku *np* (*instr*) i przyimkowo-nominalnej *prepnp* (*z, gen*) (*z miski*) (ibidem: 74).

Status wspomnianych wyżej „dwóch pozostałych pozycji” jest jednak dwuznaczny. Ze znaczenia czasownika *jeść* ‘spożywać pokarmy, przeżuwać i połykać’ wynika konieczność dwóch uzupełnień: subiekta i obiektu czynności. To, że się je łyżką, a pokarm jest w misce, ma – z punktu widzenia procesu spożywania pokarmu – charakter fakultatywny. Można sobie wyobrazić przytoczone powyżej zdanie bez tych elementów, ale (w oderwaniu od kontekstu) nie można sobie wyobrazić go np. bez obiektu czynności:

Wujek Władek jadł grochówkę.

? Wujek Władek jadł łyżką.

W pierwszym zdaniu uzupełnienie informacji o elementy (*jadł*) czym i (*jadł*) z czego nie jest konieczne – zdanie jest semantycznie kompletne, podczas gdy w drugim przypadku obecność obiektu jest obligatoryjna, a zdanie, w którym odpowiedni syntaktem nie został zrealizowany, jest możliwe pod warunkiem, że pozycja została wyzerowana kontekstowo lub bezkontekstowo, a więc informacja o obiekcie jest przetwarzana przez nadawcę, jak również przez odbiorcę.

Różne funkcjonalne statusy rzeczownikowych kontrahentów czasownika w związku z rządu można pokazać za pomocą transformacji:

Wujek Władek jadł łyżką z miski grochówkę.

< Wujek Władek jadł grochówkę.

< Grochówka była w misce.

< Wujek korzystał z łyżki.

Skupianie uwagi na formalnym aspekcie konstrukcji zdaniowych może być uzasadnione w kontekście modelowania *stricte* konstrukcyjnych właściwości (czy też możliwości) języka. Istnieje skądinąd pogląd, że konstrukcje formalno-gramatyczne nie tylko stanowią formy reprezentacji struktur pojęciowych, lecz także w pewnym stopniu programują działalność językową, określają granice tego, o czym człowiek może powiedzieć (a nawet pomyśleć). O tym jest przekonany np. znany badacz procesów składniowych B. J. Norman (1994: 197 i n.). W niniejszej monografii jest prezentowane jednak inne stanowisko, polegające na tym, że semantyka i składnia realizują się w sposób współzależny, dlatego opis konstrukcji zdaniowych jest oparty na analizie struktur pojęciowych, zakodowanych w znaczeniu czasownika jako konstytucyjnego członu konstrukcji zdaniowej. Wobec tego nie jest obojętne, czy pozycja składniowa jest semantycznie konotowana przez predykat jądrowy, czy stanowi refleks przekształceń strukturalnych.

Na uwagę zasługuje także próba opisu znaczenia czasowników emotywnych, a przede wszystkim czasownika *wstydzić się* jako podstawowego elementu grupy leksykalno-semantycznej „wstyd”, w pracy E. Jędrzejko (2000: 62 i n.). Ujęcie to ma charakter synkretyczny, a więc dość rzadko spotykany we współczesnym polskim językoznawstwie¹². Jędrzejko uważa, że możliwe jest jeżeli nie skonfigurowanie, „zgranie” różnych aspektów znaku w jednym modelu lingwistycznym, to przynajmniej ich rejestracja, swego rodzaju inwentaryzacja aspektów. Propozycja Jędrzejko nie jest modelem leksykograficznym, a jednak może być przydatna w leksykografii czasowników, gdyż badaczka sukcesywnie opisuje różne aspekty znaczenia czasownika *wstydzić się*: formalno-syntaktyczne, składniowo-semantyczne, etymologiczne i etnokulturowe.

Na pierwszym etapie Jędrzejko opisuje gramatyczny aspekt walencji czasownika, przy tym wyodrębnia dwie jego odmiany:

*wstydzić się*₁ $NP_N + V + IP$ (gdzie *IP* to fraza bezokolicznikowa)

*wstydzić się*₂ $NP_N + V + (tego) \text{ że/co } \cap S$

¹² Badacze zwykle zamykają się w ramach poszczególnych paradygmatów, dlatego opis formalny jednostek językowych nie koresponduje z opisem semantycznym, opis semantyczny – z opisem lingwokulturowym, a opis lingwokulturowy – z opisem pragmalingwistycznym.

Wyodrębnienie tych dwóch znaczeń opiera się na praktyce leksykograficznej. Na przykład w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod red. S. Dubisza także wyodrębniono dwa znaczenia tego czasownika: 1. 'odczuwać wstyd z powodu niewłaściwego zachowania', np. *Wstydzić się za swoje dzieci*; 2. 'odczuwać wstyd, onieśmielenie z jakiegoś powodu', np. *Wstydzić się łez*. Wydaje się jednak, że chodzi tu o różne kolokacje syntaktyczne, a co do znaczenia, obydwie przypadki można przyporządkować semantycznej definicji: 'ktoś doznaje przykrego uczucia z powodu, że on lub osoba mu bliska zrobiła coś złego albo posiada cechy, które są odbierane jako złe'. U podstaw zdań przykładowych, przytoczonych w *Słowniku* Dubisza, jak również przytoczonych w artykule Jędrzejko, leży ta sama struktura propozycjonalno-semantyczna: $P(x, q)$, która oznacza: 'ktoś (osoba) przeżywa coś (emocję) z jakiegoś powodu' (drugi argument ma charakter propozycjonalny).

Na drugim etapie opisu Jędrzejko opisuje strukturę semantyczną wyrażeń zdaniowych ufundowanych na predykanie wstydu. Badaczka uważa, że mamy do czynienia z trzymiejscowym predykatem, który implikuje pozycje dla experiencera, „zdarzenia” (jako przyczyny przeżywanej emocji) i kontrahenta („wstydzimy się [...] zawsze wobec kogoś, czyj osąd naszego postępowania jest dla nas ważny”).

Strukturalny model znaczenia wyrazu Jędrzejko uznaje za niepełny, nie odzwierciedlający funkcjonowania wyrazów „na zewnątrz” systemu języka. Dlatego badaczka wyraża przekonanie, że opis strukturalny należy uzupełnić poprzez dodanie informacji o miejscu semantyki czasownika w językowym obrazie świata. W tym celu Jędrzejko opisuje etymologię tematu *wstyd-*, jego powiązanie z innymi wyrażeniami, a także metaforyczną nominację wstydu, czyli tzw. metafory pojęciowe (typu WSTYD TO CHOROBA).

Zademonstrowane w artykule Jędrzejko doświadczenia badawcze, a przede wszystkim dążenie do integracyjnego (choć pozornie eklektycznego) ujęcia różnych aspektów znaku mogą być przydatne przy opisie leksykograficznym nie tylko czasowników emocji, lecz także innych grup leksyki, zwłaszcza o funkcji predykatywnej.

Na uwagę zasługują ponadto inne słowniki syntaktyczne, wydane poza granicami naszego kraju. Za jeden z pierwszych i najbardziej znanych oraz cenionych należy uznać *Słownik opisowo-kombinatoryczny* (ros. *Толково-комбинаторный словарь*) (Melchuk/Zholkovskij 1984), ufundowany na teorii „sens – tekst” autorstwa I. A. Melchuka. Zgodnie ze strukturą tego opracowania hasło słownikowe zawiera informację o znaczeniu leksykalnym wyrazu, a także o typach jego łączliwości składniowej, które składają się na schemat modelowy (ang. *government pattern*) (Melchuk 1984: 49). Osobno zaznacza się niedopuszczalne z punktu widzenia systemu języka konfiguracje syntaktemów.

Za ilustrację może posłużyć opis czasownika *гневаться* 'gniewać się'.

X гневается на Y-а за Z = 'X находится в активно-отрицательном эмоциональном состоянии, которое каузировано тем, что X уверен в осуществлении человеком Y действий (, связанных с) Z, которые нежелательны для X-а и о которых X считает, что они противоречат основным этическим принципам; и X-у хочется выразить то, что и эти действия для него нежелательны, и осуществить враждебные по отношению к Y-у действия; это состояние таково, какое обычно бывает в этой ситуации'

1 = X (кто находится в данном состоянии)	2 = Y (кто совершает действия)	3 = Z (какие действия)
1. S _{им}	1. на S _{вин}	1. на S _{вин} 2. за S _{вин} 3. из-за S _{род} 4. на то, что/C _{conj} ПРЕДЛ. 5. за то, что ПРЕДЛ. 6. из-за того, что/C _{conj} ПРЕДЛ.

Невозможно: а) D₂ + D_{3,1}; б) D_{3,2}, D_{3,5} без D₂

Истинный художник не гневается на знатока (D₂).

Истинный художник не гневается на критику знатока (D₃) [на то, что его критикуют].

Отец гневается на сына за опоздание [за то, что он опоздал].

Он гневается на учителей из-за сына [из-за того, что они не могут выучить его сына].

Невозможно:

**Истинный художник не гневается на знатока на критику (1а).*

**Отец гневается за опоздание (1б).*

Należy wskazać na pewne ograniczenia tego modelu. Po pierwsze, *Słownik Melchuka/Żółkowskiego* jest zaprojektowany w taki sposób, że nie zawiera pełnego wykazu struktur zdaniowych ani zgodnych z nimi egzemplarzy frazowych, ufundowanych na opisywanej jednostce leksykalnej. Schemat modelowy ukazano w postaci tabeli, do której wpisano możliwe lub niemożliwe/niepoprawne ciągi czy też konstelacje syntaktemów w pozycji drugiego, trzeciego lub czwartego argumentu. Po drugie, porządek form eksplicytacji argumentu propozycjonalnego (szczególnie w trzeciej pozycji) jest dowolny. Za nieuzasadnione należałoby uznać wymienienie w pierwszej kolejności skondensowanych form argumentu propozycjonalnego (*на S_{вин}, за S_{вин}, из-за S_{род}*), a potem – form zdaniowych (*на то, что/C_{conj} ПРЕДЛ.; за то, что ПРЕДЛ.; из-за того, что/C_{conj} ПРЕДЛ.*). Stoi to w sprzeczności z faktem, że formy

zdaniowe mają charakter podstawowy, wynikający z konotowanej przez czasownik struktury propozycjonalnej, a formy skondensowane – charakter pochodny, dlatego kolejność ich przedstawienia powinna być odwrotna.

W rozpatrywanym przypadku spośród przytoczonych w haśle słownikowym ilustracji w ogóle brakuje fraz, w których argument propozycjonalny jest wyrażany w formie zdania podrzędnego, czyli typu:

Он гневается на Ивана за то, что он не выполнил обещание.

Podobne zastrzeżenie można skierować pod adresem każdej innej interpretacji czasowników wyższego rzędu, np. *бороться* – *walczyć* w znaczeniu: ‘X przyłącza много усилий с целью ликвидировать ситуацию Y’. Schemat walencyjny tego czasownika jest następujący:

1 = X (кто прилагает усилия)	2 = Y (что каузируется)
1. S _{им}	1. с S _{тв} 2. <i>против</i> S _{род} обязательно

Podane wyżej reguły dystrybucyjne są ilustrowane w *Słowniku* następującymi frazami:

бороться с сорняками
бороться с пьянством
бороться против опозданий
бороться против нарушения графика

Autorzy *Słownika* jednak zlekceważyli podstawowe – z semantycznego punktu widzenia – formy realizacji schematów zdaniowych, w których argument propozycjonalny jest wyrażany zdaniem podrzędnym, por.:

Как бороться с тем, что я очень впечатлительный?

Po trzecie, informacja o dopuszczalnych i niedopuszczalnych typach dystrybucji syntaktemów nie jest pełna: w przypadku *гневаться* należałoby zaznaczyć także niemożliwą konstelację: D₂ + D_{3,4}.

Kolejnym dużym projektem zapoczątkowanym w 1997 roku na Uniwersytecie w Berkeley przez Ch. Fillmore’a jest FrameNet. Jak czytamy we wstępie, baza ta zawiera grupę połączonych pod względem semantycznym jednostek leksykalnych, repre-

zentujących komponenty struktur propozycyjalnych (Ruppenhofer et al. 2016: 7). Obecnie FrameNet zawiera ponad 1000 hierarchicznie uporządkowanych ram semantycznych przedstawionych w ponad 200 000 anotowanych zdań, 13 000 jednostek leksykalnych (polisemanty są traktowane jako różne jednostki leksykalne), w tym 7000 w pełni anotowanych.

Opracowanie jednostek w tej bazie opiera się na definicjach semantycznych, stanowiących swego rodzaju rekonstrukcję znaczenia leksemu poprzez przyporządkowanie mu pozycji w strukturze propozycyjnej. Ponadto opis przewiduje zdefiniowanie elementów ramy, które są niezbędne w procesie adekwatnego rozumienia typu sytuacji (chodzi o takie elementy jak rekwizyty, uczestnicy oraz cechy danej sytuacji). Na podstawie ekscerpcji konstrukcji zdaniowych, zawierających wyraz hasłowy, opracowuje się anotacje każdego zdania. Poszczególne składniki zdania są opisywane zgodnie z elementami ramy, którą reprezentują. Uwzględnia się również opis podstawowych cech syntaktycznych poszczególnych reprezentacji. Ostatnim punktem analizy jest określenie sieci powiązań między poszczególnymi ramami.

W zakładce FrameNet Data na głównej stronie bazy możemy wybrać różne bloki informacji. Na przykład blok Frame Index zawiera wykaz wszystkich opracowanych ram ułożonych w porządku alfabetycznym. Najpierw ukazuje się nazwa frejmu, potem jej definicja i przykłady użycia (z wyróżnieniem predyktorów).

IMITATING

Definition:

An Agent displays a Characteristic of a Standard in his or her own way of behaving.
 I guessed he was trying to imitate the movements of a skier
 In a tv commercial last year, she aped male slobbiness in a singlet and Y-front-style
 underpants, kicking back on the couch, watching sport.
 'You are all the same ,' he said, imitating not her voice but its angry cadence.
 Antony, after he had seen this man, imitated him in piety.

Poniżej występują tzw. elementy ramowe (ang. *frame elements*); można je też kwalifikować jako przypadki głębokie czy też znaczenia syntaktyczne. Dzieli się je na dwie grupy: obligatoryjne i fakultatywne (ang. *core/non-core*). Na przykład blok elementów obligatoryjnych w przypadku frejmu IMITATING wygląda następująco:

Agent [agt]	The Agent is the person that borrows a Characteristic behavior from a Standard.
Semantic Type: Sentient	Mimic Snotlings don't really think for themselves, they merely mimic the actions of Orcs and Goblins around them.
Characteristic [char]	The Characteristic is a behavior or property that the Standard possesses and which the Agent adopts in his or her own behavior. They were all mimicking my accent.
Standard [sta]	The Standard is the entity that exhibits a certain Characteristic that the Agent models their own behavior on. The singer says Gwen has copied her in many different ways.

Wydaje się wątpliwe wyodrębnienie dwóch różnych elementów w drugiej pozycji (Char i Sta). Znaczenie czasownika *imitate* jako bazowego wykładnika tego pojęcia można przedstawić następująco: 'Ktoś zachowuje się, robi coś w taki sposób, że powtarza to, jak zachowuje się, robi coś ktoś inny'. W tym znaczeniu występuje informacja semantyczna, zakodowana w pojęciu leksykalnym czasownika: [zachowuje się, robi coś w taki sposób, że powtarza]. Poza tym występują elementy konotowane: [ktoś] oraz [jak zachowuje się, robi coś ktoś inny]. Właśnie te dwa elementy należałoby traktować jako komplementy semantyczne, którym odpowiadają syntaktemy w realizacji zdaniowej. Za typowy z tego punktu widzenia przykład może posłużyć zdanie:

Adorable toddler imitates how her pregnant mom walks.

Wydaje się, że struktura propozycjonalna w tym przypadku jest dość oczywista: Pred + Ag + Obj. Wyodrębnienia funkcji Char ani funkcji Sta nie można uzasadnić z semantycznego, pojęciowego punktu widzenia, gdyż różnica konstrukcji, zawierających ich reprezentacje, ma charakter *stricte* formalny, por.:

They were all mimicking my accent.

The singer says Gwen has copied her in many different ways.

Owszem, w pierwszym zdaniu pozycję dopełnienia zajmuje rzeczownik abstrakcyjny *accent*, a w drugim zdaniu – zaimek *her*, jednak z semantycznego punktu widzenia mamy tu do czynienia z tym samym typem sytuacji $P(x, q)$: imituje się to, w jaki sposób ktoś artykułuje dźwięki mowy, oraz imituje się to, co robi ona, jak się zachowuje. Zdania te różnią się pod względem specyfikacji informacji semantycznej, ale różnica ma charakter jedynie formalny, konstrukcyjny: drugie zdanie stanowi rezultat bardziej radykalnej kompresji strukturalnej, na skutek której został wyeliminowany wykładnik funkcji predykatywnej propozycji zależnej.

W zakładce FrameNet Data znajduje się także Lexical Unit Index. Jest to lista alfabetyczna jednostek leksykalnych, które występują w różnych konstrukcjach zdaniowych w postaci syntaktemów. Na przykład wpisując *way*, otrzymujemy dostęp do listy wyrazów, zarówno czasowników, jak i rzeczowników:

way.adv (Degree) **Created** [Lexical Entry](#)
way.n (Roadways) **Created** [Lexical Entry Annotation](#)
way.n (Means) **Finished** [Initial Lexical Entry Annotation](#)
way.n (Self motion) **Created** [Lexical Entry Annotation](#)
way.n (Alternatives) **Created** [Lexical Entry Annotation](#)
way.n (Manner) **Created** [Lexical Entry Annotation](#)
way.n (Planned trajectory) **Created** [Lexical Entry Annotation](#)
way.n (Conduct) **Created** [Lexical Entry](#)
way.n (Direction) **Created** [Lexical Entry](#)
ways.n (Custom) **Created** [Lexical Entry Annotation](#)

Każda jednostka leksykalna, jak widzimy, jest oznakowana ze względu na część mowy, nazwę relewantnej ramy i jej status. Hasło słownikowe ponadto zawiera dwie tabele z informacjami o jednostce leksykalnej, jej funkcjach semantycznych (jako elementach ram) i ich realizacjach syntaktycznych, a także schematach walencyjnych.

Na przykład rzeczownik *way* w znaczeniu podstawowym ‘droga’ nawiązuje do frejmu ROADWAYS, w którym występuje jako element z funkcją argumentową Road, definiowaną w następujący sposób: ‘The Roadway is the roadway that connects locations’. Ilustracją służy zdanie:

The road runs between London and Manchester.

W bazie jednak nie znajdziemy notacji na temat użycia tego rzeczownika w konstrukcji *on the way*, która ma charakter izosemiczny, tzn. zgodny ze znaczeniem leksykalnym rzeczownika: wszak funkcją drogi jest to, żeby służyła jako miejsce przemieszczania się ludzi. Określenie tego elementu jako ROADWAY wydaje się niezupełnie odpowiadające funkcji rzeczownika w strukturze propozycjonalnej, przynajmniej w sporej części jego użyc.

Poprzez linki Lexical Entry oraz Annotation możemy otrzymać dostęp do szczegółowej informacji trzech rodzajów: po pierwsze, o funkcji semantycznej tego wyrazu (jako syntaktemu) w strukturze propozycjonalnej; po drugie, o liczbie odnotowanych użyć; po trzecie, o charakterystykach formalno-pozycyjnych, jak również o frekwencji każdej formy. Na przykład tak wygląda opis użycić rzeczownika *tea*.

Frame Element	Number Annotated	Realization(s)
Ford	(6)	DEN.-- (6)
Type	(2)	N.Dep (2)

Poniżej tabeli są przytoczone anotowane konstrukcje zdaniowe, np.:

Coffee has replaced the ubiquitous [FoodTEA^{Target}] – Dublin is now almost as much a coffee city as Vienna or Seattle.

It's in Hong Kong's oldest colonial building, with exhibits describing the history of [FoodTEA^{Target}] from the Warring States period (475-221 b.c.) to the present.

Its restored lobby is Hong Kong's most elegant gathering place; [Typeafternoon] [FoodTEA^{Target}] here is a visitors' ritual.

The hillsides that surround the monastery are the site of Hong Kong's only [FoodTEA^{Target}] plantation.

W rozdziale 1.1.2. wspomniano już o *Słowniku syntaktycznym* G. A. Zołotowej (1988), zawierającym pełny opis wszystkich rosyjskich syntaktemów (luźnych, uwarunkowanych i związanych), realizowanych w formach rzeczowników oraz w formach konstrukcji przyimkowo-rzeczownikowych. Całość została podzielona na części, w zależności od znaczenia kategorii przypadku rzeczownika. Najpierw są opisywane syntaktemy bezprzyimkowe, potem przyimkowe. Kolejność przedstawienia funkcji syntaktycznych jest następująca: syntaktemy luźne – uwarunkowane – związane. W obrębie każdego bloku funkcyjnego występują domeny definiowane poprzez znaczenia syntaktyczne. Na przykład uwarunkowane syntaktemy w celowniku mają znaczenia, które są ilustrowane materiałem źródłowym, por.:

SUBIEKT MIMOWOLNEJ CZYNNOŚCI/STANU:

Мне не спится; Ему не гулялось; Мне кажется, что мне хочется спать.

SUBIEKT POTENCJALNEJ CZYNNOŚCI:

Вам выходить! Вам не видать таких сражений; Чему сгореть, то не утонет.

SUBIEKT STANU UWARUNKOWANEGO CZYNNOŚCIĄ:

Грустно сидеть одному; Мне приятно вспоминать о вас.

SUBIEKT MIMOWOLNEGO POSTRZEGANIA:

Татьяне снится сон; Ей послышался звонок.

SUBIEKT MIMOWOLNEJ RELACJI EMOCJONALNEJ:

Матери эта картина понравилась; Им тишина по душе; Ей ваши заботы безразличны itd.

Dodatkowo zaznacza się kontekstowe uwarunkowania realizacji syntaktemów, np. znaczenie gramatyczne czasownika-predykatu, obecność modyfikatorów (np. przymiotników), kolokacje modalne i in.

W 2001 roku w Skopje wydano *Macedońsko-polski słownik syntaktyczny* autorstwa K. Soleckiej. Autorka bazuje na wcześniejszych wydaniach, w szczególności na *Intencjonalno-syntaktycznym słowniku czasowników macedońskich* pod red. B. Korubina i S. Velkovskiej, a także na słowniku Polańskiego. Na wzór tego słownika osobno są notowane frazeologizmy jako podhasła z własnymi schematami i semantycznymi charakterystykami.

Za przykład zastosowanego w tym słowniku opisu może posłużyć hasło mac. ИСПИТА/ИСПИТУВА, polsk. ZBADAĆ/BADAĆ.

1. ИСПИТА *pf* / ИСПИТУВА *ZBADAĆ pf* / BADAĆ *impf*
impf

$$H^1 - \left\{ \begin{array}{c} H^2 \\ HA \\ K \cap C \end{array} \right\} + H_T$$

$$N_N - \left\{ \begin{array}{c} N_A \\ NA_A \\ K \cap S \end{array} \right\} + N_T$$

$$H^1 \rightarrow [+Hum]$$

$$N_N \rightarrow [+Hum]$$

Научниците го испитуваа дејството / дејствувањето на зема-зрациите врз расенијата (P) / како дејствуваат зема-зрациите врз расенијата. – Тој го испитува вирусот на жрицот веќе десетина години (P). – Тој веќе десетина години испитува како вирусот на жрицот се множи во жив организам.

Naukowcy zbadali działanie promieni gamma na rośliny / jak działają promienie gamma na rośliny. – Już około dziesięć lat bada wirusa grypy / jak wirus grypy rozmnaża się w żywym organizmie.

Widok hasła bardzo przypomina słownik Polańskiego, choć, jak widzimy, tu informacja ma charakter mniej wyspecyfikowany: semantyczną charakterystyką opatrzone tylko pierwszy argument. Poza tym status komplementu $+N_T$ zdaje się być niezbyt jasny. Solecka słusznie rozróżnia rzeczownikowe komplementy N (przedmiotowy) i NA (pochodny od czasownika, nominalizowany). Nie czyni tego jednak konsekwentnie, gdyż w przypadku czasownika *oznaczać/znaczyć* kwalifikuje jako N rzeczowniki w pozycji argumentu propozycjonalnego, będącego rezultatem jego kompresji strukturalnej, por.:

Dla rolników drogi oznaczają gwarancję większego i pewniejszego zbytu produktów. Wystawa oznacza wielki sukces dla młodego artysty.

Autorka nie uwzględnia tego, że mamy tu do czynienia z dwumiejscowym predykatem wyższego rzędu $P(p, q)$, czyli z relacją dwóch stanów rzeczy, z których każdy może zostać wyrażony w formie zdaniowej, choć w praktyce językowej zdarza się to rzadko, por.:

To, że ściana jest pusta, nie oznacza, że ktoś komuś narzuca ateizm.

To, że wstępnie stwierdzono ich autentyczność, nie oznacza, że są one prawdziwe.

To, że pracuję tutaj, nie oznacza, że nie jestem niezależna.

Wątpliwości budzi także określenie struktury propozycjonalnej niektórych czasowników. Na przykład synonimiczne czasowniki *zbierać*, *gromadzić* potraktowano jako trzymiejscowe, czyli w oparciu o zdania:

Gmina zbiera ludzi na budowę drogi / żeby budować drogę.

W każdą niedzielę zbierałem kolegów na łowy.

Zbieramy pieniądze na wesele.

Trzeci komponent ze znaczeniem celu ma tu jednak charakter fakultatywny: zbieranie, jak wynika z definicji w słownikach opisowych, nie przewiduje celu jako parametru koniecznego do zrozumienia tej czynności. Usunięcie tego trzeciego elementu nie wpływa na rozumienie podstawowej treści zdania, nie prowadzi też do agramatyczności, por.:

Gmina zbiera ludzi.

W każdą sobotę zbierałem kolegów.

Zbieramy pieniądze.

O przyłączonym statusie trzeciego komponentu mówi także to, że może on funkcjonować jako modyfikator zależny od drugiego komponentu:

Gmina zbiera ludzi, którzy będą / mają budować drogę.

W każdą sobotę zbierałem kolegów, z którymi miałem pojechać na łowy.

Zbieramy pieniądze, które zamierzamy wydać na wesele.

Za fundamentalne należy uznać leksykograficzne opracowania grupy moskiewskich językoznawców pod kierownictwem J. D. Apresjana (zob. 2004; 2014a; 2014b). Autorzy *Aktywnego słownika języka rosyjskiego* piszą we wstępie, że ich słownik powinien zaspokoić zapotrzebowanie w zakresie tworzenia wypowiedzi i tekstów (Apresjan 2014a: 6), jednak, jak wydaje się, wbrew tej deklaracji wymóg opisu według zasady

funkcjonalizmu „od znaczenia do formy”¹³ (zob. Mustajoki 2006: 21) nie zostaje spełniony. W związku z tym rozważę kilka przykładów.

Rosyjski czasownik *видеть* występuje w słowniku w kilku znaczeniach. Poza znaczeniem perceptywnym, socjatywnym i innymi autorzy słownika wyodrębniają kilka użyć tego czasownika w znaczeniu działalności myślowej/poznawczej (Апре-сjan 2014: 120 i n.):

*видеть*_{5,1} A1 видит A1 в своем A3 как A4

‘В части A3 сознания человека A1 есть зрительный образ объекта A2, который в этот момент органами чувств не воспринимается или не существует, в роли A4 или в роли деятельности A4’

Мысленно она уже видела своего мужа светилом мировой науки.

*видеть*_{5,2} A1 видит A2 в A3

‘Человек A1 считает, что A3 есть A2’

В преподавании он видел свое призвание.

*видеть*_{5,3} A1 видит A2 по A3

‘Человек A1 понимает факт или ситуацию A2 на основании того, что он понял раньше или на основании признаков A3’

Теперь вы видите свою ошибку?

*видеть*_{5,4} A1 видит A2

‘Человек A1 знает A2 или считает, что существует A2, потому что A1 как бы видит A2’

Я же вижу, на каких сайтах она сидит.

Cztery znaczenia mniej więcej odpowiadają polskim: *wyobrażać sobie, uważać, rozumieć i wiedzieć*. Owszem, ich walencja syntaktyczna wykazuje cechy zróżnicowania, ale przytoczone w słowniku konteksty dystrybucyjne nie są jedyne, w których może występować czasownik *видеть* w tych znaczeniach. Autorzy słownika pominęli fakt, że we wszystkich czterech przypadkach możliwa jest ta sama forma syntaktyczna – z aktantem sentencjonalnym w pozycji dopełnienia:

Мысленно она уже видела своего мужа светилом мировой науки // Мысленно она уже видела (т.е. woobrażała, представляла), что ее муж станет/будет светилом науки.

¹³ S. Karolak, nie powołując się na tradycję składni funkcjonalnej, w rzeczywistości był zwolennikiem funkcjonalizmu w językoznawstwie. Przeciwstawiał on swoją „gramatykę o podstawach semantycznych” gramatyce transformacyjno-generatywnej, w której „komponent syntaktyczny jest podstawowy w tym sensie, że to on generuje ciągi (syntaktemów. – A.K.), a komponent semantyczny interpretuje tylko ciągi uprzednio wygenerowane”. Odwrotnie, w składni semantycznej Karolaka uznaje się „za teoretycznie bardziej uzasadnione podporządkowanie reguł szczegółowych regułom ogólnym”. Karolak w związku z tym pisał: „Przyjeliśmy [...] hierarchię, w której składnia semantyczna – zbiór reguł łączliwości pojęć [...] – stanowi podstawowy komponent modelu. Dominuje on nad składnią formalną – zbiorem reguł nieuniwersalnych, idiomatycznych” (2002: 95).

В преподавании он видел свое призвание // Он видел (т.е. осознавал, считал, отдавал себе отчет в том), что преподавание является его призванием.

Теперь вы видите свою ошибку? // Теперь вы видите (т.е. осознаете, понимаете, отдаете себе отчет в том), что вы совершили ошибку?

Вы видите какой-нибудь способ исправить положение? // Вы видите, что можно исправить положение?

Między pierwszą a drugą formą – z semantycznego punktu widzenia – istnieje relacja pochodności: ponieważ forma z aktantem intensjonalnym dokładnie reprezentuje strukturę propozycjonalną, implikowaną przez predykat, czyli $P(x, q)$, należy ją uznać za maksymalnie dyskretną, izosemiczną i, co szczególnie istotne, podstawową. Obiektywnie rzecz biorąc, istnieje alternacja form – bardziej lub mniej dyskretnych, ale słownik preferuje tylko wybrane formy, mianowicie te, które są bardziej charakterystyczne dla języka mówionego. Słownik, który ma reprezentować system języka, okazuje się stylistycznie wyprofilowany.

W *Aktywnym słowniku* opisu walencji czasownika dokonuje się w obrębie związku rządu (z udziałem czasownika hasłowego), a więc względy morfosyntaktyczne (formalno-gramatyczne) mają pierwszeństwo. Na przykład w przypadku czasownika *воображать/вообразить* ‘wyobrażać/wyobrazić (sobie)’ autorzy słownika zaznaczają obecność dwóch argumentów: A1 i A2 (2014b: 244), odnotowując kilka form realizacji drugiego argumentu:

- A2
- ВИН: *вообразить удивление (родителей)*
 - *что ПРЕДЛ: Вообразите, что вы – капитан пиратского корабля.*
 - *будто ПРЕДЛ: Вообразите, будто Вы – ребенок.*
 - *как ПРЕДЛ: (пытаться) вообразить, как будет протекать их встреча*

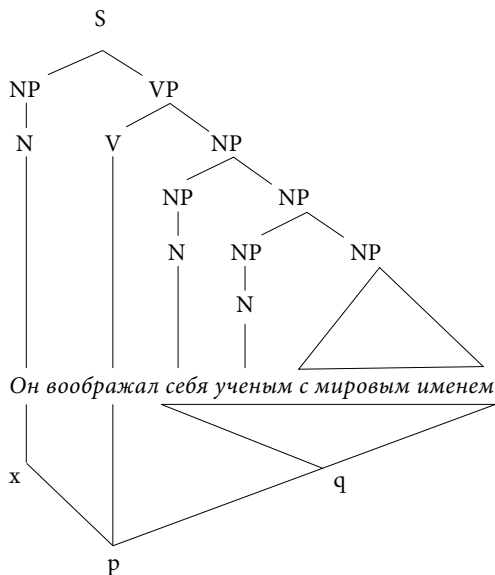
Pod adresem tego rodzaju eksplikacji można skierować dwa zastrzeżenia. Po pierwsze, wykazy gramatycznych form manifestacji argumentu propozycjonalnego nie są kompletne. W analizowanym tu hasle (w jego innych fragmentach) znajdujemy ilustracje językowe, które nie odpowiadają żadnemu z czterech przytoczonych wyżej typów rządu:

Он воображал себя ученым с мировым именем (> Он воображал, что он является ученым с мировым именем).

воображать себя генералом (> воображать, что ты являешься генералом)

Mamy tu do czynienia ze zjawiskiem rozszczepienia argumentu propozycjonalnego, tzn. jego realizacją przez dwa wykładniki (syntaktemy) zajmujące różne pozycje

składniowe (więcej o tym: Karolak 2002: 105; Apresjan 2010: 351). Zachodzącą asymetrię planu propozycjonalno-semantycznego i planu formalno-gramatycznego konstrukcji zdaniowej ukazuje następujący schemat.

Z powyższego wynika, że informację walencyjną o czasowniku *воображать/вообразить* należy uzupełnić co najmniej o jeszcze jedną formę składniową:

- A2 • ВИН + ТВОР: *воображать себя генералом*

Z analizy internetowego korpusu języka rosyjskiego (www.ruscorpora.ru/search-main.html) wynika, że form składniowych zawierających rozszczępienie w zdaniach z czasownikiem *воображать/вообразить* jest o wiele więcej – niżej przytoczono tylko niektóre z nich.

- A2 • ВИН + в виде/форме/качестве РОД: *Она воображает свое будущее в виде головокружительного полета. // Он вообразил историю в форме многосторонней молекулы. // Он воображает внимание в форме щупальца. // Санса воображает свое будущее в качестве королевы. // Я воображал Москву в виде огромного скопления таких красных зданий.*
- ВИН + как ВИН: *Она воображает свое будущее как головокружительный полет. // Он воображает молекулу как живое существо.*

- ВИН + на месте, возле, около и др. РОД: *Кочарян воображает себя на месте председателя общественной организации «Ахилл».*
- ВИН + в, на и др. ПР: *Она постоянно воображала себя то в одной, то в другой роли. // Я даже воображал русского гения в парадном облачении. // Я воображал их в этих нарядах. // Воображаю Эвридику почему-то в царстве ковров. // Я уже воображал себя на голубой, лунной сцене Большого театра. // Я воображаю себя уже на свободе.*
- ВИН + под, над и др. ТВОР: *Я мысленно воображал реку под этими кустами. // Он не воображает себе под ними ничего.*

Drugie zastrzeżenie polega na tym, że model rządu nie pozwala na rozróżnienie stopni reprezentacji struktury argumentu propozycyjalnego. W słowniku Apresja-na konstrukcjom typu

вообразить удивление
вообразить наблюдателя

jest przyporządkowana ta sama notacja: ВИН, choć – z funkcjonalnego punktu widzenia – zasługuje na uwagę fakt, że w pierwszej konstrukcji rzeczownik w pozycji zależnej zawiera semantykę predykatywną ('wyobrazić sobie, jak ktoś się zdziwi'), podczas gdy rzeczownik w tej samej pozycji w drugiej konstrukcji ma znaczenie przedmiotowe (osobowe). Można konstatować, że w drugiej konstrukcji zachodzi większy stopień redukcji argumentu propozycyjalnego, ponieważ wykładnik predykatywny (określający strukturę sytuacji) nie został tu wyekspozowany.

Na omówienie zasługuje także przygotowany przez zespół badaczy z Jekaterynburga słownik *Rosyjskie zdania czasownikowe* (ros. *Русские глагольные предложения*) (Babienko 2002). Podstawy teoretyczne tego słownika nawiązują do założeń składni funkcjonalnej, w szczególności do postulatu, że w opisie składniowo-semantycznym znaczenie leksykalne czasownika stanowi punkt wyjściowy, jako że na nim jest ufundowany sposób przedstawienia, upojęciowienia sytuacji referencyjnej (ibidem: 15). Można by twierdzić, że wręcz w duchu składni Karolaka autorki z Uralu, odwołując się do dość bogatej literatury w języku rosyjskim, zakładają wariantywność form syntaktycznych tej samej, inwariantnej struktury pojęciowej. W ten sposób wyodrębnia się wariant podstawowy i warianty pochodne, np. powstałe na skutek dodawania fakultatywnych uzupełnień predykatu. W słowniku możemy przeczytać:

Применительно к рассматриваемому материалу и в соответствии с избранным подходом в качестве инварианта русских глагольных предложений выступает базовая семантическая модель, представленная в виде глубинной предикатно-аргументной структуры, отображающей структуру типовой ситуации (ibidem: 19)

[W odniesieniu do rozpatrywanego materiału i zgodnie z wybranym ujęciem za inwariant rosyjskich zdań czasownikowych uważa się bazowy model semantyczny w postaci głębokiej struktury predykatowo-argumentowej, która odzwierciedla strukturę typowej sytuacji].

Informacja syntaktyczna w słowniku jest reprezentowana w postaci minimalnego schematu zdaniowego oraz podstawowych determinantów predykatu. Charakter tej informacji nie spełnia jednak oczekiwań, które rodzą się po przeczytaniu wstępu. Na przykład opisując grupę czasowników wyrażających sytuację rozumienia ('человек понимает что-л. в результате длительных напряженных размышлений и глубокого анализа'), autorzy słownika wymieniają następujące minimalne schematy zdaniowe: $N_1 V_f Inf; V_{pl3}$. Jako człony fakultatywne, tzw. determinanty, są przytoczone: $(\partial o) N_2; N_4; (\partial) N_4; (\partial) N_6$. Za ilustrację służy zdanie:

Художник понял, что опасения были насчет желтизны.

Widać tu sprzeczność: po pierwsze, skoro w znaczeniu czasownika występuje element wskazujący na obiekt stanu mentalnego, musi on znaleźć swój odpowiednik w strukturze powierzchniowej zdania, ale schemat minimalny takiego składnika nie zawiera. Po drugie, status takiego komplementu przysługuje składnikom, które są traktowane jako determinanty czasownika (ros. *основные распространители предиката*), ale nie tylko one, lecz także aktant sentencjonalny, czyli zdanie zależne, na co właśnie wskazuje powyższa ilustracja, która w żaden sposób nie pokrywa się z zawartym w hasle opisem struktur syntaktycznych. Taki stan rzeczy obserwujemy praktycznie we wszystkich hasłach tego słownika.

Wydawane w różnych wersjach słowniki gramatycznej łączliwości czasowników mają dwa istotne ograniczenia. Po pierwsze, ograniczają się do opisu morfosyntaktycznego, tzn. uwzględniają jedynie formy gramatyczne rzeczownika w pozycjach implikowanych przez czasownik. Na przykład w słowniku *Związek rządu w języku białoruskim i rosyjskim* (*Кіраванне ў беларускай і рускай мовах*) białoruskich autorek (Araszonkawa/Lemciuhowa 1991: 56) w hasle *ведаць* 'wiedzieć' znajdujemy dwa rodzaje rządu:

ВЕДАЦЬ 1. што (знаць, мець уяўленне пра што-небудзь; мець ведаў, навыкі, умець рабіць што-н.; усведамляць, разумець, перажываць, адчуваць). *Ведаць народныя прыметы. Кожная птушка ведае сваё гняздо. Ён ведаў іх мары. Ведаць урок. Ведаць фізіку. Ведаць беларускую мову. Ведаць сваю адказнасць перад грамадствам. Ведаў сваю сілу. І горшай на свеце навалы не ведаў ніколі народ.* 2. пра каго-што, аб кім-чым (мець звесткі). *Пра новае адкрыццё маладога вучонага-фізіка яшчэ не ведалі. Аб пустынях і аб стэпах ведаў толькі з кніг. Нічога не ведаў аб сваіх родных.*

Jak widzimy, w słowniku brakuje informacji o możliwości uzupełnienia czasownika przez zdanie zależne, choć mianowicie taka forma syntaktyczna odzwierciedla znaczenie czasownika w najbardziej reprezentatywny sposób. W podobnym rosyjskim *Słowniku łączliwości gramatycznej wyrazów języka rosyjskiego* (Словарь грамматической сочетаемости слов русского языка) autorstwa E. M. Łazutkiny (2012: 312) w hasle *уверяться/увериться* czytamy:

УВЕРЯТЬСЯ/УВЕРИТЬСЯ

Убеждаться/убедиться, удостоверяться/удостовериться в чем-н.

В чем – с отвлеченным существительным в предложном падеже с предлогом «в» (объектом): *Теперь он уверился в правоте матери.*

Słownik nie uwzględnia zdań złożonych z czasownikiem hasłowym w pozycji orzeczenia zdania głównego, np. takich, jak przytoczone niżej:

Испанский адмирал уверился в том, что с имеющимися у него силами установить контроль над проливом невозможно.

Она уверилась, что поэт писал героиню с нее.

Po drugie, w słownikach rządu eksplikowane są poszczególne związki syntaktyczne, ale brakuje informacji o ich konfiguracji w strukturze zdania, czyli brakuje zintegrowanego ujęcia schematu zdaniowego.

W powyższych fragmentach rozdziału rozpatrzono charakter informacji lingwistycznej w słownikach syntaktycznych. Należy jednak krótko omówić popularne słowniki opisowe, które w pewnym stopniu także wskazują na charakterystyki walencyjne opisywanych jednostek, m.in. za sprawą egzemplifikacji.

Walencja, jak podkreślał Karolak, jest zależna od właściwości leksykalno-semantycznych wyrazów (1999: 628; zob. też: Grepl/Karlık 1986: 135), więc analiza walencyjna w sposób naturalny jest oparta na danych opisów leksykograficznych (jak również na opracowaniach wyższego poziomu abstrakcji, operujących kategorią klas leksykalno-semantycznych). Wydawałoby się, że równie naturalne i wręcz oczekiwane powinny być odpowiednie (symetryczne) posunięcia leksykografów, a mianowicie uwzględnienie informacji kombinatorycznej w słownikach opisowych (wszak tego rodzaju koncepcje opracowano już w latach 70. ubiegłego stulecia, np. na podstawie modelu I. A. Melchuka „sens – tekst”). Praktyka, w tym najnowsza, wykazuje jednak, że tak nie jest. W pracy Kiklewicz/Korytkowska 2013a: 53 został już omówiony problem reprezentacji właściwości składniowych czasowników w praktyce leksykograficznej. W tym miejscu warto powtórzyć, że stan współczesnych słowników opisowych (pozostających głównym źródłem informacji o jednostkach leksykalnych) – wobec rozwoju badań nad walencją – jest zdecydowanie niezadowolający. Z przeglądu współ-

czesnych słowników języka polskiego, bułgarskiego i rosyjskiego wynika, że praktyka leksykograficzna – jeśli chodzi o zasady modelowania haseł i ich wewnętrzzną strukturę – w znacznym stopniu opiera się na wręcz intuicyjnych decyzjach.

Wadą popularnych słowników opisowych jest mnożenie odmian semantycznych czasowników polisemicznych bez uwzględnienia struktury propozycjonalnej, konotowanej przez czasownik. Na przykład w wielotomowym *Słowniku języka bułgarskiego* czasownik *възпламенявам*₁ obejmuje trzy odmianki semantyczne, których struktura mieści się w typie $P(x)$, a które różnicują cechy selektywne argumentu:

1. (z kwalifikatorem *rzadkie*) ‘започвам да горя с пламък’;
2. (przenośne) ‘изпадам в състояние на силна възбуда, на силно вълнение’;
3. (przenośne) ‘за бузи, устни и под. – зачервявам се, заруменявам’.

Czasownik *възпламенявам*₂ obejmuje też trzy podznaczenia, które łączy struktura kauzatywna:

1. ‘предизвиквам пламването на някакво избухливо или леснозапалимо вещество или на нещо, което съдържа такова вещество’;
2. (przenośne) ‘предизвиквам у някого силно възбудено душевно състояние и подбуждам към действие; въодушевям’;
3. (przenośne) ‘предизвиквам да се прояви у някого някакво силно чувство (гняв, омраза и под.)’.

Niekonsekwencja słownika polega na tym, że o ile w pierwszym podznaczeniu czasownik konotuje dwa argumenty przedmiotowe: $P(x, y)$, o tyle w drugim podznaczeniu – strukturę propozycjonalną $P(p, y)$, a w trzecim – $P(p, y, r)$. *Słownik*, jak widzimy, lekceważy fakt, że w znaczeniu podstawowym, nazywającym czynność fizyczną, czasownik funkcjonuje jako predykat pierwszego rzędu, a w znaczeniu przenośnym, nazywającym powodowanie stanów psychicznych, czynności – jako (dwu- bądź trzymiejscowy) predykat drugiego rzędu.

Drugim poważnym problemem leksykograficznym jest niekompletność opisu jednostek pod względem walencyjnym. Słownik opisowy, w istocie rzeczy, powinien reprezentować system języka, więc dopuszczalne możliwości strukturalizacji konotowanych przez czasownik syntaktémów niezależnie od ich właściwości funkcjonalnych, np. frekwencyjnych. Oczywiście informacja funkcjonalna jest w stanie znacząco wzbogacić opis jednostki leksykalnej, jednak nie przekreśla to znaczenia nadrzędnej informacji systemowej, pokazującej potencjał systemu gramatycznego języka. Słowniki opisowe preferują jednak względy uzualistyczne, co m.in. znajduje swój wyraz w charakterze egzemplifikacji: oddaje się pierwszeństwo przykładom użycia wyrazów, które, w założeniu, są najbardziej (z komunikacyjnego punktu widzenia) naturalne i zgodne ze zwyczajem językowym.

W charakterze dygresji warto odwołać się do artykułu W. Kajtocha (2017), który pisze, że praktyka układania tradycyjnych i współczesnych słowników oparta jest na wysokiej frekwencji jednostek:

Można oczywiście spekulować, że to norma „korzystniejsza” od tej narzucanej przez cenzurę polityczną czy obyczajową, [...] ale fakt faktem pozostaje: w słownikach notuje się wyrazy, które autor słownika uważa za „tego godne”. [...] Generalnie uważa się, że po co leksem notować, jeśli jest: potoczyszmem (i tak na pewno zaniknie), wyrazem obcym (od tego są słowniki wyrazów obcych), należy do profesjolektu lub socjolektu, gwary, żargonu, slangu itd. (od tego są słowniki specjalistyczne), jest nazwą własną (od tego są encyklopedie) itd.; no i oczywiście nie notuje się nawet najciekawszych wyrazów bardzo rzadkich. [...] W sumie zasób leksykalny nawet tylko współczesnej polszczyzny daleki jest, moim zdaniem, od reprezentatywnego, leksykograficznego ujęcia w pojedynczym dziele lub niewielkim ich zbiorze (ibidem: 185–186).

Wobec tego Kajtoch uważa za sensowną propozycję projektu „300 000 polskich słów”, z którą wystąpili J. Wawrzyńczyk i P. Wierchoń (2016).

Należy też przypomnieć fragment z „Przedmowy” do *Słownika syntaktyczno-generatywnego czasowników polskich*, w którym zwraca się uwagę na wadliwość uzualistycznego podejścia do tworzenia haseł słownikowych:

Zgodnie z postulatem gramatyki generatywnej nie pozwalającym lingwiście ograniczyć się do tzw. korpusu tekstowego trzeba w poszukiwaniu faktów językowych bardzo często sięgać do intuicji językowej własnej i innych współużytkowników języka (Polański 1980: 6).

Na skutek preferowania uzusu w opisach leksykograficznych powstają braki, co zwłaszcza dotyczy konstrukcji najbardziej (składniowo) reprezentatywnych pod względem systemowym, ale o niskiej frekwencji lub wręcz potencjalnych. Na przykład w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją M. Szymczaka (1981) wyodrębnia się trzy znaczenia czasownika *myśleć*, ale przytoczone ilustracje to wyrażenia skompresowane, z jednym wyjątkiem:

Myślałem, że przyjedziesz.

Za wadę słowników opisowych należy uznać nie tylko okrojoną i niekonsekwentną egzemplifikację dopuszczalnych dla danej jednostki słownikowej struktur zdaniowych, lecz także brak naukowo uzasadnionych kryteriów oraz konsekwencji wyodrębniania odmian semantycznych polisemantów. Regularnie mamy do czynienia z praktyką, gdy za odmiany semantyczne, czyli różne znaczenia leksykalne, uznaje się takie użycia leksemu hasłowego, które sprowadzają się do jednej struktury propozycjonalnej i jednego schematu walencyjnego, a więc różnią się jedynie pod względem

realizacyjnym – wypełnieniem pozycji aktantów za pomocą tych lub innych form gramatycznych wyrazów.

Na przykład w rosyjskim słowniku opisowym S. I. Ożegowa i N. J. Szwedowej (1992) czasownikowi *разрешить* ‘pozwolić’ przyporządkowuje się pięć znaczeń, w tym podstawowe: 1. ‘wyrazić zgodę na postępowanie, uczynienie czegokolwiek’. Jednym ze znaczeń pochodnych jest 5. ‘prośba, żądanie, żeby ktoś zszedł na bok’. Różnica tych znaczeń w rzeczywistości polega tylko na tym, że drugie użycie dotyczy formy w trybie rozkazującym, a także zawartości członu uzupełniającego, czyli prawej kolokacji:

разрешите посторониться, пройти

Jest wątpliwe, czy w powyższym użyciu czasownik wyraża prośbę/żądanie, żeby ktoś zszedł na bok – jest raczej implikacja semantyczna, natomiast znaczenie czasownika jest podstawowe: ‘proszę pozwolić mi przejść’.

Wszystkie egzemplifikacje wyodrębnionych w tym słowniku pozornie różnych znaczeń sprowadzają się do jednej struktury propozycjonalno-semantycznej i jednego schematu walencyjnego, który składa się z form syntaktycznych o różnym stopniu reprezentacji argumentu propozycjonalnego:

Директор разрешил ему поездку во Францию.	$V\ N_x, N_y, NVq...$
Разрешите мне поехать во Францию.	$V\ [N_x], N_y, VIq...$
Разрешите мне пройти.	$V\ [N_x], N_y, VIq...$
Директор разрешил ему начать проект.	$V\ N_x, N_y, VIq...$

Przy tym słownik w ogóle nie odnotowuje użycć czasownika w zdaniach złożonych, z implikowanym aktantem sentencjonalnym, np.:

Она ни за что не разрешит тебе, чтобы ты остался в квартире один.

Казахские коллеги разрешили нам, чтобы мы транзитом привозили свою продукцию в Россию.

Niekonsekwencja słowników przejawia się także w odwrotnym zjawisku: w semantycznie nieuzasadnionym komasowaniu hasła, które wynika, jak się wydaje, z braku jednoznacznych rozwiązań dotyczących zjawiska polisemii. Przykładem może być opis użycć czasownika *давам* w słowniku bułgarskim (Čolakova 1981). Hasło *давам* w tym słowniku jest bardzo rozbudowane: obejmuje 31 odmian znaczeniowych, nie licząc frazeologizmów. Spośród tych znaczeń są odmiany znaczeniowe, które stanowią realizację trzymiejscowego predykatu 1. rzędu typu

Петър даде на Ваня тефтерчето си.

як również realizacji dwumiejscowego predykatu 2. rzędu, którego cechy semantyczno-syntaktyczne także nie pozwalają na zakwalifikowanie jako jednej jednostki leksykalnej:

Не му давам да постъпва така. ['позволявам'/'pozwałać']

Циганския елемент даваше особен колорит на нашия градски бит от онова време.

['придавам'/'nadawać']

W tym przypadku nie można mówić o realizacjach tego samego znaczenia leksykalnego ani o tożsamości leksemu hasłowego. Należałoby wydzielić znaczenia polisemantu, rozpatrując je jako odrębne jednostki hasłowe¹⁴.

O braku jasnych kryteriów w wyodrębnianiu odmian znaczeniowych może świadczyć np. porównanie opracowania haseł czasowników pol. *rozumieć*, *zrozumieć* – bułg. *разбирам*, *разбера* – ros. *понимать*. W porównywalnych objętościowo słownikach języka polskiego (Szymczak 1981) i bułgarskiego (Romanski 1959) hasła poświęcone *rozumieć* i *разбирам/разбера* mają zupełnie inną postać. Oto definicje znaczeń wyodrębnione w słowniku bułgarskim (poza dwoma znaczeniami, odnotowanymi jako dialektalne):

1) Долавам, възприемам смисъла, значението на нещо. *Селяните [...] не разбираха нищо от словото на турския големец* [pol. *Chłopi [...] nie rozumieli nic z przemowy tureckiego wielmoży*]. 2) Отгатвам, долавам действията, намеренията на някого. *Тя нищо не беше чула, нито беше разбрала, че селото е бягало* [pol. *Ona nic nie słyszała, ani nie zrozumiała, że wieś uciekała*]. 3) Разкривам, схващам причината на нещо. *Той даже не разбираше, защо бягат тия хора* [pol. *On nawet nie rozumiał, dlaczego ci ludzie uciekają*]. 4) Разг. Имам определено мнение за нещо. *Аз така разбирам положението* [pol. *Tak rozumiem to położenie*]. 5) Отгатвам и споделям мислите, чувствата и желанията на някого. *Павел разбираше братята си* [pol. *Paweł rozumiał braci*]. 6) Разг. С предлог *от*: Притежавам познания, опит, вкус за нещо, умея да върша нещо. *Той разбира от строеж* [pol. *On zna się na budowie*]. 7) За език: Зная, владея....*Тя не разбираше турски* [pol. *Ona nie rozumiała tureckiego*]. 8) Прен. Разг. Имам облаги от нещо, изпитвам удоволствие от нещо. – *Горката! Ще увехне, без да разбере нещо от младостта* [pol. – *Nieszczęсна! Zwiędnie nie zaznawszy młodości./?... nie zrozumiawszy, czym jest młodość*]. 9) Разг. Усещам, долавам. – *А какво са две години? Няма да разбираш как ще се търкулнат като две седмици* [pol. – *A co to są dwa lata? Nie zauważysz (nie uświadomisz sobie), jak/że przetoczą się jak dwa tygodnie*].

¹⁴ Złazszcza że uporządkowane wewnętrzne hasła w słowniku bułgarskim, a więc założona przez autorów hierarchia znaczeń, podporządkowane są takim kryteriom, jak znaczenie podstawowe, znaczenie pochodne itp. (zob. Čolakova 1977: 29).

Słownik polski rozróżnia trzy znaczenia (nie ilustrowane jednak przykładami dopuszczalnych struktur zdaniowych dla każdego znaczenia):

- 1) wiedzieć, uświadamiać sobie, jakie są istotne relacje między obserwowanymi rzeczami, zjawiskami, co znaczą te rzeczy (np. wyrazy), zdawać sobie sprawę z czegoś; pojmować;
- 2) wyciągać z czegoś wnioski, interpretować coś; 3) wczuwać się w treść cudzych przeżyć, pragnień, motywów postępowania, wykazywać zrozumienie dla kogoś.

Nadmierne i nieuzasadnione rozczłonkowanie hasła jest nie tylko błędne teoretycznie, ale przede wszystkim wadliwe ze względu na brak konsekwencji opisu. Na przykład w hasle bułgarskim wyróżniona jest odmianka *разбѹпам* na podstawie typu zdania, realizującego argument propozycjonalny poprzez wprowadzenie zaimka względnego *защо* (por. wyżej: znaczenie 3). Podstawą wyodrębnienia tego znaczenia staje się jeden z kontekstów zdaniowych, które eksplikuje się poprzez wbudowanie w jego strukturę semantyczną przyczyny:

<Разкривам, схващам причината на нещо> Той даже не разбираше, защо бягат тия хора.

Podstawę wyróżnienia odmianki znaczeniowej czasownika hasłowego stanowi tu nałożone na argument propozycjonalny zawężenie realizacji. Wadliwość tego ujęcia polega i na tym, że treścią zdania podrzędnego z zaimkiem względnym jako wskaźnikiem zespolenia może być nie tylko przyczyna, jak na to wskazuje definicja słownikowa, lecz także np. cel, czas, miejsce, wykonawca itd., por.:

Той не разбираше, какво правят тия хора / закъде върят тия хора / как прави това спортистът.

Zastosowanie modelu składni eksplikacyjnej pozwala na pokonanie ograniczeń, które ciążyą na praktyce tworzenia słowników syntaktycznych, w każdym razie jeśli chodzi o te aspekty, które rozważane były w poprzednich fragmentach tekstu. Podstawowym założeniem składni eksplikacyjnej, jak już zaznaczono wyżej, jest teza o hierarchicznym układzie składniowych form manifestacji argumentów propozycjonalnych, a mianowicie ze względu na większy lub mniejszy stopień dyskretności, zupełności, kompozycyjności prezentacji implikowanej przez znaczenie predykatu struktury semantycznej na poziomie formalno-gramatycznym. Składnia eksplikacyjna dąży do przedstawienia walencyjnych właściwości czasownika, które są zaprogramowane w systemie językowym, niezależnie od sfery funkcjonowania, w szczególności od uwarunkowań stylistycznych. Dla większości słowników opisowych, w tym syntaktycznych, jest charakterystyczne, że wzorują się na materiale komunikacji potocznej, czyli języku codziennych, nieformalnych, nieoficjalnych kontaktów interpersonalnych.

Ani definicje, ani właściwości walencyjne, ani ilustracje językowe nie uwzględniają faktów, które masowemu czy też ogólnemu uzusowi są obce, ale które jednak są niesprzeczne z systemem języka i występują w dyskursach, które w stosunku do masowego/ogólnego dyskursu mają charakter alternatywny, np. technologicznych, urzędowych, prawnych, religijnych i in. Słowniki tendencyjnie preferują struktury zdaniowe oparte na kompresji strukturalnej, np. z udziałem nominalizacji, pozostawiając bez uwagi konstrukcje pełne, zwłaszcza zawierające aktanty sentencjonalne.

Składnia eksplikacyjna pozwala na przyjęcie transparentnych kryteriów analizy czasowników przy tworzeniu haseł słownikowych: taki typ opisu umożliwia konsekwentną, usystematyzowaną, w miarę obiektywną segmentację hasła słownikowego, tzn. wyodrębnienie poszczególnych znaczeń leksykalnych, ustalanie ich kolejności oraz egzemplifikacje pokazujące zdolności danej jednostki do tworzenia fraz zdaniowych, a co najmniej – najbardziej charakterystycznych ich postaci.

Jakkolwiek autorzy słowników syntaktycznych przeważnie uwzględniają formy gramatyczne syntaktemów (ujęcie takie ma charakter taksonomiczny), to składnia eksplikacyjna wymaga zwrócenia uwagi na uwarunkowane znaczeniem czasownika pozycje syntaktyczne, morfologiczne gdyż wypełnienie pozycji jest faktem niższego rzędu. Na przykład w przypadku opisu czasownika *wiedzieć* jest istotne, że implikuje on dwie pozycje: *experientera* i *objektu*, przy tym druga pozycja może być realizowana na kilka sposobów:

Wie, że rozmawiali o nim. [forma zdania podrzędnego]

Wie o tej rozmowie. [forma rzeczownika abstrakcyjnego o semantyce predykatu]

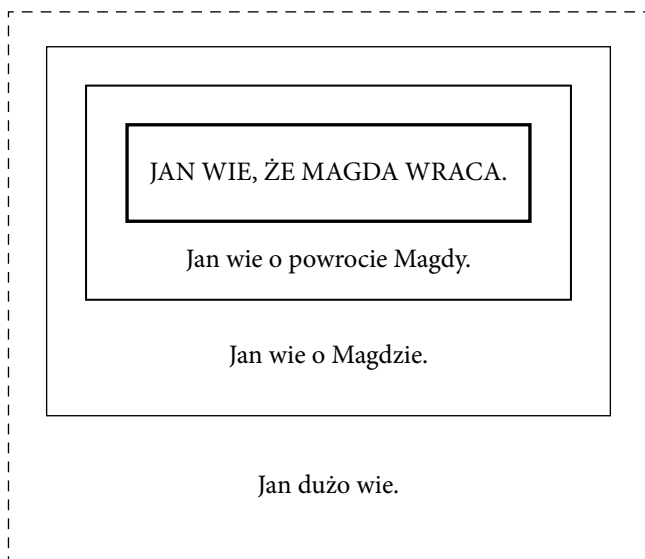
Wie o tym koncercie. [forma rzeczownika abstrakcyjnego o semantyce sentencjonalnej]

Wie o Janie. [forma rzeczownika konkretnego]

Wie o mnie wszystko. [forma rzeczownika konkretnego + forma zaimka uogólniającego]
(Magda jeszcze nie wie o tym), a Jan już wie. [forma zerowa, kontekstowo uwarunkowana]

(Za dużo) wie. [forma zerowa, kontekstowo nieuwarunkowana] i in.

W ten sposób mamy do opisu zbiory zdań, generowanych w procesie działalności językowej na potrzeby realizacji inwariantnej struktury propozycjonalno-semantycznej, zakodowanej w znaczeniu leksykalnym czasownika hasłowego. Zbiory te, co stanowi pewne *novum* w teorii walencji, są wewnętrznie uporządkowane: poszczególne formy zdaniowe są zróżnicowane pod względem stopnia reprezentacji, tzn. bardziej lub mniej analogowego, izosemicznego odzwierciedlenia podstawowej struktury predykatowo-argumentowej (zob. rysunek).

W ten sposób głoszona przez wielu przedstawicieli współczesnej lingwistyki funkcjonalnej teza o wzajemnych zależnościach między semantyką a składnią znajduje konkretną realizację: znaczenie leksykalne czasownika implikuje pojęciowe charakterystyki członów uzupełniających, a ufundowana na znaczeniu czasownika struktura propozycjonalno-semantyczna znajduje wyraz w bardziej lub mniej reprezentacyjnych, kompozycjonalnych formach składniowych, które częściowo zależą od przynależności czasownika do określonej klasy semantycznej, częściowo – od semantycznej bądź gramatycznej (np. aspektualnej) subkategoryzacji, a częściowo – od znaczenia określonego leksemu (i w szczególności od jego zdolności występowania w konstrukcjach frazeologicznych)¹⁵.

1.3. Aspekty konfrontatywne podejmowanej problematyki

Ważnym aspektem realizowanego projektu jest analiza konfrontatywna. Trudno tu odnieść się szerzej do dorobku slawistycznego dotyczącego prac komparatystycz-

¹⁵ Problematyka leksykograficzna zostanie omówiona ponadto w p. 1.4.3.

nych (nie wykluczających często perspektywy historycznej) oraz konfrontatywnych (skupionych na opisie synchronicznym). Opracowania obejmujące badaniem poszczególnych kategorii gramatycznych w perspektywie więcej niż jednego języka (najczęściej dwóch) są liczne i oparte na różnych modelach teoretycznych¹⁶. Na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci obserwuje się wzrost zainteresowania zagadnieniami semantycznymi, a także semantyczno-syntaktycznymi w ramach tego typu prac. Szczególnie ważne dla realizowanego w projekcie zadania są osiągnięcia w zakresie badań nad relacją między cechami semantycznymi jednostek pełniących funkcję predykatu w strukturach zdaniowych a cechami tych struktur.

Podjęcie problematyki składniowej, opartej na analizie rekcji (także walencji pojętej formalnie) jednostek pełniących funkcję predykatywną w zdaniu, zaowocowało ogromną ilością prac teoretycznych i materiałowych, które bazowały głównie na danych jednego języka. Zarys rozwoju ujęć teoretycznych w tym zakresie zawiera (Daneš/Hlavsa/Kořenský 1973); por. też prezentację najnowszych nurtów badań nad walencją czasownika w pracy Skwarska/Karczmarska (2016). Rozwój tych teorii sprawił, że w coraz większym stopniu uwzględniany jest wpływ charakterystyki semantycznej jednostki o funkcji predykatywnej na cechy struktury zdaniowej. We wszystkich opracowaniach tego typu zasadniczą rolę pełniły modele składni, w których jednostką centralną jest czasownik jako jednostka konstytuująca strukturę zdaniową. Prace często miały jednak charakter analizy dystrybucyjnej i skupione były na warstwie formalnej zdania. Biorąc pod uwagę charakter podjętego w ramach projektu badania, trzeba skomentować zakres takich prac konfrontatywnych dotyczących struktury zdania, które uwzględniają składnik semantyczny jako wyjściowy i w których wypracowane zostały podstawy badania konfrontatywnego zjawisk gramatycznych. Są to dwa projekty gramatyczne oparte na materiale polsko-bułgarskim oraz macedońsko-polskim, na które składają się serie tomów dotyczących poszczególnych kategorii semantycznych: *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska* oraz *Полски-македонски* (GKBP; Topolińska 2001–2009).

Zasadniczym *novum* i pewnym przełomem w badaniach konfrontatywnych było wypracowanie i zastosowanie eksplikatywnych, logiczno-semantycznych modeli, które umożliwiają równorzędne traktowanie badanych systemów językowych. Najistotniejszym rysem i podstawą teoretyczną stało się oparcie konfrontacji na tzw. języku-pośredniku (*tertium comparationis*), którego elementami są relewantne z punktu widzenia procesów gramatyzacji jednostki/molekuły semantyczne, pozwalające na modelowanie poszczególnych kategorii semantycznych oraz prowadzące do eks-

¹⁶ Por. omówienie dorobku polskiego językoznawstwa synchronicznego w pracy: Korytkowska 2013.

plicytnych interpretacji faktów formalnych. Istotne w takim podejściu jest to, że daje ono podstawę dla efektywnej analizy konfrontatywnej. W przypadku kategorii semantycznych może bowiem zaistnieć sytuacja, kiedy a) w jednym z badanych języków dana kategoria nie jest gramatyzowana (wyrażana jest w inny sposób, głównie za pomocą elementów leksykalnych); b) kiedy jest ona gramatyzowana w różnym zakresie. Przyjęcie *tertium comparationis* zapewnia to, że nie dochodzi do bezpośredniej projekcji elementów języka A na język B/C. Taka projekcja doprowadza do objęcia opisem jedynie fragmentu pola objętego zgramatyzowaniem badanej kategorii w konfrontowanych językach, co oznacza, że nie wszystkie środki językowe ją realizujące zostaną w badaniu zidentyfikowane. Tak więc obranie płaszczyzny semantycznej za wyjściową jest w analizie konfrontatywnej efektywne, ponieważ zapewnia równoprawną pozycję badanych języków.

Prace dotyczące poziomu semantyczno-składniowego oparte były na różnych modelach składniowych. Tak na przykład opis relacji między cechami semantycznymi predyktorów (czasowników i wyrażen werbo-nominalnych o funkcji predykatywnej) w polskim i bułgarskim w (Korytkowska 1992) został oparty na kategoryzacji, w której wyróżnia się klasy semantycznie prostych predykatów o określonej strukturze argumentowej. Typy tych więzi definiowane są jako tzw. pozycje argumentowe. Opisowi towarzyszy próbka ujęcia cech syntaktycznych w postaci słownikowej. Analizie procesów nominalizacyjnych, opartych na teorii struktury predykatowo-argumentowej zdania poświęcona jest konfrontacja polsko-bułgarska w (Korytkowska/Małdzińska 2002). Seria stanowiąca konfrontację języka polskiego i macedońskiego również bazuje na modelu logiczno-semantycznym i obejmuje kilka tomów poświęconych składni, w tym morfosyntaktyki, zdań złożonych, struktury semantycznej zdania (Topolińska 2000; 2001; 2003; 2007). W ramach tej serii ukazał się też zeszyt słownika, w którym w perspektywie konfrontatywnej prześledzone zostały cechy struktur składniowych zbioru czasowników i wyrażen werbo-nominalnych. Poszczególne jednostki predykatywne są tam interpretowane poprzez cechy formalne struktur zdaniowych, pozycje argumentów są określane poprzez semantyczne cechy selektywne fraz (Solecka 2001). E. Jędrzejko oraz K. M. Solecka (1993) w badaniu czasowników konkluzywnych posługują się pojęciami semantycznymi *przesłanki* i *konkluzji* dla oznaczenia pozycji argumentów i analizy ich lokalizacji w strukturach zdaniowych.

Przyjęty w tym opracowaniu model składni semantycznej S. Karolaka (1984; por. też niżej, rozdz. 1.1.4.) zakłada, że cechy zdania są funkcją cech struktury semantycznej predykatu. Kontynuacją prac nad międzynarodowym projektem badawczym pt. *Składnia porównawcza języków słowiańskich drugiej połowy XX wieku* (realizowanego w latach 2000-2004) pod kierunkiem S. Karolaka są dwie monografie: 1) praca o cha-

rakterze konfrontatywnym dotycząca podstawowych struktur zdaniowych w polskim, bułgarskim i białoruskim (Kiklewicz/Korytkowska (red.) 2010) oraz 2) analiza podstawowych słowackich struktur zdaniowych (Papierz 2013). Zastosowany model teoretyczny czerpie w nich również z założeń składni semantycznej. Rezultatem tych prac było sprecyzowanie i udokumentowanie współcześnie funkcjonujących typów struktur semantyczno-składniowych w badanych językach oraz wskazanie ich dystrybucji w zbiorach czasowników każdego z języków. Do podjętych zadań nie należało jednak stworzenie bazy czy też syntezy w postaci słownikowej – cel taki zresztą byłby nieosiągalny wobec ilości czasowników, które stanowiły podstawę materiałową. Badany zbiór nie był ograniczony semantycznie i należały do niego jednostki reprezentujące różne klasy semantyczne i zróżnicowane typy klas predykatów, dobrane na podstawie kryterium częstotliwości (list frekwencyjnych).

Obecnie tworzone obszerne słowniki, oparte często na zdigitalizowanych korpusach językowych oraz zasobach internetowych, najczęściej dotyczą jednego języka. Pojawiają się także prace, których celem jest analiza konfrontatywna pewnych kategorii, w tym kategorii semantycznych (por. np. ostatnio opublikowane: Kaczmarek/Rosen 2016; Brač/Ivanković 2016). Wśród dotychczasowych prac z badanego w prezentowanym tu opracowaniu zakresu brak ujęć konfrontatywnych, które obierają poziom słownikowy o charakterze semantyczno-syntaktycznym za bazę, stanowiącą podstawę szczegółowych dalszych analiz, w tym analiz podobieństw/różnic w realizowaniu się cech poszczególnych jednostek lub klas jednostek w ramach charakteryzujących je struktur predykatowo-argumentowych.

1.4. Założenia teoretyczne i zakres badania

Podjęte w ramach projektu badanie i jego kształt opiera się na przeświadczeniu autorów o celowości opisu języka w modelu, który pozwala na zintegrowanie różnych jego poziomów. Do najbardziej istotnych kwestii w tak zarysowanym ujęciu należy relacja między płaszczyzną semantyczną i składniową, a więc analiza i spójny opis cech predyktorów (rozumianych jako czasowniki i wyrażenia werbo-nominalne spełniające funkcje predykatywne) oraz opis ich wpływu na cechy tworzonych przez nie typów zdań. Badanie, którego efektem jest przedstawiana monografia, wpisuje się więc w rozwijane od połowy XX stulecia ujęcia teoretyczne struktury zdania w modelu składni eksplikatywnej i modelu predykatowo-argumentowym struktury zdaniowej, którego podstawy i opis cech czasowników polskich stworzył S. Karolak (1984; por. też p. 1.1.3.). To źródło było dla autorów niewątpliwą inspiracją, ale nie oznaczało kopiowania modelu. Należy zauważyć, że:

1. celem opisu w *Składni wyrażen predykatywnych* S. Karolaka było wyodrębnienie i zinterpretowanie zbioru struktur zdaniowych obecnych w systemie języka polskiego (na poziomie semantycznym i syntaktycznym). Opis ten stanowi prezentację inwentarza struktur z przypisanymi mu przykładami wyrażen predykatywnych, spełniających poszczególne struktury i jest ogólną charakterystyką dystrybucji każdego z typów. W *Składni...* ilustrowane są jednostki predykatywne należące do różnych zbiorów, przy czym uwzględnianie cech struktur semantycznych poszczególnych zbiorów jednostek nie było celem założonym w tej analizie;
2. zakres zbioru nie obejmuje wszystkich klas predykatów – ograniczony jest do wyrażen predykatywnych jedno- i dwuargumentowych; autor zastrzega przy tym, że opis jest próbą uchwycenia inwentarza typów, nie jest jednak analizą obejmującą całość zbiorów i zagadnień, jakie się nasuwają;
3. opis nie ma charakteru konfrontatywnego, dotyczy wyłącznie języka polskiego;
4. opis implikowania przez jednostkę predykatywną treści podstawowych kategorii semantycznych zdania nie obejmuje wszystkich elementów (np. brak uwzględnienia treści związanych z podklasami aspektualnymi);
5. rozbudowanej analizie płaszczyzny semantyczno-syntaktycznej towarzyszy bardzo szczegółowa prezentacja poziomu realizacji formalnej (typy przyimków, frazy w przypadkach gramatycznych, spójniki).

W realizacji prezentowanego w publikacji projektu zdecydowano się określić bazę materiałową w postaci dwóch określonych semantycznie klas czasowników – przyczyną takiego zawężenia był szeroki zakres planowanego badania, obejmujący szczegółową analizę przejawiania się cech semantycznych tych klas na poziomie semantyczno-składniowym oraz uwzględnienie podstawowych cech poziomu formalnego. Projekt dotyczy problemów teoretycznych, zwłaszcza specyfiki zjawisk kondensacyjnych struktury zdaniowej, ale jego istotną cechą jest także badanie konfrontatywne. Materiał językowy, stanowiący podstawę analiz, pochodzi z trzech języków słowiańskich – z języka bułgarskiego, rosyjskiego i polskiego, reprezentujących trzy podstawowe ich grupy: południowo-, wschodnio- i zachodniosłowiańską.

Taki punkt wyjścia badania i taki jego zakres pociągnął za sobą różnice ujęcia w stosunku do modelu Karolaka:

1. Prezentacja materiału językowego ma charakter baz o charakterze słowników semantyczno-syntaktycznych, których poszczególne jednostki hasłowe charakteryzowane są poprzez przypisanie im zbiorów dopuszczalnych struktur zdaniowych. Jedna ze struktur każdego takiego zbioru ma charakter struktury podstawowej, realizującej w pełni pozycje argumentowe otwierane przez jednostkę

hasłową, pozostałe stanowią struktury pochodne, będące efektem przekształceń semantycznych i syntaktycznych i charakteryzują się różnym stopniem kondensacji / brakiem realizacji treści zawartej w podstawowej, pełnej strukturze zdaniowej. Analiza tego poziomu pozwoliła stworzyć inwentarze dopuszczalnych typów struktur zdaniowych dla każdej jednostki z badanych klas i dla każdego z języków, co następnie umożliwiło analizę konfrontatywną (analizę różnic i podobieństw) w badanym zakresie (szczegółowiej por. niżej, p. 1.4.2.). Istotnym rysem badania było oparcie analizy na eksplicytnie sformułowanych, obligatoryjnych cechach semantycznych badanych zbiorów czasowników, co umożliwiło określenie granic tych zbiorów i świadome kompletowanie dopuszczalnych typów struktur zdaniowych dla poszczególnych jednostek;

2. Analizowane klasy czasowników reprezentują predykaty dwu- i trzymiejscowe, tym samym pole analiz jest inne niż to, które objęte zostało przez S. Karolaka – wzbogaca je zwłaszcza klasa predykatów trzymiejscowych;
3. Opis konfrontatywny ukazał potrzebę objęcia analizą zjawisk, które różnicują badane języki, są to na przykład problemy związane z kategorią aspektu semantycznego czy też bardziej szczegółowy opis zjawisk diatezy w badanych klasach;
4. Opis poziomu formalnego ma mniej uszczegółowiony charakter i wiąże się to z ukierunkowaniem badania na procesy zachodzące na poziomie semantyczno-syntaktycznym (eksplikatywnym). Pole analizy poszerza także fakt objęcia opisem problematyki konfrontatywnej oraz leksykograficznej.

Zarówno specyfika badania, jak też jego zakres ukazały ważność problematyki leksykograficznej i konieczność odniesienia się do aktualnych praktyk w tym zakresie w kompendiach leksykograficznych (por. też pp. 1.2. i 1.4.3. tego rozdziału).

1.4.1. Cechy poziomu semantycznego

Cel, jakim jest badanie relacji między cechami semantycznymi jednostek pełniących funkcję predykatu a cechami struktur zdaniowych, ukazuje wagę analizy, która pozwoliłaby w sposób adekwatny określić podstawowe wartości dla poziomu semantycznego zdania. Zasadniczym problemem staje się więc ustalenie relewantnych, obligatoryjnych dla badanych klas czasowników cech semantycznych oraz określenie procedur wyznaczenia granic zbiorów. Stanowi to pewien problem, ponieważ klasy semantyczne czasowników nie mają jednoznacznych wyznaczników formalnych. Autorzy współczesnych koncepcji opisu struktur semantycznych jednostek językowych

za w pełni naukowe uznają procedury parafrazy analitycznej i rozczłonkowany typ definicji zawierających jednostki semantycznie prostsze (por. Bogusławski 1988; Grochowski 1981, 1993, 2004). Kwestia ta jest akcentowana w związku z postulatami udoskonalania ujęć leksykograficznych, stanowi ona istotny problem dotyczący kształtu definicji słownikowych i wyodrębniania jednostek polisemicznych w słownikach. Zdaniem M. Grochowskiego procedurę definiowania za pomocą definicji analitycznej w słowniku (określanym jako naukowy) musi wyprzedzać etap podstawowych założeń teoretycznych z zakresu semantyki leksykalnej, a także gramatyki (por. Grochowski 1993: 36). Postulaty tego typu stawiają badaczom zadania trudne do spełnienia, z czego Grochowski zdaje sobie sprawę, stwierdzając, że przyjęcie takich założeń jest konieczne i możliwe dla fragmentów leksyki, natomiast „nierealne jest stworzenie słownika naukowego dotyczącego całego systemu leksykalnego współczesnej polszczyzny ogólnej”.

Do tego problemu odniósł się także S. Karolak, uznając, że jedyną procedurą adekwatnego ustalenia liczby pozycji argumentowych jest dekompozycja sensu, który jest reprezentowany przez dane wyrażenie predykatywne. Autor jest świadom tego, że „dekompozycja sensów predykatywnych wymaga jednak rozbudowanego aparatu analizy semantycznej i bywa często traktowana jako niepozbawiona wielu elementów subiektywizmu” (Karolak 1984: 54–55). Autor wykazuje, że wiele treści obecnych w parafrazach nie znajduje refleksu w cechach realizowanych zdań, dlatego też konieczne jest przyjęcie pewnego uproszczenia, zgodnie z którym przyjmuje się, że liczba i rodzaj realizowanych pozycji argumentowych danej jednostki predykatywnej (np. czasownika) jest funkcją ich właściwości semantyczno-składniowych. Z tych powodów deklarowany jest przez autora uproszczony opis cech predykatów, zwłaszcza że „sytuuje się [on] na płaszczyźnie semantyki relacyjnej, jego istotą jest rozróżnienie typów struktur semantyczno-syntaktycznych właściwych całym klasom, a nie indywidualnym predykatom” (Karolak 1984: 54–55; 25). Trudno nie zgodzić się z tym poglądem autora – wydaje się, że jedynie takie stanowisko jest realistyczne, przynajmniej przy aktualnym stanie badań.

Ogromny zasób czasowników w języku skłonił autorów przedstawianej tu monografii do ograniczenia zakresu analizowanego materiału, przy czym przyjęto, że kryteria ograniczające ten zakres powinny mieć charakter semantyczny. Dlatego też podstawę materiałową dla przeprowadzonych badań stanowią dwie klasy semantyczne czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich – klasa czasowników mentalnych (*verba cogitandi*) oraz klasa czasowników emotywnych (*verba sentiendi*). Charakterystyce semantycznej klas *verba sentiendi* i *cogitandi* poświęcono w literaturze szereg opracowań. Niektórzy autorzy odnajdują wspólne cechy i właściwości obu tych zbiorów,

zaliczając je do tzw. predykatów stanów wewnętrznych lub do klasy czasowników psychicznych, a nawet określając obydwie grupy jako czasowniki mentalne (por. Nowakowska-Kempna 1986; Croft 1993). Analiza materiału dwóch pokrewnych klas semantycznych wydaje się trafna także dlatego, że wspólna podstawa teoretyczna i eksplicytne kryteria opisu cech semantycznych predykatów przejawiających się w strukturach zdaniowych w sposób formalny zapewniają opis obu klas według jednolitych kryteriów oraz efektywne ich porównanie – w obrębie każdego z badanych języków i w perspektywie konfrontacji językowej.

Istotne rozwiązania przynosi monografia poświęcona czasownikom odnoszącym się do uczuć I. Nowakowskiej-Kempnej (1986) oraz monografia M. Danielewiczowej (2002), zawierająca analizę czasowników epistemicznych. Istnieją także opracowania wybranych podklas czasowników, jak np. czasowników wnioskowania (Jędrzejko 1992; Jędrzejko/Solecka 1993), niektóre prace skupione są na poszczególnych leksemach werbalnych (por. Pawłowska 1981; Grochowski 1982, 1990; Jędrzejko 1983, 2000). Polskie predykatory mentalne (czasowniki oraz struktury werbo-nominalne) opracowała też A. Maliszewska (Zatorska) (2001). Część prac skupiona jest na cechach semantycznych wybranych jednostek, niektóre uwzględniają płaszczyznę składniową, odwołując się do rozwiązań teoretycznych opartych na ujęciach składni semantycznej (por. Jędrzejko/Solecka 1993). Trudno tu o wyczerpującą analizę zakresów tematycznych i podstaw teoretycznych istniejących prac, istotne jest odniesienie się do pozycji obecnych w literaturze przedmiotu, których założenia teoretyczne i szeroki zakres analizy nie są sprzeczne z realizowanym projektem.

1.4.1.1. Klasa czasowników mentalnych

Utworzenie i opis tej klasy wymaga ustalenia podstawowych, relewantnych, obligatoryjnych cech struktur semantycznych należących do niej jednostek, co umożliwia wyznaczenie granic klasy oraz odniesienie się do podstaw klasyfikacyjnych zbioru, a tym samym do ustalenia kryteriów klasyfikacyjnych cech przejawiających się na poziomie syntaktycznym.

1.4.1.1.1. Poważnym osiągnięciem ostatnich lat wśród pozycji dotyczących czasowników mentalnych, zwłaszcza cech semantycznych tej klasy, jest monografia M. Danielewiczowej (2002). Ze względu na to, że w zastosowanym modelu analizy uwzględnione są aktualne tendencje w badaniu jednostek leksykalnych, praca ta stanowi cenny punkt odniesienia dla ustaleń przyjętych w realizowanym projekcie.

W analizie ponad 20 czasowników epistemicznych Danielewiczowa udowadnia, że najprostszą jednostką niezłożoną semantycznie, stanowiącą obligatoryjny komponent predykatów mentalnych i ich korelatów językowych jest prosty semantycznie predykat *wiedzy* (*wiedzieć*) tak zwanego podmiotu epistemicznego (*PE*) na temat danego stanu rzeczy *p*, który ma charakter niezdarzeniowy¹⁷ (Danielewiczowa 2002: 79–86). Klasa czasowników epistemicznych zawiera jednostki o różnym stopniu złożoności, a więc o strukturach semantycznych, w których mogą być wbudowane inne treści.

Badanie podklasy czasowników epistemicznych – niezdarzeniowych i nieczynnościowych (por. Danielewiczowa 2002: 31) opiera się na ustaleniach umożliwiających umiejscowienie ich wśród ogółu predykatów mentalnych. Za A. Bogusławskim wyróżnione zostają dwie podstawowe klasy *zdarzeń*, dla których kryterium stanowi dokonaność. Tak więc zdarzeniom przypisuje się subkategoryzację wydzielającą takie jednostki, które są całkowicie niezależne od działań podmiotu epistemicznego (np. *domyśleć się*, *uwierzyć*) oraz takie, których spełnienie jest przez takie działania warunkowane (np. *przeanalizować*, *wymyślić coś*). Predykaty nienazywające *zdarzeń* Danielewiczowa wyodrębnia na podstawie kryterium, którym jest „brak obecności w strukturze danego czasownika komponentu wskazującego na to, że podmiot wykonuje pewną czynność intelektualną, czyli *robi coś*” (Danielewiczowa 2002: 26–28). W dalszej kategoryzacji stanów niezdarzeniowych wyróżnia się zbiory jednostek czynnościowych/nieczynnościowych; nieczynnościowe dzielą się na te z argumentem propozycjonalnym (otwierających pozycję dla dopełnienia zdaniowego – faktywnego vs niefaktywnego vs niezdaniego) oraz z argumentem niepropozycjonalnym (z pozycją dla prawostronnej frazy nominalnej), które mają charakter oceniający/nieoceniający. Do tych ostatnich należą nazwy relacji vs kompetencji. Warto przy tym zaznaczyć, że według autorki zdania zawierające nominalizacje są różne semantycznie od zdań zawierających zdanie intensjonalne (por. op. cit., s. 29–31). Kategoria faktywności/niefaktywności została uznana za szczególnie istotną. Na jej podstawie autorka przeciwstawia np. faktywne *być świadomym*, *uprzytomniać sobie*, *orientować się*, *domyślać się*, *pamiętać*, *zapominać*, *uwzględniać* itp. oraz niefaktywne, np. *uważać, że...*, *przypuszczać, że...*, *wątpić, żeby...*, *wydawać się, że...*, *spodziewać się, że...*, *zakładać, że...* itp.

W omawianym opracowaniu klasyfikowane są także typy informacji o charakterze wiedzy podbudowującej stan podmiotu epistemicznego, zawartej w strukturze czasowników epistemicznych (por. Danielewiczowa 2002: 341, tab. 2). Podstawowa

¹⁷ Omawiane opracowanie i część cytowanych tu stwierdzeń dotyczy tej podklasy czasowników epistemicznych.

dychotomia to informacja o wiedzy jako obecnej vs nieobecnej. Zbiór „informacja o wiedzy jako obecnej” rozpada się na podzbiory: wiedza dostępna podmiotowi epistemicznemu a) z danych zmysłowych (np. *wydawać się, że...*, *zdawać się, że...*) oraz b) z wiedzy „wewnętrznej” (np. *przeczuwać, że...*), c) jako efekt wnioskowania (np. *wnioskować, że...*, *rozumieć, że...*, *wykluczać, że...*); drugim podzbiorem „informacji o charakterze wiedzy obecnej” jest obecność informacji wykraczającej poza wiedzę (należy tu czasownik *wierzyć, że...*). Zbiór odnoszący się do „informacji o charakterze wiedzy jako nieobecnej” zawiera takie jednostki, jak np: *myśleć, że...*, *sądzić, że...*, *przypuszczać, że...*, *wątpić, że...*, *oczekiwać, że...*, *podejrzewać, że...* (Danielewiczowa 2002: 341).

Zanalizowane zostały także typy nastawienia podmiotu epistemicznego (PE), implikowane przez predykaty epistemiczne. Zasadniczy podział przebiega między jednostkami, w których A) takie nastawienie jest obecne i B) brak takiego nastawienia. Typ A) zawiera podklasę, w której a) występuje nastawienie PE na weryfikację (np. *przypuszczać, że...*, *wątpić, że...*, *spodziewać się, że...*, *wierzyć, że...* itp.) oraz b) brak nastawienia na weryfikację, ale występuje b') nastawienie na interpretację (np. *uważać, że...*, *wydawać się, że...*) oraz b'') powołanie stanu rzeczy w celu skomentowania innego (np. *zakładać, że...*, *uznawać, że...*). Podstawową dychotomię w podklasie B), którą charakteryzuje brak sprecyzowanego nastawienia, reprezentują takie jednostki, jak *myśleć, że...*, *sądzić, że...*.

Tak więc poddane przez Danielewiczową badaniu cechy semantyczne, będące kryteriami subkategoryzacji zbioru, dotyczą charakteru funkcji wyrażanej przez czasownik (stan vs zdarzenie), odniesienia wyrażanego stanu wiedzy podmiotu epistemicznego do treści wyrażonej w ramach argumentu predykatywnego w kategoriach faktywności/niefaktywności, do oceniającego/nieoceniającego charakteru jednostek, do charakteru wiedzy (dostępna/niedostępna), czy wreszcie do stosunku podmiotu epistemicznego do weryfikacji stanu jego wiedzy.

1.4.1.1.2. Wiele cech semantycznych wyodrębnionych jako kryteria subkategoryzacji w monografii Danielewiczowej nie ma refleksów w postaci cech formalnych na poziomie struktur zdaniowych (nie jest to zresztą celem badania). Wśród czasowników z argumentem propozycjonalnym wyróżnia się takie, które otwierają pozycję dla dopełnienia zdaniowego wprowadzanego przez *że* oraz nie przez *że* (np. *wiedzieć, kto...*, *bać się, czy...*). W klasie czasowników niepropozycjonalnych wyróżnione są jednostki oceniające (np. *aprobować, cenić*) i nieoceniające – wśród nich nazwy relacji (jak np. $[coś_1]$ *zależy od* $[czegoś_2]$ lub $[coś_1]$ *wyklucza* $[coś_2]$) oraz nazwy kompetencji (np. *wiedzieć o* $[czymś]$, *znać się na* $[czymś]$). W rezultacie takiego podziału nie-

które czasowniki mogą wystąpić nawet w trzech różnych podklasach: tak np. *wiedzieć* przypisane jest zarówno do czasowników z argumentem niepropozycjonalnym (nazwa kompetencji), jak też do podklasy z argumentem propozycjonalnym – tu do klasy czasowników z dopełnieniem zdaniowym wprowadzanym przez *że*, jak też nie przez *że*. Opis, jak wskazano wyżej, zasadniczo nie odnosi się do płaszczyzny formalnej – wyjątkiem jest wyodrębnienie jednego z podzbiorów ze względu na charakter argumentu propozycjonalnego: są to argumenty prawostronne o charakterze propozycjonalnym (zdaniowym) vs o charakterze niepropozycjonalnym (frazą) w klasie czasowników nieczynnościowych. Komplikacja struktur semantycznych w porównaniu z czasownikami semantycznie prostymi może mieć różny charakter i różny stopień złożoności.

Jednak nawet pobieżna analiza cech czasowników, które można zaliczyć do zbioru czasowników mentalnych, pozwala zauważyć, że charakteryzuje się on szerszym inwentarzem cech i mogą to być treści wykraczające swoim charakterem poza system kategorii, które są brane pod uwagę przez Danielewiczową. Do cech decydujących o odrębności semantycznej jednostki może należeć na przykład informacja o intensywności procesu/operacji lub np. informacja o długości trwania procesu/operacji, por. dopuszczalne parafrazy: *głowić się nad czymś* – *myśleć₂ intensywnie nad czymś*; *rozmyślać nad czymś* – *myśleć₂ długo nad czymś*. Można też wyróżnić cechę wskazującą na szczegółowość procesu / operacji mentalnej (por. np. *doszukiwać się*, *rozgryzać*, *roztrząsać*). Dość rozbudowany zbiór cech związany jest też z kategoriami aspektualnymi, w tym konglomeratami treści ściśle aspektualnych z innymi komponentami. Mogą występować elementy sygnalizujące zdarzenia początkowe (inchoatywność) / końcowe (terminatywność), jak np. w przypadku *zamyślić się*, *domyśleć (do końca)*, czy też np. wbudowanie w strukturę semantyczną czasownika informacji o okresie trwania procesu, np. *przedumać (całą noc)*. Specyfika predykatu przejawia się także w charakterze funkcji – czasowniki mogą otwierać więcej niż jedną pozycję dla argumentów propozycjonalnych, a także mogą w ramach argumentu propozycjonalnego wyrażać zbiory (wiązki) relacji (co przejawia się formalnym wyrażaniem mnogości – por. np. *utożsamiać osiągnięcia Adama z osiągnięciami Jurka*; *klasyfikować₁ ryby*).

Tak więc objęcie opisem struktur semantycznych, interpretowanych poprzez eksplikacje wyczerpujące ogół komponentów semantycznych w nich występujących i pozwalające na dyferencjację jednostek (wskazanie cech różniących każdą z nich od pozostałych) jest zadaniem niezmiernie trudnym. W specyficznych konglomeratach cech semantycznych każdej z badanych jednostek leksykalnych można wyróżnić takie, które wyrażane są wyłącznie poprzez rdzeń czasownika oraz takie, które sygnalizują w strukturach zdaniowych pewne treści w sposób formalny.

Pełną wiedzę o budowie struktur semantycznych jednostek wytypowanych jako elementy klasy *verba cogitandi* umożliwiłoby poddanie każdej z nich analizie semantycznej, która mogłaby wykazać obecność/nieobecność podstawowego predykatu *wiedzy* oraz wszystkie elementy semantyczne, które pozwalają na odróżnienie tej jednostki od pozostałych jednostek zbioru. W ramach realizowanego projektu taka analiza licznego zbioru czasowników nie jest realna i nie stanowi założonego celu. Komplikacja struktur semantycznych w porównaniu z czasownikami semantycznie prostymi może mieć różny charakter i różny stopień złożoności, ponadto zastosowana klasyfikacja zbioru zawsze powinna być podporządkowana przyjętemu modelowi teoretycznemu i celowi badania.

1.4.1.1.3. Zarówno ujęcia teoretyczne, jak i analiza zgromadzonego materiału stanowiły podstawę dla przyjęcia ustaleń, które rzutowały na opracowanie baz danych, jak też na kształt dalszego badania.

1.4.1.1.3.1. W prezentowanej tu pracy przyjmuje się, że podstawową, dalej nierozkładalną jednostką semantyczną klasy czasowników mentalnych jest predykat *wiedzy*. Predykat *wiedzy*, reprezentowany przez takie jednostki, jak pol. *wiedzieć*, bułg. *зная*, ros. *знать*, także np. pol. *myśleć*, *że...*; bułg. *мисля*, *че...*; *думать*, *что...* otwiera pozycję argumentową dla argumentu przedmiotowego *x*, który odnosi się do jednostki, będącej w *stanie wiedzy*, charakteryzującej się zdolnością do jej posiadania, a więc mającej z reguły cechę [+Anim, +Hum]. Można ją określić jako pozycję dla *experientera*. Drugą pozycją argumentową w strukturze tych predykatów jest argument propozycjonalny *q*, który odnosi się do treści sądu *x-a*. Molekuła semantyczna *wiedzy* stanowi element obligatoryjny jednostek należących do klasy predykatów mentalnych. Do tej klasy należą więc jednostki otwierające pozycję dla sądu, jak np. pol. *sądzić*, *że...*; bułg. *смятам*, *че...*; ros. *знать*, *что...*¹⁸.

Na podstawie posiadanej *wiedzy x* może prowadzić pewne operacje myślowe, które prowadzą w zamierzeniu do powstania nowego stanu mentalnego / nowych stanów mentalnych, a więc nowego stanu *wiedzy x-a* (prowadzą do sformułowania nowych *sądów* o stanie rzeczy). Ten zbiór stanowi drugą podstawową podklasę czasowników mentalnych. Najprostszy semantycznie predykat należący do tej klasy wyrażany jest poprzez pol. *myśleć*, *jak/dokąd/dlaczego...*; bułg. *мисля*, *как/къде/защо...*; ros. *думать*, *как/куда...*, które również otwierają pozycje argumentowe *x* oraz argumentu propozycjonalnego *q*. Predykaty takie mogą mieć charakter procesualny jako pewne

¹⁸ Postacie cytowanych jednostek (np. bułg. *мисля*, *че...*; *смятам*, *че...*; ros. *знать*, *что...*) są tożsame z tymi, które występują w *Bazach danych* (por. Część II opracowania).

ciągi zdarzeń i stanów lub zdarzeniowy (momentalny), bądź też mogą reprezentować różne konfiguracje stanów i zdarzeń i mogą otwierać więcej niż jedną pozycję dla argumentów propozycjonalnych. W zdaniach z predykatami tego typu komunikowane jest wykonanie przez *x*-a pewnej czynności, „operacji” mentalnej, a więc pozycja *x*-a ma charakter agentywny (*x* „*robi coś*”).

Tak więc zarysowane wyżej dwie klasy składają się na podstawową subkategoryzację zbioru czasowników mentalnych.

Komplikacja struktur semantycznych w porównaniu z czasownikami semantycznie prostymi może mieć różny charakter i różny (nieraz bardzo wysoki) stopień złożoności. Dla stworzenia zbioru czasowników wypełniających pole predykatów mentalnych zasadniczym problemem jest wyznaczenie jego granic i skompletowanie porównywalnych zbiorów jednostek z trzech badanych języków, co jest istotne w przypadku badania konfrontatywnego. Biorąc pod uwagę stopień skomplikowania analizy i liczebność zbioru, procedura ta musi być uproszczona. Przyjęto, że opiera się ona na przesłance, że dopuszczalność/brak dopuszczalności pewnych kontekstów przez daną jednostkę leksykalną jest funkcją jej cech semantycznych. Zakładając występowanie w strukturze semantycznej predykatów *wiedzieć/myśleć*_{1/2} można się posłużyć kontekstem diagnostycznym, który poprzez negację i możliwości/brak możliwości falsyfikowania obecności komponentu *wiedzy/myślenia* pozwala na rozstrzygnięcia dotyczące zaliczenia jednostki do badanego zbioru. Por. np.:

Piotr uświadamia sobie, że Adam popełnił błąd, więc Piotr **wie**, że Adam popełnił błąd.

*Piotr uświadamia sobie, że Adam popełnił błąd, więc Piotr **nie wie**, czy Adam popełnił błąd.

Piotr uważa, że Adam ma rację, więc Piotr **sądzi/myśli**₁, że Adam ma rację.

*Piotr uważa, że Adam ma rację, ale Piotr **nie myśli**₁, że Adam ma rację.

Piotr zastanawia się (nad tym), czy Adam ma rację, więc Piotr **myśli**₂ (o tym), czy Adam ma rację.

*Piotr zastanawia się (nad tym), czy Adam ma rację i Piotr **nie myśli**₂ (o tym), czy Adam ma rację.

Istnieją też wypadki szczególne, wskazujące na pewne podkategorie w zbiorze. Należą do nich struktury, w których zawarty jest uprzedni stan/zdarzenie względem stanu wiedzy *x*-a. Przykładem może być czasownik *zapomnieć* – test negacji stanu wiedzy nie uwidacznia tej złożoności i daje zdanie poprawne semantycznie, a więc wyklucza tę jednostkę ze zbioru, por.:

*Piotr **zapomniał**, że Adam oddał mu pieniądze, więc Piotr **wie** (teraz), że Adam oddał mu pieniądze.

Piotr **zapomniał**, że Adam oddał mu pieniądze, więc Piotr **nie wie**, że Adam oddał mu pieniądze.

Skuteczność testu przywraca wyeksplikowanie uprzedniego stanu wiedzy:

Piotr **zapomniał**, że Adam oddał mu pieniądze, więc Piotr **nie wie**, że Adam oddał mu pieniądze i Piotr **wiedział** wcześniej, że Adam oddał mu pieniądze.

Podobne zjawiska (odwołanie się do wcześniej zdobytej wiedzy lub jej aktualizacja) występują w przypadku takich jednostek, jak np. *uświadamiać sobie*, *uprzytamniać sobie*. Stan wiedzy *x-a* może też mieć charakter potencjalny i wynikać z niepewności sądu lub może charakteryzować efekt operacji myślowej *x-a* jako przyszłego lub potencjalnego stanu wiedzy, por. np. pol. *przypuszczać/dopuszczać/domniemywać*, że *q*, które dopuszczają typ parafrazy *x sądzi/myśli*, że **być może** *q*. Por. także np. pol. *wątpić*, że *q* – *sądzić*, że **prawdopodobnie nie** *q*; może też wynikać z celu, do jakiego dąży *x*, por. *obmyślać jak q*, itp. Inną modyfikacją jest także np. błędna ocena stanu rzeczy przez *x-a*, por. (pol. *ubrać sobie*), brak wiedzy lub niedostateczny stan wiedzy uprzedni względem momentu sformułowania prawdziwego sądu *x-a* (tak np. pol. w przypadku pol. *domyślić się*, *odgadnąć*) itp.

Zakres zbioru w istotny sposób wyznacza granica, poza którą można przypisać jednostce różnej denotatywnie od *x-a* intencjonalność działania, zmierzającego do tego, aby wywołać u *x-a* stan mentalny. Tak więc predykcja (*x wie/myśli*) nie może być zależna (dominowana) przez inny predykat. Dowodem tego są zdania zawierające czasowniki odnoszące się do procesów/zdarzeń o charakterze informacyjnym, o strukturze kauzatywnej. W strukturze semantycznej jednostek tej klasy (w podstawowej parafrazy, abstrahując od stopnia jej szczegółowości) ujawnia się obecność elementu odnoszącego się do stanu wiedzy (/ do zdarzenia zapoczątkowującego jakiś stan wiedzy) jednostki informowanej, por. np.:

Adam poinformował Piotra / powiedział Piotrowi, że otrzymał nagrodę.

Adam zrobił coś / sprawił, że Piotr **wie**, że (Piotr) otrzymał nagrodę.

Oczywiście trudno na tej podstawie zaliczyć czasowniki *informować/poinformować* do klasy czasowników mentalnych. Warto przy tym zwrócić uwagę na fakt, że w zdaniach z takimi czasownikami stan wiedzy *x-a* ma charakter potencjalny, por. np.:

Adam poinformował/informował Piotra, że (Piotr) otrzymał nagrodę.

Adam zrobił/robił coś takiego, **żeby** Piotr **wiedział**, że (Piotr) otrzymał nagrodę.

Dlatego też poniższe zdania są akceptowalne:

Adam poinformował/informował Piotra, że (Piotr) otrzymał nagrodę. →

Piotr **nie wie** o tym, że otrzymał nagrodę, bo był tak zdenerwowany/zajęty czym innym, że tego nie usłyszał.

1.4.1.2. Klasa czasowników emotywnych

Klasa czasowników emotywnych (*verba sentiendi*) jest kolejnym zbiorem jednostek, które stanowią bazę materiałową realizowanego projektu. Problem podstawowych dla tej klasy cech semantycznych lub (w zależności od przyjętej podstawy teoretycznej prac) problem cech semantycznej struktury zdań tworzonych przez jednostki tej klasy stanowi punkt wyjścia analizy dla wielu prac. Szczególnie istotne dla opracowania okazały się prace zmierzające do ustalenia takich obligatoryjnych składników semantycznych tej klasy predykatów, które można określić jako podstawowe/relevantne. Taką wiedzę, analogicznie jak w przypadku zbioru czasowników mentalnych, niewątpliwie pogłębiają badania zmierzające do sprecyzowania różnic semantycznych między poszczególnymi podklasami oraz poszczególnymi jednostkami (czasownikami), oparte na analizie dekompozycyjnej.

W nurcie tym powstało szereg prac poświęconych wybranym wyrażeniom o funkcji predykatywnej, wśród nich fundamentalna praca A. Wierzbickiej (1972) poświęcona tzw. prymitywom semantycznym, czyli podstawowym, najprostszym komponentom poziomu semantycznego. Szereg prac dotyczy opisu pojedynczych jednostek, takich jak np. *gniew*, *strach* (Dobrzyńska 1996; Jędrzejko 1983), *kpina*, *zniewaga*, *upokorzenie* (Grochowski 1982) czy *zazdrość* (Grochowski 1990).

Szczególnie ważne z wymienionych wyżej powodów są prace I. Nowakowskiej-Kempnej (1986) oraz L. Jordanskiej (1972) poświęcone klasie predykatów uczuć i zawierające konkluzje dotyczące cech całej klasy. Obszerna monografia Nowakowskiej-Kempnej zawiera analizę predykatów uczuć ukierunkowaną na problematykę semantyczną oraz na kwestie związane z realizacją cech semantycznych w strukturze zdaniowej oraz obejmuje zjawiska, które wynikają z charakterystyki semantycznej podklas tych predykatów i są istotne dla ich funkcjonowania w szerszych kontekstach.

Propozycje L. Jordanskiej dotyczące kryteriów opisu klasy „słów oznaczających uczucia” również odnoszą się do cech ich struktur semantycznych, dlatego też obie te propozycje stały się istotną podstawą dla podjęcia decyzji dotyczących przyjęcia kryteriów wyodrębniania jednostek zbioru *verba sentiendi* oraz opisu ich relevantnych cech w realizowanym projekcie (zwłaszcza że obie prace oparte są na niesprzecznym z przyjętym w przedstawianej monografii modelu teoretycznym).

1.4.1.2.1. Dla skonstruowania listy jednostek, podobnie jak w przypadku zbioru czasowników mentalnych (por. wyżej, 1.4.1.1.), istotne było ustalenie specyfiki struktur semantycznych tych czasowników poprzez ujawnienie cech dla nich obligatoryjnych, obecnych w eksplikacjach analitycznych, a więc elementów możliwie prostych semantycznie. W badaniach nad strukturą semantyczną predykatów uczuć do elementów

obligatoryjnych zalicza się sytuację, która wywołuje uczucie i jest określana jako przyczyna/źródło powstania/doznawania uczucia) oraz podmiot uczucia/doznania. Sytuacja wywołująca uczucie (*q*) określana jest jako zdarzenie, które ma charakter czynności lub stanu (por. (Nowakowska-Kempna 1986: 53, 78, 82; Jordanskaja 1972: 107¹⁹). Należy podkreślić, że w takim ujęciu punktem wyjścia analizy jest głęboki poziom semantycznej struktury elementarnej, przedstawianej jako rodzaj eksplikacji w formie zdania bądź też wyliczenia cech – elementów wbudowanych w strukturę. Poziom ten stanowi następnie podstawę dla interpretacji struktur syntaktycznych w kategoriach predykatowo-argumentowych. Na poziomie eksplikacyjnym obligatoryjnie występują elementy, które Nowakowska-Kempna uważa za najważniejsze w hierarchii i jest to składnik *x* jako podmiot uczucia/doznania (*experiencer* – z cechami [+Hum] lub [+Anim]) oraz relacja *czuć* otwierająca pozycję dla argumentu wskazującego przyczynę/źródło uczucia; por. *x czuje coś* (Nowakowska-Kempna 1986: 21, 54, 135). Warto więc tu podkreślić fakt, że relacja przyczyny jest wbudowana w strukturę argumentową w postaci argumentu propozycjonalnego *q* (a więc nie jest pozycją ekstensjonalną) i fakt ten jest istotny dla analizy materiału językowego (por. niżej: 1.4.1.2.3.). Nowakowska-Kempna oraz Jordanskaja ustalają też, że podstawową dychotomią dla klasy uczuć jest podział na *postawy* oraz *afekty*. Nastroje i usposobienia składające się na *postawy* mają charakter dyspozycji do określonych zdarzeń, którymi są *afekty*. Podstawową różnicę semantyczną między obydwiema klasami Nowakowska-Kempna upatruje w tym, że o ile uczucia – afekty implikują wystąpienie zdarzenia, które podlega sądowi wartościującemu, to uczucia-postawy stanowią jedynie dyspozycje do określonych zdarzeń. Przyjmowany przez językoznawców podział predykatów uczuć na uczucia-stany krótkotrwałe oraz uczucia-postawy (długotrwałe) ma źródło w pracach psychologicznych, gdzie wyróżnia się przeżycia (np. *cieszyć się*) oraz stałe postawy emocjonalne (np. *lubić*). Rozróżnia się w ten sposób np. radość, zmartwienie, gniew z jednej strony (afekty) oraz miłość, szacunek, pogardę, sympatię, zaufanie – z drugiej (postawy emocjonalne) (por. Jordanskaja 1972: 106). Nowakowska-Kempna definiuje afekty (stany krótkotrwałe) jako specyficzne zdarzenia świadomościowe zachodzące w psychice człowieka, natomiast postawy emocjonalne / usposobienia (nastroje i stany) jako stany dyspozycji do określonych zdarzeń (a więc do afektów) (por. Nowakowska-Kempna 1986: 15). Lokalizator uczucia (*experiencer*) przeżywa afekt w jakimś czasie w odróżnieniu od postawy uczuciowej, która nie jest doznawana ani odczuwana i nie może być lokalizowana na osi czasu jako aktualna (ma znaczenie nieaktualne). Należy tu podkreślić użycie ter-

¹⁹ Ustalenia Jordanskiej, tak jak całe jej opracowanie, odnoszą się do tzw. uczuć-stanów krótkotrwałych (Jordanskaja 1972: 106).

minu *zdarzenie*, którego szerokie rozumienie precyzuje autorka – zdarzeniowość predykatów uczuć-afektów wynika „z opisu sytuacji prowadzącej do zaistnienia afektu i relacji doznania” (Nowakowska-Kempna 1986: 53). Zdaniem Nowakowskiej-Kempnej różnice między uczuciami-postawami (dyspozycjami) i uczuciami-afektami przejawiają się na poziomie zdaniowym poprzez różnice w dystrybucji operatorów więzi ze zdaniem realizującym argument propozycjonalny: w języku polskim *że* wprowadza to zdanie po leksemach afektach, *jak/gdy/kiedy* – po leksykalnych wykładnikach dyspozycji:

Piotr cieszy się, że Jurek przyjechał.
Lubię jak Andrzej przychodzi do mnie.

Cechą formalną wynikającą z aktualności/nieaktualności jest kształt frazy, będącej efektem nominalizacji argumentu przyczyny – chodzi tu o wykładniki wielości przedmiotów materialnych uczucia lub krotkości zdarzeń – przedmiotów intensjonalnych uczucia w wypadku dyspozycji (postaw), a więc o występowanie frazy w liczbie mnogiej, por. (Nowakowska-Kempna 1986: 17–35):

Zazdroszczę Marii wyjazdu. (afekt)
Zazdroszczę Marii wyjazdów. (postawa)
Jurek się złościł, kiedy usłyszał plotkę Basi. (afekt)
Jurek się złości, kiedy słucha, jak Basia plotkuje. (postawa)
por. też: Lubię, gdy Renia przychodzi na plotki. *vs* Lubię wizyty/odwiedziny Reni (*Lubię wizytę Reni).

Wykładniki dyspozycji w specyficzny sposób realizują też argument przedmiotowy, jeśli chodzi o przyłączanie fraz ogólnych z punktu widzenia kategorii określoności/nieokreśloności, por.: *x boi się Piotra/psów*.

Jordanskaja i Nowakowska-Kempna zauważają, że te same jednostki leksykalne (np. czasowniki) mogą wyrażać zarówno afekty, jak i dyspozycje (postawy), por.:

Boję się tego psa.
Boję się tygrysów.

Należy zwrócić uwagę na sformułowanie Jordanskiej: „W pewnych warunkach znaczenie przeżycia przechodzi w znaczenie postawy”. Nowakowska-Kempna stwierdza, że w takich przypadkach występuje zjawisko polisemii (Nowakowska-Kempna 1986: 34; por. Jordanskaja 1972: 109). Zdaniem tej autorki „obligatoryjnie strukturalizuje się wyrażenie wypełniające pozycję argumentu propozycjonalnego przy wykładnikach afektu, przedmiotowego – przy wykładniku postawy”, por. przykłady (Nowakowska-Kempna 1986: 54):

Zbyszek cieszy się, że Patryk przyjechał. [afekt]

Zbyszek lubi Patryka. [postawa]

Marta martwi się, że Joanna złamie nogę podczas jazdy na nartach. [afekt]

Marta przyjaźni się / kocha / jest przywiązana do Joanny. [postawa].

Autorzy opracowań lingwistycznych, filozoficznych i psychologicznych podkreślają, że treść doznania, a więc także charakterystyka stanów (zdarzeń) emocjonalnych, różnicująca ich poszczególne rodzaje jest bardzo trudna do sprecyzowania lub nie podlega badaniu, dlatego też nie można analizować relacji między experimenterem a treścią jego doznania; z tych też powodów definiuje się je głównie poprzez opisy sytuacji, które są ich rezultatem / poprzez zapis relewantnych objawów i poprzez opisy sytuacji, które są ich rezultatem (Jordanskaja 1972: 107; Nowakowska-Kempna 1986: 72); por. też powołanie się autorki na prace Wierzbickiej (1969: 36–43; 1972: 88–261). Charakterystyka zdarzeń emocjonalnych Jordanskiej i Nowakowskiej-Kempnej dokonywana jest więc na podstawie następujących cech-kryteriów:

1. tzw. ton uczuciowy – jakość uczucia jako stan pozytywny (przyjemny) / negatywny (nieprzyjemny), będący efektem różnych postaci nastawienia wolitywnego, który jest elementem wartościującym (Jordanskaja wyróżnia „pożądaność” jako element opinii o zdarzeniu-przyczynie stanu (por. Jordanskaja 1972: 112; Nowakowska-Kempna 1986: 135–136, 148–150). Z tą cechą należy wiązać tzw. sąd wartościujący zdarzenie, które jest źródłem/przyczyną uczucia w kategoriach dobra/zła. Nowakowska-Kempna uznaje też postać sądu wartościującego za tautologiczną z postawą wolitywną, np. to, co jest pozytywnie wartościowane, jest pożądane;
2. aktywny/pasywny charakter przeżycia (por. np. pary: *radość* vs *przyjemność*; *gniew* vs *przykrość*). Nowakowska-Kempna umieszcza tę cechę w eksplikacjach sensu, np. *x czuje coś pasywnie* – *x czuje coś aktywnie* (1986: 54, 156; zob. też: Jordanskaja 1972: 107);
3. zaistnienie zdarzenia-przyczyny (A) vs przypuszczalne/możliwe jego zaistnienie (B). Jordanskaja (1972: 109) formułuje tę cechę jako stopień pewności wydarzenia B-przyczyny stanu emocjonalnego. Tak np. *nadzieja* i *strach* są stanami, dla których B jest wysoce prawdopodobne;
4. współczesność/równoczesność zdarzenia-przyczyny z doznaniem afektu (np. *wzruszenie*, *gniew*, *smutek*) lub jej uprzedniość (np. *wstyd*) (zob. Jordanskaja 1972: 107). Nowakowska-Kempna (1986: 55 i n.) wyróżnia ten parametr dla zdarzeń-afektów zaistniałych;
5. intensywność uczucia-afektu (Nowakowska-Kempna 1986: 58, 136).

Poszczególne predykaty uczuć-stanów krótkotrwałych w analizie Jordanskiej (1972: 112) charakteryzowane są poprzez przypisanie im zbiorów cech wyróżnionych jako relewantne, co doprowadza autorkę do ustalenia sześciu podstawowych klas predykatów pokrywających badane pole: RADOŚĆ, ZMARTWIENIE, GNIEW, NADZIEJA, STRACH, ZDZIWIENIE. W modelu opisu Nowakowskiej-Kempnej wyższym od poziomu eksplikacji (poziomu semantycznego) jest poziom semantyczno-syntaktyczny. Na poziomie analizy semantyczno-syntaktycznej predykatów jednostki wyrażające uczucia charakteryzowane są poprzez ilość i rodzaj otwieranych pozycji argumentowych. Autorka formułuje więc ogólnie cechy predykatów odnoszących się do afektów i dyspozycji.

Predykaty odnoszące się do afektów określane są jako przynajmniej dwumiejscowe, są to: wyrażenie przedmiotowe – eksperienecer oraz zdarzeniowe – propozycja, która wskazuje na zdarzenie wywołujące afekt. Predykaty nazywające uczucia-postawy emocjonalne otwierają pozycje dla dwóch lub trzech wyrażen – dwóch osobowych (experienecera i obiektu uczucia) i jednego propozycyjnego, nazywającego zdarzenia preferowane (Nowakowska-Kempna 1986: 46). Wyrażenia predykatywne uczuć-postaw przyłączają natomiast „argumenty przedmiotowe, obejmujące całą klasę przedmiotów jednorodnych (materialnych) bądź jednorodnych zdarzeń czy procesów (przedmiotów intensjonalnych)”. Tak więc dla predykatów-postaw emocjonalnych Nowakowska-Kempna wyróżnia następujące typy (typ 3 nie jest tworzony przez predykaty-afekty):

1. z dwoma argumentami przedmiotowymi i jednym zdaniowym, np. *Joanna nienawidzi / nie znosi / nie lubi / nie cierpi kota Filipa za to, że...*,
2. z jednym argumentem przedmiotowym i jednym zdaniowym, np.: *Marek nienawidzi / nie lubi / nie znosi / nie cierpi, jak / kiedy Janka gra na fortepianie / gry na fortepianie / grać na fortepianie*,
3. z jednym argumentem przedmiotowym, obejmującym klasę przedmiotów jednorodnych, a więc ujmowanych generycznie: *Henryk boi się kotów, myszy i pajaków* (por. Nowakowska-Kempna 1986: 120).

Sporo uwagi Nowakowska-Kempna poświęca uwarunkowaniom cech struktur zdaniowych od perspektywy tematyczno-rematycznej.

Struktury syntaktyczne z predykatami uczuć Nowakowska-Kempna (1986: 90) lokuje na poziomie wyrażeniowym, na którym rozstrzygającym o strukturze zdania jest wybór jednego z wyrażen na temat i to on decyduje o ukształtowaniu struktur na poziomie formalnym poprzez wykładniki poszczególnych kategorii i subkategorii gramatycznych. Cechy struktur zdaniowych zależą więc od typu perspektywizacji, której wykładnikami są także szyk oraz intonacja zdaniowa. Autorka analizuje jednak

wyłącznie warstwę syntaktyczną. Odwołując się do teorii N. Enkrista i J. Firbasa, przyjmuje, że prymarną/podstawową i neutralną perspektywą jest taka, w której istnieje „wybór na temat aktanta, ze względu na który powstaje sytuacja. [...] Dla uczuć jest to podmiot doznający” (Nowakowska-Kempna 1986: 92), a dla ilustracji tego problemu cytowane są zdania:

Basi (T) smutno, że Piotr i Beata biorą rozwód (R).

Ola (T) gniewa się na Adama (R).

Z cytowanych przykładów wynika, że termin „podmiot” nie jest jednak pojmowany jako odnoszący się do struktury składniowej (czyli do frazy kongruentnej z *verbum finitum* – por. tematyczną frazę *Basi*), co oznacza też, że autorka nie ogranicza pozycji tematycznej do rzeczownika w nominatiwie w funkcji podmiotu gramatycznego (takie podejście cechowało ujęcie Enkrista i Firbasa). Na temat (T) mogą zostać wybrane wszystkie elementy struktury semantycznej, a więc experiencer (przy strukturze neutralnej), a także argument propozycjonalny lub obiekt uczucia *y* (Nowakowska-Kempna 1986: 71–133).

1.4.1.2.2. Część problemów zawartych w zarysowanych wyżej opracowaniach skłania do rozważenia, czy i w jakim zakresie podnoszone zjawiska są istotne w przyjętym w monografii badaniu.

1.4.1.2.2.1. Uwzględniona w zarysowanych wyżej opracowaniach podstawowa dychoemia afekty vs postawy emocjonalne wymaga analizy i oceny, czy powinna ona również być obiektem szczególnej uwagi w realizacji projektu. Analizując prace obu autorek można stwierdzić, że prawdopodobnie większość jednostek zbioru odnoszących się do afektów tworzy zdania nieaktualne (omnitemporalne), a tylko niektóre wykluczają użycie w zdaniach, których nie można lokalizować na osi czasu. Można też zacytować zdania z jednostkami wykładników postaw emocjonalnych, które w pewnych kontekstach można lokalizować na osi czasu, chociaż należy odnotować, że użycia takie mają charakter szczególny, ekspresywny, por. np.:

Tamtego popołudnia nienawidziłam go.

Jak ja go nienawidziłam w tym momencie!

Przeprowadzenie granicy między obydwoimi zbiorami jednostek wydaje się mimo wszystko trudne do realizacji, a wydzielanie w opisie słownikowym osobnych haseł, które różniłyby się lekturą ze względu na wskazane tu różnice aspektualne, również budzi w związku z tym zastrzeżenia (por. też rozdz. 3., p. 3.2.1.).

Stosunek do zjawisk aspektualnych w naszej monografii oparty jest na modelu aspektu semantycznego Karolaka (2008) jako modelu spójnego z opisem zjawisk syntaktycznych w ramach składni semantycznej. Podstawy klasyfikacyjne tego modelu pozwalają zaliczyć analizowane jednostki odnoszące się do postaw emocjonalnych/afektów do tematów ciągłych. Karolak w ramach tematów ciągłych wyróżnia pojęcia oznaczające: 1) stany niezienne, permanentne, wykluczające lokalizację temporalną, 2) stany nieomnitemporalne (wśród nich stany „raczej długotrwałe, ale także stany krótkotrwałe, niewykluczające lokalizacji temporalnej” oraz 3) czynności i procesy „które na ogół nie mają charakteru permanentnego: obejmują niewielkie, ograniczone interwały czasowe. Są więc predestynowane do kookurencji z wykładnikami temporalności, nie wykluczają jednak w sposób absolutny wydłużenia interwałów i abstrakcji od temporalności. Upodobniają się wtedy do pierwszej kategorii”. W grupie 1) autor wylicza takie jednostki, jak pol. *dotyczyć, rozciągać się, symbolizować* itp., w grupie 2) takie jednostki, jak *bać się, brzydzić się, cierpieć, kochać, lekceważyć, lubić, nienawidzić, tęsknić* itp., w grupie 3) np. pol. *bawić się, drzemać, krzyczeć, patrzeć, rysować, śmiać się* itp. (Karolak 2008: 70–85). Tak więc badana tu klasa predykatów emotywnych reprezentujących tematy ciągle lokuje się w grupie 2), do której zaliczone są zarówno przykłady czasowników reprezentujących, zgodnie z modelem Nowakowskiej-Kempnej, afekty, jak i postawy emocjonalne (por. *bać się* vs *lubić*). Nowakowska-Kempna w ramach postaw emocjonalnych uwzględnia tzw. afekt aktualizujący, który wiąże się z powtarzalnością/krotnością. Taka cecha należy do konfiguracji habitualnej, którą Karolak (2008: 177) jednoznacznie określa jako nieposiadającą dyskretnych wykładników w analizowanych przez niego językach (polskim i bułgarskim) i która jest wobec tego nieodróżnialna od innych znaczeń wyrażanych formami niedokonanymi. Analizując funkcje jednostek predykatywnych autor mówi w takich wypadkach o dopuszczalności określonego typu lektury (por. np. lektura ciągła vs lektura habitualna). Istotna jest też uwaga S. Karolaka, że kontekst „nie kooperuje z czasownikiem w tym sensie, że partycypuje w tworzeniu konfiguracji [habitualnej]”, takiej funkcji nie pełnią też wyrażenia frekwentywne, jak np. *często, rzadko, stale* itp., które „oznaczają jedynie długość interwałów, które dzielą jedno zdarzenie od innych w otwartej serii zdarzeń, jakie denotuje habitualność”. Takie wyrażenia nie są więc obligatoryjne, a habitualność nie jest wynikiem kooperacji z kontekstem (Karolak 2008: 178). Postać fraz przedmiotowych „prawostronnych” w liczbie mnogiej (a więc o charakterze ogólnym, generycznym) także nie jest przez Karolaka uznana za obligatoryjną, dotyczy tylko części czasowników użytych habitualnie i może się przejawiać także w formach morfologicznych orzeczenia (Karolak 2008: 184). Por. też niżej, rozdz. 3., p. 3.2.1.5.

Analiza obszernego liczebnie zbioru jednostek w ramach realizowanego projektu pozwala więc na obserwację tych zjawisk w materiale i ocenę, jaki jest zakres ewentualnych restrykcji w zastosowaniu/użyciu danego czasownika jako predykatu ogólnego/habitualnego oraz na wyłonienie jednostek, które ograniczają realizację argumentu propozycjonalnego q do takiej funkcji (por. też niżej, rozdz. 3., p. 3.2.1.5.).

1.4.1.2.2.2. Kolejne uwagi wiążą się ze stosowanymi w omawianych opracowaniach parametrami, które uściślają cechy semantyczne czasowników i pozwalają na ich dalszą subkategoryzację.

1.4.1.2.2.2.1. W schemacie obrazującym eksplikację sensów Nowakowska-Kempna wyróżnia komponent oceny zdarzenia/obiektu będącego źródłem uczucia (pozytywna/negatywna) oraz komponent oceniający pasywność/aktywność uczucia x -a (Nowakowska-Kempna 1986: 75). Jordanska z kolei poza pasywnością/aktywnością wyróżnia stopień nasilenia stanu emocjonalnego („podniecenia” vs „spokoju”), a Nowakowska-Kempna – stopień nasilenia stanu (por. loc. cit.). Te niewątpliwie ważne parametry (kryteria klasyfikacyjne) nie przejawiają się formalnie w strukturach zdań. Zróznicowanie jednostek pod tymi względami można ujawnić poprzez wskazanie różnic struktur semantycznych między nimi (do nich należy ocena pozytywna/negatywna uczucia, także różnice gradacji nasilenia cechy w szeregach leksemów – wykazuje się je też np. poprzez parafrazy). Mogą one także wpływać na selekcjonowanie określonych szerszych kontekstów poprzez niezestawialność cech, które są wbudowane w ich struktury semantyczne i wyrażane przez ich tematy. Zestawialności/niezestawialności predykatów w szerszych kontekstach Nowakowska-Kempna poświęciła rozdział książki; podobnie obszernie odniosła się do problemu zestawialności predykatów badając sprzeczność/brak sprzeczności ich składników semantycznych – również w szerszych kontekstach zdań złożonych (Nowakowska-Kempna 1986; rozdział V i VI).

1.4.1.2.2.2.2. Wśród uwzględnianych parametrów na uwagę zasługuje orzekana cecha zdarzenia jako zaistniałego vs przypuszczalnego oraz wyrażanie współczesności/uprzedniości zdarzenia wywołującego uczucie. Są to treści sprowadzające się do relevantnych semantycznych kategorii zdaniowych, takich jak modalność (/hipotetyczność) oraz temporalność. Por. niżej, rozdz. 3.

1.4.1.2.2.2.3. Komentarza wymaga klasyfikacja podzbiorów predykatów uczuć w modelu Nowakowskiej-Kempnej ze względu na ilość i rodzaj przyłączanych argumentów (por. wyżej, p. 1.4.1.2.1. – typy 1–3). Wyróżnienie typów wiąże się z cechami modelu przyjętego dla klasyfikacji zdań – nie jest w nim założone szczegółowe

określanie relacji między strukturami zdaniowymi – model zastosowany w naszej pracy zakłada pewną hierarchię struktur zdaniowych ze względu na stopień kompletności treści realizowanej przez strukturę argumentową (zwłaszcza przez argument propozycjonalny – co do szczegółów por. niżej, p. 1.4.2. oraz rozdz. 2.).

1.4.1.2.3. W prezentowanej tu pracy przyjęto, że trzonem struktury semantycznej czasowników emotywnych jest prosty semantycznie predykat *czuć*, otwierający pozycję argumentową odnoszącą się do jednostki odczuwającej („lokalizatora uczucia”) o cechach [+Anim], zwłaszcza [+Hum] oraz pozycję dla argumentu propozycjonalnego – przyczyny/źródła uczucia.

Należy jednak zwrócić uwagę na kilka problemów dotyczących wyznaczania granic klasy.

A. Poza zbiorem pozostają jednostki, które dopuszczają kontekst zawierający zaprzeczenie konstytutywne dla struktury semantycznej predykatu *czuć* (por. analogię z czasownikami mentalnymi, p. 1.4.1.1.3.1.):

Hania zazdrości Julce, że wszystko jej się udaje.

*Hania zazdrości Julce, że wszystko jej się udaje, ale nic **nie czuje**.

W przypadku badanej klasy występuje jednak trudność związana z wykluczeniem ze zbioru predykatów odnoszących się do doznań fizycznych. Wskazany wyżej test nie usuwa takich jednostek, dopuszczalne są też te same typy parafraz zawierających predykaty analityczne, chociaż czasownik *doznawać* rzadziej łączy się z wykładnikami uczuć, por. np.:

*Maćka boli głowa, ale on nic nie czuje.

Maćka boli głowa.

Maciek czuje ból głowy / doznaje bólu głowy / doznaje uczucia bólu (głowy).

Maciek cieszy się z tego, że wygrał.

Maciek czuje radość z powodu wygranej / [?] doznaje uczucia radości z powodu wygranej.

Tak więc eksplikacje zawierające inne jednostki, jak np. werbo-nominalne *doznawać uczucia* *N*, np. *x doznaje uczucia smutku*, również nie pozwalają na jednoznaczne selekcjonowanie w pozycji *N* wyłącznie wykładników predykatów uczuć, por. np. *x doznał uczucia przenikliwego zimna / strasznego strachu*. Trudność ta dotyczy zarówno języka polskiego, jak bułgarskiego i rosyjskiego. Tak np. zarówno bułg. *усещам*, jak *чувствувам* dopuszczają wykładniki uczuć oraz doznań fizycznych, por.:

bułg. Иван усети вкуса на ракия / мириса на люляк.

Иван усещаше завист и злоба.

Той не чувствуваше нито жалост, нито мъка.
Той чувствува глад.

Trudność z odróżnieniem tych dwu pól ma niewątpliwie podłoże semantyczne (w obu wypadkach są to stany wewnętrzne jednostki x), co objawia się występującym w tej klasie zjawiskiem polisemii: dwie odmianki tego samego leksemu mogą się odnosić do dwóch pól – doznań fizycznych i psychicznych (np. ból fizyczny: *Boli mnie głowa.* vs cierpienie psychiczne: *Boli mnie, że kłamiesz.*). Obie klasy można w pewnym stopniu zróżnicować poprzez charakterystykę typów predykatów – o ile predykaty uczuć należą (poza nielicznymi wyjątkami – por. niżej, p. E) do klasy predykatów drugiego rzędu, to predykaty doznaniowe najczęściej otwierają pozycje dla argumentów przedmiotowych, których pozycja niejednokrotnie nie jest wypełniona (charakteryzuje ją nieokreśloność), por.:

Piotra (coś) piecze w żołądku.
Annę boli ręka.

Argument propozycjonalny jednak nie jest wykluczony dla pewnych jednostek, por.:

Piotr poczuł, że robi mu się gorąco.
Przeszył go ból w piersiach.
Trawiła go gorączka.

Wydaje się, że dla celów założonego badania możliwe jest jedynie wyznaczenie zbioru podstawowych pojęć – predykatów odnoszących się do pól stanów psychicznych – uczuć i kompletowanie jednostek, które realizują te predykaty, także jako jednostki semantycznie rozbudowane. Z jednej strony, można tu odwołać się do analizy Jordanskij, która wyznaczyła 6 pól dla wyrażań odnoszących się do uczuć (por. wyżej p. 1.4.1.2.1.); z drugiej – należy wykluczać te jednostki, które odnoszą się do zbioru zmysłów, jak WZROK, SŁUCH, WĘCH, SMAK, DOTYK.

B. Analogicznie do klasy czasowników mentalnych poza granicą zbioru czasowników emotywnych pozostają struktury kauzatywne (zwłaszcza teliczne), w których występuje pozycja dla jednostki działającej świadomie (intencjonalnie). Jej działanie może (ale nie musi) spowodować stan emocjonalny x -a, np.:

Piotr rozbawia dzieci.

Wywołanie stanu emocjonalnego w takich wypadkach ma charakter potencjalny i w związku z tym uwzględniane są w opisach jedynie takie struktury zdaniowe, które można interpretować poprzez eksplikację, która nie włącza elementu *woli* kauzatora (a więc nie ma w nich argumentu o charakterze agentywnym).

C. Występowanie elementu przyczyny w strukturze semantycznej predykatów emocji powoduje specyficzne problemy związane z wyznaczeniem granicy dla pozycji argumentów (pozycji intensjonalnych) oraz dla pozycji dodanych. W warunkach braku wypełnienia pozycji argumentu propozycjonalnego dochodzić może do realizacji tej funkcji przez zdanie ekstensjonalne przyczyny lub jego postaci skondensowane (por. rozdz. 2., p. 2.1.1.2.; też: Nowakowska-Kempna 1986; Korytkowska 2017a).

D. W opracowaniach wskazuje się na fakt towarzyszenia uczuciom typowych objawów, a niektóre opracowania ich opis włączają nawet do kryteriów klasyfikacyjnych. Problem jest dyskusyjny, ponieważ taki typ modelu opisu może się wiązać z włączaniem do analizy szerszego kontekstu lub z uwzględnianiem zjawisk pozajęzykowych. Istotne jest też to, że w zdaniach z czasownikiem uczuć konteksty wykluczające występowanie objawów są w pełni dopuszczalne, por. np.:

Anna ucieszyła się tą wiadomością, ale nie dała po sobie poznać.

Istnieje jednak konieczność wyłączenia ze zbioru jednostek predykatywnych (w tym czasowników), które orzekają o objawach spowodowanych przez uczucia, takich, jak *posmutnieć*, *osowieć*. Oczywiście w przypadku takich czasowników trzonu eksplicacji nie stanowi struktura *x czuje q*, w której formułowana jest przyczyna stanu, ale orzekany jest stan wywołany przez *q*, np.

W tym momencie Andrzej poweselał / spochmurniał.

W tym momencie Andrzej stał się smutny / zaczął wyglądać tak, jakby był smutny.

Specyfika cech semantycznych czasowników tego typu wpływa też na to, że formy 1. sg. typu *poweselałem*, *posmutniałam* pojawiają się bardzo rzadko, a dla niektórych czasowników brak jest w ogóle takich poświadczeń w dostępnych bazach (np. **osowiałam*, *sposępniałem*, *pojaśniałam*). W przeciwieństwie do takich czasowników zupełnie swobodnie realizowane są zdania z jednostkami zaliczonymi do czasowników emotywnych, a także predyktorów analitycznych, jak np. *cieszę się*, *martwię się*, *smutno mi*, *wesoło mi* itp. Tak więc zupełnie oczywiste jest, że *x* – aktualny nadawca swobodnie informuje o swoich uczuciach, natomiast informowanie o objawach zewnętrznych uczuć *x*-a przez niego samego wiąże się z pewnymi ograniczeniami (por. też Korytkowska 2017b).

E. Komentarza wymaga też kilka jednostek, które reprezentują w poddanym badaniu zbiorze typ predykatów pierwszego rzędu $P(x, y)$. Należą do nich takie czasowniki, jak *kochać*₂, *zadurzyć się*. To odstępstwo w przypadku takich jednostek, jak *kochać*₂, traktuje się w opracowaniu jako objaw zawężenia znaczenia jednostek należących do

zbioru predykatów drugiego rzędu $P(x, q)$, a więc takich jak $[kochać_1]$; jednostki typu *zadurzyć się* mają podobne cechy semantyczne do $kochać_2$, brak dla nich jednak odpowiednika reprezentującego predykat drugiego rzędu, co pozwala na hipotezę, że cechy takich leksemów czasownikowych wykształciły się w trakcie procesów leksykalizacyjnych na wzór typu $kochać_2$.

1.4.1.3. Poddanie analizie jednolitych semantycznie klas czasowników uznaje się za celowe, bo pozwala poszerzyć wiedzę o regularności/idiomatyczności relacji między płaszczyzną semantyczną i składniową. Wybór klas *verba cogitandi* oraz *verba sentiendi* został podyktowany tym, że obie wyrażają stany wewnętrzne. W większości stanowią one predykaty drugiego rzędu, co zapewnia interesujący obiekt obserwacji, ponieważ argumenty propozycyjne charakteryzują się zdolnością do przekształceń strukturalnych i kondensacyjnych. Skupienie się na obu tych klasach wydaje się trafne także dlatego, że charakteryzują je, jak wskazano wyżej, odmienne struktury semantyczne, co pozwala przebadать, w jakim stopniu ten fakt objawia się w typie struktur zdaniowych dopuszczalnych w każdej z klas, a więc w typie dopuszczalnych operacji przekształcających struktury podstawowe (por. niżej, p. 1.4.2.1.2.). Różni je charakter elementów struktury argumentowej (wchłonięcie przyczyny w strukturę argumentową predykatów uczuć w postaci argumentu q wobec braku tej cechy w strukturze predykatów mentalnych), a także charakter relacji (otwieranie pozycji dla agensa w podzbiorze czasowników mentalnych i operacyjny charakter relacji, co w rezultacie powoduje znaczne rozbudowanie struktur predykatowo-argumentowych stanowiących operacje intelektualne). Wspólna podstawa teoretyczna i jawne kryteria opisu cech semantycznych predykatów mają na celu jednorodny opis obu klas i efektywne porównanie – w obrębie każdego z badanych języków oraz w perspektywie konfrontacji językowej.

Poszczególne typy struktur syntaktycznych o określonym szyku członów dopuszczają zróżnicowane możliwości kształtowania struktury tematyczno-rematycznej, która może mieć charakter neutralny lub nacechowany (ekspresywny bądź wynikający z wymogów spójności tekstu) – por. też (Karolak 1984: 30–40). Należy więc podkreślić, że uwzględnienie wszystkich wariantów i uzależnień realizacyjnych struktur tematyczno-rematycznych przekracza założenia projektu, zwłaszcza że obejmuje nie tylko cechy struktury predykatowo-argumentowej, ale także warianty szyku członów zdaniowych, zjawiska intonacyjne i uwarunkowania kontekstowe. Szczegółowe i systematyczne ustalanie inwentarza struktur syntaktycznych dla każdej jednostki leksykalnej może jednak stanowić korpus danych, który jest konieczny dla wyczerpującego przebadania tego zagadnienia.

1.4.2. Podstawy teoretyczne opisu

Interpretowanie struktur semantycznych poprzez eksplikacje wyczerpujące ogół komponentów semantycznych w nich występujących i pozwalające na dyferencjację jednostek (wskazanie cech różniących każdą z nich od pozostałych), jak wskazano wyżej, jest zadaniem niezmiernie trudnym. W specyficznych konglomeratach cech semantycznych każdej z badanych jednostek leksykalnych można wyróżnić takie, które wyrażane są wyłącznie poprzez rdzeń czasownika oraz takie, które sygnalizują pewne treści w postaci elementów formalnych w strukturach zdaniowych. Badanie prowadzone w ramach realizowanego projektu ogranicza się właśnie do tych ostatnich zjawisk, co oznacza, że analiza musi być oparta na określonym modelu gramatycznym, w tym na pewnej teorii składniowej, która zakłada uwzględnienie cech semantycznych predykatów. Jak już wyżej wskazano, przykładem takiego podejścia teoretycznego jest teoria gramatyki predykatowo-argumentowej i należąca do niej składnia semantyczna Karolaka (1984; por. też wyżej, p. 1.4.). Istotne dla dalszej prezentacji założeń badawczych jest odwołanie się do modelu struktury semantycznej zdania, stanowiącej podstawę tego ujęcia:

$$\Sigma \rightarrow \{M [D (T, L (f_{x...}))]\}$$

gdzie M odnosi się do semantycznej kategorii modalności, a składnik D (dictum) obejmuje semantyczną kategorię temporalności (T), składnik lokatywny (L), który umiejscawia predykację w przestrzeni oraz jądro predykacji – komponent propozycjonalny f , zawierający podstawową strukturę predykatowo-argumentową (Karolak 1984: 28–29); inaczej, symbol f jest symbolem pozycji dla predykatu otwierającego implikowane przez niego pozycje argumentowe. Ujęte w tym hierarchicznym modelu kategorii semantyczne mogą się przejawiać w postaci istniejących w danym języku kategorii morfologicznych i cech struktur syntaktycznych, dlatego też model ten jako podstawa opisu pozwala na przejrzystą systematyzację zjawisk na różnych poziomach analizy.

1.4.2.1. Cechy komponentu propozycjonalnego

1.4.2.1.1. Składnik propozycjonalny (por. wyżej, schemat) stanowi podstawę dla interesującej nas klasyfikacji predykatów. Jak już wskazano wyżej, obie analizowane klasy jednostek należą w przeważającej ilości do predykatów drugiego rzędu, otwierających przynajmniej jedną pozycję dla argumentu propozycjonalnego. Do klasy $P(x, q)$ należy większość badanych jednostek, ale obecne są także inne typy, o większej

ilości otwieranych pozycji argumentowych. Szczegółowy wykaz typów przedstawiony jest w rozdz. 2., tu można tylko zaznaczyć, że w zbiorze czasowników mentalnych dość liczne są predykaty trzymiejscowe. Wpływa na to fakt, że podklasa tych czasowników, odnosząca się do specyficznych operacji mentalnych, obejmuje między innymi działania logiczne, jak koniunkcja czy alternatywa, należą tu także jednostki o charakterze konkluzywnym (por. np. pol. *wnioskować*, *konkludować*; bułg. *умозаключавам*, ros. *заключатъ*₂) itp., które z racji swojej specyfiki charakteryzują się z reguły otwieraniem pozycji dla dwóch argumentów propozycjonalnych. Inną modyfikacją, typową dla tej klasy, jest implikowanie w ramach argumentu propozycjonalnego *q* więzki relacji, co przekłada się na przejawianie się mnogości zarówno w strukturze podstawowej (możliwa sekwencja zdań podrzędnych), jak też w strukturach pochodnych, jak np. pol. *nawymyślać*, *pozapamiętywać*; bułg. *изпознапомня*, ros. *позапоминать* (co do szczegółów por. rozdz. 2., p. 2.1.1.).

1.4.2.1.2. Jednostki o funkcji predykatów zdolne są do tworzenia charakterystycznego dla nich zbioru struktur, ujętych w ramach jednego hasła. Zbiór ten składa się ze *struktury podstawowej* i *struktur pochodnych*. Struktura podstawowa charakteryzuje się wypełnieniem wszystkich pozycji argumentowych i pozwala na zrealizowanie podstawowych semantycznych kategorii zdaniowych. Jej istotną cechą jest występowanie badanej jednostki predykatywnej jako jednostki konstytuującej całą strukturę zdaniową. Struktura jest uznana za pochodną, jeśli może być interpretowana jako przekształcenie postaci struktury wyjściowej, podstawowej. W większości przypadków struktury pochodne są niepełne semantycznie względem struktury podstawowej, a stopień tej niepełności jest różny. Najczęściej są one efektem procesów kondensacyjnych struktury zdaniowej. Każda badana jednostka jest reprezentowana przez zbiór dopuszczalnych struktur zdaniowych, który ma budowę hierarchiczną i charakteryzuje daną jednostkę jako jednostkę znaczeniową (to znaczy we wszystkich strukturach zdaniowych – podstawowej i pochodnych – jednostka ma tę samą funkcję (znaczenie)). Oznacza to, że poza granicą, którą wyznacza zbiór dopuszczalnych struktur, znajdują się jednostki, które trzeba uznać za reprezentujące inną strukturę semantyczną, a więc za jednostki homonimiczne z jednostką hasłową. W słowniku tworzą one odrębne hasła.

Część procesów przekształceń struktury podstawowej nie zmienia w zasadniczym stopniu możliwości wyrażenia wszystkich pozycji argumentowych. Należą do nich na przykład procesy nominalizacji argumentu propozycjonalnego – w ich efekcie ograniczeniu podlegają tylko niektóre elementy treści należących do podstawowych kategorii semantycznych zdania (np. temporalność; por. też: Korytkowska, Maldziewa 2002).

W większości wypadków w strukturach pochodnych dochodzi do braku realizacji niektórych pozycji argumentowych lub ich części (zwłaszcza w przypadku argumentów propozycjonalnych). W warstwie semantycznej brak realizacji pozycji oznacza jej nieokreśloność²⁰. Zakres niewypełnienia pozycji może być bardzo szeroki i może na przykład dochodzić do wystąpienia jedynie jednego z argumentów otwieranych przez predykat z pozycji argumentu propozycjonalnego (np. *q*), por. np.:

pol. Piotr liczył na to, że przyjaciele mu pomogą. – Piotr liczył na przyjaciół.

bułg. Петър разчиташе на това, че приятелите ще му помогнат. – Петър разчиташе на приятелите си.

ros. Петр рассчитывал на то, что друзья ему помогут. – Петр рассчитывал на друзей.

Innym przykładem redukcji treści może być całkowity brak realizacji pozycji argumentu propozycjonalnego (najczęściej w użyciach nieaktualnych – ogólnych i habitu-alnych), por.:

pol. Marysia łatwo się koncentruje.

bułg. Марийчето лесно се концентрира.

ros. Иван моментально концентрируется.

Co do zasad opisu struktur por. też niżej, p. 1.4.5.; por. też *Wykaz symboli*. Inwentarze i opis struktur podstawowych i pochodnych zawiera rozdz. 2.

1.4.2.1.3. Specyfika semantyczna klas predykatów może nasuwać problemy wyznaczenia granicy między pozycjami argumentowymi (intensjonalnymi) a dodanymi (ekstensjonalnymi) i ten problem wymaga uwzględnienia przy określaniu zawartości zbiorów struktur dla poszczególnych jednostek. Decydująca jest, jak to sformułowano wyżej, możliwość interpretacji danej struktury zdaniowej poprzez typ struktury podstawowej (por. p. 1.4.2.1.2.) i ta procedura zapewnia jawne kryterium klasyfikacyjne. Przypadki graniczne mogą wynikać ze specyfiki struktury semantycznej danej klasy czasowników i w analizowanym materiale dotyczy to klasy czasowników emotywnych, które mają wchłoniętą w ramy argumentu propozycjonalnego relację *przyczyny* (por. wyżej, p. 1.4.1.2.3.).

Co do rozstrzygnięć dotyczących statusu niektórych typów struktur zdaniowych por. też rozdz. 2., p. 2.1.1.2. (por. też: Korytkowska 2017a).

1.4.2.1.4. Kompletując zbiory dopuszczalnych struktur – fraz zdaniowych wykazanych w bazach – przyjęto pewne ograniczenia zakresu analizy. W ramach tych zbiorów nie uwzględniano struktur, które mają niewypełnioną pozycję dla argumentu *x* i dotyczy to obu klas semantycznych, por. np.:

²⁰ Poza opisem pozostają zjawiska związane z tzw. „zerem” jako wykładnikiem anafory.

pol. Myśli się o tym od dawna. / Czuje się tu nieprzyjemny zapach.

bułg. За това се мисли отдавна. / Тук се усеща неприятна миризма.

ros. Об этом думалось с давних времён. / Здесь чувствуется неприятный запах.

Zjawiska te, reprezentowane przez różne typy struktur formalnych, wiążą się z brakiem wypełnienia pozycji argumentowych przez frazy nieokreślone lub ogólne. „Zera” syntaktycznego w tej pozycji o wartości anaforycznej również nie uwzględnia się, ponieważ opis w ramach haseł abstrahuje od wpływu kontekstu. Problematyka braku wypełnienia pozycji x w pozycji podmiotowej należy do dobrze rozpoznanych zjawisk (zdań bezpodmiotowych) i jako sfera podlegająca gramatyzacji należy do opisu reguł gramatyczno-składniowych²¹. Nie są uwzględniane również struktury z brakiem wypełnienia pozycji x poza podmiotem (w ramach fraz nominalnych), typu: *Jego postępy w nauce języka cieszą*.

1.4.2.1.5. Poziomy opisu składnika propozycjonalnego: 1) poziom funkcji; 2) poziom fraz zdaniowych (schematów eksplikacyjnych); 3) poziom struktur formalnych (realizacji powierzchniowych).

Ad. 1. Na tym poziomie określana jest dla każdej jednostki klasa, jaką ona reprezentuje w terminach argumentów przedmiotowych (x , y) oraz propozycjonalnych (q , r , p), np. $P(x, q)$, $P(x, y, q)$, $P(x, q, r)$ itp.

Ad. 2. Na tym poziomie struktura fraz jest interpretowana poprzez symbole kategoryjne, odnoszące się do jednostek o funkcji predykatywnej (np. czasowników w formach osobowych vs bezokoliczników oraz imiesłóww przysłówkowych, a także przymiotników i przysłówków jako składowych werbo-nominalnych jednostek predyktywnych) oraz fraz nominalnych. Określone są też realizacje poszczególnych pozycji argumentowych otwieranych przez predykat i precyzowana jest funkcja semantyczna tych elementów – na przykład fraza nominalna może stanowić nie tylko realizację pozycji argumentowej otwieranej przez główny predykat (np. pozycja x lub y), ale także realizację argumentu, który należy do struktury predykatowo-argumentowej argumentu propozycjonalnego (np. może stanowić część predykatu tego argumentu, kiedy ma on postać werbo-nominalną i w strukturze zdaniowej występuje wyłącznie orzecznik w postaci frazy lub jest to argument tego q/r), por.:

Uważam **Pawła** za bardzo zdolnego skrzypka.

Uważam, że **Paweł** jest bardzo zdolnym skrzypkiem.

²¹ Opis konfrontatywny tych zjawisk dla języka bułgarskiego i polskiego zawiera monografia (Korytkowska 1990).

Zaznaczany jest też brak wypełnienia we frazie zdaniowej pozycji argumentowych lub części tych pozycji (jako „zero”). Omówienie procesów przekształcania zdań podstawowych i typów struktur zawiera p. 2.1.

Ad. 3. Na tym poziomie każdej pozycji, która jest zrealizowana we frazie zdaniowej (w strukturze eksplikacyjnej) przypisana jest realizacja formalna. Uwzględniane są cechy kategoryjne fraz, jak przypadki gramatyczne (dla polskiego i rosyjskiego), frazy przyimkowe/bezprzyimkowe; brane są pod uwagę także wykładniki więzi zdania głównego z podrzędnym.

Co do szczegółów i konwencji zapisu na każdym z poziomów por. niżej (p. 1.4.5.; opis inwentarzy dopuszczalnych struktur zawiera rozdz. 2.; por. też *Wykaz skrótów*).

1.4.2.1.6. Ważnym problemem jest lokalizacja argumentów w strukturach formalnych. Analiza nie obejmuje zjawisk zgramatykalizowanych, do których należą transformy bierne (tzw. imiesłowowe i zwrotne).

1.4.2.1.6.1. Definiowany na poziomie semantycznym argument x (odnoszący się do jednostki w stanie mentalnym / dokonującej operacji mentalnych, a także do jednostki odczuwającej) w strukturze zdaniowej nie jest związany z określoną pozycją syntaktyczną, a więc może być lokalizowany w podmiocie i poza nim, w pozycjach dopełnieniowych i zależy to od cech syntaktycznych jednostki predykatywnej, por. np.:

Anna się martwi (tym), że nie starczy jej pieniędzy na wakacje.

Annę martwi (to), że nie starczy jej pieniędzy na wakacje.

1.4.2.1.6.2. Część jednostek występuje w parach różniących się lokalizacją argumentów, a więc różniących się diatezą. Zjawisko to jest obecne w obu badanych klasach semantycznych czasowników, przy czym należy rozróżnić jego typy w tych klasach oraz ocenić jego dystrybucję w badanych językach. Te zagadnienia są opisane w rozdziale 2.

1.4.2.2. Przejawianie się pewności/hipotetyczności zdarzenia lub stanu zawartego w argumencie propozycjonalnym

1.4.2.2.1. Kategoria modalności jako jedna z konstytutywnych semantycznych kategorii zdaniowych (por. wyżej, p. 1.4.2.) odnosi się do stanu mentalnego *wiedzy* lub *stanu różnego od wiedzy* aktualnego nadawcy komunikatu, np.:

[Wiem, że] Kasia już dojechała na miejsce.

[Moim zdaniem] Kasia prawdopodobnie / być może już dojechała na miejsce.

W pierwszym przypadku nadawca komunikuje fakt przyjazdu jako pewny, w drugim przypadku – jako hipotetyczny w jego ocenie.

1.4.2.2.2. Kategoria modalności, pojmowana jako stan mentalny aktualnego nadawcy oraz jej przejawianie się nie jest więc przedmiotem badania w tym opracowaniu. Istotnym zagadnieniem jest natomiast to, czy i w jakim stopniu cechy semantyczne czasownika w funkcji głównego predykatu – na przykład zawarta w jego strukturze semantycznej hipotetyczność – narzucają cechy formalne predykcji w ramach argumentu propozycjonalnego.

1.4.2.2.2.1. Do takich cech należą przede wszystkim postacie więzi zdania głównego z podrzędnym (realizującym argument propozycjonalny) – często są to formy koniunktywu lub pochodne od koniunktywu²²:

Wątpię, abys mówił prawdę.

Wątpię w to, że mówisz prawdę.

Kategoria hipotetyczności charakteryzuje się cechą stopniowalności na skali, której wartościami brzegowymi są pewność i nieprawdopodobieństwo. Poszczególne wartości mogą być wyrażane poprzez różne środki, np. leksykalne lub morfologiczne.

Czasowniki ewidentnie narzucające hipotetyczność stanu/zdarzenia wyrażanego w obrębie argumentu propozycjonalnego mogą nie dopuszczać do podwojenia tej informacji na poziomie zdania – tak np. polski czasownik *przypuszczać* wyklucza więź ze zdaniem podrzędnym za pomocą spójnika *aby* + V_{con} , por.

*Andrzej przypuszczał, aby Jerzy opuścił miasto. vs jedynie dopuszczalne:

Andrzej przypuszczał, że Jerzy opuści miasto.

1.4.2.2.2.2. Dla omawianego tu problemu ważne są modyfikacje, jakie do struktury predykatu wnosi negacja przy głównym predykanie, co może wiązać się z występowaniem form koniunktywu i wiąże się z powstaniem w ten sposób jednostki predykatywnej o zmodyfikowanej charakterystyce, jeśli chodzi o wyrażanie kategorii pewności/prawdopodobieństwa, por.:

Nie pamiętam, abys kiedykolwiek mówił prawdę.

Pamiętam, że nigdy nie mówiłeś prawdy.

²² Formy typu *(że) by / aby* + part. -I K. Polański traktuje jako złożone ze spójnika *(że / a)* oraz form trybu łącznego – pełnią one funkcję koniunktywu w zdaniach intensjonalnych (Polański 1967). S. Karolak określa takie wykładniki jako tryb łączny „o postaci zbliżonej do trybu warunkowego ze spójnikiem hipotaktycznym zawierającym etymologiczną cząstkę *by*, np. *żeby, aby* i in.” (Polański 1995: 568).

Tak więc modyfikacja semantyczna czasownika *przypuszczać* poprzez negację sprawia, że wystąpienie form koniunktywu jest możliwe. Powoduje to podwyższenie stopnia wyrażanej hipotetyczności, a predykcję zbliża do zdań zawierających czasownik wyrażający pewność (przy występującej negacji predykatu zdania podrzędnego:

Nie przypuszczam, aby Kasia zdała ten egzamin. *vs*
 Przypuszczam, że Kasia nie zda tego egzaminu.
 Nie przypuszczam, aby Kasia nie zdała tego egzaminu.
 Nie pamiętam, abyś kiedykolwiek mówił prawdę.
 Pamiętam, że nigdy nie mówiłeś prawdy.

1.4.2.2.2.3. Warto zwrócić uwagę na to, że na realizację predykcji w wypadku nacechowania hipotetycznością mogą mieć też wpływ cechy systemu modalno-temporalnego. Tak na przykład w języku bułgarskim wbudowanie hipotetyczności w strukturę *verbum* może powodować restrykcje odnoszące się do wyrażania stanów/zdarzeń uprzednich (przeszłych względem predykatu nadrzędnego), polegające na wykluczaniu niespójnych semantycznie z hipotetycznością form temporalnych, takich jak aoryst lub imperfektum i ograniczenia do form perfektywnych, por. np.: **Подозирам, че той я излъга*. – *Подозирам, че той я е излъгал*.

1.4.2.2.2.4. Osobną kategorią są czasowniki konstytuujące struktury zdaniowe, które można określić jako typ deliberatywny. Obligatoryjnymi wykładnikami więzi są w nich zaimki względne (pytajne), co sprawia, że orzekanie o pewnym zdarzeniu może wynikać dopiero z przeprowadzonej przez *x*-a operacji myślowej i stanowi rozwiązanie przez niego pewnego dylematu/wyboru, por.:

Adam zastanawia się, dokąd pójść. *vs*
 Adam postanowił, że pójdzie do parku.
 Anna waha się, czy wziąć urlop. *vs*
 Anna zdecydowała, że weźmie urlop.

Co do tych zagadnień, a zwłaszcza co do dystrybucji wykładników więzi ze zdaniem realizującym argument propozycjonalny, por. rozdz. 3., p. 3.1.

1.4.2.3. Semantyczna kategoria temporalności i przejawianie się relacji temporalnych w badanych strukturach zdaniowych

Semantyczna kategoria temporalności obejmuje dwa pola zjawisk: 1) zjawiska należące do podkategorii tzw. temporalności wewnętrznej (kategorii aspektu semantycz-

nego), przejawiające się głównie w tematach czasowników oraz 2) zjawiska należące do podkategorii temporalności właściwej, która dotyczy odnoszenia się orzekanych stanów/zdarzeń do aktualnego stanu wypowiedzi (które są lokowane na osi czasu) lub do innych zawartych w predykcji stanów zdarzeń – wówczas to odniesienie ma charakter relacji względnej (relatywnej) wobec aktualnego stanu wypowiedzi.

Opis wykorzystuje klasyfikację zjawisk aspektualnych zaproponowaną przez Karolaka (2008) i dotyczącą materiału polskiego i bułgarskiego²³.

1.4.2.3.1. Semantyczna kategoria aspektu jest kategorią obligatoryjną dla czasowników i dotyczy ona charakterystyki predykatu jako jednostki, która wyraża ciągłość/momentalność lub konfiguracje tych podstawowych aspektualnych molekuł semantycznych. Takie cechy mają jednostki wyrażające treści czysto aspektualne, które mogą być także strukturami złożonymi jako tzw. amalgamaty aspektualne, zawierające treści wykraczające poza kategorie ciągłości/momentalności. Wiele klas poprzez prefiksy wyraża więc bardziej skomplikowane treści, będące konglomeratem treści czysto aspektualnych oraz pewnych naddatków semantycznych o różnym charakterze (np. określających długość trwania stanu, wyznaczających granicę trwania stanu – limitatywnych/perduratywnych, treści atenuatywnych, jak 'nieco, trochę' itp.). Analiza w tym zakresie jest szczególnie interesująca w perspektywie badania konfrontatywnego. Powodem różnic między językami może być odmienna dystrybucja pewnych typów czasowników wyrażających podkategorie aspektualne lub też brak pewnych kategorii/podkategorii aspektualnych, ponieważ dany język jej nie zgramatyzalizował. Rezultatem tych zjawisk jest asymetryczność badanych zbiorów, co wiąże się z tym, że w przypadku braku odpowiednika w postaci *verbum* realizacja treści jest możliwa poprzez struktury zdaniowe o cechach parafraz (w tym poprzez ustalone w języku jednostki werbo-nominalne). Analogiczne różnice dotyczą też jednostek wyrażających treści czysto aspektualne, ponieważ języki mogą się różnić dystrybucją danej kategorii – do takich należy na przykład inchoatywność²⁴. Co do szczegółów – por. rozdz. 3., p. 3.2.

Ważne jest też przebadanie możliwości użycia jednostek w funkcji omnitemporalnej i jej przejawianie się poprzez brak wypełnienia pozycji dla argumentu/argumentów propozycjonalnych. Kolejnym problemem jest odniesienie się do dyskutowanej w literaturze przedmiotu i zasygnalizowanej wyżej dychotomii afekty vs podstawy emocjonalne, co stanowi kryterium klasyfikacyjne w istniejących opracowa-

²³ Kategorie aspektualne nie były brane pod uwagę przez Karolaka w jego prezentacji zjawisk semantyczno-składniowych w (Karolak 1984). Klasyfikacja zjawisk aspektualnych w (Karolak 2008) skupiona jest na poziomie semantycznym.

²⁴ Szczegółową analizę tych zjawisk w języku polskim, bułgarskim i rosyjskim zawiera monografia (Mazurkiewicz-Sułkowska 2008).

niach klasy *verba sentiendi* i jest podstawą dla subkategoryzacji zawierającej dwa podzbiory jednostek (por. wyżej, 1.4.1.2.; co do szczegółów – por. rozdz. 3., p. 3.2).

1.4.2.3.2. Osobnej analizy wymaga problem narzucania przez główny predykat restrykcji temporalnych w ramach argumentu/argumentów propozycyjalnych, które mogą teoretycznie dotyczyć równoczesności/uprzedniości/następczości stanów lub zdarzeń wobec stanu/zdarzenia wyrażanego przez główny predykat. Wnioski z analizy tych względnych relacji temporalnych będą się odnosić do zakresu restrykcji w obu badanych klasach czasowników, a także do różnic między nimi, por. rozdz. 3., p. 3.2.2.

1.4.3. Problemy opisu polisemii

Zastosowane w bazach słownikowych (por. Część II. *Bazy danych*) tego opracowania podejście do wyrazu hasłowego i jego konstrukcji różni się zasadniczo od tego, które do tej pory prezentowane jest w słownikach jednojęzycznych (por. też wyżej omówienie problematyki leksykograficznej – p. 1.2.). W stosowanej do dziś praktyce o długiej tradycji kryteria wyróżniające homonimy mają najczęściej charakter historyczny, a więc są definiowane jako wyrazy o różnym pochodzeniu (tak też w (Bańko 2000: VIII)). W ramach haseł w słownikach wyodrębnione są najczęściej numerami jednostki określane na przykład jako *znaczenia pokrewne* (PSWP, t. I, *Wstęp*), *отделни значения* ('osobne znaczenia' – tak w (RBE, t. 1: 29) lub „numery znaczeń, a ściślej biorąc jednostek leksykalnych” (Bańko 2000: XI). Tak więc w aktualnych źródłach leksykograficznych brak jest rozwiązań, które wskazywałyby na dążenie do podporządkowania konstrukcji haseł eksplicytnym, jasnym kryteriom, które pozwoliłyby wydzielać w sposób konsekwentny poszczególne znaczenia czasowników. Kontynuowana jest też tradycja powoływania się na intuicyjnie wytypowane znaczenie, które podawane jest na pierwszym miejscu. Jest to formułowane w niemal identyczny sposób na przykład w słownikach języka polskiego i bułgarskiego, por. np.: „Na początku podawane jest znaczenie, które pierwsze przychodzi do głowy – to, którego większość oczekiwałaby w tym miejscu” (PSWP/I; analogicznie por. np.: Bańko 2000: XIX)²⁵. Ilość wyodrębnianych w hasłach znaczeń jest objawem (formułowanym zresztą eksplicytnie) dążenia do uchwycenia z różnym stopniem szczegółowości w poszczególnych słownikach tzw. znaczeń pochodnych, przy czym deklaruje się, że szeregowane są w sąsiedztwie jednostki bliskie znaczeniowo (zob. Bańko 2000: XI). Nieraz stopień szczegółowości prowadzi do wyodrębniania kilkudziesię-

²⁵ Por. też: „Обикновено като първо значение на думата е поставено основното ѝ значение. За основно значение на думата се приема онова, което изпъква в съзнанието на говорителя, когато го запитат за значението на съответната дума, взета изолирано, във всякакъв контекст [...]” (RBE, t. 1: 29).

ciu „odmianek” – tak np. hasło *бия* w słowniku bułgarskim jest rozczłonkowane na 21 znaczeń (RBE, t. 1: 29). W sposób syntetyzujący problem jest ujmowany w słownikach o charakterze walencyjnym, dla których kryteria dystrybucyjne, powierzchniowe są wiodące (por. Polański 1980–1992; też wyżej, p. 1.2.). Z reguły w tzw. słownikach popularnych (nienaukowych) jako odmianki znaczeniowe wyróżniane są jednostki, które występują w odmiennych kontekstach składniowych, a które w realizowanym projekcie uznaje się za rezultat operacji kondensacyjnych. Tak na przykład z reguły jako dwie „odmianki” wyodrębniane są jednostki, z których jedna występuje w zdaniu zawierającym zdanie podrzędne argumentowe, a druga – frazę, będącą efektem nominalizacji tego zdania podrzędnego. Podobnie częste jest wyodrębnianie „odmianki” w przypadku braku realizacji takiego zdania, a więc w wypadku braku wypełnienia pozycji argumentowej. Obserwuje się także uwzględnianie w ramach haseł znaczeń, których nie można uznać za „znaczenia pochodne”, a które, wobec wąskiej definicji jednostki homonimicznej, nie są wyodrębniane jako osobne hasło. Podsumowując, z jednej strony w tego typu słownikach wyraz hasłowy pozbawiony jest wartości semantycznej, z drugiej strony kryteria wydzielenia „odmianek znaczeniowych” są niejasne i w bardzo wielu wypadkach realizują one to samo znaczenie czasownika w różnych kontekstach, będąc najczęściej efektem procesów zachodzących w ramach argumentu propozycjonalnego / argumentów propozycjonalnych. Zmianie nie podlega więc w takich wypadkach funkcja (znaczenie) danej jednostki predykatywnej, a postać pozycji argumentowej, której dotyczyć mogą przekształcenia czysto syntaktyczne, ale także semantyczne, kiedy pewne treści danej pozycji argumentowej nie są wyrażane. Por. też: Korytkowska 2010a, b; Kiklewicz, Korytkowska 2013a; Korytkowska, Kiklewicz 2016.

Jednostką hasłową w *Bazach danych* jest czasownik, którego funkcję określa zbiór dopuszczalnych fraz zdaniowych i cechy formalne struktur zdaniowych. Granice tego zbioru wyznacza możliwość interpretacji struktur poprzez podstawową frazę zdaniową, która charakteryzuje się wypełnieniem wszystkich pozycji argumentowych. Hasło obejmuje struktury zdaniowe, w których dana jednostka użyta jest w tym samym znaczeniu i które charakteryzują się różnym stopniem kondensacji treści wyrażanej w podstawowej frazie zdaniowej (por. wyżej, p. 1.4.2.1.2.).

Granica jednolitej/tożsamej funkcji jednostki hasłowej jest zarazem granicą dla jednostek z nią homonimicznych, które opisywane są w ramach odrębnych haseł. Jednostki te mogą należeć również do analizowanych klas czasowników mentalnych i emotywnych, ale część z nich może oczywiście należeć do innych klas. W opracowaniu ograniczono się do homonimów, które stanowią elementy klas *verba cogitandi* i *sentiendi*. Celem opisu jednostek homonimicznych jest ukazanie poziomów, które

decydują o wyodrębnieniu znaczeń – teoretycznie mogą to być różnice ujawniające się na poziomie klas predykatów, a także na poziomie fraz zdaniowych lub na poziomie cech formalnych struktur dopuszczalnych dla danej jednostki. Tym zagadnieniem poświęcony jest rozdz. 4.

1.4.4. Problemy konfrontatywne

Jak wskazano wyżej, efektywna analiza konfrontatywna opiera się na poziomie semantycznym (por. wyżej, p. 1.3.), dlatego też przyjęte założenia teoretyczne i metodologiczne w realizowanym projekcie dają podstawy dla wyciągnięcia wniosków dotyczących podobieństw i różnic między językami. Równoległe i oparte na spójnym i eksplicytnym modelu badanie zapewnia możliwość formułowania wniosków konfrontatywnych, dotyczących każdego z analizowanych zagadnień. Elementami języka-pośrednika są na poziomie klas semantycznych wybranych czasowników podstawowe komponenty semantyczne, stanowiące człony obligatoryjne ich struktury. Na poziomie fraz zdaniowych (modeli eksplikacyjnych struktur zdaniowych) w analizie brane są pod uwagę takie podstawowe kategorie, jak argumenty i predykaty, także jako wewnętrzne elementy struktury argumentów propozycjonalnych, co odzwierciedla każdorazowo interpretacja struktur zdaniowych poprzez schematy. Polem porównań są procesy semantyczne o charakterze kondensacyjnym, polegające na braku wypełnienia pewnej pozycji (/ pewnych pozycji) struktury wyjściowej (o różnym charakterze). Obserwacja tych procesów na dużych zbiorach pozwala na wykspozonowanie różnic i podobieństw między językami, a także na pewne uogólnienia dotyczące stopnia ich regularności lub na wskazanie ich idiomatyczności. Wnioski konfrontatywne są formułowane po omówieniu każdego z badanych tematów, a w formie uogólnionej ujęte w *Zakończeniu*.

1.4.5. Podstawa materiałowa

Tematyka pracy wymagała skompletowania danych dla poszczególnych jednostek słownikowych, a więc zebrania możliwie bogatych informacji o spełnianych przez nie zbiorach struktur zdaniowych.

1.4.5.1. Budowa baz danych

Podstawę materiałową stanowią bazy o charakterze słowników semantyczno-syntaktycznych. Dla każdego z badanych języków (polski, bułgarski, rosyjski) stworzo-

no po dwie bazy zawierające czasowniki z klasy *verba cogitandi* oraz *verba sentiendi* (w sumie sześć baz – por. Część II. *Bazy danych*). Każdą z klas reprezentują jednostki wytypowane na podstawie określonych wyżej kryteriów (por. p. 1.4.1.), należące do języka ogólnego (pomijano czasowniki przestarzałe oraz ekspresywne, należące do socjolektów, chyba że eksцерpowane źródła potwierdzały w dalszym ciągu ich żywotność w systemie leksykalnym). Ogółem w zbiorach uwzględnionych zostało około 1600 jednostek (powyżej 500 dla każdego języka).

Jednostki hasłowe określa zbiór dopuszczalnych fraz o charakterze struktur eksplicacyjnych, a w ramach hasła czasownik ma tę samą funkcję (znaczenie). Analogicznie do słowników wielojęzycznych nie definiuje się poszczególnych jednostek za pomocą definicji/parafrazy. Hasła zawierają odsyłacze do baz w pozostałych językach, wiążąc ze sobą jednostki możliwie najbliższe (mogące tworzyć ekwiwalentne semantycznie zdania). Integrowanie baz polega właśnie na powiązaniu hasel odsyłaczami, przy czym występują w tym zakresie następujące przypadki:

1) jednostka języka A posiada w badanych zbiorach odpowiedniki w postaci czasowników o analogicznej funkcji (znaczeniu) w pozostałych językach (B, C), odpowiedniki te występują w pozostałych bazach i są wskazane, np.:

pol. WĄTPIĆ
 bułg. съмнявам се
 ros. сомневаться

2) jednostka języka A posiada w badanych zbiorach odpowiedniki w postaci czasowników o analogicznej funkcji (znaczeniu) w języku B, brak jednak odpowiednika w języku C; może także brakować odpowiedników w języku B i C. Wówczas bliskoznaczne jednostki istniejące w zasobach leksykalnych języków B i C (ale nieuwzględnione w bazach), podawane są w nawiasach kwadratowych, por.:

pol. WYKALKULOWAĆ (SOBIE)
 bułg. пресмятам, пресметна
 ros. [подсчитывать, подсчитать; вычислять, вычислить]

3) jednostka języka A nie posiada odpowiednika w postaci czasownika o analogicznej funkcji, jest nim wyrażenie o cechach parafrazy w jednym z pozostałych języków (lub w obu pozostałych językach). Odpowiednikiem tej jednostki może być czasownik uboższy semantycznie i określenie uściślające znaczenie; istotne jest to, że częste w tych wypadkach są wyrażenia werbo-nominalne, zakorzenione w języku, stanowiące jednostki nieciągłe słownika danego języka. Takie odpowiedniki (nieuwzględnione w bazach) podawane są w nawiasach kwadratowych, por.:

pol. PRZEMARZYĆ

bułg. [мечтая някакво време]

ros. промечтать

bułg. ИЗПОНАРЕШАВАМ

pol. [rozstrzygać dużo / wszystko]; porozstrzygać

ros. [решать многое / всё; понарешать]

Zjawiska tego typu często wiążą się z odmienną dystrybucją prefiksów wyrażających kategorie aspektualne lub z brakiem danej kategorii aspektualnej w pozostałych językach (bądź w jednym z nich).

Komplikacje wskazane wyżej świadczą o braku idealnej symetrii między badanymi językami, jeśli chodzi o zasób słownika w badanych klasach; jednocześnie jest to wymagający komentarza materiał dla analizy konfrontatywnej.

1.4.5.2. Struktura hasła. System zapisu fraz zdaniowych i schematów formalnych

Każda jednostka tworząca hasło w *Bazach danych* jest zinterpretowana poprzez wskazanie jej przynależności do typu predykatu, z określeniem ilości i rodzaju pozycji argumentowych, a więc np. $P(x, q)$, $P(x, q, r)$ itp. Następnie podane są odsyłacze do pozostałych języków. Hasło zawiera symboliczny zapis podstawowej (pełnej) struktury tworzonej przez daną jednostkę oraz zapisy struktur pochodnych od struktury podstawowej. Zastosowane są dwa typy zapisów:

1) jako formuł, które zawierają interpretację funkcji ich członów, a więc interpretację semantyczno-syntaktyczną (eksplikatywną) występujących w nich elementów, które realizują pozycje argumentowe (uwzględniając brak wypełnienia pozycji), np.:

$$\begin{aligned} &V N_x V_q \dots \\ &V N_x N V_q \dots \\ &V N_x N_{aq} \emptyset_q \\ &V N_{aq} N V_{aq} \emptyset_q N_x \text{ itp.} \end{aligned}$$

2) jako formuł, w których wskazane są realizacje formalne poszczególnych elementów, np.:

$$\begin{aligned} &V N_{nom}, Con V \dots \\ &V N_{nom}, N_{acc} pl \dots \\ &V N_{nom}, N_{acc} Pron N_{acc} \\ &V N_{nom}, VI \dots \text{ itp.} \end{aligned}$$

Opisem objęty jest wyłącznie składnik propozycjonalny zdania (*dictum*), a więc czasownik z pozycjami argumentowymi. Uwzględnione są użycia czasowników hasłowych w formach osobowych i w funkcji głównego predykatu w zdaniach w *indicatiwie*. Odnotowane są także przypadki występowania struktur zawierających imiesłów przysłówkowy współczesny (por. niżej, rozdz. 2., p. 2.1.1.2., B i C).

Dla jednolitych zapisów struktur na obu poziomach stosowany jest zbiór symboli (por. *Wykaz symboli*).

Funkcja inicjalna symbolu *V* w formułach jest szczególna – we frazach zdaniowych (eksplikacyjnych) odnosi się do predykatu otwierającego wymienione za tym symbolem pozycje argumentowe.

W ramach pozycji argumentowych symbolem *V...* zaznaczane są pozycje dla argumentów propozycjonalnych (wraz z ich wewnętrzną strukturą argumentową, którą symbolizują kropki).

Strzałka ($\rightarrow$) jest znakiem odesłania od formuły semantyczno-syntaktycznej (eksplikacyjnej) do formuły, która wskazuje realizacje formalne poszczególnych elementów fraz zdaniowych, przy czym kolejność argumentów w obu typach zapisów jest zachowana. Konwencja oddzielania realizacji poszczególnych pozycji argumentowych przecinkami w obu przypadkach (1 i 2) pozwala na łatwe przypisanie sobie fragmentów struktur na obu poziomach (por. wyżej zacytowane schematy).

Każda fraza i jej odpowiednik formalny (schemat zdaniowy) jest ilustrowana przykładami w postaci zdań. W celu skompletowania przykładów tak, aby udokumentować możliwie pełne inwentarze typów dla każdej jednostki słownikowej, ekscerpowane były ogólne słowniki jednojęzyczne każdego z badanych języków, a także inne źródła; wiele danych przyniosła ekscerpca internetowych baz danych w postaci przeglądarek. Korzystano także z ankiet przeprowadzanych wśród rodzimych użytkowników języków, a także z własnej praktyki językowej autorów. Trzeba jednak podkreślić, że część struktur jest rzadka i niejednokrotnie trudno było znaleźć dla nich potwierdzenia w uwzględnianych źródłach, chociaż wycucie językowe autorów pozwalało uznać takie wypadki jako potencjalnie możliwe.

Frazy nominalne w schematach zdaniowych języka polskiego i rosyjskiego opatrzone są subskryptami wskazującymi przypadki gramatyczne. Nie są zaznaczane formy genetywu, kiedy w zdaniu występuje negacja orzeczenia oraz kiedy frazy genetywne wynikają z reguł związanych z wyrażaniem kategorii męskożywności/męskoosobowości lub żywotności (w zależności od systemu językowego), ponieważ zjawiska te są uzależnione od reguł gramatycznych.

W przykładach często występują elementy, które nie należą do struktury predykatowo-argumentowej danej jednostki (są różnego rodzaju pozycjami dodanymi,

adiunktami). Pozostawienie takich kontekstów w przykładach wynika z tego, że nadają one często przykładowi bardziej naturalny charakter. Elementy te są ujmowane w nawiasy kwadratowe [].

2. Struktury propozycjonalne i ich reprezentacje zdaniowe

2.1. Procesy zachodzące w strukturach zdaniowych

Ta część opracowania ma charakter komentarza do materiału zawartego w *Bazach danych* (por. Część II). Prezentowane są w niej procesy, w wyniku których powstają zbiory dopuszczalnych przez badane jednostki typów zdań, co jednocześnie stanowi prezentację przyjętego modelu opisu i konsekwencji klasyfikacyjnych wynikających z tego modelu. W pewnych punktach poszerzają one pole analizy poza zwykle przyjmowane granice. Dlatego też niektóre problemy zostały nieco szerzej omówione.

2.1.1. Klasy predykatów i podstawowe struktury zdaniowe w zbiorach czasowników mentalnych i emocyjnych

Zbiory czasowników obu badanych klas (*verba cogitandi* i *verba sentiendi*) jako zbiory leksemów, poddawane są analizie pozwalającej wyodrębnić jednostki predykatywne o funkcji oddzielnych jednostek znaczeniowych, które w opisie słownikowym występują jako wyrazy hasłowe. Jednostki te w obu zbiorach reprezentują zróżnicowane typy relacji – klasy predykatów, które różnią się ilością i rodzajem otwieranych pozycji argumentowych. Najbardziej typowe w obu zbiorach są predykaty drugiego stopnia, otwierające pozycje dla argumentu x (nośnika *stanu* mentalnego/emocjonalnego lub obiektu wykonującego *operacje* intelektualne, które mają charakter zdarzeniowy) oraz dla argumentu propozycjonalnego / argumentów propozycjonalnych, np. $P(x, q)$, $P(x, q / r)$, $P(p, x, q)$, które precyzują treść tych stanów/zdarzeń.

Charakterystyka na poziomie typu funkcji stanowi punkt wyjścia dla interpretacji podstawowej struktury zdaniowej, która ma status struktury podstawowej (wyjściowej) dla różnego rodzaju przekształceń, dopuszczalnych dla poszczególnych jednostek. O możliwości interpretacji danej struktury zdaniowej jako należącej

do zbioru dopuszczalnych dla danej jednostki predykatywnej struktur przesądza możliwość jej wyeksplikowania poprzez strukturę podstawową. Jest to więc kryterium, pozwalające eliminować decyzje arbitralne co do statusu struktury podstawowej. Zdaniowa struktura podstawowa tworzona jest przez czasowniki w stronie czynnej i zawiera wypełnione wszystkie charakterystyczne dla nich pozycje argumentowe, a czasownik w funkcji głównego predykatu jest w formie osobowej indicatiwu (por. też p. 1.4.2.).

Prezentacja inwentarzy podstawowych eksplikatywnych struktur zdaniowych oraz ogólne uwagi dotyczące ich występowania są istotne, ponieważ stanowią punkt odniesienia dla opisu procesów powstawania zdaniowych struktur pochodnych. Bliższe dane o częstości występowania struktur eksplikatywnych zawiera druga część tego rozdziału (por. p. 2.2.). Kompletując inwentarze występujących w materiale struktur (zarówno podstawowych, jak i efektów ich przekształceń) nie brano w tej analizie pod uwagę ilości poświadczeń, ponieważ w analizie porównawczej, także w perspektywie konfrontatywnej, ważny jest sam fakt istnienia typu, który może być poświadczony nielicznymi przykładami, a mimo to może na przykład różnicować języki. Z drugiej strony, niewątpliwie istotne są dane o tych zjawiskach, które są najbardziej typowe, mają największą dystrybucję w danym języku. Na oba typy faktów zwraca się w opisie uwagę.

A) Czasowniki mentalne

Klasa predykatów	Typ podstawowej struktury eksplikatywnej
P (x, q)	1. $V N_x, V_q \dots$
	2. $V N_x, VI_q \dots$
	3. $V N_x, NV_q \dots$
	4. $V V_q \dots, N_x$
	5. $V NV_q \dots, N_x$
	6. $V VI_q \dots, N_x$
P (x, q, r)	7. $V N_x, V_q \dots, V_r \dots$
	8. $V N_x, NV_q \dots, NV_r \dots$
	9. $V V_q \dots, N_x, V_r \dots$

P (p, x, q)	10. $V V_p \dots, N_x V_q \dots$
	11. $V N V_p \dots, N_x N V_q \dots$
P (x, q, t)	12. $V N_x V_q \dots, N_t$
P (x, y, q)	13. $V N_x N_y V_q \dots$

Uwidocznione w tabeli klasy predykatów mają różne ilościowo reprezentacje jednostek predykatywnych w zbiorze czasowników mentalnych. Trzon zbioru stanowią jednostki należące do klasy $P(x, q)$, dość liczny jest także typ $P(x, q, r)$, pozostałe podklasy są mniej liczne, niektóre z nich poświadczają reprezentacje jednocyfrowe.

Podobny obraz przynoszą typy eksplikatywnych struktur zdaniowych, przy czym brak pewnych typów może mieć przyczynę systemową. Do takich należy brak struktur z bezokolicznikiem w języku bułgarskim (typ 2), który zatracił infinitiwus i zastąpił go konstrukcją zdania podrzędnego *da V*, por.:

pol. Bartek zamierza dotrzymać słowa.
 bułg. Тя възнамерява да участва в конкурса.
 ros. Соседи замышляют убить его.

Klasa $P(x, q)$. Najczęstszą strukturą zdania podstawowego jest typ 1, np.:

bułg. Допускам (това), че той може да ме излъже.
 bułg. Познавам добре (това), как той реагира в такива ситуации.
 pol. Kos osądził, że jest to właśnie chwila do zapalenia papierosa.
 pol. Pamiętaliśmy, jak się szło do tego schroniska.
 ros. Я вспомнил, как мы познакомились с Таней.
 ros. Он запомнил, что надо звонить.

Typy 2. oraz 6. jako struktury podstawowe są rzadkie, obejmują nieliczne czasowniki, które narzucają tożsamość denotatywną argumentu x oraz argumentu z q , co warunkuje występowanie infinitiwu, por.:

pol. Żołnierz myślał₃ [już] się poddać.
 pol. Bartek zamierzał dotrzymać słowa.

pol. Bartek rozmyślił się co do tego, aby wyjechać na stałe.
 ros. Он думает₃ провести лето в Греции.

Zwykle jednak dopuszczalna jest interpretacja infinitiwu poprzez wyrażenie typu *móc/musieć/trzeba* + VI, por.:

pol. Onkologowi [nagle] świta, aby wypróbować u pacjenta terapię eksperymentalną.
(= ... że trzeba wypróbować...) ²⁶.

Podobnie przedstawia się ilość struktur podstawowych reprezentujących typ 3. Czasowniki, które obligatoryjnie realizują zdania z frazą o cechach nominalizacji (z centrum w postaci *nomen abstractum*), są w zbiorach nieliczne, por. np.

bułg. Ще медитирам върху този въпрос тази нощ.
 булг. Разреших спора.
 булг. Авторът съчини тази история.
 pol. Znam kobiece dąsy, melancholie i migreny.
 ros. Он генерализирует свои принятые ранее решения.
 ros. Он проник в психологию героя.
 ros. Он распутал противоречия.

O procesach nominalizacji por. niżej, p. 2.1.3.1.1.1.1.

Wyrażna różnica między językami występuje w dystrybucji typu 4, w którym argument *x* występuje w pozycji pozapodmiotowej. Na poziomie formalnym ten typ zawiera dwie podklasy, które różnią się postacią czasownika i gramatycznymi cechami frazy *x*, która może występować jako N_{dat} lub N_{acc} . Typ z N_{acc} realizują w klasie czasowników mentalnych nieliczne jednostki w badanych językach (np. *interesować*, *intrygować*), natomiast typ z N_{dat} występuje znacznie częściej w języku rosyjskim niż w polskim, a w bułgarskim (z rekcją *na N*) nie istnieje.

Szerzej o typach diatez por. niżej, p. 2.1.2.2. Por. np.:

булг. Впечатлява ме (това), че японската мисъл е проста като структура и сложна като замисъл.
 булг. Интересува ме (това), как можем да използваме дизайна в ежедневието си.
 pol. Ludzi zawsze interesowało (to), czy i jak zmienia się klimat.
 pol. Kobiocie marzyło się, aby w tej sukni wzięła ślub jej córka.
 ros. И ещё его озадачило то, что Уитс не велел ему возвращаться.
 ros. Мне помнится, какой фурор произвели первые ПЭТ-картинки.
 ros. Мне хорошо размышлялось о том, что Маша вернётся.

Typ 5. należy do sporadycznych (poświadczony tylko w rosyjskim i bułgarskim), por.:

булг. Озари го гениална идея.
 ros. Мне видятся новые преобразования.
 ros. Кадету воображался громовой выстрел.

²⁶ O strukturach wyrażających potencjalność por. rozdz. 3., p. 3.1.

Klasa $P(x, q, r)$. Dla czasowników tej klasy najczęstsza jest struktura podstawowa typu 7, por.:

bułg. Това, че така се държа вчера, Иван мотивира с това, че вече беше забравил за старите кавги.

bułg. Всички асоциират това, което стана в Мосул, с това, което стана в Сирия.

pol. Niemcy ściśle rozgraniczali to, co robiła regularna armia od tego, co wyczyniało SS.

pol. Słotys rozsądzi, czy to jest kot Kargula, czy też należy do kogoś innego.

pol. Z tego, co usłyszał, lekarz wnioskuje to, że pacjent jest chory psychicznie.

ros. То, как осуществляется процесс подготовки и согласования смет, он отличает от того, как осуществляется процедура инвентаризации.

ros. Он разграничивает то, что знал раньше, от того, что узнал сейчас.

ros. Я сравнил то, что было на практике, с тем, что я сейчас получаю здесь.

Struktury podstawowe, zawierające zdaniowe realizacje dwóch pozycji argumentowych, należy zaliczyć do rzadkich. Nie można jednak ich pominąć i są one uwzględniane w bazach, ponieważ często mają charakter potencjalny i w zależności od potrzeb komunikacyjnych są realizowane (jest to sygnalizowane w poszczególnych hasłach). Ich występowanie jest też motywowane stylistycznie (por. też: Korytkowska/Mal-dżiewa 2002). Biorąc to pod uwagę, trzeba też stwierdzić, że struktury zawierające argumenty w postaci fraz znominalizowanych jako podstawowe (typ 8) również są rzadkie, por. np.:

pol. Heidegger rozróżnia między analizą egzystencyjną a/i analizą egzystencjalną.

pol. Roszczenia swoje pani Grażyna uzasadniła naruszeniem przepisów.

pol. Sędzia zakwalifikował jego czyn jako przekroczenie obrony koniecznej.

ros. Он понимает под художественностью комплекс средств.

ros. Хаос его превращений мыслители принимают за эволюцию.

O procesach nominalizacji por. niżej, p. 2.1.3.1.1.1.1.

Typ 9. jako struktura podstawowa, lokujący argument x poza podmiotem przy predykanie trzymiejscowym, również poświadczony jest w materiale sporadycznie – dla kilku jednostek w języku polskim (*kojarzyć się*, *mylić się*, *pomieszać się*, *pomylić się*, *skojarzyć się*) i dla jednej w rosyjskim, por.:

pol. То, że zachorował, Adam kojarzył z tym, że ostatnio podróżował do Azji.

pol. То, co usłyszał od brata, myliło mu się z tym, co powiedział mu ojciec.

ros. То, как он бежит, ассоциируется у меня с тем, как летит птица.

Klasy predykatów $P(p, x, q)$, $P(x, y, q)$ i $P(x, q, t)$ mają nikle reprezentacje, dokumentują one podstawowe struktury zdaniowe wskazane jako typy 10–13.

Klasa $P(p, x, q)$:

bułg. Това, което каза Липунов, доизясни ми (това), че програмата за изчисляване на орбитата е предала неверни данни.

bułg. Това, което се видя, му напомни (за това), че е забравил да купи газ за запалката си.

pol. To, co zobaczył, uzmysłowiło Boguszowi (to), że popełnił błąd / jaki błąd popełnił.

pol. To, jak potoczyły się losy tego człowieka, wyjaśniło nam (to), że nie wolno żyć tylko dla siebie.

ros. То, что произошло в Мадриде, напомнило нам о том, что сегодня жертвой террористического нападения может стать любая страна.

ros. То, что происходит там сейчас, только убеждает нас в том, что мы были правы.

Klasa $P(x, y, q)$:

bułg. Научих от Иван (за това), че утре ще имаме интересен концерт.

pol. Anna dowiedziała się od siostry (o tym), że kobieta ma na imię Karin.

ros. Она разузнала у этого резкого человека, почему её вызывают.

ros. Лекарь царевича проведal у него, что мальчика хотят убить.

Klasa $P(x, q, t)$. Klasa ta występuje w języku polskim i rosyjskim, brak jej w bułgarskim, por.:

pol. Anna całą noc przedumała, jak będzie wyglądała jej przyszłość.

ros.: Он всю ночь продумал, как вести себя после похорон.

ros. Он всю ночь промечтал о том, что его ждет.

Szerzej o typie $P(x, q, t)$ i przejawianiu się treści aspektualnych w strukturach zdaniowych por. rozdz. 3., p. 3.2.4.2.

B) Klasa czasowników emotywnych

Klasa predykatów	Typ podstawowej struktury eksplikatywnej
$P(x, q)$	1. $V N_x, V_q \dots$
	2. $V N_x, VI_q \dots$
	3. $V N_x, NV_q \dots$
	4. $V V_q \dots, N_x$
	5. $V NV_q \dots, N_x$
	6. $V VI_q \dots, N_x$

$P(x, y)$	7. $V N_x N_y$
$P(x, y, q)$	8. $V N_x N_y V_q \dots$
$P(x, q, t)$	9. $V N_x V_q \dots N_t$
$P(x, q, r)$	10. $N_x VI_q \dots V_r \dots$
	11. $V V_q \dots N_x V_r \dots$
$P(p, x, q)$	12. $V NV_p \dots N_x V_q \dots$
$P(x, y, z)$	13. $V N_x N_y N_z$

Inwentarze klas predykatów w zbiorach czasowników mentalnych i emotywnych są prawie analogiczne. Klasa *verba sentiendi* różni się od klasy *verba mentalis* tylko obecnością predykatów I rzędu ($P(x, y)$ i strukturą typu 7). Część struktur podstawowych uwidoczniionych w tabeli można skomentować podobnie do ich odpowiedników w zbiorze czasowników mentalnych. I tak, te same uwagi można sformułować wobec problemu pełnych struktur zdaniowych z argumentem propozycjonalnym wyrażanym poprzez zdanie (por. typ 1), które są bardzo często poświadczane w klasie $P(x, q)$, por.:

bułg. Възмуштавам се (на това / от това), че ме сравняват с Мадона.

bułg. Дразня се да слушам, че съм вреден за нашия отбор.

bułg. Озадачих се от това, че искаха първо да изземат сървърите.

bułg. Притеснявам се дали ще има кворум, като си подам оставката.

pol. Anna cierpiała (nad tym), że syn wyjedzie na zawsze.

pol. Bogdan cieszył się (tym / z tego), że może zapukać do tych drzwi.

pol. Bogdan cieszył się, bo / ponieważ / z powodu tego, że dostał się na wymarzone studia.

pol. Ciotka dziwiła się, dlaczego wszyscy tak się śpieszą.

ros. Другие беспокоятся, что вообще останемся у разбитого корыта.

ros. Мартин Фёдорович восхищался тем, как Лобачевский решал в уме задачи.

ros. Он дивился, какая правильная, сильная, настоящая баба ему досталась.

ros. Пользователи обеспокоились, из-за чего заболел мэр Кременчуга Виталий Малецкий.

Struktur podstawowych z infinitiwem w klasach $P(x, q)$ i $P(x, q, r)$ (por. typ 2, 6, 10) brak w bułgarskim; w polskim i rosyjskim taka składnia jednostek klasy $P(x, q)$ cechuje pojedyncze czasowniki (w strukturach z x w pozycji podmiotowej), np.:

$P(x, q)$:

pol. Maria kocha zajmować się domem.

pol. Właścicielka uprzedziła się (do tego), żeby wynajmować mieszkanie studentom.

pol. Danielowi znudziło się czekać.

ros. Обычно перепуганные водители опасались перечесть бандитам.

ros. Кальтлуфт жалел тратить зря время.

ros. Никита Сергеевич вообще любил потешить руководимый им народ.

Jedynie czasownik polski *zrażać się* / *zrazić się* z klasy $P(x, q, r)$ poświadcza strukturę z infinitiwem (typ 10), por.:

pol. Agata zraziła się do tego, aby zostać astronomem tym, że badania są żmudne i nie dają pewnych rezultatów.

Sporadyczne też są w zbiorze zdań z czasownikami emotywnymi podstawowe struktury zdaniowe zawierające frazę NV... jako realizację argumentu propozycjonalnego (por. typ 3 i 5), np.:

bułg. Те болят за независимостта и величието на отечеството.

bułg. [Професорът [напрасно] се изтезава с аналитичния метод на експерименталната психология.] Близостта му я упоява.

bułg. Увелича ме играта в сумрака.

pol. W produkcji mebli wiklinowych kochają się Austriacy.

pol. Tarski lubował się w przyrządzaniu różnych rodzajów nalewek.

pol. Radnemu znudziło się [już] kandydowanie.

ros. Они часто брезгуют такой добычей.

ros. Она взволновалась из-за опасности, которая им угрожала.

ros. Симонов утешался ласковым приёмом.

Cechą charakterystyczną klasy *verba sentiendi* są głównie bardzo rozbudowane zbiory jednostek realizujących podstawowe struktury typu 1 i typu 4. Szczególnie liczne są tu dwuargumentowe pary czasowników, jak np. pol. *cieszyć się* – *cieszyć*, *martwić się* – *martwić*, różniące się postacią czasownika (refleksywny vs nierefleksywny) oraz odmienną lokalizacją pozycji x (nośnika stanu emocjonalnego), por.:

bułg. Притеснявам се (от това), как се използва тази информация.

bułg. Притеснява ме (това), как се използва тази информация.

bułg. Развълнувах се от това, че той се възстанови изцяло.

bułg. Развълнува ме (това), че той се възстанови изцяло.

pol. Zofia denerwowała się (tym), czy Piotr się odezwał.

pol. Jurka denerwowało (to), że stracił tyle czasu.

pol. Ojciec niepokoił się (tym / z powodu tego), że ciebie tak długo nie było w domu.

pol. Adama niepokoiło to, że Anna dziwnie się zachowywała.

ros. Я сама возбудилась оттого, что вот сейчас всё начнётся.

ros. Меня страшно возбуждало то, что бабушка была 1900 года рождения.

ros. Он оскорбился, что его могли счесть готовым на подобную непристойность.

ros. Меня оскорбляет то, что я чувствую себя абсолютно чужой.

Zjawisko to jest równie częste we wszystkich badanych językach i dotyczy problemu diatezy, szerzej omówionego niżej – por. p. 2.1.2.2. oraz p. 2.2.2.). Warto w tym miejscu zasygnalizować, że typy i zakresy zjawisk diatetycznych w wyrazisty sposób różnicują klasy czasowników mentalnych i emotywnych w perspektywie konfrontatywnej.

Występowanie nielicznych jednostek reprezentujących klasę predykatów I rzędu o charakterystyce $P(x, y)$, a więc niezawierających w swej strukturze argumentowej argumentu propozycjonalnego odnoszącego się do przyczyny stanu emocjonalnego x -a, jest pewnym problemem. Pojęcie *przyczyny* bowiem ma charakter predykatywny i jest elementem obligatoryjnym struktury semantycznej zdań z predykatami emocji (por. też rozdz. 1., p. 1.4.1.2.). Jednostki należące do typu $P(x, y)$ w badanych językach tworzą dość jednolitą grupę znaczeniową, odnosząc się do emocji erotycznych. Dla części z nich znaczenie to można uznać za wtórne (zwłaszcza w opisie synchronicznym), będące efektem zawężenia znaczenia czasowników otwierających pozycję dla argumentu propozycjonalnego i należących do klasy $P(x, q)$, jak np. bułg. *обичам*₁, pol. *kochać*₁, ros. *любить*₁ ($P(x, q)$) vs bułg. *обичам*₂, pol. *kochać*₂, ros. *любить*₂ ($P(x, y)$):

bułg. Йордан обича Елена.

pol. Andrzej pokochał kuzynkę.

ros. Виктория полюбит богача из Монако.

Należy tu także bułgarski czasownik *ревнувам*, z klasy predykatywnej $P(x, y, z)$ (por. typ 13), niemający ścisłych odpowiedników w językach polskim i rosyjskim, por.:

bułg. Жена му ревнува Илия от прислужницата.

Typ 8 zdań podstawowych (klasa $P(x, y, q)$) reprezentuje po kilka jednostek; typu 9 ($P(x, q, t)$) brak w bułgarskim i nie poświadcza go materiał rosyjski; typ 11 ($P(x, q, r)$) odnotowano tylko w polskim, natomiast typ 12 ($P(p, x, q)$) jest poświadczony w każdym z języków pojedynczymi przykładami.

$P(x, y, q)$:

- bułg. Обидих се на баща си (за това), че иска да контролира живота ми.
- bułg. Срамувам се пред съпруга си, че не проявих достатъчно старание.
- pol. Dąbrowska się na mnie obraziła za to, jak ją potraktowałam.
- pol. Chłopiec wstydził się przed kolegami tego, że ma zniszczony plecak.
- ros. Он позавидовал Насте, что они собирались разучивать новые песни.
- ros. Она сочувствует дрессировщику, что тот – привлекательный молодой человек.

$P(x, q, t)$:

- pol. Krystyna całe lato przecierpiała nad tym, że przyjaciele ją zostawili samą.

$P(x, q, r)$:

- pol. Agata zraziła się do tego, aby zostać astronomem tym, że badania są żmudne i nie dają pewnych rezultatów.

$P(p, x, q)$:

- bułg. Тези събития изкушили англичанина да напише роман на кирилица.
- pol. To, jak przedsiębiorca traktował pracowników, pozrażało wspólników do tego, aby z nim współpracować.
- ros. Многих автолюбителей от тюнинга отпугивает то, что машину потом не примут на фирменном сервисе.

Można więc zauważyć, że dla klasy czasowników emotywnych nietypowe są trzy-miejscowe predykaty II rzędu, zawierające dwa argumenty propozycjonalne.

2.1.1.1. Podklasa czasowników odnoszących się do wiązki relacji

Otwieranie pozycji dla argumentu propozycjonalnego odnoszącego się do wiązki relacji przejawia się w postaci argumentu propozycjonalnego w klasie predykatów mentalnych i wiąże się z podziałem tej klasy na podzbiory: a) stanowe, zawierające sąd x -a oraz b) zdarzeniowe, odnoszące się do operacji mentalnych (por. rozdz. 1., p. 1.4.1.1.). W typie b) x „działa” intelektualnie (a więc jest to pozycja agentywna) i działanie to może dotyczyć wielu relacji wyrażanych jako wiązka, podobnie jak w przypadku czasowników odnoszących się do wielu operacji na przedmiotach fizycznych (predykatów I. rzędu), jak np. pol. *porozrzucać*:

Dziecko porozrzucało zabawki.

*Dziecko porozrzucało zabawkę.

Wyodrębnienie tej grupy czasowników wynika stąd, że omawiana tu obligatoryjna cecha semantyczna ujawnia się morfologicznie w różnych zdaniowych strukturach pochodnych w postaci liczby mnogiej fraz nominalnych (efektów nominalizacji lub będących realizacją pozycji argumentowych z argumentu propozycjonalnego). Nie są to liczne klasy, ale istotne jako typ w inwentarzu podstawowych struktur zdaniowych, także dlatego, że rzutują na postać struktur pochodnych.

Tak więc klasę predykatów mentalnych otwierających pozycję dla q o charakterze wiązki relacji charakteryzują następujące podstawowe struktury zdaniowe, występujące w trzech językach:

Klasa predykatów	Typ podstawowej struktury eksplikatywnej
P (x, q)	1) $V N_x, V_q, \dots, \dots$
	2) $V N_x, NV_{qp}, \dots$

Ad 1) por. np. pol.: *nawymyślać, przypominąć sobie, porozstrząsać, porozwagać, powspominać, pozapamiętywać, pozapominać, pozapoznawać się, spamiętać*; bułg. *поизмислям / поизмисля, изпознавам / изпознавам, изпознавам / изпознавам*. Por.:

bułg. [Вече] съм изпознавал (това), кой къде живее в този блок и с какво се занимава.

bułg. [Вече] съм изпознал (това), кой какво прави в тази фирма.

pol. Inspektor porozwagał, co się zdarzyło na pokładzie samolotu, jak zareagowała załoga i pasażerowie.

pol. Student pozapominał, że musi oddać książki, uaktualnić legitymację i zrobić wiele jeszcze innych rzeczy.

Ad 2) np.: pol. *klasyfikować, pooceniać, porozstrzygać, powymyślać, sklasyfikować*; bułg. *изпознавам; ros. класифицировать, расклассифицировать*. Por.:

bułg. Тя изпознава сума истории за съченичката си.

pol. Nauczyciel pooceniał odpowiedzi uczniów.

pol. Inżynier powymyślał zastosowania dla podzespołów.

ros. Он расклассифицировал случаи заболевания.

Problem sygnalizowania mnogości relacji w klasie czasowników emotywnych wymaga komentarza. Klasa ta dokumentuje w bazie polskiej przejawianie się mnogości w strukturach podstawowych w cechach fraz nominalnych odnoszących się do x -a, por.:

Klasa predykatów	Typ podstawowej struktury eksplikatywnej
P (x, q)	1) $V V_q \dots, N_{xpl}$
	2) $V NV_q \dots, N_{xpl}$
P (x, y, q)	3) $V N_{xpl}, N_y, V_q$
	4) $V N_x, N_{ypl}, V_q \dots$
P (p, x, q)	5) $V V_p \dots, N_{xpl}, VI_q \dots$

Poszczególne typy struktur poświadczone są bardzo nielicznymi przykładami (por. baza pol.: *poobrażać, poobrażać się, poosmielać, pozachwycać, pozrażać*), jednak samo zjawisko jest ważne jako element inwentarza dopuszczalnych typów zdań. Wydaje się, że w takich przykładach przejawia się kolejny raz fakt wbudowania w strukturę semantyczną czasowników emotywnych argumentu o charakterze przyczynowym. W przypadku omawianych tu faktów językowo odzwierciedlone jest to, że stan emocjonalny wielu osób (mnogość x) może być wywołany jedną przyczyną (por. struktury 1–3 oraz 5). W przypadku typu 4 fraza N_y jest tożsama z frazą podmiotową z q, a więc q może się odnosić także do pojedynczego zdarzenia, obejmującego wiele podmiotów w nim uczestniczących. Por. np.:

Arogancja urzędników poosmielała wiele osób.

To, że Maja nie przyszła, poobrażało jej znajomych.

Kunszt pisarski tego autora pozachwycał czytelników.

Koleżanka pozrażała znajomych tym, że nie odpisywała na listy.

Sylwia poobrażała się na kolegów o to, że nie odpowiedzieli na kolejne zaproszenia.

Czasowniki tej grupy najczęściej reprezentują struktury z prefiksami sygnalizującymi mnogość, także z prefiksami złożonymi, por. bułg. *no-, usno-, nous-, usnونا-*; pol. *na- i po-*; ros. *no-* (szerzej o zjawiskach aspektualnych por. rozdz. 3., p. 3.2.1.). Dystrybucja typów w językach nie jest taka sama, często więc odpowiedniki mają postać wyrażań o charakterze parafrazy o cechach analitycznych, np. pol. *poroztrząsać* – bułg. *разсъжда за много неща* – ros. *рассуждать по многим*; pol. *powspominać* – bułg. *поспомня за много неща*; ros. *повоспоминать о многом/многих* itp.

Komentarza wymaga symbol $V_q \dots, \dots$ na oznaczenie wyrażanej w ramach q wiązki relacji. Oznacza on możliwość wyrażenia szeregu predykcji poprzez zawarcie w niej więcej niż jednego zdania o funkcji q , typu:

pol.: Andrzej poprzypominał sobie, że w tamtych czasach ciągle był zajęty, że jednak znajdował czas na urlop i że nie chorował.

Semantycznie niedopuszczalne jest wyrażenie w ramach q pojedynczego zdarzenia, por.:

*Andrzej poprzypominał sobie, że rano wyszedł z domu o siódmej.

Nie oznacza to, że jedynie sekwencja predykcji jako struktur zdaniowych w ramach pozycji q jest możliwa, obligatoryjne jest jednak wyrażenie informacji o mnogości, która może być zawarta w ramach fraz przedmiotowych o funkcji argumentów z q , implikujących wiązkę zdarzeń, por. np.:

Andrzej pozapoznawał się z tym, jak zostały wydane ostatnie nowości książkowe / pozapamiętywał, jak wyglądają jego uczniowie.

*Andrzej pozapamiętywał to, jak nazywa się ta egzotyczna roślina. /... jak wygląda jego uczeń.

Dlatego też zastosowany symbol poza podstawową funkcją oznaczania sekwencji zdań sygnalizuje obligatoryjność wyrażenia mnogości, co jest też cechą struktur pochodnych od podstawowej (por. niżej o tych strukturach: p. 2.1.3.1.).

O przejawianiu się potencjalności i temporalności (w tym aspekcie) w strukturach zdaniowych por. rozdz. 3.

Omawiając zjawiska dotyczące zdaniowych struktur podstawowych, należy zwrócić uwagę na to, że dla interpretacji niektórych procesów kondensacyjnych istotna jest postać jednostki, która realizuje predykat argumentu propozycjonalnego. Takie zjawiska ilustrują przykłady struktur, w których pozycję predykatu argumentu propozycjonalnego spełnia wyrażenie werbo-nominalne, złożone z copuli oraz członu o funkcji orzecznika. Zdania pochodne zawierają jedynie człon orzecznikowy, z reguły w postaci nomen/adiectivum. Syntagmy te często są uważane za określenia przyłączone – głównie jeśli są one obligatoryjne przy czasowniku, jak np.:

Wszyscy uważali Piotra za utalentowanego.

W zastosowanym modelu syntagmy te interpretowane są jako część argumentu predykatywnego struktury podstawowej. Takie uwarunkowania procesów przekształcania struktur podstawowych dotyczą w tym przypadku poziomu formalnego. Por. np.:

pol. Zapamiętałam Annę jako lojalną przyjaciółkę. vs Zapamiętałam, że Anna była lojalną przyjaciółką.

Szczegółowe omówienie struktur pochodnych tego typu zawiera p. 2.1.3.1.1.1.3.

2.1.1.2. Problem granicy między pozycjami intensjonalnymi i ekstensjonalnymi względem predykatu

Specyfika zbiorów struktur argumentowych badanych klas predykatów została omówiona wyżej (por. p. 1.4.1.). Poszczególne struktury zdaniowe składające się na ten zbiór spełniają ogólnie przyjęte kryterium pełności semantycznej zdań z daną jednostką hasłową (jednostką o określonym znaczeniu). Kompletowanie tych zbiorów napotyka w niektórych przypadkach na trudności dotyczące kwalifikacji pewnych elementów ekscerpowanych zdań jako pozycji argumentowych (implikowanych). Powstaje więc problem rozstrzygania, czy w danej strukturze występuje pozycja, którą można uznać za intensjonalną, czy też ma ona status pozycji dodanej (ekstensjonalnej). Problemy takie w badanym materiale dotyczą trzech typów zdań.

A. Klasę czasowników emotywnych charakteryzuje na poziomie semantycznym argument, który odnosi się do przyczyny/źródła uczucia (por. rozdz. 1., p. 1.4.1.2.) i może być wyrażony w ramach struktury podstawowej jako zdanie podrzędne, np.:

bułg. Яна се ядосваше, че мъжът ѝ превръща ме раздялата им в някакъв абсурден бизнес.

pol. Kuba irytował się, że żaden z kolegów nie przejął się konsekwencjami ich wybryku.

ros. Другие беспокоятся, что вообще останемся у разбитого корыта.

Zdania takie dopuszczają poszerzenie o zdanie ekstensjonalne (nieargumentowe) przyczynowe, np.:

pol. Kuba irytował się, że żaden z kolegów poza nim nie przejął się konsekwencjami ich wybryku, ponieważ/bo uświadomił sobie, że grozi im wykluczenie ze szkoły.

Problem klasyfikacyjny pojawia się w przypadku struktur zawierających wyłącznie zdanie podrzędne z typowym dla zdań przyczynowych wykładnikiem więzi, np.:

pol. Kuba irytował się / martwił się / obawiał się, ponieważ/bo uświadomił sobie, że całej grupie grozi wykluczenie ze szkoły.

Taka struktura mogłaby być interpretowana jako niezawierająca wypełnienia pozycji argumentu propozycjonalnego przy predykanie, np.:

pol. Kuba irytował się / martwił się / obawiał się [czymś/czegoś], ponieważ/bo uświadomił sobie, że całej grupie grozi wykluczenie ze szkoły.

Należy jednak wskazać, że istnieją pary zdań, które są semantycznie bardzo bliskie, typu:

Anka cieszy się, że zdała maturę. *vs*
Anka cieszy się, ponieważ zdała maturę.

Podobne obserwacje nasuwają struktury skondensowane, por.:

Anka cieszy się ze zdanej matury. *vs*
Anka cieszy się z powodu zdanej matury.
Dziecko cieszy się nową zabawką. *vs*
Dziecko cieszy się z powodu nowej zabawki.

Nowakowska-Kempna za Karolakiem przyjmuje, że w przypadku zdań typu

pol. Kuba irytował się / martwił się / obawiał się, ponieważ uświadomił sobie, że całej grupie grozi wykluczenie ze szkoły.

dochodzi do przejęcia przez zdanie typu ekstensjonalnego funkcji niewyrażonego argumentu propozycjonalnego. Proces taki ilustrowany jest hipotetyczną strukturą zdaniową, w której zdanie intensjonalne i ekstensjonalne są tożsame (Nowakowska-Kempna 1986: 166; Karolak 1979), por.:

Krystian smuci się, że Piotr złamał nogę, bo Piotr złamał nogę. →
Krystian smuci się, że Piotr złamał nogę. *vs*
Krystian smuci się, bo Piotr złamał nogę.

Wydaje się, że przywołana tu koncepcja dobrze przybliży intuicję, zgodnie z którą mówiący potwierdzają bliskość semantyczną między zdaniami

Anna martwi się swoją chorobą. oraz:
Anna martwi się z powodu swojej choroby.

O takiej bliskości świadczy też to, że zdanie typu

Przyczyną radości dziecka jest książka / wyjazd na wakacje.

jest naturalną parafrazą zdań

Dziecko cieszy się książką / z powodu książki // wyjazdem na wakacje / z powodu wyjazdu na wakacje.

Jest to też interesujący przykład konsekwencji semantyczno-składniowych, które opierają się na istotnej cesze struktury semantycznej klasy czasowników emotywnych –

wbudowaną przyczynę/źródło emocji. W bazach uwzględnione więc zostały przykłady głównego predykatu ze zdaniem podrzędnym, zawierające typowe dla pozycji ekstensjonalnej - przyczynowej wykładniki więzi, zarówno w strukturach zdań podstawowych, jak też w strukturach – efektach ich przekształceń. Podstawą dla takich rozstrzygnięć była sformułowana wyżej interpretacja semantyczna.

B. Na tle przykładów omówionych w A. warto się zastanowić nad zdaniami tworzonymi również przez *verba sentiendi*, w których występują zdania podrzędne wprowadzane przez *jak/gdy/kiedy*, por. np.:

Basia martwi się, jak/kiedy syn dostaje złe oceny.
Cieszę się, jak/kiedy mówisz mi takie rzeczy.

W centrum uwagi znajdują się w tych wypadkach habitualne lub odnoszące się do stanów długotrwałych użycia czasownika. Przykłady takie zostały uznane przez Nowakowską-Kempną (1986) za struktury zawierające argument propozycjonalny przy predykcji uczuć. Wydaje się, że pożądana jest tu także pewna refleksja, ponieważ z takimi zdaniami wiążą się podobne do poprzednich wątpliwości klasyfikacyjne.

I tutaj, podobnie jak w przypadku zdań zawierających zdanie przyczynowe, możliwe są struktury z wypełnioną pozycją dla argumentu propozycjonalnego *q* oraz przyłączonym zdaniem okolicznikowym, por.:

Basia martwi się (tym), że syn nie zda do następnej klasy, jak/kiedy dostaje złe oceny.

Również w tych wypadkach dopuszczalny jest brak wypełnienia pozycji argumentowej *q* (to zależy oczywiście od cech danego czasownika):

Basia martwi się, jak/kiedy syn dostaje złe oceny.
Basia martwi się [czymś], jak/kiedy syn dostaje złe oceny.

Zdania typu

Basia martwi się złymi ocenami syna.

również są odbierane jako bliskie semantycznie przykładom typu

Basia martwi się, jak/kiedy syn dostaje złe oceny.
Basia martwi się złymi ocenami syna / niepowodzeniami syna²⁷.

²⁷ Warto porównać w tym kontekście proces nominalizacyjny, który zachodzi w zdaniach z predykatem mentalnym: *Zastanawiam się, jak/kiedy ta paczka dotrze do adresata.* – *Zastanawiam się nad sposobem dotarcia tej paczki do adresata / nad terminem dotarcia tej paczki do adresata.*

Por. też dalsze przykłady:

Dzieci lękają się, jak/kiedy zamyka się je w pokoju / (z powodu) zamykania w pokoju.
 Babcia irytowała się, jak/kiedy dziadek się spóźniał / tym, że dziadek się spóźniał / spóźnieniem się dziadka / z powodu spóźniania się dziadka.
 Ludzie ekscytują się, kiedy/gdy/jak widzą swojego idola / widokiem swojego idola / z powodu widoku swego idola.

Tak więc akceptowalna wydaje się interpretacja, że zdanie przyłączone zajmuje pozycję argumentową w wypadku niewypełnienia tej ostatniej.

O ile jednak kategoria przyczyny wpisana jest w głęboką strukturę semantyczną klasy *verba sentiendi* (argument *q*), to w tym wypadku interpretacja nie jest łatwa. Można jedynie wysunąć hipotezę o tym, że przyczyn stanu emocjonalnego *x*-a mówiący upatrują w powtarzających się (/stałych) okolicznościach towarzyszących powstawaniu tego stanu, a więc wówczas, kiedy orzekają o stanach habitualnych (długotrwałych). Oczywiście nie każde zdanie zawierające podrzędne wprowadzane przez *jak/kiedy/gdy* dopuszcza taką interpretację – decydująca jest możliwość przypisania im semantycznie tożsamy struktur zawierających nominalizację, tak jak to ukazano w powyższych przykładach.

O problemie dychotomii *postawy emocjonalne* vs *afekty* w klasie czasowników emotywnych por. rozdz. 1., p. 1.4.1.2. oraz rozdz. 3., p. 3.2.1.5. (por. też: Korytkowska 2017c).

C. Kolejną strukturą, która nietypowo może zająć pozycję argumentową, są zdania zawierające imiesłów przysłówkowy współrzędny (gerundium – skrót Ger). Takie struktury można interpretować jako rodzaj nominalizacji zdań omówionych wyżej, a więc zawierających zdanie wprowadzane przez *jak/kiedy/gdy*, które wtórnie pełni funkcję argumentową, głównie w zdaniach habitualnych – por. wyżej, B.

W *Bazach danych* struktury z gerundium są uwzględniane dla języka polskiego i rosyjskiego. Język bułgarski w wersji standardowej dopuszcza istnienie imiesłowu na *-аѣку/-еѣку*, ale w praktyce językowej występuje on niezwykle rzadko, głównie w języku literackim, por.:

Радвам се *като/когато* заминавам за отпуска. – Радвам се *заминавайки* за отпуска.

Przekształcenie struktur zawierających zdanie wprowadzane przez *jak/kiedy/gdy* jest możliwe pod pewnymi warunkami, a więc proces dotyczy tylko pewnego ich podzbioru. Warunkiem jest tożsamość denotacyjna frazy w pozycji podmiotu zdania głównego oraz w pozycji podmiotu zdania podrzędnego z *jak/kiedy/gdy*; może to dotyczyć 1) argumentu *x* głównego predykatu w strukturze podstawowej oraz

2) wyniesionego do pozycji podmiotowej argumentu z q/p (N_{aq} , N_{ap}) w strukturze pochodnej, por. np.:

$V N_x, Ger_q \dots \rightarrow V N_{nom}, Ger \dots$

pol. *Nasza córka boi się, wchodząc do ciemnego pokoju.*

pol. *Krępujesz mnie, stojąc tak nade mną.*

pol. *Niepokoję się, odczuwając te bóle.*

ros. *И музыканты от души веселятся, наблюдая, как критики ломают головы.*

ros. *Он волновался, ожидая процесса врачей-убийц.*

ros. *Писатель восхищался, открывая в нём новые грани таланта.*

$V N_{aq} Ger_q \dots, N_x \rightarrow V N_{nom} Ger \dots, N_{acc}$

pol. *Anna gniewała wszystkich, zachowując się tak ordynarnie.*

pol. *Szef mnie obraża, zachowując się w ten sposób.*

pol. *Syn przygrybia rodziców, kłamiąc i podkradając pieniądze.*

Niektóre czasowniki cechuje brak wskazanej wyżej tożsamości denotatywnej fraz (zwykle dotyczy to argumentów x i y), co oczywiście wyklucza tworzenie struktur zawierających syntagmę imiesłowową, por. np.: pol. *zazdrościć, obrażać się, oburzać się, sympatyzować, uprzedzać się, tęsknić, zrażać się*, itp. Struktur pochodnych z *Ger*, które cechuje wyniesienie frazy argumentowej z q do pozycji frazy podmiotowej zdania głównego, również niektóre jednostki nie dopuszczają. Dla części czasowników tożsamość argumentów jest możliwa, ale najczęściej jednak jej brak, por. np.: *zachwycać się (sobą), podziwiać (samego siebie), pogardzać (sobą), ubóstwiać (siebie), uwielbiać (siebie)* (por. *Bazy danych*).

2.1.2. Lokalizacja pozycji argumentowych w strukturach zdaniowych

2.1.2.1. Problematyka podjęta w tej części dotyczy faktów określanych jako zjawiska diatezy, które dotyczą lokalizacji pozycji argumentowych w strukturach zdaniowych. Zjawiska te odnoszą się więc do poziomu formalnego struktur zdaniowych spełnianych przez dany czasownik. Klasyfikacja klas czasowników biorąca pod uwagę cechy parafraz zdań przez nie tworzonych umożliwia obserwację pewnych tendencji w lokalizacji pozycji argumentowych. I tak, czasowniki dopuszczające interpretację tworzonych przez nie zdań jako *x działa / robi tak, że...*, otwierają pozycję dla argumentu x , który ma cechy [+Anim / +Hum]. Pozycję tę określa się jako agentywną (Ag), a argumenty takie z reguły zajmują pozycję frazy podmiotowej w strukturach

zdaniowych. Pozycję argumentową x przy czasownikach odnoszących się do procesów i stanów zachodzących w umyśle lub sferze emocjonalnej jednostki, a więc przy czasownikach dopuszczających interpretację zdań poprzez parafrazę x *czuje*, *że...* / x *sądzi*, *że...* określa się jako otwierające pozycję dla experiencera (Exp) (por. Korytkowska 1992: 25). Lokowanie pozycji x jako frazy odnoszącej się do jednostki doznającej/odczuwającej w pozycji poza podmiotem jest bardzo częste w językach słowiańskich i może to być pozycja bliższego lub dalszego dopełnienia, por. np.:

pol. Zimno mi.
 pol. Coś mnie boli.
 pol. Trzęsie mną.
 bułg. Студено ми е.
 bułg. Нещо ме боли.
 bułg. Трепсе ме.

ale także:

pol. Maria zachwyca się tym obrazem.
 bułg. Мария се възхищава от тази картина.

Można więc stwierdzić, że pozycja experiencera w słowiańskich systemach językowych jest labilna, co jednoznacznie wynika z analizy dystrybucji pozycji argumentowych w języku polskim i bułgarskim (Korytkowska op. cit.).

2.1.2.1.1. Klasę czasowników mentalnych, jak wskazano wyżej, charakteryzują dwie podklasy, z których: a) odnosi się do stanów mentalnych, b) odnosi się do działań mentalnych x -a, a pozycję x otwieraną przez te podklasy można charakteryzować jako agentywną. W przeważającej ilości przypadków lokalizacja argumentu x jest podmiotowa w obu podklasach, por. np.: bułg. *мисля*, *мисля*₂, *допускам*, *възпоменавам*, *досещам се*, *проучвам*, *спомням си*, itp.; pol. *myślę*, *sądzę*, *przyrzuśczę*, *wspominam*, *domyślał się*, *badam* itp.; ros. *я думаю*, *предполагаю*, *вспоминаю* itp.

Czasowniki mentalne o wyłącznej lokalizacji argumentu x w pozycji poza podmiotem są sporadyczne, por. bułg. *озарява ме* / *озари ме*, pol. *oślniło mnie*, *oświeciło mnie*, ros. *озарило меня*.

2.1.2.1.2. W klasie czasowników emotywnych poświadczono są (niezbyt często) jednostki lokujące argument x w pozycji poza frazą podmiotową, niemające odpowiedników z pozycją x w podmiocie, por. np. bułg. *дожальява/дожалее*, *гнети*; pol. *drażnić*, *dokuczać/dokuczyć*, *satysfakcjonować*; ros. *дopeкaть/doneчь*, *дразнить*:

bułg. Не им дожалява, че планетата ще се обезлюди.

bułg. Страшно ме гнети да гледам как се гърчиш в самота.

pol. Drażniło mnie to, że wszyscy się spóźniali.

pol. Klienta satysfakcjonowało (to), że ubezpieczyciel szybko likwidował szkodę.

ros. Меня допекло то, что начал безбожно моргать.

ros. Меня дразнило то, что можно объединить все законы природы.

Por. niżej, p. 2.1.2.2.

2.1.2.2. Osobnego omówienia wymagają pary jednostek, które mają tę samą charakterystykę argumentową, a różnią się lokalizacją argumentów w strukturach zdaniowych, reprezentując ten sam predykat. W analizowanym materiale dotyczy to par czasowników o tym samym rdzeniu, tworzących odmienne struktury na poziomie formalnym.

Opis cech formalnych, które charakteryzują oba warianty diatezy w parach i analiza różnic/podobieństw między językami w tym zakresie są ważne, bo zjawiska te różnicują badane języki. Na poziomie zapisów struktur eksplikacyjnych cechy par czasowników, które traktowane są jako warianty diatezy, można ująć następująco²⁸:

$$V N_x, V_q \dots \text{ vs } V V_q \dots, N_x$$

Biorąc pod uwagę cechy formalne zdań (w tym postacię czasowników w parach), zbiór ten można podzielić na trzy podklasy:

$$A. V N_k, V_{q \dots} \text{ vs } V_{refl} V_{q \dots}, N_{-k}$$

$$B. V_{refl} N_k, V_q \dots \text{ vs } V V_q \dots, N_{-k}$$

$$C. V N_k, V_q \dots \text{ vs } V V_q \dots, N_{-k}$$

(Symbol N_k charakteryzuje frazę kongruentną z orzeczeniem, podmiotową; N_{-k} oznacza frazę niekongruentną z orzeczeniem, niepodmiotową; abstrahuje się w ten sposób w zapisie od istnienia/braku fleksji imiennej w języku).

2.1.2.2.1. Wskazane wyżej typy różnią się dystrybucją w badanych systemach.

A. Typ ten występuje w języku polskim i rosyjskim, fraza N_{-k} zajmuje pozycję N_{dat} (o diatezie afektywnej por. Kiklewicz 2017a).

Czasowniki mentalne:

Pary – warianty diatezy typu A, różniące się usytuowaniem argumentu x oraz

²⁸ Zapis jest uogólniony w tym sensie, że abstrahuje od klas predykatów ze względu na ilość otwieranych pozycji argumentowych – ukazuje tylko lokowanie argumentu x w strukturze zdaniowej oraz argumentu propozycyjnego.

nierefleksywną vs refleksywną postacią czasownika występują w zbiorach polskich i rosyjskich, por. np.: *kojarzyć – kojarzyć się; mylić – mylić się; przypominać sobie vs przypomnieć się*; ros. *верить – верить; забывать – забываться* (por. też przykłady będące efektem procesów kondensacyjnych, szerzej poświadczone w materiałach – p. 2.1.3.1.1.). Postaciom głównego predykatu w formie refleksywnej towarzyszy usytuowanie frazy realizującej pozycję *x* poza podmiotem:

- pol. To, jak postępujesz, Anna kojarzy z brakiem wychowania. *vs*
 pol. To, jak postępujesz, kojarzy się Annie z brakiem wychowania.
 pol. Kasia przypomniała sobie, co stało się w podróży. *vs*
 pol. Kasi przypomniało się, co stało się w podróży.
 ros. Он думает, что я его люблю. *vs*
 ros. Мне думается, что пора бы уже политикам смириться.
 ros. Он забыл, что хотел сказать. *vs*
 ros. Забылось мне, что я хотел сказать.

Ten typ przekształceń diatezy i par diatetycznych jest istotny w aspekcie konfrontatywnym. Język bułgarski go nie poświadcza, co może być konsekwencją istnienia w języku rozpowszechnionej konstrukcji typu *Чете ми се* obok *Чема*. Takie pary zdań różnią się w języku bułgarskim semantycznie i schemat $V_{refl...}, N_{-k}$ ma wbudowaną informację o tym, że *x* pragnie osiągnięcia jakiegoś stanu / wykonania jakiejś czynności (*иска ми се*), nie zajmując aktywnej postawy woluntatywnej (zob. Korytkowska 1990), por. np.:

- bułg. Спи ми се. ‘иска ми се да спя’
 bułg. Ходи ми се на кино. ‘иска ми се да отида на кино’
 bułг. Яде ми се. ‘иска ми се да ям’ *vs*
 bułг. Спя.
 bułг. Отивам на кино.
 bułг. Ям.

Wydaje się, że ten fakt mógł stanowić blokadę dla pojawienia się w systemie tego języka omawianego tu typu par diatetycznych.

Bardzo ważną różnicą konfrontatywną jest znacznie większe rozpowszechnienie diatezy typu A w języku rosyjskim w porównaniu z polskim w klasie czasowników mentalnych. O ile w języku polskim poświadczonych jest w badanym materiale tylko kilka par typu *kojarzyć – kojarzyć się, marzyć – marzyć się*, to w języku rosyjskim jest ich około trzy razy więcej. Por. np. hasła w bazie czasowników mentalnych: pol. *przypominać sobie / przypomnieć sobie – przypominać się / przypomnieć się; kojarzyć – kojarzyć się; mylić – mylić się; pomieszać – pomieszać się; skojarzyć – skojarzyć się;*

ros. *верить* – *вериться*; *запоминать* – *запоминаться*; *медитировать* – *медитироваться*; *поверить* – *повериться*; *забыть* – *забыться*; *помнить* – *помниться*; *размышлять* – *размышляться*; *предвидеть* – *предвидеться* itp. Część zdań rosyjskich nie ma więc odpowiedników formalnych w języku polskim, por. np. niemożliwe:

*Jemu się zapamiętało / uwierzyło / przewidziało, że...

Por. też niżej, w drugiej części tego rozdziału p. 2.2.

Czasowniki emotywnie:

W materiałach brak typu A w zbiorze czasowników emotywnych. Przykład pary *харесвам* vs *харесвам се* w bułgarskim jest izolowany, por.:

bułg. Харесвам (това), че се прилагат такива иновативни идеи. vs

булг. Харесва ми се (това), че се прилагат такива иновативни идеи.

(Co do istniejącego też wariantu *харесвам* jako typu diatezy C – por. niżej).

B. W typie B fraza N_k występuje jako N_{acc} w języku polskim, N_{acc} // Prep N_{gen} – w języku rosyjskim (o diatezie pseudosubiektywnej por. Kiklewicz 2017b).

Czasowniki mentalne:

Typ ten jest poświadczony kilkoma parami jednostek we wszystkich językach, np. bułg. *интересувам се* – *интересувам*; *заинтересувам се* – *заинтересувам*; *озадачавам се* – *озадачавам*; pol. *interesować się* – *interesować*; *zastanawiać się* / *zastanowić się* – *zastanawiać/zastanowić*; w ros. *заинтересоваться* – *заинтересовать*, *интересоваться* – *интересовать*; *озадачиваться* – *озадачивать*. Np.:

bułg. Интересувам се от съдбата ти. vs

булг. Методи го интересува само печалбата.

pol. Radny interesował się (tym), jaki procent kadry kierowniczej to kobiety. vs

pol. Ludzi zawsze interesowało (to), czy i jak zmienia się klimat.

ros. Я наконец заинтересовалась, правы ли все эти индейцы. vs

ros. Меня заинтересовало, правы ли все эти индейцы.

ros. Вот я тут озадачился, зачем обычные люди это вешают. vs

ros. И ещё его озадачило то, что Уитс не велел ему возвращаться.

Czasowniki emotywnie:

Dla zbiorów czasowników emocji jest to typ powszechny we wszystkich językach, a więc labilna lokalizacja argumentu *x* jako experiencera w systemach językowych jest tu w pełni potwierdzona, por. np.: bułg. *възмущавам се* – *възмущавам*;

тревожа се – тревожа; радвам се – радвам; сърдя се – сърдя; pol. niepokoić się – niepokoić; tęczyć się – tęczyć; irytować się – irytować; wzruszać się – wzruszać; ros. беспокоиться – беспокоить; измучиться – измучить; разгорячиться – разгорячить; тревожиться – тревожить itp., np.:

- bułg. Бойко се безпокои, че нещо ще се случи. *vs*
 булг. Безпокои ме това, че никой от тях не се обажда.
 булг. Драган се дразни като/когато му правят забележки. *vs*
 булг. Дразнеше ме (това), че тя е направила аборт.
 булг. Петка се разчувства от това, как я гледаше това куче. *vs*
 булг. Разчувства ме това, че още ме помниш.
 pol. Zosia krępije się tym, jak wygląda po chorobie. *vs*
 pol. Panią pułkownikową krępowало (to), że po tęgim Podolaku nastał adept prawa.
 pol. Mama martwiła się (tym), czy sobie poradzę w pociągu. *vs*
 pol. Martwiło mnie (to), że będę kojarzony z jakimś pariasem.
 ros. Другие беспокоятся, что вообще останемся у разбитого корыта. *vs*
 ros. Нас беспокоит, что из года в год снижается финансирование села из госбюджета.
 ros. Он измучился оттого, что с ним делали люди. *vs*
 ros. Меня измучило то, что я так долго не мог ответить на ваше письмо.
 ros. Он тревожился оттого, что чувствовал дыхание двух с половиной миллиардов людей. *vs*
 ros. Особенно тревожит производителей то, что условия игры в каждом конкретном случае определяют представители правительства.

C. W tym typie fraza N_k występuje jako N_{dat} w polskim i *Prep N* (на N) w języku bułgarskim. W polskim poświadczono są jedynie dwa przykłady, w bułgarskim – jeden ze zbioru czasowników emotywnych. Charakterystyczne jest to, że pary diatetyczne nie różnią się postacią czasownika (może być refleksywny lub nierefleksywny), np.:

- bułg. Харесвам (това), че той е честен. *vs*
 булг. Харесва ми това, че той е честен.
 pol. Iwona znudziła się tym, że w każdą wiosenną sobotę uprawia ogródek. *vs*
 pol. Danielowi znudziło się czekać.
 pol. Bywalców klubu znudziło zbyt poważne traktowanie muzyki jazzowej.
 pol. Chory zubożętniał na to, co działo się wokół niego. *vs*
 pol. To, że odnosiła sukcesy, zubożętniało jej zupełnie.

2.1.2.2.2. Czasowniki tworzące pary, które się różnią dialektami, są traktowane w tym opracowaniu jako tożsame semantycznie. Wyróżniane są jednak jako odrębne jednostki hasłowe w częściach słownikowych (*Bazach danych*) opracowania w tych wypadkach, kiedy mają odmienną postać (czasownik refleksywny *vs* nierefleksywny).

Stworzenie osobnych haseł umożliwiło zwarte opracowanie odmianek zdaniowych, różniących się składniowo. W wypadku par nie różniących się formą czasownika w hasła zastosowano opis wariantów wewnątrz haseł (A i B).

2.1.3. Zjawiska zachodzące w strukturach zdaniowych w zakresie argumentów propozycyjalnych

2.1.3.1. Procesy przekształceń podstawowej struktury zdaniowej, związane z realizacją argumentów propozycyjalnych

Do tego zagadnienia należą: a) procesy kondensacyjne; b) procesy modyfikujące strukturę, przy zachowanej realizacji struktury argumentowej.

2.1.3.1.1. Procesy kondensacyjne podstawowych struktur zdaniowych mają dwojaki charakter. Dotyczą z reguły zmian formalnych tych struktur, a więc na przykład sprowadzenia zdania podrzędnego do postaci frazy nominalnej, mogą też wiązać się w różnym stopniu z brakiem wypełnienia treści zawartych w predykcjach wewnętrznych, realizujących pozycje argumentów propozycyjalnych. Poniżej przedstawione zostały poświadczone w materiale typy takich struktur. Materiał w obu klasach przynosi bardzo dużą ilość typów, które poniżej są scharakteryzowane. Opis struktur, w których występuje rezultat przekształcenia jednej pozycji argumentowej lub tożsamy przekształceń więcej niż jednej pozycji argumentowej jest przedstawiony w tej części opracowania. Osobno zasygnalizowane są struktury określane jako mieszane, a więc takie, których forma dokumentuje wystąpienie różnego i więcej niż jednego procesu kondensacyjnego (por. p. 2.1.3.2.).

2.1.3.1.1.1. Przekształcenia zachowujące treści predykatywne zawarte w predykcji wewnętrznej.

W najszerszym zakresie treści zawarte w predykcji wewnętrznej zachowane są w procesach o typie nominalizacyjnym. Należą do nich dwa typy konstrukcji: a) zdanie stanowiące predykcję wewnętrzną zostaje sprowadzone do postaci frazy nominalnej z centrum w postaci rzeczownika abstrakcyjnego; b) predykat z predykcji wewnętrznej reprezentuje bezokolicznik (VI).

2.1.3.1.1.1.1. Przekształcenia zdaniowej struktury predykatu wewnętrznego do postaci frazy nominalnej należą do najbardziej rozpowszechnionych procesów w obu klasach semantycznych. Zastosowany w opisie jednolity zapis struktur zawierają-

cych frazę – efekt nominalizacji (NV...) jest pewnym uproszczeniem, bo obejmuje nominalizację czasownika autosemantyycznego oraz przypadki występowania w centrum frazy odprzymiotnikowych rzeczowników abstrakcyjnych. W tych ostatnich przypadkach sprowadzenie struktury znominalizowanej do struktury podstawowej ujawnia odrębną historię derywacyjną – w zdaniu podstawowym występują wówczas w ramach predykcji wewnętrznej predykaty o postaci werbo-nominalnej, w których w orzeczniku występuje przymiotnik stanowiący podstawę derywacyjną dla nomen (jest ono składnikiem struktury pochodnej), por. np.:

Obojętność Jerzego mnie zasmuca. – Zasmuca mnie to, że Jerzy jest obojętny.

Przeraziliśmy się bezczelnością Anny. – Przeraziliśmy się tym, że/jak Anna była bezczelna.

Szczegółowy opis musiałby więc obejmować również procesy derywacji słowotwórczej, co wykracza już poza pole objęte analizą. Trzeba jednak zwrócić uwagę na ten problem, zwłaszcza że w materiale modelowane są w postaci osobnych formuł struktury pochodne od wyrażen werbo-nominalnych realizujących predykaty wewnętrzne. Najczęściej nie zachodzi w tych wypadkach zmiana kategoriałna, a więc w strukturze podstawowej i pochodnej występuje przymiotnik (sporadycznie przysłówki) lub rzeczownik – o tych strukturach p. 2.1.3.1.1.1.3.

Przekształcenia nominalizacyjne typu NV... nakładają pewne ograniczenia w zakresie wyrażania niektórych kategorii zdaniowych (np. modalności lub temporalności, które mogą się przejawiać tylko leksykalnie). Istotne jest to, że procesy te umożliwiają wypełnienie pozycji argumentowych, a także realizowany jest w postaci nomen predykat argumentu propozycjonalnego (o szczegółach procesów na przykładzie języka polskiego i bułgarskiego por. Korytkowska/Maldzień 2002).

Dla obu klas semantycznych poświadczono są następujące typy struktur świadczące o tym, że argumenty propozycjonalne, niezależnie od pozycji w zdaniu i od charakterystyki argumentowej jednostek, mogą podlegać nominalizacji:

$$\begin{aligned} & V N_x, NV_q \dots \\ & V NV_q \dots, N_x \\ & V N_x, NV_q \dots, NV_r \dots \\ & V N_x, VI_q \dots, NV_r \dots \\ & V N_x, NV_q \dots, V_r \dots \\ & V NV_q \dots, N_x, NV_r \dots \\ & V NV_p \dots, N_x, NV_q \dots \\ & V N_x, N_y, NV_q \dots \\ & V N_x, NV_q \dots, N_t \end{aligned}$$

Por. np. czasowniki mentalne:

- bułg. Допускам теорията за рептилите.
 булг. Иван се интересува от предложението на Мария.
 булг. Изведнъж се заколебях между еуфория и паника.
 булг. Противопоставям твоето мнение на това, което говори той.
 булг. Различавам това, което искам, от възможностите си.
 булг. Това, което се случи вчера, му напомни за старите обиди.
 булг. Нейното състояние обяснява на всички поведението ѝ.
 булг. За неговата страст научих от една съседка съвсем случайно..
 pol. Łodzianie rozpamiętywali jeszcze stratę gola.
 pol. Dziennikarze [wciąż] roztrząsają motywy postępowania demonstrantów.
 pol. Administrator sieci umotywował wniosek o zmianę stawek wzrostem kosztów ogólnych.
 pol. Rozdzierający huk pękającego lodu uświadomił polarnikowi konieczność natychmiastowej ucieczki.
 pol. Reakcja brata skojarzyła mi się z jego dzieciństwem.
 pol. Annie marzył się długi wyjazd z miasta.
 pol. B. utożsamiał posiadanie wykształcenia z wyrafinowaniem.
 pol. Recenzent wahał się między podziwem a powątpiewaniem.
 pol. Przedumałam całą noc nad tą propozycją.
 ros. Профсоюзный комитет обследует жилищные условия рабочего или служащего.
 ros. Он осмысливает ход истории.
 ros. Он понимает важность реформ.
 ros. Ряд историков оспаривает это утверждение.
 ros. Мне хорошо размышлялось о будущем.
 ros. Люди реставрацию иногда отождествляют с ремонтом.
 ros. Ерофей Кузьмич много передумал о войне.

Por. np. czasowniki ematywne:

- bułg. Усещам енергията на хората.
 булг. Ядосвам се на простотиите, които се правят в България.
 булг. Играта на Меси в Бразилия ме разочарова.
 булг. Той ни завивда за договора с “Джома”.
 pol. Boję się o studia syna.
 pol. Zachowanie rówieśników brzydziło chłopca.
 pol. Porażki go deprymowały.
 pol. Anna gniewała się na dziadka za spóźnienie.
 pol. Zbyszek krępował się obecnością wuja (/ z powodu obecności wuja).
 pol. Pisarz litował się nad ciężką dolą chłopca.
 pol. Agata zraziła się do tego, aby zostać astronomem, przewlekłością badań.
 ros. Он беспокоится из-за полуобморочного состояния Макса.
 ros. Нас возмущает отсутствие чёткости определений советского СК.

- ros. Все возмущались её великодушием.
 ros. Так что инструментальный разум встревожил Дюпера не случайно.
 ros. Она истерзалась от страха.
 ros. Многих автолюбителей от тюнинга отпугивает сложность системы.
 ros. Я колебался между признанием и умолчанием.
 ros. В такие дни мне забывается о летних отпусках.

Czasowniki wyrażające więzki relacji również występują w strukturach znominalizowanych, zawierających frazę argumentową w postaci $NV...$ w liczbie mnogiej. Jednostki mentalne poświadczają typy:

$$V N_x, NV_{q pl} \dots$$

$$V N_x, NV_{q pl} \dots, NV_{r pl} \dots$$

Por. np.:

- bułg. Изпозабравих старите обиди.
 bułg. Изпозапомних всичките ни приключения.
 bułg. Той наизмисли за нея различни лъжи.
 pol. Reżyser poprzypominał sobie wszystkie swoje ostatnie wyjazdy zagraniczne.
 pol. Kibice powspominali najpiękniejsze zagrania na boisku.
 pol. Stażysta nie spał na wszystkich czynności i procedur w firmie.
 pol. Amerykanie pokójczyli trudności finansowe z działaniami koncernów.
 ros. Они поведумывали разные теории.
 ros. Иван позапоминал все движения.

Mnogość relacji implikowana przez czasownik dla pozycji argumentu propozycyjnego jest poświadczona dla kilku polskich czasowników emotywnych i przejawia się odmiennie – w zaznaczaniu mnogości argumentów przedmiotowych x/y . Zjawisko takie jest poświadczane dla kilku jednostek polskich należących do klas $P(x, q)$, $P(p, x, q)$ oraz $P(x, y, q)$, por.

$$V NV_{q \dots}, N_{x pl}$$

$$V N_x, N_{y pl}, NV_{q \dots}$$

$$V NV_{p \dots}, N_{x pl}, NV_{q \dots}$$

$$V NV_{p \dots}, N_{x pl}, NV_{q \dots}$$

- pol. Ida poobrażała się na bratanków za spóźnienie na rodzinny obiad.
 pol. Uczestnicy pogrzebu poobrażali się na Ilonę za podarte dzinsy i jaskrawy płaszcz.
 pol. Arogancja urzędników poonieśmiała wiele osób.
 pol. To, jak przedsiębiorca traktował pracowników, pozrażało wszystkich do współpracy z nim.
 pol. Ordynarne zachowania dziewczyny pozrażały kolegów do spotykania się z nią.

Struktury poświadczające proces nominalizacyjny w zdaniach z czasownikami trzymiejscowymi mogą mieć charakter heterogeniczny w tym sensie, że tylko jedna predykcja wewnętrzna ma postać $NV...$, druga jest zachowana jako struktura zdaniowa:

$V N_x, V_q..., NV_r...$
 $V N_x, NV_q..., V_r...$
 $V V_q..., N_x, NV_r...$
 $V V_p..., N_x, NV_q...$

Czasowniki mentalne:

bułg. Някак си не идентифицирах неговото изказване с това, което казах аз.

bułg. Отличавам това, което мога да променя, от съдбата си.

bułg. Противопоставям твоето мнение на това, което говори той.

pol. Dłuższy wywód wnioskodawczyni skonkludowała tym, że każdy powinien głosić tak, jak mu dyktuje sumienie.

pol. Na podstawie tego, co pan powiedział, lekarz wnioskuje o chorobie psychicznej.

pol. To, że książd wspomniał o tym, iż człowiek jest istotą piękną i szlachetną, uprzytomniło Annie wszystkie okropności, które ludzie czynią sobie nawzajem.

ros. Недавние трагические события в Мадриде вновь напомнили нам о том, что сегодня жертвой террористического нападения может стать любая страна.

ros. Вторая гипотеза объясняет нам современную динамику заменой миграции временными перемещениями.

ros. Генетические открытия убеждают нас в том, что различия между известными типами органов зрения не так велики, как казалось прежде.

Czasowniki emotywne:

bułg. Неговата усмивка ме изкуши да се съглася.

pol. Goście zrazili się do wyjścia na spacer tym, że radykalnie zmieniła się pogoda.

pol. Sposób wypowiedzi mówcy odstręczał wszystkich od tego, żeby dalej go słuchać.

ros. Многих автолюбителей от тюнинга отпугивает то, что машину потом не примут на фирменном сервисе.

Por. też przykład dla polskiego czasownika mentalnego implikującego mnogość:

$V N_x, NV_{qp}..., V_r..., ...$

pol. Swoje choroby Adam pokojarzył z tym, że ostatnio wiele podróżował.

2.1.3.1.1.1.2. Występujące w materiale struktury podstawowe, zawierające bezokolicznik wraz z pozycjami argumentowymi ($VI...$) i będące restryktywną (wyłączną) realizacją predykcji wewnętrznej, zostały omówione wyżej (p. 2.1.1.). Istnieją jednak jednostki dopuszczające w pozycji predykcji zależnej konstrukcje z infinitiwem oraz

zdania niespełniające wymogu tożsamości denotatywnej frazy podmiotowej zdania podrzędnego głównego i podrzędnego. W tych wypadkach zdania z infinitiwem mają walor struktur pochodnych. Osobnym problemem są przykłady występowania infinitiwu, kiedy jest on wynikiem redukcji jednostek wyrażających kategorie możliwości/konieczności, np.:

Zastanawiałam się nad tym, czy wyjechać na wieś.

Zastanawiałam się nad tym, czy mogę/powinnam wyjechać na wieś.

Omawiany tu typ struktur pochodnych redukuje frazę podmiotową zdania podrzędnego o funkcji argumentu z predykcji wewnętrznej, ale realizuje ten predykat oraz jego pozostałe argumenty. Język polski i rosyjski poświadczają ten typ struktur, natomiast brak ich w języku bułgarskim.

Ilość typów struktur i przykładów nie jest duża, nieco częstsze są struktury z infinitiwem, poświadczone w rosyjskim, por. typy:

$V N_x, VI_q, \dots$

$V VI_q, \dots, N_x$

$V N_x, VI_q, \dots, VI_r, \dots$

$V N_x, VI_q, \dots, N_t$

Czasowniki mentalne:

pol. Brzozowski marzył (o tym), aby napisać książkę o romantyzmie.

pol. Barbarze marzyło się, aby urodzić się małą kobietką.

pol. Onkologowi [nagle] świta, aby wypróbować u pacjenta terapię eksperymentalną.

pol. Possybiliści spodziewali się realizować reformy społeczne.

pol. Wychowawcy wahali się, czy zostawić niesforną młodzież w ośrodku, czy odesłać ją do domu.

ros. Он забыл прийти.

ros. Он мечтает найти девушку, которую можно совместить с компьютером.

ros. Она планирует остаться дома.

ros. Я колебался сказать ему об этом.

ros. Мне вздумалось завернуть под навес.

ros. В детстве мальчишкам мнилось скакать, махать шашкой.

ros. Я тоже всё это лето промечтала построить шалаш.

Czasowniki emotywne:

pol. Olek bał się poruszyć.

pol. Barbara nie lękała się słać przestrog do cesarza Niemiec.

pol. Pacjencie sprzykrzyło się czekać na wizytę lekarską.

pol. Pani Hance spodobało się działać w jakiejś fundacji.

pol. Józef wstydził się przed bliskimi rzeźbić.

ros. Новотроицкая школьница побоялась идти домой из-за двоек.

ros. Также не побрезговал принять участие в шоу один из гурь информационного мира.

ros. Я давно разлюбил ездить на машине.

ros. Он устыдился самого себя спросить.

2.1.3.1.1.1.3. Kolejny typ przekształceń łączy się z brakiem możliwości wyrażania gramatycznych kategorii werbalnych predykatu wewnętrznego w strukturach pochodnych. Poświadczono struktury tego typu dopuszczają przypisanie im zdania podstawowego, w którym predykat realizowany jest poprzez wyrażenie werbo-nominalne. W wyniku procesów kondensacyjnych powstają struktury pochodne, w których realizowane są najczęściej przymiotniki lub rzeczowniki (*Adj/N*) o funkcji orzecznika w predykatywnym wyrażeniu werbo-nominalnym, por. np.:

pol. Uważam Piotra za zdolnego malarza / wyjątkowo pracowitego. – Uważam, że Piotr jest zdolnym malarzem / jest wyjątkowo pracowity.

pol. Tomek zapamiętał Zosię jako nieśmiałą dziewczynkę. – Tomek zapamiętał, że Zosia była [wtedy] nieśmiałą dziewczynką.

Status występujących w przykładach fraz typu pol. *jako* N_{instr} / *za* N_{acc} wymaga pewnego komentarza. W niektórych wypadkach ich obecność w strukturze zdaniowej jest warunkiem jej gramatyczności, por. np. **Uważam Piotra.*, często jednak mają one charakter członów fakultatywnych zdania, por. *Tomek zapamiętał Zosię*. Kwalifikując funkcję elementów na podstawie ich obligatoryjności/fakultatywności w strukturze, często uważano frazy typu *jako* N_{instr} / *za* N_{acc} za człony przyłączone. W prezentowanym tu modelu ich kwalifikacja zależy od możliwości wykazania struktury podstawowej jako podstawy procesu kondensacyjnego (por. rozdz. 1., p. 1.4.2.1.).

W zacytowanych wyżej przykładach, w ramach predykcji wewnętrznej wyrażona jest przynależność elementu do pewnej klasy, jednak nie jest to jedyna możliwość eksplikacji typu *jako*^N, *za*^N. Często bowiem implikowany jest fakt posiadania przez ten element tylko pewnych, istotnych w danej sytuacji cech typowych dla podzbioru takiego predykatu (np. dla *być trenerem/malarzem* itp.). Cechy te mogą, ale nie muszą być ujawniane, niejednokrotnie jednak zawężenie zakresu predykatu *być*^N/*Adj* sprawia, że zdanie jest akceptowalne poza uszczegóławiającym kontekstem, por. np.:

Piotr onieśmiał ją jako bardzo asertywny współpracownik. *vs*

Piotr onieśmiał ją jako współpracownik.

Problem wymaga szerszej analizy. Można tu wskazać, że postać predykatu w parafrazach zdań omawianego typu ma formy: *y jest N/Adj* – *y jest taki, jakim jest (każdy) N*; *y jest takim N* (*y ma pewne cechy N*), gdzie określenie *pewne* oddaje zakres cech znany mówiącemu (lub znany *x*-owi).

Omawiane tu procesy mają więc charakter wynikający z cech poziomu formalnego, ściślej mówiąc z obecności w leksyce predykatów o charakterze analitycznym, werbo-nominalnym (por. też: Korytkowska 2014; 2017a; o pol. *jako* por. Rogowska 1981; Hentschel/Anders 2006). Struktury typu

Podziwiam Annę jako wybitną wiolonczelistkę.

Anna mnie zadziwia jako solistka.

są efektem bardziej złożonego procesu tzw. „wynoszenia” (zmiany syntaktycznej rangi) frazy, która realizuje argument z predykcji wewnętrznej i może mieć różną lokalizację w zdaniu – na przykład funkcję podmiotu lub dopełnienia (*Anna/Annę*). Mimo to ten typ przekształceń jest omawiany w tej części rozdziału, a nie jako reprezentujący procesy mieszane, głównie dlatego, że wyniesienie argumentu jest warunkiem powstania konstrukcji. O strukturach z syntaktycznym wyniesieniem argumentu por. niżej, p. 2.1.3.1.1.2.1.

Przykłady na tego typu procesy są poświadczone w obu klasach semantycznych czasowników i w różnych klasach predykatów, najczęściej w $P_{(x, q)}$. Zilustrowane niżej typy struktur zwracają uwagę zróżnicowanymi środkami formalnymi, a więc różną lokalizacją pozycji N_{aq} oraz wyniesionego orzecznika (jako frazy nominalnej lub przymiotnika).

Czasowniki mentalne:

$V N_x N_{aq} N_{pq} \emptyset_{Vq}$

bułg. Анализирам това дете като жив организъм.

bułg. Недооцених Мария като домакиня.

bułg. Ердоган признава [само] Морси за президент на Египет.

bułg. Предвиждам го за директор.

bułg. Виждам в него кмет.

bułg. Усъмних се в Николай като председател.

bułg. Знаех чичови Стойкови за заможни чифчие.

bułg. Аз я считам за почтена жена.

pol. Publiczność akceptowała Liszta jako kompozytora.

pol. Chłopiec uznał błyszczące światełka za ślepią dzikiego zwierza.

pol. Piotr uroił sobie bezludną wyspę jako miejsce do życia.

pol. Wszyscy uważali go za wariata/geniusza.

ros. Он открыл её как женщину.

ros. Иванов запомнится нам как отличный игрок.
 ros. Я рассматриваю детей как часть моей семьи.
 ros. Ребёнок воображает себя собакой.

$$V N_{aq} N_{Pq} \emptyset_{Vq'} N_x$$

bułg. Той ме интересува като учен.
 bułg. Той ми се стори възрастен човек, почти старец.
 pol. Ci cudzoziemcy interesują mnie jako turyści.
 pol. Wypchany wór zaintrygował pograniczników jako nietypowy bagaż.
 pol. Urszula zdawała się Maurycemu jedyną opiekunką.
 ros. Он интересуется меня как редкий экземпляр.
 ros. Иванов запомнится нам как отличный игрок.
 ros. Машина представляется мне чем-то вроде металлической коробки.
 ros. Агриппина представлялась мне как инструмент для порабощения мужчин.

$$V N_{ap} N_{Pp} \emptyset_{Vp}, N_x, V_q$$

pol. Poszarpany kawałek tkaniny jako element dekoracji uprzytamnia publiczności, że piękno jest względne.

$$V N_x, N_{aq} Adj_{Pq} \emptyset_{Vq}$$

bułg. Представих си Ваня хубава и млада.
 bułg. Родителите и я знаеха за умна, предпазлива и съобразителна.
 pol. Nauczyciel ocenił Pawła jako pracowitego.
 pol. Tadek wspominał Alinę jako zawsze nieśmiałą, skromną.
 ros. Я нахожу этот предмет ценным.
 ros. Он помнил Ивана молодым.
 ros. Он признаёт их как бы несуществующими.
 ros. Он считал себя бессмертным.

$$V N_{aq} Adj_{Pq} \emptyset_{Vq'} N_x$$

bułg. Борисов ми се стори доста притеснен.
 bułg. Тези хора ми се струват наивни.
 pol. Piotr wydawał się wszystkim chory.
 ros. Галя мнилась ему недоступной.
 ros. Иван помнился мне молодым и весёлым.

$$V N_x, N_{aq} N_{Pq} \emptyset_{Vq}, \emptyset_r$$

bułg. Археологът идентифицира намерения предмет като някакъв уред.
 pol. Rozpoznałam w tym ciemnym przedmiocie pistolet.
 pol. Lekarz zakwalifikował go jako niebezpiecznego schizofrenika.
 pol. Fachowiec zidentyfikował ten przedmiot jako potrzebne urządzenie.

ros. В незнакомце она распознала бывшего соседа.

ros. В этом чуде он узнал Валентина.

Czasowniki emotywne:

$V N_x N_{aq} N_{pq} \emptyset_{Vq}$

bułg. Възхитихме се от тях като волейболисти.

bułg. Той ме вълнува като виртуоз.

pol. Wszyscy bali się Kowalskiego jako przedstawiciela administracji.

pol. Kierowca zważył w Andrzeja jako przyjaciela.

ros. Я боготворю его как учёного.

ros. Я возненавидел его как человека.

$V N_{aq} N_{pq} \emptyset_{Vq}, N_x$

bułg. Младият човек възмути родителите като безотговорен учител.

bułg. Тя ми досажда като певица.

bułg. Поетът екзалтира младежите като прекрасен оратор.

bułg. Буш ме разочарова като президент.

pol. Ten skrzypek mnie dziwi jako dyrygent dzisiejszego koncertu.

pol. Aktor irytował widzów jako odtwórca Hamleta.

ros. Как исполнитель главной роли Петров разочаровал меня.

$V N_x N_{aq} Adj_{pq} \emptyset_{Vq}$

bułg. Запаянковците се възхищаваха от нашите волейболисти като най-добрите в Европа.

bułg. Страхувам се от тоя учител като безотговорен.

pol. Kibice emocjonowali się naszą drużyną piłkarską jako najlepszą w Europie.

pol. Jurek nie znosił przyjaciółki siostry jako bardzo nachalnej.

pol. Obawiam się tego nauczyciela jako nieodpowiedzialnego.

$V N_{aq} Adj_{pq} \emptyset_{Vq}, N_x$

bułg. Девойката въодушеви журито като извънредно способна.

bułg. Дожаля ми за нея като безнадежно болна.

pol. Ten uczeń nas cieszy jako wybitnie zdolny.

pol. Te zabawki [szybko] się dzieciom nudziły jako zbyt proste.

$V N_{aq} N_{pq} \emptyset_{Vq}, N_x \emptyset_r$

pol. Ta kobieta mnie odstręczała jako ewentualna opiekunka dzieci.

Komentarza wymaga struktura zawierająca przysłówek:

$V N_x N_{aq} Adv_{pq} \emptyset_{Vq}$

Podstawą takich konstrukcji są struktury zdaniowe zawierające przymiotnik, a więc trzeba przyjąć, że w trakcie procesu przekształcania dochodzi do zmiany *Adj* → *Adv*.

Szczególne są czasowniki bułg. *чувствам се, почувствам се*, pol. *czuć się, poczuć się*, ros. *ощутить*, por. też: *чувствовать себя, почувствовать себя*. Tworzone przez nie struktury typu

pol. Aktorka czuła się gwiazdą.

pol. Andrzej czuł się oszukany.

mogą być wyprowadzane jedynie ze zdań z formami nierefleksywnymi tych czasowników (np. *czuć, poczuć*), por.:

Andrzej czuł się dumny.

Andrzej czuł, że jest dumny.

Por. dalsze przykłady:

$V N_x, Adj_{Pq} \emptyset_{Vq}$

bułg. Петър се почувства много горд.

bułg. Чувствам се горд.

ros. Он ощутил себя старше.

ros. Он ощутил себя одиноким.

ros. Эле-Фантик почувствовал себя сильным/сильнее.

ros. Анна почувствовала себя виноватой.

$V N_x, Adv_{Pq} \emptyset_{Vq} \rightarrow V N_k, Adv$

bułg. Почувствахме се неудобно.

bułg. Почувствах се нелепо.

ros. Он почувствовал себя неловко.

ros. Он почувствовал себя нелепо.

$V N_x, N_{Pq} \emptyset_{Vq} \rightarrow V N_k, N_k$

bułg. Почувствах се отново футболист.

bułg. Иван се почувства победител.

bułg. Почувствах се нов човек.

pol. Piłkarz poczuł się zwycięzcą.

pol. Aktorka czuła się gwiazdą.

pol. Chłopiec czuł się olbrzymem z bajki.

ros. Он чувствовал себя победителем.

Jak wynika z przytoczonych przykładów, ilość poświadczonych w materiale typów jest większa w klasie czasowników mentalnych niż w klasie czasowników emotywnych.

Istnieją też analogiczne do wyżej omówionych przekształcenia, w których występuje znominalizowana fraza (NV...) w funkcji orzecznika. W zależności od typu *abstractum* fraza ta może być efektem transformacji przymiotnika, por. np.:

$$V N_x, NV_{Pq} \dots N_{aq} \emptyset_{Vq}$$

pol. Ciotka cenila w swoim synu pracowitość.

pol. Ciotka cenila to, że syn jest pracowity.

Do jeszcze bardziej skomplikowanych struktur można zaliczyć te, w których obok fraz NV... – pochodnych od orzeczników występuje zdanie lub jego nominalizacja jako wyniesienie argumentu/argumentów (a więc w ramach argumentu propozycjonalnego (/ argumentów propozycjonalnych – w strukturze wyjściowej występuje predykat II rzędu), por. przykłady z materiału polskiego:

$$V N_x, V_{aq} \dots NV_{Pq} \dots \emptyset_{Vq}$$

pol. To, że nic nie słyszał, pacjent odczuł jako ulgę.

pol. To, jak przebiegła uroczystość, Wanda odczuła jako wyróżnienie.

$$V N_x, NV_{aq} \dots NV_{Pq} \dots \emptyset_{Vq}$$

pol. Niewymienienie swojego nazwiska Piotr odczuł jako upokorzenie.

pol. Księżna odczuła jej obecność jako zdradę.

ros. Мы акцептируем такие действия как проявление учтивости.

ros. Отец верил в марксизм как в живое творческое учение.

Ale por.:

$$V N_x, NV_{aq} \dots NV_{aq} \dots \emptyset_q$$

bułg. Долових тревога в обичайния нетърпящ възражение тон. [por.: че имаше тревога в...]

pol. Paweł odgadł w spojrzeniu nieznajomej uczucie.

ros. О данном событии Иван знает все подробности.

ros. Из лекции он только помнил некоторые детали.

ros. В голосе собеседницы ему чудилась сердечная боль об отце.

Por. też niżej, p. 2.1.3.1.1.2.1.; o strukturach mieszanych por. niżej, p. 2.1.3.2.

2.1.3.1.1.2. Przekształcenia z całkowitą redukcją treści predykatywnych argumentu propozycjonalnego.

2.1.3.1.1.2.1. W części struktur brak wypełnienia pozycji predykatu z argumentu propozycjonalnego – realizowana jest jedynie jego pozycja argumentowa / pozycje argumentowe (N_a). Proces ten polega na syntaktycznym „wyniesieniu” argumentu z predykcji zależnej do poziomu zdania głównego. Struktury takie są powszechne i poświadczone we wszystkich klasach – dotyczy to zwłaszcza najprostszyc typów zdań (w których brak efektów innych procesów kondensacyjnych). Nie oznacza to, że takie przekształcenie dotyczy wszystkich jednostek, niektóre czasowniki wymagają wyrażenia komponentu predykatywnego z argumentu propozycjonalnego (por. cz. II, *Bazy danych*).

Por. przykłady omawianych tu struktur:

Czasowniki mentalne:

$V N_x, N_{aq} \emptyset_q$

bułg. Ана винаги внимава с ягодите и бананите.

bułg. Любител на астрономията забеляза марсиански обект, който прилича на секретна база.

bułg. Заинтересувах се от западната мебел от двайсетте и трийсетте години.

bułg. Ива Екимова мечтае за второ дете.

bułg. Обърках се с тези стрелки.

pol. Maria akceptowała swoją siostrzenicę.

pol. Czesi interesowali się polskimi śmigłowcami.

pol. Adam lekceważy takich kolegów.

ros. Я вообразил себе чёрного молодого Фаддея.

ros. Зоопарк думает о детях.

ros. Я просто заблуждался насчёт наших женщин.

ros. Себя же он идентифицирует с выросшей Таней.

$V N_{aq} \emptyset_q, N_x$

bułg. Интересува я само компютър и смартфон.

bułg. Озадачи ме човек в магазина, който се държеше много странно.

pol. Interesuje mnie tylko moja żona.

pol. Nasz kolega ostatnio mnie zastanawia.

pol. Markizowi przypomniała się matka.

ros. Ему мнятся уже другие постели.

ros. Мне открылся человек удивительный, легендарный, незабываемый.

ros. Рекламодателя интересуется аудитория в возрасте от 25 до 50 лет.

$$V N_x, N_{aq} \emptyset_q, N_{ar} \emptyset_r$$

bułg. Авторът отъждествява главния герой с баща му.

bułg. Различавам петел от кокошка.

bułg. Заколебах се между чаша карловска гроздова и бутилка бреснишко червено.

bułg. Често ме бъркат със сестра ми.

pol. Chłopak identyfikował tego człowieka z poznanym niedawno policjantem.

pol. Mój brat kójarzył swego rozmówcę ze znanym pisarzem.

pol. Ten budynek kójarzył się ludziom z monstrualnym pudełkiem po butach.

ros. Себя же идентифицирует с выросшей Таней.

ros. Автор противопоставляет Татьяну Онегину.

$$V N_{aq} \emptyset_q, N_x, N_{ar} \emptyset_r$$

pol. Pudełko skojarzyło się dziecku ze smartfonem.

pol. Mongolia myliła mu się z Koreą.

ros. Ребёнок ассоциирует себя с отрицательным героем.

$$V N_{ap} \emptyset_p, N_x, N_{aq} \emptyset_q$$

bułg. Конят му напоянаше на Иван за мъртвия жребец.

pol. Dziewczyna przypominała artyście wysmukłą topolę.

ros. Он напоминает мне бродягу.

$$V N_x, N_y, N_{aq} \emptyset_q$$

bułg. От майка му научих за жена му.

pol. Kandydat dowiedział się o potrzebnych dokumentach od kolegów.

ros. Семён узнаёт от неё про служанку.

Oczywiście występują też struktury z czasownikami trzymiejscowymi, w których jeden z argumentów może być realizowany jako zdanie, por. np.:

$$V N_{ap} \emptyset_p, N_x, V_q \dots$$

bułg. Стчупената ваза ни доизясни (това), че бяхме прави.

pol. Niszczący fronton fabryki uświadomił koneserom, że remont jest konieczny.

ros. Письмо раскрыло нам, как осуществляются поставки марихуаны.

Por. też struktury z jednostkami odnoszącymi się do wiązki relacji:

$$V N_x, N_{aqpl} \emptyset_q$$

bułg. Изпозабравих съучениците си.

pol. Specjalna komisja pooceniała muzealne eksponaty.

ros. Ты все эти места позапоминал.

$$V N_x, N_{aqpl} \emptyset_q, N_{arpl} \emptyset_r$$

pol. Mój brat pokójarzył swoich rozmówców z ludźmi, których spotkał w podróży.

Часовници емотивне

$$V N_x, N_{aq} \emptyset_q$$

- bułg. Тя се безпокои за къщата си в Бронкс.
 bułg. Мария се възмути от съпътника си.
 bułg. Иван се засъмнява в гаджето си.
 bułg. Затъгувах за хора, за горски пътища.
 pol. Wierzejski brzydzi się koalicjantem.
 pol. Anna zawsze uważa na dzieci / na siebie.
 pol. Olga dręczy się swoim dzieckiem / z powodu dziecka.
 pol. Ewa krępowwała się sąsiada / z powodu sąsiada.
 ros. Все беспокоятся о беспризорниках.
 ros. Елена Кирилловна возмущалась абстракционистами.
 ros. Жена загрузила о нём.
 ros. Измучилась с ним Клавдия.
 ros. Он наслаждался солнцем.

$$V N_{aq} \emptyset_q, N_x$$

- bułg. Изплаши ме паяк.
 bułg. Иван ме мъчи.
 bułg. Луис Енрике натъжи Неймар.
 bułg. Вана [много лошо] оскърби мъжа си.
 pol. Alę denerwowały brudne ręczki dziecka.
 pol. Ten trener mnie frustruje.
 ros. Они мне надоели со своими книгами.
 ros. Их дудки и скрипки мучали меня.

$$V N_{aq} N_{aq} \emptyset_q, N_x$$

- bułg. Иван очарова гостите с изящни макети на възрожденските къщи.
 bułg. Децата разсърдиха чистачката с боклуците навсякъде.
 bułg. Ресторантът го съблазни с прилаганите ястия.
 pol. Magda oszarowała komisję swoją kreacją.
 pol. Budynek poraża przechodniów pustymi otworami okiennymi i ciemnymi ścianami.
 pol. Miasto urzeka turystów starymi murami i wieżami.
 ros. Они поражают покупателей табличкой на касе.
 ros. Она разозлила меня своим жёлтым беретом.
 ros. Игрок МЮ шокировал руководство клуба своим новым авто.

$$V N_x, N_y, N_{aq} \emptyset_q$$

- bułg. Асен завиждаше на брат си за хубавите круши.
 bułg. Обидих се на Иванка заради оставения на масата боклук.
 bułg. Срамувам се от дневника си.

pol. Marta obraziła się na mnie za ten sweter (z powodu tego swetra).
 pol. Dyrektor Domu Kultury pozazdrościła seniorom starych fotografii.
 ros. Обама обиделся на Россию из-за Сирии.

$$V N_x, N_{aq} \emptyset_q, N_{ar} \emptyset_r$$

pol. Przez brudne naczynia i nadpsute warzywa Arek zraził się do tej restauracji.

W strukturach pochodnych mogą też być realizowane argumenty typu $NV_{aq} \dots$, nieraz także dwa takie argumenty – ma to miejsce w przypadkach, kiedy tego typu pozycje implikuje niewyrażony predykat II rzędu typu pol. *być*_x, bułg. *има*_x, ros. *быть*_x np.:

$$V N_x, NV_{aq} \dots NV_{aq} \dots \emptyset_q$$

bułg. Долових тревога в обичайния нетърпящ възражение тон. [por.: Долових, че имаше тревога в обичайния нетърпящ възражение тон.

pol. Paweł odgadł w spojrzeniu nieznajomej uczucie.

ros. Он открыл в её рассуждениях более глубокий смысл.

Por. też struktury z czasownikami odnoszącymi się do wiązki relacji, zawierające pozycję N_{aq} :

$$V N_{aq} \emptyset_q, N_{xpl}$$

pol. Poeta poobrażał wszystkich po kolei.

pol. Gwiazda poonieśmiała znajomych.

$$V N_{xpp} N_y, N_{aq} \emptyset_q$$

pol. Goście weselni poobrażali się na młodych za niestosowny strój.

$$V N_{ap} \emptyset_p, N_{xpp} \emptyset_q$$

pol. Wojskowy pozrażał do siebie [nawet] wiernych dotąd oficerów.

$$V V \dots N_{ap} N_{xpp} \emptyset_q$$

pol. Znajomych pozrażało w Luizie to, że lubiła się wtrącać.

Trzeba zwrócić uwagę na to, że treści predykatywne mogą występować w ramach wyniesionej frazy argumentowej N_a – ta sfera zjawisk nie jest objęta opisem. Przykładem może być zdanie z czasownikiem *dociekać*, typ $P(x, q, r)$:

$$V N_x, V \dots, N_{ar} \emptyset_r$$

pol. Domyśliłam się (tego), że Olaf się śpieszył, po rozpiętym płaszczu. (=... po tym, że miał rozpięty płaszcz.)

bułg. По оставената папка с документи аз се досетих, че Стоян много бързаше.

O strukturach mieszanych por. p. 2.1.3.2.

2.1.3.1.1.2.2. Całkowity brak wypełnienia pozycji argumentu propozycjonalnego.

Problem dopuszczalności struktur zdaniowych, w których pozycja/pozycje dla argumentu propozycjonalnego nie są wypełnione, jest złożony. Osobnej analizy wymaga takie „zero” syntaktyczne w zdaniach, które są lokalizowane na osi czasu (a więc są to użycia aktualizowane). W takich przypadkach „zero”: a) może być interpretowane jako relacja nieokreślona i być substytuowane przez zaimek nieokreślony, np. *Ksiądz medytuje* [nad czymś]), albo b) wypełnienie frazy wynika z kontekstu, a więc zero ma wartość anaforyczną. W tym opracowaniu nie uwzględniano struktur anaforycznych.

Jeśli chodzi o przypadki *użyć aktualnych* i relacji nieokreślonej – „zera” – w pozycji argumentu propozycjonalnego, to trzeba wziąć pod uwagę fakt, że istnieje wiele czasowników, dla których komponent realizujący pozycję typu *q*, *r*, *p* jest powierzchniowo obligatoryjny i fraza zawierająca zaimek nieokreślony musi wystąpić. Takie jednostki najczęstsze są w zbiorze czasowników mentalnych, por. niepoprawne:

*Jarek akceptuje.

*Anna uzmysławia sobie.

*Stefan zaakceptował/zaprzeczył.

ale jedynie możliwe:

Jarek *coś* sobie uzmysłowił.

Stefan *czemuś* zaprzeczył.

Por. też hasła czasowników mentalnych w *Bazach danych*: bułg. *домислям, оценявам, проучвам, съмнявам се, приравнявам, отъждествявам* itp.; pol. *do-ciekać, dointerpretować, dopuszczać, doszukiwać, generalizować* itp.; ros. *распозна-вать, соотносить, судить*. W klasie czasowników emotywnych brak wypełnienia pozycji argumentu propozycjonalnego *q* jest bardzo częsty, por. np. pol. *x się boi* [czegoś], *x się niepokoi* [o coś], *x się martwi* [czymś]. Pozycja podmiotowa dla argumentu *q* wyklucza taki brak wypełnienia, por. np.:

bułg. *Безпокои ме.

bułg. *Натъжи го.

bułg. *Оскърби ги.

pol. *Bulwersuje mnie.

pol. *Udręczyło go.

pol. *Uszcześliwia nas.

ros. *Меня взбесило.

ros. *Всех радует.

Analiza uwarunkowań semantycznych, a więc wpływu cech semantycznych na omawiane tu zjawiska wykracza poza pole przewidziane w projekcie. Wymaga ona bardzo wnikliwego odniesienia się do poszczególnych podklas semantycznych czasowników i poszczególnych jednostek. Dla przykładu można tu się odwołać do zbioru czasowników konkluzywnych typu $P(p, x, q)$, o skomplikowanej strukturze semantycznej, zawierającej dwa argumenty propozycjonalne o funkcji przesłanki (p) i konkluzji (q). Mimo częstych konstrukcji zdaniowych niezawierających argumentu odnoszącego się do p , trzeba stwierdzić, że jest on obligatoryjnie wyrażany w kontekście i „zero” w tych wypadkach zawsze ma wartość anafory. Nie może więc zdanie

Profesor konkludował, że należy wprowadzić poprawkę do modelu teoretycznego.

rozpoczynać dyskursu. W tym sensie w tej klasie czasowników również pozycja q (konkluzja) jest obligatoryjna. Podobny problem dotyczy cech semantycznych grupy jednostek, których użycie sygnalizuje odwołanie się do wcześniejszych (uprzednich względem orzekanych) faktów, jak np. pol. *przypominać sobie, rozpamiętywać*; bułg. *спомням си, припомям, отдавам се на спомени*; ros. *напоминать, предаваться воспоминаниям* itp. Tak więc problem wymaga szerszych badań, dotyczących cech struktur semantycznych poszczególnych czasowników, ale także tego, w jakich przypadkach użycie bezkontekstowego „zera” jest możliwe. Tak np. zdanie

pol. [Nagle] wszyscy się obrazili [i wyszli].

raczej nie wystąpi poza kontekstem, wyjaśniającym przyczynę obrazy zebranych. Podobne ograniczenia wydaje się nasuwać zdanie:

pol. Znajoma pozłościła się, pozłościła [i po chwili się oddaliła].

Tak więc niejednokrotnie interpretacja podobnych zdań jako zawierających bezkontekstowe „zero” jest trudna.

Możliwość wystąpienia struktur z bezkontekstowym brakiem wypełnienia pozycji argumentu propozycjonalnego przy użyciach zaktualizowanych czasownika jest w bazach odnotowywana, obserwacja materiału nie przynosi jednak przykładów zasadniczych różnic między językami²⁹, a trudności interpretacyjne są analogiczne we wszystkich badanych językach. Por. np.:

²⁹ Różnice dotyczące braku wypełnień mogą mieć nieraz bardzo subtelny charakter – tak np. w bułgarskim obserwuje się skłonność do pojawiania się zaimków anaforycznych zamiast kontekstowego braku wypełnienia pozycji, por. np. bułg. – *Видяла ли си Данчо днес ? – Да. Видях го.* vs pol. – *Widziałeś dzisiaj Adama ? – Tak, widziałem.*

pol. Igor [usiadł i] zamyślił się [głęboko].
 pol. [Wieczorem] matka [popłakała], powspominała [trochę].
 bułg. [Извинявай.] Отвлякох се.
 bułg. [Снощи седнах и] се позамислих.
 pol. [Wieczorem usiadłem i] zamyśliłem się.

Użycia *nieaktualne* czasowników wiążą się ze zmianami cech aspektualnych czasownika, a więc z funkcją omnitemporalną lub habitualną predykatu. Problem ewentualnych różnic w charakterystyce argumentowej takich predykatów względem tych, które funkcjonują w użyciach aktualnych podniosła D. Szumska (2017). Autorka wskazała, że w niektórych wypadkach trudno orzec jednoznacznie o statusie frazy jako przyłączonej/argumentowej. Analizowanym przykładem są zdania typu *x jada w restauracjach*, w których pozycja *w restauracjach* może być postrzegana jako argumentowa (a nie przyłączona), co w takim ujęciu zmieniałoby charakterystykę argumentową czasownika *jadać* wobec *jeść*.

W analizowanym materiale brak przykładów na tego typu zjawiska, co świadczy o tym, że analiza tego problemu wymaga szerszej podstawy materiałowej. W badanym materiale struktury z brakiem realizacji argumentu propozycjonalnego bardzo często wzbogacone są leksemami wskazującymi na habitualne użycie predykatu, są to takie jednostki, jak bułg. *често, винаги, постоянно*; pol. *często, zawsze, ciągle, stale*; ros.: *часто, всегда, постоянно*. Por. np.:

bułg. Често се заблуждаваме.
 bułg. Той винаги обобщава.
 bułg. Петър често се ядосва.
 bułg. Мария винаги се паникьосва.
 bułg. Тя вечно тъгува.
 pol. Ten człowiek zawsze kalkuluje, [zastanawia się].
 pol. Andrzej często się zamyśla [i nie widzi, co się dzieje wokół niego].
 pol. [W takich chwilach] ludzie często się emocjonują.
 pol. Zosia zawsze się wstydzi.
 pol. Dzieci często się nudzą.

Obecne są też w takich zdaniach wykładniki negacji typu bułg. *никога*; pol. *nigdy*; ros. *никогда*, por. np. pol. *To dziecko nigdy się nie nudzi.* – bułg. *Това дете никога не скучае.*

Nieraz obecność tego typu leksemów jest obligatoryjna, ponieważ warunkują one lekturę habitualną zdania, por. np.:

pol. Staś [siedzi w swoim pokoju i] się nudzi / martwi. (akt.) – Staś często się nudzi/martwi. (hab.)

Odnosić też należy, że jednostki odnoszące się do stanów długotrwałych, jak bułg. *обичам*, *мразя*; pol. *lubić*, *nienawidzić*; ros. *любить*, *ненавидеть* nie mają wariantów habitualnych i nie łączą się z wykładnikami habitualności, jak bułg. *често*, *винаги*, pol. *często*, *zawsze*, ros. *часто*, *всегда* itp.

Brakowi wypełnienia pozycji *q* w zdaniach ogólnych/habitualnych często towarzyszy występowanie przysłówków kwalifikujących, jak np. bułg. *лесно*, *бързо*; pol. *łatwo*, *szybko*; ros. *легко*, *быстро*, *хорошо*, por. np.:

bułg. Тя лесно запомня.

bułg. Този полицај бързо идентифицира.

bułg. Ваня бързо се възмущава.

pol. Dziecko łatwo się nudzi.

pol. Uczeń łatwo zapamiętuje.

pol. Ania łatwo się emocjonuje.

Braku wypełnienia pozycji *q* dotyczy też p. 3.2. (rozdz. 3.); por. też rozdz. 1., p. 1.4.2.3.

2.1.3.1.1.2. Istnieją przekształcenia struktur podstawowych, w których nie dochodzi do ubytków ich treści, a więc pozycje argumentowe mogą być wypełnione.

2.1.3.1.1.2.1. Rozszczepienie argumentu propozycjonalnego.

Omawiane tu struktury dają możliwość wyrażenia pełnej treści argumentów otwieranych przez predykat oraz treści predykatywnej argumentu propozycjonalnego, a więc są pod tym względem bliskie wyżej opisanej strukturze podstawowej, (por. 2.1.1.). Różni je wyeksponowanie jednego z argumentów, wchodzących w skład predykcji wewnętrznej, co określane bywa jako rozszczepienie argumentu propozycjonalnego. Jedna z pozycji argumentowych predykatu wewnętrznego podnosi swoją rangę syntaktyczną, pełniąc funkcję dopełnienia w strukturze zdaniowej przy obecności reszty predykcji w strukturze zdania.

W materiałach takie struktury są poświadczone w kilku wariantach, których proste typy (niezawierające śladów innych procesów kondensacyjnych) są niżej przedstawione.

Czasowniki mentalne:

$V N_x, N_{aq} V_q \dots / V N_x, V_q \dots N_{aq}$

bułg. Въобрази си Ана, как пее на сцена.

bułg. Замечтах за книга, че ще я получа довечера.

bułg. Запаметих за Иван, че е много умен.

bułg. Тя вече знае за мъжа си, че е болен.

bułg. Не одобрявам в него това, как се държи спрямо майка си.

bułg. Подозирам приятеля си, че ме изневерява.

pol. Razchitam na teб, че ще ми помогнеш.

bułg. Забелязах го да рисува нова картина.

bułg. Помня Иванка на двора да бере цветя.

bułg. Спомням си я да плаче.

pol. Kasia pomyślała o swoim kocie, że jest śliczny.

pol. O Annie profesorowie sądzili, że ma talent.

pol. Wiktor ubzdurał sobie o naszej szafie, że jest niemodna.

pol. Olga wyobrażała sobie Annę, jak jedzie na wózku żwirową aleją.

pol. Jadwiga zapamiętała wuję, jak wieczorem siadywał na łóżku.

ros. О Наташе он помнил, что она должна вернуться в декабре.

ros. Власть ожидает от фирм, что они будут более мобильны.

ros. Я воображаю о южных ландшафтах, что они выглядят романтично.

ros. В некондиционном огурце интригует нас то, что он бешеный.

$V N_{aq} V I_q \dots, N_x$

pol. Janusz zdawał się Annie nie interesować się tą sprawą.

$V N_{aq} V_q \dots, N_x$

bułg. Той ме заинтересува с това, че ме е сънувал.

bułg. Лекарят ме интригува с това, че предлага хормонално балансиране.

pol. Ptaki zaintrygowały obserwatora tym, jak krążyły wokół domu.

pol. Dziewczyna zainteresowała filmowca niepokojącą obojętnością spojrzenia.

ros. Некондиционный огурец интригует нас тем, что вдруг он бешеный.

$V V_q \dots N_{aq}, N_x$

bułg. Петър го интересува в Мария само това, че е от заможно семейство.

pol. W dziewczynie zainteresowała filmowca niepokojąca obojętność jej spojrzenia.

ros. В некондиционном огурце интригует нас то, что он бешеный.

Istnieje też możliwość wyniesienia syntaktycznego argumentu z q , który ma formę znominalizowaną (a więc ma charakter propozycyjalny), por.:

$V N_x, V_q \dots N V_{aq} \dots$

bułg. Той знаеше за моите проблеми (това), че са сериозни.

bułg. Той знаеше за моя изпит, че беше труден и не го взех.

pol. Brat wiedział o mojej podróży, że się nie udało.

ros. Я слышал о его путешествии, что оно не получилось удачным.

ros. Он только знал о христианстве, что это – религия.

$V N_x, N_{aq} N V_q \dots$

bułg. Той измисли за нея различни глупости.

pol. Staszek wymyślił o Annie kompromitujące ją zdarzenia.

ros. Он выдумывает о ней разные истории.

Por. też przykład z czasownikiem *pooceniał*, który implikuje wiązkę relacji:

$V N_x, N_{aq pl} V_q \dots$

pol. Inżynier pooceniał wsporniki, czy wytrzymają przez kolejne lata.

Czasowniki emotytywne:

$V N_x, N_{aq} V_q \dots (/ V N_x, V_q \dots N_{aq})$

bułg. Дразня се от него като той прави такива глупости.

bułg. Мразя в него (това), че винаги лъже.

bułg. Тревожа се за сина ми, че няма да завърши училището.

bułg. Харесвам в Иван това, че винаги е справедлив.

pol. Boję się Piotra, jak/kiedy patrzy tak na mnie.

pol. Ciotka nienawidziła tych ludzi, jak tak się do niej zwracali.

pol. Niepokoję się tym dzieckiem, jak tak płacze.

pol. Duchowny poirytował się na wiernych, że są często bierni i leniwi.

ros. Я возлюбил его за то, что он был порядочным человеком.

ros. Я возлюбил в ней то, что она никогда не подводила.

ros. Я презирал его за то, что он так поступил с женой.

$V V_q \dots N_{aq}, N_x (/ V N_{aq} V_q \dots, N_x)$

bułg. Харесва ми в Петър това, че винаги е справедлив.

bułg. Впечатлява ме в нея това, че е млада жена с много дързост.

bułg. Тревожи ме в племенника ми (това), че нищо не го интересува.

bułg. Дотегна ми от тези хора като дигат такъв шум.

bułg. Петър ме тревожи с това, че нищо мене го интересува.

bułg. Тя ни безпокои като не се обажда толкова дълго.

bułg. Той ми дотяга като идва тука всеки ден.

pol. Bulwersuje mnie w Piotrze to, jak traktuje swoich bliskich.

pol. Oczarowało nas w nim to, jak sobie poradził z tą trudną sytuacją.

pol. Matkę ucieszyło w synu to, że stał się bardziej odpowiedzialny.

pol. Aktor odstręczał nas, jak grał tak agresywnie.

pol. Narcziarka podekscytowała publiczność, jak/kiedy/gdy dobiegała do mety.

pol. Syn ucieszył rodziców tym, że wziął się ostro do nauki.

ros. Её развеселило во мне то, что она смогла меня разозлить.

ros. В нём меня восхищает то, как он умеет говорить с детьми.

ros. В нём меня шокирует то, что он полностью лишён морали.

ros. Михаил меня очень разочаровал тем, что все деньги вложил в ремонт машины.

ros. Андрей Губин шокировал меня тем, как выглядит сейчас.

Analiza materiału z baz nasuwa wniossek, że nie wszystkie typy rozszczępień są równie częste w językach. Wydaje się, że struktury w rodzaju (typ $V N_x, N_{aq} V_q, \dots$)

bułg. Замечтах за книга, че ще я получа довечера.

bułg. Замислих се за него, как се справя с тази работа.

a także

bułg. Забелязах го да рисува нова картина.

są częste i charakterystyczne dla języka bułgarskiego. Zwłaszcza ostatni zacytowany typ zdań wyróżnia ten język i jest reliktem składni *accusativus cum infinitivo*; być może ten fakt mógł wpłynąć na umocnienie się w systemie zjawiska rozszczępienia argumentów propozycjonalnych różnego typu³⁰.

Zjawisko rozszczępienia argumentu propozycjonalnego może podlegać kolejnemu przekształceniu, polegającemu na nominalizacji zdania realizującego argument propozycjonalny. O strukturach mieszanych por. p. 2.1.3.2.

2.1.3.1.2.2. Kondensacja dwóch pozycji argumentowych.

W zdaniach z predykatami trzymiejscowymi może dochodzić do kondensacji (ściągnięcia) dwóch fraz argumentowych do postaci jednej frazy pluralnej. Zjawisko to występuje wyłącznie w zbiorze czasowników mentalnych, w klasie $P(x, q, r)$ odnoszącej się do takich operacji intelektualnych, jak: porównanie, identyfikowanie, mylenie, przeciwstawianie, koniunkcja itp., a więc do takich, które dotyczą dwóch zbiorów obiektów jednorodnych pod jakimś względem – mających jakąś wspólną cechę, umożliwiającą tego typu działania mentalne. Poświadczane są następujące typy tego zjawiska:

$V N_x, N_{aq, ar, pl} \emptyset_q, \emptyset_r$

bułg. Той често бърка копчета.

bułg. Колебая се между два университета.

bułg. Обърках думите.

pol. Moja rozmówczyni myliła stacje i miasta.

pol. Natalia porównała grupy krwi rodzeństwa.

³⁰ Dystrybucja relikatów dawnej składni acc. cum inf. nie uległa poszerzeniu i obejmuje głównie czasowniki percepcji, jak np. *виждам, чувам*, por. *Чувам го да нее*.

pol. Chłopak rozróżniał twarze poznanych Chińczyków.
 ros. Он отождествил этих героев.
 ros. Они строго разграничивают рабочую и спальную зоны.
 ros. Он уподобляет эти знаки.

$V N_{aq, ar pl \dots} \emptyset_q \emptyset_r N_x$

pol. Przemkowi pomyliły się pedały w samochodzie.
 pol. Konferansjerowi pomieszali się wykonawcy.

Co do typów mieszanych, por. p. 2.1.3.2.

2.1.3.1.2.3. Relacja recyprokalna.

Materiał z obu klas semantycznych zawiera też struktury wyrażające relację recyprokalną. W procesach przekształceń struktur podstawowych wykorzystywane są specyficzne środki gramatyczne, jak refleksywność czasownika (w przypadku, kiedy w podstawie występuje czasownik nierefleksywny) oraz cecha mnogości frazy argumentowej (zazwyczaj $N_{x, aq}$). W przypadku struktur z czasownikiem refleksywnym realizującym predykat w strukturach recyprokalnych pojawiają się leksemy wzmacniające to znaczenie, jak zaimek bułg. (на) себе си, pol. *siebie/sobie*, ros. *друг друга, взаимно*, a także bułg. *взаимно*, pol. *wzajemnie, nawzajem*. Oto przykłady takich typów zdań:

Czasowniki mentalne:

$V N_{x, aq pl rec} \emptyset_q$

bułg. Децата ми се разбират.
 bułg. Приятелите се ценят взаимно.
 pol. Oni się akceptują (nawzajem).
 pol. Dzieci uczą się od siebie nawzajem.
 ros. Молодые люди интересуются друг другом.

$V N_{x pl rec} \emptyset_q \emptyset_r$

bułg. Тези момчета [винаги] се сравняват.
 pol. Koledzy porównywali się ze sobą.
 ros. Они распознали друг друга.

Czasowniki emotywne:

$V N_{x, aq pl rec} \emptyset_q$

bułg. [От този момент] съседите се мразят.
 pol. Ci dwaj [nigdy] się nie lubili.

pol. Dzieci przeraziły się siebie nawzajem.
 pol. Małżonkowie rozczarowali się do siebie (nawzajem) / sobą (nawzajem).
 ros. Они дивились друг другу.
 ros. Они опасались друг друга.
 ros. Они симпатизировали друг другу.

$$VN_{aq, x \text{ pl rec}} \emptyset_q$$

bułg. Те взаимно се дразнят.
 pol. Znajomi się sobie sprzykrzyli.
 pol. Młodzi podobają się sobie.
 ros. Молодые люди нравились друг другу.

$$VN_{x, y \text{ pl rec}} \emptyset_q$$

bułg. [Неочаквано] те се влюбиха (в себе си / взаимно).
 bułg. Младите се харесват (взаимно).
 pol. Bracia pogniwiali się na siebie.
 pol. Młodzi wzajemnie się siebie wstydzili.
 ros. Они стыдятся друг друга.

2.1.3.2. Struktury mieszane

Omówione wyżej procesy przekształcania (kondensacji) argumentów propozycjonalnych są ilustrowane możliwie prostymi przykładami, w których obecne są efekty poszczególnych procesów. Poza tymi strukturami istnieje bardzo wiele przykładów zdań, które powstają w wyniku więcej niż jednego przekształcenia. Określa się je tu jako *typy mieszane*, ponieważ przekształcenia te nie mają jednolitego charakteru. Tak więc na przykład w tej samej strukturze mogą występować rezultaty procesu nominalizacji oraz procesu kondensacji orzeczenia imiennego, nominalizacji i realizacji argumentu propozycjonalnego jedynie przez frazę jednego z argumentów, nominalizacji z rozszczepieniem, nominalizacji ze ściągnięciem fraz do jednej frazy pluralnej itp. W tego typu struktury obfituje materiał ze wszystkich badanych języków. Bogactwo poświadczonych typów skłania do zaprezentowania ich przykładowych wykazów, dlatego też wydzielono poniżej kilka grup, zwracając uwagę na poszczególne procesy, którym towarzyszą jeszcze inne przekształcenia struktury podstawowej. Na stopień skomplikowania struktur i ich ilość ma wpływ przede wszystkim to, że poszczególnym przekształceniom mogą podlegać argumenty propozycjonalne bez względu na ich ilość w strukturze propozycji i usytuowanie w strukturach eksplikacyjnych, a do tego trzeba też dodać możliwość braku wypełnienia poszczególnych

pozycji argumentowych. Wobec bogactwa typów trudno jest ustalić ich kompletne inwentarze, dlatego też ograniczono się do zilustrowania poświadczonych struktur.

2.1.3.2.1. Przykłady typów mieszanych zawierających wyniesiony orzecznik, który może być efektem nominalizacji ($NV...$), a także może być argumentem o takim charakterze ($NV_{aq}...$) otwieranym przez predykat z q .

Czasowniki mentalne:

$V N_x, NV_{aq}... Adj_{Pq} \emptyset_{Vq}$
 $V NV_{aq}... NV_{Pq}... \emptyset_{Vq}, N_x$
 $V NV_q... Adj_{Pq} \emptyset_{Vq}, N_x$
 $V N_x, NV_{aq}... Adv_{Pq} \emptyset_{Vq}$
 $V N_x, NV_q..., NV_{Pr}... \emptyset_{Vr}$
 $V N_x, NV_{aq}^{ar pl}... Adj_{Pq, r pl} \emptyset_{Vq, r}$
 $V N_x, NV_{aq}..., NV_{Pq}..., \emptyset_{Vq}$

Czasowniki emocywne:

$V N_x, NV_{aq}... NV_{Pq} \emptyset_{Vq}$
 $V NV_q... NV_{Pq} \emptyset_{Vq}, N_x$
 $V NV_{Pq}... N_{aq} \emptyset_{Vq}, N_x$
 $V NV_q... Adj_{Pq} \emptyset_{Vq}, N_x$

2.1.3.2.2. Przykłady typów mieszanych z frazą N_a jako jedyną reprezentacją argumentu propozycyjnego oraz frazą – efektem nominalizacji, a także z brakiem wypełnienia argumentu propozycyjnego w różnych klasach predykatów i różnych konfiguracjach ($\emptyset$), np.:

$V N_x, N_{aq} \emptyset_q, NV_r...$
 $V N_x, NV_q..., N_{ar} \emptyset_r$
 $V N_x, N_{aq pl} \emptyset_q, NV_r pl...$
 $V NV_q..., N_x, N_{ar} \emptyset_r$
 $V N_{aq} \emptyset_q..., N_x, NV_r...$
 $V NV_p..., N_x, N_{aq} \emptyset_q$
 $V N_{ap} \emptyset_p, N_x, NV_q...$

2.1.3.2.3. Przykłady typów mieszanych z rozszczepieniem argumentu propozycyjnego oraz frazami – efektami procesów nominalizacyjnych; także z brakami wypełnień pewnych pozycji:

Часовници mentalne:

$V N_x, N_{aq} NV_q \dots$
 $V N_x, NV_q \dots N_{aq}$
 $V N_x, NV_{aq} \dots N_{aq} \emptyset_q$
 $V N_{aq} NV_q \dots, N_x$
 $V NV_q \dots N_{aq} N_x$
 $V N_x, N_{aq} NV_q \dots, \emptyset_r$
 $V N_{ap} NV_p \dots, N_x, V_q \dots$
 $V N_{ap} V_p \dots, N_x, NV_q \dots$

Часовници emotywne:

$V N_x, N_{aq} NV_q \dots$
 $V N_x, NV_q \dots N_{aq}$
 $V N_{aq} NV_q \dots, N_x$
 $V NV_q \dots N_{aq} N_x$
 $V N_{aq} NV_q \dots, N_{xpl}$
 $V N_{aq} NV_q \dots, N_x, \emptyset_r$
 $V N_{ap} NV_p \dots, N_{xpl} \emptyset_q$

2.1.3.2.4. Przykłady typów mieszanych z kondensacją – ściągnięciem dwóch fraz argumentowych oraz frazami – efektami procesów nominalizacyjnych, a także z realizacją orzecznika jako reprezentanta pozycji argumentu propozycjonalnego.

Часовници mentalne:

$V N_x, NV_{q, r pl} \dots$
 $V NV_{q, r pl} \dots, N_x$
 $V N_x, NV_{aq^* ar pl^*} \dots Adj_{pq, r pl} \emptyset_{Vq, r}$

2.1.3.2.5. Ilustracja typów mieszanych.

Часовници mentalne:

$V N_x, NV_{aq} \dots N_{aq} / V N_x, N_{aq} NV_{aq} \dots$

bułg. Учителката вижда в това дете големи възможности.

bułg. Авторът доизмисли за главния герой няколко нови случки.

bułg. Подозирам приятеля си в изневеря.

pol. Ojciec odkrywał u swoich dzieci prawdziwe lub urojone zdolności.

pol. Podejrzewam przyjaciela o zdradę.

ros. Улавливаю в нём способности к искусству.
 ros. Россияне видят в Газзаеве замену Капелло.
 ros. Она подозревает мужа в измене.

$V N_x, NV_{aq} \dots Adj_{Pq} \emptyset_{Vq}$

bułg. Прецених началния цъфтеж на фуксията като твърде слаб.
 pol. Sędzia uznał aresztowanie za bezprawne.
 pol. Oceniałam to zdarzenie jako skandaliczne.
 ros. Комиссия признала арест законным.
 ros. Встречу в Бресте Андрияха запомнил как самое яркое.
 ros. Люди оценивают отношения как стабильные.

$V NV_{aq} \dots NV_{Pq} \dots \emptyset_{Vq}, N_x$

bułg. Тази ситуация ми се струваше като измислица.
 pol. [W tych czasach] dobrobyt zdawał się wielu Brazylijczykom fikcją.
 ros. Его поступок кажется мне глупым.
 ros. Жизнь иноков показалась ему приятной.

$V N_{aq} NV_{Pq} \dots \emptyset_{Vq}, N_x$

bułg. Тази история ми се струва голяма измисльотина.
 pol. Sytuacja wydawała mi się absurdem.
 ros. Австралия казалась мне выдумкой.

$V NV_{aq} \dots Adj_{Pq} \dots \emptyset_{Vq}, N_x$

bułg. Пребиваването в този град ми се струваше приятно.
 pol. Pobyt w tym mieście wydał mu się przyjemny.
 ros. Жизнь иноков показалась ему приятной.

$V NV_q \dots N_x, N_{ar} \emptyset_r$

pol. Obecność robactwa w bloku kojarzyła się mieszkańcom z sympatycznym staruszkiem.

$V N_{aq} \emptyset_q, N_x, NV_r \dots$

pol. Kojarzyliśmy się ludziom ze zbórkami puszek.

$V N_{ap} \emptyset_p, N_x, NV_q \dots$

bułg. Цветята ни напомниха за старите обичаи.
 pol. Drogie i zbyt kosztowne meble na wystawie uprzytomniły zwiedzającemu rozrzutność francuskiej arystokracji.
 ros. Эти портреты напомнили нам о прежних обычаях.

$$V NV_p \dots, N_x, N_{aq} \emptyset_q$$

bułg. Тези събития ми напомниха за съседката ми.

pol. Krzyk dziecka przypomniał Annie o Zosi.

ros. Случай в Мадриде напомнил мне о Гарсиа Лорке.

$$V NV_p \dots NV_p \dots, N_x, V_q \dots$$

pol. Swoim przebiegiem to wydarzenie przypomniało obserwatorom (to), jak powstaje powódź.

ros. Своей структурой данное явление напоминает мне то, как устроены кристаллы.

Часовници емотивне:

$$V N_x, NV_{aq} \dots NV_{pq} \dots \emptyset_{Vq}$$

bułg. Неговия жест Петър чувстваше като упрек.

pol. Niewymienienie swojego nazwiska Piotr odczuł jako upokorzenie.

ros. Я ненавижу такие поступки как проявление невежества.

$$V NV_{aq} \dots NV_{pq} \dots \emptyset_{Vq}, N_x$$

bułg. Поведението на Илия ме огорчи като липса на добро възпитание.

pol. Zachowanie Pawła mnie martwi jako przejaw złego wychowania.

ros. Речь Ивана удивила меня своей прямоотой.

$$V N_x, NV_q \dots N_{aq}$$

bułg. Ненавиждам в него ината.

pol. Nienawidzę w nim ciągłego sprzeciwu.

pol. Złości mnie w tym człowieku obłuda.

ros. Нина возлюбила в нём постоянство.

ros. Её резвость и поминутные проказы восхищали отца.

$$V N_{aq} NV_q \dots, N_x$$

bułg. Това дете ме безпокои със своите въпроси.

bułg. Цветанка ме радва със своите успехи.

bułg. Този човек силно ме разгневи с това грубо и дебелашко напомняне.

bułg. Управителят съблазни сестра ми с изгодно предложение за работа.

pol. Ten człowiek mnie złości swoją obłudą.

pol. Adam irytował wiele osób swą dociekliwością.

pol. Mieszkańcy slumsów przygnębiają pracowników socjalnych bezradnością.

pol. Rodziców ucieszy nowy plac zabaw dla dzieci.

ros. Он смущал многих откровенной загадкой облика.

ros. Ольга возмущает меня своим поведением.

ros. Он обеспокоил меня своим коротким замечанием.
 ros. Журналистка сконфузила ведущего правдой о событиях в Киеве.

$V NV_q \dots N_{aq} N_x$

bułg. Ядосва ме в него инатът.
 bułg. Тревожи ме в него пълно безразличие.
 pol. Złości mnie w tym człowieku obłuda.
 pol. Jakuba rozgniewała w żonie jej niedostępność.
 ros. В ней меня разозлила полная инфантильность.
 pol. В нём меня смущала безграмотность.

$V N_{aq} NV_{pq} \dots O_{Vq} N_x$

bułg. Необикновено дърво пред къщата ни удивлява като естествен символ на тяхната дълбока духовна връзка.
 pol. Wieżowce na brzegu Dunaju zadziwiałły turystów jako niezwykle osiągnięcie architektoniczne.
 ros. Эти замки поражали туристов как символ своей эпохи.

2.1.4. Podsumowanie

2.1.4.1. Zastosowanie modelu eksplikacyjnego, w którym jawnie sformułowano kryteria klasyfikacyjne, pozwoliło na kompletowanie zbiorów struktur zdaniowych dopuszczalnych przez poszczególne jednostki (jednostki hasłowe). Analiza wykazała bogactwo struktur, w tym takich, które są efektem różnych procesów kondensacyjnych o różnym stopniu redukcji treści struktur podstawowych oraz efektem innych przekształceń podstawowej struktury zdaniowej. Ten bogaty inwentarz struktur potwierdza też hierarchiczność jako cechę zbiorów zdań charakteryzujących każdą z jednostek. Na bogactwo typów składa się także fakt istnienia struktur mieszanych, poświadczających przekształcenia, które są efektem kilku zachodzących procesów przekształceń. Zakres opisu przyjęty w opracowaniu jest szerszy niż w wielu pracach poświęconych walencji, ponieważ przy określaniu kształtu struktury argumentowej (ilości otwieranych pozycji) często dominującym kryterium jest stwierdzana w strukturach formalnych obligatoryjność/fakultatywność pozycji argumentowych, a kryteria semantyczne często nie są pogłębione. Przyjęcie modelu, w którym podstawą dla określenia cech predykatów jest rozpoznanie ich obligatoryjnych cech semantycznych w skali danej klasy, pozwala uściślić kryteria oraz przeprowadzać analizę w sposób eksplicytny. Tak na przykład świadomość obligatoryjnych cech semantycznych klas pozwoliło wykazać i uwzględnić interesujące zjawiska graniczne, które zachodzą

między pozycjami intensjonalnymi i ekstensjonalnymi członów w pewnych typach zdań. Objęcie ich opisem jako elementów zbiorów dopuszczalnych typów struktur zdaniowych realizujących argumenty propozycyjalne poszerzyło obszar badania.

2.1.4.2. Analizując czasowniki – odrębne jednostki znaczeniowe dwóch klas semantycznych (czasowników mentalnych oraz czasowników emotywnych) – skupiono się w tym rozdziale na zjawiskach zachodzących w składniku propozycyjalnym, a więc składniku, który wyznacza dla każdej jednostki strukturę predykatowo-argumentową. Analiza taka pozwala na podsumowanie obserwacji dotyczących podobieństw i różnic między obydwoma klasami semantycznymi na poziomie eksplikatywnym oraz formalnym, dotyczącym organizacji syntaktycznej zdań.

2.1.4.3. Różnice semantyczne między klasami.

Czasowniki mentalne:

1. Czasowniki mentalne charakteryzuje specyficzna dychotomia struktur semantycznych, w których argument propozycyjalny odnosi się (/ argumenty propozycyjalne odnoszą się) do stanów / procesów mentalnych (sądów) lub do działań (operacji) intelektualnych argumentu przedmiotowego x (o cechach [+Anim] [+Hum]). Fakt ten wiąże się ze stanowością vs agentywnością implikowaną przez czasownik, co pozwala na scharakteryzowanie pozycji argumentowej x -a jako pozycji *experienter* lub pozycji *agens*.

2. Podzbiór jednostek odnoszących się do operacji mentalnych charakteryzuje wielość typów funkcji, przede wszystkim ich rozbudowanie, jeśli chodzi o ilość otwieranych pozycji argumentowych (charakterystyczne są w nim predykaty trzymiejscowe z dwoma argumentami propozycyjalnymi).

3. Stwierdzona została też obecność typów predykatów, które odnoszą się do wiązek relacji mentalnych. Ta ostatnia cecha wiąże się z występowaniem implikowanej mnogości, która przejawia się w realizacjach formalnych argumentów propozycyjalnych jako ciągi zdań lub obligatoryjnie (morfologicznie) wyrażana mnogość jako cecha fraz nominalnych (efektów nominalizacji lub wyniesienia wiązek argumentów).

4. Dokumentowane są specyficzne kondensacje struktury zdaniowej w postaci kumulacji dwóch fraz argumentowych w ramach jednej frazy pluralnej.

Czasowniki ematywne:

1. W klasie czasowników ematywnych w charakterystyczny sposób przejawia się przyczyna/źródło emocji wpisana w strukturę semantyczną tych predykatów i obecna

jako argument propozycjonalny. Ta cecha także w specyficzny sposób dochodzi do głosu poprzez zjawiska wskazujące na nieostrą granicę między pozycją intensjonalną i ekstensjonalną zdań podrzędnych oraz ich postaci skondensowanych (fraz nominalnych). Analiza pozwoliła na objęcie opisem nietypowych realizacji pozycji argumentu propozycjonalnego – w specyficznych warunkach pozycje ekstensjonalne wypełniają funkcję argumentową.

2. Klasa czasowników emotywnych jest w większym stopniu homogeniczna – mniejsza jest w niej ilość typów predykatów i przekształceń struktur podstawowych w porównaniu z klasą czasowników mentalnych.

3. Interesujące i wskazujące na różnicę semantyczną między obydwoma klasami jest też przejawianie się implikowanych przez czasownik wiązek stanów emocjonalnych. Poświadczone są struktury, w których wielość takich stanów może mieć tę samą (jedną) przyczynę, w związku z czym pluralność występuje jako cecha fraz odnoszących się do wielu obiektów – nośników stanów emocjonalnych, a nie jako wiązka predykcji objawiającej się szeregiem propozycji oraz pluralnością we frazie realizującej pozycję argumentu propozycjonalnego w przypadkach procesów kondensacyjnych, co występuje w wypadku predykatów mentalnych.

2.1.4.4. Różnice między klasami rzutujące na płaszczyznę formalną zdań

Badanie pozwoliło na skonfrontowanie materiału z obu zbiorów, jeśli chodzi o lokalizację argumentów w strukturze zdaniowej, a więc w zakresie zjawisk diatezy. Zjawiska te, rozpatrywane z perspektywy ogólnych cech badanych języków, potwierdzają pewne prawidłowości dotyczące lokalizowania pozycji argumentowych, a więc: ustabilizowaną pozycję dla argumentów agentywnych w pozycji frazy podmiotowej oraz labilną pozycję argumentów typu *experienter* – są one sytuowane w podmiocie lub w pozycji dopełnień.

W klasie czasowników mentalnych argument *x* jest lokalizowany najczęściej w pozycji podmiotowej, wśród czasowników emotywnych pozycja tego argumentu jest labilna – występuje on w pozycji podmiotowej lub poza podmiotem.

Bardzo ciekawe jest występowanie w obu klasach par czasowników różniących się lokalizacją *x*-a oraz (często) cechą refleksywności jednego z czasowników – pozwala to na wyróżnienie odrębnych typów, których dystrybucja jest odmienna w obu klasach. O ile w klasie czasowników mentalnych pary typu *Kojarzę q z r. vs Kojarzy mi się q z r.* nie są zbyt liczne, to czasowniki ematywne z dużą regularnością poświadczają typ *Anna cieszy się, z tego, że q. vs Annę cieszy to, że q.* Różnicę semantyczną można ewentualnie wiązać ze zdaniami, w których predykat może dopusz-

czać interpretację jako jednostki otwierającej pozycję dla agentiwu, jak np. pol. *przypominać sobie*, ros. *дѹмать*₂. W przypadku lokowania frazy odnoszącej się do *x-a* w pozycji poza podmiotem może dochodzić do deagentywizacji i w konsekwencji zdanie interpretowane jest jako odnoszące się do zdarzenia, które zachodzi samoistnie, na co wskazują takie wyrażenia, jak *samo*, *nagle*, *niespodziewanie*, por. np.:

Przypomniałam sobie, że mam tę sprawę dzisiaj załatwić. *vs*

Przypomniało mi się, że mam tę sprawę dzisiaj załatwić. – (Samo) mi się przypomniało, że...

Zamarzyłam o tym, aby odpocząć. *vs*

(Nagle/niespodziewanie) mi się zamarzyło, aby odpocząć³¹.

W przypadkach, kiedy czasownik otwiera pozycję argumentową dla experiencera, takie zjawisko oczywiście się nie pojawia, możliwe są ewentualnie różnice stylistyczne oraz wykorzystanie odmiennych cech struktur zdaniowych na poziomie tekstu.

2.1.4.5. Podobieństwa i różnice w perspektywie konfrontatywnej

W analizowanych zbiorach czasowników z trzech języków w przeważającej ilości przypadków występują możliwe bliskie sobie semantycznie jednostki. Zbiory nie są jednak w pełni paralelne, przy czym zgodnie z przyjętymi kryteriami opisu ważne są te przypadki, w których asymetrie wynikają z odmiennych procesów gramatyzacji pewnych kategorii semantycznych. Różnice te mogą wynikać z braku występowania pewnego typu klasy w systemie językowym lub z różnic w dystrybucji danej kategorii. W takich wypadkach odpowiednikami jednostki języka A mogą być parafrazy o cechach analitycznych w języku B. Zjawiska tego typu w badanym materiale są efektem różnic w zakresie klas aspektualnych między językami i zostały omówione w rozdz. 3., p. 3.2.1.

Konfrontatywna analiza zachodzących procesów kondensacyjnych pozwala stwierdzić, że istnieją bardzo duże analogie, jeśli chodzi o przejawianie się cech semantycznych badanych klas. Dotyczy to wypunktowanych wyżej zjawisk i należy to wiązać zarówno z analogicznymi cechami zasobów leksykalnych tych języków, jak i z zasobem typów struktur syntaktycznych.

Zwracają uwagę także struktury języka bułgarskiego, będące efektem rozszczepienia argumentów propozycjonalnych typu:

bułg. *Аз си спомням Йордан да стои на бюрото си и да пише.*

³¹ Omawiane zjawisko różnic diatezy w parach czasowników charakteryzuje też inne klasy otwierające pozycję dla agentiwu, np. *zrobić*, por. np. *Tak mi się to zrobiło. / Tak mi się powiedziało. / Samo mi się to zrobiło / powiedziało.* Co do dalszych szczegółów tych procesów w języku bułgarskim i polskim por. (Korytkowska 1990).

stanowiącego relikht składni *acc. cum inf.* Zachowanie tego typu składni poszerza inwentarz konstrukcji o analogicznych cechach z *като/как*, por. np.:

bułg. *Аз си го спомням като/как стои на бюрото си и пише.*

Ważnym wnioskiem jest więc to, że różnice konfrontatywne przejawiają się głównie w strukturach formalnych – mają charakter idiomatyczny.

Znaczne różnice między językami dotyczą zjawisk diatezy, przeciwstawiając sobie język polski i rosyjski – jeden z typów w klasie czasowników mentalnych ma znacznie szerszą dystrybucję w języku rosyjskim. Pozycja języka bułgarskiego jest w tym względzie izolowana, ponieważ ten różniący polski i rosyjski typ diatezy w nim nie występuje. Por. też niżej, p. 2.2.

* * *

Podsumowując, zastosowany model pozwala na objęcie systematycznym opisem bogactwa procesów przekształceń struktur podstawowych (wyjściowych). Uwzględnienie cech semantycznych badanych klas czasowników umożliwia wyeksponowanie w obrębie cech składnika propozycjonalnego zjawisk, które są przejawem tych właśnie cech i są cechami różnicującymi klasy semantyczne czasowników. Model opisu pozwala także na wyróżnienie zjawisk idiomatycznych, niemających podłoża semantycznego. Usystematyzowaniu podlegały też procesy kondensacyjne. Jeszcze raz należy zaznaczyć, że wiele z analizowanych zjawisk skutkuje powstawaniem struktur zdaniowych, które w zróżnicowany sposób umożliwiają wykorzystanie w procesach nadawania propozycji pożądanego przez nadawcę rozczłonkowania tematyczno-rematycznego. Ten kompleks zjawisk jest już zagadnieniem wykraczającym poza przyjęty zakres opisu.

2.2. Walencja czasowników mentalnych w aspekcie realizacyjnym

W kolejnych punktach zostaną przedstawione i omówione schematy eksplikacyjne zdań ufundowanych na predykatkach wyższego rzędu, realizowanych przez czasowniki mentalne współczesnego języka bułgarskiego, polskiego i rosyjskiego. Poniższe wykazy zawierają informację o typach odnotowanych w materiale źródłowym form syntaktycznych, a także o dopuszczających je jednostkach czasownikowych. Następnie materiał zostanie omówiony pod względem porównawczym, w odniesieniu do trzech języków słowiańskich, tak aby w punkcie 2.4. omówić właściwości walencyjne czasowników należących do dwóch klas leksykalno-semantycznych.

Wszystkie odnotowane w zebranych materiale typy konstrukcji syntaktycznych zgodnie z założeniami składni eksplikacyjnej są traktowane jako reprezentacje właściwości walencyjnych predykatu (czasownika w pozycji orzeczenia). Postać towarzyszących komplementów ma zwykle różnorodny charakter, co dotyczy zarówno planu treści, jak i planu formy konstrukcji składniowej. W pierwszym przypadku chodzi o liczbę i status (przedmiotowy lub sentencjonalny) towarzyszących pojęć, tworzących wraz ze znaczeniem predykatu pojęcie złożone, zawarte w całej strukturze zdaniowej. W drugim przypadku chodzi o dopuszczalne przy danym predykatie (a raczej predyktorze – jednostce leksykalnej w funkcji predykatu) gramatyczne formy realizacji komplementów. W kolejnych sekcjach zostaną omówione dystrybucyjne możliwości i ograniczenia czasowników mentalnych i emotywnych pod tymi dwoma względami. Szczególna uwaga zostanie przy tym zwrócona na realizacyjny aspekt zjawiska walencji, a mianowicie na regularność występowania poszczególnych form syntaktycznych w każdej klasie czasowników.

2.2.1. Realizacja struktur propozycjonalnych

Klasa semantyczna czasowników mentalnych nie jest jednorodna. Na przykład w wydany pod redakcją L. G. Babienko słowniku *Rosyjskie zdania czasownikowe* (2002) wyodrębniono dziesięć typów predykatów czasownikowych, należących do grupy semantycznej „działalność intelektualna”. Każdy typ jest ufundowany na określonej funkcji umysłu, a te funkcje to: 1) postrzeganie; 2) rozumienie; 3) poznanie; 4) myślenie; 5) porównanie; 6) wybór; 7) decyzja, postanowienie; 8) przypuszczenie/wyobrażenie; 9) określenie; 10) sprawdzanie. Na poziomie struktur propozycjonalnych znajduje to wyraz w kilku typach upojęciowienia sytuacji ufundowanej na czynności, stanie lub procesie mentalnym. Większość tych typów w obrębie badanych języków ma charakter ogólny, częściowo charakter uniwersalny. Niżej jest przytoczony wykaz wszystkich wyodrębnionych struktur propozycjonalnych z *verbum cogitandi* w pozycji predykatu konstytuującego wraz z przykładami zdań pochodzących z trzech korpusów (zob. też p. 2.1.1.).

$P(x, q)$

JĘZYK BUŁGARSKI:

Учениците изучават (това), как правилно да се грижат за пчелите.

Наумих си (това), че ще ти помогнат.

Вече тогава се ориентирах (в това), че бих рекорда.

Повярвах (в това), че мога всичко.

Той веднага съобрази (за това), че ще спечели.

JĘZYK POLSKI:

Klient kancelarii prawnej przemysłał to, że wiele zaniedbał w swoim życiu.
 Sędzia przewiduje, że pod sądni przysporzą kłopotów.
 Adam wspominał, że podczas wyjazdu na Bali było pięknie.
 Inspektor zanegował, po co ktoś wykonał te czynności.
 Dopuszczam, że Wałęsie uda się jeszcze i ten manewr.

JĘZYK ROSYJSKI:

Теперь я вижу, что погибель моя неминуема!
 Маша знает, что делать.
 Он осмысливает всё, что происходит в стране и в мире.
 Человек осознаёт, что его участие в революции ничего не значит.
 Он рассматривает, что собой представляет эксперимент, каковы его функции.
 Меня как осенило, что не убийца, а убитый виноват.

$$P(x, q, r)$$

JĘZYK BULGARSKI:

Всички асоциират това, което стана в Мосул, с това, което стана в Сирия.
 Заколебах се дали да отида на море или да остана вкъщи.
 Категоризирах прагматизма като пълнокръвна метафизическа система.
 Колебах се дали да отида на почивка или да остана вкъщи.
 Това, което твърдят учените, професорът противопоставя на това, което говори
 Борянов.

JĘZYK POLSKI:

Rzecznik dointerpretował postępowanie rządu tak, że jest ono korzystne dla kraju.
 To, co ustalili, uczony konkludował tak, że problem jest nierozwiązalny.
 Anna pomyliła to, że mama męża mówiła dziwne rzeczy, z tym, że teściowa jej nienawidzi.
 Ekspert przeciwstawił to, że dzieło sztuki jest cenne temu, że znawcy określili je jako bez-
 wartościowe.
 Z tego, co powiedziała, specjalista wychwycił (to), że potrzebuje fachowej pomocy.

JĘZYK ROSYJSKI:

То, как устроено мышление, он связывает с тем, как мы понимаем мир вокруг нас.
 То, что делегация не будет участвовать в заседании, он мотивирует тем, что условия
 были неприемлемыми.
 То, что мой парень не хочет половых контактов, он обосновывает тем, что он бережёт
 свое здоровье.

То, как реализуется данный процесс, он противопоставляет тому, как функционируют динамические системы.

Н. Б. Зейдер различает то, как понимается общий объект гражданского процессуального правоотношения, и то / от того, как понимается специальный объект.

P (p, x, q)

JĘZYK BULGARSKI:

Това, което каза Липунов, доизясни ми (това), че програмата за изчисляване на орбитата е предала неверни данни.

Това, което се видя, му напомни (за това), че е забравил да купи газ за запалката си.

Това, което се случи днес, ми обясни това, което тя каза вчера.

Това, което се случи, припомни на дядото тинейджърските години.

Това, което се случи днес, разясни ми това, което тя каза вчера.

JĘZYK POLSKI:

To, że korespondował z uczonymi w czasie konfliktu zbrojnego, przekonało Jana, że [nawet w najtrudniejszych czasach] znajdują się ludzie gotowi zajmować się czystą nauką.

To, co o Iraku napisał dziennikarz militarysta, uprzytomniło miłośnikom Ameryki, do czego służy żołnierze.

To, że na Misterium Męki Pańskiej na Cytadłę w Poznaniu przybyły ogromne tłumy, uświadomiło obserwatorom, jak bardzo ludzie, [zajęci na co dzień swoimi sprawami], [w przededniu Wielkiej Nocy] łakną głębszego przeżywania tajemnicy.

To, że zwierzęta były głodne, uzmysłowiło rolnikowi (to), że zaniedbał obowiązki.

To, jak potoczyły się losy tego człowieka wyjaśnia/wyjaśniło nam, że nie wolno żyć tylko dla siebie.

JĘZYK ROSYJSKI:

То, что произошло в Мадриде, напомнило нам о том, что сегодня жертвой террористического нападения может стать любая страна и по существу любой человек на земле.

То, что процесс передачи возбуждения от одного иона эрбия другому относительно медленный, объясняет нам слабую эффективность возбуждения эрбия.

То, что мы прочитали документацию, прояснило нам, как происходил процесс.

То, что написано в документе, раскрывает нам его действия / его мотивы.

То что происходит сегодня, убеждает нас, что и сейчас монастыри – это островки цивилизации духовной и социальной.

$$P(x, y, q)$$

JĘZYK BUŁGARSKI:

Разузнах от познатите, къде продават евтини билети.

Вярвам на Ана, че не ме излъга.

Научих от Иван (за това), че утре ще имаме хубав концерт.

[Товага] понаучих от Иван (това), че с такива хора трябва да внимавам много.

JĘZYK POLSKI:

Julian dowiaduje się od Bolka, dlaczego on sam się bronił.

Anna dowiedziała się od siostry (o tym), że kobieta ma na imię Karin.

[Tamtego dnia] Ustinov dowiaduje się od ambasadora USA (o tym), że Rosjanie szykują tajną operację.

Anna wierzy mężowi, jak/gdy/kiedy mówi o swoich sukcesach.

Młody działacz partyjny wierzy starszym we wszystko, co mówią.

JĘZYK ROSYJSKI:

Мы верим Устинову, что «Курск» погиб от столкновения с подводной лодкой.

Она у соседей узнала, что он вдовец.

Он проведал у женщины, что на хуторе есть ещё один двор.

Гриша разузнал у соседки, что она обожает пить чай.

Нечаянно узнаёт она от инвалида, служившего в одном полку с Евгением, что любовник её давно женат на богатой дворянке.

$$P(x, q, t)$$

JĘZYK BUŁGARSKI: BRAK

JĘZYK POLSKI:

Anna całą noc przedumała, jak będzie wyglądała jej przyszłość.

Kilka godzin przemarzyła, dokąd to pojedzie, [gdy będzie dorosła].

Całe rekolekcje kleryk przemedytował, jak będzie wyglądała jego przyszłość, jakie ma powołanie.

JĘZYK ROSYJSKI:

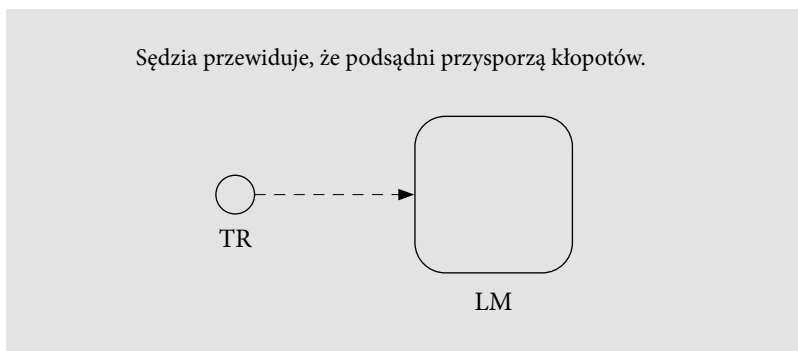
Он всю ночь продумал, как вести себя после похорон.

Он всю ночь промедитировал над тем, как устроено мироздание.

Он всю ночь промечтал о том, что его ждёт.

Jak widzimy, w materiale językowym realizują się cztery typy struktur propozycjonalnych (piąty typ można potraktować jako pewną modyfikację pierwszego). Typ $P(x, q)$ oznacza językowe profilowanie czynności, stanu, procesu mentalnego jako relacji dwóch elementów, a mianowicie intencjonalnie ukierunkowanej od x do q . Struktura ta oznacza, że aktywny podmiot przeżywa pewien stan, dokonuje pewnych operacji myślowych, którego/których przedmiotem jest pewien stan rzeczy. Znajduje to wyraz w notacji struktury propozycjonalnej, gdzie P jest predykatem, x – argumentem przedmiotowym (experiercerem), a q – argumentem propozycjonalnym (przedmiotem refleksji). Fakt, że drugi argument przy predykanie mentalnym ma charakter propozycjonalny, ma znaczenie kluczowe, gdyż wskazuje na przynależność czasowników mentalnych do klasy predykatów drugiego (czy też wyższego) rzędu, tzn. takich, które wymagają obecności zależnych od nich propozycji (co najmniej jednej). Odzwierciedla to specyficzną intencjonalność sfery stanów i czynności mentalnych, pozwalając oddzielić je np. od czynności fizycznych, których kategoryzacja realizuje się według innego modelu: $P(x, y)$ lub $P(x, y, z)$, czyli z udziałem co najmniej dwóch argumentów przedmiotowych. Stany i czynności mentalne nie stanowią relacji między osobą a rzeczą – intencjonalne (w duchu fenomenologii) nastawienie podmiotu dotyczy stanów rzeczy (zdarzeń, sytuacji, sekwencji zdarzeń itd.). Znalazło to wyraz w niektórych dotychczasowych opracowaniach leksykograficznych, m.in. w *Słowniku syntaktyczno-generatywnym czasowników polskich* pod redakcją K. Polańskiego (1980–1992) oraz w *Praktycznym słowniku łączliwości składniowej czasowników polskich* S. Mędaka (2005), choć inne stanowisko, jak zaznaczono już w rozdziale 1.2., zajmują badacze moskiewskiej grupy badawczej.

Wykorzystując pojęcia trajektora i landmarka z gramatyki kognitywnej (zob. Langacker 2008), sytuacje tego typu można przedstawić następująco:

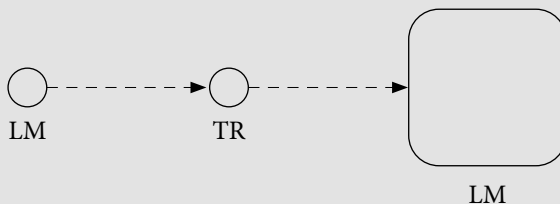

Sytuacja czynności mentalnej / stanu mentalnego w zasadzie ma charakter społeczny, tzn. nie przewiduje innych osób – chodzi o procesy refleksyjne w umyśle człowieka³². Jednakże istnieją sytuacje, w których inni przyczyniają się do tego, że np. ktoś wie. Szczególnie interesuje nas taki typ sytuacji, gdy podmiot zdobywa wiedzę dzięki zwracaniu się do innych osób. W znaczeniu takich wyrazów istnieje także element komunikacji, wymiany słownej. Tak jest np. w zdaniu:

Anna dowiedziała się od siostry (o tym), że kobieta ma na imię Karin.

Czasownik *dowiadawać się/dowiedzieć się* wskazuje na posiadanie wiedzy zdobytej w trakcie rozmowy. Inny polski czasownik: *wywiadywać się/wywiedzieć się* eksponuje experiencera jako aktywnie działający podmiot w sytuacji komunikacyjnej, na co też wskazuje definicja tego wyrazu w słowniku: 'wypytywać się, zbierać/zebrać informacje, dowiadawać się/dowiedzieć się czegoś'. Taki charakter mają np. rosyjskie czasowniki *вызнавать/вызнать*, *проедывать/проедать*, *разуживать/разуживать*, a także ich bułgarski odpowiednik: *разуживам/разуживая*.

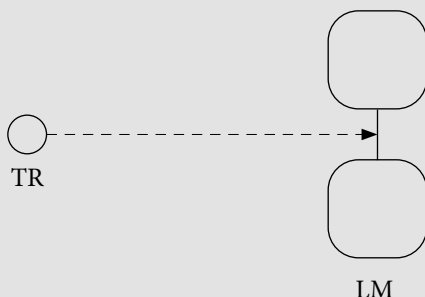
Anna dowiedziała się od siostry (o tym), że kobieta ma na imię Karin.

Trzeci typ propozycjonalny, czyli $P(x, q, r)$, rzutuje na sytuację, w której przedmiotem refleksji są dwa stany rzeczy. Realizujące tę strukturę semantyczną zdania są ufundowane na predykatkach porównywania, zestawienia, przeciwstawienia, utożsamienia, konkludowania itp. Schematycznie sytuacje tego rodzaju można przedstawić następująco:

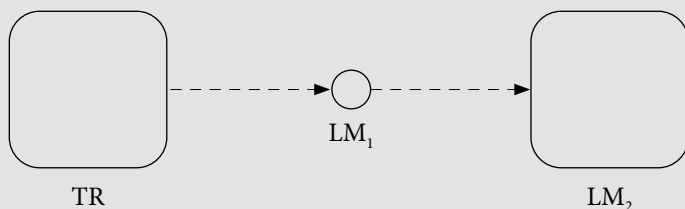
³² W związku z tym istnieje aforyzm: „Gdy mówimy, jesteśmy wśród innych ludzi, a gdy myślimy, jesteśmy w samotności”.

Z tego, co pan powiedział, wnioskuję, że jest pan chory psychicznie.

Czwarty typ propozycjonalny także ma charakter trzymiejscowy: $P(p, x, q)$. Experiencer znajduje się tu na drugim miejscu, co oznacza, że jego refleksja została uwarunkowana przez inne stany rzeczy. W tym przypadku experiencer nie jest źródłem czy inicjatorem czynności mentalnej/stanu mentalnego, która/który ma charakter reaktywny, wywołany przez inne zajścia. Można to pokazać schematycznie:

To, że zwierzęta były głodne, uzmysłowiło rolnikowi (to),
że zaniedbał obowiązki.

O regularności realizacji powyższych struktur propozycjonalnych w klasie czasowników mentalnych świadczą dane ilościowe, otrzymane poprzez analizę opracowań trzech języków. Zostały one przedstawione w poniższych tabelach.

Liczba czasowników realizujących poszczególne struktury propozycyjne
(język bułgarski)

Lp.	Schemat eksplikacyjny	Liczba czasowników			
1	$P(x, q)$ [diateza podstawowa]	203	212	79,0%	82,5%
2	$P(x, q)$ [diateza pochodna]	9		3,5%	
4	$P(x, q, r)$ [diateza podstawowa]	34	34	13,2%	13,2%
5	$P(x, q, r)$ [diateza pochodna]	0		0%	
6	$P(p, x, q)$	7		2,7%	
7	$P(x, y, q)$	4		1,6%	
8	$P(x, q, t)$	0		0%	
Razem		257		100%	

Liczba czasowników realizujących poszczególne struktury propozycyjne
(język polski)

Lp.	Schemat eksplikacyjny	Liczba czasowników			
1	$P(x, q)$ [diateza podstawowa]	174	191	70,2%	76,7%
2	$P(x, q)$ [diateza pochodna]	17		6,5%	
4	$P(x, q, r)$ [diateza podstawowa]	43	48	17,3%	19,3%
5	$P(x, q, r)$ [diateza pochodna]	5		2,0%	
6	$P(p, x, q)$	5		2,0%	
7	$P(x, y, q)$	2		0,8%	
8	$P(x, q, t)$	3		1,2%	
Razem		249		100%	

Liczba czasowników realizujących poszczególne struktury propozycjonalne
(język rosyjski)

Lp.	Schemat eksplikacyjny	Liczba czasowników			
1	$P(x, q)$ [diateza podstawowa]	219	273	67,4%	84%
2	$P(x, q)$ [diateza pochodna]	54		16,6%	
4	$P(x, q, r)$ [diateza podstawowa]	36	37	11,1%	11,4%
5	$P(x, q, r)$ [diateza pochodna]	1		0,3%	
6	$P(p, x, q)$	7		2,2%	
7	$P(x, y, q)$	5		1,5%	
8	$P(x, q, t)$	3		0,9%	
Razem		325		100%	

Liczba czasowników realizujących poszczególne struktury propozycjonalne
(dane sumaryczne z trzech języków)

Lp.	Schemat eksplikacyjny	Liczba czasowników			
1	$P(x, q)$ [diateza podstawowa]	592	674	71,5%	81,4%
2	$P(x, q)$ [diateza pochodna]	82		9,9%	
4	$P(x, q, r)$ [diateza podstawowa]	113	119	13,6%	14,4%
5	$P(x, q, r)$ [diateza pochodna]	6		0,7%	
6	$P(p, x, q)$	18		2,2%	
7	$P(x, y, q)$	11		1,3%	
8	$P(x, q, t)$	6		0,7%	
Razem		828		100%	

Tabele wykazują dużą niejednorodność struktur propozycyjalnych pod względem regularności ich reprezentacji w systemie każdego badanego języka. Przede wszystkim wyróżnia się struktura propozycyjalna $P(x, q)$, która zdecydowanie dominuje w języku bułgarskim (82,7% czasowników), polskim (76,7% czasowników) i rosyjskim (84% czasowników). Mówi to o tym, że dany typ upojęciowienia czynności, stanów i procesów mentalnych ma najbardziej typowy, wręcz standardowy charakter. Refleksja mentalna ma przy tym charakter indywidualny (wykluczony jest współudział innych osób).

Na prototypowy charakter struktury propozycyjalnej $P(x, q)$ wskazuje też informacja lingwistyczna na temat funkcjonowania czasowników mentalnych w działalności językowej, czyli w mowie. Według danych *Słownika frekwencyjnego polszczyzny współczesnej* (Kurcz i in. 1990) do pięciu najczęściej używanych polskich czasowników mentalnych należą (w nawiasach częstość ogólna):

wiedzieć	977
myśleć	386
znać	181
pamiętać	175
uważać	171

W przypadku języka rosyjskiego te dane wyglądają następująco (w nawiasach częstość ogólna):

знать	2192
думать	1094
казаться	768
понимать	734
считать	401

Przytoczone dane są bardzo podobne, a najważniejsze jest to, że wszystkie te (najczęstsze) czasowniki realizują właśnie pierwszy typ propozycyjalny: $P(x, q)$.

Drugie miejsce pod względem regularności realizacji w systemie języka przysługuje typowi propozycyjalnemu $P(x, q, r)$. Najczęściej w ten sposób są werbalizowane czynności porównywania stanów rzeczy. W języku bułgarskim na tę strukturę propozycyjalną przypada 13,3% czasowników, w języku polskim najwięcej, bo 19,3% czasowników, w języku rosyjskim – 11,4% czasowników. Pozostałe struktury propozycyjalne mają charakter wręcz sporadyczny – są reprezentowane przez kilka jednostek.

2.2.2. Realizacja argumentów przedmiotowych

Realizacja argumentów przedmiotowych (x, y) dotyczy dwóch aspektów: po pierwsze, pozycjonowania wykładnika argumentu w strukturze gramatycznej zdania – w grupie podmiotu lub w grupie dopełnienia (zob. p. 2.1.2.); po drugie, wyzerowania pozycji argumentowych. Najpierw rozważymy drugie zjawisko. Teoretycznie rzecz biorąc, istnieją trzy formy realizacji argumentów przedmiotowych: 1) w formie GN (N_x, N_y); 2) kontekstowe wyzerowanie pozycji argumentu ($[\emptyset_x], [\emptyset_y]$); 3) bezkontekstowe wyzerowanie pozycji argumentu ($\emptyset_x, \emptyset_y$). Można to pokazać na przykładzie realizacji *experiencera* przy czasowniku *zapominać/zapomnieć*:

Jurek zapomniał o tym przykrym zdarzeniu.

Jurek spotkał tam nowych przyjaciół. Dlatego szybko zapomniał o tym przykrym zdarzeniu. W miarę upływu czasu zapomina się o przyjętych ustaleniach.

Charakter (materialnej lub wyzerowanej) realizacji argumentu przedmiotowego zależy od takich czynników, jak kontekst, znaczenie (referencyjne lub generyczne) zdania, a także forma gramatyczna (osobowa lub bezosobowa) czasownika-orzeczenia, nie zależy jednak od znaczenia leksykalnego czasownika i właściwego mu pola intencji. Zasady realizacji pozycji pierwszego argumentu przedmiotowego (w przypadku czasowników mentalnych – *experiencera*) mają – w obrębie danego systemu gramatycznego – ogólny charakter i nie wiążą się z walencją czasowników. Innymi słowy, każdy czasownik pozwala na wyzerowanie pozycji *experiencera*, zarówno kontekstowe, jak i bezkontekstowe. Dlatego przy opracowaniu materiału źródłowego te opozycje strukturalne nie były brane pod uwagę.

Niezupełnie tak jest w przypadku drugiego argumentu (y). Dopuszczalność wyzerowania bezkontekstowego jest odmienna. Na przykład czasownik *dowiadawać się / dowiedzieć się* przewiduje możliwość zrealizowanej i (bezkontekstowo) niezrealizowanej pozycji y (ze znaczeniem źródła informacji), por.:

Julian dowiaduje się od Bolka, dlaczego on sam się bronił.

Dowiedzieliśmy się [wtedy] od policjanta (tego), jak należy zjechać z tego ronda.

[Wtedy] Olgierd dowiedział się, o co nam właściwie chodziło.

Tomek dowiedział się (o tym), że Anna ma stałą pracę.

Jednakże w przypadku czasownika *wierzyć*₂ pozycja y musi być obligatoryjnie zrealizowana (w formie GN):

Anna wierzy mężowi, jak/gdy/kiedy mówi o swoich sukcesach.

Młody działacz partyjny wierzy starszym we wszystko, co mówią.

Anna mu wierzy. [Ufa mu.]

Wiktoria wierzy mężowi.

Niezrealizowanie tej pozycji, np. w zdaniu:

Anna wierzy, gdy mówi o swoich sukcesach.

możliwe jest tylko za sprawą wsparcia kontekstu, czyli w przypadku zdań eliptycznych. Wyjątki można obserwować w strukturze frazeologizmów, por. rosyjskie wyrażenie idiomatyczne:

Глупый верит всякому слову.

Drugi aspekt realizacji argumentów przedmiotowych dotyczy ich pozycjonowania w gramatycznej strukturze zdania. Pod tym względem obiektem naszego zainteresowania będzie *experienter* – pierwszy argument, który we wszystkich trzech językach (ale z różną, jak pokażemy, regularnością) jest pozycjonowany na dwa sposoby: 1) w pozycji podmiotu (w językach flekcyjnych w mianowniku) lub 2) w pozycji dopełnienia. Ta cecha struktur zdaniowych, zgodnie z tradycją gramatyczną, wiąże się z pojęciem *d i a t e z y*.

W materiale języków słowiańskich najczęściej realizują się cztery typy diatez: aktywna, pasywna, afektywna i pseudosubiektywna (na temat typologii diatez istnieje bogata literatura lingwistyczna: Alisowa 1971: 126 i n.; Melchuk/Chołodowicz 1970; Uspienski 1977: 65 i n.; Chrakowski 1975; 1978; Chołodowicz 1979: 277 i n.; Babby 2014 i in.). *D i a t e z a* *a k t y w n a* ma charakter podstawowy czy też izosemiczny³³ – jest to taki układ syntaktemów, który odpowiada układowi argumentów: subiekt mentalny występuje w pozycji podmiotu gramatycznego (w mianowniku), a obiekt – w pozycji dopełnienia. W zakresie czasowników mentalnych istnieją ponadto pochodne³⁴, nieizosemiczne warianty diatetyczne (o pojęciu wariantów diatetycznych zob.: Karolak 1984: 94 i n.): pasywny, afektywny oraz pseudosubiektywny. *D i a t e z a* *p a s y w n a* (realizowana w zakresie czasowników przechodnich) stanowi przypadek odwrotnego przekonfigurowania tej struktury podstawowej: pozycja podmiotu tym razem jest zarezerwowana dla funkcji semantycznej obiektu czynności mentalnej, natomiast subiekt jest wyrażany (w języku polskim i rosyjskim) grupą nominalną w narzędniku. W przypadku *d i a t e z y* *a f e k t y w n e j* człon zdania ze

³³ Według G. A. Zołotowej (1988: 430) izosemiczność/nieizosemiczność to charakterystyka jednostek składniowych ze względu na sposób ich organizacji, który wykazuje zgodność lub niezgodność ze strukturą fragmentu rzeczywistości będącego desygnatem znaku.

³⁴ Pochodność w tym przypadku ma charakter strukturalno-syntaktyczny, a nie derywacyjny: czasowniki *убеждать*, *занимать*, *интересовать* i in. pod względem słowotwórczym w stosunku do czasowników zwrotnych *убеждаться*, *заниматься*, *интересоваться* mają status bazowy, jednak zaprogramowany w ich znaczeniu pojęciowym sposób konfiguracji aktantów składniowych wykazuje cechy pochodności, sekundarności, asymetrii (więcej o asymetrii składniowej: Babby 2014: 56) – za sprawą transferu leksykalnego wykładnika w pozycję poza podmiotem gramatycznym.

znaczeniem subiekty mentalnego znajduje się w pozycji dopełnienia dalszego i jest wyrażany rzeczownikiem w celowniku³⁵. Za czwarty typ strukturalizacji zdań ufundowanych na predykcje mentalnym należy uznać diatezę pseudosubiektywną: człon zdaniowy, wskazujący na przedmiot refleksji mentalnej, zajmuje pozycję podmiotu, a człon z semantyką subiekty doznania psychicznego – pozycję dopełnienia (w formie biernika lub dopełniacza). Za przykłady czterech wymienionych typów strukturalizacji semantyki syntagmatycznej predykatów mentalnych mogą posłużyć następujące zdania rosyjskie:

Водитель иногда отождествляет себя со своей машиной (интернет): DIATEZA PODSTAWOWA – AKTYWNA.

И корень всей ошибки в том, что наука отождествляется многими с натурализмом (С. Л. Франк): DIATEZA POCHODNA – PASYWNA.

Люди наивно верили, что деньги можно вложить в банк и они вырастут сами, как дерево (В. Токарева): DIATEZA PODSTAWOWA – AKTYWNA.

Им не верилось, что когда-либо они увидят его (А. Азольский): DIATEZA POCHODNA – AFEKTYWNA.

Чем дольше я живу и работаю, тем больше убеждаюсь в мудрости слов Арнольда (И. Э. Кио): DIATEZA PODSTAWOWA – AKTYWNA.

Опыт с раннего детства убеждает нас, что трёх координатных осей вполне достаточно для описания любых геометрических структур нашего мира (В. Барашенков): DIATEZA POCHODNA – PSEUDOSUBIEKTYWNA.

Przy analizie materiału językowego w centrum uwagi były konstrukcje diatezy aktywnej, afektywnej i pseudosubiektywnej. Diateza pasywna została wyeliminowana z przedmiotu badań z uwagi na to, że konstrukcje te w zasadzie są programowane gramatycznie, za sprawą formy trybu biernego czasownika, pod warunkiem, że jest to czasownik przechodni. Z walencją czasowników mentalnych te modyfikacje strukturalne się nie wiążą. Inaczej jest w przypadku np. diatezy afektywnej czy pseudosubiektywnej: w tym przypadku modyfikacje nie są uwarunkowane gramatycznie, więc można je wiązać z walencją poszczególnych czasowników. Niech za przykład posłużą dwa rosyjskie czasowniki: *верит*₁ i *знает*. Pierwszy czasownik jest aktywnie używany nie tylko w konstrukcjach z podmiotem-experiencerem, lecz także w takich, w których experiencer jest wyrażony dopełnieniem w celowniku, np.:

Кихтенко верит (в то), что террористов можно сделать более миролюбивыми.

Отец верил в марксизм как в живое творческое учение.

³⁵ Taki charakter mają m.in. konstrukcje ufundowane na predykatywach typu (*мне*) *ясно*, (*нам*) *понятно*, (*ему*) *видно* i in. Jednostki tego typu nie były jednak uwzględniane w badaniu, które dotyczyło jedynie form osobowych czasowników.

Он верит в меня как в поэта.

Мне просто не верилось, что такое можно сочинить.

Что-то мне не очень верится в такой фантастический рост.

Co do czasownika *знать*, dopuszcza on tylko realizację experiencera w pozycji podmiotu, np.:

Левон Оганезов знает множество историй.

*Ему зналось множество историй.

Ogólnie rzecz biorąc, diateza pochodna (afektywna i pseudosubiektywna) stanowi zjawisko dość akcydentalne, w każdym razie udział procentowy czasowników, które implikują taką strukturę gramatyczną zdania, w każdym z badanych języków jest niewielki. Na przykład w języku polskim w klasie czasowników realizujących strukturę propozycjonalną $P(x, q)$ występują następujące jednostki, reprezentujące konstrukcje diatezy pseudosubiektywnej (experiencer w formie N_{acc}): *interesować; intrygować; liczyć się; ołśnić; oświecić; zainteresować; zaintrygować; zastanawiać/zastanowić*. Niewielka jest też grupa jednostek reprezentujących diatezę afektywną (experiencer w formie N_{dat}): *marzyć się; przypominać; przypominać się/przypomnieć się; świtać; uroić się; wydawać się/wydać się; wyjaśniać się/wyjaśnić się; zaświtać; zdawać się*. Podobnie niewielkie są te klasy w języku bułgarskim: *впечатлявам/впечатля; вразумявам/вразумя; интересувам; интересувам; интригувам; озадачавам/озадача; осенявам/осеня* (diateza pseudosubiektywna); *сторя се; струвам се* (diateza afektywna).

Dane ilościowe o realizacji diatez zostały przytoczone w tabelach w poprzednim rozdziale, ale w tym miejscu przytoczymy je ponownie – w bardziej wyspecyfikowanej formie.

$P(x, q)$

Język	diateza podstawowa (aktywna)	diateza pochodna	
		diateza afektywna	diateza pseudosubiektywna
bułgarski	199	2	7
		9 (3,6%)	
polski	174	9	8
		17 (6,8%)	
rosyjski	219	44	10
		54 (16,6%)	

$$P(x, q, r)$$

Język	diateza podstawowa (aktywna)	diateza pochodna	
		diateza afektywna	diateza pseudosubiektywna
bułgarski	34	0	0
		0 (0%)	
polski	43	5	0
		5 (2,0%)	
rosyjski	36	0	1
		1 (0,3%)	

Z przytoczonych danych wynika, że zjawisko diatezy pochodnej, szczególnie afektywnej, najbardziej charakterystyczne jest dla języka rosyjskiego, zwłaszcza jeśli chodzi o struktury dwuargumentowe. Pierwsza z powyższych tabel wykazuje, że jakkolwiek w języku rosyjskim na czasowniki, reprezentujące diatezę pochodną, przypada ponad 16%, to w języku polskim – zaledwie ok. 7%, a w języku bułgarskim ta liczba w ogóle jest znikoma: 3,6%. Wobec tego można stwierdzić, że konstrukcje diatezy pochodnej (zwłaszcza afektywnej) stanowią cechę typologiczną języka rosyjskiego – w zestawieniu z bułgarskim i polskim: swoboda tworzenia zdań tego typu w języku rosyjskim jest o wiele większa. Oto kilka przykładów czasowników zwrotnych, dla których nie da się znaleźć odpowiedników – w tym samym znaczeniu – w języku polskim albo są one wyjątkowe:

ros. Мне думается, что так обстоит дело во многих современных исследованиях психологии личности.

pol. *Myśli mi się, że tak jest w wielu współczesnych badaniach psychologii osoby. // Myślę, że tak jest w wielu współczesnych badaniach psychologii osoby³⁶.

ros. Мне видится, что наличие такой привязанности вполне нормально.

pol. *Widzi mi się, że istnienie takiego przywiązania jest normalne. // Wydaje mi się, że istnienie takiego przywiązania jest normalne.

ros. Нам представляется, что такие приrostы вполне реальные.

pol. *Nam się przedstawia, że takie przyrosty są całkiem realne. // Uważamy, że takie przyrosty są całkiem realne.

³⁶ Zdania bezosobowe z czasownikiem *myśleć się* w języku polskim występują bez wykładnika subiektu czynności mentalnej w celowniku, por.: *Kiedy dzisiaj myśli się o tym, chyba należy przyznać jej rację* (D. Koral); *Często myśli się o bliskim człowieku, że jest obcy* (K. Kofta); *Nie myśli się o tych czynnościach, lecz cały czas o burzy* (A. Bobkowski).

ros. Мне вдруг поверилось, что я узнаю хоть что-нибудь.

pol. *Nagle mi się uwierzyło, że dowiem się czegoś jeszcze. // Nagle uwierzyłem, że dowiem się czegoś jeszcze.

Jakkolwiek rosyjskie jednostki są traktowane jako samodzielne leksemy – istnieją odrębne hasła w słownikach tłumaczeniowych (por. *думаться, видеться, представляться, повериться* np. w tzw. „akademieskim” *Słowniku języka rosyjskiego* pod redakcją A. P. Jewgieniewej), to np. w porównywalnym *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod redakcją S. Dubisza nie znajdziemy ich polskich odpowiedników leksykalnych, z wyjątkiem wyrazu *widzieć się*, ale – w odróżnieniu od języka rosyjskiego – w użyciu potocznym, por.:

Coś mi się widzi, że nic z tego nie będzie.

Rosyjskie czasowniki zwrotne w konstrukcjach diatezy afektywnej (*видится, представляется, думается, ожидается, предполагается* i in.) są, odwrotnie, przeważnie używane w tekstach pisanych i mają raczej nacechowanie książkowe, choć występują też stylistycznie nienacechowane jednostki (*хочется, кажется, верится, вспоминается* i in.).

Diateza pochodna często wiąże się ponadto z pewnymi zmianami semantycznymi, tzn. dotyczącymi wyrażanego przez czasownik pojęcia leksykalnego. Realizacja experiencera w pozycji dopełnienia oznacza czynność mentalną, odbywającą się bez zamiaru wykonawcy, tzn. bezwiedną, nieumyślną, niekontrolowaną (zob. Apresjan 2010: 348; Dibrowa 2006: 300). Znaczenie to można traktować jako implikowane przez transformację strukturalną zdania – przesunięcie leksykalnego wykładnika subiekta czynności/stanu mentalnego w pozycję dopełnienia. Na różnice semantyczne wskazują również inne właściwości dystrybucyjne czasowników – zwrotnego i niezwrotnego, np.:

Я сейчас стараюсь вспомнить свое детство, чтобы лучше понять чувства ребёнка в разных ситуациях (интернет-форум).

Мне неожиданно вспомнилось, что давно не заглядывал в ванную (интернет).

W pierwszym zdaniu zdarzenie mentalne jest prezentowane jako celowe, zamierzone, podczas gdy w drugim zdaniu – jako stochastyczne, niezależne od intencji podmiotu³⁷.

Nie jest to jednak jedyny typ derywacji semantycznej. W niektórych przypadkach zachodzi bardziej radykalna zmiana znaczenia czasownika. Za przykład może posłużyć czasownik *представлять/представитъ*, który w jednym ze swoich użyć

³⁷ Dlatego np. czasownik *верить* w znaczeniu ‘wyznawać religię’ nie dopuszcza modyfikacji zwrotnej, por.: *Иван верит в Бога* // **Ивану верилось в Бога*.

ma znaczenie: 'wyobrażać, odtwarzać w myśli'. W konstrukcjach diatezy afektywnej czasownik ten (w formie zwrotnej) funkcjonuje jednak w innym znaczeniu:

И тем не менее, нам представляется, что недостаточно акцентировалось внимание на этом замечательном факте (В. Бедняков) = 'A jednak uważamy/*wyobrażamy, że na ten znakomity fakt zwracało się mało uwagi.'

Мне представляется, что необходимо обратиться к историческому процессу, в ходе которого накоплено множество сюжетов и документов (В. Алексеев) = 'Uważam/ jestem przekonany/*wyobrażam, że należy zwrócić się ku procesowi historycznemu, w ciągu którego zmagazynowano wiele dziejów i dokumentów'.

Мне представляется, что климат нашей планеты в целом имеет свои природные ритмы (В. Губарев) = 'Uważam / jestem zdania / *wyobrażam, że klimat naszej planety w ogóle ma swoje rytmy naturalne.'

Znaczenie podstawowe czasownika wskazuje na wyobrażenie, czyli refleksję niższego rzędu w stosunku do kategoryzacji pojęciowej, natomiast w konstrukcjach diatezy afektywnej wyraża się znaczenie stanu intelektualnego – sądu, przekonania, zdawania sprawy z określonego stanu rzeczy. Podobnie zmianie diatezy towarzyszy zmiana znaczenia leksykalnego w przypadku czasownika (o znaczeniu mentalnym) *видеть*:

Он видит, что триумф астрономии отдаляет его от гармонии (В. Шевченко).

Власть видит, что никто не сопротивляется, все ложатся, все прогибаются (Б. Немцов / Е. Трегубова).

Им виделось, что уже завтра по всему городу развешивают афиши (Ю. Дружников). Эта встреча послужила некой программой действий как для чиновников, так и для бизнес-сообщества. И мне видится, что для последнего она важнее (В. Иванов).

O ile w pierwszych dwóch zdaniach, zawierających diatezę aktywną, wyraża się znaczenie 'konstatować, zdawać sobie sprawę', o tyle w kolejnych zdaniach znaczenie tego samego czasownika w formie zwrotnej jest inne: 'wyobrażać' oraz 'uważać, sądzić'²³⁸.

³⁸ Zmiana znaczenia leksykalnego w tych przypadkach ma swoje granice: czasownik w swoim nowym znaczeniu pozostaje w obrębie klasy nazw czynności (stanów, procesów) mentalnych, a więc nadal obowiązuje struktura propozycyjna $P(x, q)$. Na tożsamość/nietożsamość przekształceń składniowych jako jeden z pierwszych w językoznawstwie rosyjskim zwrócił uwagę T. P. Łomtiew (1979: 29), który pisał, że predykaty w zdaniach *Петр имеет деньги* 'Piotr ma pieniądze' i *У Петра имеются деньги* 'W posiadaniu Piotra są pieniądze' różnią się tym, że w pierwszym zdaniu za punkt wyjściowy uważa się Piotra, o którym stwierdza się, że ma pieniądze, podczas gdy w drugim zdaniu przedmiotem powiadomienia są pieniądze. Z tych rozważań wynika, że zwrotna i niezwrotna formy czasownika nie wykazują różnic semantycznych (pojęciowych), warunkując jedynie różnice informacji semantycznej na poziomie atrybucji mentalnej (o funkcji atrybutywnej zdania zob.: Kiklewicz 2004: 195 i n.), co oczywiście znajduje swój wyraz w gramatycznej strukturze zdania.

Szczególny charakter ma typ relacji semantycznej między dialezą aktywną a dialezą afektywną. Rosyjskie czasowniki *вернуть* / *вернуться* (a także ich derywaty *повернуть* / *повернуться*), jak wynika z definicji słownikowej (Jewgieniewa 1981, t. 1: 150 i n.), są równoznaczne: obydwie leksemy wyrażają ‘twarde przekonanie o prawdziwości czegoś’. Zmiana dialezy (aktywna > afektywna) nie pozostaje jednak bez skutków: z analizy wynika, że czasownik w formie zwrotnej o wiele częściej występuje z towarzyszącym wykładnikiem negacji, np.:

Из-за отсутствия людей не верилось, что это всё создано ими (О. Павлов).

Не верилось, что Алан – калека, с детства у него ноги парализованы, он ходит на костылях и так далее (Д. Гранин).

Не верилось, что он происходит из семьи волжского матроса, такой заглаженной была его речь (В. Гроссман).

W głównym korpusie elektronicznym języka rosyjskiego (<http://www.ruscorpora.ru/search-main.html>) odnotowano 2358 fragmentów (zdań) zawierających czasownik *вернуться* w konstrukcji dialezy afektywnej, z nich 1654, czyli 70%, przypada na konstrukcje z negacją: *не вернется*, *не верилось*. W przypadku dialezy aktywnej udział konstrukcji z zaprzeczeniem jest mniejszy: 15 639 z 38 767, czyli 40%. Jest to niewątpliwie interesujące zjawisko, które wymaga interpretacji lingwistycznej. Być może jest to różnica tylko dystrybucyjna, ale nie jest wykluczone, że czasownik w formie zwrotnej nabywa elementy potencjalności – jego znaczenie można byłoby przedstawić jako ‘można, da się wierzyć’ – negator właśnie blokuje tę możliwość.

W zakresie struktury propozycjonalnej $P(x, q, r)$ największe możliwości tworzenia konstrukcji dialezy pochodnej (a mianowicie afektywnej) wykazuje język polski, choć oczywiście różnice ilościowe w tym przypadku są minimalne. Polskie czasowniki *kojarzyć się*, *mylić się*, *pomieszać się*, *pomylić się*, *skojarzyć się* występują w zdaniach z subjektem refleksji mentalnej w pozycji dopełnienia, w celowniku:

То, jak поступаешь, коjarzy ми ся з бракомъ вьхованья.

Та мелодя скоjarzyła ся Юлиuszowi з неzapомнѣнѣю поdróжѣю.

То, же оцѣняли учѣнѣвъ, помѣшало им ся з оцѣнѣю прѣоцѣнѣвъ.

Правы бутъ мыли му ся з левымъ бутѣмъ.

То, co ustalili śledczy, pomyliło ся sędziemu z opowieścią przechodnią.

W języku bułgarskim konstrukcje tego typu nie występują, a jedyny odpowiednik rosyjski – czasownik *ассоциироваться*, wymaga *experientera* w formie grupy przyminkowo-rzeczownikowej, np.:

То, как он бежит, ассоциируется у меня с тем, как летит птица.

Его бег ассоциируется у меня с тем, как летит птица.

Смелость ассоциируется у меня с глупостью.

Для меня хакер обычно ассоциируется с преступлениями.

Музыка ассоциируется у меня с Бахом.

Иван ассоциируется у меня с деньгами.

Należy zwrócić uwagę także na relacje paradygmatyczne wariantów diatetycznych. Część czasowników w konstrukcjach diatezy afektywnej ma charakter zwrotny i degywowany: *вздуматься* < *вздумать*, *вспоминаться/вспомниться* < *вспоминать/вспомнить*, *думаться* < *думать*, *предчувствоваться* < *предчувствовать* i in. Istnieją jednak czasowniki zwrotne, dla których diateza afektywna jest jedyną formą składniowej reprezentacji funkcji semantycznych argumentów: *казаться*, *мерещиться*, *показаться*, *померещиться*, *почудиться*, *присниться*, *сдаваться/сдаться*, *сниться*, *чудиться*.

Wreszcie do trzeciej klasy należą czasowniki niezwrotne, stanowiące trzon diatezy pseudosubiektywnej (tylko w jednym przypadku – czasownika *напоминать/напомнить* – diatezy afektywnej), przy tym jedne z nich tworzą formy zwrotne, inne nie: *вразумлять/вразумить*, *доходить/дойти*³⁹, *заинтересовывать/заинтересовать*, *заинтриговать*, *занимать*, *интересовать*, *интриговать*, *озадачивать/озадачить*, *озарять/озарить*, *осенить*, *убеждать/убедить*⁴⁰.

Niektóre z tych czasowników są wieloznaczne i, w szczególności, nazywają związane z informowaniem czynności aktywne, intencjonalne:

Учитель заинтересовал детей своим предметом. = 'Nauczyciel zainteresował uczniów swoim przedmiotem, czyli (celowo) pobudził ich zainteresowanie'.

Он убеждает меня, что ненависть к состоятельным гражданам отступает. = 'Przekonuje mnie o tym (czyli celowo mówi do mnie to i tak, żebym myślał), że nienawiść do ludzi zamożnych maleje'.

Do klasy czasowników mentalnych należą jednak tylko te jednostki, które nie nazywają czynności komunikacyjnych i które zakładają możliwość alternacji – wyrażenia tego samego znaczenia w konstrukcji diatezy aktywnej (z czasownikiem zwrotnym):

³⁹ W konstrukcjach typu: *До меня дошло, что она уже играла в фильме*.

⁴⁰ Słowniki opisowe nie zawsze uwzględniają leksemy tego typu jako wykładniki czynności/stanów/procesów mentalnych. Na przykład w *Словнике языка росыjsкого* pod redakcją A. P. Jewgieniewej (1984, t. 4: 443) odnotowano – w znaczeniu mentalnym – tylko czasownik zwrotny *убеждаться/убедиться* (w znaczeniu 'nabywać/nabyć pewność czegoś, uwierzyć w coś'), choć materiał językowy wykazuje, że w tym samym znaczeniu, choć w innym układzie gramatycznym, funkcjonuje czasownik niezwrotny *убеждать/убедить*: *Способ его жизни убеждал, что в своих действиях он исходил из своей нравственной оценки*. (Г. Горелик) // *Когда люди узнают о способе его жизни, они убеждаются, что в своих действиях он исходил из своей нравственной оценки*.

Сюжет фильма меня заинтересовал. // Я заинтересовался сюжетом фильма.
 Нас убеждает опыт всех валютных кризисов. // Мы убеждаемся благодаря опыту
 всех валютных кризисов.

2.2.3. Realizacja argumentów propozycyjalnych

Wszystkie odnotowane w materiale źródłowym schematy eksplikacyjne (jako formy syntaktyczne struktur propozycyjalnych) można przyporządkować trzem procesom derywacji syntaktycznej. Są to: 1) przestrzeganie; 2) kompresja i 3) rozszczepienie (dyspersja, fragmentacja). Pojęcie *prze str z e g a n i a* zostało wprowadzone przez B. J. Normana (1994: 176). Co prawda, ten autor pisze o przestrzeganiu schematów zdaniowych w procesie tworzenia wypowiedzi, ale i w naszym przypadku pojęcie to jest możliwe do zastosowania, z tym że w modelu składni eksplikacyjnej chodzi o przestrzeganie struktury propozycjonalno-semantycznej na poziomie formalnej organizacji zdania – schematu eksplikacyjnego. Przestrzeganie, innymi słowy, zachodzi wówczas, gdy struktura reprezentacji formalnej powtarza strukturę propozycjonalną: każdy argument otrzymuje na poziomie formalnej organizacji zdania stosowną, izosemiczną reprezentację.

Kompresja⁴¹ polega na tym, że informacja pojęciowa w strukturze gramatycznej zdania zostaje w większym lub mniejszym stopniu zdeformowana. W przypadku argumentów propozycjonalnych chodzi o brak wykładnika w postaci zdania zależnego (z czasownikiem w pozycji orzeczenia) – na miejscu tego wykładnika znajduje się predykatowe lub argumentowe składniki zdania zależnego, choć może brakować jakichkolwiek składników, gdy stwierdzamy tzw. zero syntaktyczne.

Rozszczepienie (o którym już była mowa w p. 1.1.3., a także w p. 2.1.3.1.2.1.) stanowi odwrotny proces, gdy argument propozycjonalny jest reprezentowany w gramatycznej strukturze zdania przez dwa syntaktemy, zajmujące odrębne pozycje przy czasowniku-orzeczeniu. Na rozszczepienie wskazuje możliwość takiej rekonstrukcji zdania, na skutek której jeden z zależnych od orzeczenia syntaktatów „wraca” do właściwego zdania zależnego. Na przykład w zdaniu

Piotr myślał o swojej pracy (to), że jest niezwykła.

występują formalnie dwa związki składniowe: *myślał > o pracy*, *myślał > że jest niezwykła*. To nie jest jednak wystarczające, aby potraktować ten predykat jako trzymiejscowy, gdyż rekonstrukcja wyraźnie wskazuje na to, że grupa przyimkowo-rzeczownikowa reprezentuje element pochodzący ze struktury zdania zależnego:

⁴¹ Istnieją też alternatywne terminy: kondensacja (syntaktyczna), ściągnięcie.

Piotr myślał, że jego praca jest niezwykła.

Analizę schematów zdaniowych zaczniemy od zjawiska przestrzegania. Schematy eksplikacyjne, w których argument propozycjonalny został wyrażony w formie zdania zależnego, będziemy traktować jako *dyskretne*. Ten typ gramatycznej strukturalizacji zdania można kwalifikować jako swego rodzaju kalkowanie, gdyż struktura gramatyczna zasadniczo powtarza strukturę semantyczną, np.: $P(x, q) \rightarrow V N_x V_q \dots$ Poniżej są przytoczone przykłady zdań realizujące takie formy syntaktyczne w trzech językach:

JĘZYK BULGARSKI:

[Товава] замислих (това), как да започна да произвеждам подови настилки.
 Тя калкулира как тези преговори ще се отразяват на имиджа на партията ѝ.
 Сера уча (това), че партизантите се криели по селата.
 Това, което научих, [веднага] ми разгълкува (това), защо Иван така се държи с мен.
 Той сбърка това, което иска с онова, от което всъщност се нуждае.

JĘZYK POLSKI:

Myślę, że należy tak postąpić / że Piotr postąpił dobrze.
 Gabryś rozmarzył się (nad tym), co się będzie działo.
 Adam wspominał, że podczas wyjazdu na Bali było pięknie.
 To, że nie udzieli nam głosu, prowadząca spotkanie umotywowwała tym, że burmistrz tego zabronił.
 To, jak potoczyły się losy tego człowieka, wyjaśnia/wyjaśniło nam, że nie wolno żyć tylko dla siebie.

JĘZYK ROSYJSKI:

Мы внушили себе, что Россия – это враг.
 Затем композитор додумался, что длиться песня будет тоже пять минут.
 Я запрограммировал, куда по этой тропинке что расставить.
 То, что происходит сегодня, убеждает нас, что и сейчас монастыри – это островки цивилизации духовной и социальной.
 То, что происходит в стране, философ идентифицирует с тем, что называется расовой гигиеной.

Schematy dyskretne nie mają powszechnego charakteru w obrębie klasy czasowników mentalnych: niektóre jednostki nie dopuszczają takiej formy werbalizacji argumentu propozycjonalnego. Na przykład polski czasownik *uogólniać/uogólnić* realizuje strukturę propozycjonalną $P(x, q)$, ale w pozycji q albo występuje odczasownikowy derywat, albo zero syntaktyczne:

Kwaśniewski uogólnia zarzuty.
 Pisarz uogólnił swój pogląd na świat.
 Człowiek często uogólnia swoje doświadczenia/doświadczenie.
 Ten nauczyciel [często] uogólnia.
 [Nie mam do niego zaufania] – on [często bezpodstawnie] uogólnia.

Przyczyny blokowania pozycji drugiego argumentu dla zdania zależnego (dopełnieniowego) mają charakter semantyczny. Po pierwsze, niektóre czasowniki mentalne są pochodne – powstały na skutek derywacji semantycznej (metaforycznej), np. rosyjskie czasowniki *углубляться/углубиться* i *проникать/проникнуть*. Historia derywacyjna tych słów (swoista „pamięć” o pierwszym, konkretnym znaczeniu czynności fizycznej) uniemożliwia zbudowanie konstrukcji zdania złożonego, dlatego że konstrukcja taka nie jest właściwa tym czasownikom w znaczeniu podstawowym.

Za drugą przyczynę można uznać specyficzną semantykę podklasy czasowników planowania, przewidywania itp. (ros. *составлять/составить*, *сочинять/сочинить*, *собираться/собраться* i in.) – nazywają one czynności kreatywne, których rezultat możliwy jest w przyszłości. Najczęściej w pozycji drugiego argumentu przy takich predykatkach występuje infinityw.

Nie sprzyja rozwiniętej formie konstrukcji zdaniowej także przynależność czasownika do klasy nazw określania oraz rozwiązania, czyli nazw operacji myślowych, których obiektem są kategorie pojęciowe, por. rosyjskie jednostki *генерализировать*, *дедуцировать*, *калькулировать*, *классифицировать*, *порешать*, *порешать*, *проклассифицировать*, *расклассифицировать*, *распутывать/распутать*, *скомбинировать* i in. Zdanie zależne w pozycji argumentu propozycjonalnego w takiej strukturze semantycznej także nie jest przewidywane.

Kompresja formy realizacji argumentu propozycjonalnego występuje w kilku odmianach, w zależności od stopnia dekonstrukcji zdania zależnego. Stopniowanie kompresji można pokazać w następujący sposób.

1. realizacja argumentu propozycjonalnego w formie predykatywnej	TAK dyskretne schematy eksplikacyjne				
	NIE	2. reprezentacja składniowa zawiera wykładnik predykatu propozycji zależnej w formie rzeczownika abstrakcyjnego lub infinitywu	TAK półdyskretne schematy eksplikacyjne		
			NIE	3. argument propozycjonalny jest reprezentowany przez wykładniki niepredykatywne, tzn. grupy nominalne jako nazwy argumentów przedmiotowych propozycji zależnej	TAK niedyskretne schematy eksplikacyjne
					NIE argument propozycjonalny nie został zaimplementowany w żadnej formie leksykalnej (wyzerowanie bezkontekstowe) zerowe schematy eksplikacyjne

Trzem stopniom strukturalnej kompresji zdania zależnego odpowiadają schematy eksplikacyjne trzech typów: 1) półdyskretne; 2) niedyskretne i 3) zerowe. Półdyskretne schematy eksplikacyjne stanowią rezultat kompresji komplementu sentencjonalnego, a mianowicie przekształcenia struktury zdaniowej w strukturę grupy wyrazowej, przy tym reprezentująca argument propozycjonalny GN typu NV_p , NV_q , NV_r jest wykładnikiem predykatu zależnej propozycji. Tak więc w zdaniu

Placówki naukowe upewniły się w finansowaniu jednostek z funduszy ministerialnych.

występuje rzeczownik dewerbatywny *finansowanie* jako wykładnik predykatu skompresowanego zdania zależnego, na co wskazuje transformacja strukturalna:

Placówki naukowe upewniły się w tym, że jednostki zostaną sfinansowane / będą finansowane z funduszy ministerialnych.

Kompresja polega na przekształceniu schematu dyskretnego $V N_x V_q \dots$ w schemat półdyskretny $V N_x NV_q \dots$

Argument propozycjonalny jest w przypadku schematów półdyskretnych reprezentowany przez rzeczownik abstrakcyjny (w szczególności dewerbatywny) lub bezokolicznik, bardzo rzadko przez przymiotnik (jako orzecznik skompresowanego zdania zależnego). Najczęściej w pozycji wykładnika predykatu propozycji zależnej występuje rzeczownik abstrakcyjny, rzadziej natomiast są spotykane bezokoliczniki, por. przykłady schematów półdyskretnych z trzech języków:

JĘZYK BULGARSKI:

МВР измъдри нова стратегия за миграцията.
Някои хора миналото отъждествяват с традицията.
Срещата припомни му неотдавнашните преживелици.
Замислих се за доброто и добротата като черта от характера ни.
Родителите ий я знаеха за умна, предпазлива и съобразителна.

JĘZYK POLSKI:

Pojęłam cel starań naszego dyrektora.
Proces przekonał działacza o potrzebie lustracji.
Domyśliłem się w ich zachowaniu fałszu.
Nie myślę zmieniać pracy.
Jury sklasyfikowało wykonanie utworu jako znakomite.

JĘZYK ROSYJSKI:

Жена мечтает о разводе.
Теннису я научился раньше.
Он вспоминал молодость как лучшее время.
Они грезят услышать рог вновь появившегося Роланда.
Деяния русского человека на военном поприще воображаются нам более величавыми.

Konstrukcje niedyskretne powstają na skutek jeszcze większej kompresji syntaktycznej: ze struktury aktanta sentencjonalnego pozostaje wykładnik niepredykatywny, tzn. nazwa przedmiotu lub stanu rzeczy jako elementu w sytuacji będącej obiektem refleksji mentalnej. Argument propozycjonalny jest wówczas reprezentowany w formie $N_{aq} \emptyset_q$ (chodzi o rzeczowniki przedmiotowe typu *stół, drzewo, gość, lalka* itp.) lub w formie $NV_{aq} \emptyset_q$ (chodzi o rzeczowniki sentencjonalne typu *wykład, ślub, koncert, deklaracja, wiec* itp.). Poniżej są przytoczone przykłady z trzech języków:

JĘZYK BUŁGARSKI:

Той анализира противниците ни.
Полицаят идентифицира жертвата.
Ония ден обърках жена си с крадец.
Не виждам никакъв смисъл в тази война.
Ученикът не вниква в смисъла на основните теоретични понятия.

JĘZYK POLSKI:

Adam lekceważy takich ludzi.
Anna wszystkich osądza.
Poznaliśmy wtedy [lepiej] naszego kolegę.
Nowy projektant ubrał sobie wielkie trudności w pracy.
Prababka (kilka minut) wspominała odgłosy.

JĘZYK ROSYJSKI:

Писатель замышляет новую книгу.
Ему мнятся уже другие постели.
Он проанализировал действующие центры обработки телефонных вызовов.
Дедушку заинтриговали новые технологии в биржевой индустрии.
Осенью ситуацией заинтересовалось Главное контрольное управление президента.

Często konstrukcje tego typu, szczególnie z N_{ag} , mają charakter potoczny, występują ponadto w tekstach stylów funkcjonalnych, naśladujących komunikację potoczną – artystycznych i publicystycznych. Przytoczę kilka takich przykładów z języka rosyjskiego:

Иван вникает в бумаги.
«Харлей-дуралей» додумался до Синицына.
Я подумывал о кукле из резины.
Он мудрит с верёвками.
Мы на сегодня запланировали библиотеку.
Она рассчитывала на Ирину.

W ostatnim zdaniu konstrukcja przyimkowo-rzeczownikowa (z rzeczownikiem w bierniku) reprezentuje argument propozycyjalny, który jest realizowany przez jeden z argumentów przedmiotowych. Eliminacji predykatu towarzyszy pewien stopień nieokreśloności, niedeterminacji sensu, więc bez oparcia o kontekst pełne, zaprojektowane przez nadawcę znaczenie wypowiedzenia można przedstawić (zrekonstruować) tylko w przybliżeniu, por.:

Она рассчитывала на Ирину. < Она рассчитывала на то, что Ирина ей поможет / Ирина её поддержит / Ирина за неё заступится и т. д.

Należy specjalnie omówić funkcjonalną różnicę użyć zależnego od predykatu jądrowego rzeczownika abstrakcyjnego (NV). Może on reprezentować składnik, który w strukturze aktanta sentencjonalnego pełni funkcję predykatu, jak np. wyrazy *na-pisanie, powiedzenie, przyjsie, wykonanie, realizacja* i in., lub funkcję argumentu, jak przytoczone na poprzedniej stronie wyrazy *wykład, ślub, koncert, deklaracja, wiec*. Dla wykładników pierwszego typu zarezerwowany jest symbol $NV_q...$ ($NV_p...$, $NV_r...$), podczas gdy dla wykładników drugiego typu – symbol $NV_{aq}...$ ($NV_{ap}...$, $NV_{ar}...$) $\emptyset_q$. Rozważmy w związku z tym dwa polskie zdania:

Historyk sztuki powątpiewa w odzyskanie XVI-wiecznego zamku obronnego.
Lekarz powątpiewa o ciąży.

W pierwszym zdaniu rzeczownik *odzyskanie* reprezentuje predykat aktanta sentencjonalnego, na co wskazuje rekonstrukcja strukturalna:

Historyk sztuki powątpiewa w to, że XVI-wieczny zamek obronny zostanie odzyskany.

Wobec tego zdaniom tego typu przysługuje eksplikacja gramatyczna: $V N_x NV_q...$. W drugim przypadku rzeczownik abstrakcyjny *ciąża*, który także tworzy związek syntaktyczny z orzeczeniem (*powątpiewa o ciąży*), reprezentuje jeden z argumentów aktanta sentencjonalnego, por. rekonstrukcję:

Lekarz powątpiewa o to, że ta a ta (znana z kontekstu) kobieta zaszła w ciążę.

W tym przypadku, który kwalifikujemy jako półdyskretny, realizuje się schemat eksplikacyjny: $V N_x NV_{aq}... \emptyset_q$.

Może powstać pytanie, jaka proporcja zdań zawierających NV o funkcji argumentowej i funkcji predykatowej. Otóż z badania materiału źródłowego wynika, że różnica ta jest znikoma: czasowniki, które dopuszczają realizację argumentu propozycjonalnego w postaci $NV_q...$, dopuszczają także jego realizację w postaci $NV_{aq}... \emptyset_q$. Na przykład w języku rosyjskim jest to liczba 200 jednostek czasownikowych. Odwrotna zależność jest jednak nieco inna: istnieje niewielka liczba czasowników, których walencja przewiduje $NV_{aq}... \emptyset_q$ w pozycji argumentu propozycjonalnego, ale nie przewiduje $NV_q...$. Tak więc w języku rosyjskim do tej grupy należy siedem czasowników: *доучивать/доучить, зубрить, надумывать/надумать, прикидывать/прикинуть, проникать/проникнуть, разрешать/разрешить, раскапывать/раскопать*. Niżej są podane rosyjskie przykłady realizacji schematu eksplikacyjnego $V N_x NV_{aq}... \emptyset_q$ dla których nie istnieją alternatywne formy z $NV_q...$ o funkcji predykatowej:

Иван доучивает урок.
Девочка с отвращением зубрит диалектику.

Больные надумали себе некую систему измерения.
 Финансисты прикинули все плюсы и минусы.
 Писатель проник в психологию героя.
 Политик разрешил существенный для нации вопрос.
 Психолог раскопал признаки осознанности.

Najwyższy stopień kompresji składniowej wykazują konstrukcje, w których argument propozycjonalny w ogóle nie został zrealizowany – w tej pozycji występuje zero składniowe. Z walencją czasowników mentalnych wiąże się wyzerowanie bezkontekstowe, gdyż wyzerowanie kontekstowe (czyli elipsa) jest uwarunkowane czynnikami o charakterze zewnętrznym, ekstralingwistycznym. Większość czasowników mentalnych dopuszcza możliwość bezkontekstowego niewypełnienia pozycji *q*. W tym przypadku obiekt refleksji mentalnej nie jest konkretyzowany – zachodzi zjawisko niedeterminacji lub generalizacji, por. przykłady z trzech języków:

JĘZYK BUŁGARSKI:

Той [винаги] анализира, критикува и сравнява.
 Тя [е много нерешителна и често] се двоуми.
 Тя [има добра памет и бързо] запаметява.
 Той [винаги анализира и] категоризира.
 Позамислих се [малко и реших, че трябва да формулирам мисълта си по друг начин].
 Той [постоянно] разсъждава.

JĘZYK POLSKI:

[Nawet] nieźle wykształceni [stale] się douczają.
 Seneszak [milczał jakiś czas], kalkulował.
 Jakiś staruszek usiadł przy stoliku obok, namyślał się [długo/przez chwilę].
 Bartosz pomedytował na spacerze.
 Osoba marzycielska [i oderwana od rzeczywistości] [zazwyczaj] przemarzy całe lata.
 Rybak [siedzi na brzegu rzeki] i rozpamiętuje.
 Rabi Eleazar [zawsze] wątpi.

JĘZYK ROSYJSKI:

Бережков опять расфантазировался.
 Я постоянно рефлексую.
 Не мешайте – я сконцентрируюсь.
 Она не делает выводов – он только созерцает.
 Он не думает – он угадывает.
 Мысленная «диета»: подумать, внушить себе и похудеть.
 Я не делаю никаких выводов – я только воображаю.

W związku ze zjawiskiem wyzerowania pozycji argumentu propozycjonalnego należy zrobić kilka uwag. Po pierwsze, ponieważ, jak zaznaczyłem wyżej, występuje tu semantyka niedookreślenia, możliwe jest zinterpretowanie zdań powyższego typu poprzez operator egzystencji. Tak więc ostatniemu z przytoczonych zdań rosyjskich można przyporządkować transformację: 'Istnieje coś, o czym sobie wyobrażam'.

Po drugie, obok faktu redukcji zdaniowej należy zwrócić uwagę na częste występowanie w konstrukcjach tego typu składników adiunktywnych, zwykle w formie przysłówków i partykuł: polsk. *znowu, tylko, zazwyczaj, stale, zawsze*, ros. *опять, только, особо, постоянно, всегда* itp. W ten sposób realizuje się mechanizm kompensacji składniowej, opisany w pracy: Kiklewicz 2007: 39 i n. Mechanizm ten polega na regularnym reprezentowaniu brakującego w strukturze powierzchniowo-syntaktycznej zdania wykładnika argumentu propozycjonalnego przez składnik adiunktywny, który stwarza swego rodzaju fikcję obecności komplementu. W związku z tym należy przypomnieć, że już w latach 60. XX wieku S. Siatkowski (1965: 9) pisał o „zasadzie uzupełnienia”, zgodnie z którą wprowadzenie do struktury zdaniowej syntaktemu przysłówkowego sprzyja semantyce niedeterminacji podmiotu (czyli, innymi słowy, warunkuje generyczną interpretację zdania).

Po trzecie, bezkontekstowe wyzerowanie argumentu propozycjonalnego nie występuje w przypadku pewnej części czasowników. Na przykład rosyjski czasownik *акцептировать* dopuszcza kilka form syntaktycznych – bardziej lub mniej dyskretnych, por.:

Клиент акцептирует, что банк записывает все или выборочные разговоры.
Они акцептируют заявку на получение кредита.
Мы акцептируем такие действия как проявление учтивости.
Он акцептирует его как личность.
Он акцептирует вексель (при его предъявлении).

Jednak zdania bez prawego kolokatu, tzn. typu:

- *Он всегда акцептирует.
- *Он неохотно акцептирует.
- *Он постоянно акцептирует.

nie zostały odnotowane ani w korpusie internetowym języka rosyjskiego, ani w wyszukiwarkach internetowych, ani w innych źródłach. Podobny stan rzeczy obserwujemy w przypadku też innych czasowników mentalnych – przytaczamy przykłady z języka rosyjskiego: *видеть* (w znaczeniu 'przewidywać; wyobrażać'), *вскрывать/вскрыть*, *вызнавать/вызнать*, *выучивать/выучить*, *доучивать/доучить*, *доходить/дойти*, *задумывать/задумать*, *заключать/заклучить*, *замечать/заметить*,

запланировать i in. Można konstatować, że do tej grupy należą, po pierwsze, czasowniki, których znaczenie mentalne powstało na skutek derywacji semantycznej, tzn. metaforyzacji, która jeszcze nie uległa całkowitemu zatarciu (jak w przypadku *вскрывать/вскрыть*); po drugie, bezkontekstowemu wyzerowaniu argumentu propozycyjalnego nie sprzyja zakodowane w treści VC (takich jak np. *выучивать/выучить*) znaczenie osiągnięcia czy też znaczenie dokonania. Po trzecie, zauważalna jest niska liczba czasowników dopuszczających bezkontekstowe wyzerowanie argumentu propozycyjalnego w konstrukcjach diatezy pochodnej. W konstrukcjach diatezy aktywnej zerowe schematy eksplikacyjne wyrażają właściwości habitualne albo czynności ewolutywne⁴², np.:

Умный ученик – думает.

Его все обманывают, а он верит.

Иван сидит и мечтает.

Инспектор анализирует, осмысливает, рассматривает, бесстрастно и придирчиво.

W zdaniach z diatezą afektywną i pseudosubiektywną znaczenie habitualne zwykle nie jest realizowane:

*Умный ученик – ему думается.

*Его все обманывают, а ему верится.

Wyjątki są nieliczne, np.:

Ему всегда кажется. (= Он такой, что ему всегда кажется.)

Ale i w znaczeniu ewolutywnym, gdy chodzi o czynności, stany, operacje i procesy trwające w pewnym oderwaniu od określonych przedmiotów, czasowniki zwrotne występują pod warunkiem określonego wsparcia kontekstowego: albo w postaci negacji, albo w postaci towarzyszących modyfikatorów (adiunktów), np. w formie okoliczników adverbialnych, por.:

Не думалось.

Не сочиняется.

Здесь хорошо думается.

С вами отлично медитировалось!

В тюрьме очень хорошо вспоминается.

Меня иногда осеняет.

Ярослава часто озаряет.

Po wstępnym omówieniu czterech typów schematów eksplikacyjnych (dyskretnych, półdyskretnych, niedyskretnych i zerowych) przedstawimy informację o regularności

⁴² O ewolutywnym rodzaju czynności zob.: Bondarko 1987: 83.

ich realizacji w systemie każdego z badanych języków. W bazach danych zostały wyekspozowane jednostki, które realizują przynajmniej jeden schemat odpowiadający jednemu z wyodrębnionych wyżej typów. W ten sposób określono liczby jednostek dopuszczających określony typ realizacji argumentu propozycjonalnego. Otrzymane dane statystyczne są przytoczone w poniższej tabeli.

Język	Liczba czasowników reprezentujących typy schematów eksplikacyjnych							
	dyskretny (V_q)		półdyskretny ($NV_{q'}VI_q$)		niedyskretny (N_{aq})		zerowy ($\emptyset_q$)	
bułgarski	220	85,6%	227	88,3%	166	64,6%	79	30,7%
polski	217	87,1%	219	87,9%	152	61,0%	60	24,1%
rosyjski	287	88,3%	283	87,0%	215	66,2%	159	48,9%
Razem	724	87,1%	729	87,7%	533	64,1%	298	35,9%

Z danych tablicy można wnioskować, że najczęściej w systemie każdego z badanych języków są reprezentowane dyskretne i półdyskretne schematy eksplikacyjne, a więc obecność wykładnika predykatu propozycji zależnej – w formie czasownikowej lub w formie nominalizowanej – jest przewidywana w przypadku prawie 90% jednostek leksykalnych. Szczególnie należy zwrócić uwagę na wysoki stopień obligatoryjności konstrukcji ze zdaniem zależnym. W sekcji 1.2. zwracano uwagę na to, że w egzemplifikacjach słownikowych właśnie te konstrukcje są notorycznie pomijane, mimo że, jak widzimy, stanowią one prawie niezbędny element realizacji składniowej czasowników mentalnych.

Praktycznie nie ma różnicy między liczbą konstrukcji dyskretnych a półdyskretnych, co oznacza, że proces nominalizacji nie napotyka tu jakichś istotnych ograniczeń, choć oczywiście są pojedyncze przykłady, gdy możliwości występowania zdania zależnego nie towarzyszy możliwość nominalizacji, i odwrotnie.

Konstrukcje niedyskretne są dopuszczalne w przypadku mniejszej liczby czasowników – ogólnie jest ich ok. 60%. W badanych językach zjawisko to – pod względem regularności realizacji – także praktycznie się nie różni.

Natomiast w zakresie bezkontekstowego wyzerowania argumentu propozycjonalnego zachodzą pewne rozbieżności: największa liczba czasowników, dopuszczających taki typ realizacji argumentu propozycjonalnego, występuje w języku rosyjskim –

prawie 50% czasowników, najmniejsza liczba występuje w języku polskim – ok. 24%. Zjawisko to zostanie bardziej szczegółowo omówione w p. 2.2.5.

W działalności językowej niejednokrotnie zachodzą zjawiska wzajemnie wykluczające się, a jednak – każde na swój sposób – zaspokajające potrzeby kodowania informacji za pośrednictwem języka. W związku z tym można przywołać paradoks organizacji wypowiedzenia i tekstu, polegający na tym, że z jednej strony, jednostki te mają charakter redundantny, tzn. zawierają nadmiar nośników informacji (gramatycznych, leksykalnych, pozycyjnych i in.) (zob. Moles 1958: 54; Kleszczowa 2006: 48). Z drugiej strony, wypowiedzeniom i tekstom z reguły (zwłaszcza w komunikacji potocznej) przysługuje diametralnie odmienna charakterystyka – niedookreślenie („zasada redukcji formy znaków”, według M. A. Szelakina, zob. 2002: 107), uwarunkowane uwzględnieniem alternatywnych źródeł przekazywania informacji, takich jak niewerbalne znaki analogowe czy konsytuacja (więcej o tym: Kiklewicz 2007).

Podobna dyssymetria występuje także w zakresie schematów eksplikacyjnych. W poprzedniej części tego rozdziału pokazano, że realizacja argumentu propozycyjnego często ma charakter niekompletny, a najwyższy stopień redukcji wykazują zdania, w których pozycja q jest (bezkontekstowo) wyzerowana. Odwrotnie, zjawisko rozszczepienia, o którym już była mowa, polega na podwojeniu zależnych od predykatu jądrowego pozycji składnikowych, reprezentujących różne składniki argumentu propozycyjnego. Swoista fragmentacja syntaktyczna, z którą mamy do czynienia w tym przypadku, jest przykładem asymetrii między strukturą semantyczną zdania a jego strukturą gramatyczną.

Dane o regularności realizacji poszczególnych typów rozszczepienia argumentu propozycyjnego przytaczamy w poniższej tabeli.

Typ rozszczepienia	Język bułgarski	Język polski	Język rosyjski	Razem
$V_{aq} \dots V_q \dots$	0	0	3	3
$V_q \dots NV_{aq} \dots$	0	3	6	9
$V_{aq} \dots NV_{pq} \dots \emptyset_{Vq}$	0	2	0	2
$V_{aq} \dots Adj_{pq} \dots \emptyset_{Vq}$	0	0	4	4
$NV_{aq} \dots V_q \dots$	0	0	6	6
$V_q \dots N_{aq} \dots$	2	12	4	18
$N_{aq} V_q \dots$	69	8	13	90

$V_{aq} Adv_{Pq}$	2	0	0	2
$NV_{aq}... NV_q...$	0	2	1	3
$NV_{aq}... NV_{Pq}... \emptyset_{Vq}$	10	17	47	74
$NV_{aq}... NV_{aq}... \emptyset_q$	2	2	7	11
$NV_{aq}... Adj_{Pq}... \emptyset_{Vq}$	0	13	19	32
$NV_{aq}... Adv_{Pq}... \emptyset_{Vq}$	0	3	0	3
$VI_{aq}... NV_{Pq}... \emptyset_{Vq}$	0	0	2	2
$VI_{aq}... Adj_{Pq}... \emptyset_{Vq}$	0	0	2	2
$N_{aq} NV_q...$	33	7	17	127
$NV_q... N_{aq}$	2	5	7	14
$NV_{aq}... N_{aq} \emptyset_q$	2	0	0	2
$N_{aq} NV_{Pq}... \emptyset_{Vq}$	0	7	11	18
$NV_{Pq}... N_{aq} \emptyset_{Vq}$	0	1	0	1
$NV_{aq}... N_{Pq}... \emptyset_{Vq}$	0	0	1	1
$N_{aq} Adj_{Pq}... \emptyset_{Vq}$	4	5	13	22
$N_{aq} Adv_{Pq} \emptyset_{Vq}$	1	2	0	3
$N_{aq} N_{Pq} \emptyset_{Vq}$	37	54	47	138
$N_{aq} N_{aq} \emptyset_q$	1	1	7	9
Razem	165	144	217	596

Dane ilościowe pozwalają na wnioski o regularności realizacji tego lub innego typu rozszczepienia. Jeśli opierać się na danych sumarycznych, za cztery najbardziej regularne typy należy uznać te, które zostały w tabeli wycenione:

$N_{aq} N_{Pq} \emptyset_{Vq}$

$N_{aq} NV_q...$

$N_{aq} V_q...$

$NV_{aq}... NV_{Pq}... \emptyset_{Vq}$

Jak widzimy, są to w większości konstrukcje zdaniowe z wykładnikiem argumentu przedmiotowego w pozycji dopełnienia bliższego przy predykanie zdania głównego. Zdecydowanym „liderem” jest tu konstrukcja z *N* jako wykładnikiem argumentu i *N* jako wykładnikiem orzecznika, por.:

JĘZYK BUŁGARSKI:

Професорът се интересува от Кумранските ръкописи като литературен паметник.
Засъмнявах се в Николай като председател.
Одобрявам го като кмет.
Отхвърлям Ницше като философ.
Представих си Иван като зрител на въпросния сериал.

JĘZYK POLSKI:

Koledzy cenili Jurka jako pisarza.
Waldek pomyślał o Izie jako o żonie.
Wątpię w niego jako fachowca.
Tomek wyczuł w koledze donosiciela.
Futerał zdawał się Markowi strzelbą.

JĘZYK ROSYJSKI:

Он думает о вещах как о живых людях.
Мы помним его как одного из талантливейших творцов XX века.
Он интересуется меня как редкий экземпляр.
Он открыл её как женщину.
И такого-то человека посчитал я другом.

Jak widać z przytoczonych przykładów, schemat eksplikacyjny $N_{aq} N_{pq} \emptyset_{vq}$ realizuje się w konstrukcjach syntaktycznych dwóch typów: z przyimkiem *kamo*, *jako*, *как* albo bez tego przyimka, którego funkcja gramatyczna polega na przekazywaniu informacji o tym, że rzeczownik w strukturze zdania zależnego zajmuje pozycję predykatu.

W zakresie rozszczępienia argumentu propozycjonalnego między badanymi językami zachodzą pewne zmiany, które zostaną omówione w p. 2.2.4.

2.2.4. Analiza konfrontatywna

Z przeprowadzonej analizy wynikają następujące wnioski konfrontatywne, dotyczące trzech badanych języków. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na nieco odmienne reguły kompresji argumentu propozycjonalnego. W poprzedniej sekcji skonstatowano, że, statystycznie rzecz biorąc, konstrukcje półdyskretne ($q \rightarrow NV_q/VI_q$)

i niedyskretne ($q \rightarrow N_{aq}$) realizują się w trzech językach z podobną regularnością. To jednak nie wyklucza pewnych różnic dotyczących poszczególnych jednostek. Na przykład różny jest zakres nominalizacji argumentu propozycjonalnego polskiego czasownika *przyпускать* i jego bułgarskiego odpowiednika *предполагам*. Bułgarski wyraz dopuszcza strukturę znominalizowaną, a polski – nie (co może się wiązać z trudnościami związanymi z koniecznością usytuowania sytuacji w czasie – w wersji polskiej), por.:

bułg. Полицията предполага действия на разузнаването.
pol. Policja przypuszcza, że są to działania wywiadu.

Podobnie przedstawia się problem możliwości takiej redukcji treści argumentu propozycjonalnego, w wyniku której jedyną realizacją argumentu propozycjonalnego jest tylko jeden z jego komponentów o charakterze frazy nominalnej (N_{aq}). Tu jako przykład może służyć bułg. czasownik *досецам* *ce*, który spełnia następujące struktury zdaniowe:

Марин се досеца, че съседа му го е предал.
Марин се досеца за предателството на съседа си.
Марин се досеца за съседа си.

W języku polskim ostatni wariant nie jest możliwy:

Marian domyśla się, że sąsiad go zdradził.
Marian domyśla się zdrady sąsiada.
*Marian domyśla się sąsiada.

W wyniku takich procesów kilka komponentów treści struktury propozycjonalnej nie jest realizowanych i może dochodzić do zjawisk idiomatyzacji. Na przykład zdania

pol. Adam (*x*) liczy się z Piotrem (*y*).
bułg. Васко (*x*) се съобразява с Петър (*y*).

nie stanowią pełnych odpowiedników, ponieważ w polskim zdaniu zawarta jest dodatkowa, pozytywnie wartościująca ocena jednostki denotowanej przez argument *y*.

Za inny przykład takiego zróżnicowania może posłużyć czasownik *позвалам* i jego odpowiedniki bułgarskie i rosyjskie:

pol. Pozwalam im wyjechać / aby wyjechali. // Pozwalam im na wyjazd.
bułg. Разрешавам им да заминат. // *Разрешавам им заминаване⁴³.

⁴³ W języku bułgarskim także możliwe jest zrealizowanie argumentu propozycjonalnego w formie rzeczownika abstrakcyjnego, jednak przy uwzględnieniu dodatkowych warunków, które wymagają osobnej analizy, por. (przykłady z internetu): *Разрешавам публикуването на книга*; *Разрешавам на щастливите събития да ми се наредят на опашка, за да им се случат аз*; *Разрешавам разпореждане със сумата от 2880 лв.*

ros. Я разрешаю тебе выступить. // *Я разрешаю тебе выступление.

Jednak: Разрешить поездку; Хотя иногда я и разрешаю себе подобные надежды.

Jedną z form kompresji składniowej jest realizacja argumentu propozycjonalnego w postaci bezokolicznika jako wykładnika predykatu propozycji zależnej. W języku rosyjskim zakres używania formy nieokreślonej czasownika jest szerszy niż w języku polskim. W rosyjskim materiale źródłowym odnotowano 48 czasowników, realizujących schematy eksplikacyjne z bezokolicznikiem (jest to 14,8% wszystkich jednostek), podczas gdy w materiale polskim – zaledwie 24 czasowniki (9,6%). Wobec tego istnieją rosyjskie zdania z zależnym od czasownika mentalnego bezokolicznikiem, których nie da się w sposób strukturalnie adekwatny przetłumaczyć na język polski: należy albo zmienić czasownik, albo użyć innej formy realizacji argumentu propozycjonalnego, np. rzeczownika dewerbatywnego. Chodzi np. o zdania:

ros. Он внушил себе ориентироваться.

pol. Wmówił sobie, że musi orientować się.

ros. Воевода вымыслил закрутить дело.

pol. Wojewoda wymyślił pewną sprawę.

ros. Иногда думается уйти ото всех.

pol. Czasem człowiek chce odejść od wszystkich.

ros. Один из боевиков, воспользовавшись остановкой, надумал помочиться.

pol. Pewien bojowiec, korzystając z okoliczności, postanowił oddać mocz.

ros. Она сообразила провести обе группы через описанный выше тест.

pol. Zrozumiała, że warto zastosować do obydwu grup opisany wyżej test.

Brak kategorii infinitiwu wpływa na łączne z innymi spójnikami potraktowanie bułgarskich konstrukcji z V_{oa} . Dystrybucja infinitiwu jest, jak wiadomo, ograniczona do wypadków, kiedy występuje tożsamość referencyjna argumentu przedmiotowego oraz jednej z pozycji argumentu propozycjonalnego, co ujawnia się w języku bułgarskim, por.:

Павел иска да се ожени.

Колегите ми искат да заминат.

Dystrybucja infinitiwu w języku polskim nie pokrywa się w całości z dystrybucją intensjonalnych bułgarskich zdań z da_1V – zdaniom tym mogą odpowiadać w języku polskim zdania podrzędne, wprowadzane przez spójnik *że*, *żeby/aby*:

bułg. Радвам се да те видя.

pol. Cieszę się, że cię widzę.

bułg. Петър никога не чувства да го боли глава.

pol. Piotr nigdy nie czuje, że go boli głowa.

bułg. Моля съседа ми да ми даде пари на заем.
 pol. Proszę sąsiada, aby pożyczył mi pieniędzy.
 bułg. Страхувам се да не ме разбереш грешно.
 pol. Boję się, żebyś mnie źle nie zrozumiał.
 bułg. Учителката иска децата да я слушат.
 pol. Nauczycielka chce, aby dzieci jej słuchały.
 Павел изисква от нея да бъдем последователни.
 pol. Paweł żąda od nas, abyśmy byli konsekwentni.

Tak więc dystrybucja $\partial a_1 V$ w języku bułgarskim jest szersza niż w języku polskim i jest bliższa językowi rosyjskiemu.

W poprzedniej sekcji już zaznaczono, że badane języki różnią się pod względem bezkontekstowego wyzerowania argumentu propozycjonalnego: największa dopuszczalność takiej formy składniowej występuje w języku rosyjskim (prawie 50% czasowników), najmniejsza – w języku polskim (ok. 24%).

W procesie badania rozróżniano konstrukcje z niezrealizowaną pozycją argumentu propozycjonalnego dwóch typów: o znaczeniu konkretnym, referencyjnym, sytuacyjnym (gdy zdanie jest nazwą wyznaczonej sytuacji) oraz o znaczeniu ogólnym, generycznym (habitualnym, kwalifikującym itd.). Dane ilościowe o czasownikach, które dopuszczają realizację argumentu propozycjonalnego tych dwóch typów, są przytoczone w następującej tabeli.

Język	Znaczenie zdania z wyzerowaną pozycją argumentu propozycjonalnego			
	sytuacyjne		niesytuacyjne	
bułgarski	39	44,3%	49	55,7%
polski	39	48,8%	41	51,2%
rosyjski	89	44,3%	112	55,7%
Razem	167 (45,3%)		202 (54,7%)	

Z tabeli wynika, że bezkontekstowe wyzerowanie argumentu propozycjonalnego w zdaniach generycznych ma nieco bardziej regularny charakter niż w zdaniach referencyjnych. Regularność ta zachowuje się we wszystkich badanych językach, choć dysproporcja w każdym przypadku jest inna: największa w języku rosyjskim (55,7% vs 44,3%), a najmniejsza w języku polskim (51,2% vs 48,8%).

Różne czasowniki inaczej warunkują wyzerowanie pozycji argumentu propozycjonalnego w zdaniach sytuacyjnych bądź generycznych. Pod tym względem można wyodrębnić trzy typy czasowników, dopuszczających zerową manifestację argumentu propozycjonalnego: 1) tylko w zdaniach referencyjnych; 2) tylko w zdaniach generycznych; 3) w obydwu typach zdań. Przytoczymy przykłady czasowników każdego rodzaju w badanych językach.

JĘZYK BULGARSKI:

a) wyzerowanie w zdaniach referencyjnych

Ние само констатираме [а нищо не вършим].
 Концентрирах се [и започнах да пиша статията].
 Поразмислих се [за кратко] и слязох долу.
 Поразсъждавах [логично и се успокоих].
 Проблесна ми!

b) wyzerowanie w zdaniach generycznych

Той [винаги] анализира, критикува и сравнява.
 Тя [е много нерешителна и често] се двоуми.
 [Тя е доста интелигентна и бързо] се досеща.
 [Не й вярвам], тя [винаги] измисля.
 Тя [е много нерешителна и често] се колебае.

c) wyzerowanie w zdaniach obydwu typów

Противникът му генерализира [в заключенията си].
 Тя винаги генерализира.
 Иван [седи и] зубри.
 Тя [винаги учи,] зубри, [пише].
 [Седя и] медитирим.
 Медитирам всеки ден.
 [Та аз си нямах работа, седнах и] мъдрувам.
 Той [вечно] мъдрува.
 [Съвсем] се обърках.
 Тя [лесно] се обърква.

JĘZYK POLSKI:

a) wyzerowanie w zdaniach referencyjnych

Lekarka zawahała się [zatrzymując się przy pacjencie].
 Rybak [siedzi na brzegu rzeki] i rozpamiętuje.
 Asia się [nagle] rozmarzyła. [Potem raptownie się ocknęła].
 Andrzej przedumał kilka godzin [w pustym mieszkaniu].
 [Adam nie myślał konkretnie.] Powątpiewał.

b) wyzerowanie w zdaniach generycznych

Wiktor Ruben, bohater „Panien z Wilka” [wciąż] wspominał.
 Ten człowiek [logicznie] uzasadnia.
 Anna [często zbyt szybko] ocenia.
 On [często] się myli.
 W tych sprawach nikt nie generalizuje.

c) wyzerowanie w zdaniach obydwu typów

Usiadł i zamyślił się [głęboko].
 Zamyśla się [często i zastyga w jednym miejscu].
 Dziecko [cały czas] uważało [na lekcjach].
 Zosia [w szkole] uważa.
 Bartek [nie może teraz przyjść]. Uczy się.
 Lekarz uczy się [całe życie].
 Część ludzi rozumowała [w kategoriach związkowych].
 Politycy rozumują [realistycznie].
 Mazowiecki [zamilkł i] dumął chwilę.
 Ojciec [wieczorami często siada i] duma.

JĘZYK ROSYJSKI:

a) wyzerowanie w zdaniach referencyjnych

[Не мешайте] – я концентрируюсь.
 [И по всему выходило:] он намудрил.
 [В этой ситуации] депутаты озадачились.
 Они [сидят, думают,] переваривают.
 [Недосчитаешь – беда, и] пересчитаешь – [беда, опять перепроверка].

b) wyzerowanie w zdaniach generycznych

[Я никогда не оцениваю,] я только констатирую.
 Ребёнок научится [ещё, успеет].
 Он [сам обманывает, а не] обманывается.
 Он [всегда чересчур] обобщает.
 Он [быстро] обучается.

c) wyzerowanie w zdaniach obydwu typów

Сашу [внезапно] озарило.
 Меня [иногда] озаряет.
 Человек отвлечется – [и потеряет мысль].
 Он [часто] отвлекается.
 [Сидят все в комнате, спорят,] планируют, [прогнозируют].
 Я [всегда] планирую.
 Повыдумывали [и хватит].

Дураки повыдумывают – [а мы верим].
 [Лучше всего] мне размышлялось [на воздухе].
 [Однако] размышлялось ему [как-то вяло, лениво].

Statystycznie sytuacja w trzech badanych językach (w zdaniach z czasownikami merytorycznymi) wygląda następująco.

Język	Znaczenie zdania z wyzerowaną pozycją argumentu propozycjonalnego					
	tylko sytuacyjne		tylko niesytuacyjne		sytuacyjne oraz niesytuacyjne	
bułgarski	29	36,7%	39	49,4%	11	13,9%
polski	19	31,7%	21	35,0%	20	33,3%
rosyjski	46	29,0%	70	44,0%	43	27,0%
Razem	94 (31,5%)		130 (43,6%)		74 (24,8%)	

Dane ilościowe wykazują, że pewną przewagę w każdym języku mają czasowniki, które dopuszczają wyzerowanie argumentu propozycjonalnego tylko w zdaniach generycznych. Przy tym w języku polskim trzy grupy czasowników są mniej więcej zrównoważone pod względem liczebności, zaś w rosyjskim i bułgarskim preferencja zdań generycznych w tym zakresie jest największa. Język bułgarski wyróżnia się ponadto tym, że, jak wynika z danych ilościowych, występuje w nim najmniejszy procent czasowników, które dopuszczają wyzerowanie w zdaniach obu typów. Wyjaśnienie tej sytuacji wymaga specjalnej analizy.

W zakresie dopuszczalności rozszczepienia argumentu propozycjonalnego, jak zaznaczono w poprzedniej sekcji, badane języki wykazują duże podobieństwo, jednak zachodzą też pewne różnice. W języku bułgarskim najbardziej regularnie realizowanym typem rozszczepienia jest $N_{aq} V_q...$, który w polskim i rosyjskim wykazuje schematów eksplikacyjnych zajmuje 5. miejsce. Ten typ rozszczepienia argumentu propozycjonalnego realizuje się np. w bułgarskich zdaniach:

Въобразих си Ана, как пее на сцена.
 Замечтах се за Иван, че ще го видя тази вечер.
 Измъдрих за него, че може да кандидатства икономика.
 Седнах и се поразмислих за приятелите, че винаги ще ми липсват.
 Разфилософствах се за Платон, че не бил разграничавал основните понятия.

W języku polskim zwraca na siebie uwagę regularność realizacji innego typu rozszczępienia: $N_{aq} N_{pq} \emptyset_{Vq}$. Są konstrukcje zdaniowe, w których argument propozycjonalny jest reprezentowany przez dwie, ufundowane na rzeczownikach konkretnych GN, z których jedna jest argumentem, a druga – predykatem, a mianowicie orzecznikiem. W języku bułgarskim i rosyjskim takie konstrukcje mają regularny charakter, ale ich proporcja w stosunku do innych typów rozszczępienia jest mniejsza. Za przykłady mogą posłużyć zdania:

JĘZYK BUŁGARSKI:

Открих я като певица.

Оцених брат си като специалист.

Виждам Станишев като президент.

Магнетичната Вергиния Маркова запомнихме като момичето с красивия шал и чан-тичка.

Спомням си Иван като много отговорен мъж.

JĘZYK POLSKI:

Pracownicy myśleli o dyrektorze jako o osobie odpowiedzialnej za bankructwo firmy.

Znajoma powątpiewa w męża jako pomocnika.

Wierzę w niego jako dobrego ojca.

Adam wyobraża sobie swoją przyjaciółkę jako modelkę.

Zamyślała się często nad tym starym samochodem jako pojazdem ich rodziny.

JĘZYK ROSYJSKI:

Многие музыканты воспринимают скрипку как любовницу.

Владимир Кавсадзе, директор Тбилисского цирка, запомнился нам как друг артистов.

Я знаю его как профессионального тыловика.

Сегодня ландшафтным архитектором мнит себя практически каждый.

Я сомневаюсь в Троен как в актрисе.

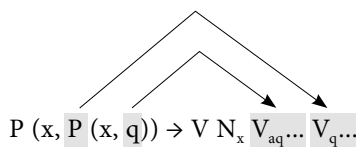
Różnice między językami mają czasem także pojedynczy, okazjonalny charakter. Chodzi o takie konstrukcje, które występują w jednym języku, ale nie zostały odnotowane w innych. Takich przypadków, jak wynika z tabeli przytoczonej w poprzedniej sekcji, jest dość sporo, jednak z uwagi na nieliczną grupę czasowników, które dopuszczają te lub inne typy rozszczępienia argumentu propozycjonalnego, trudno twierdzić o tym, że stanowi to istotną cechę typologiczną któregoś z języków. Tak więc w języku rosyjskim możliwe jest rozszczępienie argumentu propozycjonalnego w następującej postaci: $V_{aq} \dots V_q \dots$, np.:

- О том, что муж не вернулся, она думает, что это – её собственная вина.
 О том, что произошло в городе, я подумал, что это – провокация спецслужб.
 О том, что было со мной, я только помнил, как входил в церковь.

Mamy tu do czynienia z wręcz wyjątkową sytuacją, gdy jeden argument propozycjonalny jest realizowany w postaci dwóch zdań zależnych, tworzących (jako aktanty sentencjonalne) związki syntaktyczne z orzeczeniem zdania głównego. Ten typ konstrukcji, z drugiej strony, jest całkiem uzasadniony, m.in. z uwagi na fakt, że struktura argumentowa q może być bardziej lub mniej złożona. Na przykład pierwsze zdanie jest rezultatem realizacji struktury propozycjonalnej:

$P(x, P(x, q))$
 ДУМАТЬ (она, ВИНОВАТА (она, муж_не_вернулся))

W strukturze propozycjonalnej q znajduje się w obszarze walencji drugiego (wewnętrznego) predykatu, natomiast realizacja syntaktyczna w postaci rozszczepienia propozycji $P(x, q)$ polega na tym, że zarówno P , jak i q (wraz z zależnymi argumentami) zostają przeniesione w pozycje przy orzeczeniu zdania głównego. Można to pokazać symbolicznie:

Trzecie zdanie ma nieco inną strukturę formalną (występuje tu spójnik *как*), lecz jego historia derywacyjna ma podobny charakter. Za zdanie bazowe w tym przypadku można uważać:

Я только помнил, что со мной случилось такое (со мной было так), что я в какой-то момент времени входил/вошёл в церковь.

Niektóre typy rozszczepienia argumentu propozycjonalnego mają charakter potoczny albo wręcz potencjalny, więc niezupełnie są kompatybilne z normą literacką. Ważne jest jednak, że nie są one sprzeczne z systemem języka i w pewnych sytuacjach działalności językowej mogą być akceptowalne.

Jak wykazano już w punkcie 2.2.4.2., różnice między badanymi językami zachodzą w zakresie realizacji diatezy pochodnej. W języku rosyjskim konstrukcje z czasownikiem mentalnym, w których experiencer jest ulokowany poza podmiotem, obejmują prawie 17% wszystkich czasowników, podczas gdy ta liczba w języku pol-

skim wynosi 6,8%, a w języku bułgarskim – tylko 3,6%. Szczególnie regularnie realizowana jest w języku rosyjskim diateza afektywna – konstrukcje z *experienterem*, wyrażanym przez rzeczownik/zaimek w celowniku. Cechę tę należy uznać za typologicznie relewantną dla języka rosyjskiego.

2.3. Walencja czasowników emotywnych w aspekcie realizacyjnym

Opis czasowników emotywnych zostanie zrealizowany według tego samego schematu, co opis czasowników mentalnych. W pierwszej kolejności przytoczymy wykazy struktur propozycyjalnych oraz schematów eksplikacyjnych, aby w kolejnych punktach omówić właściwości struktur propozycyjalnych, a także schematy eksplikacyjne, osobno – realizację argumentów przedmiotów i argumentów propozycyjalnych. Ostatnia część będzie zawierała podsumowanie obserwacji konfrontatywnych w zakresie walencji czasowników emotywnych w trzech badanych językach.

Aspekt realizacyjny walencji czasowników emotywnych dotyczy stopnia regularności spełniania przez czasowniki tej klasy pewnych wymogów dystrybucyjnych. Mają one, jak w przypadku czasowników mentalnych, charakter semantyczny i charakter formalno-gramatyczny. W pierwszym przypadku chodzi o struktury pojęciowe, tzn. konfiguracje argumentów, które są implikowane przez zakodowane w czasowniku pojęcie leksykalne. W drugim przypadku chodzi o gramatyczny status aktantów syntaktycznych, tzn. wykładników pojęciowych uzupełnień predykatu w postaci form wyrazowych, grup wyrazowych i zdań.

2.3.1. Realizacja struktur propozycyjalnych

Podobnie jak w przypadku czasowników mentalnych, w obrębie klasy czasowników emotywnych istnieje kilka podklas semantycznych, przedstawiających stany i czynności ematywne na różne sposoby: uczucia, afekty, nastroje, namiętności, sentymenty i in. Są one między innymi obiektem badań psychologicznych. W monografii L.M. Wasiliewa (1981: 43 i n.) spośród dziesięciu klas czasowników rosyjskich wyróżniono nazwy: 1) uczuć/wrażeń (*глаголы ощущения*); 2) stanów emocjonalnych (*глаголы эмоционального состояния*); 3) stosunków emocjonalnych (*глаголы эмоционального отношения*) oraz 4) przeżyć emocjonalnych (*глаголы эмоционального переживания*). Każda z wymienionych klas została podzielona na kolejne podklasy i szczegółowo opisana ze względu na cechy semantyczne i syntaktyczne.

Z lingwistycznego punktu widzenia jest istotny podział czasowników na klasy w zależności od tego, jaki rodzaj sytuacji reprezentuje pojęcie leksykalne, innymi

słowy – jaki charakter mają wymogi tego pojęcia co do pojęć towarzyszących, tak aby zostało ono spełnione. Z materiału źródłowego wynika, że bułgarskie, polskie i rosyjskie czasowniki emotywne reprezentują kilka struktur propozycyjalnych, które przytaczamy niżej wraz z ilustracjami z każdego języka.

$P(x, q)$

JĘZYK BUŁGARSKI:

Структурата на новото правителство малко ме безпокои.
 Много ме измъчва това, че някога съм била болна психически.
 Опасявам се (от това), че няма да успеем.
 Потревожи ме (това), че друг обичаш, че имаш някой друг в ума си.
 Разядоса го това, че жена му пак изневери.

JĘZYK POLSKI:

Wacek bał się (tego), że na Podhalu Niemcy go zamkną.
 Annę bolało (to), że musiała żyć w tej rzeczywistości.
 Mały pacjent [straszenie] się przejął, gdy mama oddaliła się od niego.
 To, że Marta dostała pracę w barze szybkiej obsługi, bardzo ją sfrustrowało.
 Antoni uspokoił się, że nie jest śledzony.

JĘZYK ROSYJSKI:

А меня лично больше бесит то, что половина анархистов не знает, что это такое.
 А злился он потому, что говорили все сразу.
 Чиновники обеспокоились тем, что страну покидают талантливые спортсмены.
 Человек впервые почувствовал, что в жизни есть бескорыстная любовь.
 Лёва расчувствовался оттого, что нашёл, наконец, собеседника.

$P(x, q, r)$

JĘZYK BUŁGARSKI: brak

JĘZYK POLSKI:

To, jak się wypowiadał mówca, odręczało wszystkich od dalszego jego słuchania.
 Agata zraziła się do tego, aby zostać astronomem tym, że badania są żmudne i nie dają rezultatów.
 Izabela zraziła się do tego, żeby umieścić synka w śląskim szpitalu z powodu jednego lekarza.
 Sposób wypowiedzi mówcy odręczał wszystkich od tego, żeby dalej go słuchać.
 Specyficzny smak tego mięsa odręcza wiele osób od jego spożywania.

JĘZYK ROSYJSKI: brak

$$P(p, x, q)$$

JĘZYK BULGARSKI:

Българската история изкуши англичанин да напише роман на кирилица.

Тя го изкуши с възможностите си.

Това, как се държиш, отблъсква ме от такива хора, като теб.

Ровенето в чужди кошници отблъсква ме от хората, които го вършат.

Иван със своите думи отблъсква ме от такива хора, като него.

JĘZYK POLSKI:

To, jak przedsiębiorca traktował pracowników, pozrażało wspólników do tego, żeby z nim współpracować.

To, jak przedsiębiorca traktował pracowników, pozrażało wszystkich do współpracy z nim.

To, że Paula spóźniała się na spotkania, pozrażało znajomych do jej zapraszania.

Traktowanie bliskich przez Adama pozrażało wielu do tego, żeby go bliżej poznać.

Obfite opady deszczu pozrażały turystów do wyjazdów w tamte strony.

JĘZYK ROSYJSKI:

Многих автолюбителей от тюнинга отпугивает то, что машину потом не примут на фирменном сервисе.

Руины покинутых городов отпугивают даже прекрасно оснащённые экспедиции тем, что надо иметь дело с большим количеством нанесённого песка.

То, что он мебельщик, поэтессу как раз не отпугивает.

Всех мужчин отпугивало, что она видит в них лишь потенциальных отцов.

Многих автолюбителей от тюнинга отпугивает сложность системы.

$$P(x, y, q)$$

JĘZYK BULGARSKI:

Засрамих се пред тези хора, че ги излъгах.

Посрамувах се (малко) пред тези хора, че бях слаб и малодушен.

Срамувам се пред тези хора, че бях слаб и малодушен.

Срамя се пред тези хора, че ги излъгах.

Срамя се пред хората за подобни нарушения.

JĘZYK POLSKI:

Mama gniewała się na nas (o to), że jeszcze nie śpimy.

Mój znajomy obraża się na mnie za to (z powodu tego), że powiedziałam o nim prawdę.

Babcia pogniewała się na nas (o to), że nie odwiedziliśmy jej na imieniny.

Niektórzy nam współczuli (tego), że sobie nie poradzimy.

Mały żebrak zawstydził się przed rówieśnikami (tego), że prosi o datki.

JĘZYK ROSYJSKI:

Николай позавидовал мне, что у меня есть такой друг.
 Он посочувствовал мне, что я – дрессировщик.
 Он постыдился того, что над ним посмеются.
 И явно сочувствовала Никулину, когда жена влепляла ему звонкую пощёчину.
 Он как бы стыдился того, что молод ещё и крепок.

$$P(x, y)$$

JĘZYK BUŁGARSKI:

Влюбих се в един невероятен мъж.
 Залюбих едно момиче.
 [От този миг] заобичах Питър [от все сърце].
 Обикнах го.
 Обичам Иван.

JĘZYK POLSKI:

Paweł kocha Ewelinę.
 Adam [przez cały pierwszy rok na uniwerku] podkochiwał się w jednej Małgosi.
 Ala podoba się Jankowi.
 Jurko rozmiłował się w przyrodniej siostrze kolegi.
 Wszyscy chłopcy z klasy zadurzyli się w nauczycielce [od angielskiego].

JĘZYK ROSYJSKI:

Он любит невесту брата.
 Он охладел к Бэле, прежде любимой.
 Мне понравился Иван.
 Виктория разлюбил богача из Монако.
 Мне разонравился Иван.

$$P(x, y, z)$$

JĘZYK BUŁGARSKI:

Той ме заревнува от съседа ни.
 8-годишната ни дъщеря заревнува ни от бебето.
 Той ме поревнува [малко] от съседа ни [и се успокои].
 8-годишната ни дъщеря поревнува ни [малко] от бебето [а после и мина].
 Ана ревнува мъжа си от сестра си.

JĘZYK POLSKI: brak

JĘZYK ROSYJSKI: brak

W celu ustalenia regularności realizacji powyższych struktur propozycyjalnych w klasie czasowników emotywnych należy porównać dane ilościowe o jednostkach czasownikowych, reprezentujących każdy typ struktury propozycyjnej. Takie dane zostały ujęte w poniższych tabelach.

Liczba czasowników realizujących poszczególne struktury propozycyjne
(język bułgarski)

Lp.	Schemat eksplikacyjny	Liczba czasowników			
1	P (x, q) [diateza podstawowa]	153	259	54,6	92,5%
2	P (x, q) [diateza pochodna]	106		37,9%	
3	P (x, y, q)	8		2,9%	
4	P (x, q, r)	0		0%	
5	P (p, x, q)	2		0,7%	
6	P (x, q, t)	0		0%	
7	P (x, y) [diateza podstawowa]	7	8	2,5%	2,9%
8	P (x, y) [diateza pochodna]	1		0,4%	
9	P (x, y, z)	3		1,1%	
Razem		280		100%	

Liczba czasowników realizujących poszczególne struktury propozycyjalne
(język polski)

Lp.	Schemat eksplikacyjny	Liczba czasowników			
1	P (x, q) [diateza podstawowa]	153	276	51,3%	92,6%
2	P (x, q) [diateza pochodna]	123		41,3%	
3	P (x, y, q)	9		3,0%	
4	P (x, q, r)	2		0,7%	
5	P (p, x, q)	1		0,3%	
6	P (x, q, t)	2		0,7%	
7	P (x, y) [diateza podstawowa]	6	8	2,0%	2,7%
8	P (x, y) [diateza pochodna]	2		0,7%	
9	P (x, y, z)	0		0%	
Razem		298		100%	

Liczba czasowników realizujących poszczególne struktury propozycyjalne
(język rosyjski)

Lp.	Schemat eksplikacyjny	Liczba czasowników			
1	P (x, q) [diateza podstawowa]	181	289	58,2%	92,9%
2	P (x, q) [diateza pochodna]	108		34,7%	
3	P (x, y, q)	12		3,9%	
4	P (x, q, r)	0		0%	
5	P (p, x, q)	1		0,3%	
6	P (x, q, t)	0		0	
7	P (x, y) [diateza podstawowa]	6	9	1,9%	2,9%
8	P (x, y) [diateza pochodna]	3		1,0%	
9	P (x, y, z)	0		0%	
Razem		311		100%	

Liczba czasowników realizujących poszczególne struktury propozycjonalne
(dane sumaryczne z trzech języków)

Lp.	Schemat eksplikacyjny	Liczba czasowników			
1	P (x, q) [diateza podstawowa]	487	824	54,8%	92,7%
2	P (x, q) [diateza pochodna]	337		37,9%	
3	P (x, y, q)	29		3,3%	
4	P (x, q, r)	2		0,2%	
5	P (p, x, q)	4		0,4%	
6	P (x, q, t)	2		0,2%	
7	P (x, y) [diateza podstawowa]	19	25	2,1%	2,8%
8	P (x, y) [diateza pochodna]	6		0,7%	
9	P (x, y, z)	3		0,3%	
Razem		889		100%	

W zakresie czasowników emotywnych odnotowano siedem różnych typów struktur propozycjonalnych (zarówno dwuargumentowe, jak i trzyargumentowe), co mówi o pewnej semantycznej różnorodności tej klasy, choć z funkcjonalnego punktu widzenia zdecydowanie dominuje jeden typ: $P(x, q)$. W każdym z badanych języków na tę strukturę propozycjonalną przypada ponad 92% wszystkich czasowników. Inne struktury są reprezentowane przez kilka, najwyżej kilkanaście jednostek. Te dane oznaczają, że najbardziej typowa sytuacja doznawania uczuć, jak to wynika z walencji ich językowych form reprezentacji, polega, podobnie jak w przypadku czasowników mentalnych, na dynamicznej relacji zachodzącej między experiencerem a stanem rzeczy będącym przyczyną, bodźcem, faktorem, przedmiotem doznania psychicznego.

Wyjątek stanowi struktura propozycjonalna $P(x, y)$, która jest realizowana w badanych językach przez ok. 3% czasowników. W tym przypadku chodzi o relację dwóch osób, przy tym relacja ta ma charakter uczucia miłosnego, por. definicję polskiego rzeczownika *kochać* w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego*: ‘darzyć kogoś uczuciem miłości, przywiązania, bardzo lubić kogoś; także: żywić do niespokrewnionej osoby płci odmiennej gorące uczucie połączone zwykle z pożądaniem’. Liczba czasowników reprezentujących tę strukturę propozycjonalną w badanych językach jest prawie ta sama.

2.3.2. Realizacja argumentów przedmiotowych

W tym zakresie będzie nas głównie interesowało pozycjonowanie experiencera – w pozycji podmiotu, czyli w konstrukcjach dialezy podstawowej (aktywnej), lub poza pozycją podmiotu, czyli w konstrukcjach dialezy pochodnej (afektywnej, gdy GN jest w formie celownika, oraz pseudosubiektywnej, gdy GN jest w formie biernika). Konstrukcje dialezy pochodnej zostały odnotowane dla dwóch typów struktur propozycjonalnych: $P(x, q)$ oraz $P(x, y)$. Poniższa tabela zawiera dane ilościowe o liczbie czasowników w każdym badanym języku, występujących w konstrukcjach dialezy podstawowej i pochodnej.

Język	dialeza podstawowa (aktywna)		dialeza pochodna	
			dialeza afektywna	dialeza pseudosubiektywna
bułgarski	160	57,1%	11 (3,9%)	96 (34,3%)
			107 (38,2)	
polski	159	53,4%	16 (5,4%)	109 (36,5%)
			125 (41,9%)	
rosyjski	187	60,1%	10 (3,2%)	101 (32,5%)
			111 (35,7%)	

Dane ilościowe wykazują, że w tym zakresie systemy trzech badanych języków słowiańskich funkcjonują podobnie. W każdym z nich większa liczba czasowników dopuszcza realizację experiencera w pozycji podmiotowej: odsetek takich jednostek oscyluje między liczbą 53,4% (w języku polskim) a liczbą 60,1% (w języku rosyjskim). Jak widzimy, język rosyjski w tym przypadku (w odróżnieniu od klasy czasowników mentalnych, zob. 2.2.4.2.) najbardziej preferuje dialezę podstawową, choć różnice procentowe są nieznaczne.

W zakresie dialezy pochodnej, podobnie jak w klasie czasowników mentalnych, występują konstrukcje, w których wykładnik argumentu propozycjonalnego zajmuje pozycję dopełnienia bliższego (dialeza pseudosubiektywna) lub dopełnienia dalszego (dialeza afektywna). Oto przykłady konstrukcji obu typów zaczerpnięte z trzech baz.

Diateza pseudosubiektywna

JĘZYK BUŁGARSKI:

Ядосва ме селския манталитет.

Безпокои ме това, че никой от тях не се обажда.

Впечатлява ме способността на българите да преминават през трудностите с достойнство.

Зарадва ме (това), че вече е тъмно.

Това, как говориш, много ме огорчава.

JĘZYK POLSKI:

Brzydzi mnie (to), że ten człowiek jest tak nielojalny.

Wszystkich martwiło to, jak / w jaki sposób wybrniemy z tej sytuacji.

Radykalna polityka premiera nie odstręcza Hiszpanów.

Traktowanie bliskich przez Adama pozrażało wielu do tego, żeby go bliżej poznać.

To, co mówił przywódca, rozgniewało zebranych.

JĘZYK ROSYJSKI:

Поначалу Алевтину бесит его молчание.

Всех зачаровывает то, как они поют песенки во Франции, так мило!

Параллели с известными текстами отталкивают читателя.

Новость осчастливила мужа.

Сонин радуется меня в последнее время.

Diateza afektywna

JĘZYK BUŁGARSKI:

Докривя му за това, как се развива това дете.

Една мисъл ми досажда.

Дотегна им да вървят толкова бавно.

Нрави ми се тя като жена.

Опротиви ми моето изкуство.

JĘZYK POLSKI:

Stasiowi nudziło się stać [bezczywnie].

Darkowi szczególnie podobały się pokazy gaszenia płonących samochodów.

Pacjentowi przykryło się siedzieć w szpitalu.

Pani Hance spodoba się działać w jakiejś fundacji.

Wojtkowi przykryło się, jak wciąż odwiedzała ich sąsiadka.

JĘZYK ROSYJSKI:

Ему наскучил света шум.

Больше всего мне надоело то, что происходит в связи с этим с людьми.

Мне честно нравилось, что ты вздыхала.

Мне просто опротивело жить, есть, дышать, смотреть.

Это удовольствие скоро нам приелось.

Części czasowników tej grupy przysługuje też inne znaczenie – o charakterze kauzatywnym. W tym przypadku chodzi o to, że celowe (lub rzadziej niecelowe) działanie pewnej osoby przyczynia się do przeżycia emocjonalnego innej osoby. Rozważmy dwa zdania:

Я за то, чтобы меня [другие люди] не беспокоили.

Эта проблема беспокоит всех [людей].

W pierwszym przedstawia się sytuację, w której jedna osoba celowo lub niecelowo wywołuje niepokój innej osoby, nęka ją. Jest to sytuacja z udziałem dwóch uczestników, a więc strukturę propozycyjną zdań z czasownikiem w znaczeniu kauzatywnym można przedstawić jako $P(x, y)$: 'ktoś chcący lub niechcący niepokoi kogoś innego'. Z punktu widzenia reprezentacji mentalnej grupa nominalna w pozycji podmiotu odpowiada kategorii efektora, a grupa nominalna w pozycji dopełnienia – kategorii obiektu; między obydwoma kategoriami zachodzi relacja powodowania stanu.

W drugim zdaniu jest opisywana inna sytuacja: podmiot (*все*) przeżywa emocję, reagując emocjonalnie na fakt, że istnieje pewien problem (*проблема*). W tym przypadku o sytuacji, tzn. o stanie doznania psychicznego, decyduje experiencer, zaś zewnętrzne okoliczności przyczyniają się do uczuciowej refleksji podmiotu.

Znaczenie kauzatywne, jak widzimy, da się odróżnić od znaczenia emotywnego, jednakże należy też przyznać, że granica między nimi bywa rozmyta. To m.in. wyjaśnia, dlaczego w zakresie czasowników emotywnych tak duży jest udział konstrukcji diatezy pochodnej. W związku z tym wypada jeszcze raz nawiązać do cech semantycznych, charakterystycznych dla tej klasy jednostek leksykalnych.

Choć wewnątrz tej kategorii, jak już zaznaczono, istnieją poszczególne podklasy – ze znaczeniem uczuć, afektów, emocji, postaw, nastrojów i in. (zob. Nowakowska-Kępną 1996; Wasiliew 1981), to jednak dla wszystkich tych czasowników jest charakterystyczne, że są nazwami *przeżyć* jako form reagowania człowieka na bodźce zewnętrzne lub wewnętrzne. Typowa sytuacja takiego przeżycia zakłada istnienie dwóch elementów: efektora i receptora. Za efektor uznaje się różnego rodzaju bodźce,

występujące w rzeczywistości fizycznej, ale także wytworzone przez samego człowieka (tzw. organiczne)⁴⁴. Receptorem jest psychicznie aktywny podmiot doznania.

Za przykład zastosowania tego rodzaju konceptualizacji uczuć może posłużyć zaproponowana przez A. Wierzbicką (2010: 212 i n.) definicja ang. *surprise* 'zdziwienie/zdziwić':

X coś czuje
 czasami ktoś myśli coś takiego:
 teraz coś się dzieje
 nie myślałem wcześniej: to się wydarzy
 z tego powodu ten ktoś coś czuje
 X czuje coś takiego

Struktura sytuacji jest w tym przypadku reprezentowana przez dwa elementy: *ktos* (czyli experiencer) oraz *fakt, że dzieje się coś, co wcześniej się nie wydarzyło* (czyli efektor).

Choć zewnętrzny bodziec przeżycia emocjonalnego jest w przypadku większości tych stanów niezbędny⁴⁵, o treści emocji, uczucia, postawy, nastroju itd. decydują takie inherentne charakterystyki przeżycia psychicznego jak wartościowanie, nasilenie/stoień, trwanie, dynamika (natężenie, osłabienie), dystrybucja/przejaw i in.⁴⁶. Na przykład w literaturze psychologicznej (Lilienfeld/Lynn/Ruscio et al. 2011: 206 i n.) można przeczytać na temat szczęścia, że „w większym stopniu zależy od cech osobowości oraz zachowań niż od tego, co przeżyliśmy” (a także od okoliczności zewnętrznych, takich jak posiadanie dużej liczby pieniędzy, pięknego domu, dobrej pracy itd.); w pewnym stopniu „poczucie szczęścia wiąże się wprost z wyposażeniem genetycznym”. Twierdzenie to opiera się na licznych badaniach eksperymentalnych. Prosty potwierdzeniem tego rodzaju usposobienia jest fakt, że te same bodźce zewnętrzne wywołują u różnych osób różne reakcje. Za przykład może przysłużyć odnotowane przez znanego językoznawcę A. N. Gwozdiewa (2005: 311) wypowiedzenie jego siedmioletniego syna:

⁴⁴ Rosyjski psycholog S. L. Rubinsztejn (1984: 158 i n.) pisał, że w zależności od bodźca uczucia i emocje realizują się na trzech poziomach: 1) organicznej wrażliwości afektywno-emotywniej (na poziomie wrażeń elementarnych, takich jak przyjemność); 2) wrażliwości przedmiotowej (w przypadku postrzegania przedmiotów i operacji na przedmiotach); 3) uczuć wyższego rzędu – światopoglądowych, takich jak humor, ironia, wzniosłość i in.).

⁴⁵ I. Nowakowska-Kępna (2000: 25 i n.) pisze, że przy konceptualizacji uczuć najbardziej istotne są doświadczenia ciała.

⁴⁶ Więcej na temat cech dystynktywnych nazw uczuć i emocji można dowiedzieć się np. w artykule A. B. Pińkowskiego (2004: 243 i n.).

Смотрит на облигацию займа: – Кабы выиграли мы! Папа лучше не выиграть, а то воры узнают, где много денег.

Jak widzimy, dziecko martwi się (a nie cieszy, jak można by oczekiwać) z możliwości wygranej w loterii – chłopca niepokoi to, że duże pieniądze mogą zwabić złodziei.

Zgodnie z powyższymi ustaleniami, a także przy uwzględnieniu prezentowanych przez różnych autorów definicji nazw emocji i uczuć (zob. Apresjan i in. 1997: 406 i n.; Wierzbicka 1999b), czasowniki ematywne – w ich prototypowej odmianie – należy traktować jako dwumiejscowe predykaty drugiego rzędu: $P(x, q)$ 'x doznaje wrażeń zmysłowych za sprawą / z powodu / na skutek oddziaływania q '. Potwierdzają to rezultaty naszej analizy (zob. poprzedni punkt).

Mimo faktu, że o przeżyciu decyduje reflektujący subiekt, w przypadku tych stanów – inaczej niż w przypadku czynności, stanów i procesów mentalnych (bardziej szczegółowo o tym zob. 2.4.) – emocje, zgodnie z teorią warunkowania reakcji emocjonalnych (Watson/Rayner 1920), stanowią reakcje na określone bodźce. Szczególnie charakterystyczne pod tym względem są afekty – takie uczucia, jak gniew, złość, rozpacz, radość i strach, powstające pod wpływem silnych, nieoczekiwanych bodźców zewnętrznych. O ile w sytuacji refleksji intelektualnej źródło aktywności psychicznej człowieka znajduje się w nim samym, o tyle w sytuacji przeżycia emocjonalnego inicjacja jest po stronie czynników zewnętrznych, z tym że podmiot oczywiście ma pewne predyspozycje do takiej lub innej reakcji. Taki charakter ma np. rozpaczanie, por. rosyjskie przykłady:

Он отчаивался из-за такого же проигрыша.

Рыбак отчаивался из-за плохого клёва.

Там тоже многие отчаялись от «украинской идеи».

Można te zdania – pod względem semantycznym – porównać ze zdaniami, zawierającymi czasownik mentalny:

Он забыл о проигрыше.

Рыбак забыл о плохом клёве.

Многие забыли об «украинской идее».

Różnica między rozpaczaniem a zapominaniem polega m.in. na tym, że pierwszy stan ma zdecydowanie charakter uwarunkowany, reaktywny, podczas gdy zapominanie jest funkcją intelektu, która realizuje się autonomicznie, choć mogą temu sprzyjać pewne okoliczności zewnętrzne.

Warunkowy charakter uczuć sprzyja takiej ich werbalizacji (w formie zdań czasownikowych), gdy właśnie efektor znajduje się w pozycji priorytetowej, czyli w pozycji

podmiotu. W ten sposób w znaczeniu tych czasowników powstaje element quasi-kauzatywności.

Rola efektora w sytuacji przeżycia jest tak ważna, że odwrócony układ syntaktymów (efektor w pozycji podmiotu, receptor w pozycji dopełnienia) jest charakterystyczny dla czasowników w formach podstawowych – niezwrrotnych, podczas gdy diateza aktywna realizuje się w konstrukcjach z czasownikiem derywowanym – zwrotnym. Na przykład czasownik *brzydzić*, reprezentując strukturę propozycjonalną $P(x, q)$, przewiduje jej realizację w konstrukcji diatezy pseudosubiektywnej, gdy experiencer jest wyrażany przez GN w bierniku, por.:

Brzydzi mnie (to), że ten człowiek jest tak niełojalny.
 Brzydzi mnie, jak/kiedy/gdy Paweł się tak zachowuje.
 Zachowanie rówieśników brzydziło chłopca.
 Brzydzi mnie jego bezradna uprzejmość.
 Brzydziły go wszelkie odmiany „rewolucyjnego zapалу”.

Diateza aktywna (experiencer znajduje się w pozycji podmiotu) jest charakterystyczna dla tego czasownika w derywowanej formie zwrotnej – *brzydzić się*, por.:

W. B. brzydzi się tym, co Moczulski wypisywał w 1968 roku.
 Hania brzydziła się, jak/kiedy/gdy ten człowiek siadał obok niej.
 Ciotka brzydziła się tym, że Olgierd nie przestrzegał higieny osobistej.
 Zdzisław brzydzi się jechać z bandą cwaniaków na wycieczkę.
 Bartosz brzydził się postępowaniem oszustów.
 Danką brzydzi się dotykania klamki w toalecie.
 Julia brzydzi się mleka z kozuchami.

Autorzy nie są skłonni uważać, że wyrażenia językowe pierwszego i drugiego rodzaju realizują różne typy struktur semantycznych (propozycjonalnych) – stanowią one wzajemne parafrazy o tym samym typie sytuacyjnym: w obydwu przypadkach chodzi o stan emocjonalny człowieka, spowodowany przez bodźce zewnętrzne. Inicjacyjny, źródłowy charakter tych bodźców przyczynia się do tego, że częściej niż w przypadku innych czasowników stają się one przedmiotem rozważania i przedmiotem powiadomienia, co znajduje swój wyraz w realizacji efektoru w pozycji podmiotu gramatycznego.

2.3.3. Realizacja argumentów propozycjonalnych

W zakresie czasowników emotywnych, jak w przypadku poprzedniej klasy, można wyodrębnić cztery typy schematów eksplikacyjnych: dyskretnie, półdyskretnie, niedys-

kretnie i zerowe. O tym, jak regularnie są one realizowane w systemie każdego z badanych języków, świadczą dane ilościowe, przytoczone w następującej tabeli:

Język	Liczba czasowników reprezentujących typy schematów eksplikacyjnych							
	dyskretny (V_q)		półdyskretny ($NV_q / VI_q / Adj_q$)		niedyskretny ($N_{aq\ q}$)		zerowy ($\emptyset_q$)	
bułgarski	248	88,6%	257	91,8%	240	85,7%	76	27,1%
polski	275	92,3%	290	97,3%	248	83,2%	66	22,1%
rosyjski	292	93,8%	297	95,5%	277	89,1%	155	49,8%
Razem	815	91,7%	844	94,9%	765	86,1%	297	33,4%

Podobnie jak przypadku czasowników mentalnych, tu też występuje pewne zróżnicowanie typów gramatycznej reprezentacji struktur propozycyjalnych: dyskretnie i półdyskretnie schematy są dopuszczalne przez większą liczbę czasowników, przy tym proporcja ta zachowuje się we wszystkich badanych językach. Różnica danych dotyczących schematów dyskretnych i półdyskretnych jest znikoma. Nominalizacja predykatu zdania zależnego we wszystkich językach ma charakter regularny i obejmuje ponad 90% czasowników.

Najmniej regularnie są realizowane schematy z brakiem wypełnienia pozycji argumentu propozycyjalnego: liczba takich czasowników przeciętnie wynosi ok. 33%. Przy tym należy zwrócić uwagę na różną możliwość bezkontekstowego wyzerowania pozycji argumentu propozycyjalnego w konstrukcjach diatezy podstawowej i pochodnej. W przypadku diatezy podstawowej zjawisko to ma charakter dość rozpowszechniony: w obrębie czasowników realizujących strukturę propozycyjalną $P(x, q)$ liczba jednostek dopuszczających wyzerowanie obejmuje ok. 45% w języku bułgarskim, ok. 40% w języku polskim i ponad 75% w języku rosyjskim. Są to konstrukcje zdaniowe następującego typu:

JĘZYK BUŁGARSKI:

Той [често] се безпокои.

Той [съобщава, предупреждава, предсказва, възпява,] възненавижда.

[Често] се измъчвам [и плача].

Николета Лозанова [винаги] се изтезава.

Той [ни погледна и] се насърби.

JĘZYK POLSKI:

Córka [często] się denerwuje.
 Jola [ciągle] się martwi.
 Oni [coraz bardziej] obojętnieją.
 Choleryk [łatwo] się wzburza.
 Dzieciak złościł się [cały dzień bez powodu].

JĘZYK ROSYJSKI:

Иван удовлетворился.
 Тут он слова не может вымолвить, мямлит, конфузится.
 Вам пришлось ведь тоже захлебнуться горем, злиться, презирать.
 Я измучалась несусветно.
 Даже животное чувствует.

W zakresie diatezy pochodnej takie formy składniowe w ogóle nie występują. Wskazuje na to brak takich konstrukcji w naszym materiale źródłowym, jak również niepoprawny status parafraz, np. przytoczonych wyżej zdań rosyjskich:

- *Ивана удовлетворило.
- *Тут он слова не может вымолвить, его конфузят.
- *Меня злило.
- *Меня измучило несусветно.
- *Даже животному чувствуется.

Ten stan rzeczy można tłumaczyć tym, że wyzerowanie drugiego argumentu w pewnym stopniu wpływa na znaczenie zdania. Porównując poniższe zdania:

Córka denerwuje się tym, że Olaf się spóźnia.
 Córka (często) się denerwuje.

możemy stwierdzić, że jakkolwiek pierwsze jest opisem określonej sytuacji, w której x (córka) znajduje się w stanie podenerwowania z powodu q (spóźnienia Olafa), czyli opisem psychicznej reakcji podmiotu na zaistniały stan rzeczy, to w drugim zdaniu nadawca skupia się na opisywanej osobie, a mianowicie na jej właściwości: x (córka) często denerwuje się z powodu czegokolwiek, bywa nerwowa, zeżłona, udręczona. Drugiemu zdaniu przysługuje semantyka kwalifikująca, charakteryzująca, habitualna, która w formie prototypowej jest realizowana w zdaniach z jednym komplementem predykatu-orzeczenia:

Córka jest nerwowa / często bywa nerwowa.

Prototypowa forma reprezentacji *experientera* w takich zdaniach to GN w pozycji podmiotu. Dlatego transformacja, na skutek której *experienter* zostaje przesunięty w pozycję dopełnienia, np. w teoretycznie możliwym zdaniu:

*Córce się denerwuje.

jest sprzeczna z kwalitatywnym/habitualnym znaczeniem zdania, a więc uważana za niedopuszczalną. Istnieją, co prawda, sytuacje nieco innego typu, gdy informacja o charakterze kwalitatywnym/habitualnym nie dotyczy osoby (*experientera*), lecz pewnych okoliczności, w których przeżywa się emocje. Wówczas nadawca nie przekazuje informacji typu 'x jest taki, że P (przeżywa emocję) w związku z q, czyli czymś/czymkolwiek', lecz informację innego typu: 'p (miejsce, czas, inne okoliczności) jest takie, że P (przeżywa emocję) w związku z q, czyli czymś/czymkolwiek'. Czy zdania tego typu są możliwe w każdym z badanych języków, jest kwestią sporną. Tak więc w internetowym korpusie języka rosyjskiego można znaleźć zdanie z napisanej w 1892 roku powieści „Złoto” Dmitrija Mamina-Sibiriaka:

В такие минуты хорошо думается и хорошо чувствуется.

Lingwistyczny status tego zdania (a także podobnych konstrukcji składniowych) jest, jak można sądzić, nieokreślony: z jednej strony, pochodzi z literatury artystycznej XIX wieku i nie jest spotykane we współczesnych tekstach; z drugiej strony, nie można uznać go za niepoprawne, sprzeczne z systemem języka rosyjskiego, czyli z normą ogólną. Ponadto strukturę tego zdania można uzasadnić: *experienter* został przeniesiony w pozycję dopełnienia, a później bezkontekstowo wyzerowany za sprawą tego, że zdanie ma charakter kwalitatywny – jest komunikatem na temat *takich minut*, por. parafrazę:

Такие минуты имеют свойство, что человек в такие минуты хорошо думает о чём-либо и чувствует что-либо.

Z uwagi na rzadki, potencjalny charakter konstrukcje tego typu nie zostały jednak uwzględnione w materiale źródłowym.

W zakresie kompresji argumentu propozycjonalnego zachodzą pewne, choć nieznaczne różnice badanych języków słowiańskich – zostaną one omówione w sekcji 2.3.5.

Kolejnym aspektem realizacji argumentu propozycjonalnego jest jego rozszczępienie i podwojenie pozycji zależnej od orzeczenia. Podobnie jak w przypadku czasowników mentalnych, w tej klasie czasowników występuje dywersyfikacja form

rozszczeplenia: możliwe są rozmaite kombinacje syntaktemów reprezentujących argument propozycyjalny w strukturze formalnej zdania głównego. Aby móc sądzić o regularności typów rozszczeplenia, policzono czasowniki, które w każdym języku dopuszczają wszystkie odnotowane formy rozszczeplenia. Poniższa tabela zawiera uzyskane w ten sposób dane ilościowe.

Typ rozszczeplenia	Język bułgarski	Język polski	Język rosyjski	Razem
$V_q \dots NV_{aq} \dots$	0	0	4	4
$V_{aq} \dots NV_{pq} \dots \emptyset_{Vq}$	0	1	0	1
$NV_{aq} \dots V_q \dots$	0	3	3	6
$V_q \dots N_{aq} \dots$	4	31	36	71
$N_{aq} V_q \dots$	95	129	92	216
$NV_{aq} \dots NV_q \dots$	19	0	10	29
$NV_q \dots NV_{aq} \dots$	0	0	8	8
$NV_{aq} \dots NV_{pq} \dots \emptyset_{Vq}$	0	5	24	29
$NV_{aq} \dots NV_{aq} \dots \emptyset_q$	0	15	8	23
$NV_{aq} \dots Adj_{pq} \dots \emptyset_{Vq}$	0	5	0	5
$N_{aq} NV_q \dots$	98	112	97	307
$NV_q \dots N_{aq}$	2	40	43	85
$N_{aq} NV_{pq} \dots \emptyset_{Vq}$	1	0	0	1
$N_{aq} Adj_{pq} \dots \emptyset_{Vq}$	3	6	3	12
$N_{aq} N_{pq} \emptyset_{Vq}$	45	87	11	143
$N_{aq} N_{aq} \emptyset_q$	54	19	16	89
Razem	321	453	355	1029

W zakresie czasowników emotywnych można wyodrębnić kilka najbardziej regularnie realizowanych (pod względem liczby jednostek predykatywnych) form syntaktycznych z rozszczepleniem argumentu propozycyjnego.

$$\begin{array}{l}
 N_{aq} NV_q \dots \\
 N_{aq} V_q \dots \\
 N_{aq} N_{pq} \emptyset_{Vq} \\
 N_{aq} N_{aq} \emptyset_q \\
 NV_q \dots N_{aq} \\
 V_q \dots N_{aq} \dots
 \end{array}$$

Podobnie jak w przypadku czasowników mentalnych, największa liczba jednostek przypada na schematy eksplikacyjne, w których jednym z podniesionych do rangi kolokatu przy orzeczeniu zdania głównego (w pozycji dopełnienia bliższego) jest argument propozycji zależnej w formie rzeczownika konkretnego (N_{aq}). Rzadziej taki rzeczownik zajmuje pozycję dopełnienia dalszego. W każdym razie taka funkcjonalność N_{aq} w konstrukcjach z rozszczepieniem świadczy o wyprofilowaniu informacji fenomenologicznej, dotyczącej świata rzeczy będących jednym z elementów doznania emocjonalnego.

Dającym się zauważyć faktem jest także szczególna aktywność procesów rozszczepienia argumentu propozycyjnego w zakresie diatezy pochodnej. Porównajmy liczby czasowników, dopuszczających najczęstsze konstrukcje z rozszczepieniem w zakresie struktury propozycyjnej $P(x, q)$. Zebrane na ten temat dane ilościowe zawarte są w następującej tabeli:

Typ rozszczepienia	Język bułgarski		Język polski		Język rosyjski	
	diateza podstawowa	diateza pochodna	diateza podstawowa	diateza pochodna	diateza podstawowa	diateza pochodna
$V_q \dots N_{aq} \dots$	0 (0%)	4 (100%)	8 (34,9%)	23 (65,1%)	5 (13,9%)	31 (86,1%)
	4		31		36	
$N_{aq} V_q \dots$	36 (37,9%)	59 (62,1%)	43 (33,3%)	86 (66,7%)	12 (13,0%)	80 (87,0%)
	95		129		92	
$N_{aq} NV_q \dots$	7 (7,1%)	91 (92,9%)	15 (13,4%)	97 (86,6%)	12 (12,4%)	85 (87,6%)
	98		112		97	

$NV_q \dots N_{aq}$	0 (0%)	2 (100%)	13 (32,5%)	27 (67,5%)	8 (18,6%)	35 (81,4%)
	2		40		43	
$N_{aq} N_{pq} \emptyset_{vq}$	25 (55,6%)	20 (44,4%)	39 (44,8%)	48 (55,2%)	11 (100%)	0 (0%)
	45		87		11	
$N_{aq} N_{aq} \emptyset_q$	1 (1,9%)	53 (98,1%)	1 (5,3%)	18 (94,7%)	3 (18,8%)	13 (81,2%)
	54		19		16	

Liczba czasowników dopuszczających rozszczepienie argumentu propozycjonalnego jest zdecydowanie większa w przypadku dialezy pochodnej (wyjątek stanowi tylko schemat eksplikacyjny $N_{aq} N_{pq} \emptyset_{vq}$, w przypadku którego konstrukcje dialezy podstawowej i pochodnej są pod tym względem zrównoważone, a w języku rosyjskim jest realizowany tylko w konstrukcjach dialezy podstawowej). Fakt ten można tłumaczyć tym, że w konstrukcjach dialezy pochodnej argument propozycjonalny (a mianowicie jego wykładnik w postaci N) jest realizowany w pozycji podmiotu, a więc w formie rzeczownika w mianowniku. Daje to większą możliwość rozszczepienia argumentu propozycjonalnego, gdyż nie stwarza formalnej konkurencji dwóch form przypadków zależnych. Za sprawą tego zwykle nie istnieje lub jest ograniczona możliwość formalnego przekształcenia jednego typu konstrukcji w drugi. Na przykład zdanie

Сын удивил отца своей предприимчивостью.

stanowi przypadek dialezy pochodnej (pseudosubiektywnej), realizującej propozycję $P(x, q)$, która w formie podstawowej ma postać zdania z experimenterem w pozycji podmiotu:

Отец удивился тому, что сын предприимчив / сыну свойственна предприимчивость.
 > Отец удивился предприимчивости сына.
 > Отец удивился сыну.

Współwystępowanie dwóch, zależnych od orzeczenia GN, reprezentujących ten sam argument propozycjonalny, jest sprzeczne z normą ogólną:

- > *Отец удивился сыну предприимчивости.
- > *Отец удивился в сыне предприимчивости.
- > *Отец удивился сыну из-за его предприимчивости / в связи с его предприимчивостью.

W przypadku diatezy pochodnej taka konfiguracja jest jednak możliwa – za sprawą tego, że jeden reprezentant argumentu propozycjonalnego występuje w pozycji podmiotu (*сын*), a drugi – w pozycji dopełnienia (*своей предприимчивостью*). Zespół syntaktemów: $N_{nom} - V_f - N_{acc} - N_{instr}$ okazuje się przydatny w sytuacjach, gdy nadawca chce wyeksponować rolę materialnego obiektu (w szczególności osoby), którego działalność lub właściwości szczególnie przyczyniają się do reakcji emocjonalnej experiencera.

2.3.4. Analiza konfrontatywna

Porównując badane języki pod względem reprezentacji poszczególnych struktur propozycjonalnych, należy stwierdzić, że między nimi zachodzi duże podobieństwo. Najczęściej jest reprezentowana struktura propozycjonalna $P(x, q)$, na którą przypada ok. 92,7% wszystkich jednostek, przy tym różnice trzech języków są minimalne, wynosząc 0,2% lub 0,1%. Inne struktury propozycjonalne obejmują nieliczne jednostki: średnio ok. 3,3% czasowników realizuje propozycję $P(x, y, q)$, ok. 2,8% – propozycję $P(x, y)$. Potwierdza to znaną tezę o uniwersalnym charakterze kategorii pojęciowych, stanowiących podstawę konstrukcji zdaniowych, realizowanych w (niekoniecznie wzajemnie kompatybilnych) formach gramatycznych różnych języków.

Pewne różnice uwidaczniają się na poziomie gramatycznej strukturalizacji właściwości walencyjnych czasowników. W zakresie diatezy podstawowej/pochodnej w p. 2.3.4.2. już zaznaczono nieznaczną przewagę konstrukcji z experiencerem w pozycji podmiotu w języku rosyjskim: 60,1% czasowników (przy liczbie 57,1% w języku bułgarskim i 53,4% w języku polskim). Ten stan rzeczy konfrontuje z danymi uzyskanymi dla klasy czasowników mentalnych (zob. punkt 2.2.4.2.): w tym drugim przypadku język rosyjski zdecydowanie wyróżnia się większym udziałem czasowników reprezentujących diatezę pochodną.

Wskazaną wyżej różnicę zademonstrujemy na kilku przykładach. Polski czasownik *brzydzić* realizuje strukturę propozycjonalną $P(x, q)$ w konstrukcjach diatezy pochodnej – pseudosubiektywnej, np.:

- Brzydzi mnie (to), że ten człowiek jest tak niełojalny.
- Ewę brzydziło to, jak ten człowiek zachowywał się przy stole.

Brzydzi mnie, jak/kiedy/gdy Paweł się tak zachowuje.
 Zachowanie rówieśników brzydziło chłopca.
 Brzydzi mnie jego bezradna uprzejmość.
 Brzydziły go wszelkie odmiany „rewolucyjnego zapалу”.

W języku bułgarskim i rosyjskim istnieją odpowiedniki tego wyrazu, lecz są to czasowniki zwrotne (bułg. *гнуся се*, ros. *гнушаться*), które występują w zdaniach z dia-
 tezą aktywną:

JĘZYK BUŁGARSKI:

Гнуся се да ви гледам.
 Направо се гнуся като / да чета коментарите на Диляна.
 Гнуся се от подлостта / от арогантното ви изказване.
 Гнуся се от онези, които ме почитат.
 Гнуся от хората, които имат власт.
 От такива книги аз се гнуся.
 Гнуся се от него като предател.

JĘZYK ROSYJSKI:

Бог не гнушается тем, что велико и всего выше.
 Джозеф Смит не гнушался обманом.
 Бюро не гнушалось поиском мелких воришек или разоблачением супружеских измен.
 Иван не гнушается чёрной работы.
 Он не гнушался доносов.
 Они к таким подойти не гнушаются.
 Россияне почему-то не гнушались работать дворниками.
 Не гнушаются квартирами очень бедных граждан.
 Он гнушается мной.
 [Только] идиоты гнушаются.

W przypadku niektórych czasowników polskich, realizujących dia-
 tezę pseudosubiektywną, należy konstatować brak bezpośrednich leksykalnych odpowiedników
 w języku bułgarskim i rosyjskim. Taki charakter ma czasownik *frustrować*:

Naukowców frustruje to, że natrafili na ślad planety wielkości Ziemi.
 Frustrowało mnie to, jaki był stosunek władz do zwykłych ludzi.
 Frustruje mnie, gdy mi to mówisz.
 Bezsilność prawa wobec pijanych rowerzystów frustruje policjantów.
 Internautów frustruje korzystanie z wyszukiwarek internetowych.
 Ten trener mnie frustruje, jak tak krzyczy.
 Ten trener mnie frustruje swoim krzykiem.
 Ten trener mnie frustruje.
 Kowalski mnie frustruje jako opiekun.

W *Wielkim słowniku polsko-rosyjskim* z 1980 roku można znaleźć rosyjskie odpowiedniki tego wyrazu: 1. *подвергать фрустрации*; 2. *раздражать, вызывать не-удовлетворенность*. Pierwszy jednak stanowi grupę wyrazową, a drugi niezupełnie pokrywa się ze znaczeniem wyrazu polskiego: stan rozdrażnienia, irytacji nie jest tożsamy ze stanem frustracji. Wobec tego pierwszego z przytoczonych wyżej zdań nie można byłoby przetłumaczyć na język rosyjski w taki sposób:

Учёных раздражает / не удовлетворяет то, что они зафиксировали след планеты...

Takie tłumaczenie nie byłoby trafne, gdyż rosyjskie zdanie nie oddaje pewnych elementów semantycznych polskiego oryginału, a mianowicie faktu, że odkrycie naukowców wprowadziło ich w stan zakłopotania, zamieszania, niepewności.

Inny przykład braku bułgarskich i rosyjskich odpowiedników czasownika polskiego, występującego w konstrukcjach dialezy pochodnej, to wyraz *mierzić*, por.:

Kapłanów mierziło (to), że król bardzo liczy na talenty.

Jurka mierził brak pieniędzy.

Hankę mierziło powoływanie się na jej nazwisko.

To miasto mnie mierziło.

Synową mierziła zniekształcona twarz Piotra.

Lublin mierził emigrantów jako miasto bez perspektyw.

Jola mierzi mnie swoim wyrachowaniem.

Choć w słowniku dwujęzycznym przytacza się rosyjskie odpowiedniki tego wyrazu: 1. *вызывать омерзение, отвращение*; 2. *отталкивать, быть противным*, jednak, podobnie jak w poprzednim przypadku, są to odpowiedniki w postaci grup wyrazowych lub odpowiedniki niezupełne: ros. *отталкивать* raczej jest odpowiednikiem polskiego czasownika *zrażać*, który pod względem semantycznym nie jest tożsamy z czasownikiem *mierzić*.

W zakresie kompresji argumentu propozycjonalnego badane języki wykazują duże podobieństwo, szczególnie pod względem konstrukcji dyskretnych, półdyskretnych i niedyskretnych: uzyskane dla każdego języka wielkości liczbowe w tych przypadkach wahają się w granicach od 1,5% do 5,2%. Można na tej podstawie konstatować, że materialna realizacja argumentu propozycjonalnego, tzn. w jakiegokolwiek formie językowej (V_q , NV_q , N_{aq} itd.), ma jednolity charakter i opiera się na tych samych zasadach derywacji syntaktycznej.

Różnice jednak występują w zakresie bezkontekstowego wyzerowania pozycji argumentu propozycyjalnego. Na to wskazują liczby, które przytoczone są w punkcie 2.3.4.3. Jak widać z zamieszczonej tam tabeli, największa dopuszczalność wyzerowania występuje w języku rosyjskim: zjawisko to odnotowano dla 49,8% czasowników. Najmniej, bo 22,1% takich jednostek jest w języku polskim. W języku bułgarskim liczba ta wynosi 27,1%.

Dla klasy czasowników mentalnych ustalona została proporcja konstrukcji z wyzerowaniem pozycji efektora o charakterze referencyjnym, sytuacyjnym (gdy efektor jest nieokreślony) oraz o charakterze generycznym habitualnym (gdy efektor jest uogólniony). W podobny sposób opracowane zostały trzy bazy (bułgarska, polska i rosyjska), zawierające czasowniki emotywnie. Następująca tabela zawiera dane o liczbie czasowników każdego języka, dopuszczających wyzerowanie argumentu propozycyjalnego w zdaniach sytuacyjnych i zdaniach ogólnych, niereferencyjnych.

Język	Znaczenie zdania z wyzerowaną pozycją argumentu propozycyjalnego			
	sytuacyjne		niesytuacyjne	
bułgarski	48	55,2%	39	44,8%
polski	46	60,5%	30	39,5%
rosyjski	133	49,4%	106	50,6%
Razem	227 (56,5%)		175 (43,5)	

Z tabeli wynika, że bezkontekstowe wyzerowanie argumentu propozycyjalnego w zdaniach sytuacyjnych ma bardziej regularny charakter niż w zdaniach ogólnych. Regularność ta, co prawda, występuje w języku bułgarskim i polskim, podczas gdy w rosyjskim obydwie podklasy są porównywalne pod względem liczebności. Przewaga zdań sytuacyjnych nad generycznymi jest największa w języku polskim.

Jednostki czasownikowe różnią się także pod względem dystrybucji pozycji wyzerowanych w zdaniach obu typów. Jedne dopuszczają zerową manifestację argumentu propozycyjalnego tylko w zdaniach referencyjnych, inne – w zdaniach generycznych, podczas gdy trzecie – w obydwu typach zdań. Przytoczymy przykłady czasowników każdego rodzaju w badanych językach.

JĘZYK BUŁGARSKI:

a) wyzerowanie w zdaniach referencyjnych

Той блаженства [в тази среда].
 Китайката се засмущава [и ме прегърна].
 Той [изведнъж] се застеснява [и премина на «Вие»].
 [Седнах и] затъгувах.
 Люти се Гочо, [пъхти, мърмори].

b) wyzerowanie w zdaniach generycznych

Той [често] се безпокои.
 Тя често се вбесява.
 Той [лесно/често] се вдъхновява.
 Той [често] се гневи.
 Донка [лесно] се изплашва.

c) wyzerowanie w zdaniach obydwu typów

Спортистите се вълнувам [преди старта на сезона].
 Селото сега [е друго, кипи,] вълнува се.
 Много се въодушевих [тези дни].
 Аз [лесно/често] се въодушевявам.
 [Винаги] се притесняваш!
 Притеснявам се [без причина].
 Тя [винаги] се стеснява.
 Стеснявам се.
 Ваня [винаги] се страхува.
 Страхувам се.

JĘZYK POLSKI:

a) wyzerowanie w zdaniach referencyjnych

[I teraz] obiekty jego ciągłych podejrzeń frustrują się [za biurkami].
 Pociерpiał w więzieniu.
 [Nagle] podenerwował się [bez powodu].
 Ania poirytowała się [sama nie wiedziała, dlaczego].
 Znajoma pozłоściła się, pozłоściła się [i w końcu się oddaliła].

b) wyzerowanie w zdaniach generycznych

Pani Ewa [często zbyt mocno] się emocjonuje.
 Julka [ciągle/łatwo] się irytuje.
 Jola [ciągle] się martwi.

Дziecko [często/łatwo] się niecierpliwi.
On [często] panikuje.

c) wyzerowanie w zdaniach obydwu typów

[Дziecko nie zachowywało się normalnie.] Bało się.
Jan zawsze się boi.
Ludzie cieszyli się [i śpiewali].
[W takich chwilach] ludzie się cieszą.
[Szybko] pocieszyła się [po stracie męża].
Człowiek [zwykle] się pociesza.
Chłopak stresował się [okropnie przed randką].
Panie stresują się [o wiele bardziej od panów].
[Złościł się], wściekał, [stracił chęć do pracy].
[W Polsce biesiadnicy często piją,] wściekają się [przez chwilę], [biadolą, pocieszają].

JĘZYK ROSYJSKI:

a) wyzerowanie w zdaniach referencyjnych

Человек взбесится – [и его не остановишь].
Иван [засуетился,] вскипятился.
Иван [вдруг] встревожился.
Народ праздный [гуляет, разглядывает,] дивится, [покупает на память].
Елена [вдруг] забеспокоилась, [рюмка покривилась, немного коньяка пролилось].

b) wyzerowanie w zdaniach generycznych

[Столько] я выстрадал!
Малодушный человек не жалеет.
Он [странно] любит.
Только проигравший ненавидит.
Маленький ребёнок уже ощущает.

c) wyzerowanie w zdaniach obydwu typów

Какие-то французские проститутки беснуются.
Бесновался он, повторяю, [очень умело].
Иван [напрасно] беспокоится.
Анечка [часто] беспокоилась, [сетовала на одиночество и скучала].
Американцы [вдруг] взбудоражились.
Иногда общественность взбудоражится – [на то она и общественность].
Он влюбился как ребёнок.
Такой человек никогда не влюбится / в кого хочешь влюбится.
Пациент [часто] возбуждается – [значит, у него проблемы с психикой].
Он [вдруг] возбудился.

Poniższa tabela zawiera dane o liczbie czasowników trzech wyodrębnionych typów.

Język	Znaczenie zdania z wyzerowaną pozycją argumentu propozycjonalnego					
	tylko sytuacyjne		tylko niesytuacyjne		sytuacyjne oraz niesytuacyjne	
bułgarski	37	48,7%	28	36,8%	11	14,5%
polski	36	54,5%	20	30,3%	10	15,2%
rosyjski	49	31,6%	22	14,2%	84	54,2%
Razem	122 (41,1%)		70 (23,6%)		105 (35,3%)	

Przytoczone dane wykazują podobieństwo języka bułgarskiego i polskiego: w obydwu tych językach największą grupę tworzą czasowniki, dopuszczające wyzerowanie argumentu propozycjonalnego w zdaniach sytuacyjnych, a najmniej jest reprezentowana ambiwalencja czasowników w tym aspekcie: na jednostki, których walencja przewiduje możliwość wyzerowania drugiego argumentu w zdaniach obydwu typów, w języku bułgarskim przypada 14,5%, a w języku polskim – 15,2%. Na tle tych języków wyróżnia się język rosyjski: w rosyjskiej bazie czasowników ponad 50% jednostek występuje zarówno w zdaniach referencyjnych, jak i w zdaniach generycznych z niewypełnioną pozycją drugiego argumentu. Do tego typu należą czasowniki dokonane oraz niedokonane. M. A. Szelakin (2001: 79 i n.) pisze o kilku znaczeniach czasowników niedokonanych w języku rosyjskim, w szczególności konkretnym i potencjalno-ciągłym. W pierwszym przypadku istnieje odniesienie do konkretnej, postrzeganej lub wyobrażanej sytuacji, podczas gdy w drugim przypadku wyraża się pewną regułą, właściwość lub zasadę, która ma charakter omnitemporalny. Poniżej są przytoczone przykłady obydwu użyc czasowników niedokonanych z klasy VC:

użycie konkretno-referencyjne:

Иван [вдруг] цепенеет.

Таня, [сидит в комнате, плачет] убивается.

И он [невольно] тушевался.

Он [действительно очень] тревожился.

[Но тот и не думал о побеге.] Он тосковал.

użycie ogólne:

[Даже] животное чувствует.
Он [часто] увлекается.
Федот [редко] тревожится.
Я [часто] тоскую.
Человек [в такие часы] томится.

Jak widać na przykładzie wyrazów *тревожиться*, *тосковать*, ten sam czasownik niedokonany może realizować obydwa znaczenia: konkretno-sytuacyjne oraz kontynuatywne/ciągłe.

Granica między tym, co w tym zakresie jest dopuszczalne, tzn. kompatybilne z normą ogólną języka, a co nie jest dopuszczalne, ma charakter rozmyty. Na przykład rosyjski czasownik *цепенеть*, jak wykazuje korpus internetowy, regularnie występuje bez wypełnienia pozycji drugiego argumentu w zdaniach konkretno-referencyjnych:

И вот статский советник цепенел, отчего казался совершенно невозмутимым.
Не люблю я, когда ты так цепенеешь.
Ничего не происходит, ты цепенеешь, как дерево в июльский полдень.
Минуто, не меньше, он цепенел, глядя в собственные нагло-лживые глаза.
Она по-прежнему цепенела и тихо бляла, как овечка.
Но он иной раз цепенел настолько, что никаких окликов не слышал.

Możliwe jest także użycie kontynuatywne czasownika *цепенеть*, ale obserwujemy to w zdaniach z wypełnioną pozycją argumentu propozycyjalnego, np.:

Пётр цепенеет от такой мысли.

Powyższe zdanie może zostać zinterpretowane na dwa sposoby: albo Piotr drętwieje na taką myśl tu i teraz, tzn. w określonej sytuacji, którą rozważa nadawca, albo zawsze, gdy przychodzi do głowy taka myśl, Piotr drętwieje. Usunięcie grupy przymkowo-rzeczownikowej powoduje, że interpretacja generyczna staje się co najmniej problematyczna:

Пётр цепенеет.

Przytoczone zdanie w najbardziej naturalny, zgodny ze zwyczajem językowym sposób może zostać zinterpretowane jako powiadomienie o wyznaczonej/wyodrębnionej sytuacji, w której z jakiegoś powodu Piotr drętwieje, lęka się, czuje się bezwładny. Można rozważać, czy użycie tego zdania (i podobnych) w znaczeniu generycznym byłoby sprzeczne z normą ogólną, np. w takiej wersji:

У Петра странный характер: часто случается, что он цепенеет.

Бывает, что Пётр цепенеет.

В таких ситуациях [всегда/иногда] Пётр цепенеет.

W korpusie internetowym języka rosyjskiego można znaleźć takie zdanie z prozy artystycznej:

Он этому никогда и не верил по-настоящему; вглядываясь в тёмно-сияющую межзвёздную бездну, он всегда как-то цепенел; душа шевелилась робко, но сами звёзды – они никогда не возбуждали страха!

Jak widzimy, czasownik *цепенеть* użyto tu w znaczeniu habitualnym, czyli chodzi o to, że *x*-owi jest właściwe, że w pewnych sytuacjach z jakiegoś powodu czuje się bezwładny, niepewny, speszony itd. Czy takie użycia należy uznać za normalne, dopuszczalne, kompatybilne z systemem, czy potraktować je jako błędy językowe, jest kwestią trudną do rozwiązania, wobec czego nie podejmiemy się tego zadania. Nie rzutuje to jednak na fakt, że dopuszczalność użycia rosyjskich czasowników niedokonanych w zdaniach sytuacyjnych i generycznych z niewypełnioną pozycją argumentu propozycyjonalnego ma charakter regularny.

Dotyczy to także czasowników dokonanych, których znaczenie podstawowe polega na wyrażaniu rezultatywności (Szelakin 2001: 81 i n.), co obserwujemy także w zdaniach realizujących schemat eksplikacyjny $V N_x \emptyset_q$, np.:

Будяев [вдруг] стушевался.

Папа спаниковал – [и инфаркт].

Милий Алексеевич [вдруг] сконфузился.

Начальник расчувствовался [в обществе знаменитых артистов кино, театра].

Антон растревожился [не на шутку].

Nie wyklucza to jednak możliwości użycia czasowników dokonanych (szczególnie w formie czasu przyszłego) w znaczeniu nierezultatywnym, a mianowicie uzualnym, gdy chodzi sytuację co jakiś czas powtarzającą się, z udziałem określonych uczestników. Niżej są przytoczone przykłady tego drugiego typu:

Муж, [бывало,] растревожится, [но быстро всё забывал].

Человек стерпится – [и так живет всю жизнь].

Рассвирепеет человек – [тогда нет на него управы].

[В такой ситуации] каждый сробеет.

Муж, [бывало,] растрогается, [расчувствуется,] растает].

Pod względem semantycznym wyrażenia *Муж, бывало, расстрожится* oraz *Муж иногда тревожится* (zawierające czasownik dokonany i czasownik niedokonany) są równoważne: chodzi o powtarzalność opisywanej sytuacji, choć oczywiście znaczenie to w przypadku czasowników dokonanych jest mniej charakterystyczne i rzadziej aktualizowane.

Różnice badanych języków, podobnie jak w przypadku czasowników mentalnych, dotyczą częstości występowania bezokolicznika jako formy realizacji argumentu propozycjonalnego. W języku polskim i rosyjskim taka forma gramatyczna jest dość reprezentacyjna: w polskim materiale odnotowano 26 czasowników emotywnych dopuszczających bezokolicznik w pozycji zależnej, w języku rosyjskim – 38 czasowników. W materiale bułgarskim takie schematy eksplikacyjne nie zostały odnotowane. Podobnie jak w klasie czasowników mentalnych, pod tym względem wyróżnia się język rosyjski, w którym aktywność bezokolicznika jest największa. Oto kilka przykładów tego, że zdaniom rosyjskim z bezokolicznikiem w pozycji argumentu propozycjonalnego nie odpowiada strukturalnie adekwatna konstrukcja w języku polskim:

Он пожалел тратить зря время. – *pożałować + Inf

Окольным путём я ходить презираю. – *gardzić + Inf

Он пристрастился таскаться по городу. – rozmawiać się / rozsmakować się + Inf

Он сробел пожать ему руку. – *przełknąć się + Inf

W zakresie rozszczępienia argumentu propozycjonalnego badane języki wykazują podobieństwo, m.in. pod względem najbardziej regularnych schematów eksplikacyjnych. Na przykład schemat $N_{aq} NV_q \dots$ jest najczęstszym schematem w materiale bułgarskim i rosyjskim, a w materiale polskim jest na drugim (czyli też wysokim) miejscu. Jednocześnie występują też istotne różnice. Tak więc schemat $V_q \dots N_{aq} \dots$ w materiale polskim i rosyjskim realizuje się w przypadku ponad trzydziestu jednostek, podczas gdy w języku bułgarskim odnotowane tylko cztery jednostki o takim charakterze łączliwości składniowej. Podobnie jest w przypadku schematu $NV_q \dots N_{aq}$, na który w języku polskim i rosyjskim przypada ponad czterdzieści jednostek, a w języku bułgarskim – tylko dwie.

Odwrotnie, język bułgarski ma szczególną predyspozycję do realizacji schematu eksplikacyjnego $N_{aq} N_{aq} \emptyset_q$, który w tym języku odnotowano w 54 hasłach. W języku polskim ta liczba wynosi 19 haseł, a w języku rosyjskim – 16 haseł. Można zatem twierdzić, że zjawisko to jest mniej charakterystyczne dla tych dwóch języków.

Realizacja niektórych innych schematów eksplikacyjnych stanowi cechę typologiczną języka rosyjskiego. Chodzi przede wszystkim o schemat $N_{aq} N_{pq} \emptyset_{vq}$, który

w języku bułgarskim i języku polskim realizuje się dość regularnie: 45 hasel i 87 hasel, podczas gdy w języku rosyjskim został odnotowanych jedynie w 11 hasłach. Odwrotnie, rosyjski dysponuje większą liczbą jednostek dopuszczających inną formę rozszczępienia: $NV_{aq} \dots NV_{pq} \dots \emptyset_{Vq}$; takich czasowników w rosyjskiej bazie jest 24, podczas gdy w polskiej 5, a w bułgarskiej jest ich brak. Chodzi o zdania następującego typu:

В поведении Петра меня бесит непостоянство.
Он боготворил искусство за возможность выразить себя.
Его поведение возмущало нас бесцеремонностью.
Он возненавидел эти вечера за их длительность.
Приёмная кампания испугала многих своей масштабностью.

Jeśli chodzi o rozszczępienie argumentu propozycjonalnego w konstrukcjach dlatezy podstawowej i pochodnej, badane języki pod tym względem zasadniczo się nie różnią. Największe podobieństwo występuje w przypadku najbardziej reprezentatywnych schematów, takich jak $N_{aq} V_q \dots$ czy $N_{aq} NV_q \dots$, mniejsze – w przypadku mniej licznie reprezentowanych schematów.

2.4. Analiza walencyjna klas czasowników w ujęciu porównawczym

Semantyka czasowników mentalnych i emotywnych ma wiele podobieństw: w obydwu przypadkach chodzi o jednostki leksykalne, których znaczenie dotyczy czynności, stanów, procesów psychicznych z udziałem człowieka lub istoty żywej. Te czynności, stany i procesy mają charakter ukierunkowany: chodzi o aktywny stosunek umysłu wobec określonej sytuacji. Różnica polega na tym, że u podstaw działalności mentalnej/intelektualnej leży aktywność podmiotu, który jest źródłem, punktem wyjściowym, podczas gdy wiele emocji i uczuć powstaje na skutek oddziaływania stanów rzeczy, a więc ma charakter reaktywny. Jeśli porównać wyrażenia:

Jan myśli o porażce projektu łupkowego.
Jan martwi się z powodu porażki projektu łupkowego.

ich różnicę można wyeksponować w taki sposób:

- = Fakt, że projekt łupkowy odniósł porażkę, spowodował to, że Jan doznaje zmartwienia.
- ≠ Fakt, że projekt łupkowy odniósł porażkę, spowodował to, że Jan myśli.

Powyższa różnica daje się odczuć w niektórych właściwościach walencyjnych czasowników mentalnych i emotywnych. W zdaniach z *verbum sentiendi* spotykane są typowe formy wyrażenia syntaktemów kauzatywnych (o funkcji kauzatora, według Zołotowej). W języku rosyjskim jest to np. GN o strukturze $u3-3a + N_{gen}$. Zołotowa

(1988: 67) pisze, że znaczeniu przyczyny towarzyszy w tych zdaniach informacja o negatywnych, niepożądanych zjawiskach i zdarzeniach, por.:

Довлатов бесился из-за нашей беззаботности.
Критики бесновались из-за «Левиафана».
Парень нервничает из-за любви к вам.
Я ужасно обиделся из-за такого недоверия.
Сергей Лавров сильно опечалился из-за японских санкций.

W języku polskim na funkcję kauzatora (czy też efektora) wskazuje przyimek *z powodu* (w konstrukcji z dopełniaczem), a w języku bułgarskim – przyimek *за*, por.:

JĘZYK POLSKI:

Pani Barbara cierpiała z powodu bliskości chlewów, obory i stajni.
Uczniowie denerwowali się z powodu nowej matury.
Ludzie ekscytowali się z powodu obiecanych zmian.
Kościół [nie bardzo] entuzjazmował się z powodu tej twórczości.
Rodzice kłopotali się z powodu wyboru szkoły.

JĘZYK BUŁGARSKI:

Страдам за миналото.
Обезпокоих се за здравето и оцеляването си.
Опасявам се за живота си.
Императорът силно се опечали за погибелта на Лидия.
Разтревожих се за бъдещето ти.

W przypadku czasowników mentalnych taki rodzaj gramatycznej realizacji drugiego argumentu nie jest spotykany. W podobny sposób obydwie klasy różnią się pod względem realizacji argumentu propozycjonalnego w formie zdań zależnych. Czasowniki emotywne dopuszczają w pozycji aktanta intensjonalnego zdania ze spójnikami *kiedy*, *jak*, *gdy*, które wskazują na stan rzeczy będący czynnikiem przeżywanej emocji, podczas gdy zdania z czasownikami mentalnymi nie przewidują takiej dystrybucji, por.:

JĘZYK BUŁGARSKI:

Вбесявам се като/когато той говори за перфектния си живот и скъпи дрехи.
Вера ме възмути като/когато се изказа по такъв груб начин.
Възхитих се като видях твоите най-нови картини.
Тя се вълнува като някой ѝ казва истината.
Паникьосвам се (от това), като си помисля за пенсиониране.

JĘZYK POLSKI:

Krępujesz mnie, jak/kiedy/gdy [tak] stoisz nade mną.
 Dzieci lękały się, jak/kiedy/gdy zamykali je w pokoju.
 Mierziło nas, jak/gdy/kiedy mówiono nam, że jesteśmy w bardzo dobrej sytuacji.
 Tomek mnie nudzi, jak/kiedy/gdy tak długo opowiada o swoich przygodach.
 Annę obraża, jak/kiedy/gdy ktoś niedotrzymuje obietnicy.

JĘZYK ROSYJSKI:

Меня оскорбляет, когда говорят, что я переходил из-за денег.
 Они конфузились, когда выступала полуголая шансонетка.
 Он огорчается, когда теряет богатство.
 Одна знакомая мне дама всерьёз огорчается, если ей дарят что-то кроме Hermes.
 Он раздражался, если со мной заговаривали девушки в экскурсионном бюро.

Na poziomie struktur propozycjonalnych obydwie klasy leksykalno-semantyczne wykazują duże podobieństwo. W przypadku *verba cogitandi* odnotowano pięć struktur:

$P(x, q)$
 $P(x, q, r)$
 $P(p, x, q)$
 $P(x, y, q)$
 $P(x, q, t)$

W przypadku *verba sentiendi* odnotowaliśmy siedem struktur propozycjonalnych:

$P(x, q)$
 $P(x, q, r)$
 $P(p, x, q)$
 $P(x, y, q)$
 $P(x, q, t)$
 $P(x, y)$
 $P(x, y, z)$

Jak widzimy, różnica polega na tym, że w zakresie czasowników emotywnych występują takie, które można potraktować jako predykaty pierwszego rzędu, czyli implikujące argumenty przedmiotowe (i nie przewidujące argumentów propozycjonalnych) – są to czasownikowe nazwy uczuć miłosnych *kochać₂*, *podkochiwać się*, *podobać się₂*, *pokochać₂*, *rozmiłować się₂*, *spodobać się₂*, *zadurzyć się*, *zakochać się₂*. W zakresie czasowników mentalnych takie struktury pojęciowe nie są realizowane.

Wskazana tu osobliwość jednak jest względnie mało znacząca, gdyż liczba (emotywnych) predykatów pierwszego rzędu we wszystkich badanych językach jest znikoma: na strukturę $P(x, y)$ średnio przypada 2,8% czasowników, a na strukturę $P(x, y, z)$ – tylko 0,3% (występuje ona jedynie w języku bułgarskim).

W każdej klasie semantycznej i w każdym języku dominujący charakter ma jedna struktura propozycjonalna: $P(x, q)$, na którą przypada przytłaczająca większość jednostek. W tym zakresie istnieje także nieznaczna różnica obu klas: w obrębie *verba sentiendi* przewaga tej struktury propozycjonalnej nad innymi jest większa, gdyż obejmuje ona średnio 92,7% czasowników. W przypadku *verba cogitandi* liczba ta jest nieco mniejsza – wynosi średnio 81,4%. Jest tak dlatego, że czasowniki mentalne częściej realizują inną strukturę propozycjonalną, a mianowicie $P(x, q, r)$, reprezentującą sytuację, w której subiekt dokonuje operacji na dwóch rzeczach, por. polskie przykłady:

Urzędnik kwalifikował te decyzje jako naruszenie prawa.
Sędzia dopatrzył się obrazy Prokuratorii w wystąpieniu adwokata.
Nowicjusz interpretował życie w zakonie tak, że ono jest medytacją.
Adam kojarzył z ostatnią podróżą to (/fakt), że zachorował.
Amerykanie początkowo mylili zakażenie z reakcją poszczepienną.

Na strukturę propozycjonalną $P(x, q, r)$ w klasie *verba cogitandi* średnio przypada 14,4% czasowników, podczas gdy w klasie *verba sentiendi* – jedynie 0,2% czasowników.

Natomiast w zakresie czasowników emotywnych nieco częściej jest reprezentowana struktura propozycjonalna $P(x, y, q)$, na którą średnio przypada 3,3% jednostek, a w klasie czasowników mentalnych – tylko 1,3%.

Ogólnie można stwierdzić, że choć w zakresie czasowników emotywnych odnotowano nieco większą liczbę różnych struktur propozycjonalnych, to jednak dominacja jednej struktury, a mianowicie $P(x, q)$, jest bardziej wyrazista, co daje podstawę do twierdzenia, że pod względem struktury walencyjnej klasa *verba sentiendi* jest bardziej jednolita.

Pewne różnice między badanymi klasami zachodzą także w zakresie realizacji argumentu przedmiotowego. W zakresie czasowników emotywnych zjawisko diatezy pochodnej ma o wiele bardziej regularny charakter. W każdym z języków konstrukcje, w których *experienter* jest realizowany w pozycji dopełnienia (w celowniku lub w bierniku), są dopuszczalne w przypadku 36%, a nawet 42% czasowników emotywnych, podczas gdy liczba czasowników mentalnych, dopuszczających ten typ dystrybucji składniowej, jest o wiele mniejsza: w języku bułgarskim wynosi 3,6%, w języku polskim – 8,9%, a w języku rosyjskim – 16,9%. Fakt ten można tłumaczyć różnicą pojęć leksykalnych, zakodowanych w leksemach należących do obu klas – była o tym

mowa na początku tego punktu. W przypadku czasowników emotywnych nazywana emocja jest przeżywana w związku z jakimś stanem rzeczy, dlatego ten stan rzeczy (jako kauzator czy też efektor) często i w sposób dość naturalny jest eksponowany w pozycji podmiotu (jest realizowany w mianowniku). Czasowniki mentalne wskazują na intencjonalne ukierunkowanie umysłu na stany rzeczy jako obiekty operacji, procesów i stanów kognitywnych, które mają immanentny charakter: zarówno myśl, jak i jej przedmiot (jako psychiczny obraz sytuacji) należą do tej samej sfery – intelektu człowieka. Dlatego o wiele rzadziej (szczególnie rzadko w języku bułgarskim) obiekt działalności mentalnej jest pozycjonowany w sposób niezgodny z układem argumentów, czyli realizuje się w formie, która standardowo przysługuje experienterowi.

Różnice dotyczą też tego, jaki charakter ma gramatyczne wyrażenie pierwszego argumentu w pozycji dopełnienia. W przypadku czasowników mentalnych, szczególnie w języku rosyjskim, występuje przewaga dialezy afektywnej, tzn. wyrażenie pierwszego argumentu w formie celownika. Inaczej jest w klasie czasowników emotywnych: tu zdecydowanie przeważają jednostki, które dopuszczają dialezę pseudosubiektywną, tzn. realizację experientera w bierniku. Prawdopodobnie jest to związane z tym, że relacja między efektem a experienterem jest interpretowana w świadomości językowej jako bardziej bezpośrednia (stan rzeczy wpływa na osobę, która doznaje emocji), co znajduje wyraz w konfiguracji syntaktemów:

$$N_{nom [efektor]} - Vf_{[uczucie]} - N_{acc [experienter]}$$

W zakresie realizacji argumentu propozycjonalnego badane języki wykazują zarówno podobieństwo, jak i pewne różnice. Dyskretne schematy eksplikacyjne (tzn. takie, w których występuje aktant intensjonalny w postaci zdania zależnego) są realizowane w obydwu klasach równie regularnie: w przypadku *verba cogitandi* średnia liczba czasowników dopuszczających takie formy składniowe wynosi 87,1%, a w przypadku *verba sentiendi* – 91,7%. Zdecydowana większość czasowników, jak widzimy, przewiduje najbardziej adekwatny, analogowy sposób realizacji struktury propozycjonalnej, gdy propozycja zależna jest wyrażana w formie zdaniowej.

Kolejny typ realizacji argumentu propozycjonalnego, określony jako półdiskretny, polega na tym, że na propozycję zależną wskazuje GN ufundowana na rzeczowniku abstrakcyjnym jako wykładniku predykatu, a więc zachodzi pewna kompresja w stosunku do prototypowej, zdaniowej formy reprezentacji argumentu propozycjonalnego. W tym aspekcie zachodzą nieznaczne różnice obu klas leksykalno-semantycznych: czasowniki ematywne dopuszczają takie schematy eksplikacyjne częściej, przypada na nie prawie 95% jednostek, podczas gdy w zakresie czasowników mental-

nych takie jednostki stanowią średnio 87,7%. Należy w związku z tym wyodrębnić język polski, w którym schematy eksplikacyjne zawierające w pozycji argumentu propozycjonalnego *NV*, *VI* lub *Adj* są realizowane w przypadku 97,3%, czyli obejmują prawie wszystkie czasowniki emotywny.

Największa różnica badanych klas dotyczy niedyskretnych schematów eksplikacyjnych, czyli takich, w których w pozycji argumentu propozycjonalnego występuje GN ufundowana na rzeczowniku przedmiotowym (np. N_{aq}) jako wykładniku jednego z argumentów propozycji zależnej. Czasowniki emotywny realizują te formy syntaktyczne bardzo regularnie – przypada na nie 86,1%, czyli nieznacznie mniej niż w przypadku schematów dyskretnych i półdyskretnych. Jednak czasowniki mentalne mają pewne „opory”, co do kompresji argumentu propozycjonalnego w takiej formie: obejmują one tylko 64,1%, a więc niewiele więcej ponad połowę jednostek. W pewnym sensie jest to podkreślenie faktu, że czasowniki mentalne wyrażają predykaty wyższego rzędu, których intencja wskazuje na stanowy, zdarzeniowy, sentencjonalny charakter obiektu, a czasowniki emotywny mają charakter bardziej substancjalny, fenomenologiczny. Informację tego rodzaju nie zawsze można zredukować do poszczególnych nazw przedmiotowych, jak np. w przypadku czasowników *dociekać*, *domniemywać/domniemać*, *domyslać/domyśleć/domyślić*, *dopatrywać się/dopatrzeć się*, *dopuszczać/dopuszczyć*, *doszukiwać się/doszukać się*, *generalizować*, *interpretować*, *kalkulować*, *konkludować*, *konstatować*, *łudzić się*, *mniemać*, *nawymyslać*, *odgadywać/odgadnąć*, *olśnić*, *oświecić*, *planować*, *podumać*, *pogłównować*, *poroztrząsać*, *przewidywać*, *przypuszczać*, *rozważać/rozważyć*, *rozwikływać/rozwikłać*, *skonkludować*, *skonstatować*, *świtać*, *udowadniać/udowodnić*, *uogólniać/uogólnić*, *zamierzać/zamierzyć* i in., które nie dopuszczają N_{aq} w pozycji drugiego argumentu.

W obydwu klasach największą aktywność czasowników w konstrukcjach tego typu wykazuje język rosyjski: na schematy niedyskretny przypada 89,1% czasowników emotywnych oraz 66,2% czasowników mentalnych. Z drugiej strony, różnica liczbowa (w porównaniu z językiem bułgarskim i polskim) nie jest szczególnie duża, żeby można było twierdzić o jakiegokolwiek istotnej cesze typologicznej.

We wszystkich badanych językach zachodzi wyzerowanie pozycji argumentu propozycjonalnego w zdaniach z czasownikami mentalnymi i czasownikami emotywnymi. Różnica dwóch klas leksykalno-semantycznych pod tym względem jest prawie żadna. W zakresie *verba cogitandi* wyzerowanie jest dopuszczalne w przypadku średnio 35,9% czasowników, a w przypadku *verba sentiendi* ta liczba wynosi 33,4%. Co prawda, jak już zaznaczono w poprzednich punktach w tym aspekcie zachodzi zauważalna różnica między językami: wyzerowanie najczęściej zostało odnotowane w materiale rosyjskim. Ale poszczególne klasy leksykalno-semantyczne odzwierciedlają ten fakt prawie jednakowo, o czym świadczy poniższe zestawienie:

Język	<i>verba cogitandi</i>	<i>verba sentiendi</i>
bułgarski	30,7%	27,1%
polski	24,1%	22,1%
rosyjski	48,9%	49,8%

Rozszczepienie argumentu propozycjonalnego występuje zarówno w zdaniach z czasownikiem mentalnym (w pozycji orzeczenia), jak i w zdaniach z czasownikiem emotywnym. Obydwie klasy leksykalno-semantyczne różnią się jednak pod względem liczebności zachodzących procesów. W zakresie *verba cogitandi* naliczono 25 schematów eksplikacyjnych z rozszczepieniem argumentu propozycjonalnego, podczas gdy w zakresie *verba sentiendi* jest ich 16, czyli znacznie mniej. Niżej jest przytoczona lista wszystkich takich schematów z zaznaczeniem, które występują w obydwu klasach, a które – tylko w jednej z klas.

Typ rozszczepienia	<i>verba cogitandi</i>	<i>verba sentiendi</i>
$V_{aq} \dots V_q \dots$	+	–
$V_q \dots NV_{aq} \dots$	+	+
$V_{aq} \dots NV_{pq} \dots \emptyset_{Vq}$	+	+
$V_{aq} \dots Adj_{pq} \dots \emptyset_{Vq}$	+	–
$NV_{aq} \dots V_q \dots$	+	+
$V_q \dots N_{aq} \dots$	+	+
$N_{aq} V_q \dots$	+	+
$V_{aq} Adv_{pq}$	+	–
$NV_{aq} \dots NV_q \dots$	+	+
$NV_q \dots NV_{aq} \dots$	–	+
$NV_{aq} \dots NV_{pq} \dots \emptyset_{Vq}$	+	+

$NV_{aq}...NV_{aq}... \emptyset_q$	+	+
$NV_{aq}...Adj_{pq}... \emptyset_{Vq}$	+	+
$NV_{aq}...Adv_{pq}... \emptyset_{Vq}$	+	-
$VI_{aq}...NV_{pq}... \emptyset_{Vq}$	+	-
$VI_{aq}...Adj_{pq}... \emptyset_{Vq}$	+	-
$N_{aq} NV_q...$	+	+
$NV_q... N_{aq}$	+	+
$NV_{aq}... N_{aq} \emptyset_q$	+	-
$N_{aq} NV_{pq}... \emptyset_{Vq}$	+	+
$NV_{pq}... N_{aq} \emptyset_{Vq}$	+	-
$NV_{aq}... N_{pq}... \emptyset_{Vq}$	+	-
$N_{aq} Adj_{pq}... \emptyset_{Vq}$	+	+
$N_{aq} Adv_{pq} \emptyset_{Vq}$	+	-
$N_{aq} N_{pq} \emptyset_{Vq}$	+	+
$N_{aq} N_{aq} \emptyset_q$	+	+

Można zauważyć regularność: w obydwu klasach występują trzy najczęściej realizowane schematy eksplikacyjne z rozszczepieniem argumentu propozycjonalnego, czyli 1) $N_{aq} V_q...$; 2) $N_{aq} NV_q...$; 3) $N_{aq} NP_q \emptyset_{Vq}$. A więc można wnioskować, że regularne reprezentacje gramatyczne mają charakter bardziej ogólny, uwarunkowany strukturą propozycjonalną, a także propozycjonalnym statusem realizowanego argumentu i w mniejszym stopniu zależą od semantyki leksykalnej konkretnych klas czasowników. Odwrotnie, dane statystyczne wskazują, że te przypadki rozszczepienia, które występują tylko w jednej z klas, mają przeważnie znikomą liczbę form reprezentacji. Na przykład schemat $V_{aq}... V_q...$ odnotowano w przypadku dwóch rosyjskich czasowników mentalnych; schemat $V_{aq}... Adj_{pq}... \emptyset_{Vq}$ jest realizowany przez cztery czasowniki mentalne w języku rosyjskim; schematowi $V_{aq} Adv_{pq}$ odpowiadają tylko dwa

czasowniki mentalne w języku bułgarskim; schemat $NV_{pq} \dots N_{aq} \emptyset_{vq}$ jest dopuszczalny w przypadku jednego czasownika mentalnego w języku polskim.

Można też skonstatować, że w zakresie *verba cogitandi* zachodzi większe zróżnicowanie typów rozszczepienia ze względu na regularność ich realizacji w systemie języka: spośród 25 schematów eksplikacyjnych wyróżniają się cztery, na które przypada 70 i więcej czasowników. Reszta schematów ma wręcz marginalny charakter: liczba czasowników dopuszczających takie formy syntaktyczne wynosi kilka lub kilkanaście czasowników. Klasa *verba sentiendi* jest pod tym względem bardziej spójna. Do najczęściej reprezentowanych można zaliczyć sześć, czyli ok. 40% schematów, natomiast liczba rzadko reprezentowanych schematów jest nie tak duża, jak w obrębie *verba cogitandi*. Świadczy o tym, że czasowniki emotywnie pod względem rozszczepienia argumentu propozycjonalnego stanowią klasę bardziej zrównoważoną. Można to tłumaczyć m.in. tym, że wewnętrzna dyferencjacja semantyczna w obrębie *verba cogitandi* jest większa, co znajduje swój wyraz w dywersyfikacji form syntaktycznych.

3. Formalne przejawianie się potencjalności i temporalności jako cech struktur semantycznych czasowników i cech tworzonych przez nie struktur zdaniowych

3.1. Przejawianie się pewności/hipotetyczności zdarzenia zawartego w treści argumentu propozycyjnego

W tym opracowaniu kategoria potencjalności określana jest również terminem hipotetyczność. Stanowi ona jedną z cech charakteryzujących treść argumentu propozycyjnego implikowanego przez badane czasowniki. Nacechowanie treści danego sądu pod względem pewności/hipotetyczności wpisuje się w semantyczną kategorię modalności. Wśród podstawowych semantycznych kategorii zdaniowych kategoria modalności usytuowana jest jako zewnętrzna wobec pozostałych (por. też p. 1.4.2.). Kategoria modalności, będąca nadrzędnym predykatem w strukturze zdaniowej, definiowana jest jako stosunek zawierający się w dychotomii *stan wiedzy* vs *stan różny od wiedzy* (obejmujący zróżnicowane stany na skali prawdopodobieństwa) *aktualnego nadawcy* do wypowiedzanego sądu. Z tego powodu stany te mogą być realizowane przez formy 1. os. lp., za pomocą form leksykalnych (także za pomocą form trybów w różnych podkategoriach modalności). Por. np.:

Wiem, że Piotr wyjechał / zastanawia się / wątpi, itp. vs

Przypuszczam, że Piotr wyjechał / zastanawia się / wątpi.

Kategoria modalności stanowi więc w tym sensie kategorię aktualizującą i jako taka nie należy ona do zagadnień analizowanych w tym opracowaniu⁴⁷. Pozostaje jednak problem wpływu cech semantycznych głównego predykatu na to, czy stany/zdarzenia

⁴⁷ Modalność stanowiła już podstawę klasyfikacji i opisu czasowników mentalnych. Uwzględniali ją badacze przy charakteryzowaniu jednostek należących do klasy czasowników mentalnych (Lewandowska-Tomaszczyk 1996; Maliszewska (Zatorska) 2001: 96–99); z pewnym zastrzeżeniem (por. pojęcia „wiedza podmiotu epistemicznego” i „wiedza nadawcy”) została ona zawarta w monografii o polskich czasownikach epistemicznych (Danielewiczowa 2002). Więcej informacji do opisu ogółu problemów teoretycznych dotyczących semantycznej kategorii modalności na przykładzie języka polskiego i bułgarskiego znajduje się na przykład w opracowaniach: (Korytkowska 1992), (Małdżiewa 2003).

wyrażane w zdaniu realizującym argument propozycjonalny są komunikowane jako prawdziwe, czy też jako hipotetyczne.

W badaniu istotną kwestią dotyczącą składnika propozycjonalnego jest więc relacja między cechami semantycznymi czasownika w funkcji predykatu jądrowego, w tym zawartej w jego strukturze hipotetyczności, a pewnymi formalnymi cechami struktury propozycjonalnej zbudowanej wokół danej jednostki – dotyczy to wykładników więzi wprowadzających zdanie podrzędne realizujące argument propozycjonalny (q) (także form werbalnych w jego ramach). Poruszany tutaj problem jest skomplikowany, ponieważ z jednej strony nacechowanie pod względem hipotetyczności może wykazywać badany leksem czasownikowy (jest ono wpisane w strukturę *verbum*), a z drugiej strony informacja o stopniu hipotetyczności może być zawarta w strukturze zdaniowej na przykład przez użycie form typu koniunktywnego (por. np. pol. *aby/żeby/by poszedł* – dalej skrót V_{con} ; bułg. form typu $\partial a^{\wedge} V_{fin}$). Istotne jest też to, że kategoria hipotetyczności ma charakter stopniowalny i może być przedstawiana w postaci skali od pewności, poprzez przypuszczenie, do wątplenia w pewność sądu zawartego w argumencie propozycjonalnym.

Jest oczywiste, że objęcie szczegółowym opisem relacji między cechami semantycznymi predykatu a cechami propozycji zależnej pod względem pewności/potencjalności zdarzenia zawartego w q , jest bardzo trudne i wymaga obszernej, szczegółowej analizy. Przyjęty w monografii zakres analizy faktów semantycznych nie obejmuje badania poszczególnych jednostek werbalnych, które ujawniałyby wbudowane w ich strukturę poszczególne kategorie molekuł semantycznych. Analiza taka wymaga niezwykle subtelnego opisu warstwy leksykalnej i przekracza założone ramy badania (por. rozdz. 1.). W tym krótkim opisie ograniczono się do scharakteryzowania cech dystrybucji wykładników więzi zdania głównego ze zdaniem podrzędnym o funkcji argumentu propozycjonalnego oraz do ogólnego odniesienia się do relacji między cechami jednostek realizujących główny predykat pod względem pewności/hipotetyczności a formalnymi przejawami nacechowania / braku nacechowania pod tym względem zdania podrzędnego. Tak więc ten zarys problematyki zawiera następujące punkty:

1. wyodrębniono klasy czasowników ze względu na rodzaj możliwych wykładników więzi, uwzględniając ich obligatoryjność/fakultatywność (por. 3.1.1.);
2. pokazana została szczególna rola negacji przy *verbum* w funkcji głównego predykatu dla nacechowania stanu/zdarzenia zawartego w zdaniu zależnym (q) (por. 3.1.2.);

3. wskazana została klasa tworząca deliberatywny typ struktur zdaniowych, czyli takich, w których nie jest zawarty wybór prawdziwej predykcji w ramach *q* (por. 3.1.3.).

Specyfika omawianej tu problematyki sprawia, że dotyczy ona głównie czasowników mentalnych (spośród dwu klas – *cogitandi* i *sentiendi* – objętych badaniem w projekcie). Uwagi dotyczące klasy *verba sentiendi* zostały zawarte w końcowym akapicie (por. 3.1.5.).

3.1.1. Dystrybucja wykładników więzi

Jednym ze sposobów ujawnienia się relacji między cechami semantycznymi czasownika występującego w funkcji głównego predykatu a formalnymi właściwościami predykcji w ramach argumentu propozycjonalnego jest występowanie określonych spójników lub spójników skorelowanych z formami *verbum* w ramach zdania zależnego (formami o cechach koniunktywnych). Kluczowa jest tu opozycja dotycząca dystrybucji spójników pol. *że*, bułg. *ue*, ros. *umo* oraz wykładników więzi typu koniunktywnego. Podjęta analiza pozwala wyodrębnić taki typ relacji, gdy dystrybucja wykładników tych więzi ma charakter obligatoryjny, a dany czasownik dopuszcza jedynie określony typ spójnika oraz wskazać czasowniki, które umożliwiają fakultatywne występowanie danego wykładnika więzi. Należy zaznaczyć, że klasa czasowników, które ograniczają wykładnik więzi tylko do jednego, obligatoryjnego operatora więzi z omawianych, jest ograniczona ilościowo.

3.1.1.1. Odnotowano obligatoryjne występowanie wykładników więzi typu pol. *że*, bułg. *ue*, ros. *umo* oraz wykładników typu koniunktywnego⁴⁸. Obligatoryjność wykładników więzi, narzucana przez czasownik w funkcji głównego predykatu, dotyczy nielicznych czasowników.

3.1.1.1.1. Niedopuszczanie wykładników więzi typu koniunktywnego również zostało poświadczane w badanym zbiorze. Jako wykładnik więzi występuje dla tej grupy pol. *że* / bułg. *ue* / ros. *umo*. Cechę taką mają zdania tworzone przez następujące jednostki:

⁴⁸ W opracowaniu nie uwzględnia się form typu koniunktywnego w funkcji powinności/konieczności.

JĘZYK POLSKI:

liczyć

Generał liczył (na to), że wojna nie potrwa długo.

Kowalski liczył (na to), że starczy mu pieniędzy na parę tygodni.

mniemać

Jan mniemał, że jego przyjaciel miał rację.

Trocki mniemał, że Niemcy nie odważą się zaatakować.

myśleć₁

Piotr myśli, że córka ma rację.

Zbyszek myślał, że ten strajk był spowodowany.

podejrzewać

Anna podejrzewa, że dziecko jest chore.

Policja podejrzewa, że przyczyną tragedii była awaria układu hamulcowego.

przyjmować, przyjąć

Badacz przyjmuje (to), że czarne dziury istnieją.

przypuszczać, przypuścić

Ania przypuszcza, że Adam przyjedzie.

Ania przypuszczała, że Adam już przyjechał.

rozumować

Antek rozumuje, że powodzianom trzeba pomóc.

Gospodarz rozumuje, że jeśli wszyscy lokalni są przeciwko, to trzeba coś zrobić.

Wszyscy rozumowali (tak), że należy kupić obligacje.

sądzić

Irma sądzi, że jest już za późno na terapię.

Nauczyciel sądził, że ten uczeń dobrze rokuje.

ufać

Kolega ufa, że tak właśnie jest.

upewniać się, upewnić się

Piotr upewnił się (o tym), że matka go bardzo kochała.

Rodzice upewnili się, że ich dzieci są bezpieczne.

uważać₂

Recenzent uważa, że ta praca doktorska jest wartościowa.

wiedzieć

Anna wiedziała, że syn wyjechał.

Jurek wiedział, że nie odstąpi od tego zamiaru.

wyobrażać sobie, wyobrazić sobie

Bogdan wyobraził sobie (to), że siedzi w teatrze obok Kariny.

Marysia wyobraża sobie, że jest bardzo bogata.

Por. też przykłady z podmiotową lokalizacją *q*:

wydawać się, wydać się

Ali wydawało się, że jest poważnie chora.

Andrzejowi wydaje się, że pamięta nazwę ulicy.

Podobne ograniczenie, czyli niedopuszczanie wykładników więzi typu koniunktywnego, nakładają także czasowniki: *osądzać/osądzić, uwierzyć, wierzyć, wmawiać sobie / wtóżyć sobie, zakładać/założyć, zdawać się*,

JĘZYK BUŁGARSKI:

предполагам, предположа

Предполагам, че ще дойдеш.

Предполагам, че всички разумни хора вече са изхвърлили смартфоните.

вярвам₁

Вярвам (в това), че мога да победа всеки.

Вярвам (в това), че стана президент.

внушавам си, внуша си

Внуших си (това), че като не пуша съм по-щастлива.

Стефан си внуши (това), че може да манипулира хората.

Внуших си (това), че съм бременна.

констатирам

Констатирах (това), че сте спрели от производство живачните лампи.

Учените констатирах (това), че е доказана необходимостта от промяна в системата на управлението.

Por. przykład z lokalizacją *q* w podmiocie:

струвам се

Струва ми се, че си pijan.

Струва mi се, że nie съвсем погрешно преценяваме въпроса за живота и смъртта.

Струва mi се, че свършихте с рационалните въпроси.

Podobne ograniczenia nakładają także czasowniki: *осъждам/осъдя, повярвам, подозирам, представям си / представя си, разчитам, смятам/сметна*,

JĘZYK ROSYJSKI:

верить₁

Кихтенко верит, что террористов можно сделать более миролюбивыми.
Я верю, что вы справитесь с данной задачей.

оспаривать

Я оспаривал, что ремонт моста за счёт владыки – обычное дело.

отрицать

Он отрицает, что депутатский запрос смахивает на партийный пиар.
Нельзя отрицать, что государственное управление постепенно эволюционирует.
Он отрицает, что начал в Лондоне с выстрела в лицо.
Ты не станешь отрицать, что Лелюш там делает удивительные чудеса.

предполагать, предположить

Он предполагает, что в ядре галактики М 87 находится сверхмассивная чёрная дыра.
Учитель предполагает, что все его ученики сдадут экзамен.

принимать₁, принять₁

Мы принимаем, что $g = 0$.

рассчитывать

Они рассчитывают на то, что технология упростит создание подобных устройств.
Мы рассчитываем, что директорат станет инструментом поддержки КТК.

считать

Он считает, что они слишком жирные.
Иван считает, что я должен ему позвонить первым.

уверяться, увериться

Она уверилась в том, что спать мне сегодня не дадут.
Значит, я уверился, что она мне подливает водку.

усомниться

Они усомнились в том, что руководство «Единой России» действительно всерьёз стремится реализовать именно те цели, которые продекларировало.

Por. przykład z *q* w podmiocie:

казаться

Мне кажется, что он поступил правильно.
Оле кажется, что кто-то за ней следит.

Podobne ograniczenia nakładają także czasowniki: *знать, поверить, подозревать*.

Analizowany zbiór poświadcza także występowanie wymienionych czasowników z wykładnikami więzi innego typu, np.:

pol. Turysta przypuszcza, dokąd prowadzi szlak.

pol. Zbyszek wie, którędy wiedzie szlak.

Więcej o wykładnikach więzi w zdaniach typu deliberatywnego w odniesieniu do badanego materiału zawarto w punkcie 3.1.3.

3.1.1.1.2. Rozpatrując obligatoryjne występowanie wykładników więzi typu koniunktywnego (z pol. *aby/żeby/by*; ros. *чтобы*) w języku polskim i rosyjskim oraz konstrukcji $\partial a \wedge V_{fin}$ w języku bułgarskim, należy zaznaczyć, że problem jest trudny, bo niemal dla każdego zdania tego typu można stworzyć interpretację z przypisanym wykładnikiem powinności/konieczności. Przedstawiona tutaj grupa verbów jest niezwykle ograniczona, a wykładnik więzi typu koniunktywnego jako wyłączny występuje w analizowanym zbiorze sporadycznie i dotyczy to nielicznych czasowników. W wypadku tożsamości fraz podmiotowych obu zdań – głównego (z predykatem głównym) i podrzędnego (*q*) – zgodnie z ogólną regułą języka polskiego i rosyjskiego występuje w języku forma infinitiwu jako realizacja predykatu z *q*, ewentualnie wprowadzanej przez *aby/чтобы*, por. np.:

JĘZYK POLSKI:

*myśleć*₃

Żołnierz myślał, aby się poddać.

Żołnierz myślał [już] się poddać [możliwa konstrukcja bez spójnika].

zamierzać, zamierzyć

Adam zamierzał wyjechać.

Do tej grupy można zaliczyć czasownik, który bardzo rzadko tworzy zdania zawierające *q* w postaci zdaniowej:

rozmyślać się, rozmyślić się

Świadek rozmyślił się (co do tego), żeby się odezwać.

JĘZYK BUŁGARSKI:

внимавам

Бояджията внимава да не видишва праха от боята.

Детето внимава да не сгреша.

възнамерявам, възнамеря

Клиентът възнамери да направи нова поръчка.

Възнамерих да участвам в коледния конкурс.

Възнамерихме да сторим нещо лошо.

размислям₂, размисля₂

Размислих да кандидатствам.

JĘZYK ROSYJSKI:

намереваться

В октябре «Газпром» намеревается взять с рынка 5 млрд рублей.

остерегаться, остеречься

Они остерегались, чтобы не начались вооруженные схватки.

Он остерегся, чтобы его слов или его смеха кто-нибудь не подслушал.

раздумывать₁, раздумать₁

Гурьев раздумал нас провожать.

Догнав их, он раздумал останавливаться.

W tej klasie można wyróżnić też czasowniki, które dopuszczają także zaimki względne, por.:

Jakub uważa (na to), jak postępuje / dokąd jedzie.

Por. też niżej p. 3.1.3. o typie deliberatywnym.

3.1.1.2. Fakultatywne występowanie wykładników więzi pol. *że* / bułg. *че* / ros. *что* z pol. *aby/żeby/by*, ros. *чтобы* oraz konstrukcji $da \wedge V_{fin}$ w języku bułgarskim charakteryzuje podobne grupy w każdym z rozpatrywanych języków. Możliwość wystąpienia omawianych wykładników więzi w zdaniach bez negacji przy czasowniku w miejscu predykatu jądrowego została potwierdzona w zbiorze stanowiącym mniej niż 10% ogółu badanych czasowników mentalnych dla danego języka.

JĘZYK POLSKI:

marzyć

Olgierd [tamtej nocy] marzył [o tym], że emigruje do Ameryki.

Matka marzy, że dzieciom będzie w życiu lepiej niż jej.

Matka marzy, aby dzieciom było w życiu lepiej niż jej.

negować

Policja neguje (to), że przyczyną awarii oświetlenia było wyładowanie elektryczne.

Policja neguje (to), aby przyczyną awarii oświetlenia było wyładowanie elektryczne.

planować

Dibelius planował, że zabierze ze sobą gospodarza.

Władze szkolne planowały, żeby nauczyciele pełnili w szkole dyżury podczas wakacji.

przeczyć

Uczony przeczy temu, że istnieje życie podobne do naszego na odległych planetach.

Uczony przeczy temu, aby na odległych planetach istniało życie podobne do naszego.

rozmarzać się, rozmarzyć się

Urszula rozmarzyła się, że będzie studiowała w stolicy.

Adam rozmarzył się, aby wyjechać na egzotyczne wakacje.

rozmyślać

Chłopak rozmyślał (nad tym), że ojciec ma rację.

Ojciec rozmyślał (o tym), żeby dzieci zdobyły wykształcenie.

świtać

Adamowi świta, że padł ofiarą oszustwa.

Uli świta, by zdawać na dwa kierunki studiów.

wątpić

Uczony ten wątpi (w to), że są to szczątki szkieletu gada.

Pełnomocnik właścicielki wątpił (w to), by ktoś zabiegał o plany zagospodarowania terenu.

Leszek wątpi (w to), aby jego syn przestał grać w gry komputerowe.

Występowanie tych wykładników więzi dopuszczają także polskie: *myśleć*„, *projektować*, *powątpiewać*, *zaplanować*, *zamarzyć sobie*, *zaprzeczać/zaprzeczyć*, *zwątpić*.

JĘZYK BUŁGARSKI:

мечтая

Ива Екимова мечтае да има второ дете.

Стоян мечтае (за това), че ще отиде в друг град и ще си намери хубава работа.

[Най-често] мечтая (за това), че майка ми е здравословно добре.

отричам, отрека

МВР отрича (това), че не пуска чужденци, търсещи закрила.

Правителството отрича да е влияело на освобождаването на владика Йован от затвора.

Човек отрича това, което иска.

планивам

Още тогава планивах (това), че следващата година ще купя жилище.

[Отдавна] планивах да направя нещо подобно.

съмнявам се

Дълбоко се съмнявам (в това), че нещата могат да отидат към фалит.
Съмнявам се да дойдат.

хрумва, хрумна

Хрумна ми, че формулировката е малко странна.
Хрумна ми да ви попитам.

замечтая

Още миналото лято замечтах да замина за Германия.
Самият Холифийлд пък отново замечта, че може отново да стане световен шампион.

Fakultatywne występowanie wykładników więzi tego typu jest możliwe też dla bułgarskich: *бленувам, планирам, размечтавам се / размечтая се, размишлявам, съсредоточавам се / съсредоточа се.*

JĘZYK ROSYJSKI:

грезить

Население грезит о том, чтобы та же горячая водичка текла из крана.
Вице-премьер РФ грезит, что Франция не может продать вертолётносы.

мечтаться

Нам мечталось, чтобы это напряжение настоящего не кончалось.
Утром ему по-детски мечталось, что соберутся все.

придумывать, придумать

Оля придумала, что Костя её не любит.
Тогда старик придумал устроить байгу.

планировать

Правительство планирует, что страна к 9 мая будет членом Евразийского экономического союза.
Я планирую поехать в Италию.

Występowanie wykładników więzi tego typu jest również dla rosyjskich: *задумывать/задумать, помечтать, размечтаться, размышлять/размыслить, сосредоточиться.*

W omawianej tu grupie odnotowano także jednostki, które dopuszczają wykładniki więzi w postaci zaimków względnych, por.:

Biografowie powątpiewają (w to), czy pewne dynastyczne małżeństwo było małżeństwem z miłości.

W kontekście *wątpić, powątpiewać* nie implikują one zdań typu *x wie, że q* – np. *x wie, że to małżeństwo było małżeństwem z miłości* (por. też niżej, p. 3.1.3., o typie deliberatywnym).

3.1.1.3. Analizowany wyżej materiał zawiera przykłady jednostek, które mają wbudowaną w strukturę pewność lub różne stopnie hipotetyczności stanu/zdarzenia wyrażonego w zdaniu – argumentcie propozycjonalnym *q*. Szczególnie interesujące są podklasy nakładające restrykcje co do wyboru wykładników więzi, a więc pol. *że*, bułg. *че*, ros. *что* lub wykładników typu koniunktywnego i bułg. typu $\partial a^{\wedge} V_{fin}$. Mimo wyrażanej przez czasownik hipotetyczności *q*, jak na przykład przez pol. *przypuszczać*, bułg. *предполагам*, ros. *считать* postać wykładnika więzi nie powtarza tej informacji, wymagając spójnika *że/че/что*, podobnie jak w wypadkach głównych predykatów w postaci czasowników wyrażających pewność *q*⁴⁹.

3.1.1.4. Przykłady relacji semantycznych między treścią argumentów propozycjonalnych poświadczane są dla czasowników z dwoma argumentami propozycjonalnymi oraz typowymi dla tej klasy wykładnikami więzi. Szczególną grupę czasowników mentalnych o skomplikowanych relacjach między treścią argumentów propozycjonalnych, także w zakresie nacechowania hipotetycznością, stanowią w badanym materiale te, które tworzą struktury trójmiejscowe z dwoma argumentami propozycjonalnymi. Wśród nich odnotowano kilka takich, które wskazują na relację porównywania czy podobieństwa. W strukturach tych jednostek treść przyłączanych argumentów propozycjonalnych jest zestawiana lub przeciwstawiana, co jest dodatkowo podkreślane przez tożsamość wykładników spójności zastosowanych przy obu zdaniach podrzędnych, por.:

pol. *utożsamiać, utożsamić*

To, że zima była w tym roku wyjątkowo ciepła, meteorolodzy utożsamili z tym, że zmienia się klimat.

bułg. *отъждествявам, отъждествя*

Човек отъждествява това, което разбира, с това, в което вярва.

ros. *отождествлять, отождествить*

Он отождествил то, что показали исследования, с тем, что предполагал сам.

⁴⁹ O czasownikach epistemicznych i wyodrębnianych jednostkach *sądzić, że*_, *myśleć, że* _ (por. Danielewiczowa 2002: 140).

pol. *przeciwstawiać, przeciwstawić*

Ekspert przeciwstawił to, że dzieło sztuki jest cenne temu, że znawcy określili je jako bezwartościowe.

Ojciec przeciwstawił to, czego dokonał wuj temu, co chciał osiągnąć jego syn.

bułg. *противопоставям, противопоставя*

Това, което твърдят учените, професорът противопоставя на това, което говори Борянов.

ros. *противопоставлять, противопоставить*

То, как реализуется данный процесс, он противопоставляет тому, как функционируют динамические системы.

Konstrukcje trójmiejscowe z dwoma argumentami nieprzedmiotowymi reprezentowane są również przez czasowniki wnioskowania. Wskaźniki więzi przy wprowadzaniu argumentów propozycjonalnych w ramach struktury trójargumentowej mogą być tożsame (pol. *że* przed zdaniowymi realizacjami *q* i *r*) lub różne (zaimki względne – *że*). Podobną tożsamość wskaźników zespolenia odnotowuje się w tego typu konstrukcjach dla języka bułgarskiego, por. bułg. *че* przed realizacjami *q* oraz *r*; dla tego języka możliwe jest także zróżnicowanie wykładników więzi przed argumentami propozycjonalnymi (bułg. *как* – *че*). W materiale z języka rosyjskiego w omawianych konstrukcjach odnotowuje się spójnik, por. ros. *что*, choć podobnie jak dla języków polskiego i bułgarskiego, także dla języka rosyjskiego możliwa jest w tym przypadku odrębność wykładników więzi (ros. *как* – *что*). Wskaźniki zespolenia mogą także przed obydwooma argumentami *q* i *r* przyjmować postać zaimków względnych, pol. *jak*, bułg. *как*, ros. *как*.

JĘZYK POLSKI:

dedukować

Inżynierowie dedukują, jakie własności ma planowana konstrukcja z tego (/ na podstawie tego), jak się zachowuje model.

wnosić

Z tego, że nikt nie odnotował takiego przypadku, badacz wnosi, że takich przypadków nie ma. Z tego, jak zareagowało otoczenie, komisarz wnosi (o tym), że pogwałceniu ulegają elementarne zasady ludzkiej przyzwoitości (jak – *że*).

JĘZYK BUŁGARSKI:

дедуцирам

От това, че Иван пише хубави разкази, дедуцирах, че той следва филология.

От това, как Иван пише писма, дедуцирах, че той следва филология.

Por. także bułgarskie: *умозаключавам/умозаключа*.

JĘZYK ROSYJSKI:

*заключать*₂, *заклучить*₂

Из того, что он сказал, я заключил, что молодой человек – бывший офицер.

Из того, как он говорил, я заключил, что молодой человек – бывший офицер.

Por. też ros. *дедуцировать*.

Odrębny typ stanowią te konstrukcje z dwoma lub więcej argumentami propozycjonalnymi (por. wiązka argumentów propozycjonalnych), które wskazują na alternatywę. Reprezentantem tego typu jest czasownik pol. *wahać się*, bułg. *колебая се*, ros. *колебаться*, np.:

pol. Anna wahała się, czy wyjechać, czy zostać.

bułg. Колебая се дали да отида или да не отида.

ros. Иван колебался, ехать или не ехать в Москву.

Więcej na temat wskaźników więzi w zdaniach typu deliberatywnego por. p. 3.1.3.2.

3.1.2. Modyfikująca funkcja negacji

3.1.2.1. Problem funkcji negacji wymaga tu omówienia, ponieważ może ona nasilać hipotetyczność wprowadzanego sądu wyrażanego w ramach argumentu propozycjonalnego q . Oprócz zmian o charakterze semantycznym w zakresie kategorii hipotetyczności umiejscowienie operatora negacji przed osobową formą czasownika może skutkować zmianami formalnymi w zakresie wykładników więzi, co może też przekładać się na formę zdania w pozycji argumentu propozycjonalnego q , która może przybrać postać form koniunktywnych lub bułgarskich form $\partial a^{\wedge} V_{fin}$. Rola negacji przy czasownikach mentalnych, przekonaniowych była przedmiotem uwagi językoznawców zajmujących się negacją i jej występowaniem przy czasownikach przekonanych charakteryzujących się różnym stopniem hipotetyczności otwieranego sądu (por.: Karolak 1995: 355; Danielewiczowa 2002: 168–185; na temat skali prawdopodobieństwa jako sposobu klasyfikacji omawianych czasowników zob.: Lewandowska-Tomaszczyk 1996; Maliszewska 2001). Rola negacji dla czasowników odzwierciedlających predykaty mentalne w językach południowosłowiańskich (macedoński) w konfrontacji z językiem polskim była przedmiotem lingwistycznych dociekań Z. Topolińskiej (2009: 62–66).

Tylko część badanej problematyki dotyczy omawianych tu zagadnień (w odniesieniu do czasowników mentalnych). Trzeba bowiem pozostawić poza analizą dwa

typy negacji występującej w strukturach zdaniowych, które nie należą do analizowanego problemu. Jednym z nich jest negacja predykatu w ramach zdania podrzędnego (q), np.:

Zosia sądzi, że Karol nie przyjedzie.

Zosia marzy o tym, aby rodzice znów jej nie ukarali.

w których q odnosi się do faktu, który (hipotetycznie) może nastąpić. Drugim typem jest negacja przy głównym predykanie, która neguje fakt zaistnienia procesu myślowego x -a, np.:

Alicja nie przewidywała tego, że Paweł wyjedzie.

Zdanie to może być przekształcone na

Nieprawdą jest, że Alicja przewidywała, że Paweł wyjedzie.

a więc w tym typie kwestionuje się fakt istnienia operacji myślowej x -a. Karolak interpretuje te fakty na tle ujęcia struktury zdaniowej jako struktury tematyczno-rematycznej i ten typ negacji określa jako rematyczną (Karolak 1995c: 354–355). Analogiczne zjawisko występuje w zdaniu

Janek zastanawiał się, czy pojechać nad morze.

gdy zdanie z negacją rematyczną brzmi:

Janek nie zastanawiał się, czy pojechać nad morze.

i może być zastąpione zdaniem:

Nieprawdą jest, że Janek zastanawiał się, czy pojechać nad morze.

Treść wewnętrznego sądu, czyli *pojechać nad morze*, nie ulega zmianie pod względem kategorii hipotetyczności.

Pojawienie się negacji przy omawianym tu typie czasowników nie wiąże się z tworzeniem przez nie zdań sprzecznych ze zdaniami twierdzącymi z tymi samymi formami nadrzędnych czasowników (Karolak 1995c: 355), natomiast zmienia cechy semantyczne leksemu czasownikowego; rzutuje to na interpretację zdania odpowiadającego argumentowi propozycjonalnemu co do stopnia prawdopodobieństwa. Przykładem takiej operacji jest pojawienie się negatora przed formą czasownika *wątpić*, por. zdania:

Adam wątpi, że jego syn zda maturę.

Adam nie wątpi, że jego syn zda maturę.

Zdanie z negacją nie jest prostym zaprzeczeniem stanu myślowego wątpienia, w którym znajduje się osoba wyrażana na płaszczyźnie semantycznej przez argument x , ale zmienia zupełnie miejsce tej jednostki na skali prawdopodobieństwa, zmienia też kwalifikację hipotetyczną wprowadzanej propozycji. Wypowiedź:

Adam nie wątpi, że jego syn zda maturę.

jest bliska wyrażaniu wysokiej pewności x -a wobec wygłaszanego sądu, np.

Adam jest (prawie) pewien, że jego syn zda maturę.

Na uwagę zasługują inne jeszcze typowe czasowniki przekonań, sądów, do których należy m.in. polskie *przypuszczać*. Dla zdań twierdzących z tym czasownikiem jako łącznik z predykacją wewnętrzną służy wyłącznie spójnik *że* (który nie podkreśla dodatkowo formalnie inherentnej hipotetyczności omawianego leksemu czasownikowego), por.:

Ala przypuszcza, że syn dostanie się na wymarzone studia.

Promotor przypuszcza, że student napisał już pracę dyplomową.

Umieszczenie negacji przed polskim czasownikiem *przypuszczać* tworzy zdanie o większym stopniu hipotetyczności, a więc o zmniejszonej pewności sądu wyrażonego w ramach argumentu q . Towarzyszy temu wystąpienie form koniunktywnych w ramach zdania podrzędnego, co nie jest możliwe w wypadku wystąpienia w funkcji głównego predykatu form czasownika *przypuszczać* bez negacji, por. np.:

*Mietek przypuszczał, żeby Antoni miał rację.

Ala nie przypuszcza, aby syn dostał się na wymarzone studia.

Promotor nie przypuszczał, aby student napisał już pracę dyplomową.

Na nacechowanie potencjalnością, hipotetycznością polskiego zdania z czasownikiem *przypuszczać* i z koniunktywnym wykładnikiem więzi wskazała Z. Topolińska (2009: 63)⁵⁰:

Nie przypuszczam, żeby on naprawdę tak postępował.

Mechanizm modyfikowania treści propozycji q przez negację można zauważyć również w zdaniach z zanegowanym czasownikiem *myśleć* z klasy *cogitandi*, choć nie zostaje on wzmocniony przez zmianę wykładnika więzi, por.:

Tadeusz nie myślał, że pokocha Zosię.

⁵⁰ Z. Topolińska przytoczyła także zdanie z negacją ze wskaźnikiem zespolenia *że*: *Nie przypuszczam, że on naprawdę tak postępuje/postępował* (2009: 63).

Istnieją ujęcia, zgodnie z którymi zdania takie interpretuje się jako wariant zdań z negacją predykatu w ramach zdania podrzędnego, por. np.:

Tadeusz myślał, że nie pokocha Zosi.

Za taką interpretacją zdań optowała badaczka mechanizmów negowania (zob. Antas 1991), jednak biorąc pod uwagę funkcję negacji wewnątrz pozycji zależnej (por. wyżej), poprawniejsza wydaje się interpretacja, według której negacja głównego predykatu w omawianych tu przypadkach stanowi o modyfikacji jego struktury semantycznej pod względem stopnia hipotetyczności. Por. też (Maliszewska (Zatorska) 2001: 100).

3.1.2.2. Problem nacechowania hipotetycznością propozycji wprowadzanej przez czasowniki *cogitandi* z negacją jest ściśle związany z rodzajem używanych w takiej strukturze wskaźników zespolenia. Dla badanych w tym opracowaniu czasowników z operatorem negacji obserwuje się tutaj dwa rodzaje wykładników więzi: 1) pol. *że*, bułg. *ue*, ros. *umo*, 2) sygnały spójności charakterystyczne dla form typu koniunktywnego, jak pol. *aby*, *żeby* i bułgarskie formy $\partial a^{\wedge} V_{fin}$ oraz ros. *umoбы*.

Analizowany materiał dokumentuje występowanie czasowników, które z negacją dopuszczają zastosowanie sygnałów więzi obu typów (pol. *że*, bułg. *ue*, ros. *umo* lub pol. *aby*, *żeby* i bułgarskie formy $\partial a^{\wedge} V_{fin}$ oraz ros. *umoбы*). W wypadkach, kiedy poprzez negację kwestionuje się fakt istnienia danego stanu mentalnego (lub operacji mentalnej), hipotetyczność jest wyrażana jedynie przez formy koniunktywne. Por. np.:

JĘZYK POLSKI:

dopuszczać, dopuścić

Naukowiec nie dopuszcza tego, że istnieją takie cząsteczki.

Naukowiec nie dopuszcza, aby istniały takie cząsteczki.

liczyć

Jurek nie liczył (na to), że brat przyjedzie.

Jurek nie liczył (na to), aby brat przyjechał.

myśleć₁

Piotr nie myśli, że jego ojciec się myli.

Piotr nie myśli, żeby jego ojciec się mylił.

Podobnie zachowują się polskie: *kwestionować*, *ludzić się*, *podejrzewać*, *sądzić*, *spodziewać się*, *uważać*, *uznawać/uznać*, *wydawać się* / *wydać się*, *wyobrażać sobie* / *wyobrazić sobie*, *zakładać/złożyć*, *zdawać się* / *zdać się*.

JĘZYK BULGARSKI:

допускам, допусна

Не допускам (това), че той може да ме излъже.

Не допускам някой да ме излъже.

мисля

Не мисля, че ме лъжеш.

Не мисля той да е постъпил така.

Obserwacja ta dotyczy także bułgarskich: *позодзирам, представям си / представя си, смятам/сметна, струвам се, съмнявам се*.

JĘZYK ROSYJSKI:

допускать, допустить

Читатель не допускает, что кто-нибудь где-нибудь когда-нибудь мог справиться с этой задачей успешно.

Народ не допускает, чтобы президент выбирал министров по своему усмотрению.

Podobną łączliwość obserwuje się przy innych czasownikach rosyjskich: *ожидать, подозревать, представлять/представить, считать*.

3.1.2.3. Jak wskazano wyżej, usytuowanie operatora negacji przed czasownikiem-głównym predykatem pociąga za sobą dla części jednostek modyfikację ich struktury semantycznej, jeśli chodzi o stopień hipotetyczności *q*. Zdania tego typu mogą (w zależności od cech tego predykatu) wyrażać wyższy stopień zastrzeżenia prawdziwości (np. *nie przypuszczam, że P*) lub większy stopień pewności (np. *nie wątpię, że P*). Zjawisko to ilustrują np. pol. *wątpić*, bułg. *съмнявам се*, ros. *сомневаться*:

pol. Ola wątpi, że jej córka zda międzynarodową maturę. (/ Ola wątpi, aby jej córka zdała międzynarodową maturę).

pol. Ola nie wątpi, że jej córka zda międzynarodową maturę. (= Ola jest pewna/przekonana, że jej córka zda międzynarodową maturę).

bułg. Съмнявам се, че ще се разберам.

bułg. Не се съмнявам, че ще се разберём.

ros. Я сомневаюсь, что вы меня поймёте.

ros. Я не сомневаюсь, что Вы меня поймёте.

Omawiane zjawisko ilustrują w badanym zbiorze także takie jednostki: pol. *myśleć, powątpiewać, przypuszczać, sądzić, uważać, wydawać się / wydać się*, bułg. *мисля, предполагам/предположа, смятам, считам, струва се, сторя се*, ros. *думать, полагать, предполагать/предположить, считать, казаться, показаться*.

3.1.2.4. Odnotowania wymaga też pojawienie się wykładnika więzi w postaci zaimka względnego w przypadku negacji przy predykacie, dotyczy to czasowników: pol. *wiedzieć*, bułg. *зная*, ros. *знать*, por.:

pol. Anna wie, że Piotr już wyjechał.

pol. Anna nie wie, czy Piotr już wyjechał.

bułg. Ваня знае, че Иван е заминал.

bułg. Ваня не знае, дали Иван е заминал.

ros. Зоя знает, что Петя уже уехал.

ros. Зоя не знает, уехал ли уже Петя.

Na temat modyfikacji form czasownika *wiedzieć* przez negację i występowanie ich z zaimkami względnymi pisała w studium o funkcjach negacji w języku macedońskim i polskim Z. Topolińska (Topolińska 2009: 64). O typie deliberatywnym por. niżej, p. 3.1.3.

3.1.3. Problem hipotetyczności argumentu propozycjonalnego w typie deliberatywnym zdań

Ten typ zdań związany jest z wykładnikami więzi w postaci zaimków względnych, por. pol. *jak, jaki, czy, dlaczego, dokąd, skąd*; bułg. *ли, колко, какъв, каква, какво, как*; ros. *ли, сколько, какой, какая, какое, как*. Analizując złożone konstrukcje zdaniowe ze zdaniami podrzędnymi wprowadzanymi przez te zaimki, trzeba jednak wyróżnić dwie grupy.

A. Zdania jednej z nich dopuszczają implikację, z której wynika, że spośród zbioru otwieranego przez zaimek *x* dokonał wyboru elementu (o charakterze przedmiotowym lub predykatywnym), który wypełnia brakującą pozycję argumentową z *q* lub ekstensjonalny element struktury zdaniowej, por. np.:

Policja ustaliła, kto zamordował handlarkę. – więc: Policja (*x*) wie, że handlarkę zamordował *y*.

Ilona zaplanowała, dokąd wyjedzie na wakacje. – więc: Ilona wie, że wyjedzie na wakacje do *y*.

Wojtek zanalizował, dlaczego nie udało im się przeprowadzić operacji. – więc: Wojtek wie, że nie udało im się przeprowadzić operacji z powodu *y* (por. z *powodu tego, że...*).

B. Zdania drugiej grupy nie dopuszczają takiej interpretacji, por. np.:

Wojtek rozmyśla, dokąd wyjechać na wakacje.

nie implikuje:

Wojtek rozmyśla nad tym, że wyjedzie na wakacje do *Y*.

Analogicznie np.:

Anna zastanawia się, jak wybrnąć z tej sytuacji.

Na szczególną uwagę zasługują zdania z *czy*, które z reguły należą do drugiej grupy, por. np.:

Policja przebadła, czy nie pozostawiono śladów. Chłopak zastanawia się, czy koledzy mu pomogą.

Tak więc tylko ze zdaniemii drugiej grupy można wiązać brak możliwości przypisania implikacji o wypełnieniu brakującej pozycji zdaniowej w ramach *q*. Należy też podkreślić, że omawiane tu zjawisko najczęściej wiąże się z występowaniem w funkcji głównego predykatu czasownika, który reprezentuje aspektualny typ nieciągły lub – w wypadkach aspektów złożonych – typ z dominantą nieciągłości; wyjątkiem są zdania podrzędne wprowadzane przez *czy*⁵¹.

3.1.3.1. Obligatoryjne występowanie wykładników więzi w postaci zaimków względnych również jest obecne w zdaniach z rozpatrywanymi czasownikami. W analizowanym zbiorze występują czasowniki, które obligatoryjnie przyłączają wykładniki więzi charakterystyczne dla typu deliberatywnego. Por. np.:

JĘZYK POLSKI:

badać

Policja bada (to), czy nie pozostawiono śladów.

Sąd bada (to), czy zgłoszone dane zgodne są z prawdziwym stanem.

Komisja bada (to), komu zależało na ukryciu danych.

dociekać

Agentka docieka, czy jej gospodyni nie jest przypadkiem kolaborantką.

Policjant [długo] dociekał (tego), którego wszedł złodziej.

głowić się

Nauczyciel głowił się (nad tym), gdzie podzieli się chłopcy.

Kowalski głowi się (nad tym), w jaki sposób wybrnąć z sytuacji.

interesować

Ludzi zawsze interesowało (to), czy i jak zmienia się klimat.

Znajomych interesowało, ile Anna zgromadziła na rachunku bankowym.

⁵¹ Problem jest semantycznie bardzo złożony, wymaga odniesienia do struktury pytań, np. pytań o rozstrzygnięcie / pytań wyboru (szczegółowy opis tej problematyki zawiera (Danielewiczowa 1996).

rozpatrywać, rozpatrzyć/rozpatrzyć

Naukowcy rozpatrują (to), czy teoria ta jest prawdziwa.

rozważać, rozważyć

Inspektor rozważał, gdzie należy szukać zaginionych.

zbadać

Prokuratura zbada (to), czy jest podstawa do oskarżenia.

Uczony zbadał, jak duża część społeczeństwa odpowiada za te zjawiska.

W tej grupie także polskie: *interesować się, medytować, podumać, pogłównkować, pomedytować, poroztrząsać₂, porozważać₁, porozważać₂, pozastanawiać się, przedumać, przemedytować, rozpatrywać/rozpatrzyć/rozpatrzyć, roztrząsać (roztrząsnąć), wnikać/wniknąć*.

JĘZYK BUŁGARSKI:

изследвам

Съдът изследва (това) дали престъпниците са от това село.

Учени изследват (това), как се зараждат двойните звезди.

анализирам

Историците анализират, какви болести имало преди 1000 години.

разсъждавам

Разсъждавам (за това), какво е ад.

Разсъждавам (върху това), как бих желал да променя света.

ogaz: *осъзнавам/осъзная, припомням си / припомня си, помъдрувам, поразмислям, поразмишлявам, проуча, разглеждам, разгледам, схващам/схвана, вниквам, вникна, убеждавам/убежда, уверявам се / уверя се, умислям се / умисля се, усвоявам/усвоя, уточнявам/уточня*.

JĘZYK ROSYJSKI:

концентрироваться

Они концентрируются на том, сколько очков они могут выбить.

запоминаться

Мне запомнилось, какой настал день.

выбирать

Но дети взрослеют и выбирают, как им жить, не спрашивая нас.

Он выбирал, какая из трёх останется с ним сегодня ночью.

дивиться

Он дивился, какая правильная, сильная, настоящая баба ему досталась.

Я дивлюсь, что на свете такое множество людей.

ogaz: *вспоминать/вспомнить, задумываться/задуматься, исследовать, осваивать/освоить, осознавать/осознать, поразмышлять, представлять/представить, предугадывать/предугадать, припоминать/припомнить, продумывать₂, продумать₂, рассматривать, рассмотреть, вникать, вникнуть, уверяться/увериться, уточнять/уточнить.*

3.1.3.2. W tym typie znajdują się zdania, które w najbardziej charakterystyczny i jawny sposób ilustrują czasowniki trzymiejscowe z dwoma argumentami propozycjonalnymi, które wyrażają alternatywę, jak np. pol. *wahać się*. Por.:

JĘZYK POLSKI:

rozstrzygać, rozstrzygnąć

Szef rozstrzygnął, czy powinniśmy tych kolegów zaprosić, czy nie powinniśmy.

Dorota rozstrzygnęła, czy może teraz wyjechać, czy nie może.

wahać się

Daria wahała się, czy pójdzie do kina, czy pobiegnie do sklepu.

Duszpasterze wahali się, czy zostawić niesforną młodzież w ośrodku, czy odesłać ją do domu.

zawahać się

Dominik zawahał się, czy będzie się dziś uczył, czy raczej spotka się z dziewczyną.

Nauczyciele zawahali się, czy pozostawią ucznia w tej samej klasie, czy przeniosą go do innej.

JĘZYK BULGARSKI:

двоумя се

Двоумя се дали да отида на море или да остана вкъщи.

Двоумя се да отида ли на море или да остана вкъщи.

колебая се

Колебая се дали да отида на почивка или да остана вкъщи.

Колебая се дали депозитът да бъде в лева или в евро.

заколебавам се, заколебая се

Заколебах се дали да отида на море или да остана вкъщи.

Заколебахме се дали да бягаме или да останем.

także: *задвоумя се*.

JĘZYK ROSYJSKI:

колебаться

Она колебалась, разбудить Лилию или нет.

także: *заколебаться*.

Warto zauważyć, że dla materiału polskiego w tej grupie charakterystyczne są wykładniki więzi typu deliberatywnego, np. *czy, jaki* etc. Dla materiału bułgarskiego odnotowano *дали да ... или да ...*, w języku rosyjskim wskaźnikiem więzi jest tu *или*.

3.1.3.3. Fakultatywne występowanie wykładników więzi typu deliberatywnego jest charakterystyczne dla niektórych jednostek, por.:

JĘZYK POLSKI:

analizować

Wojtek analizował (to), dlaczego nie udało im się przeprowadzić tej operacji.
Komisja analizowała to, że zespołowi nie udało się przeprowadzić tej operacji.
Historyk analizuje (to), jak przeszłość wpływa na teraźniejszość.

dumać

Krzysztof dumał (nad tym), iż od zamierzonych czasów istnieją takie stwory.
Piotrek dumał (nad tym), czy zamiast wiadra znajdzie się jakiś kocioł lub wanna.

rozmyślać

Błażej rozmyślał, czy zdąży na samolot.
Przyjaciół rozmyślał (nad tym), dokąd może wyjechać.
Chłopak rozmyślał (nad tym), że może przecenia słowa nauczyciela.

zastanawiać się

Chłopak zastanawiał się (nad tym), czy koledzy mu pomogą.
Lekarz zastanawiał się, jakie są rokowania w przypadku tego pacjenta.
Zosia zastanawiała się (nad tym), dlaczego nie działała elektryczność.
Anna zastanawiała się (nad tym), że powinna wyjechać.

oraz: *intrygować, kalkulować, oceniać/ocenić, oszczędzać/oszczędzić, zainteresować, zainteresować się*.

JĘZYK BUŁGARSKI:

абстрахирам се

Момичето се абстрахира от това, как изглежда в огледалото.
Майката се абстрахира от това, че има здравословни проблеми.
Той се абстрахира от това, че е президент.

анализирам

Продавачът анализира (това), как клиентите купуват.

Критикът анализира това, че меценатите даряват безвъзмездни средства за конкретни цели.

замислям се, замисля се

Изведнъж се замислих (за това), как възрастните можеха да задържат чувствата си дълго.

Освен това сериозно се замислих (за това) дали да не изкарам пиротехнически курс.

Сега се замислих (за това), че Иван Костов във всичките си речи говори против властта.

oraz *заинтересувам, заинтересувам се, калкулирам, проанализирам, проблясвам ми / проблесна ми, проумявам/проумея, разбирам/разбера, разгадавам/разгадая, уверявам се / уверя се, уточнявам/уточня, уча.*

JĘZYK ROSYJSKI:

гадать

Украина вновь гадает, кто угостил Ющенко диоксином.

Лучшие антивирусные компании гадают, откуда взялся Regin.

Они гадают по поводу того, что заставило актёра сменить профессию.

задумываться, задуматься₁

Вот я тут задумался, зачем обычные люди это вешают.

Другие задумались, чтобы помочь молодому поколению сделать нужный выбор.

oraz *заинтересовать, заинтересоваться, калькулировать, осознавать/осознать, понимать₁/понять₁, разгадывать/разгадать, уверяться/увериться, уточнять/уточнить, учиться.*

3.1.4. Relacje między dystrybucją wykładników więzi a semantyką *verbum*

Uwzględnienie relacji między *verbum* z jego unikalnym znaczeniem a rodzajem operatora spójności nasuwa pewne konkluzje dotyczące przejawiania się pewności/hipotetyczności stanu/zdarzenia zawartego w zdaniu – argumentie propozycjonalnym. Wykładnik spójnościowy może służyć do sygnalizowania wzmocnionej hipotetyczności, jednakże obraz komplikuje fakt, że czasownik w funkcji głównego predykatu może mieć wbudowaną informację o pewności/hipotetyczności sądu zawartego w treści argumentu propozycjonalnego *q*.

Przeprowadzona analiza dystrybucyjna pozwoliła na wyodrębnienie klas czasowników nakładających na wykładniki więzi restrykcje, narzucających obligatoryjne

zastosowanie danego wykładnika spójnościowego. Rozpatrując dystrybucję wykładników więzi, można stwierdzić, że jest to obligatoryjne zastosowanie polskich *że* albo *aby*, *żeby* i ich odpowiedników w języku bułgarskim i rosyjskim. Zaobserwowano jednak dość dużą klasę czasowników, które przy przyłączaniu zdania wewnętrznego pozwalają na fakultatywne zastosowanie w materiale polskim tych operatorów.

Biorąc pod uwagę relację między cechami semantycznymi głównych predykatów a wykładnikami więzi zdania podrzędnego, można stwierdzić, że w zdaniach z jednostkami z wbudowaną hipotetycznością brak tendencji do powtarzania tej informacji, w wyniku czego dopuszczalne są wykładniki więzi w postaci *że/ue/umo*. Przykładem może tu być polski czasownik *przypuszczać*, jednoznacznie wyrażający hipotetyczność lub np. *sądzić*, por. np.:

Piotr przypuszcza, że Magda jest w Olsztynie.

Pułkownik przypuszcza, że któryś z oficerów jest zdrajcą.

Egzaminator przypuszcza, że chłopak zda egzamin.

Wykładniki więzi w postaci form typu koniunktywnego jako obligatoryjne są rzadkie, natomiast stanowią wykładnik hipotetyczności w wypadku czasowników, które nie mają wbudowanej w sposób jednoznaczny tej treści i dopuszczają jeszcze inne typy więzi, różnicując w ten sposób propozycje pod względem pewności/hipotetyczności *q*.

Jak wskazano wyżej, występowanie operatora negacji w pozycji przed czasownikiem modyfikuje jego charakterystykę semantyczną pod względem stopnia hipotetyczności i w zdaniach z takimi jednostkami pojawiają się formy typu koniunktywnego (i bułg. $\partial a^{\wedge} V_{fin}$), por.⁵²:

Adam nie sądzi, aby Anna przyjechała na spotkanie.

W materiale zaobserwowano również takie czasowniki, które dopuszczają różne wykładniki więzi, a zarazem w swej budowie semantycznej zawierają hipotetyczność, por. pol. *wątpić*:

Adam wątpi, że Anna wyjedzie.

Adam wątpi, aby Anna wyjechała.

Ale w przypadku negacji pojawia się również tendencja do występowania form koniunktywnych. Jednocześnie w wypadku negacji tego czasownika dochodzi do przesunięcia znaczenia od hipotetyczności ku pewności, por. pol.:

Adam nie wątpi, że Anna zda egzamin.

⁵² Por. też p. 3.1.2.

Wyrażana jest wysoka pewność nadawcy sądu (*Adama*) o tym, że *Anna zda egzamin*. Niewątpliwie wpływ na to ma wbudowana w czasownik negacja, która podlega podwojeniu w przypadku negacji modyfikującej predykat, co daje taki właśnie efekt. Materiał polski, a także materiał bułgarski i rosyjski, potwierdził więc szczególną, modyfikacyjną rolę negacji (por. p. 3.1.2.).

Analiza pozwoliła także na wyodrębnienie dla wszystkich trzech języków takich wykładników spójności, które są charakterystyczne dla typu deliberatywnego, w którym zdania podrzędne wprowadzane są przez zaimki względne. Jednocześnie trzeba podkreślić, że typ ten nie wyodrębnia się poprzez opozycyjne formy lub wykładniki leksykalne – przejawia się jedynie poprzez fakt braku implikacji, która wyraża zaistnienie wiedzy o wyborze elementu spełniającego predykcję zawartą w ramach zdania podrzędnego.

3.1.5. Pewność/hipotetyczność zdarzenia w treści argumentu propozycjonalnego a *verba sentiendi*

W analizie skupiono się na badaniu czasowników mentalnych, dla których ze względu na ich specyfikę semantyczną problem wbudowania informacji o charakterystyce prawdziwościowej argumentu propozycjonalnego jest szczególnie istotny. Jeśli chodzi o klasę czasowników emotywnych, to zakres zjawisk jest dużo mniejszy.

3.1.5.1. Formy typu koniunktywnego pojawiają się przy *q* określającym stan oczekiwany. W klasie tej odnotowuje się także występowanie form typu koniunktywnego wprowadzających zdanie – argument propozycjonalny *q*, który jest źródłem stanu emocjonalnego, jaki jest oczekiwany, por.:

JĘZYK POLSKI:

potęsknić

Asia (przez moment) potęskniła (za tym), aby ktoś z nią porozmawiał.

tęsknić

Dziewczynka tęskniła za tym, żeby tata kupił jej chociaż czekoladkę.
Matka kilkorga dzieci tęskniła za tym, żeby wreszcie się wyspać.

zatęsknić

Anna zatęskniła (za tym), żeby mąż ją przytulił.
Sławek zatęsknił (za tym), aby wyjechać na wakacje.
Szymon zatęsknił (do tego), żeby wszystko rzucić i wyjechać gdzieś daleko.

JĘZYK BUŁGARSKI:

тъгувам

Тъгувам за това, че съм изразходвал излишно много нерви за глупости.
 Тъгувам за това как изглежда нашата градинка.

JĘZYK ROSYJSKI:

скучать

Я скучаю по тому, что в Благовещенске летом тепло.
 Я скучаю по тому, как мы раньше общались.

Warto podkreślić, że występowanie wskaźników zespolenia charakterystycznych dla typu koniunktywnego przy tej grupie czasowników odnotowano tylko w materiale polskim.

O wyrażaniu stosunków temporalnych w ramach *q* w klasie czasowników emotywnych por. p. 3.2.

3.1.5.2. Dla tej klasy charakterystyczne są przykłady z negacją predykatu w obrębie zdania podrzędnego (argumentu *q*) obok zdań bez negacji i dotyczy to zbioru obejmującego czasowniki strachu, por. np.:

JĘZYK POLSKI:

bać się₁

Maria boi się (tego), że dziecko zagorączkuje.
 Maria boi się (tego), żeby dziecko nie zagorączkowało.
 Wojskowy bał się (tego), że okupanci go zaaresztują.
 Wojskowy bał się (tego), aby okupanci go nie zamknęli / nie zaaresztowali.

lękać się₂

Anna lękała się (o to), że któreś z dzieci się obudzi.
 Anna lękała się (o to), aby któreś z dzieci nie obudziło się.

obawiać się⁵³

Maria obawia się (tego), że dziecko zagorączkuje.
 Maria obawiała się (tego), żeby dziecko nie zagorączkowało.

JĘZYK BUŁGARSKI:

безпокоя се

Бойко се безпокои, че нещо ще се случи.
 Безпокоя се да не съм ви преуморил.

⁵³ Na temat roli wyrażen *bać się*, *że*_, *obawiać się*, *że*_ w odniesieniu do treści argumentu propozycjonalnego pisała już wcześniej Danielewiczowa (2002: 285–297), wskazując na szczególnie status tych jednostek.

опасявам се

Иван се опасява, че някой ще го излъже.

Иван се опасява някой да не го излъже.

страхувам се₁

Страхувам се, че мога да те изгубя.

Страхувам се да не те изгубя.

JĘZYK ROSYJSKI:

беспокоиться

Приходится беспокоиться о том, чтобы не дойти до вседозволенности.

Другие беспокоятся, что вообще останемся у разбитого корыта.

бояться₁

Оля боится, что ребёнок заболит.

Оля боится, чтобы ребёнок не заболел.

пережить, переживать

Костя переживает, что Аня заболела.

Костя переживает, чтобы Аня не заболела.

опасаться

Петя опасается, что ему не хватит денег.

Петя опасается, чтобы ему не помешали.

Specyficzne dla tego rodzaju przykładów jest to, że trudno jest przypisać każdemu z typów zdań odmienną charakterystykę, jeśli chodzi o stopień prawdopodobieństwa zaistnienia faktu wyrażanego w ramach *q*. Wydaje się, że różnicę między nimi można upatrywać tylko w warstwie ekspresywnej lub stylistycznej.

3.1.5.3. Dość częste w zbiorze *verba sentiendi* są zdania, które można kwalifikować jako reprezentujące typ deliberatywny. Najczęściej wykładniki więzi w postaci zaimków względnych występują obocznie z innymi typami, por.:

JĘZYK POLSKI:

bać się₂

Jurek boi się (o to), czy bratu nie przepadną pieniądze.

Baliśmy się (o to), jak wypadnie debiut Krzysia.

denerwować się

Zofia denerwowała się (tym), czy Piotr się odezwał.

[Zawsze] denerwowała się (tym), że Olaf się spóźnia.

dziwić się

Ciotka dziwiła się, dlaczego wszyscy tak się śpieszą.
Ewelina dziwiła się (temu), że kolejka zatrzymuje się na wszystkich stacjach.

martwić się

Mama martwiła się (tym), czy sobie poradzę w pociągu.
Martwiliśmy się (o to), żeby nas nie pozamieniano.

niepokoić

Adama niepokoilo (to), dlaczego Ewa jest zła.
Niepokoilo mnie (to), że masz odmienne zdanie.

zamęczać się

Nina zamęczała się (tym), dokąd się przeprowadzi z dziećmi.
Zenon zamęczał się (tym), że podwładni przestali go szanować.

zaniepokoić się

Anna zaniepokoiła się (tym), dlaczego dziecko nie bawi się i pokłada się w ciągu dnia.
Hans zaniepokoił się, czy zdąży na umówione spotkanie.

Dla języka polskiego także: *dręczyć, dręczyć się, emocjonować się, gnębić, niepokoić się, pomartwić się, stresować się, trwożyć się, zadrećcać się / zadrećczyć się.*

JĘZYK BUŁGARSKI:

безпокоя се

Жена ми се безпокои, защото детето нещо не иска да заспи.
Бойко се безпокои, че нещо ще се случи.
Той се безпокои за това дали се е справил добре.

забезпокоя се

Доста се забезпокоих (за това), какво си написала.
Забезпокоих се (за това) да не би да си закъснял за влака.

измъчвам се, измъча се

Измъчвам се като те гледам така.
Измъчвам се, че не мога да ходя.

страхувам се₂

Иван се страхува (за това), какво мислят околните за него.
Свекърва ми се страхува да не ослепее.

удивлявам се

Удивлявам се на това, как Ангела Меркел действа при сегашната ситуация.
Удивлявам се от това, доколко лесно могат да бъдат лъгани и манипулирани хората.

Por. również: *безпокоя, вълнувам се, докривява/докривее, докривявам/докривея, загрижвам се / загрижа се, затревожа, притеснявам се₁ / притесня се₁, разлютявам/разлютя.*

JĘZYK ROSYJSKI:

беспокоиться

А дальше приходится беспокоиться о том, чтоб не дойти до вседозволенности.

Другие беспокоятся, что вообще останемся у разбитого корыта.

А ещё Лариса совсем не беспокоится, что после родов её фигура может измениться.

Беспокоюсь о том, как ты вернёшься домой.

удивляться

Иногда сама удивляюсь, как, пройдя этот кошмар, не лишилась ума.

Пусть никто не удивляется, что через два дня Ахатова выиграла гонку.

переживать

Дочка так переживает, что пошло расхождение.

Иван переживает, как его дочка сдаст экзамен.

W tej grupie por. także: *волновать, волноваться, встревожить, встревожиться, развеселить, разволновать, разгневать, разгорячать/разгорячить, раздражать/раздразнить, разъярять/разъярить, стосковаться.*

Z oczywistych względów brak w klasie czasowników emotywnych przykładów na predykaty otwierające dwie pozycje dla argumentów propozycjonalnych i wyrażające alternatywę, a więc właściwych dla typu deliberatywnego.

3.2. Formalne przejawianie się temporalności jako cechy struktury semantycznej czasowników

Stworzony na potrzeby niniejszego opracowania *Słownik syntaktyczny* wykazał szereg różnic w przejawianiu się szeroko pojętej semantycznej kategorii temporalności w obrębie analizowanych czasowników w trzech objętych badaniem językach słowiańskich. Dla rzetelnej analizy zjawisk temporalnych kategorię tę należy rozpatrywać na dwóch płaszczyznach: aspektu (czasu wewnętrznego czasownika) oraz czasu *sensu stricte*, rozumianego jako relacja równoczesności/nierównoczesności między stanem komunikowanym i momentem mówienia.

W tym opracowaniu analiza temporalności wewnętrznej (aspektu) oraz temporalności *sensu stricte* jest oparta na modelu klasyfikacyjnym S. Karolaka, a za podstawowe molekuly semantyczne uznano stany (oznaczające ciągłość) i zdarzenia (brak ciągłości) (por. Karolak 2008).

3.2.1. Przejawianie się temporalności w zakresie semantycznej kategorii aspektu

Temporalność wewnętrzna, czyli aspektualność, w językach słowiańskich jest wbudowana w strukturę każdego czasownika. W literaturze przedmiotu kategoria ta zazwyczaj jest dzielona na dwie podkategorie: rodzajów czynności (aspekt leksykalny, *Aktionsart*) oraz aspekt (aspekt deiktyczny, aspekt gramatyczny). Ten do dziś dominujący podział zapoczątkowała praca S. Agrella *Aspektanderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte* (1908), w której autor wyróżnił i opisał 20 rodzajów czynności (postaci). Za rodzaj czynności uważał on „precyzujące przebieg czynności semantyczne funkcje czasowników prefiksalnych” (Agrell 1962: 20; tłum. J. M.-S.).

Przyjęty w tym opracowaniu model Karolaka zakłada, że po zbadaniu różnic semantycznych między aspektem a rodzajami czynności można stwierdzić, że na płaszczyźnie pojęć nie istnieje kategorialna różnica między tymi dwiema kategoriami, gdyż duratywność i niedokonaność, które zostały w tradycji aspektologicznej rozróżnione tylko na podstawie kryteriów formalnych, oznaczają to samo pojęcie rozciągłości w czasie, a momentalność i dokonaność oznaczają ten sam brak rozciągłości w czasie (por. Karolak 2001). Aspekt *sensu stricto* jest w językach słowiańskich wyrażany zgodnie z tą teorią nie poprzez gramemy, tylko poprzez semantemy, co z punktu widzenia semantyki aspektualnej nie ma znaczenia, gdyż na płaszczyźnie pojęciowej nie ma podziału na kategorie leksykalne i kategorie gramatyczne. Zdaniem Karolaka w aspektologii panuje zasada globalnego ujęcia czasownika, tzn. podobnego traktowania wszystkich czasowników niezależnie od ich formalnej i semantycznej złożoności, dlatego jeżeli czasownik zawiera więcej niż jeden morfem aspektualny, wszystkie inne morfemy, oprócz tego, któremu przypisywano aspekt *sensu stricto*, uważano za wykładniki rodzajów czynności. Wychodząc jednak z założenia, że temporalność wewnętrzna przejawia się formalnie na poziomie morfemowym, należy uznać, że poza typami reprezentującymi jedynie ciągłość (stan) i brak ciągłości (zdarzenie) istnieją jednostki o większym stopniu złożoności, będące konfiguracją stanów i zdarzeń, gdyż podstawowe pojęcia duratywne mogą łączyć się z momentalnymi, a podstawowe pojęcia momentalne – z duratywnymi (por. Karolak 1997: 103). Klasyczny przykład stanowi tu konfiguracja konkluzywna włączająca inchoatywność (zdarzenie + stan zapoczątkowany tym zdarzeniem) i terminatywność (stan + zdarzenie kończące ten stan).

Na poszczególne typy nakładane są treści o innym charakterze niż aspektualne, gdyż niektóre przedrostki kumulują znaczenia aspektualne (wyrażone za pomocą stanów i zdarzeń) ze znaczeniami nieaspektualnymi, zaliczanymi w tradycyjnych

ujęciach do rodzajów czynności, np. *rozochocić się* [inchoatywność (zdarzenie + stan) + intensywność].

Ze względu na konfrontatywny i leksykograficzny charakter niniejszego opracowania, analiza w nim przeprowadzona jest skoncentrowana przede wszystkim na komponentach semantycznych, które przynajmniej w jednym z analizowanych języków przejawiają się w sposób sformalizowany. Dlatego brane są pod uwagę jedynie te typy, które mają wykładniki w postaci prefiksalnej, jako istotne dla struktury semantycznej jednostek leksykalnych na poziomie czasownika. Pomijane są natomiast komponenty semantyczne, które wiążą się z morfemami o funkcjach temporalnych (np. bułg. aoryst i imperfektum). Analiza skupia się zarówno na przypadkach pełnej analogii językowej, jak i przykładach, kiedy przy braku w jednym z języków jednostki synonimicznej treść jest przedstawiona za pomocą uboższego semantycznie czasownika i syntagmy uzupełniającej.

3.2.1.1. Czasowniki monoprefiksalne

3.2.1.1.1. Prefiks bułg. *za-* / ros. *za-* / pol. *za-*

Przedrostek bułg. *za-* / ros. *za-* / pol. *za-* jest genetycznie wspólny dla analizowanych języków i cechuje go przede wszystkim dystrybucja w zakresie konkluzywnych czasowników inchoatywnych, czyli wyrażających następującą konfigurację zdarzenia i stanu: *STAŁO SIĘ P, KTÓRE ZAPOCZĄTKOWAŁO STAN RZECZY Q* (por. Karolak 2008: 127–142). Czasowniki te są tworzone od podstaw ciągłych i są klasycznymi dwumorfemowymi wykładnikami formacji biaspektualnych, np. w czasowniku *zakochać się* ‘zacząć kochać’ przedrostek *za-* jest nośnikiem aspektu momentalnego, a semantem rdzenny – aspektu ciągłego.

Pomimo genetycznej tożsamości przedrostków bułg. *za-* / ros. *za-* / pol. *za-* nie ma między nimi wzajemnie jednoznacznej odpowiedniości, chociaż rozbieżność ta nie jest tak znacząca, jak można było przypuszczać. Wcześniejsze badania (por. Mazurkiewicz-Sułkowska 2008; Karolak 2008) wykazały, że przedrostek *za-* w języku bułgarskim cechuje bardzo wysoka (wręcz nieograniczona) produktywność w zakresie czasowników inchoatywnych, podobnie sytuacja wygląda w języku rosyjskim, zaś w polszczyźnie przypadki z inchoatywnymi czasownikami z prefiksem *za-* są sporadyczne, por.:

- bułg. Иван завървя из стаята.
- ros. Иван заходил по комнате.
- pol. Iwan zaczął chodzić po pokoju.

Wszystko wskazuje jednak na to, że przedstawiona różnica w zakresie dystrybucji inchoatywnego prefiksu *za-* nie dotyczy czasowników klas *verba cogitandi* i *verba sentiendi*, gdyż prefiks ten we wszystkich analizowanych językach cechuje podobna częstotliwość występowania, por.:

bułg. забезпокоя се – pol. zaniepokoić się – ros. беспокоиться
 затъгувам – затęсnić – заскучать; затосковать
 задвоумя се – zawahać się – заколебаться
 заинтересувам – zainteresować – заинтересовать
 заинтригувам – заинтриговать – заинтриговать
 заколебая се – zawahać się – заколебаться
 замечтая се – zamarzyć sobie – замечтаться
 запомня – zapamiętać – запомнить
 замисля се – zamyślić się – задуматься

bułg. Забезпокоих се за теб.
 булг. Тогава се загрижих за здравето ти.
 булг. Затъгувах вече за това как се разхождахме заедно.
 булг. Задвоумих се между човечността и щастieto.
 булг. Думите на Петър заинтересуваха Иван.
 булг. Заинтригува ме идеята ти.
 булг. Изведнџ се заколебах между еуфория и паника.
 булг. Добре запомних неговото поведение.

pol. Znajoma zateśniła do (tego), żeby pojawił się jej adorator z dawnych lat.
 pol. Tajemniczy cudzoziemiec zainteresował przedstawicieli służb.
 pol. Projekt tworzenia nocnych klubów zaintrygował radnych.
 pol. Anna zawahała się, czy był to odpowiedni moment na wyznania.
 pol. Klient zapamiętał tę kelnerkę.
 pol. Producent zamyślił się nad tajemnicą sukcesu piosenkarki.

ros. Они беспокоились по поводу намерений российского газового гиганта.
 ros. Я как-то летом заскучал по зиме.
 ros. Он затосковал от того, что ему семьдесят лет.
 ros. Родителей заинтересовало, чем это я занимаюсь.
 ros. Ну ты меня заинтриговал этими историями.
 ros. Она заколебалась, разбудить Лилию или нет.
 ros. Галадриэл замечтался о захвате мира.
 ros. Он запомнил, куда надо позвонить.

Nie zawsze jednak dystrybucja genetycznie tożsamyh odpowiedników jest paralelna, a poszczególnym inchoatywnym formacjom procesualnym w jednym z języków

odpowiadają w pozostałych językach odpowiedniki z innymi prefiksami bądź konstrukcje peryfrastyczne, por.

- pol. zasmucić – bułg. опечалить – ros. опечалить
 pol. zaniepokoić – bułg. обезпокоя; забезпокоя – ros. обеспокоить
 pol. zadziwić – bułg. удивя – ros. удивить
 bułg. засмущавам се – ros. засмущаться – pol. zacząć krępować się
 bułg. засъмнявам се – ros. засомневаться – pol. zwątpić

Poza inchoatywnymi formacjami procesualnymi przedrostek bułg. *za-* / ros. *za-* / pol. *za-* tworzy również konkluzywne formacje stanowe takie jak pol. *zadręczyć*, *zamęczyć* czy rosyjskie *замучить*:

- pol. Teresa zadręczyła się tym procesem sądowym.
 ros. Он замучил меня тем, что без конца о чём-то тараторил.

3.2.1.1.2. Prefiks bułg. *no-* / ros. *no-* / pol. *po-*

Przedrostek *po-* jest genetycznie wspólnym dla analizowanych języków i bardzo rozpowszechnionym środkiem tworzenia konfiguracji konkluzywnej (np. bułg. *повярвам*, *почувствам*, ros. *поверить*, *почувствовать*, *полюбить*, *повеселеть*, *погорячиться*, *пожалеть*, pol. *pocieszyć się*, *poczuć*, *pogniewać się*, *poirytować*, *pokochać*, *potylić*), jednak w odróżnieniu od *za-*, poza informacją czysto aspektualną, jest on w bardzo wielu przykładach jednocześnie wykładnikiem limitatywności (ograniczenia temporalnego nałożonego na stan), a jeszcze dokładniej – delimitatywności. O przedrostku tym Karolak pisze „Wykładnikami limitatywności o szerokim zakresie dystrybucji są czasowniki z przedrostkiem delimitatywnym *po-*” (Karolak 2008: 161). Przedrostek ten jest zespalany z semantemami ciągłymi i z konfiguracjami zawierającymi w swojej strukturze dominantę ciągłą, dlatego w czasie przeszłym w języku bułgarskim wymaga użycia aorystu lub perfectum w funkcji aorystu (por. Karolak 2008: 136, 161). Wśród formacji delimitatywnych tworzonych za pomocą bułg. *no-* / ros. *no-* / pol. *po-* wyraźnie wyodrębnia się typ czasowników, w którym prefiks wyznacza zazwyczaj niewielką rozciągłość czynności wyrażonej semantemem (por. Karolak, tamże). Dla jej dookreślenia czasownik często jest zespalany z okolicznikiem miary czasu lub frazą tautologiczną względem czasownika (*trochę/немного/малко*). Cecha ta z reguły jest zawarta również w definicjach słownikowych, por. bułg. *позамисля се* ‘zamисля се за малко’, pol. *potarzyć* ‘marzyć trochę/krótko’, ros. *помечтать* ‘мечтать немного / некоторое время’. Typ ten reprezentują takie czasowniki, jak:

bułg. повъзхищавам се – pol. pozachwysać się – ros. повосхищаться
 позадълбоча се – powgłębiać się – повникать
 покахъря се – pomartwić się, potrapić się – побеспокоиться
 понервирам се – podenerwować się – понервничать, попсиховать
 потъгувам – potęsknić – поскучать, погрустить
 поядосам се – powściekać się, pozłościć się – побеситься, позлиться
 помедитирам – pokontemplować, pomedytować – помедитировать
 помечтая – pomarzyć – помечтать
 поспомня – powspominać – повспоминать
 помъча – podręczyć – помучить

Język bułgarski:

Повъзхищавах се (малко) на изключителната му непоколебимост.
 Той се покахъри (малко) за здравето си.
 Иванка (5 минути) се понервира от ситуацията [и се успокои].
 Потъгувах (малко) за това, как се разхождахме заедно.
 Малко се поядосах на Ангел, че рибите бяха по-интересни от мен.
 Позадълбочих се (малко) (в това) защо все ми се разваля колата.
 (Известно време) помедитирах над това противоречие.
 Поспомнях си (малко) за тези уроци.
 Пенка Георгиева (за миг) помечта да блесне по кориците.
 Поумувах (доста) над финландските мотиви.

Język polski:

Matka (trochę) się pomartwiła nad biedactwem.
 Marek potrapił się przez moment (tym), skąd weźmie pieniądze.
 Tadeusz podenerwował się (trochę) wnuczką / zgubioną legitymacją.
 Andrzej (chwilę) potęsknił do wypadów w góry.
 Ojciec (chwilę) się pozłościł za głupie żarty.
 Widzowie [w milczeniu] pokontemplowali zręczne ruchy rycerzy rekonstruktorów.
 Artysta pomedytował nad swoją rolą.
 Młodzi pomarzyli sobie o podróży do Eunezji.
 Dziewczynka pocierpiała (trochę) w szkole z powodu docinków.
 Elize podręczył nieznajomy podrywacz, [ale szybko odpuścił].
 Tomek powściekał się (chwilę) na ciasne buty.
 Politycy (chwilę) postudiovali ustawy.
 [Wieczorem] Anna (trochę) powspominała, jak kiedyś było.

Język rosyjski:

Я понервничал, произнося свою речь.
 В своё время он немало попсиховал из-за матери.
 Они поскучали по родине.

Они повосхищались красотой латгальской природы.
 Немножко повникал в системную аналитику.
 Они повспоминали детство.
 Они повосторгались друг другом
 Они вместе позлились на судьбу.
 Они поизучали положение об экстернате.
 Помедитировал над «золотыми» отчётами Форт Росс.
 Они помечтали о волюшке.
 Он пофантазировал, что он меня видел в фойе.
 Они пофилософствовали на тему природы.

Należy podkreślić, że formacje delimitatywne z prefiksem *po-* są tworzone przede wszystkim od czasowników czasowo zlokalizowanych (użytych aktualnie), co jest bardzo dobrze widoczne w zdaniach z wyzerowanym argumentem propozycyjnym (*q*), por.:

akt. Той (малко) (си) помечта [и започна да работи].
 akt. Поядосах се (малко) и започнах да чета.
 akt. Ще потърпя (още малко) [а после трябва нещо да променя].
 akt. Помедитирах (половин час), [поуспокоих се и излязох].

 akt. Они [посидели,] порассуждали.
 akt. Княгиня пораздумала (с минуту).
 akt. Она (немного) попсиховала.
 akt. [Подумала,] поколебалась [и, наконец, решилась].
 akt. Ну, поскучаешь (недельку) [и всё, другая жизнь начнётся].

 akt. Igor [posiedział w ogrodzie] i porozmyślał.
 akt. (Trochę) pogłównkował, [zanim zwlókł się z kanapy].
 akt. Niekrasow podumał (chwilę), [po czym się odezwał...].
 akt. Pomartwi się, pomartwi [i przestanie].

Tylko wyjątkowo spotykają się użycia nieaktualne (habitualne) typu

[Павел не jest człowiekiem wierzącym, ale wątpiącym.] (Часто) powątpiewa.

W przypadku prefiksu bułg. *no-* / ros. *no-* / pol. *po-* należy zaznaczyć, że poza funkcją czysto aspektualną (tworzenia konfiguracji konkluzywnej) oraz funkcją delimitatywną, przede wszystkim w języku polskim tworzy on również konfigurację dystrybutywną (oznaczającą zamknięty ciąg zdarzeń). Można tu zaliczyć takie polskie czasowniki, jak: *pozapominać*, *pooceniać*, *poobrażać*, *porozstrzygać*, *porozważać*, *pozrażać*, *ponieśmielać*, *powspominać*, *pozachwycać*. W języku bułgarskim i rosyjskim są to sporadyczne przypadki typu ros. *позабывать*, *пооценивать*, *пообижаться*. Asyme-

tria między zbiorami powoduje pojawienie się w bułgarskich i rosyjskich odpowiednikach zdań polskich wykładników leksykalnych typu *много* (*всички*) / *многих* (*всех*). Nie jest to jednak ścisły odpowiednik, gdyż nie sygnalizuje zamkniętego ciągu zdarzeń (por. Korytkowska/Mazurkiewicz-Sułkowska 2014). W strukturach zdaniowych danych czasowników w charakterze realizacji argumentu propozycjonalnego pojawia się pluralna fraza nominalna, będąca morfologicznym wykładnikiem zamkniętego ciągu zdarzeń, por.:

$V N_x, NV_q pl \dots \rightarrow V N_{nom}, N_{acc pl} \dots$

Moralista [podczas wykładu] porozstrzygał wszystkie dylematy.

Adwokat porozwagał różne opcje, wersje wydarzeń, różne rozwiązania.

Kibice powspominali najpiękniejsze mecze.

Takie traktowanie przez personel poobrażało wielu pacjentów.

Dokonania operatora pozachwycaly widzów.

Kunszt pisarski tego autora pozachwycal czytelników.

$V V \dots, N_x pl \rightarrow V \text{ Pron Con } V \dots, N_{acc pl}$

To, że Maja nie przyszła, poobrażało jej znajomych.

$V N_{aq} \emptyset_q, N_x pl \rightarrow V N_{nom}, N_{acc pl}$

Gwiazda poonieśmielała znajomych.

$V V_p \dots, N_x pl, NV_q \dots \rightarrow V \text{ Pron Con } V \dots, N_{acc pl}, \text{ Prep } N_{gen} \dots$

To, jak przedsiębiorca traktował pracowników, pozrażało wszystkich do współpracy z nim.

To, że Paula spóźniała się na spotkania, pozrażało znajomych do jej zapraszania.

3.2.1.1.3. Prefiks bułg. *pa3-* / ros. *pa3-* (*pac-*) / pol. *roz-*

Czasowniki z morfemem nieciągłym bułg. *pa3-* / ros. *pa3-* (*pac-*) / pol. *roz-* kumulują aspektualny składnik momentalności z nieaspektualnym składnikiem intensywności. Oznaczają one początek czynności wykonywanej bardzo intensywnie. Między czasownikami czysto konkluzywnymi w wariantie inchoatywnym a analizowanymi formacjami (inkluzywno-augumentatywnymi) nie zachodzi więc opozycja aspektualna, tylko opozycja początku czynności *vs* początku jej intensywnej fazy, por. *за-мечтая* – *паз-мечтая* *се* (por. Karolak 2008: 145). Tego typu czasowniki zdecydowanie częściej występują w klasie *verba sentiendi* niż *verba cogitandi*. Ogólna porównywalna liczba czasowników w badanych językach tworzy paralelne formacje konkluzywno-augumentatywne, por.:

булг. разбленувам се, размечтая се – pol. rozmarzyć się – ros. размечтаться
 развеселя се – rozweselić się – развеселиться
 развълнувам се – rozemocjonować się – разволноваться
 разгнева – rozniewać, rozeźlić – разгневать
 разпаля – roznamiętnić – разгорячить
 раздражня – rozdrażnić – раздражить
 разядосам – rozzłościć, rozeźlić – разозлить
 разяря се – rozwścieczyć się – разъяриться
 разлютя се – rozwścieczyć się – расสวิрепеть

Язык булгарски:

Разбленувах се за нови екранизации.
 Размечтах се за отминалото лято.
 Развеселих се от картинката.
 Развълнувах се от ученическите спомени.
 Разгневи ме случаят със счупените крачета на детенцето.
 Страстта ме разпалва и вдъхновява.
 Раздразва ме нелепо лицемерие.
 Разядоса ме състоянието ти.
 Фил Руд се разяри срещу досаден журналист.
 Разлютих се на неговата безотговорност.

Язык полски:

Gabrys rozmarzył się (nad tym), co się będzie działo.
 Adam swymi grymasami rozbawił całą widownię.
 Wizyty znajomych rozweseliły Marię.
 Monika rozemocjonowała się zakupami i wyprzedażami.
 Mieszkańców rozeźliła operacja wojskowa na ich terenie.
 Kazia rozniewała męża swoją wyniosłością.
 Karnawałowe szaleństwo roznamiętnia Brazylijczyków.
 Ojca rozdrażniło to, że jego syn jeszcze chodzi po drzewach.
 Nacjonaliści rozwścieczyli się na pisarza.
 Kamila rozzłościła się na intrygi w firmie.

Язык росийски:

Мы размечтались о будущей кисельной жизни.
 Здорово я развеселился от этих мыслей.
 Вы так разволновались из-за этих дурацких денег.
 Мэр Кельна разгневала женщин.
 Ожидание концерта только разгорячило толпу.
 Он раздражил Касьянова тем, что заполучил в союзники Генпрокуратуру.
 Он разозлил генерала тем, что перенёс полёт на конец визита.

Она разъярилась, что не может больше попасть в лицо.

Чингиз-хан рассвирепел из-за кончины внука.

Czasowniki z konkluzywnym przedrostkiem bułg. *паз-* / ros. *паз-* (*пач*) / pol. *roz-* mogą mieć również perkursywno-dystrybutywne znaczenie, czyli oznaczać rozdzielenie, rozłożenie przedmiotu na części: STAŁO SIĘ COŚ, CO SPOWODOWAŁO, ŻE X JEST ROZDZIELONY NA CZĘŚCI. Karolak podkreśla, że w takich przypadkach znaczenie przedrostka jest paralelne do znaczenia semantemu czasownika *rozdziel-(ić)*, (por. Karolak 2008: 124). Należą tu takie czasowniki, jak bułg. *разгранича, класифицирам*, pol. *rozgraniczyć, sklasyfikować*, ros. *разграничить, расклассифицировать*, por.:

bułg. Разграничих това, което искам, от това, което мога.

pol. Niemcy ściśle rozgraniczali to, co robiła regularna armia od tego, co wyczyniało SS.

ros. Он разграничивает старые знания от того, что узнал сейчас.

bułg. Учените класифицират вирусите.

pol. Zbieracz sklasyfikował znaczki.

ros. Учёный расклассифицировал растения.

Czasowniki z przedrostkiem konkluzywnym bułg. *паз-* / ros. *паз-* (*пач*) / pol. *roz-* w kilku przykładach mają znaczenie anulatywne, czyli oznaczają anulowanie poprzedniego stanu: STAŁO SIĘ COŚ, CO SPOWODOWAŁO, ŻE X NIE JEST JUŻ W STANIE P. Znaczenie prefiksu jest w tych czasownikach paralelne do znaczenia semantemu czasownika *anulowa-(ć), usunąć-(ć)* (por. Karolak 2008: 124). Są to takie czasowniki, jak bułg. *размисля, разлюбя*, ros. *раздумать, разувериться, разлюбить, разонравиться*, pol. *rozmyślić się*, por.:

ros. Догнав их, он раздумал останавливаться.

ros. Я разуверился в том, что он не тронулся.

ros. Я давно разлюбил ездить на машине.

ros. Он разонравился мне, потому что постоянно врёт.

bułg. Размислих да кандидатствам.

bułg. Разлюбих музиката на Вивалди.

pol. Stefan chciał coś powiedzieć, ale rozmyślił się.

3.2.1.1.4. Prefiks bułg. *npe-* / ros. *nepe-* / pol. *prze-*

Jak wiadomo polski prefiks *prze-* jest kontynuantem zarówno prasłowiańskiego **pro-*, jak i **pre-*. W językach rosyjskim i bułgarskim, w odróżnieniu od polszczyzny, zachowały się obydwa wspomniane prefiksy. Skutkiem tego jest formalne zróżnicowanie

przedrostków rosyjskich, bułgarskich i polskich. Prefiks bułg. *не-* / ros. *не-* / pol. *пре-* poza aspektualnym (konkluzywnym) znaczeniem w takich czasownikach jak pol. *przeanalizować*, *przebadać*, *przeleknąć się*, ros. *непенызать*, bułg. *прежаля*, *пресметна* może wnosić również dodatkowe znaczenie pozaaspektualne. Tak na przykład w języku rosyjskim łączy on aspektualne znaczenie nieciągłości z majoratywnym znaczeniem ‘nadmiernie, zbyt dużo’. Czasowniki te pod względem aspektualnym są równe czasownikom „niemajoratywnym”, oponując z nimi wyłącznie pod względem tzw. znaczenia majoratywnego, por. *посчитать/непесчитать*. Jak podkreśla Karolak, w literaturze aspektologicznej zalicza się je do tzw. nadnormatywnego rodzaju czynności (ros. *чрезмерно-нормативный способ действия*, bułg. *майоративно-результативният начин на действие*) (por. Karolak 2008: 102, 142), por.:

пересчитать – Мы пересчитали свои силы.
переволноваться – А он просто переволновался.
перемучиться – Он давно перемучился этими рифмами.

W języku bułgarskim mogą im odpowiadać czasowniki z majoratywnym prefiksem *над-*: *непесчитать* (*Мы пересчитали свои силы.*) – *надценя* (*Надцененихме силите си*). Polskie odpowiedniki mają formę opisową: *непесчитать* – ‘ocenić zbyt wysoko’, *переволноваться* – ‘przejąć się w nadmiarze’, *перемучиться* – ‘zmęczyć się w nadmiarze’.

W języku bułgarskim i rosyjskim prefiks ten dodatkowo poza aspektualnym znaczeniem nieciągłości może wnosić również dodatkowe znaczenie ‘na nowo, jeszcze raz’, por.: bułg. *преобмисля* – pol. ‘przemyśleć jeszcze raz / inaczej’ – ros. ‘обдумывать/обдумать ещё раз / по новому’; bułg. *преосмисля* – pol. ‘ująć w nowy sposób, nadać nowy sens’ – ros. *переосмыслить*.

W strukturach zdaniowych tych czasowników często pojawia się pleonastyczna względem *verbum* fraza *отново*.

Треньорът на Англия отново преобмисли това, как да подреди капитаните.

3.2.1.1.5. Prefiks ros. *по-* / pol. *пре-*

W języku polskim i, w mniejszym stopniu, w języku rosyjskim prefiks ros. *по-* / pol. *пре-* tworzy konfigurację perduratywną, w której poza znaczeniem czysto aspektualnym prefiks kumuluje również znaczenie trwania opisywanego stanu przez określony odcinek czasu (por. Karolak 2008: 163). W odróżnieniu od czasowników delimitatywnych prefiks perduratywny wymaga obligatoryjnej obecności wykładnika miary czasu, co skutkuje pojawieniem się w strukturze semantycznej takich czasowników

dotatkowego argumentu *t*. Bułgarskie (i czasami rosyjskie) odpowiedniki składają się z czasownika uboższego o treść perduratywną i dodatkowych określeń temporalnych typu bułg. *някакво време*, ros. *определённое время*. Do tej klasy należą następujące polskie i rosyjskie czasowniki o strukturze semantycznej P (*x, q, t*):

- pol. przedumać – ros. продумать – bułg. ‘размишлявам някакво време’
 pol. przemarzyć – ros. промечтать – bułg. ‘мечтая някакво време’
 pol. przemedytować – ros. промедитировать – bułg. ‘медитирам някакво време’
 pol. przecierpieć₁ – ros. [терпеть какое-то время] – bułg. ‘търпя някакво време’
 pol. przemęczyć się – ros. [промучиться определённое время] – bułg. ‘измъчвам се определено време’

V N_x, V_q..., N_t

- ros. Anna całą noc przedumała, jak będzie wyglądała jej przyszłość.
 ros. Он всю ночь продумал, как вести себя после похорон.
 ros. Он всю ночь промедитировал над тем, как устроено мироздание.

V N_x, NV_q..., N_t

- pol. Kamil całe wakacje przemarzył o podróżowaniu,
 pol. Całą noc przemedytował o swym powołaniu
 pol. Всю ночь я промечтала о встрече.

V N_x, N_p, V_q...

- Eliza przemęczyła się dwa miesiące z tym, że on jej nie kocha.

V N_x, N_p, Ø_q

- [W gabinecie terapeuty] Anna przecierpiała długie godziny.

W języku bułgarskim prefiks *про-* jest również jednym z podstawowych środków tworzenia konfiguracji inchoatywniej z dodatkowym znaczeniem pozaaspektualnym ‘po raz pierwszy, po długiej przerwie’, np. *проходя* ‘zacząć chodzić po raz pierwszy lub po długiej przerwie (por. Mazurkiewicz-Sułkowska 2008). Cecha ta jednak dotyczy przede wszystkim czasowników agentywnych i nie odnotowano jej w badanych zbiorach czasowników mentalnych i emotywnych.

3.2.1.1.6. Prefiks bułg. *до-* / ros. *до-* / pol. *do-*

Czasowniki z tym genetycznie tożsamym prefiksem we wszystkich trzech językach poza aspektualnym znaczeniem nieciągłości kumulują również znaczenie kompletywności

(doprowadzenie procesu do końca), co wiąże się z limitatywnością (wyznaczeniem granicy, poza którą opisywany proces już nie istnieje). Ich charakterystyczną cechą składniową jest łączliwość z wykładnikami granicy trwania czynności lub stanu (por. Karolak 2008: 103, 110, 111, 164). Należą tu wyłącznie czasowniki z klasy *verba cogitandi*, takie jak na przykład:

- bułg. доуча – Доучих икономиката.
 pol. douczyć się – Anka douczyła się chemii.
 ros. доучиться – Ты доучил до конца перевод.

Kompletywne czasowniki z prefiksem *do-* są bardziej rozpowszechnione w języku bułgarskim. Ich polskie i rosyjskie odpowiedniki stanowią połączenia czasowników uboższych semantycznie z wykładnikiem granicy typu *do końca* / *до конца*, por.: bułg. доизмисля – pol. ‘wymyślić do końca’ – ros. ‘выдумать до конца’; bułg. доизясня, дообясня – pol. ‘wyjaśnić do końca’ – ros. ‘выдумать до конца’:

- Доизмислих последния куплет на песента.
 Това, което каза Липунов, доизясни ми грешката на системата.

Prefiks *do-* w języku bułgarskim wśród czasowników *verba sentiendi* jest bardzo rozpowszechnionym wykładnikiem inchoatywności i oznacza początek stanu emocjonalnego ‘X zaczyna odczuwać stan Q’. Ciekawą cechą tego prefiksu jest fakt, że występuje on wyłącznie wśród czasowników odnoszących się do doznań wrażeniowo-spostrzeniowych, emocji i uczuć, a zdecydowaną większość stanowią bezosobowe czasowniki wymagające obligatoryjnego dopełnienia w postaci krótkich form zaimkowych typu *ме, ми*. Formy inchoatywne z prefiksem *do-* są zupełnie obce zarówno polszczyźnie, jak i językowi rosyjskiemu. W tych językach czasowniki typu bułg. *дострашее, дожалее* są oddawane opisowo lub przy pomocy analizmów werbo-nominalnych, por.:

- дожалее – pol. ‘zrobiło się komuś żal/tęskno’ – ros. ‘стало кому-то жалко/грустно’
 докривея, докривее – pol. ‘zrobiło się komuś przykro’ – ros. ‘стало кому-то обидно’
 домиля, домилее – pol. ‘zrobiło się komuś żal/tęskno’ – ros. ‘стало кому-то жаль/дорого/мило’
 домъчнея, домъчнее – pol. ‘zrobiło się komuś tęskno/smutno’ – ros. ‘стало кому-то тоскливо/грустно’
 достраша, дострашее – pol. ‘ogarnął strach’ – ros. ‘стало страшно’

- bułg. Дожаля му за целия живот.
 булг. Докривя ми от тази дилема.
 булг. Домиля ми да чета нейните стихове.
 булг. Домъчня ми за теб.
 булг. Достраша ме от някои коментари.

3.2.1.1.7. Prefiks bułg. *на* - / ros. *на*- / pol. *na*-

Prefiks bułg. *на* - / ros. *на*- / pol. *na*- w omawianych językach może występować w funkcji czysto aspektualnej i tworzyć czasowniki konkluzywne (terminatywne) typu bułg. *науча, намисля, нажала, намразя, наскърбя, натъжа, науча*, pol. *nauczyć się*, ros. *надумать, научиться, напугать*. Zazwyczaj są to jednostki klasy *verba sentiendi*.

Prefiksy bułg. *на* - / ros. *на*- / pol. *na*- w funkcji czysto konkluzywnej są genetycznie tożsame, jednak zakresowo nie pokrywają się, co widać na przykładach podanych niżej czasowników. Liczba tego typu jednostek jest zdecydowanie wyższa w języku bułgarskim, zaś w polskim i rosyjskim konkluzywna konfiguracja jest wyrażana takimi prefiksami, jak np. pol. *wy-*, *za*, *z-* ros. *о-*, *воз-* por.:

bułg. *науча* – pol. *nauczyć się* – ros. *научиться*

ale

bułg. *намислям, намисля* – pol. *wymyślić* – ros. *надумывать, надумать*

bułg. *нажала, наскърбя, натъжа* – pol. *zasmucić* – ros. *опечалить*

bułg. *намразя* – pol. *znienawidzić* – ros. *возненавидеть*

Prefiks *на*- może wnosić dodatkowe znaczenie mnogości. W literaturze aspektologicznej tego typu czasowniki z przedrostkiem *на*- sytuuje się w kategorii kumulatywnego rodzaju czynności (por. Karolak 2008: 102). Karolak pisze, że „Czasowniki z tzw. kumulatywnym przedrostkiem *на*- nie różnią się aspektualnie od czasowników z przedrostkami „pustymi”. Obie kategorie są więc wykładnikami konfiguracji konkluzywnej. Różnica polega na tym, że przedrostek ten jest treściowo bogatszy o znaczenie mnogości, wielości, odnoszące się do uzupełnienia, np. *открадна книга – накрадна книги*” (Karakol 2008: 142). Możemy tu zaliczyć takie czasowniki jak bułg. *натърпя се, настрадам се*, pol. *nacierpieć się*, ros. *намучаться, натерпеться*.

3.2.1.1.8. Prefiks bułg. *из* - / ros. *из-* (*ис-*)/ pol. *wy-*

Bułgarskiemu i rosyjskiemu konkluzywnemu przedrostkowi *из* – w języku polskim odpowiada przedrostek *wy-*. Zakresy ich dystrybucji są jednak w relacji intersekcji, a rosyjskiemu i bułgarskiemu prefiksowi oprócz przedrostka *wy-* odpowiada najczęściej polski przedrostek *z-/s-* (por. Karolak 2008: 112), por.:

bułg. *измъча* – pol. *wymęczyć* – ros. *измучить*

изплаша – *wystraszyć* – *испугать*

ale

изкуша – skusić – искусить

Czasowniki z przedrostkiem konkluzywnym bułg. *уз-* / pol. *wy-* mogą mieć również znaczenie konsekutywne i oznaczać uzyskanie czegoś w wyniku działania oznaczonego semantemem rdzennym: STAŁO SIĘ COŚ, CO SPOWODOWAŁO, ŻE X UZYSKAŁ Y. Semantem rdzenny w takich czasownikach oznacza sposób, w jaki to się stało (por. Karolak 2008: 112), por. bułg. *узнамеря, издиря*, pol. *wymarzyć sobie, wykoncypować, wydedukować, wykalkulować, wywnioskować*. Klasa ta jest produktywna wyłącznie wśród polskich czasowników mentalnych, por.:

Młoda mężatka wymarzyła sobie syna.

Przedsiębiorca wykoncypował błyskotliwy plan.

Marek wydedukował, że jego koleżanka się obraziła.

Ktoś wykalkulował sobie wielki przekręt.

Odpowiedź na to pytanie wywnioskujemy z pańskiej odezwy.

3.2.1.1.9. Prefiks bułg. *o-* / ros. *o-* / pol. *o-*

Konkluzywny prefiks *o-* o funkcji czysto aspektualnej jest bardzo rozpowszechniony w języku rosyjskim i bułgarskim. W języku polskim genetycznie odpowiada mu także przedrostek *o-*, jednak liczba polskich czasowników konkluzywnych z tym przedrostkiem jest zdecydowanie mniejsza (por. Karolak 2008: 134), por.:

bułg. *овладея* – pol. *opanować* – ros. *овладеть*

осеня – olśnić – *осенить*

оцения – ocenić – *оценить*

очаровам – oczarować – *очаровать*

Język bułgarski:

Тя овладя два чужди езика за една година.

Осени ме идея.

Оцених труда ти.

Музиката очарова слушателите.

Język polski:

Ona szybko opanowała podstawy statystyki.

Zbyszka olśniła pewność, że zdąży na pociąg.

Anna oceniła, że nieznajomy wygląda jak Azjata.

Impresjonizm oczarował Piotra.

Язык росыjski:

Они овладели законами мышления.

Новая идея осенила Кеплера весной 1595 года.

Он оценил ситуацию.

Коммунизм очаровал многих великих французов.

Najczęściej polski przedrostek *o-* ma bardziej ograniczony zakres dystrybucji niż jego bułgarski i rosyjski genetyczny odpowiednik (por. Karolak 2008: 134). W rezultacie bułgarskim i rosyjskim czasownikom z przedrostkiem *o-* odpowiadają polskie formacje z innymi prefiksami, takimi jak *za-*, *roz-*, *po-*, *z-*, *u-*, por.:

bułg. обезпокоя – ros. обеспокоить – pol. zaniepokoić

опечаля – печалить – zasmucić

озлобя – озлобить – rozżłościć

охладнея – охладеть – zubożnąć

осъзная – осознать – uzmysłwić sobie, uświadomić sobie

оспоря – оспорить – zakwestionować

Язык булгарски:

Съобщението ми го обезпокои.

Откритието ме опечали.

Самотата го озлоби.

Юрий Дачев охладня към критиката.

Осъзнах истината.

Премиерът оспори безпочвените твърдения.

Язык росыjski:

Он обезпокоил нас тем, что вопреки ожиданию не позвонил.

Сын опечалил нас тем, что о приезде своём не отписал.

Вы только озлобите мужа тем, что сделаете по-своему.

Люди охладевают друг к другу.

Он осознал свою красоту сам.

Он оспорил эту догму.

W nielicznych przypadkach język polski posiada czasownik konkluzywny z prefiksem *o-*, a np. bułgarski odpowiednik ma inny prefiks konkluzywny, np. pol. *oszaleć* vs bułg. *полудея*.

3.2.1.1.10. Prefiks bułg. *в-* / ros. *в-* (*вз-/вс-*)

Bułgarski i rosyjski monoaspektualny przedrostek *в-* współtworzy z semantemem rdzennym konfigurację konkluzywną w stosunkowo niewielkiej liczbie czasowników. W polszczyźnie nie ma on genetycznie tożsamesgo odpowiednika. Czasownikom z przedrostkiem *в-* mogą odpowiadać polskie czasowniki z innymi przedrostkami konkluzywnymi (por. Karolak 2008: 128), por.: bułg. *влюбя се* – ros. *влюбиться* – pol. *zakochać się*:

bułg. Влюбих се в това, че си различна.

ros. Он влюбился в её мужество.

W języku rosyjskim stosunkowo rozpowszechniona jest forma prefiksu *вз-/вс-* tworząca konfigurację inchoatywną (*взбесить, вздумать, взбудоражить, взволновать, вскипятиться, встревожить*). Tego typu czasowniki czasami mają bułgarskie odpowiedniki z prefiksem *в-*, jednak najczęściej w języku polskim i bułgarskim czasownikom tym odpowiadają jednostki z innymi prefiksami konkluzywnymi lub konstrukcje analityczne, por.:

ros. взбесить – bułg. *вбеса* – pol. *rozwścieczyć*

Това, че имах успехи, вбеси брат ми.

Иванова взбесила меня тем, что намеренно всё отрицала.

ros. вздумать – bułg. *‘помисля’* – pol. *‘powziąć myśl’*

Кот вздумал, что решётка окна – это ковёр-самолёт.

ros. взбудоражить – bułg. *‘възбужда безпокойство’* – pol. *‘wzbudzić niepokój’*

Он взбудоражил меня тем, как и о чём говорил.

ros. взволновать – bułg. *развълнувам* – pol. *podkscytować*

Он взволновал меня своей речью.

ros. встревожить – bułg. *затревожа* – pol. *zdenewować*

Пациент встревожил меня шарканьем по коридору.

3.2.1.1.11. Prefiks bułg. *въз-* / ros. *воз-*

Niewielka liczba konkluzywnych rosyjskich i bułgarskich czasowników, tworzących konfigurację inchoatywną, ma w swej strukturze przedrostek bułg. *въз-* / ros. *воз-*. Większość tych czasowników jest odbierana jako nacechowana wzniosłością i archaicznością. W języku polskim analogiczną funkcję pełni przedrostek *u-*, por.: bułg. *възлюбя* – ros. *возлюбить* – pol. *ukochać, umiłować*:

bułg. Възлюбих учението.

ros. Я возлюбил в музыке недосказанность.

Czasami bułgarskim i rosyjskim formacjom konkluzywnym z prefiksem bułg. *въз-* / ros. *воз-* odpowiadają polskie czasowniki z czysto aspektualnymi (konkluzywnymi) prefiksami, np. z-, por.: bułg. *възненавидя* – ros. *возненавидеть* – pol. *znenawidzić*:

bułg. Той възненавиди своето минало.

ros. Они возненавидели то, чему когда-то поклонялись.

3.2.1.1.12. Prefiks bułg. *c-* / pol. *s-* (*z-*) / ros. *c-*

Czasowniki z konkluzywnym przedrostkiem bułg. *c-* / pol. *s-* (*z-*) / ros. *c-* są najbardziej rozpowszechnione w polszczyźnie, por. pol. *spanikować, skojarzyć, skoncentrować się, skonstatować, spamiętać, sfrustrować, speszzyć, sprzykrzyć się*, w bułgarskim i rosyjskim materiale ten typ występuje dużo rzadziej. Rzadko spotykają się jednostki z tym prefiksem paralelnie występujące we wszystkich trzech językach, jak np.: bułg. *skonфуза* – pol. *speszyć* – ros. *skonфузить*; bułg. *смиля се* – pol. *zmiłować się* – ros. *сжалиться*:

bułg. Този отговор ме сконфузи.

pol. Janek speszył nas swoim zachowaniem.

ros. Он вас сконфузил тем, что поздоровался.

Zazwyczaj czasownikom konkluzywnym z tym prefiksem w jednym języku odpowiadają czasowniki z innymi prefiksami konkluzywnymi w pozostałych językach, np. *po-/no-* lub *o-*: bułg. *сбъркам, сгреша* – pol. *potylić się* – ros. *ошибиться*:

bułg. Престъпникът сбърка версията на произшествието.

Сгрешихме за способността му да спечели.

3.2.1.1.13. Prefiks bułg. *y-* / pol. *u-* / ros. *y-*

Niewielka liczba czasowników konkluzywnych we wszystkich analizowanych językach tworzy się przy pomocy przedrostka bułg. *y-* / pol. *u-* / ros. *y-*. Bardzo rzadko jednak występują czasowniki z tym prefiksem paralelnie we wszystkich trzech językach, jak np. bułg. *уплаши се* – pol. *uląć się* – ros. *устрашиться*:

bułg. Уплаши ме тази перспектива.

pol. Robotnicy nie ulękli się pogroźek władz.

ros. Они устрашились холода.

Zazwyczaj czasowniki z przedrostkiem bułg. *y-* / pol. *u-* / ros. *y-* w trzech analizowanych językach są w relacji intersekcji i jednostce z prefiksem *u-* w jednym języku odpowiadają czasowniki z innymi prefiksami konkluzywnymi w pozostałych językach np. *po-*, *za-*, *wy-* itd., por.:

bułg. угнетя – ros. угнести – przygnębić
 bułg. усъмня се – ros. усомниться – pol. zwątpić
 pol. uwierzyć – bułg. повярвам – ros. поверить
 pol. ucieszyć – bułg. зарадвам – ros. обрадовать
 ros. устыдиться – pol. zawstydzić się – bułg. засрамя се
 ros. углубиться – pol. zagłębić się – bułg. задълбоча се
 ros. удумать – pol. wymyślić – bułg. измисля

bułg. Ти ме угнети с тази снимка.
 bułg. Усъмних се в качеството на стоката.
 ros. Меня угнетают разбросанные вещи.
 ros. Он устыдился самого себя спросить.
 ros. Он усомнился в научности воспроизведённой дефиниции.
 ros. Той же ночью удумал повеситься Пётр Петрович.
 pol. Nowa, modna bluza ucieszy Weronikę.
 pol. Geolog uwierzył w trzęsienie ziemi na Alasce.

Część polskich czasowników z konkluzywnym przedrostkiem *u-* poza znaczeniem aspektualności wnosi także dodatkowe znaczenie wzniosłości i jest odbierana jako archaiczna, np. *uradować*, *ukochać*, *umiłować*. Podobne znaczenie ma w rosyjskim i bułgarskim prefiks *воз-/вѣз*, por. pol. *umiłować* – bułg. *вѣзлюбя* – ros. *возлюбить*.

3.2.1.2. Czasowniki poliprefiksalne

Jak już wcześniej wspomniano, prefiksacja werbalna w językach słowiańskich zazwyczaj jest ściśle związana z kategoriami rodzaju czynności i aspektu. Tradycyjnie przyjmuje się, że poszczególne prefiksy modyfikują znaczenie czasownika, decydując o rodzaju jego czynności. Poliprefiksacja⁵⁴ zaś polega na dodaniu prefiksu do czasownika już zawierającego co najmniej jeden prefiks i należącego do konkretnego rodzaju czynności (por. Atanasowa 2011). Można więc uznać, że dodanie kolejnego prefiksu zmodyfikuje znaczenie już istniejącej jednostki prefiksальной. Każdy prefiks wnosi swój wkład w modyfikację czasownika, w wyniku czego nowopowstała jednostka realizuje dwa lub więcej rodzajów czynności i tworzy jeszcze bardziej

⁵⁴ Pod terminem „poliprefiksalne” rozumiane są formacje czasownikowe z dwoma lub więcej prefiksami (por. Dragiczewicz 2013).

złożone konfiguracje aspektualne, np.: *мисля* ‘myśleć’ + informacja o początku stanu (inchoatywność) = *замисля се*; *замисля се* + informacja o krótkim czasie trwania stanu (limitatywność) = *позамисля се*; *позамисля се* ‘започвам да мисля за кратко време’. Zgodnie z przyjętym w tym opracowaniu modelem Karolaka na poziomie semantycznym nie ma istotnych różnic między kategorią aspektu i kategorią rodzaju czynności, gdyż jedna i druga stanowią kombinację stanów i zdarzeń. Przy tym poza typami reprezentującymi jedynie stan (ciągłość) / zdarzenie (nieciągłość) istnieją jednostki o różnych stopniach złożoności, stanowiące konfigurację stanów i zdarzeń. W świetle przedstawionego podejścia analizowane jednostki poliprefiksalne są czasownikami poliaspektualnymi, przy czym w połączeniu z semantemami konkluzywnymi wartość aspektualna przedrostków ulega neutralizacji, a pozostaje tylko ich wartość modyfikacyjna (por. Karolak 2008: 143).

Analiza zbiorów w trzech językach pokazała, że zjawisko poliprefiksacji jest właściwe wyłącznie czasownikom mentalnym, w zbiorze czasowników emotywnych przypadki takie są bardzo rzadkie, wręcz sporadyczne. Przy tym istnieje wyraźna dysproporcja między liczebnością czasowników poliprefiksalnych w analizowanych językach. Zdecydowanie więcej jest ich w języku bułgarskim. Język ten cechuje też większe bogactwo prefiksów uczestniczących w procesie modyfikacji czasowników prefiksalnych.

Najbardziej produktywnym prefiksem uczestniczącym w procesie poliprefiksacji jest bułg. *по-* / pol. *po-* / ros. *по-*, który łączy się z takimi prefiksami, jak np.: bułg. *из-, на-, об-, пре-, при-, про-, раз-, с-* (*поизследвам, понауча, пообмисля, попрещеня, поприпомня, попроча, поразмисля се, посбъркам*); pol. *wy-, za-, przy-, roz-* (*powymyślać, rozapominać, poprzymominać, porozmyślać*); ros. *вы-, за-, при-, на-, из-, раз-* (*повыдумывать, позапоминать, поприпоминать, понавывдумывать, поизучать, пораздумывать*). W języku bułgarskim i części czasowników polskich i rosyjskich prefiks ten do już zmodyfikowanych prefiksalnie czasowników wnosi dodatkowe znaczenie ‘nieokreślona krótka rozciągłość w czasie lub słaby stopień stanu’. Możemy więc tu mówić o tematach limitatywnych, w których nałożone jest ograniczenie temporalne na stan. Wyrażają one ustanie w pewnym momencie tego stanu, co jest jednoznaczne z istnieniem granicy, poza którą stan już nie występuje (por. Korytkowska/Mazurkiewicz-Sułkowska 2014: 54–56; Karolak 2008: 155–166). Owa niewielka rozciągłość w czasie zazwyczaj jest dodatkowo wyrażona leksykalnie, np. bułg. *момент/малко, няколко минути/секунди*, pol. *trochę / przez jakiś czas*, ros. *немного / некоторое время*. Cecha ta jest często zawarta w definicjach słownikowych, np. bułg. *позамисля се* ‘замисля се малко, за кратко време’, por.:

bułg. поразмисля – pol. porozmyślać – ros. пораздумывать, поразмыслить.

bułg. Иван поразмисли (малко) за изпита.

pol. Adam porozmyślał (parę godzin) nad tym, jak było dawniej.

ros. Он пораздумал немного над своим поступком.

Najczęściej jednak bułgarskie jednostki z pierwszym prefiksem *no-*, łączące się z tematami limitatywnymi, nie mają analogicznych odpowiedników poliprefiksalnych w języku polskim i rosyjskim i muszą być oddane opisowo, por.:

bułg. позамисля се – pol. pozastanawiać się – ros. задуматься немного

понауча – dowiedzieć się trochę – узнать немного

пообмисля – obmyśleć przez jakiś czas / trochę – обдумать некоторое время / немного

попрецения – ocenić w pewnym stopniu – оценить в некоторой степени

посбъркам – pomylić się trochę / w pewnym stopniu – перепутать немного / в некоторой степени

Позамислих се (малко) върху проблема.

Пообмислих (малко) въпроса за материала на спайковете.

Попрецених (малко) пазара и реших да купя акции.

Посбърках (малко) заглавието.

Посбърках (малко) с червения пипер.

W języku polskim i rosyjskim prefiks *po-* częściej łączy się z przedrostkami: pol. *za-*, *wy-*, ros. *за-*, *вы-* w ramach złożzeń prefiksalnych (*poza-*, *powy-* / *поза-*, *повы-*), które odpowiadają bułgarskiemu *изно-*, tworzącemu konfigurację dystrybutywną. Złożenie prefiksalne bułg. *изно-* / pol. *poza-*, *powy-* / ros. *поза-* *повы-* może występować samo lub łączyć się z kolejnym prefiksem, np. bułg. *за-* (*изпоза-*) i *на-* (*изпона-*); pol. *wy-* (*попawy-*); ros. (*понавы-*) w wyniku czego powstają jednostki trójprefiksalne. Zdarzają się nawet czasowniki z czterema prefiksami, w których prefiks *из-* występuje dwukrotnie (w tym raz jako część złożenia prefiksального), np. *изпонаизмислям*.

W przypadkach z pierwszym złożeniem prefiksальnym bułg. *изно-* / pol. *poza-*, *powy-* / ros. *поза-*, *повы-* możemy mówić o konfiguracji dystrybutywnej, którą charakteryzuje wbudowanie stanu stanowiącego zamknięty ciąg zdarzeń (por. Karolak 2008: 191–193). Czasowniki mentalne reprezentują tu typ, w którym ciąg zdarzeń dotyczy pozycji argumentu propozycyjnego. W strukturze zdaniowej pojawia się wykładnik morfologiczny (pluralna fraza nominalna, realizująca pozycję argumentu propozycyjnego) oraz bardzo często pleonastyczna fraza *wszystko/dużo* (por. Korytkowska/Mazurkiewicz-Sułkowska 2014: 56–57). W definicjach słownikowych tych jednostek zazwyczaj jest adnotacja *много, всичко, докрай* / *wszystko, dużo, do końca* / *много, до конца*, por.: bułg. *изпозабравя* – pol. *pozapominać* – ros. *поза-*

бывать; *изпознапня* – *rozapamiętywać* – *pozapominać*; *изпознаизмисля* – *ronawymyślać* – *ponawyдумывать*.

bułg. Изпозабравих всички стари обиди.

bułg. След няколко дена учителката изпознапни всички ученици.

bułg. Към 10 месеца хлапетата вече са изпознапнили повечето оборотни стихчета.

bułg. Тя изпознаизмисли за него много глупости.

pol. Jurek rozapamiętywał wszystkie spotkania.

pol. Operator pozapominał wszystkich swoich klientów.

ros. Он совершенно позабывал всё, что можно.

ros. Имён я не позапоминал.

ros. Они понавывдумывали всяких хитростей.

W języku polskim ciekawą klasę tworzą czasowniki z jednocześnie występującymi prefiksami *po-* i *roz-*, które mogą tworzyć zarówno konfigurację limitatywną, jak i dystrybutywną, co prowadzi do polisemii, por.:

pol. poroztrząsać₁ – bułg. разсъждавам за много неща – ros. рассуждать о многом

poroztrząsać₂ – bułg. разсъждавам известно време – ros. рассуждать некоторое время

porozważać₁ – обмислям всичко/много – обдумать всё/многое

porozważać₂ – обмислям малко / кратко време – обдумать немного / некоторое время

pol. Terapeuta porozwżał, jak zachowywał się pacjent, jak kłamał, manipulował etc.

pol. Wychowawca porozwżał (chwilę) sytuację swoich podopiecznych.

Czasowniki z pierwszym prefiksem bułg. *na-* / pol. *na-* / ros. *na-* (w połączeniu dla języka bułgarskiego z *из-*, a dla rosyjskiego i polskiego z *wy-*) przypominają swoją strukturą jednostki ze złożeniem prefiksальnym bułg. *изпо-* / pol. *poza-*, *powy-* / ros. *поза-*, *повы-*. W ich strukturze zdaniowej również pojawia się wykładnik morfologiczny w postaci pluralnej frazy nominalnej, realizującej pozycję argumentu propozycyjnego. W definicjach słownikowych tych jednostek, tak jak i w przypadku czasowników z *изпо-*, jest adnotacja *много*, *всичко*, *докрай* / *wszystko*, *dużo*, *do końca* / *много*, *до конца*, por. bułg. *наизмислям* – pol. *nawymyślać* – ros. *навыдумывать*.

bułg. Той веднага ще наизмисли всякакви глупости.

bułg. Той наизмисли за нея различни глупости.

pol. Jurek nawymyślał głupot / wiele dziwnych historii.

pol. Wiele jeszcze takich dyrdymalek nawymyślała moja przyjaciółka.

ros. Она сама навывдумывала непреодолимые препятствия.

Do rzadkości należą bułgarskie poliprefiksalne czasowniki powstałe w wyniku dodania do czasowników z prefiksem *из-* kolejnego prefiksu *до-*. Klasę tę możemy

określić jako kompletywną, czyli sygnalizującą doprowadzenie procesu myślowego do końca (ewentualnie uzupełnienie danej sekwencji procesów myślowych) (por. Karolak 2008: 111). Sygnalizowanie ustania/wyczerpania się procesu myślowego pośrednio implikuje limitatywność, granicę, poza którą stan już nie występuje. Ten właśnie komponent semantyczny odzwierciedlają definicje w słownikach bułgarskich *доизмисля* ‘измисля до край’ (por. Korytkowska/Mazurkiewicz-Sułkowska 2014: 53), por. bułg. *доизмисля* – pol. *wymyślić do końca* – ros. *выдумать до конца*.

bułg. Аз само доизмислих (това), че тя може да пише нещо, което би ме заинтересувало.
 bułg. [Пробвах варианта с праскови,] малко обаче го доизмислих, [че/защото не си спомнях рецептата].

bułg. Авторът доизмисли за главния герой, че трябва да бяга и да се крие.

Mentalne czasowniki poliprefiksalne, pomimo swojej dość złożonej struktury formalnej, tworzą jednolitą klasę predyktorów dwuargumentowych, tworzących bardzo podobne struktury zdaniowe. Wyróżnia te jednostki na tle pozostałych *verba mentalis* bardzo duża częstotliwość występowania członów wolnych, mających wartość pleonastyczną z *verbum*. Nie są one obligatoryjne w strukturze zdaniowej, ale najczęściej użytkownicy języka tych członów nie pomijają i w ten sposób powtarzają treść wniesioną poprzez pierwszy prefiks, por.:

изпозабравя ‘забравя много, всичко’ – Изпозабравих (всички) стари обиди.
 позамисля се ‘замисля се малко’ – Позамислих се (малко) над твоя проблем.
 поизследвам ‘изследвам малко’ – През уикенда (малко) поизследвах проблема.
 преобмислям ‘обмислям повторно’ – Треньорът на Англия (отново) преобмисли (това), как да подреди капитаните.

Na marginesie rozważań o strukturze semantycznej czasowników poliprefiksalnych należy zauważyć, że w tego typu jednostkach nie bez znaczenia jest kolejność dołączania tych samych prefiksów, która zmienia znaczenie nowopowstałej jednostki leksykalnej. Jako przykład można tu przytoczyć czasowniki *изпозабравя* (prefiksy *из-*, *по-*) ‘забравя wszystko’ i *поизмисля* (prefiksy *по-*, *из-*) ‘измисля малко’. Przykłady te pokazują, że dominujące jest znaczenie pierwszego prefiksu lub zrostu prefiksального. (O czasownikach otwierających pozycję *q* odnoszących się do wiązki relacji por. też rozdz. 2., p. 2.1.1.1.).

3.2.1.3. Wtórne czasowniki niedokonane

Analiza zbiorów *verba cogitandi* i *verba sentiendi* wykazała dużą dysproporcję między liczbą wtórnych czasowników niedokonanych w badanych językach. O ile w języku

bułgarskim zazwyczaj czasowniki prefiksalne wyrażające konfigurację konkluzywną występują w parach dokonany/niedokonany, o tyle w polskim i rosyjskim odpowiedniki niedokonane występują dużo rzadziej.

To, że język bułgarski, w odróżnieniu od innych języków słowiańskich, wyróżnia się bogactwem wtórnych czasowników niedokonanych podkreślał już Masłow, zaznaczając, że podstawową i najważniejszą osobliwością morfologicznego systemu aspektu w języku bułgarskim jest prawie nieograniczona zdolność do imperfektywizacji (Masłow 1963: 164). Najprawdopodobniej zjawisko to wiąże się z dużo większą częstotliwością użycia w języku bułgarskim czasu *praesens historicum*, w którym wtórne imperfektiva są używane najczęściej. Jak wiadomo system temporalny języka bułgarskiego jest bardzo rozbudowany i zawiera zgramatyzalizowaną modalność imperceptywną (tzw. tryb nieświadka), co w praktyce oznacza, że używając czasu przeszłego nadawca zawsze musi ustosunkować się prawdziwościowo i wybrać jedną z dwóch form (indykatywną lub narratywną). Użycie *praesens historicum* jest jedynym sposobem przekazania komunikatu odnoszącego się do przeszłości bez konieczności ustosunkowania prawdziwościowego. Dlatego też formy czasu teraźniejszego historycznego dominują w bułgarskich opracowaniach encyklopedycznych.

Zdolność do wtórnej imperfektywizacji zawsze wzbudzała duże zainteresowanie aspektologów. Karolak podkreśla, że czasowniki niedokonane regularnie tworzone od czasowników konkluzywnych zostały uznane za semantycznie pochodne przez A. Wierzbicką, E. W. Paduczewą, F. Antinucciego i L. Gebert i stwierdza, że mają one bardziej złożoną strukturę pojęciową i aspektualną niż ich podstawy derywacyjne. Wynika to z faktu, że pod względem aspektualnym niedokonane korelaty czasowników są derywatami semantycznymi od podstaw dokonanych, które to łączą w sobie cały sens podstawy i znaczenie CIĄGŁOŚCI. „To ostatnie stanowi dominantę nowej konfiguracji, bardziej złożonej od konfiguracji podstawy” (Karolak 2001: 632). Różnica jest widoczna np. w strukturze czasowników np. *за-мѣж-а се* vs *за-мѣж-ава-м се* i analizie schematów logicznych:

STAŁO SIĘ TAK, ŻE Y JEST W STANIE P

DZIEJE SIĘ TAK, ŻE MOŻNA PRZEWIDZIEĆ, IŻ STANIE SIĘ TAK, ŻE Y BĘDZIE W STANIE P

Dla określenia tego typu trójaspektowej konfiguracji Karolak proponuje termin *konfiguracja teliczna*, przy czym zaznacza, że treść konfiguracji konkluzywnej (w tym przypadku inchoatywnej), która „jest jej podstawą derywacyjną, reprezentuje przewidywalny skutek tego, co się dzieje, a nie cel zrealizowany, czyli stan potencjalny, a nie stan zaistniały” (por. Karolak 2001: 632–633).

Zgodnie z tą teorią istnienie wtórnych czasowników niedokonanych wiąże się z możliwością czasownika słowiańskiego do tworzenia przy pomocy środków formalnych aspektów o różnym stopniu złożoności. Przykładem mogą tu być bułgarskie czasowniki *тъжа* – *затъжа се* – *затъждавам се*, które różnią się między sobą stopniem złożoności: pierwszy z nich jest jednoaspektowy i wyraża prosty aspekt ciągły, drugi – dwuaspektowy i wyraża inchoatywną konfigurację, a trzeci – trójaspektowy wyrażający konfigurację teliczną (Karolak/Mirkulovska 2000: 24–25).

W słowniku syntaktycznym, będącym częścią niniejszego opracowania, bułgarskie wtórne czasowniki niedokonane zostały przedstawione w języku polskim i rosyjskim za pomocą konstrukcji opisowych, np.:

bułg. *загрижвам се, загрижа се*
 pol. [zacząć się niepokoić]; zaniepokoić się
 ros. [начать беспокоиться]; забеспокоиться

bułg. *закахърявам се, закахъря се*
 pol. [zacząć się niepokoić]; zaniepokoić się
 ros. [начать беспокоиться]; забеспокоиться

bułg. *затъждавам се, затъжа се*
 pol. [zaczynać tęsknić]; zatęsknić
 ros. [начинать тужить]; затужить

bułg. *разгневявам, разгневя*
 pol. [wzbudzać gniew]; rozgniewać
 ros. [возбуждать гнев]; разгневать

bułg. *разядосвам, разядосам*
 pol. [wzbudzać złość]; rozzłościć; rozeźlić
 ros. [возбуждать злость]; разозлить

bułg. *заколебавам се, заколебая се*
 pol. [zaczynać się wahać]; zawahać się
 ros. [начинать колебаться]; заколебаться

bułg. *замечтавам, замечтая*
 pol. [zaczynać marzyć]; zamarzyć sobie
 ros. [начинать мечтать]; замечтаться

bułg. *изпозабравям, изпозабравя*
 pol. [zapominać wiele/wszystko]; pozapominać
 ros. [забывать многое/всё]; позабывать₁

bułg. *наизмислям, наизмисля*
 pol. [wymyślać o wielu]; nawymyślać
 ros. [выдумывать о многом]; навдумывать

bułg. позадълбочавам се, позадълбоча се
 pol. [wgłębiać się trochę]; powgłębiać się
 ros. [вникать немного]; повникать

bułg. поизмислям, поизмисля
 pol. [wymyślać – o wielu sprawach]; powymyślać
 ros. [выдумывать – о многом]; повыдумывать

bułg. поспомням, поспомня
 pol. [wspominać trochę], powspominać₂
 ros. [вспоминать немного]; повспоминать

3.2.1.4. Przejawianie się kategorii aspektu przy zerowaniu argumentu propozycyjnego

Oddzielnym zagadnieniem jest problem zakresu obligatoryjności wypełnienia pozycji argumentu propozycyjnego. Analiza obszernego liczebnie zbioru jednostek w ramach realizowanego projektu pozwoliła na obserwację zależności między kategorią aspektu a zerowaniem argumentu *q* oraz ocenę tego, jaki jest zakres ewentualnych restrykcji w użyciu danego czasownika jako predykatu ogólnego/habitualnego.

Dla potrzeb tego opracowania skupiono się tylko na zbiorze dopuszczającym zerowanie argumentu *q*, a wszystkie tego typu przypadki zostały podzielone na dwie klasy: użycie aktualne i użycie nieaktualne. Użycie aktualne cechuje się umiejscowieniem na osi czasu, przy czym zero oznacza nieokreśloność argumentu i nie może być anaforycznym, por.:

pol. Nagle Piotra oświeciło.
 ros. Иван недоумевает.
 bułg. Натъжи се младата господарка.

Użycie nieaktualne nie jest umiejscowione na osi. Klasa ta łączy w sobie zarówno przypadki użycia ogólnego, jak i habitualnego. Należy tu zaznaczyć, że część jednostek, głównie klasy *verba sentiendi*, to tzw. stany długotrwałe, które nie tworzą zdań habitualnych, np. bułg. *тормозя се (от месеци)*. Karolak w odniesieniu do takich czasowników używa terminu *omnitemporalne*.

3.2.1.4.1. Do zerowania pozycji *q* z reguły dochodzi w przypadku czasowników ciągłych. O ile jednak w użyciu aktualnym występują zarówno czasowniki dokonane, jak i niedokonane, to w użyciu nieaktualnym są to prawie wyłącznie czasowniki niedokonane. W przypadku czasowników dokonanych obserwuje się wyraźną skłonność

do obligatoryjnego wypełnienia pozycji *q*, a wyjątek stanowią powiedzenia typu ros. [Кто думает,] тот [всегда] додумается., Иван возьмёт и раздумает (он такой), Иван засомневается, но не раздумает.

3.2.1.4.2. Przy użyciu nieaktualnym często w zdaniach pojawiają się wyrażenia frekwentywne typu pol. *często, stale, zawsze*. Nie możemy tu jednak mówić o konfiguracji habitualnej, gdyż kontekst nie partycypuje w tworzeniu konfiguracji habitualnej i takiej funkcji nie pełnią wymienione wyżej wyrażenia, które „oznaczają jedynie długość interwałów, które dzielą jedno zdarzenia od innych w otwartej serii zdarzeń, jakie denotuje habitualność” (Karolak 2008: 178). Są one więc nieobligatoryjne. Przykłady zerowania argumentu *q* przy nieaktualnym użyciu czasownika:

– czasowniki niedokonane:

– polskie:

Piotr [zawsze trafnie] dedukuje.
Jan [zawsze] się boi.
Ania [łatwo] się domyśla.
Ojciec [wieczorami często siada i] duma.
Małe dzieci [często] fantazjują.
Ten uczeń [szybko] kojarzy.
On [łatwo] się koncentruje.
Córka [często] się denerwuje.
Maria [często] się gniewa.
Olga [łatwo/często] się gorszy.
Córka [często] się denerwuje.
Julka [łatwo] się irytuje.
Ruta [szybko] się nudzi.
Choleryk [łatwo] się wzburza.
Mania [łatwo] się wzrusza.

– rosyjskie:

Иван [всегда] веселится.
Он [часто] горячился.
Я горячусь [и бываю неосмотрителен].
Он [быстро] абстрагирует.
Он [всегда слишком] анализирует.
Ребёнок [хорошо] ассоциирует.
[Я не делаю никаких выводов —] я только воображаю.
Я [редко] вспоминаю.
Ирина – простая русская душа – жалеет [и заботится].

– bułgarskie:

Той [винаги] се смущава.
 Ваня [винаги] се страхува.
 [Рано или късно] човек [винаги] съжалява.
 [Често] се сърдя, [но ми минава лесно].
 Той [винаги] се терзае [като дете].
 Тя [вечно] тъгува.
 Това дете [много лесно] се уплашва.
 Ана [винаги] внимава.
 Той [нищо не проверява, не изследва,] само дедуцира.
 Тя [е много нерешителна и често] се двоуми.
 [Тя е доста интелигентна и бързо] се досеща.
 [Често] се заблуждаваме.
 Тинейджърите [често] се влюбват.

3.2.1.4.3. Przy aktualnym użyciu czasownika (umiejscowionym na osi czasu) większą skłonność do zerowania również mają czasowniki niedokonane, zaś jednostki dokonane, które w aktualnym użyciu nie dopuszczają zerowania argumentu propozycjonalnego, wymagają użycia w zdaniu frazy nieokreślonej, por. *Jan siedzi i pisze* vs *Jan napisał (coś)*. Oto przykłady zerowania argumentu *q* przy aktualnym użyciu czasownika:

– czasowniki dokonane

– polskie:

[Nagle] go oświeciło.
 [Wstał,] podumał [i wyrzwał przez okno].
 Poetka pomarzyła sobie [w ogrodzie].
 Pocierpi kilka lat w więzieniu.
 [Szybko] pocieszyła się [po stracie męża].
 Ania poirowała się [sama nie wiedziała, dlaczego].
 Pomartwi się, pomartwi [i przestanie].

– rosyjskie:

[Подумал] я, [но не] додумал.
 Додумался, [поздравляю]!
 До меня [наконец] дошло.
 Глебов заколебался.
 Кони [снова] взбесились.
 Она взбесилась [и мстит за себя].
 Актриса взволновалась.
 Мой отец [необычайно] возбудился.
 Иван [засуетился,] вскипятился.

– булгарские:

[Изкараха казармата,] после се доучиха, [станаха инженери].
 [Седнах под дъба и] замечтах.
 Иванка [седна и] се замисли.
 Концентрирах се [и започнах да пиша статията].
 Извинявайте, отвлякох се.
 [Ще полежи], ще побленува.
 Много се въодушевих [тези дни].
 [Седнах и] затыгувах.
 Натъжи се малкият юнак [и седна под дървото].
 Напоследък той озверя.

– czasowniki niedokonane

– polskie:

[Siedzi tam i] dedukuje.
 Seneszak [milczał jakiś czas], kalkulował.
 Chory już nie kojarzy.
 Jurek [długo] się koncentrował [przed koncertem].
 [Mrużył oczy, siedząc na słońcu], marzył.
 Jakub [nie myśli, lecz] medytuje.
 Piotr [często siada z boku i długo] myśli.
 [W obozach, więzieniach i na zesłaniach] ludzie cierpią.
 Olga [siedzi tam i] się nudzi.
 Chłopcom się nudziło.
 Członkowie młodzieżowego gangu nagle się rozjuszili.

– rosyjskie:

Он сидит и анализирует.
 Сижу, вспоминаю.
 Девушка грезит [над книгой].
 Новоиспечённый депутат-казак Гаврилюк [спешно] доучивается.
 Чапай думает!
 Митя бесится.
 Жрецы бесновались.
 Анечка беспокоилась, [сетовала на одиночество и скучала].
 Ты [просто] блаженствуешь.
 Толпа [слегка] будоражится.
 Родные и друзья веселятся.

– булгарские:

Детето внимава [по време на теста].
 Противникът му генерализира [в заключенията си].

Иван [седи и] зубри.
 [Просто си седя и] размишлявам.
 Политиците [пак няма да работят, само] ще спекулират.
 Момичето [гледа през прозореца и] фантазира.
 Той блаженства [в тази среда].
 Тя се влюби.
 Китайката се засмущава [и ме прегърна].
 Обичам [и нищо не мога да направя с тази обич].
 Скърбя [– остави ме].
 Стеснявам се.

3.2.1.5. Problem podziału zbioru predykatów emotywnych na afekty i postawy emocjonalne

W pierwszym rozdziale zaznaczono problem kategoryzacji zbioru *verba sentiendi*, w ramach którego są wyodrębniane afekty (stany krótkotrwałe, przeżywane w jakimś czasie) i postawy emocjonalne (długotrwałe, które nie mogą być zlokalizowane na osi czasu) (por. Nowakowska-Kempna 1986). Granica między tymi dwiema klasami nieraz jest trudna do wyznaczenia, warto więc zwrócić uwagę na dwie kwestie: 1) czy jednostki uznawane za afekty mogą wystąpić w zdaniach omnitemporalnych, czyli pełnić rolę predykatów odnoszących się do stanów długotrwałych lub habitualnych; 2) czy postawy emocjonalne mogą być ułożone na osi czasu i użyte w zdaniach aktualnych? Żeby odpowiedzieć na postawione pytania badawcze zbiór niedokonanych czasowników emotywnych poddano testom w celu ustalenia zakresu zjawiska przechodzenia czasowników między tymi dwiema klasami (afekty vs postawy emocjonalne).

Jak już wspomniano w pierwszym rozdziale, na poziomie zdaniowym granica między afektami i postawami przejawia się dzięki różnicom w dystrybucji operatorów więzi ze zdaniem realizującym argument propozycyjalny. Tak np. w języku polskim *że* wprowadza zdanie po leksemach-afektach, np. *Cieszę się, że zadzwoniłeś do mnie*, zaś *jak/kiedy/gdy* wprowadzają zdaniową realizację argumentu propozycyjnego po leksemach-postawach, np. *Lubię, kiedy tak się zachowujesz*. Odpowiednikiem polskiego *że* w języku bułgarskim jest *че*, a w języku rosyjskim *что*, por.:

bułg. Радвам се, че ми се обади.
 ros. Я рад, что ты мне позвонил.

Bułgarskimi odpowiednikami polskich *jak/kiedy/gdy* są *камо/когато/да*, np.:

bułg. Обичам като така говориш.
 bułg. Обичам да ми четеш.

W języku rosyjskim występuje tu operator *когда*. Operator *как* nie może być użyty do tego testu, ponieważ wprowadza zdanie okolicznikowe sposobu. Wystarczy porównać rosyjskie zdania:

ros. Я люблю, когда ты мне поёшь.

ros. Мне нравится, как ты поёшь.

Przykłady te wyraźnie pokazują, że dystrybucja polskich i bułgarskich operatorów pol. *jak/kiedy* i bułg. *като/когато* nie pokrywa się z rosyjskimi *как/когда*, gdyż polszczyzna i język bułgarski dopuszczają równoległe (zamiennne) użycie obydwu operatorów, por. zdania:

pol. Lubię, jak tak się zachowujesz.

pol. Lubię, kiedy tak się zachowujesz.

bułg. Обичам като говориш така.

bułg. Обичам когато говориш така.

W języku rosyjskim nie ma możliwości takiego zamiennego użycia.

Przy znominalizowanym argumencie *q* Nowakowska-Kempna pisze o polisemii w przypadku, gdy rzeczownik wyrażający argument propozycyjalny występuje w liczbie pojedynczej (wtedy mamy do czynienia z afektem) *Boję się tego wyjazdu* (afekt) oraz w liczbie mnogiej (postawy emocjonalne) *Boję się wyjazdów* (postawa). W przypadku liczby pojedynczej predykcja jest osadzona na osi czasu, a fraza ma wbudowaną informację o określoności, zaś w użyciach pluralnych fraza jest ogólna pod kątem kategorii określoności/nieokreśloności (Nowakowska-Kempna 1986: 34). Zebrany materiał wskazuje, że przy zdaniowych realizacjach argumentu propozycyjnego również mamy tego typu dychotomię, ponieważ większość czasowników odnoszących się do afektów może tworzyć zdania nieaktualne (omnitemporalne), por.:

Język bułgarski:

Бойко се безпокои, че нещо ще се случи.

Безпокоя се като/когато усещам безразличие.

Болеше ме (за това), че напускам Барселона.

Боли ме като/когато говориш така.

Вбесявам се, че всички ни лъжат.

Вбесявам се като/когато той говори за перфектния си живот и скъпи дрехи.

Впечатлява ме, че изобщо е могло да има такава забрана.

Впечатлява ме като/когато някой може да определи даден тон без помощни средства.

Възмущава ме това, че ме сравняват с Мадона.

Възмущава ме като/когато някой лъже.
 Сийка се възхищава, че Ваня продължава да поддържа тази страст към спорта.
 Възхищавам се като/когато виждам твоите най-нови картини.
 Вълнувам се, че в България няма да остане кой да работи.
 Той се вълнува когато/като някой му казва истината.
 Въодушевявам се, че има такава възможност.
 Въодушевявам се като/когато пее Рон Кларк.
 Баща ми се гневеше, че хората имат паразитно отношение към природата.
 Съседите ми се гневят като/когато кучетата лаят.
 Гнети ме, че страдаш толкова.
 Гнети ме като страдаш толкова.
 Нерядко ти докривява, че съдбата е решила точно теб да "дари" с тази болест.
 Докривява ми да ви занимавам с това.
 Докривявам ми като/когато говориш така.
 Домъчнява ми от това, че у нас не се създават традиции да се празнува в този ден.
 Домъчнява ми когато/като те няма.
 Дразнеше ме, че тя е направила аборт.
 Дразни ме като ме прекъсват постоянно.

Język polski:

Jurek boi się, że przyjdzie za późno.
 Boję się, jak/kiedy/gdy ci ludzie zjawiają się tu liczną grupą.
 Brzydzi mnie (to), że ten człowiek jest tak nielojalny.
 Brzydzi mnie, jak/kiedy/gdy Paweł się tak zachowuje.
 Ministra bulwersuje (to), że samorząd ingerował w wewnętrzne sprawy szpitala.
 [Najbardziej] bulwersuje mnie, jak/kiedy/gdy takie rzeczy się dzieją.
 Cieszy mnie (to), że chory jest coraz silniejszy.
 Ankę cieszy, jak/kiedy/gdy Jurek przynosi jej kwiaty.
 Marta czuje, że audiencja kończy się.
 Czuję, jak/kiedy/gdy ktoś się denerwuje.
 [Najbardziej] dokucza Oldze to, że nikt jej nie rozumie.
 Politykowi dokucza, jak/kiedy/gdy piszą o nim bzdury.
 Dziwi ją (to), że wszyscy noszą nazwisko matki.
 [Zawsze] mnie dziwi, jak/kiedy/gdy ludzie tak się zachowują.
 Gnębi mnie (to), że nigdy nic dla nich nie robi.
 Gnębi go, jak/kiedy/gdy patrzy, jak ludzie się męczą.
 Gorszy mnie to, że wzywasz na rozmowę Kwiatkowskiego.
 Gorszy mnie, jak/kiedy/gdy ktoś jest tak arogancki.
 Martę irytuje, że Zofia wtrąca się do każdej jej sprawy.
 Irytuje mnie, jak/gdy/kiedy Stefan podkreślał swoje zasługi.
 Stangret lęka się (tego), że klacz się spłoszy.
 Dzieci lękają się, jak/kiedy/gdy ktoś krzyczy.

Kapłanów mierzi (to), że król bardzo liczy na talenty.
 Mierzi nas, jak/gdy/kiedy mówią nam, że jesteśmy w bardzo dobrej sytuacji.
 Alę nudzi (to), że Piotr nie przestaje mówić.
 Nudzi mnie, jak/kiedy/gdy Piotr tak długo czyta.

Язык росыjski:

Он бесится оттого, что бабушка может залезть на его полку.
 Он бесится, когда его называют деконструктором.
 Всех коробит то, что здесь не принято извиняться.
 Её коробит, когда она видит собственное дитя в переднике.
 И особенно мучит меня, что я не открылся ему.
 Как же меня мучит, когда я не знаю, как поступить.
 Меня обижает то, что он не хочет жениться.
 Его обижает, когда женщины упрекают его в рассудочности.
 Отца огорчает то, что дочь отрицает классику.
 Его огорчает, когда люди не понимают классику.
 Он огорчается из-за того, что проиграл.
 Он огорчается, когда теряет богатство.
 Машу раздражает то, что муж не хочет вернуться.
 Меня раздражает, когда кто-то начинает громко кричать.
 Я стесняюсь того, что вчера так себя вела.
 Я стесняюсь, когда кто-то меня хвалит.
 Маруся просто страдает, что у неё нет дивана.
 Иван страдает, когда к нему приходят гости.
 Вера Васильевна тоскует, что не для неё придёт весна.
 Оля тоскует, когда никто ей не звонит.
 Меня трогает то, что Вы не забыли меня.
 Меня трогает то, когда люди помнят обо мне.
 Меня утомляет то, что Иван постоянно говорит о политике.
 Меня утомляет, когда не могу отдохнуть в длительных переездах.

Jak już zaznaczono wyżej (por. rozdz. 1., p. 1.4.1.2.2.), istnieją również zdania z czasownikami wyrażającymi postawy emocjonalne, które w nacechowanych emocjonalnie kontekstach mogą być lokalizowane na osi czasu, np. pol. *Jak ja go wtedy kochałam!* / *Jak ja go w tym momencie nienawidziłam!*

Powyższe przykłady potwierdzają hipotezę, że przeprowadzenie granicy w ramach zbioru czasowników emotywnych między afektami a postawami emocjonalnymi jako odrębnymi pod względem struktury semantycznej jednostkami, jest bardzo trudne do realizacji. W związku z tym zrezygnowano z wydzielenia w opisie słownikowym osobnych haseł dla takich dwóch kategorii jednostek.

3.2.2. Przejawianie się temporalności zewnętrznej

Do danej kategorii należą zjawiska związane z temporalnymi relacjami stanów/zdarzeń wyrażonych w ramach argumentu propozycjonalnego względem stanu/zdarzenia wyrażonego głównym predykatem.

Predykatory klas *verba cogitandi* i *verba sentiendi* zazwyczaj implikują argument o wartości predykatywnej, w którym relacje temporalne są uzależnione od właściwości semantycznych predykatora głównego (por. Korytkowska/Mazurkiewicz-Sułkowska 2014; Maliszewska 2001). Z punktu widzenia opisu leksykograficznego interesujące są ograniczenia w przejawianiu się relacji uprzedniość – następczość narzucane przez czasownik realizujący główny predykat w zdaniu.

W zdecydowanej większości predykaty mentalne i ematywne nie determinują relacji uprzedniości – następczości, więc zdania intensjonalne i formy znominalizowane, realizujące argumenty propozycjonalne, mogą wyrażać zarówno równoczesność, jak i następczość oraz uprzedniość względem predykatu głównego, por.:

relacja równoczesności:

- pol. Naukowców interesuje, czy i jak zmienia się klimat.
- pol. Cieszy mnie, że już radzisz sobie sam.
- ros. Гришу интересует, что происходит в мире искусства.
- ros. Тренера радует то, что есть характер, и футболисты растут.
- bułg. Винаги ме интересува, дали къщата ти е подредена.
- bułg. Радва ме, че те мислят за бъдещето и спестяват.

relacja następczości:

- pol. Piotra interesuje, co jego sąsiad będzie robić wieczorem.
- pol. Cieszy mnie, że będziesz mogła trochę odpocząć.
- ros. Олю интересует, что завтра будет с её детьми.
- ros. Ребёнка радует то, что завтра он не пойдёт в школу.
- bułg. Социолозите ги интересува (това), как областта ще се развие и как днешните ѝ жители ще реагират на промените.
- bułg. Много ни радва, че ще отидем в Париж.

relacja uprzedniości:

- pol. Śledczych interesuje, jak mogło dojść do takiej pomyłki.
- pol. Cieszy mnie, że chory zaczął lepiej oddychać.
- ros. Начальника не интересует, что вчера у Вас были гости.
- ros. Меня радует то, что из опасной ситуации я сумел выкрутиться сам.
- bułg. Понеже съм начинаеща ме интересува (това), как направи рамката на снимката.
- bułg. Радва ме, че станахме шампиони.

Nieliczne jednostki dopuszczają jedynie wyrażenie relacji uprzedniości argumentu propozycjonalnego względem predykatora głównego, por.: pol. *wspominać, rozpamiętywać* – ros. *вспоминать* – bułg. *спомням (си)*.

pol. Adam wspominał, że podczas wyjazdu na Bali było pięknie.

pol. Maciek wspominał, jak spędzał wakacje u dziadków.

pol. Żona [często całymi latami] rozpamiętuje (to), co kiedyś zrobił jej mąż.

ros. Я часто вспоминаю, как мы познакомились с Таней.

ros. Я вспоминаю, как в нашу квартиру приезжал дядя и как оставался обедать.

ros. Вспоминаю, как он осторожно поднёс руку к моим волосам и коснулся их.

bułg. Спомням си това, как преди години можехме да си говорим с часове.

bułg. Спомням си, че бях тогава много щастлив.

bułg. Доневи си спомни, че вече бе виждал този човек при входа на хотел.

Takie czasowniki jak pol. *pamiętać, przypominać sobie*, ros. *помнить, припоминать, вспоминать*, bułg. *помня, припомням си* występują w dwóch wariantach realizacji pozycji argumentu propozycjonalnego (*q*). Każdy z tych wariantów implikuje odmienne cechy formalne struktur znominalizowanych.

Z pierwszym typem mamy do czynienia wtedy, kiedy informacja zawarta w argumencie propozycjonalnym może dotyczyć faktów zarówno uprzednich, jak i współczesnych oraz następnych względem głównego predykatu:

pol. Pamiętam o tym, że Anna wyjechała/wyjeżdża/wyjeździe jutro.

pol. Pamiętam o wczorajszym/dzisiejszym/jutrzejszym wyjeździe Anny.

ros. Я помню о том, что Оля приехала/приезжает сегодня / приедет завтра.

ros. Я помню о приезде Оли.

bułg. Помня, че Петър замина/заминава днес / ще заmine утре.

bułg. Помня за заминаването на Петър.

Postać znominalizowana argumentu *q* jest w takich sytuacjach wyrażona w następujący sposób: pol. $o^{\wedge}N$ / ros. $o^{\wedge}N/3a^{\wedge}N$.

Pomimo możliwości odniesienia informacji zawartej w argumencie *q* zarówno do uprzedniości, jak i współczesności/następczości, argument ten zawsze odsyła jednostkę denotowaną przez *x* do już posiadanej wiedzy (nawet wtedy, kiedy formalnie w zdaniu podrzędnym jest użyty czas teraźniejszy w funkcji futurum lub czas przyszły). K. Pisarkowa (1975: 147) określa tego typu struktury jako skróty 'przypominam sobie, że wiem, że...'

W drugim typie informacja zawarta w argumencie propozycjonalnym może dotyczyć wyłącznie faktów uprzednich względem głównego predykatu, por.:

pol. Pamiętam, jak wyjechałem pierwszy raz do Anglii. – Pamiętam swój pierwszy wyjazd do Anglii.

pol. Przypominam sobie, jak mnie okłamywałeś. – Przypominam sobie twoje kłamstwa.

ros. Я всё ещё помню, как ты меня обидел. – Я всё ещё помню свою обиду.

ros. Оля часто вспоминает, как Олег играл на гитаре. – Оля часто вспоминает игру Олега на гитаре.

bułg. Помня как отидох на дискотека. – Помня отиването си на дискотека.

bułg. Спомням си как ме гледаше тогава. – Спомням си погледа ти.

Przy ograniczeniu do uprzedniości postać znominalizowana argumentu q jest wyrażona w następujący sposób: pol. N_{acc} / ros. N_{acc} / bułg. N_{-k} .

Można więc stwierdzić, że różnica formalna między frazami znominalizowanymi realizującymi argument propozycyjalny ($q = \text{pol. } o^{\wedge}N / \text{ros. } o^{\wedge}N/3a^{\wedge}N$ vs $q = \text{pol. } N_{acc} / \text{ros. } N_{acc} / \text{bułg. } N_{-k}$) ma w przypadku tych czasowników swoje źródło w różnicy temporalnej (por. Korytkowska/Mazurkiewicz-Sułkowska 2014).

Kilka czasowników dopuszcza jedynie wyrażenie relacji następczości argumentu propozycyjnego względem predykatora głównego, por.: pol. *przewidywać, spodziewać się* – ros. *предвидеть, ожидать* – bułg. *предвиждам, очаквам*:

pol. Sędzia przewiduje, że podsądni przysporzą kłopotów.

pol. Alicja przewidziała (to), że Paweł wyjedzie.

pol. Prokurator spodziewa się, że odpowiedzialni zostaną ukarani.

ros. Я предвижу, что Вас прекрасно встретят.

ros. Он предвидел, что она «узнает» в ней свою пропавшую дочку.

ros. Он ожидает, что вокруг конкурса будет ажиотаж.

bułg. Предвиждам, че в следващите години румънската литература ще изживее разцвет.

bułg. Предвидах, че ще има бой.

bułg. Очаквам, че гръцкият външен дълг ще бъде опростен.

W czasownikach typu pol. *sprzyskrzyć się, znudzić się* – ros. *наскучить, приесться* – bułg. *омръзна* treść wyrażana przez argument propozycyjalny nie może być następca względem predykatu głównego, a jedynie równoczesna lub uprzednia, por.:

pol. Mańkowi sprzyskrzyło się to, że jego żona ciągle coś do niego mówi.

pol. Wojtkowi sprzyskrzyło się, jak wciąż odwiedzała ich sąsiadka.

pol. Iwona znudziła się tym, że w każdą wiosenną sobotę uprawia ogródek.

pol. Rodzina znudziła się tym, jak co niedziela dzieci recytowały wiersze.

ros. Анне уже давно наскучило то, что её называют справедливою.

ros. Но больше всего мне надоело то, что происходит в связи с этими людьми.

ros. Ему надоело то, что она постоянно повторяла одно и то же.

ros. Нам приелось, что Рено вечно играет роли таких вот.

ros. Многим приелось то, что снималось в последнее время.

bułg. Омръзна ми (това), че децата са необразовани.

bułg. Омръзна ми (това), че тя непрекъснато повтаряше едно и също.

Zdaniem niektórych językoznawców (por. Karolak 1984; Korytkowska 1983; Maliszewska 2001; Pisarkowa 1975) w predykatkach wyrażających wiedzę (pol. *wiedzieć*, ros. *знать*, bułg. *зная*) treść wyrażana przez argument propozycjonalny również nie może być następcza względem predykatu głównego, a jedynie równoczesna lub uprzednia, ponieważ wiedza może dotyczyć wyłącznie faktów, a przyszłość zawsze pozostaje w sferze większego lub mniejszego prawdopodobieństwa. Czas przyszły nie jest faktywny, a w zdaniach typu *Wiem, że jutro przyjedziesz* wiedza dotyczy przeszłości, a *wiem* nie ma charakteru faktywnego, tylko wyraża silny stopień prawdopodobieństwa i, jak podkreśla Zatorska, „zdanie *Wiem, że tu wrócę*. można traktować jako synonimiczne wobec zdań: *Jestem przekonana, że tu wrócę.*, *Jestem pewna, że tu wrócę*” (Maliszewska 2001: 105). Na poziomie składniowym różnica ta nie jest jednak tak istotna, gdyż formalnie we wszystkich trzech językach argument propozycjonalny przy predykatkach typu *wiedzieć* może być wyrażony przez formy futurum, por.:

pol. Wiem, że będziesz dobrym nauczycielem.

ros. Знаю, что завтра ты будешь работать весь день.

bułg. Зная, че утре ще заминеш.

3.2.3. Podsumowanie

Podsumowując całość rozważań o formalnym przejawianiu się temporalności w czasownikach mentalnych i emotywnych, można stwierdzić, że gramatyzacja treści temporalnych często kształtuje się odmiennie w objętych analizą językach. Różnie się przejawiają przede wszystkim poszczególne klasy aspektualne. Do asymetrii dochodzi na poziomie derywacji prefiksальной, gdzie pomimo genetycznej tożsamości niektórych przedrostków nie ma między nimi wzajemnie jednoznacznej odpowiedniości. Dotyczy to przede wszystkim takich prefiksów, jak bułg. *za-* / ros. *за-* / pol. *za-*; bułg. *no-* / ros. *но-* / pol. *po-*; bułg. *na -* / ros. *на-* / pol. *na-*; bułg. *из -* / ros. *из-* (*из-*) / pol. *wy-*; bułg. *o-* / ros. *о-* / pol. *o-*. Niektóre prefiksy, jak na przykład bułgarski i rosyjski monoaspektualny przedrostek *в-* współtworzący z semantemem rdzennym konfigurację konkluzywną, nie mają genetycznie tożsamego odpowiednika w polszczyźnie, gdzie czasownikom z przedrostkiem *в-* odpowiadają czasowniki z innymi przedrostkami konkluzywnymi.

Są klasy, które przejawiają się tylko w niektórych językach, a ich odpowiednikami w pozostałych zbiorach są czasowniki uboższe semantycznie, uzupełnione o brakujące elementy, mogą to być również konstrukcje analityczne. Tak na przykład bułgarskie emotywnie czasowniki inchoatywnie z prefiksem *до-* są zupełnie obce zarówno polszczyźnie, jak i językowi rosyjskiemu, gdzie czasowniki typu bułg. *доотпаушее, дожалее* są oddawane opisowo lub przy pomocy analityzmów werbo-nominalnych. Z drugiej strony w języku bułgarskim nie występuje prefiks tworzący konfigurację perduratywną (ros. *по-* / pol. *prze-*), w której poza znaczeniem czysto aspektualnym prefiks kumuluje również znaczenie trwania opisywanego stanu przez określony odcinek czasu i wymaga obligatoryjnej obecności wykładnika miary czasu, co skutkuje pojawieniem się w strukturze semantycznej takich czasowników dodatkowego, wyznaczającego odcinek czasowy, argumentu *t*. Bułgarskie odpowiedniki składają się z czasownika uboższego o treść perduratywną i dodatkowych określeń temporalnych typu bułg. *някакво време*.

Analiza zbiorów pokazała, że zjawisko poliprefiksacji jest właściwe wyłącznie czasownikom mentalnym. W zbiorze czasowników emotywnych przypadki takie są sporadyczne. Najbardziej produktywnym prefiksem uczestniczącym w procesie poliprefiksacji jest bułg. *но-* / pol. *po-* / ros. *но-*. Należy zaznaczyć, że czasowniki poliprefiksalne klasy *verba sentiendi*, pomimo swojej dość złożonej struktury formalnej, tworzą jednolitą klasę predyktorów dwuargumentowych, tworzących bardzo podobne struktury zdaniowe, które na tle pozostałych czasowników emotywnych wyróżnia bardzo duża częstotliwość występowania członów wolnych, mających wartość pleonastyczną z *verbum*.

Analiza czasowników mentalnych i emotywnych wykazała dużą dysproporcję między liczbą wtórnych czasowników niedokonanych w badanych językach. W języku bułgarskim czasowniki prefiksalne, wyrażające konfigurację konkluzywną, występują zazwyczaj w parach dokonany/niedokonany, a w języku polskim i rosyjskim odpowiedniki niedokonane występują dużo rzadziej. W słowniku syntaktycznym, będącym częścią niniejszego opracowania, bułgarskie wtórne czasowniki niedokonane zostały przedstawione w pozostałych zbiorach za pomocą konstrukcji opisowych.

Odrębnym, omówionym w pracy, zagadnieniem jest problem zakresu obligatoryjności wypełnienia pozycji argumentu propozycjonalnego. Z przeprowadzonych badań wynika, że do zerowania pozycji *q* z reguły dochodzi w przypadku czasowników ciągłych. O ile jednak w użyciu aktualnym występują zarówno czasowniki dokonane, jak i niedokonane, to w użyciu nieaktualnym są to prawie wyłącznie czasowniki niedokonane.

Potwierdziło się przyjęte w pracy założenie, że przeprowadzenie granicy między czasownikami emotywnymi wyrażającymi afekty, a jednostkami wyrażającymi postawy emocjonalne jest bardzo trudne do realizacji, ponieważ większość czasowników odnoszących się do afektów może tworzyć również zdania nieaktualne (omnitemporalne).

Predykaty mentalne i ematywne w zdecydowanej większości nie determinują relacji uprzedniości – następczości, a zdania intensjonalne i formy znominalizowane, realizujące argumenty propozycyjalne, mogą wyrażać zarówno równoczesność, jak i następczość oraz uprzedniość względem predykatu głównego. Nieliczne jednostki dopuszczają jedynie wyrażenie relacji uprzedniości argumentu propozycyjalnego względem predykatora głównego, a kilka czasowników dopuszcza jedynie wyrażenie relacji następczości argumentu propozycyjalnego względem predykatora głównego.

4. Polisemia czasowników

4.1. Zróżnicowania walencyjne polisemantów w języku bułgarskim

Z materiału bułgarskiego wynika, że zjawisko polisemii częściej dotyczy czasowników klasy *verba cogitandi* niż *verba sentiendi*. Różnią się również typy polisemantów w obydwu klasach.

4.1.1. Polisemia czasowników mentalnych

Najczęściej do zjawiska polisemii dochodzi w przypadku różnicy na poziomie semantycznym. Można tu wyodrębnić dwie klasy bułgarskich polisemantów:

$P(x, q, r) // P(x, q)$

$P(x, y, q) // P(x, q)$

Pierwszy typ $P(x, q, r) // P(x, q)$ zdecydowanie dominuje w zbiorze bułgarskim. Różnica znaczeń polega tu na opozycji czasownika dwuargumentowego z jednym argumentem przedmiotowym i jednym propozycjonalnym i czasownika trójargumentowego, zawierającego dwa argumenty propozycjonalne, por.:

идентифицирам₁ $P(x, q, r)$

pol. identyfikować₁; zidentyfikować₁; ros. идентифицировать₁

Някак си не идентифицирах това, което казах аз, с това, което каза той.

Някак си не идентифицирах вижданията си с вижданията на онези политици.

идентифицирам₂ $P(x, q)$

pol. identyfikować₂; zidentyfikować₂; ros. идентифицировать₂

[Забелязахме, че кученцето е женско и] аз [като ловец] бързо идентифицирах (това), че породата му е от най-различни кръстоски.

Идентифицирах почерка му.

класифицирам₂ P (x, q, r)

pol. klasyfikować₂; skłasyfikować₂; ros. классифицировать₂

Това, което направи той, съдията класифицира като престъпление.

Това деяние класифицирах като вандализъм.

класифицирам₁ P (x, q)

pol. klasyfikować₁; skłasyfikować₁; ros. классифицировать₁

Учените класифицират вирусите.

Класифицирам и поддържам книгата си.

познавам₂, позная₂ P (x, q, r)

pol. poznawać₂, roznać₂; ros. узнавать₂, узнать₂

Познах (това), че той ме лъже по това, че забелязах тефтера в чантата му.

Познах (това), че той ме лъже по неговата физиономия.

познавам₁, позная₁ P (x, q)

pol. poznawać₁, roznać₁; ros. познавать, познать

Познавам добре (това), как той реагира в такива ситуации.

Познавам тази теория.

разбирам₂, разбира₂ P (x, q, r)

pol. traktować; potraktować; ros. понимать₂, понять₂

Това, че те няма, разбирам като предизвикателство.

Действията ти разбирам като политически ход.

разбирам₁, разбира₁ P (x, q)

pol. rozumieć; zrozumieć; ros. понимать₁, понять₁

Разбирам (това), че пак започвам да вниквам в лекциите по философия.

Сега разбирам (това), как умира любовта.

Сега разбирам (това), защо хората на времето са боготворили слънцето.

разбирам₃, разбира₃ P (x, q)

pol. poznać się; znać się; ros. разбираться, разобраться

Разбирам от това, как стават такива неща.

Разбирам от книги.

различавам₁, различа₁ P (x, q, r)

pol. rozróżniać, rozróżnić; ros. различать₁, различить₁

Различавам това, което искам, от това, което мога.

Различавам желанията си, от това, което имам възможност да направя.

различавам₂, различа₂ P (x, q)

pol. wyodrębniać, wyodrębnić; ros. различать₂, различить₂

[Загледях се и] различих (това), как тя разделя на купчинки пластмаса и хартия.

[В тъмнината] различих почти невидимите очертания на натрапника.

сбърквам₂, сбъркам₂ P (x, q, r)

pol. mylić, potylić; ros. перепутывать, перепутать

Сбърках това, което пратих за публикуване, с това, което написах вчера.

Това коалиционно правителство сбърка реформи с ревизия.

сбърквам₁, сбъркам₁ P (x, q)

pol. mylić się, potylić się; ros. ошибаться, ошибиться

Престъпникът сбърка версията на произшествието.

Говорителят сбърка [7 пъти] името на кандидат-сенатор.

Jak pokazują powyższe przykłady czasami do analogicznego zjawiska polisemii dochodzi również w języku polskim i rosyjskim (por. *идентифицирам, класифицирам*). Częściej jednak w jednym z pozostałych języków (lub w obydwu) odpowiednikami nie są jednostki polisemiczne. Fakt ten potwierdza słuszność rozdzielania czasownika bułgarskiego na odrębne hasła słownikowe (por. *сбърквам, сбъркам; различавам, различа; познавам, позная; разбирам, разбира*).

Drugi typ P (x, y, q) // P (x, q) jest zdecydowanie rzadszy i polega na oddzieleniu czasownika trójargumentowego z dwoma argumentami przedmiotowymi i jednym propozycjonalnym od czasownika dwuargumentowego z jednym argumentem przedmiotowym i jednym propozycjonalnym, por.:

вярвам₂ P (x, y, q)

pol. wierzyć₂; ros. верить₂

Вярвам на Ана, че не ме излъга.

Вярвам на Стефан, че няма да изневери.

вярвам₁ P (x, q)

pol. wierzyć₁; ros. верить₁

Вярвам (в това), че мога да победа всеки.

Вярвам в нашите възможности.

научавам₂, науча₂ P (x, y, q)

pol. dowiadywać się, dowiedzieć się; ros. узнавать₂, узнать₂

Научих от Иван (за това), че утре ще имаме хубав концерт.

Тази вечер от гаджето си научих за нея много клюки.

научавам₁, науча₁ P (x, q)

pol. uczyć się, nauczyć się; ros. выучивать, выучить

Научих урока си.

W opisywanej klasie w pozostałych językach również czasami dochodzi do analogicznego zjawiska polisemii (por. *вярвам*), często jednak polskie i rosyjskie odpowiedniki nie są polisemiczne (por. *научавам, науча*).

W niektórych przypadkach podstawowa struktura semantyczna czasowników polisemicznych jest taka sama – $P(x, q)$, a podstawą wyodrębnienia kilku haseł słownikowych jest przynależność czasowników do różnych klas tematycznych, co najczęściej pokazują odpowiedniki w pozostałych dwóch językach, por.:

разбирам₁, разбира₁ P(x, q)

pol. rozumieć; zrozumieć; ros. понимать₁, понять₁

Сега разбирам това, защо хората на времето са боготворили слънцето.

Разбирам филма.

Разбирам урока.

разбирам₃, разбира₃ P(x, q)

pol. poznać się; znać się; ros. разбираться₃, разобраться₃

Разбирам от това, как стават такива неща.

Разбирам от футбол [повече от журналистите].

Не разбирам от намеци.

Разбирам от мъже.

разкривам₁, разкрия₁ P(x, q)

pol. odkrywać, odkryć; ros. раскрывать₁, раскрыть₁

Нараненият мъж разкри (това), че съпругата му има богат любовник.

Следователят разкри причината за кончината му.

Той разкри най-голямата тайна на дъщеря си.

разкривам₂, разкрия₂ P(x, q)

pol. ujawniać, ujawnić; ros. раскрывать₂, раскрыть₂

Зое Салдана разкри (това), как се казват близнаците.

Алексей Петров разкри истината за отношенията си с Дянков.

Стоичков разкри бъдещите си планове.

размислям₁, размисля₁ P(x, q)

pol. rozważać, rozważać; rozmyślać; ros. раздумывать₁; размышлять₁, размыслить₁

Размислих (за това), как невинно си страдала за това, че имаш такъв некадърен син.

Размислих върху моя живот.

Дълго размислях за бъдещото ни.

размислям₂, размисля₂ P(x, q)

pol. rozmyślać się, rozmyślić się; ros. передумывать₂, передумать₂

Размислих да кандидатствам.

Размислих да пиша.

мисля₁ P(x, q)

pol. myśleć; ros. думать₁

Ваня често мисли за отношенията между жените и мъжете.

Непрекъснато мисля за нея и се съсипвам.

мисля₃ P (x, q)

pol. myśleć₃; ros. думать₃

Мисля да пътувам.

Мисля за нова работа.

Мисля за нова кола (да си я купя).

W przypadku czasowników мисля₂ i мисля₃ polisemia dotyczy również ekwiwalentów polskich i rosyjskich. Należy tu podkreślić, że postać argumentu *q* w мисля₃ (oznaczającym planowanie) jest ograniczona do następności, por. Мисля да замина. Мисля за нова кола (да си я купя). Ograniczenia takiego nie nakłada czasownik мисля₂ (Мисля за твоето вчерашно поведение., Мисля за това, което говориш., Мисля за бъдещото си.).

Wymienionym wyżej różnicom na poziomie semantycznym towarzyszą także zmiany na poziomie schematów zdaniowych. Występują np. różnice między frazami znominalizowanymi realizującymi argument propozycyjalny *q*:

разбирам₁, разбира₁ P (x, q)

Разбирам урока.

Разбирам думите ти.

$q = N_{-k}$

разбирам₃, разбира₃ P (x, q)

Не разбирам от намеци.

Разбирам от математика.

$q = \text{от}^N$

W niektórych parach polisemantów różnice na poziomie syntaktycznym dotyczą dopuszczalności użycia w ramach pozycji argumentowej V_q tak zwanej *da*-konstrukcji, por.:

мисля₂ P (x, q)

Мисля (за това), че трябва да напишеш този текст.

мисля₃ P (x, q)

Мисля да пътувам.

размислям₁, размисля₁ P (x, q)

Размислих (за това), как невинно си страдала за това, че имаш такъв некадърен син.

размислям₂, размисля₂ P (x, q)

Размислих да кандидатствам.

Размислих да пиша.

4.1.2. Polisemia czasowników emotywnych

W klasie *verba sentiendi* źródłem polisemii jest najczęściej różnica na poziomie semantycznym między czasownikami $P(x, q)$ i $P(x, y)$. Czasowniki o strukturze $P(x, y)$, zawierające dwa argumenty przedmiotowe, najczęściej odnoszą się do pola semantycznego miłości, por.:

влюбвам се₁, влюбя се₁ P(x, q)

pol. zakochać się₁, zakochać się₁; ros. влюбляться₁, влюбиться₁

Влюбих се в това, че си различна.

Влюбих се в тази култура.

Влюбих се в начина по който ме успокояваш.

влюбвам се₂, влюбя се₂ P(x, y)

pol. zakochać się₂, zakochać się₂; ros. влюбляться₂, влюбиться₂

Влюбих се в един невероятен мъж.

Стефан се влюби в Боряна.

злюбвам₁, злюбя₁ P(x, q)

pol. pokochać; zakochać się₁, zakochać się₁; ros. полюбить₁; влюбляться₁, влюбиться₁

[Като злюбих вас –] злюбих сякаш и добродетелта.

Злюбих тайните небесни, [разлюбих земните дела].

злюбвам₂, злюбя₂ P(x, y)

pol. zakochać się₂, zakochać się₂; ros. влюбляться₂, влюбиться₂

Злюбих едно момиче.

заобичам₁ P(x, q)

pol. pokochać; ros. полюбить₁

Заобичах да пера и да гладя.

[Минаха години и чак тогава] заобичах музиката.

заобичам₂ P(x, y)

pol. zakochać się₂; ros. полюбить₂

[От този миг] заобичах Петър [от все сърце].

Това хлапе го заобичах [още щом влезе в студиото], също както заобичах майка му.

обиквам₁, обикна₁ P(x, q)

pol. [zaczynać kochać / lubić]; pokochać; polubić; ros. [начинать любить]; полюбить₁

После много обикнах (това), как ме притиска до себе си.

Обикнах прекрасната му актьорска игра.

обиквам₂, обикна₂ P(x, y)

pol. zakochać się₂, zakochać się₂; ros. полюбить₂; влюбляться₂, влюбиться₂

Обикнах Ваня.

*обичам*₁ P (x, q)

pol. *kochać*₁; ros. *любить*₁

Обичам да ям палачинки.

Обичам такава музика.

*обичам*₂ P (x, y)

pol. *kochać*₂; ros. *любить*₂

Обичам Иван.

*харесвам*₁, *харесам*₁ P (x, q)

pol. *podobać się*₁; *spodobać się*₁; ros. *нравиться*₁; *понравиться*₁

Харесвам (това), че има чест.

Харесвам твоята усмивка.

Харесва ми твоят глас.

*харесвам*₂, *харесам*₂ P (x, y)

pol. *podobać się*₂; *spodobać się*₂; ros. *нравиться*₂; *понравиться*₂

Мария харесва Иван.

Ивайло харесва Петка.

W przypadku polisemantów typu $P(x, q) // P(x, y)$ wyrażnie widać analogię we wszystkich badanych językach.

Часами wśród czasowników emotywnych dochodzi do zjawiska polisemii wśród predyktorów tej samej klasy semantycznej $P(x, q)$. Są to czasowniki odnoszące się do pola semantycznego strachu, por.:

*притеснявам се*₁, *притесня се*₁ P (x, q)

pol. *martwić się*; *zmartwić się*; ros. *беспокоиться*; *обеспокоиться*

Притеснявам се, че не ме обича вече.

Притеснявам се за работата си.

Притеснявам се за кариерата си.

*притеснявам се*₂, *притесня се*₂ P (x, q)

pol. *bać się*, [*przucić strach*]; ros. *бояться*, [*почувствовать страх*]

Притеснявам се да не останем само на ниво оставки.

Притеснявам се не от високата безработица, а от високата бедност.

Притеснявам се от уволнение.

Притеснявам се от слухове.

страхувам се, P (x, q)

pol. *bać się*; ros. *бояться*₁

Страхувам се (от това), че не мога да ви помогна.

Хората се страхуват от болестите.

Страхувам се от себе си.

Майка ми се страхува от Иван.

страхувам се₂ P (x, q)

pol. bać się₂; ros. бояться₂

Свекърва ми се страхува да не ослепее.

Съседът ми се страхува за живота си.

Страхувам се за съдбата си.

Подставя wyodrębnienia powyższych haseł słownikowych jest fakt, że postać argumentu q w czasownikach *притеснявам се₁*, *притесня се₁* i *страхувам се₂* jest ograniczona do następczości (*Страхувам се за съдбата си.*), natomiast w *притеснявам се₂*, *притесня се₂* i *страхувам се₁* nie ma takiego ograniczenia i argument q może odnosić się jak do współbieżności, tak i następczości oraz uprzedniości (*Страхувам се от това, което е станало в Ирак.*, *Страхувам се от това, което говориш.*, *Страхувам се от утрешния ден.*).

Jak i w przypadku czasowników mentalnych, różnicom na poziomie semantycznym towarzyszą zmiany na poziomie schematów zdaniowych. Tu również występują różnice między frazami znominalizowanymi, realizującymi argument propozycyjno-
nalny q :

притеснявам се₁, притесня се₁ P (x, q)

Притеснявам се за работата си.

Притеснявам се за кариерата си.

$q = \text{за}^N$

притеснявам се₂, притесня се₂ P (x, q)

Притеснявам се от уволнение.

Притеснявам се от слухове.

$q = \text{от}^N$

страхувам се₁ P (x, q)

Хората се страхуват от болестите.

Майка ми се страхува от Иван.

$q = \text{от}^N$

страхувам се₂ P (x, q)

Съседът ми се страхува за живота си.

Страхувам се за съдбата си.

$q = \text{за}^N$

W niektórych parach polisemantów różnice na poziomie syntaktycznym dotyczą dopuszczalności użycia w ramach pozycji argumentowej V_q tak zwanej *da-konstrukcji*, por.:

притеснявам се₁, притесня се₁ P (x, q)

Притеснявам се, че не ме обича вече.

Притеснявам се дали ще има кворум, като си подам оставката.

притеснявам се₂, притесня се₂ P (x, q)

Притеснявам се да не останем само на ниво оставки.

страхувам се₁ P (x, q)

Страхувам се (от това), че не мога да ви помогна.

Иван се страхува (от това), че хората искат да разрушат ФИФА.

Страхувам се (от това) как ще реагираш.

страхувам се₂ P (x, q)

Свекърва ми се страхува да не ослепее.

Wymienionym wyżej różnicom na poziomie semantycznym towarzyszą także zmiany na poziomie schematów zdaniowych. Występują np. różnice między frazami znominalizowanymi realizującymi argument propozycjonalny q :

разбирам, разбира₁ P (x, q)

Разбирам урока.

Разбирам думите ти.

$q = N_k$

разбирам, разбира₃ P (x, q)

Не разбирам от намеци.

Разбирам от математика.

$q = \text{от}^N$

притеснявам се, притесня се₁ P (x, q)

Притеснявам се за работата си.

Притеснявам се за кариерата си.

$q = \text{за}^N$

притеснявам се, притесня се₂ P (x, q)

Притеснявам се от уволнение.

Притеснявам се от слухове.

$q = \text{от}^N$

страхувам се, P (x, q)

Хората се страхуват от болестите.

Майка ми се страхува от Иван.

$q = \text{от}^N$

страхувам се₂ P (x, q)

Съседът ми се страхува за живота си.

Страхувам се за съдбата си.

$q = \text{за}^N$

W przypadku polisemii typu $P(x, q) // P(x, y)$ czasowniki z dwoma argumentami przedmiotowymi dopuszczają wyrażenie na poziomie syntaktycznym relacji recyprokalności, por.:

влюбвам се₂, влюбя се₂ P (x, y)

$V N_{x, y \text{ pl rec}} \rightarrow V_{ce} N_{k \text{ pl}}$

Неочаквано те се влюбиха (в себе си / взаимно).

злюбвам₂, злюбя₂ P (x, y)

$V N_{x, y \text{ pl rec}} \rightarrow V_{ce} N_{k \text{ pl}}$

Те се злюбиха.

обиквам₂, обикна₂ P (x, y)

$V N_{x, y \text{ pl rec}} \rightarrow V_{ce} N_{k \text{ pl}}$

Тия хора [се сблизиха, разбраха се,] обикнаха се.

обичам₂ P (x, y)

$V N_{x, y \text{ rec}} \rightarrow V_{ce} N_{k \text{ pl}}$

Те се обичат.

харесвам₂, харесам₂ P (x, y)

$V N_{x, y \text{ pl rec}} \rightarrow V_{ce} \dots N_{k \text{ pl}}$

Те се харесват (взаимно).

4.2. Zróżnicowania walencyjne polisemantów w języku polskim

4.2.1. Polisemia wśród czasowników mentalnych

Czasowniki polisemiczne wyodrębniono jako oddzielne jednostki leksykalne i hasła, co znajduje swoje odzwierciedlenie w przypisaniu ich odmiennym strukturom predykatowo-argumentowym.

Wieloznaczność jest zatem skorelowana z różnicą struktury, w której otwierane są trzy lub dwie pozycje argumentowe. Jednostki predykatywne, odznaczające się polisemią, mają różną strukturę predykatowo-argumentową, np.: $P(x, q, r) // P(x, q)$. Opozycja ta zasadza się na różnicy między strukturą trójargumentową $P(x, q, r)$, a dwuargumentową $P(x, q)$. Zilustrujemy ją kilkoma przykładami z języka polskiego.

identyfikować₁ P (x, q, r)

Śledczy identyfikował zatrzymanego z głośną zbrodnią.

Piotr identyfikuje zarzuty kłamstwa z czarną propagandą.

identyfikować₂ P (x, q)

Analitik identyfikował, które problemy są najistotniejsze.

Żołnierz identyfikował przechwycony sygnał.

klasyfikować₁ P (x, q)

Badacz klasyfikuje infekcje bakteryjne.

Komisja klasyfikowała wykonawców.

klasyfikować₂ P (x, q, r)

Jacek klasyfikował sukces Piotra jako wielki.

sklasyfikować₁ P (x, q)

Karniści [dawno] sklasyfikowali czyny objęte karą.

Zbieracz sklasyfikował znaczki.

sklasyfikować₂ P (x, q, r)

Jury sklasyfikowało wykonanie utworu jako znakomite.

Wirusolodzy sklasyfikowali nowego wirusa jako koronowirusa.

mylić się₁ P (x, q)

Anka myliła się, że ten postępek był nieuczciwy.

Wybitny intelektualista mylił się w przewidywaniach.

Wychowawca mylił się co do Piotra.

mylić się₂ P (x, q, r)

To, co usłyszał od brata, myliło mu się z tym, co powiedział mu ojciec.

To, co Andrzej mi przeczytał, myliło mi się z relacją Piotra.

Relacja Agaty myliła się Jerzemu z tym, co opowiedział mu brat.

Różnica między *mylić się₁ P (x, q)* oraz *mylić się₂ P (x, q, r)* zaznacza się dodatkowo w tym, że w wariancie pierwszym *x* wyrażany jest przez frazę podmiotową: *x się myli*, podczas gdy w wariancie drugim *x* wyrażany jest przez frazę pozapodmiotową: *Relacja myliła się Jerzemu; myliło mu się* etc. Również czasowniki *pomylić się₁ P (x, q, r)* oraz *pomylić się₂ P (x, q)* wykazują odmiennność przy wyrażaniu argumentu *x*. Dla *pomylić się₁ P (x, q, r)* jest to fraza poza podmiotem: *Dziewczynnie pomyliło się... Kabaczek pomylił się Ani (...). Kelnerowi pomyliło się...*

pomylić się₁ P (x, q, r)

Narwanej dziewczynnie pomyliło się to, kogo gra, z tym, kim jest.

Bohaterowi pomyliła się dyktatura z demokracją.

Kabaczek pomylił się Ani z cukinią.

pomylić się₂ P (x, q)

Pomylił się (co do tego), że odgrywa ważną rolę w tym związku.

Kasjerka pomyliła się przy liczeniu.

Sędzia pomylił się co do ojca małżeństwa.

Granica między *poznawać₁*, *poznać₁* – (struktura propozycjonalna *P (x, q)*) oraz *poznawać₂*, *poznać₂* – (struktura propozycjonalna *P (x, q, r)*), również znajduje wytłumaczenie w odrębności podstawowych struktur. Przykładami dla *poznawać₁*, *poznać₁* są m.in.:

Kuba poznał tajemnicę pięknej modelki.

Poznaliśmy Andrzeja jako człowieka porywczego.

Odpowiednikami w pozostałych językach są tu: bułg. *познавам*₁, *позная*₁ oraz ros. *познавать*, *познать*. Egzemplifikację dla *познавать*₂, *познаć*₂ potwierdzają m.in. następujące frazy:

Andrzej poznał podstęp po ich zachowaniu.

Po szacie kapłana turyści poznali, że to jakieś święto.

Ania poznała dziewczynkę po warkoczach.

Tłumaczeniem jednostek polisemicznych z subskryptem ₂ są w tym przypadku bułg. *познавам*₂, *позная*₂ oraz ros. *узнавать*₂, *узнать*₂.

Zróżnicowanie znaczeń czasowników, którego podstawą jest funkcjonowanie w oparciu o inną strukturę $P(x, q) // P(x, y, q)$ obserwujemy dla polskich czasowników *wierzyć*₁ ze strukturą $P(x, q)$ oraz *wierzyć*₂ ze schematem SPA $P(x, y, q)$. Czasownik *wierzyć*₁ otwiera miejsca dla zdań lub innych ich odpowiedników oddających stan przekonaniowy x -a w postaci q :

Andrzej wierzy, że Maria go kocha. Astronom wierzy w wędrowki międzygalaktyczne.

Wieloznaczność czasownika *wierzyć*, którą podkreśla subskrypt *wierzyć*₂ i powiększona o jedno miejsce argumentowe struktura, znajduje odzwierciedlenie w zdaniach, w których ujawnia się drugi argument przedmiotowy y :

Działacz wierzy starszym we wszystko, co mówią. Wiktoria wierzy mężowi.

W drugim przykładzie wyzerowaniu uległa treść propozycjonalna q , podkreślony zostaje fakt, że x wierzy komuś. Zróżnicowanie oddają także czasowniki w pozostałych systemach, por. bułg. *вярвам*₁, ros. *верю*₁ obok bułg. *вярвам*₂, ros. *верю*₂.

W materiale odnajdujemy również takie polisemanty, które mimo różnic w subskryptach opatrzone są tym samym wzorcem podstawowej struktury predykatowo-argumentowej. Do tego typu należą zarówno czasowniki ze struktur dwu- jak i trzy-miejscowych.

Jako pierwsze zostaną omówione przypadki polisemii zilustrowane przykładami czasowników dwumiejscowych. Różnica między obydwojema leksemami zostaje podkreślona przez realizację x -a we frazie podmiotowej przy jednej jednostce werbalnej, przy jej odmianie polisemicznej fraza nominalna odpowiadająca argumentowi x zostaje umieszczona poza podmiotem. Przykładem takiego zróżnicowania są czasowniki *liczyć się*₁ i *liczyć się*₂ – oba realizujące ten sam wzorzec struktury $P(x, q)$:

*liczyć się*₁ $P(x, q)$

Paweł liczył się z tym, że prędzej czy później przyjdą kłopoty.

Analityk liczył się z obecnością drobnoustrojów w preparacie.

liczyć się₂ $P(x, q)$

Liczyło się dla niego to, że nie musiał długo być w biurze.

Dla Joanny liczyło się to, że nie będzie wozila dzieci do odległego przedszkola.

Awans społeczny liczył się dla nowych mieszkańców.

Dla partii liczył się każdy zwolennik.

Różnice w semantyce między jednostkami *liczyć się₁* oraz *liczyć się₂* ujawniają się na poziomie składni. Dla drugiego z polisemantów w zakresie nominalizacji i argumentów wyniesionych z wewnętrznej struktury predykatowo-argumentowej obserwujemy składnię z przymikiem *dla*, np. *Dla prezesa liczył się efekt*. Przyimek ten poprzedza także implikowane zdania, por. *Dla Joanny liczyło się to, że nie będzie wozila dzieci (...)*. Pierwszą z jednostek charakteryzuje na poziomie formalnym występowanie fraz z przymikiem *z*, por. *x liczył się z tym, że...*, *x liczył się z obecnością...*

Zbiór polskich czasowników *cogitandi* ujawnia także możliwość większej ilości polisemantów niż tylko para. Leksem *myśleć* jest podstawą trzech odrębnych jednostek w bieżącym opracowaniu.

myśleć₁ $P(x, q)$

Myślę, że masz rację.

Piotr myślał o swojej pracy (to), że jest niezwykła.

myśleć₂ $P(x, q)$

Chłopak myślał (o tym), co mogło się stać / jak pomóc bratu.

Hanka myślała (o tym), że jej życie jest bezwartościowe.

Rodzice myśleli o dziwnym postępowaniu córki.

myśleć₃ $P(x, q)$

Żołnierz myślał [już] się poddać.

Nie myślę zmieniać pracy.

Wszystkie trzy czasowniki oparte są na tej samej strukturze, dlatego ich zróżnicowanie treściowe łączy się z innymi manifestacjami językowymi. Wskaźnikiem zespolenia w ramach *myśleć₁* jest częsty w zbiorze *cogitandi* spójnik *że*, drugi z polisemantów wykazuje frazy o składni *myśleć o*. Trzecia z jednostek polisemantycznych czyli rozpatrywany czasownik *myśleć₃* ma w swej budowie semantycznej komponent planowania, zamiaru. Na płaszczyźnie formalnej przejawia się to możliwością przyłączenia frazy z infinitiwem, por.:

Żołnierz myślał [już] się poddać.

Polskie *uważać₁* i *uważać₂*, mimo że oparte na tej samej strukturze $P(x, q)$, charakteryzują się nieco odmiennym znaczeniem, czego dowodem jest m.in. opisowa postać odpowiednika w języku rosyjskim dla *uważać₁*, por. [*быть внимательным*], a po-

twierdzą to też przykłady, np. *Jakub uważa (na to), jak postępuje. Czarek uważał na zdrowe odżywianie*. Wieloznaczność jednostki *uważać* ujawnia się w realizacjach zdaniowych z *verbum uważać*₂ – typowym czasownikiem sądu, oceny, np.:

Promotor uważa, że ta praca jest dobra.

Ten lekkoduch uważał swoje grzechy za powszednie.

Materiał poświadcza też warianty *A* i *B* tych samych jednostek (nie zastosowano tutaj zróżnicowania przy pomocy subskryptów i jednostka stanowi jeden leksem, jedno hasło w słowniku). Przykładem wariantów *A* i *B* jest czasownik *pamiętać*. W wariacie *A* argument propozycjonalny *q* jest ograniczony do przeszłości, por.:

Maria pamiętała (to), że kiedyś zwiedzała to miasteczko. Anna pamięta, że kiedyś już tu była.

Wariant *B* nie wykazuje takiej restrikcji, różnice uwidaczniają się na poziomie formalnym przez rozwiązania składniowe – wybór przyimka *o*, *pamiętać o*, np.:

Anna pamięta o jutrzejszym spotkaniu.

W istocie, jak było to już sygnalizowane w literaturze przedmiotu (Maliszewska 2001: 103–106), zacytowane zdanie jest dowodem dużej kondensacji treści, gdyż mimo że ładunek semantyczny zawarty w *q* i ujawniany w postaci frazy zdaniowej dotyczy futurum, to zawiera też informację o „pamięci”, gdy *pamiętać A* ma propozycję *q* zarezerwowaną do tej z kwalifikacją uprzednią wobec momentu wypowiedzania sądu z *pamiętać A*.

W zbiorze *cogitandi* zjawisko polisemii obserwuje się przy homonimach, którym przypisywana jest ta sama struktura bazowa, jak dla *poroztrząsać*₁ i *porozstrząsać*₂ *P(x, q)*. Dla podanych przykładów różnica polega na dodatkowej modyfikacji znaczeniowej. Dla *poroztrząsać*₁ jest to wiązka argumentów propozycjonalnych, ich wielość. Dowodem na to są też parafrazy obecne w odpowiednikach bułgarskich i rosyjskich (brak odpowiedników jednoelementowych), por. bułg. [*разсъждава за много неща*] oraz ros. [*рассуждать о многом*]. Polskie przykłady podkreślające odmiennność semantyczną *poroztrząsać*₁ od jego tożsamego brzmieniowo polisemantu to m.in.: *Czarek poroztrząsał to, jak postępował z dziewczynami, jak je oszukiwał, zdradzał etc., Arek poroztrząsał wszystkie problemy*. Wieloznaczność czasownika *poroztrząsać* w przeprowadzonych analizach została uwypuklona przez nadanie mu drugiego subskryptu, por. *porozstrząsać*₂, np. *Matka poroztrząsała (przez chwilę) problemy swoich dzieci*. Wyodrębnienie oddzielnego czasownika zostało tutaj wywiedzione od dodanej modyfikacji znaczeniowej w postaci niezbyt długiego odcinka czasu charakteryzującego nazywany stan mentalny. Ten drugi czasownik homonimiczny wobec *poroztrząsać*₁ został zaklasyfikowany w oparciu o charakterystykę temporalną, czas

wewnętrzny predykatora. Na temat relacji czasowych i charakterystyki temporalnej badanych jednostek z pola *verba cogitandi*, por. p. 3.2. Odnośniki z dwu pozostałych języków słowiańskich poddanych analizie w tym studium przez swoją eksplicytną budowę podkreślają odrębność znaczeniową *poroztrząsać*₂, por. bułg. [*разсъждава известно време*] oraz ros. [*рассуждать некоторое время*]. Analogicznie dwie jednostki werbalne wyznaczono dla polskich *porozwagać*₁ i *porozwagać*₂, dla których strukturą semantyczną jest $P(x, q)$. Pierwsza zawiera w swej treści implikowaną wiązkę predykcji, por.:

Terapeuta porozwagał, jak zachowywał się pacjent, jak kłamał, manipulował etc.
 Adwokat porozwagał różne opcje, wersje wydarzeń.

Odpowiedniki z badanych języków są tego dowodem: bułg. [*обмислям всичко/много*] oraz ros. [*обдумать всё/много*]. Polisemię w tym miejscu podkreśla to, że dla *porozwagać*₂ istotny jest krótki czas trwania nazywanego stanu mentalnego / operacji myślowej, por.:

Adam porozwagał (przez moment), co trzeba robić.

Translady bułgarskie i rosyjskie tej jednostki podkreślają tę odmiennosć semantyczną, wieloznaczność, por. bułg. [*обмислям малко / кратко време*] oraz ros. [*обдумать немного / некоторое время*]. Ten sam model leży u podłoża rozróżnienia *powspominać*₁ i *powspominać*₂. Dla pierwszego obowiązuje wiązka predykcji, np.:

Renata powspominała, jak dzieci były małe, ile miała wtedy pracy.
 Kibice powspominali najpiękniejsze zagrania na boisku.

co jest wyłączone w ekwiwalencjach bułg. [*поспомня за много*] oraz ros. [*вспоминать о многом / о многих*], drugi odnosi się do krótszego czasu, np.:

Profesor (przez moment) powspominał, że kiedyś na uczelniach było zupełnie inaczej.

W badanym materiale homonimia dotyczy jednostek *porównywać*₁/*porównać*₁ oraz *porównywać*₂/*porównać*₂, dla których obowiązuje ten sam schemat semantyczny $P(x, q, r)$. Różnica zatem ma charakter immanentny i uwidacznia się częściowo przez rodzaj przyłączanych uzupełnień, a jeszcze w większym stopniu przez wyrażany stan mentalny. Pierwszy polisemant *porównywać*₁/*porównać*₁ odnosi się do operacji intelektualnej zestawiania faktów lub obiektów, np.:

Trener porównał sukcesy obu drużyn. Trener porównał obie drużyny.

Por. bułg. [*сравнявам/сравня*] oraz ros. [*сравнивать/сравнить*]. Druga para czasowników (niedokonany, dokonany) *porównywać*₂/*porównać*₂ opiera się na określaniu przez człowieka relacji podobieństwa, np.:

Anna porównała to, co się zdarzyło, do katastrofy.
 Urszula porównała naukę w szkole do wspinaczki.
 Przyrodnik porównał samolot do jaskółki.

gdy odpowiada im bułg. *приравнявам/приравня* oraz ros. *сравнивать₂/сравнить₂*.

Dla czasowników realizujących pozycję odpowiadającą nadrzędnemu predykatowi *cogitandi* w strukturach $P(p, x, q)$ polisemia również znajduje swoje odzwierciedlenie. Obserwujemy to dla par polskich czasowników *przypominać₁/przypomnieć₁* oraz *przypominać₂/przypomnieć₂*. Druga z par odnosi się do relacji podobieństwa, por.:

Skrzeczenie sójek przypominało nam to, jak brzmią alarmy samochodowe. Dziewczyna przypominała artyście wysmukłą topolę.

Pierwsze znaczenie z pola pamięci, któremu odpowiada pol. dublet *przypominać₁/przypomnieć₁*, jest ilustrowany m.in. przez:

Filiżanka przypomniała Eli całą zastawę. Wiklinowy kosz na bieliznę przypomina/przypomniał Dawidowi wszystkie przeprowadzki. Ten przystanek tramwajowy przypomniał Asi jej spotkania z narzeczonym.

4.2.2. Polisemia czasowników emotywnych

Polisemia w klasie czasowników *sentiendi* dotyczy przede wszystkim zróżnicowania zobrazowanego także w odmiennych strukturach semantycznych $P(x, q)$ i $P(x, y)$. Dotyczy to zwłaszcza czasowników, które nazywają uczucie miłości:

***kochać₁* $P(x, q)$**

Sławek kocha jeść.
 Ci ludzie kochają wolność.
 por. bułg. *обичам₁*, ros. *любить₁*

***kochać₂* $P(x, y)$**

Paweł kocha Olę. Ola kocha Pawła.
 Młodzi wzajemnie się kochają.
 por. bułg. *обичам₂*, ros. *любить₂*

***podobać się₁* $P(x, q)$**

Artyście fotografikowi podoba się (to), że korzysta z najnowocześniejszego sprzętu.
 Biskupowi nie podoba się nieuwzględnienie projektu obywatelskiego.
 por. bułg. *харесвам₁*, *харесвам се*, *нравя се*, ros. *нравиться₁*

***podobać się₂* $P(x, y)$**

Ola podoba się Pawłowi.
 Ania i Adam podobają się sobie.
 por. bułg. *харесвам₁*, *харесвам се*, *нравя се*, ros. *нравиться₁*

pokochać₁ P (x, q)

Ala pokochała gotować wegańskie dania.
 Klubowicze pokochali chodzenie po górach.
 por. bułg. обикна₁, ros. полюбить₁

pokochać₂ P (x, y)

Paweł pokochał Olę. Ola pokochała Pawła.
 Młodzi pokochali się nawzajem.
 por. bułg. обикна₂, ros. полюбить₂

rozmilowywać się₁, rozmilować się₁ P (x, q)

Producenci rozmilowali się w tanich chwytach reklamowych.
 Hobbysta rozmilował się w unikatowych monetach.
 por. bułg. увличам се, увлека се, ros. увлекаться₁, увлечься₁

rozmilowywać się₂, rozmilować się₂ P (x, y)

Mieszkaniec Krynicy Zdroju rozmilował się w góralce spod Tatr.
 Państwo młodzi rozmilowali się w sobie.
 por. bułg. [обиквам/обикна страстно някого], ros. [страстно начинать любить / страстно полюбить кого-либо]

spodobać się₁ P (x, q)

Bartkowi spodobało się (to), że przyjaciółka zamieszkała u niego.
 Ance spodobało się picie herbatek ziołowych.
 por. bułg. харесам₁, ros. понравиться₁

spodobać się₂ P (x, y)

Teresa spodobała się Szymonowi. Michał spodobał się Teresie.
 Młodzi spodobali się sobie.
 por. bułg. харесам₂, ros. понравиться₂

zakochać się₁, zakochać się₁ P (x, q)

Dziewczyna zakochała się tkaniu gobelinów.
 Nina zakochała się w długich kozakach i niebieskiej torebce.
 por. bułg. влюбвам се₁, влюбя се₁, ros. влюбляться₁, влюбиться₁

zakochać się₂, zakochać się₂ P (x, y)

Iwona zakochała się w Wiktorze.
 Młodzi [natychmiast] się w sobie zakochali.
 por. bułg. влюбвам се₂, влюбя се₂, ros. влюбляться₂, влюбиться₂

Dla nielicznych jednostek odnotowano dwa oboczne wzorce struktur $P(x, q, t)$ // $P(x, q)$. Reprezentantem tej różnicy jest leksem *przecierpieć*, którego polisemia znajduje odzwierciedlenie w dwu hasłach słownikowych w tym opracowaniu, por. *przecierpieć₁* z wzorcem $P(x, q, t)$, np.:

Matka przecierpiała długie lata przez to / z powodu tego, że syn był niedojrzałym człowiekiem

oraz *przecierpieć*₂ z wzorcem $P(x, q)$, np.:

W końcu przecierpiała to, że synowa nie była dobra dla jej syna.

Stary szlachcic nie przecierpiał jeszcze śmierci konia.

Matka w końcu przecierpiała te psy i chomiki. [Zgodziła się na nie.]

Różnica semantyczna między obydwoma hasłami przejawia się również w tym, że drugi z czasowników ma wbudowane w swoją strukturę znaczenia zgody, pogodzenia się ze źródłem cierpienia. Znaczenie z dodatkowym argumentem wnoszącym informację temporalną jest odpowiednio wyeksplikowane w wyjaśnieniach w dwu pozostałych badanych językach, por. bułg. [*търпя някакво време*], ros. [*терпеть какое-то время*]. *Verbum* *przecierpieć*₂ opatrzone odpowiednikami: bułg. [*претърпя*], ros. *перетерпеть*.

Wybrane czasowniki *sentiendi* są traktowane w obecnym opracowaniu jako odrębne jednostki leksykalne i oddzielne hasła, mimo że dla obu znaczeń obowiązuje ta sama SPA $P(x, q)$. Zróżnicowanie to obserwujemy w odniesieniu do dwu jednostek z pola semantycznego strachu: *bać się*₁ i *bać się*₂, także dla *lękać się*₁ i *lękać się*₂:

***bać się*₁ $P(x, q)$**

Jurek bał się (tego), że przyjdzie za późno.

Grześ bał się wyprzedzić rowerzystę.

Dziecko bało się dużego psa.

***bać się*₂ $P(x, q)$**

Baliśmy się (o to), jak wypadnie debiut Krzysia.

Wanda boi się o studia syna.

Maciej bał się o siostrę.

***lękać się*₁ $P(x, q)$**

Chłopcy lękali się (tego) (/ z powodu tego), czy po drodze nie zetkną się z dzikiem.

Ola lękała się urazić uczucia narzeczonego.

Danka lękała się pomyłki / z powodu pomyłki.

por. bułg. *опасявам се*, ros. *опасаться*

***lękać się*₂ $P(x, q)$**

Anna lękała się (o to), że któregoś z dzieci się obudzi.

Anna lękała się (o to), aby któregoś z dzieci nie obudziło się.

Kobieta lękała się o los dziecka.

Ojciec lękał się o synka wcześniaka.

por. bułg. *опасявам се*, ros. *пережить, переживать*

Podobne zróżnicowanie na dwie jednostki obserwowane jest także w odniesieniu do czasowników *boleć*₁ oraz *boleć*₂. Dla pierwszej z jednostek notuje się konteksty:

Annę bolało (to), że musiała żyć w tej rzeczywistości. Chłopców bolało takie traktowanie.

Dla typu *boleć*₁ argument x jest wyrażany przez frazę poza podmiotem. Drugi z polisemitów ilustrują m.in.:

Antoni boleje (nad tym), że nie bierze udziału w życiu literackim. Anna bolała nad brakiem własnej asertywności.

W tym wypadku oba czasowniki dysponują odmiennymi formami koniugacyjnymi. *Verbum cierpieć* również zostało potraktowane jako wieloznaczne w bieżącym studium, co poskutkowało utworzeniem dwu jednostek leksykalnych *cierpieć*₁ i *cierpieć*₂. Sens podziału zasadza się tutaj m.in. na tym, że drugi z czasowników występuje jedynie z negacją, por. *cierpieć*₂, np.:

Anna nie cierpi, jak sąsiad głośno zatrząskuje drzwiami.

Ola nie cierpiała latać.

Dzieci nie cierpiały warzyw.

Wojtek nie cierpi papryki.

Dla nielicznych czasowników, przy tym samym wzorze SPA $P(x, q)$, zastosowano podział na typ *A* i *B*. *Verbum nudzić się* opatrzone typami *nudzić się A* dla realizacji x w pozycji podmiotu:

Ania nudziła się wyplataniem koszyków.

oraz *nudzić się B* przy pozapodmiotowym usytuowaniu x -a, np.:

Stasiowi nudziło się stać [bezczyinnie]. Antkowi nudziła się praca za biurkiem. Lalki [szybko] się dzieciom nudziły.

Paralelną klasyfikację wewnętrzną notuje się dla *znudzić się A* i *znudzić się B*, por.:

Krystian znudził się jeżdżeniem porsche.

Krystianowi znudziło się jeżdżenie porsche.

Rozwiązanie polegające na wyróżnieniu w obrębie tego samego hasła dwu typów wydaje się zasadne, ponieważ typy *A* i *B* nie wykazują różnic semantycznych. Ich treścią jest to samo uczucie nudy, jednakże uszeregowanie odpowiedników struktury wyjściowej jest inne, co znajduje swoje odzwierciedlenie w wyborach składniowych. Podobny schemat typologii na *A* i *B* dotyczy czasownika *obojętnieć*, por. *obojętnieć A*, np.:

Chory obojętniał na to, co działo się wokół niego. Człowiek obojętnieje jak/kiedy/gdy dzieje się zbyt wiele złych rzeczy. Coraz więcej ludzi obojętnieje na potrzeby drugiego człowieka.

oraz *obojętnieć* B, np.:

To, jak rozwijała się sytuacja, obojętniało dziewczynie. Zdarzenia z każdym dniem obojętniały choremu.

Analogiczne rozróżnienie wewnątrz hasła zastosowano dla czasownika *zobojętnieć* A i *zobojętnieć* B, por.:

Stefan zobojętniał na los bliźnich. vs Los bliźnich zupełnie zobojętniał Stefanowi.

4.3. Zróżnicowania walencyjne polisemantów w języku rosyjskim

4.3.1. Polisemia czasowników mentalnych

Najczęściej polisemia czasowników mentalnych znajduje wyraz w zróżnicowaniu struktur propozycyjalnych, którym – na poziomie reprezentacji formalno-gramatycznej – odpowiadają różne schematy eksplikacyjne i schematy zdaniowe. Można wyodrębnić pięć klas rosyjskich polisemantów w zależności od refleksów walencyjnych tego rodzaju:

$P(x, q) // P(x, q, r)$

$P(x, q) // P(x, y, q)$

$P(x, q) // P(x, y, t)$

$P(x, q) // P(p, x, q)$

$P(x, y, q) // P(x, q, r)$

Pierwszy typ $P(x, q) // P(x, q, r)$ dominuje w zbiorze rosyjskim (podobnie jak w zbiorze bułgarskim i polskim). Różnica znaczeń polega tu na opozycji czasownika dwuargumentowego (z jednym argumentem przedmiotowym i jednym propozycyjnym) oraz czasownika trójargumentowego, zawierającego dwa argumenty propozycyjne. Niżej są przytoczone przykłady takich jednostek:

абстрагировать, P(x, q)

pol. abstrahować; bułg. абстрахирам се

Он абстрагирует от того, что элементы деталей машин препятствуют продольному перемещению.

Он абстрагирует от возможных отклонений.

Он абстрагирует от альтернативных интерпретаций.

Он абстрагирует от протокола.

абстрагировать₂ P (x, q, r)

pol. wyabstrahowywać, wyabstrahować; bułg. [абстрахирам]

Он абстрагирует движение молекул от давления воздуха.

Психологи абстрагируют общие психологические свойства от индивидуально-психологических особенностей.

Он абстрагирует движение молекул от температуры воздуха.

заключать₁, заключить₁ P (x, q)

pol. stwierdzać, stwierdzić; bułg. установявам, установя

Метц заключил, что «реплика» предназначена для международного распространения.

Суд заключил, что положение является вмешательством законодательного органа власти в прерогативы должностного лица.

заключать₂, заключить₂ P (x, q, r)

pol. wnioskować; wydedukować; bułg. умозаклучавам, умозаклуча

Из того, как он себя вёл, я заключил, что молодой человек – бывший офицер.

Из того, как выглядел молодой человек, я заключил, что никакой он не Ник, а, скорее, Микола.

Из выступления я заключил, что министр, как и я, молчит.

Из доклада я заключил, что ожидаются изменения в правительстве.

идентифицировать₁ P (x, q)

pol. identyfikować; zidentyfikować; bułg. идентифицирам₁

И мы не можем чётко идентифицировать, какие деньги распределяются участника-ми рынка под видом господдержки.

Сотрудницы приюта русский мат уже отлично идентифицируют.

Они идентифицировали остатки мелких млекопитающих.

Я идентифицировал год издания.

Я идентифицировал эти преобразования.

идентифицировать₂ P (x, q, r)

pol. identyfikować₂; zidentyfikować₂; bułg. идентифицирам₂

То, что происходит в стране, он идентифицирует с расовой гигиеной.

То, что происходит в стране, он идентифицирует с Путиным.

Происходящее в стране он идентифицирует с расовой гигиеной.

классифицировать₁ P (x, q)

pol. klasyfikować₁; bułg. класифицирам₁

Он классифицирует случаи заболевания.

Она классифицирует землетрясения.

Учёный классифицирует предложенные решения этой проблемы.

Учёный классифицирует растения.

классифицировать₂ Р (х, q, r)

pol. klasyfikować₂; bułg. класирам, класифицирам₂

Все подходы к идеям реформирования медиасистемы в Великобритании Куран классифицирует по следующим типам.

Все подобные действия он классифицирует по трём типам.

В. К. Бабаев классифицирует правовые презумпции на общеправовые, межотраслевые и отраслевые.

понимать₁, понять₁ Р (х, q)

pol. rozumieć; zrozumieć; bułg. разбирам₁, разбира₁

Я понимаю, что сделалось тогда со мною.

Он понимает задачи такого инструментария.

Он понимает важность реформ.

Режиссёр понимает это стремление актеров.

понимать₂, понять₂ Р (х, q, r)

pol. [traktować; potraktować]; bułg. разбирам₂, разбира₂

То, что говорит респондент, он понимает как то, что реципиент уклоняется от ответа.

То, чем является исследовательская гипотеза, они понимают как то, что представляет собой решение проблемы.

Преобразование сектора он понимает как то, что может спасти целую область.

Он понимает его замысел как попытку проникновения в историю вопроса.

Он понимает любовь как стремление к превосходству.

Он понимает его замысел странным образом.

принимать₁, принять₁ Р (х, q)

pol. zakładać, założyć; bułg. приемам, приема

Мы принимаем, что $g = 0$.

Они принимают упрощённую систему описания.

Они принимают другую трактовку.

принимать₂, принять₂ Р (х, q, r)

pol. [traktować; potraktować]; bułg. [третирам]

Самую печаль его принимали за непочтение.

Хаос его превращений мыслители принимают за эволюцию.

Он эволюцию принимает за разрешение противоречий.

Его выступление они приняли за непочтение.

Его отсутствие они приняли за небрежность.

различать₁, различить₁ Р (х, q, r)

pol. rozróżniać, rozróżnić; bułg. различавам₁, различа₁

Он не различает в принимаемой им судьбе её даров от её ударов.

Он плохо различает бизнес и криминал.

Он различает предсказуемые следствия и непредсказуемые (следствия).

различать₂, различить₂ P (x, q)

pol. [wyodrębnić, wyodrębnić]; bułg. различавам₂, различа₂

Она различает наконец, что говорит Аскеров.

И вдруг мне показалось, что я ясно различаю голос Корнилова.

Она различает свет.

При этом он очень хорошо различает сложности жизни.

Он слабо различает его слова.

разуметь₁ P (x, q)

pol. rozumieć; bułg. разбирам₁

Всяк понимает, что с маленькой Шёлковой горки большую видать.

Они тоже не особо понимают, что мне вменить.

Он разумел дух их и смысл.

Я понимаю меры против раскола.

Я понимаю осмысление моей ситуации.

разуметь₂ P (x, q, r)

pol. [traktować]; bułg. [третирам]

Он понимает под художественностью комплекс средств.

Под личной жизнью Феликс разумел попойки.

Под политикой я понимаю умение образовывать связи между людьми.

Под неродственностью мы понимаем «гражданственность».

расклассифицировать₁ P (x, q)

pol. sklasyfikować; bułg. класифицирам₁

Он расклассифицировал случаи заболевания.

Она расклассифицировала движения.

Учёный расклассифицировал растения.

Лингвист расклассифицировал слова.

Он расклассифицировал слова.

расклассифицировать₂ P (x, q, r)

pol. sklasyfikować; bułg. класифицирам₂

Подходы к идеям реформирования медиасистемы Куран расклассифицировал по следующим типам.

Бабаев расклассифицировал правовые презумпции на общеправовые, межотраслевые и отраслевые.

Детали машин Спиридонов расклассифицировал на «основные» и «вспомогательные».

Drugi, o wiele rzadszy typ $P(x, q) // P(x, y, q)$ polega na zróżnicowaniu czasownika o najbardziej typowej dla *verba cogitandi* strukturze propozycjonalnej z jednym argumentem przedmiotowym i jednym argumentem propozycjonalnym oraz czasownika trójargumentowego, z dwoma argumentami przedmiotowymi i jednym propozycjonalnym. Ten typ jest reprezentowany jedną parą polisemantów:

верить₁ P (x, q)

pol. wierzyć₁; bułg. вярвам₁

Кихтенко верит (в то), что террористов можно сделать более миролюбивыми.

Меркель верит в выполнение договорённостей по Донбассу.

Мы верим слухам.

Я верю его концепции.

верить₂ P (x, y, q)

pol. wierzyć₂; bułg. вярвам₂

Мама верит нам, что мы опоздали из-за дождя.

Иван не верит брату, когда тот рассказывает о Тихом океане.

Мы верим Устинову, что «Курск» погиб от столкновения с подводной лодкой.

Kolejna alternacja: $P(x, q) // P(x, q, t)$. W tym przypadku drugie znaczenie czasownika zawiera element trwałości akcji, wobec czego w jego walencji pojawia się dodatkowy komplement, odpowiadający argumentowi temporatywnemu:

продумывать₁, продумать₁ P (x, q)

pol. obmyślać, obmyśleć/obmyślić; przemyśleć; bułg. обмислям, обмисля

Он хорошо продумал, как вести себя после похорон.

Он продумал план атаки.

Он продумал свои действия.

Он продумал детали.

Он продумал каждую фразу.

продумывать₂, продумать₂ P (x, q, t)

**pol. [dumać przez jakiś czas]; przedumać; bułg. [размишлявам/поразмишлявам
някаво време] (размишлявам; поразмишлявам)**

Он всю ночь продумал, как вести себя после похорон.

Он продумал всю ночь о завтрашней атаке.

Он весь день продумал о встрече.

Он всю ночь продумал о предстоящем разговоре.

Alternacja $P(x, q) // P(p, x, q)$ dotyczy jednej pary polisemantów: *раскрывать₁/раскрыть₁ // раскрывать₂/раскрыть₂*, które tworzą opozycję pod względem kauzatywności. W drugim znaczeniu czasownik wskazuje na doznanie mentalne, uwarunkowane przez poprzedzające czynności i stany rzeczy.

раскрывать₁, раскрыть₁ P (x, q)

pol. odkrywać, odkryć; bułg. разкривам₁, разкривя₁

Мы раскрыли, что несколько молодых женщин из старых семей сумели проникнуть в окружение руководителей партии, чтобы их отравить.

Он раскрыл смысл учебной деятельности.

Раскрыл Шерлок Холмс это сложное дело.

В 1998 г. японская полиция раскрыла сеть подпольных банков.
Я раскрыл их замысел.

раскрывать₂, раскрыть₂ P (p, x, q)

pol. [ujawniać, ujawnić]; bułg. [откривам, открива]

То, что написано в документе, раскрывает нам его действия / его мотивы.

Материалы раскрыли нам, что несколько молодых женщин сумели проникнуть в окружение руководителей партии.

Письмо раскрыло нам, как осуществляются поставки марихуаны.

Анализ раскрывает нам его нечистоплотную деятельность.

Piąta alternacja ma charakter: $P(x, y, q) // P(x, q, r)$. W tym przypadku obydwa czasowniki wyrażają struktury trzyargumentowe, ale czasownik w pierwszym znaczeniu zawiera dwa argumenty przedmiotowe, a w drugim znaczeniu – dwa argumenty propozycjonalne, co przekłada się na łączliwość składniową, zwłaszcza – na rodzaj drugiego komplementu. W obydwu przypadkach q oznacza przedmiot wiedzy, ale w zdaniach z czasownikiem w pierwszym znaczeniu wskazuje się na y jako źródło informacji, dzięki której ta wiedza powstała (x w komunikacji z y dowiedział się o q). W zdaniach z czasownikiem w drugim znaczeniu x otrzymuje informację na temat q dzięki symptomowi r .

узнавать₁, узнать₁ P (x, y, q)

pol. dowiadywać się, dowiedzieć się; bułg. научавам₂, науча₂

Нечаянно узнаёт она от инвалида, что любовник её давно женат на богатой дворянке.

Клоун узнаёт, что перед ним не просто страдающий человек, красивая девушка, но – коллега, балерина, артистка.

Он узнаёт от жены о решении.

Он узнал от сестры историю этого несчастливца.

Он узнал у бригадира длину проволоки.

узнавать₂, узнать₂ P (x, q, r)

pol. identyfikować₂; zidentyfikować₂; bułg. разпознавам, разпозна

Он узнал голос Лины по тембру.

Я узнал о процессе благодаря сообщениям в прессе.

Я узнал о её приезде из новостей.

Я много узнал об этом путешествии из рассказов отца.

О новых проектах я узнал из репортажа.

Об этом эпизоде я узнал из предисловия.

Drugi typ polisemii czasowników mentalnych obejmuje jednostki, których struktura propozycjonalna nie różni się – reprezentują one strukturę propozycjonalną $P(x, q)$, zachodzą jednak różnice innego rodzaju. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na zjawisko, gdy w zdaniach z polisemantami występuje odmienne pozy-

cjonowanie pierwszego аргументу, czyli *experientera*: в позиции подмјоту і позиции dopełnienia. W materiale występują dwie pary polisemantów takiego rodzaju:

доходить₁, дійти₁ P (x, q)

pol. [dochodzić, dojść]; bułg. [стигам, стигна]

Он сам дошёл, что ручные настройки намного лучше чем автомат.

Я тоже сам дошёл до такого решения / до такой версии.

доходить₂, дійти₂ P (x, q)

pol. [docierać, dotrzeć]; bułg. [сещам се, сетя се]

Потом до меня дошло, что это она играла в фильме «Однажды в Америке».

До него дошло, что лётчики видели какие-то линии.

До меня, наконец, дошло происхождение напитка.

задумываться₁, задуматься₁ P (x, q)

pol. [zamyślać się, zamyślić się]; bułg. [замислям се, замисля се]

Вот я тут задумался, зачем обычные люди это вешают.

Другие задумались, чтобы помочь молодому поколению сделать нужный выбор.

Американцы задумались о расширении производства.

задумываться₂, задуматься₂ P (x, q)

pol. [nosić się z zamiarem, powziąć zamiar]; bułg. [намислям, намисля]

Пушкину вдруг задумалось приволкнуться за женой Карамзина.

Катерине Ивановне задумалось повести жизнь так...

Większa liczba jednostek przypada jednak na typ alternacji, gdy czasowniki, reprezentując strukturę propozycyjną *P (x, q)*, różnią się pod względem gramatycznych realizacji poszczególnych аргументów. Najpierw przytoczone zostaną przykłady polisemantów tego typu.

думать₁ P (x, q)

pol. myśleć₁; bułg. мисля₁

Олимпик думает (о том), как поступить с Мохой.

Она думает об измене.

Россия думает о выходе из Совета Европы.

Он думает о вчерашнем концерте.

думать₂ P (x, q)

pol. myśleć₂; bułg. мисля₂

Он думает, что я его люблю.

О том, что муж не вернулся, она думает, что это – её собственная вина.

О том, что муж не вернулся, она думает как о своём поражении.

думать₃ P (x, q)

pol. myśleć₃; bułg. мисля₃

Он думает провести лето в Греции.

Я думал быть в обществе пьяных судей.

Я думаю вести его к врачу.
Я думаю положить этому предел.

думаться₁ P (x, q)

pol. myśleć₁; bułg. мисля₁

Мне думается, что Матвей рад был бы это услышать.
В какой-то момент мне думается, что Цай Мин-лян элементарно плохое кино.
Мне думается, что положение этих групп в перспективе ухудшится.

думаться₂ P (x, q)

pol. myśleć₂; bułg. мисля₂

Мне думается, что пора бы уже политикам смириться.
Ему думается, что я главный лаборант при его станции.

думаться₃ P (x, q)

pol. myśleć₃; bułg. мисля₃

В пьесе «Кремлёвские куранты» мне думалось раскрыть существо и смысл мечты.
Иногда думается уйти ото всех.
Мне думается найти для всего этого причину в каком-то следе злорадства.
Невольно думалось найти железные вериги.

передумывать₁, передумать₁ P (x, q)

pol. obmyślać; przemyśleć; bułg. премислям, премисля

Мы многое передумали о том, что было в прошлом.
Мы много передумали о том, что было в прошлом.
Передумали о прошлом.
Передумали о многом.
Ерофей Кузьмич много передумал о войне.
Я много передумал о своём поступке.

передумывать₂, передумать₂ P (x, q)

pol. rozmyślać się, rozmyślić się; bułg. размислям₂, размисля₂

Он передумал уходить.
Он бесповоротно передумал лазить в дворовый люк.
Тот передумал помогать упавшему.
Антонина Николаевна передумала ехать к сестре.
Один под ударом инфляции передумал покупать дорогую яхту.

передумываться₁, передуматься₁ P (x, q)

pol. obmyślać; przemyśleć; bułg. премислям, премисля

О многом передумалось здесь за эти месяцы.
Что только не представилось и не передумалось мне за это время!
Многое передумалось в эти часы напряжённого нервного возбуждения.

передумываться₂, передуматься₂ P (x, q)

pol. rozmyślać się, rozmyślić się; bułg. размислям₂, размисля₂

Потроллил мне хотелось, да [мне] передумалось.

Хотел вопрос задать, но мне передумалось задавать вопрос.

Хотел вот поставить... да на фоне перебоев с электроэнергией, как-то передумалось.

Я хотел полететь в приключение, но на голодный желудок, как-то передумалось.

подумывать₁, подумать₁ P (x, q)

pol. [myśleć jakiś czas / trochę]; pomyśleć; bułg. помислям, помисля

Теперь я подумал, что, может, я был неправ.

Он подумывал о том, не взять ли на её место Таню.

О том, что произошло в городе, я подумал, что это – провокация спецслужб.

Я подумал об этом совпадении.

Я подумал о свадьбе.

подумывать₂, подумать₂ P (x, q)

pol. [mieć zamiar, powziąć zamiar]; bułg. [имам намерение]

Он даже серьёзно подумывал о певческой карьере / о написании новой книги.

Он подумывал сходить в медсанбат, попросить мазь от экземы.

Я подумывал о кукле из резины.

подумываться₁/подуматься₁ P (x, q)

pol. [myśleć jakiś czas / trochę]; pomyśleć; bułg. помислям, помисля

Подумалось как-то Несчастной Розе, что неплохо было бы иметь наследство.

Мне подумалось, что хорошо, кабы не от наручников.

Подумывается мне, что снежинка это зашифрованный код инопланетного разума.

подумываться₂/подуматься₂ P (x, q)

pol. [mieć zamiar, powziąć zamiar]; bułg. [имам намерение]

Мне и не подумалось сидеть в этот день дома.

Подумывается мне, а не свалить ли с проекта!

А то уже мне подумывается с бубнами возле машины прыгать.

Вот и подумывается мне нанять бригаду.

позабывать₁ P (x, q)

pol. zapominać; bułg. изпозабравя

Он совершенно забывал всё, что можно.

Он забывал, что дважды чёрные люди, ратной силой одолев татар, его славой увенчали, особенно на Куликовом поле.

Я забывал, куда и зачем вы изначально шли.

Я забывал все стандарты за целый год.

позабывать₂, забыть P (x, q)

pol. zapominać, zapomnieć; bułg. забравям, забравя

Он уже и забыл, что и такое существует.

Я забыл мечты мнимого неравенства.

А озорник изучил одиннадцать книг, да и позабыл о наказе волшебника.
Свои долги позабываем, а чужой должок не позабудем.

признавать₁, признать₁ P (x, q)

pol. uznawać, uznać; bułg. признавам, призная

Комментаторы признают, что славой он во многом обязан своей судьбе.

Он признаёт необходимость развития НОМФ.

Он признавал свою вину.

Это направление он признаёт приоритетным.

Комиссия признала арест законным.

признавать₂, признать₂ P (x, q)

pol. rozpoznawać, rozpoznać; bułg. разпознавам, разпозная

Он сразу признал, что это был грек.

Он признал сестру.

В этом слонище трудно было признать Эле-Фантика.

раздумывать₁, раздумать P (x, q)

pol. rozmyślać się, rozmyślić się; bułg. размыслям₂, размысля₂

Гурьев раздумал нас провожать.

Догнав их, он раздумал останавливаться.

Лэри всё же раздумывает бросать второй снежок.

раздумывать₂ P (x, q)

pol. rozmyślać; bułg. размыслям₁, размышлявам

Она раздумывает, как бы не потеряться.

Она раздумывает, как удобнее меня пнуть.

Прапорщик раздумывает, отдавать честь или нет.

Пока правительство раздумывает над созданием национального резерва нефти.

разуметь P (x, q)

pol. rozumieć; bułg. разбирам₁

Всяк понимает, что с маленькой Шёлковой горки большую видать.

Они тоже не особо понимают, что мне вменить.

Он разумел дух их и смысл.

Я разумею меры против раскола.

Я разумею осмысление моей ситуации.

разуметь₃ P (x, q)

pol. [mieć na myśli]; bułg. [имам предвид]

Макаров разумел соавторство поколений в преобразовании планеты.

Может быть, он разумел войну, которая у всех на уме, если не на языке?

Я разумею книжку о санскрите на английском языке.

Он разумел, по-видимому, мать и Марфушу.

сравнивать₁, сравнить₁ Р (х, q, r)**pol. porównywać₁, porównać₁; bułg. сравнявам, сравня**

Я сравнил то, что было на практике, с тем, что я сейчас получаю здесь.

Старт Netscape он сравнивает с тем, как в большой бизнес за последние годы вошли другие компании.

Успех кампании он сравнил с тем, как в прошлом на рынке появился Microsoft.

Учёный сравнил данные одного эксперимента с данными другого эксперимента.

сравнивать₂, сравнить₂ Р (х, q, r)**pol. porównywać₂, porównać₂; bułg. приравнявам, приравня**

Он сравнил прошлое с настоящим.

Он сравнил мой поступок с поступками своих товарищей.

Героизм он сравил с гениальностью.

Он сравнил отключение системы с концом света.

Он сравнил Путина с Гитлером.

Różnice semantyczne powodują, że mimo podobieństwa na poziomie struktur propozycjonalnych, polisemanty charakteryzują się odmienną walencją, tzn. różnym gramatycznym wypełnieniem komplementu w pozycji dopełnienia. Można to pokazać na przykładzie jednego z najważniejszych czasowników mentalnych *думать*. Klasy walencyjne w przypadku trzech znaczeń tego wyrazu wyglądają następująco:

думать₁ $V N_x, V_q \dots \rightarrow V N_{nom} (Prep Pron) Con V$ $V N_x, NV_q \dots // V N_x, NV_{aq} \dots \emptyset_q \rightarrow V N_{nom} Prep N_{loc}$ $V N_x, N_{aq} \emptyset_q \rightarrow V N_{nom} Prep N_{loc}$ $V N_{x, aq pl rec}, \emptyset_q \rightarrow V N_{nom pl} друг о друге$ $V N_x, \emptyset_q \rightarrow V N_{nom}$ **думать₂** $V N_x, V_q \dots \rightarrow V N_{nom} Con V$ $V N_x, V_{aq} \dots V_q \dots \rightarrow V N_{nom} Pron Con V Con V$ $V N_x, V_q \dots NV_{aq} \dots \rightarrow V N_{nom} Pron Con V Prep N_{acc}$ $V N_x, V_{aq} \dots Adj_{pq} \dots \emptyset_{Vq} \rightarrow V N_{nom} Pron Con V Prep Adj_{loc}$ $V N_x, NV_{aq} \dots V_q \dots \rightarrow V N_{nom} Prep N_{loc} Con V$ $V N_x, NV_{aq} \dots NV_{pq} \dots \emptyset_{Vq} \rightarrow V N_{nom} Prep N_{loc} Prep Prep N_{loc}$ $V N_x, NV_{aq} \dots Adj_{pq} \dots \emptyset_{Vq} \rightarrow V N_{nom} Prep N_{loc} Adj_{acc}$ $V N_x, NV_q \dots // V N_x, NV_{aq} \dots \emptyset_q \rightarrow V N_{nom} Prep N_{loc}$ $V N_x, N_{aq} \dots \emptyset_q \rightarrow V N_{nom} Prep N_{loc}$ $V N_x, N_{aq} V_q \dots \rightarrow V N_{nom} Prep N_{loc} Con V$ $V N_x, N_{aq} N_{pq} \emptyset_{Vq} \rightarrow V N_{nom} Prep N_{loc} Prep Prep N_{loc}$ $V N_x, N_{aq} Adj_{pq} \dots \emptyset_{Vq} \rightarrow V N_{nom} Prep N_{loc} Adj_{acc}$

думать₃

$$V N_x, VI_q \dots \rightarrow V N_{nom} VI$$

$$V N_x, NV_q \dots // V N_x, NV_{aq} \dots \emptyset_q \rightarrow V N_{nom} Prep N_{loc}$$

$$V N_x, N_{aq} \emptyset_q \rightarrow V N_{nom} Prep N_{loc}$$

Jak widzimy, największy rejestr schematów eksplikacyjnych oraz schematów zdaniowych występuje w przypadku drugiego znaczenia: 'x uważa, że q, jest przekonany/świadom, że q'. W tym znaczeniu czasownik dopuszcza rozmaite formy rozszczępienia argumentu propozycjonalnego, ale jednak wyklucza jego bezkontekstowe wyzerowanie, które występuje w znaczeniu procesowym 'x rozważa, reflektuje o q'. Najbiedniejszy rejestr form syntaktycznych występuje w trzecim znaczeniu, gdy czasownik wyraża planowanie jako czynność mentalną.

Nieco inaczej sprawa wygląda w przypadku konstrukcji diatezy pochodnej. Klasy walencyjne wyglądają następująco:

думаться₁

$$V V_q \dots, N_x \rightarrow V (Prep Pron) Con V N_{dat}$$

$$V NV_q \dots, N_x // V NV_{aq} \dots \emptyset_q, N_x \rightarrow V Prep N_{loc} N_{dat}$$

$$V N_{aq} \emptyset_q, N_x \rightarrow V Prep N_{loc} N_{dat}$$

$$V \emptyset_q, N_x \rightarrow V N_{dat}$$
думаться₂

$$V V_q \dots, N_x \rightarrow V Pron Con V N_{dat}$$
думаться₃

$$V VI_q \dots, N_x \rightarrow V VI N_{dat}$$

W tym przypadku największa odmienność form syntaktycznych występuje w znaczeniu procesualnym. W drugim znaczeniu czasownik przewiduje wyrażenie argumentu propozycjonalnego w formie zdaniowej, a w trzecim znaczeniu – w formie bezokolicznika.

4.3.2. Polisemia czasowników emotywnych

W klasie *verba sentiendi* polisemia głównie dotyczy czasowników reprezentujących struktury propozycjonalne $P(x, q)$ i $P(x, y)$. Czasowniki drugiego typu, zawierające dwa argumenty przedmiotowe, odnoszą się sfery uczuć erotycznych, intencjonalnie skierowanych do innej osoby. Poniżej przytoczony jest wykaz wszystkich odnotowanych alternacji.

влюбляться₁, влюбиться₁ P (x, q)

pol. zakochiwać się₂, zakochać się₂; bułg. влюбвам се₂, влюбя се₂

Лучший путь к успеху – это влюбиться в то, что ты делаешь.

Я влюбилась в историю этой пары.

Он влюбился в цирк.

влюбляться₂, влюбиться₂ P (x, y)

pol. zakochiwać się₁, zakochać się₁; bułg. влюбвам се₁, влюбя се₁

Он влюбился в невесту брата.

Виктория влюбилась в богача из Монако.

Он влюбился в замужнюю женщину с детьми.

Они влюбили друг друга ещё в детстве.

любить₁ P (x, q)

pol. kochać; bułg. обичам₁

Но я люблю, когда мне страшно.

Я люблю, что её начинают тихие мужские голоса.

Она любила, что у нас так.

Я любил в ней то, что она никогда не подводила.

Они любят грузинскую музыку.

любить₂ P (x, y)

pol. kochać; bułg. обичам₂

Он любит невесту брата.

Виктория любит богача из Монако.

Он любит замужнюю женщину с детьми.

Мужа я люблю.

Они любят друг друга

Он [странно] любит.

нравиться P (x, q)

pol. podobać się; bułg. харесвам₁; харесвам се; нравя се

Мне нравится, что вы больны не мной.

Мне честно нравилось, что ты вздыхала.

Людям нравится, что это делают без корысти.

Он нравится мне тем, что всегда говорит правду.

Мне нравится его прямота.

нравиться₂ P (x, y)

pol. podobać się; bułg. харесвам₂

Мне нравится Иван.

А он мне нравится!

Мы нравились друг другу.

охладевать₁, охладеть₁ Р (х, q)

pol. obojętnieć; zobojętnieć; bułg. охладнявам, охладнея

Он быстро охладевал ко всему, за что брался.

Публика охладевает к песне.

Она всё более охладевала к этим занятиям.

охладевать₂, охладеть₂ Р (х, y)

pol. [zaczynać/zacząć odkochiwać się]; bułg. [започвам/започна да разлюбвам]

Он охладел к Бэле, прежде любимой.

И всё же я не только не охладел к ней, но, наоборот, ещё больше полюбил.

Он действительно охладел к Лене Рыженко.

Они охладели друг к другу.

полюбить₁ Р (х, q)

pol. pokochać; polubić; bułg. обикна₁

Он полюбил то, что недавно его мучало.

Зритель полюбил театр.

Он полюбил вечерние репетиции.

Я давно полюбил ездить на машине.

В одиннадцать лет он полюбил читать.

Стыдно в этом признаться, но я полюбил свой флажок.

полюбить₂ Р (х, y)

pol. zakochać się₂; bułg. обикна₂

Он полюбил невесту.

Виктория полюбит богача из Монако.

Он полюбил замужнюю женщину с детьми.

Мужа я полюбила.

Они полюбили друг друга

понравиться₁ Р (х, q)

pol. spodobać się₁; bułg. харесам₁

Лукасу не понравилось, что фильм похож на предыдущие части.

Мне не понравилось то, что сказал Флойд Мейвезер.

Мне понравилось то, что мы выходим на каждый матч и бьёмся.

Итог поисков понравился Гайдари.

Музыка нам понравилась.

понравиться₂ Р (х, y)

pol. spodobać się₂; bułg. харесам₂

Мне понравился Иван.

А он мне понравится!

Они понравились друг другу.

разлюбить₁ Р (х, q)

pol. [przestać kochać]; **bułg.** разлюбя

Я разлюбил то, что недавно ещё любил.

Зритель разлюбил театр.

Он разлюбил вечерние прогулки.

Я давно разлюбил ездить на машине.

Потом он разлюбил собак.

разлюбить₂ Р (х, у)

pol. [przestać kochać]; **bułg.** [престана да обичам някого]

Он разлюбил невесту.

Виктория разлюбит богача из Монако.

Он разлюбил замужнюю женщину с детьми.

Мужа я разлюбила.

Они разлюбили друг друга.

разонравиться Р (х, q)

pol. [przestać się podobać]; **bułg.** [престана да харесвам]

Ему вдруг разонравилось, что какая-то там принцесса нависает над ним как гора.

Он разонравился мне, потому что постоянно врёт.

Поездка нам разонравилась.

Мне он тоже опротивел своими делами и занятостью.

Ему разонравилось играть в посиделки.

разонравиться Р (х, у)

pol. [przestać się podobać]; **bułg.** [престана да харесвам]

Мне разонравился Иван.

А он мне разонравится!

Мы разонравились друг другу.

увлекаться₁, увлечься₁ Р (х, q)

pol. pasjonować się; [zapalić się]; **bułg.** увличам се, увлека се

Лука увлекался тем, что залазил на свой любимый броневик.

Мы увлекаемся тем, что каждую неделю меняем планы насчёт нашего будущего.

Он легко увлекался тем, что казалось ему удачным.

Он как-то давно увлекался мифологией.

Кузьма увлекается шведским теософом Сведенборгом.

увлекаться₂, увлечься₂ Р (х, у)

pol. podkochać się; [trochę w kimś się zakochać]; **bułg.** [увличам се / увлека се по някого]

Виктория увлеклась богачом из Монако.

Они увлеклись друг другом.

Różnica na poziomie struktur propozycyjalnych znajduje wyraz w zakresie walencji czasowników. Ogólna reguła jest taka, że czasowniki reprezentujące predykaty wyższego rzędu dopuszczają większą liczbę gramatycznych form wyrażenia drugiego argumentu. Wskazuje na to chociażby porównanie klas walencyjnych czasownika *любить* w dwóch znaczeniach.

любить₁

$V N_x, V_q \dots \rightarrow V N_{nom} (Pron) Con V$
 $V N_x, V_q \dots N_{aq} \rightarrow V N_{nom} Pron Con V Prep N_{loc}$
 $V N_x, V_q \dots NV_{aq} \dots \rightarrow V N_{nom} Pron Con V Prep N_{loc}$
 $V N_x, NV_{q} \dots // V N_x, NV_{aq} \dots \emptyset \rightarrow V N_{nom} N_{acc}$
 $V N_x, VI_q \dots \rightarrow V N_{nom} VI$
 $V N_x, NV_{aq} \dots NV_{Pq} \dots \emptyset \rightarrow V N_{nom} N_{acc} Prep N_{acc}$
 $V N_x, NV_{aq} \dots NV_{q} \dots \rightarrow V N_{nom} N_{acc} Prep N_{acc}$
 $V N_x, NV_{q} \dots NV_{aq} \dots \rightarrow V N_{nom} N_{acc} Prep N_{loc}$
 $V N_x, N_{aq} \emptyset \rightarrow V N_{nom} N_{acc}$
 $V N_x, NV_q \dots N_{aq} \rightarrow V N_{nom} Prep N_{loc} N_{acc}$

любить₂

$V N_x, N_y \rightarrow V N_{nom} N_{acc}$
 $V N_x, y_{pl rec} \rightarrow V N_{nom pl} [друг друга]$
 $V N_x, N_{y part} \emptyset \rightarrow V N_{nom} N_{acc}$
 $V N_x, \emptyset \rightarrow V N_{nom}$

W przypadku czasownika *бояться* jego dwa uwzględnione w opracowaniu znaczenia nie rzutują na różne struktury propozycyjalne – różnica polega na wewnętrznej strukturze pojęcia leksykalnego: w pierwszym przypadku *x* doznaje uczucia strachu w związku z *q*, które zagraża jemu samemu, a w drugim przypadku to samo uczucie powstaje, gdy *x* zakłada zagrożenie pod adresem innej osoby.

бояться₁ P (x, q)

pol. bać się_i; **bułg.** страхувам се_i

Этой правды власть боялась очень сильно.

Они боятся претендовать на лидерство.

Они боятся высунуться.

бояться₂ P (x, q)

pol. bać się_i; **bułg.** страхувам се₂

Он боялся, что девочку могут обидеть.

Он боялся, как бы из носика не выплеснулось вино.

Боятся за своё здоровье и жизнь.

Я боюсь за выручку / за последствия.

Он боялся за Варю.

Он очень боялся за своих близких.

Я боюсь за свою диссертацию.

Choć różnice semantyczne wydają się być mało znaczące, znajdują one wyraz na poziomie walencji czasownika – widać to dzięki zestawieniu obydwu klas walencyjnych:

бояться₁

$V N_x, V_q \dots \rightarrow V N_{nom} \text{ Pron Con } V$

$V N_x, NV_q \dots // V N_x, NV_{aq} \dots \emptyset_q \rightarrow V N_{nom} N_{gen}$

$V N_x, VI_q \dots \rightarrow V N_{nom} VI$

$V N_x, N_{aq} \emptyset_q \rightarrow V N_{nom} N_{gen} // V N_{nom} \text{ Prep } N_{acc}$

$V N_x, \emptyset_q \rightarrow V N_{nom}$

бояться₂

$V N_x, V_q \dots \rightarrow V N_{nom} \text{ Pron Con } V$

$V N_x, NV_q \dots // V N_x, NV_{aq} \dots \emptyset_q \rightarrow V N_{nom} \text{ Prep } N_{acc}$

$V N_x, N_{aq} \emptyset_q \rightarrow V N_{nom} \text{ Prep } N_{acc}$

* * *

Podsumowując ten rozdział monografii, należy stwierdzić, że zjawisko polisemii w obrębie obydwu przeanalizowanych klas ma charakter raczej marginalny, obejmując niedużą liczbę jednostek (która nie przekracza 15% wszystkich przeanalizowanych czasowników). Zgodnie z przyjętym założeniem pod uwagę były brane tylko polisemy w obrębie analizowanych klas. Oczywiście zdajemy sobie sprawę z tego, że obraz tego zjawiska byłby inny, gdyby analizą zostały objęte wszystkie znaczenia czasowników, zarówno mieszczące się w granicach klas *verba cogitandi* oraz *verba sentiendi*, jak i należące do innych klas semantycznych.

W zakresie czasowników mentalnych syntetyczne ujęcie uzyskanych danych zawiera przytoczona niżej tabela.

Struktura propozycjonalna	Język bułgarski	Język polski	Język rosyjski	Razem
Zróżnicowanie polisemantów na poziomie struktur propozycjonalnych				
$P(x, q) // P(x, q, r)$	6	7	9	22
$P(x, q) // P(x, y, q)$	2	1	1	4
$P(x, q) // P(x, q, t)$	0	0	1	1
$P(x, q) // P(p, x, q)$	0	0	1	1
$P(x, y, q) // P(x, q, r)$	0	0	1	1
Zróżnicowanie polisemantów w zakresie realizacji experiencera				
$P(x, q)$	0	1	2	3
Zróżnicowanie polisemantów w zakresie realizacji argumentu propozycjonalnego				
$P(x, q)$	4	5	11	20
$P(x, q, r)$	0	1	1	2
$P(p, x, q)$	0	1	0	1
Razem	12	16	27	55

Jak wynika z przytoczonych danych, najczęściej zróżnicowanie walencyjne polisemantów zachodzi na skutek odmiennych struktur propozycjonalnych, zakodowanych w ich znaczeniach leksykalnych. Nieznacznie mniej regularnie występują niezwiązane z tym różnice w zakresie gramatycznych form realizacji argumentu propozycjonalnego. Natomiast zjawisko alternacji diatez (podstawowej i pochodnej) jako refleks polisemii występuje sporadycznie i wcale nie zostało odnotowane np. w języku bułgarskim.

Można konstatować nieznaczne różnice między językami w tym aspekcie. Dane ilościowe wykazują, że w materiale rosyjskim występuje większa liczba polisemantów, stąd też ich większe zróżnicowanie walencyjne. Najmniej polisemantów odnotowano w materiale bułgarskim.

W podobny sposób przeanalizowano materiał językowy, dotyczący czasowników emotywnych.

Struktura propozycyjnalna	Język bułgarski	Język polski	Język rosyjski	Razem
Zróżnicowanie polisemantów na poziomie struktur propozycyjnalnych				
$P(x, q) // P(x, y)$	6	6	9	21
$P(x, q) // P(x, q, t)$	0	1	0	1
Zróżnicowanie polisemantów w zakresie realizacji experiencera				
$P(x, q)$	0	1	0	1
Zróżnicowanie polisemantów w zakresie realizacji argumentu propozycyjnalnego				
$P(x, q)$	3	3	1	7
Razem	9	11	10	30

Przed wszystkim dane ilościowe wykazują, że zjawisko polisemii dla klasy czasowników emotywnych jest mniej charakterystyczne. W tym przypadku występuje także mniejsze zróżnicowanie form syntaktycznych polisemantów. Zachodzące między językami różnice mają sporadyczny charakter. Dotyczy to np. alternacji *przecierpieć*₁ // *przecierpieć*₂, która wiąże się z opozycją struktur propozycyjnalnych $P(x, q) // P(x, q, t)$, oraz alternacji *boleć*₁ // *boleć*₂, której towarzyszy zmiana diatezy aktywnej na diatezę pseudosubiektywną.

Podsumowując, należy stwierdzić, że polisemia czasowników mentalnych i czasowników emotywnych pociąga za sobą zmiany ich łączliwości syntaktycznej. Najczęściej mają one podłoże semantyczne, gdy odmienne właściwości walencyjne czasowników są spowodowane różnicą podstawowych struktur propozycyjnalnych. Zbadane języki znacząco nie różnią się w tym aspekcie, co zaś dotyczy obydwu klas leksykalno-semantycznych, należy stwierdzić, że polisemia jest zjawiskiem częściej spotykanym w zakresie *verba cogitandi*, dlatego też należące do tej klasy polisemanty wykazują większe zróżnicowanie pod względem łączliwości syntaktycznej.

Zakończenie

Założone w projekcie badanie relacji między właściwościami semantycznymi czasowników a ich cechami składniowymi otwiera wiele pól i problemów tematycznych, które należało uwzględnić. Spójny opis relacji lokujących się między słownikiem a gramatyką wymaga odniesienia się do szczególnie trudnych kwestii teoretyczno-metodologicznych, jednak decyzje w tym zakresie są konieczne, aby zapewnić spójność badania. Do opracowywanych tematów należało określenie pola dla badanych klas semantycznych czasowników i uściślenie podstawy teoretycznej opisu zjawisk składniowych. Osadzenie tego opisu w modelu składni semantycznej wiązało się z wpisaniem analizy w szersze ramy gramatyki semantycznej (tzw. predykatowo-argumentowej) oraz w ramy modelu struktury semantycznej zdania, którego komponentami są podstawowe kategorie zdaniowe. Ten zasadniczy trzon tematyczny i zastosowane rozwiązania zostały powiązane z problemami leksykograficznymi, co wynikało głównie z konieczności odniesienia się do rozwiązań dotyczących wydzielania jednostek hasłowych i określenia struktury haseł słownikowych; oznaczało to także konieczność sprecyzowania stosunku do zjawiska polisemii jednostek. Badanie materiału z trzech języków słowiańskich pozwoliło na ogłęd opracowywanych zagadnień w perspektywie konfrontacji językowej.

Wszystkie te problemy nasunęły wnioski zawarte w podsumowaniach poszczególnych rozdziałów monografii, dlatego też w tym miejscu, nie wchodząc już w szczegóły, ograniczono się do ogólniejszego podsumowania.

1. Analizę celów założonych w projekcie umożliwiło zgromadzenie obszernego materiału dokumentującego dopuszczalność struktur zdaniowych dla dwóch zbiorów czasowników z języka bułgarskiego, polskiego i rosyjskiego oraz przyjęcie podstaw teoretyczno-metodologicznych, które zapewniły kategoryzację faktów językowych

opartą o eksplicytne kryteria. Wyznaczenie pola analizy, ograniczając je do klas semantycznych *verba cogitandi* i *verba sentiendi*, oraz uwzględnienie ich specyfiki semantycznej, pozwoliło na obserwację procesów semantyczno-składniowych o pogłębionej perspektywie, jeśli chodzi o przejawianie się relewantnych dla każdej z klas cech semantycznych. Tak więc konieczny był etap prac, który pozwolił na sformułowanie obligatoryjnych komponentów struktur semantycznych obu badanych klas, co pozwoliło ustalić zasoby zbiorów dla każdego z języków oraz wyznaczyć granice tych zbiorów. Tej problematyce poświęcone są partie monografii w rozdz. 1. i 2.

2. Konieczne było także ustalenie, w jakim zakresie zbiory są paralelne, to znaczy w jakim stopniu jednostki o określonym znaczeniu w języku A mają swoje odpowiedniki w postaci czasowników w językach B i C. Ustalenia te były konieczne dla dalszej analizy konfrontatywnej, tak aby porównywane były jednostki semantycznie tożsame lub o możliwie najbliższym znaczeniu. Częściowy brak takiej symetrii (a więc tego typu różnice słownikowe) w większości wypadków okazał się skutkiem różnic w zakresie funkcjonujących w poszczególnych językach podkategorii aspektualnych lub w różnej ich dystrybucji (por. rozdz. 3.; por. też niżej, p. 3.1.).

3. Szczegółowej analizie poddano istniejące modele opisu zjawisk semantyczno-składniowych i określono stanowisko wobec zastosowanej podstawy teoretycznej badania (por. rozdz. 1.; także 2.). Badanie objęło wyłącznie sferę formalnego przejawiania się cech semantycznych w zakresie podstawowych kategorii zdaniowych, a więc pozostawiło poza jego granicami wszelkie inne treści, które są wbudowane w rdzenie jednostek i decydują o ich leksykalnym różnicowaniu się.

3.1. Opis zjawisk zachodzących w składniku propozycjonalnym obejmuje zbiory struktur składniowych dopuszczanych przez poszczególne jednostki hasłowe. Zbiory te, cechujące się hierarchicznością, zawierają struktury podstawowe oraz struktury pochodne, będące najczęściej wynikiem procesów kondensacyjnych (redukujących część treści zawartych w strukturach podstawowych). Każdy z typów jest zapisany za pomocą schematów dwójakiego rodzaju: schematów o cechach eksplikacyjnych oraz schematów formalnych. W rezultacie zostały zewidencjonowane i opisane inwentarze struktur w każdym z języków oraz zachodzące procesy przesłalceniowe (por. rozdz. 2.).

3.2. Zanalizowano także formalne przejawianie się semantycznej kategorii potencjalności/pewności implikowanej przez główne jednostki w ramach argumentów propozycjonalnych, a także przejawianie się semantycznej kategorii temporalności (w tym samym zakresie), obejmując analizą tzw. temporalność wewnętrzną (aspekt semantyczny) oraz temporalne usytuowanie predykcji zależnej na osi czasu wobec predykatu głównego (co do tych problemów por. rozdz. 3.). Objęcie analizą dystrybu-

cji wykładników aspektu było dodatkowo ważne, ponieważ różny stopień gramatyzacji kategorii aspektualnych w powiązaniu ich z dodatkowymi treściami jest źródłem asymetrii odpowiedników językowych zbiorów czasowników (między bułgarskim, polskim i rosyjskim).

3.3. Decyzje i realizacja założeń odnoszących się do modelu opisu, do funkcji haseł w słownikach oraz segmentacji haseł wiążą się, jak wskazano wyżej, z problematyką polisemii i leksykografii i te zagadnienia omówione zostały w rozdz. 4.

3.4. Analiza uwidoczniła cechy różnicujące obie klasy semantyczne czasowników, które przejawiają się w sposób formalny w strukturach zdaniowych. Potwierdza to obecność pewnych komponentów semantycznych w przyjętych charakterystykach klas i przemawia na rzecz zastosowanego badania, które pozwala uwidocznć specyfikę zbiorów poprzez ich cechy formalne, a jednocześnie podkreśla stopień udziału treści wbudowanej w leksemy w różnicowaniu jednostek – są to zjawiska ściśle ze sobą połączone.

3.5. Każdy z zarysowanych tu tematów nasunął wnioski konfrontatywne, zawarte w poszczególnych rozdziałach. Ogólnie rzecz ujmując, stopień podobieństw między badanymi językami, analogicznych (*mutatis mutandis*) przebiegów poszczególnych procesów w odniesieniu do sfery semantycznej, jest bardzo podobny. Natomiast różnice najczęściej mają charakter idiomatyczny i nie wiążą się z odmiennym wyrażaniem kategorii semantycznych. Wyjątkiem jest tu kategoria aspektu semantycznego, zakres jej sformalizowania w ramach poszczególnych podkategorii oraz różnice w ich dystrybucji. Może to się przejawiać w pewnych (rzadkich) wypadkach na poziomie składni jako typ struktur, które nie we wszystkich językach są obecne lub może powodować (częściej) różnice w zasobach zbiorów leksemów czasownikowych i wpływać na obecność odpowiedników o charakterze predykatów werbo-nominalnych (ujawniających w sposób analityczny strukturę semantyczną).

4. Bazy danych o cechach słowników semantyczno-syntaktycznych stanowią niezwykle ważną część opracowania. Nie tylko umożliwiły one prace analityczne, ale przyjęte w nich rozwiązania, oparte na ustaleniach teoretycznych, a także ukształtowanie struktury haseł są propozycją rozwiązań leksykograficznych i są wyrazem stanowiska autorów wobec powszechniej praktyki, stosowanej zwłaszcza w tzw. „słownikach popularnych” (nienaukowych). Z reguły hasła nie mają w nich wartości semantycznej, a nadmiernej naszym zdaniem ilości wyróżnianych tzw. „odmianek znaczeniowych” nie towarzyszą jasne kryteria pozwalające oddzielić jednostki o odmiennych cechach semantycznych (polisemantemy). Ukształtowanie zintegrowanych ze sobą poprzez system odsyłaczy słowników stanowiło duże wyzwanie dla autorów. Jako całość, stanowią one niewątpliwie *novum*, jeśli chodzi o propozycję słownika niejed-

nojęzycznego, należy więc podkreślić, że takiego opracowania brak w literaturze slawistycznej. Wydaje się też, że w uproszczonej wersji informacje ewidencjonujące dopuszczalne dla poszczególnych jednostek typy struktur zdaniowych mogłyby być dostępne w dziś powstających słownikach, na co wydają się pozwalać obecne możliwości związane ze zdigitalizowaniem środków przekazu informacji. Kształtowanie takich informacji wymaga jednak w pełni świadomego i eksplicitnie sformułowanego stosunku leksykografów do modelu gramatyki.

5. Można więc stwierdzić, że założone w projekcie cele, do których należała analiza i opis zależności między płaszczyzną semantyczną i syntaktyczną zostały zrealizowane. Praca jest wkładem do rozwiązań leksykograficznych i badań konfrontatywnych. Uwzględnienie w opisie faktów przejawiania się relewantnych semantycznych kategorii zdaniowych jest też przejawem przekonania autorów o tym, że istotne jest poszerzanie zakresu badania relacji między płaszczyzną semantyczną i formalną tak, aby realizować stopniowo cel zintegrowanego opisu języka, obejmującego zarówno słownik, jak i gramatykę.

Bibliografia

- Agrell Sigurd, 1908, *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte*, Lund: Håkan Ohlssons Buchdruckerei.
- Agrell Sigurd [Агрелль, С.], 1962, *О способах действия польского глагола*, w: *Вопросы глагольного вида*, ред. Юрий С. Маслов, Москва: Издательство иностранной литературы.
- Alisowa Tatjana [Алисова, Т. Б.], 1971, *Очерки синтаксиса современного итальянского языка*, Москва: Издательство МГУ.
- Andersš Josif [Андерш, И. Ф.], 1987, *Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською*, Київ: Наукова думка.
- Anderson John M., 1971, *The Grammar of Case: Towards and Localistic Theory*, red. K. Brown, London: Cambridge University Press.
- Anderson John M., 2006, *Case Grammar*, w: *Encyclopedia of Language and Linguistics*, Amsterdam-Boston-Heidelberg: Elsevier, s. 220–233.
- Antas Jolanta, 1991, *O mechanizmach negowania*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Apresjan Jurij D. [Апресян Ю. Д.], 1966, *Идеи и методы современной структурной лингвистики*, Москва: Просвещение.
- Apresjan Jurij D. [Апресян Ю. Д.], 1967, *Экспериментальное исследование семантики русского глагола*, Москва: Наука.
- Apresjan Jurij D. [Апресян Ю. Д.], 1969, *О языке для описания значений слов*, „Известия АН СССР. Серия литературы и языка”, t. 5, s. 415–428.
- Apresjan Jurij D. [Апресян Ю. Д.], 1974, *Лексическая семантика. Синонимические средства языка*, Москва: Наука.
- Apresjan Jurij D. [Апресян Ю. Д.], 1994, *О языке толкований и семантических примитивах*, „Известия Академии наук. Серия языка и литературы”, t. 53/4, s. 27–40.

- Apresjan Jurij D. [Апресян Ю. Д.], 1995, *Избранные труды, т. 2, Интегральное описание языка и системная лексикография*, Москва: Языки русской культуры: Восточная литература.
- Apresjan Jurij D. [Апресян Ю. Д.], 2004, *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Wyd. 2. Москва: Языки славянской культуры.
- Apresjan Jurij D. [Апресян Ю. Д.] (red.), 2010, *Теоретические проблемы русского синтаксиса. Взаимодействие грамматики и словаря*, Москва: Языки славянских культур.
- Apresjan Jurij D. [Апресян Ю. Д.] (red.), 2014a, *Активный словарь русского языка, т. 1: А-Б*, Москва - Санкт-Петербург: Языки славянской культуры, Нестор-История.
- Apresjan Jurij D. [Апресян Ю. Д.] (red.), 2014b, *Активный словарь русского языка. т. 2: В-Г*, Москва - Санкт-Петербург: Языки славянской культуры, Нестор-История.
- Arashonkava H. U., Lemciuhova V. P. [Арашонкава Г. У., Лемцюгова В. П.], 1991, *Кіраванне ў беларускай і рускай мовах. Слоўнік-даведнік*, Мінск: Вышэйшая школа.
- Atanasowa Anna N. [Атанасова А. Н.], 2011, *Полипрефигурирани глаголи в съвременния български книжовен език (автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен «доктор»)*, София: Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН.
- Awaniesow Ruben [Аванесов Р. И.], 1936, *Второстепенные члены предложения как грамматические категории*, „Русский язык в школе“, пг 4, s. 53–60.
- Babby Leonard [Бабий Л.], 2014, *Синтаксис аргументной структуры*, Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ.
- Babienko Ludmiła [Бабенко Л. Г.], 2002, *Русские глагольные предложения. Экспериментальный синтаксический словарь*, Москва: ООО „Словари.Ру“.
- Bačvarov Janko, 1980, *Rozsah sekundární imperfektivace v bulharštině, češtině a ruštině*, w: *Materiály z II. sympozia o bohemistice v zahraničí*, red. J. Porak, Praha: Univerzita Karlova.
- Bańko Mirosław, 2000, *Inny słownik języka polskiego*, t. 1–2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bańko Mirosław, 2001, *Z pogranicza leksykografii i językoznawstwa*, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Bobrowski Ireneusz, 1985, *Cechy subkategoryzacyjne polskich czasowników przechodnich*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bogdanow Walentin [Богданов, В. В.], 1977, *Семантико-синтаксическая организация предложения*, Ленинград: Издательство Ленинградского университета.
- Bogusławski Andrzej, 1988, *Język w słowniku: desiderata semantyczne do wielkiego słownika polszczyzny*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bondarko Aleksandr [Бондарко, А. В.] (red.), 1987, *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис*, Ленинград: Наука.
- Borisevič Pavel, 1977, *Die Wortart als Baustein des Satzes*, w: *Beiträge zur Klassifizierung der Wortarten*, red. Gerhard Helbig, Leipzig: Verlag Enzyklopädie, s. 7–27.

- Brač Ivana, Matas Ivanković Ivana, 2016, *Психологические глаголы в хорватском и русском языках*, w: *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích*, red. Karolina Skwarska, Elżbieta Kaczmaraska, Praha: Slovanský ústav AV ČR, s. 351–369.
- Brinkmann Hennig, 1971, *Die deutsche Sprache*, Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.
- Busse Winfried, 1974, *Klasse, Transitivität, Valenz*, München: Fink.
- Chołodowicz Aleksandr A. [Холодович А. А.], 1979, *Проблемы грамматической теории*, Ленинград: Наука, Ленинградское отделение.
- Chrakowski Wiktor S. [Храковский В. С.] (red.), 1975, *Структурно-типологические методы в синтаксисе разносистемных языков. Диатезы и залоги*, Ленинград: Наука.
- Chrakowski Wiktor S. [Храковский В. С.] (red.), 1978, *Проблемы теории грамматического залога*, Ленинград: Наука.
- Čolakova Kristalina [Чолакова К.] (red.), 1977, *Речник на българския език*, t. 1, София: BAN.
- Čolakova Kristalina [Чолакова К.] (red.), 1981, *Речник на българския език*, t. 3, София: BAN.
- Cook Walter A., 1978, *A case grammar matrix model (and its application to a Hemingway text)*, w: *Valence, semantic case and grammatical relations*, red. Werner Abraham, Amsterdam: Benjamins, s. 296–309.
- Coseriu Eugenio, 1987, *Formen und Funktionen. Studien zur Grammatik*, Tübingen: Niemeyer.
- Croft William, 1993, *Case Marking and the Semantics of Mental Verbs*, w: *Semantics and the Lexicon*, red. James Pustejovsky, Dordrecht–Boston–London: Kluwer Academics Publishers.
- Curcio Martina Lucia, 1999, *Kontrastives Valenzwörterbuch der gesprochenen Sprache Italienisch-Deutsch*, Mannheim: Institut für deutsche Sprach.
- Daneš František, 1968, *Some thoughts on the semantic structure of the sentence*, „Lingua”, t. 21, s. 55–69.
- Daneš František, 1971, *Větné členy obligatorní, potenciální a fakultativní*, w: *Miscellanea linguistica*, red. Miroslav Komárek, Ostrava: Profil, s. 131–138.
- Daneš František, 1985, *Věta a text. Studie ze syntaxe spisovné češtiny*, Praha: Academia.
- Daneš František, Hlavsa Zdeněk, 1978, *Hierarchizace sémantické struktury věty*, w: *Československé přednášky pro VIII mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu*. Lingvistika, red. Bohuslav Havránek, Praha: Academia, s. 67–77.
- Daneš František, Hlavsa Zdeněk, Kořenický Jan, 1973, *Práce o sémantické struktuře věty (přehled a kritický rozbor)*, Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV.
- Danielewiczowa Magdalena, 1996, *O znaczeniu zdań pytajnych w języku polskim. Charakterystyka struktury tematyczno-rematycznej wypowiedzi interrogatywnych*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Danielewiczowa Magdalena, 2002, *Wiedza i niewiedza. Studium polskich czasowników epistemicznych*, Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej Uniwersytetu Warszawskiego.

- Denisov Piotr N., Morkovkin Walerij W., Nowikow Lew A., [Денисов П. Н., Морковкин В. В., Новиков Л. А.], 1971, *Проспект учебного словаря сочетаемости слов русского языка*, Москва: Издательство Московского университета.
- Diateza [Диатеза], 2016, <http://files.school-collection.edu.ru/dlrstore/45631d87-2114-534d-13e9-5247683e1d7d/1009208A.htm> (dostęp: 1 VI 2016).
- Dibrowa Elena I. [Диброва Е. И.], 2009, *Современный русский язык. Теория, анализ языковых единиц, Часть 2: морфология, синтаксис*, Москва: Академия.
- Diegtiarow Władimir I. [Детярев В. И.], 1973, *Основы общей грамматики*, Ростов-на-Дону: Издательство Ростовского университета.
- Dik Simon, 1981, *Functional grammar*, Dordrecht: Foris.
- Dik Simon, 1983, *Funktionale Grammatik – eine Übersicht*, „Studium Linguistik”, t. 14, s. 1–19.
- Dik Simon, 1989, *The theory of functional grammar*, Dordrecht: Providence RI/Foris.
- Dobrzyńska Teresa, 1996, *Tekst i jego odmiany: zbiór studiów*, Warszawa: Wydawnictwo IBL.
- Dragiczewicz Rajna [Драгићевич Р. М.], 2013, *Глаголи са два префикса у српском језику с освртом на стање у другим словенским језицима*, „Зборник матице српске за славистику”, t. 83, s. 257–268.
- Drosdowski Günther (red.), 1984, *Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, Mannheim/Wien/Zürich: Dudenverlag.
- Dubisz Stanisław (red.), 2008, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–4, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Eisenberg Peter, 1989, *Grundriss der deutschen Grammatik*, Stuttgart: J.B. Metzler.
- Engelkamp Johannes, 1973, *Semantische Struktur und die Verarbeitung von Sätzen*, Bern: Huber.
- Erben Johannes, 1980, *Deutsche Grammatik. Abriss*, München: Hueber.
- Eroms Hans-Werner, 1968, *Valenz, Kasus und Präpositionen*, Heidelberg: Winter.
- E-VALBU, 2014, *Das elektronische Valenzwörterbuch deutscher Verben*, <https://www.google.pl/#qValenzw%C3%B6rterbuch> (dostęp 18 X 2014).
- Fillmore Charles, 1965, *Toward a modern theory of case*, „Project on Linguistic Analysis”, t. 13, s. 1–24 [przedruk w: Reibel David A., Schane Snford A. (red.), 1969, *Modern studies in English*, New York: Englewood Cliffs, s. 361–375].
- Fillmore Charles, 1966, *A proposal concerning English prepositions*, „Monograph Series on Languages and Linguistics”, t. 19, s. 19–33.
- Fillmore Charles, 1968, *The Case for Case*, w: *Universals in Linguistic Theory*, red. Emmon Bach, Charles Fillmore, New York: Holt, Rinehart and Winston, cop. s. 1–88.
- Fillmore Charles, 1971, *Some problems for case grammar*, „Monograph Series on Languages and Linguistics”, t. 24, s. 35–56.
- Fillmore Charles, 1977, *The Case of Case Reopened*, w: *Syntax and Semantics*, t. 8, red. Peter Cole, Jerrold M. Sadock, Orlando: Academic Press, s. 59–81.

- Fillmore Charles, 1985, *Frames and semantics of understanding*, „Quaderni di Semantica”, t. VI/2, s. 222–254.
- Fillmore Charles, 1987, *A private history of the concept “frame”*, w: *Concepts of case*, red. René Dirven, Günter Radde, Tübingen: Gunter Narr, s. 28–36.
- Fillmore Charles, 2008, *Border Conflicts: FrameNet Meets Construction Grammar*, w: *Proceedings of the XIII {EURALEX} International Congress*, red. Elisenda Bernal, Janet DeCesaris, Barcelona: Documenta Universitaria.
- Fillmore Charles, Baker Collin, 2009, *A Frames Approach to Semantic Analysis*, w: *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*, red. Bernd Heine, Heiko Narrog, Oxford: Oxford University Press, s. 313–339.
- Flämmig Walter, 1972, *Skizze der deutschen Grammatik*, Berlin: Akademie Verlag.
- Flämmig Walter, 1991, *Grammatik des Deutschen. Einführung in Struktur und Wirkungszusammenhänge*, Berlin: Akademie Verlag.
- Fontański Henryk, 2014, *Studia nad składnią łemkowską*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Gawron Jean, 2008, *Frame Semantics*, „C. Maiernborn et al.”, t. 1(31), s. 664–687.
- GKBP, 1988–2009, *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska*, t. 1–9, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Gołąb Zbigniew, 1967, *Próba klasyfikacji syntaktycznej czasowników polskich (na zasadzie konotacji)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, t. XXV, s. 3–42.
- Grepl Miroslav [Грепл М.], 1967, *К сущности типов предложения в славянских языках*, „Вопросы языкознания”, t. 5, s. 60–68.
- Grepl Miroslav, Karlík Petr, 1986, *Skladba spisovné češtiny*, Praha: Státní pedagogické nakl.
- Grochowski Maciej, 1978, *Charakterystyka semantyczna wyrażen wolitywnych*, „Polonica”, t. IV, s. 83–116.
- Grochowski Maciej, 1981, *Problem rozróżniania znaczeń czasowników polisemicznych*, „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej”, t. 10, s. 33–39.
- Grochowski Maciej, 1982, *Zarys analizy semantycznej grupy jednostek wyrażających negatywne etycznie relacje osobowe („kpińa”, „zniewaga”, „upokorzenie”)*, „Polonica”, t. VIII, s. 57–71.
- Grochowski Maciej, 1990, *Pojęcie zazdrości. Próba eksplikacji semantycznej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia polska”, t. XXXI/192, s. 37–49.
- Grochowski Maciej, 1993, *Konwencje semantyczne a definiowanie wyrażen językowych*, Warszawa: Zakład Semiotyki Logicznej Uniwersytetu Warszawskiego.
- Grochowski Maciej, 2004, *Informacja semantyczna w słownikach popularnych i naukowych. Postulaty metodologiczne*, „Poradnik Językowy”, t. 9, s. 8–18.
- Grochowski Maciej, 2012, *Główne kierunki badań syntaktycznych w Polsce w drugiej połowie XX wieku i na początku XXI wieku*. w: *Językoznawstwo w Polsce. Kierunki badań i perspektywy rozwoju*, red. Maciej Grochowski, Warszawa: Bel Studio, s. 139–155.

- Grodziński Eugeniusz, 1984, *Łączliwość synonimów*, „Poradnik Językowy”, t. 1, s. 15–19.
- Grzegorzczkova Renata, 1990, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Grzegorzczkova Renata, 1996, *Wykłady z polskiej składni*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Grzegorzczkova Renata, Laskowski Roman, Wróbel Henryka (red.), 1984, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Gwozdiew Aleksandr N. [Гвоздев А. Н.], 2005, *От первых слов до первого класса. Дневник научных наблюдений*, Москва: URSS.
- Haas William, 1987, *Function and Structure in Linguistic Descriptions*, w: *Functionalism in Linguistics*, red. René Dirven, Amsterdam–Philadelphia: Benjamins, s. 333–353.
- Hajnicz Elżbieta, 2009, *Od tekstu do znaczenia: przyczynki do automatycznego tworzenia słownika semantycznego czasowników polskich*, w: *Semantyka a konfrontacja językowa*, t. IV, red. Violetta Koseska-Toszeva, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, s. 141–160.
- Hajnicz Elżbieta, 2011, *Automatyczne tworzenie semantycznych słowników walencyjnych*, Warszawa: Akademicka Oficyna Wydawnicza EXIT.
- Hajnicz Elżbieta, Patejuk Agnieszka, Przepiórkowski Adam, 2016, *Walenty: słownik walencyjny języka polskiego z bogatym komponentem frazeologicznym*, w: *Výzkum slovesné valency ve slovanských zemích*, red. Karolina Skwarska, Elżbieta Kaczmarska, Praha: Slovanský ústav AV ČR, s. 71–102.
- Helbig Gerhard, 1992, *Probleme der Valenz- und Kasus-theorie*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Helbig Gerhard, Buscha Joachim, 1983, *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*, Leipzig etc.: Verlag Enzyklopädie.
- Helbig Gerhard, Schenkel Wolfgang, 1969, *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*, Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Hentschel Gerard, Anders Sabine, 2006, *O składni i semantyce polskiej frazy z jako i uzupełnieniem rzeczownikowym w porównaniu z niemiecką frazą z als*, w: *Od fonemu do tekstu. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Laskowskiemu*, red. Ireneusz Bobrowski, Kraków: Wydawnictwo Lexis, s. 223–237.
- Herbst Thomas, 2004, *A valency dictionary of English: a corpus-based analysis of the complementation patterns of English verbs, nouns and adjectives*, Berlin: De Gruyter Mouton.
- Heringer Hans Jürgen, 1973, *Theorie der deutschen Syntax*, München: Hueber.
- Hermann Eduard, 1992, *Die Wortarten*, w: *Wortarten. Beiträge zur Geschichte eines grammatischen Problems*, red. Burkhard Schaefer, Clemens Knobloch, Tübingen: Niemeyer, s. 151–195.
- Jewgieniewa Anastasiia P. [Евгеньева А. П.] (red.), 1981–1984, *Словарь русского языка*, t. 1–4, Москва: Русский язык.
- Jędrzejko Ewa, 1983, *Opis formalnopowierzchniowych realizacji struktur z czasownikami strachu*, „Polonica”, t. IX, s. 135–147.

- Jędrzejko Ewa, 2000, *O językowych wykładnikach pojęcia „wstyd” w różnych koncepcjach opisu*, „Język a Kultura”, t. 14, s. 59–75.
- Jędrzejko Ewa, Nowakowska-Kempna Iwona, 1985, *O uczuciach i ich objawach w aspekcie semantyki leksykalnej*, „Przegląd Humanistyczny”, t. XXIX/7–8, s. 81–90.
- Jędrzejko Ewa, Solecka Kazimiera M., 1993, *Czasowniki mentalne w języku polskim i macedońskim*, „Studia Linguistica Polono-Jugoslavica”, t. 7, s. 65–74.
- Jordanskaja Lidia N., 1972, *Próba leksykograficznego opisu znaczeń grupy słów oznaczających uczucia*, w: *Semantyka i słownik*, red. Anna Wierzbicka, Wrocław: Ossolineum, s. 105–129.
- Kacnelson Solomon D. [Кацнельсон С. Д.], 1972, *Типология языка и речевое мышление*, Ленинград: Наука.
- Kaczmarska Elżbieta, Rosen Alexandr, 2016, *Syntakticko-sémantický popis vybraných skupin sloves vyjadřujících emoce a pocity — metody kontrastivního zkoumání valence na základě paralelního korpusu*, w: *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích*, red. Karolina Skwarska, Elżbieta Kaczmarska, Praha: Slovanský ústav AV ČR, s. 319–350.
- Kajtoch Wojciech, 2016, *Uwagi nad dziełem Jana Wawrzyńczyka i Piotra Wierzchońa*, w: *Wokół 300 tysięcy polskich słów. Wstęp do hasłownikologii*, red. Jan Wawrzyńczyk, Piotr Wierzchoń, Warszawa: BEL Studio, s. 185–191.
- Kaleta Zofia, 1995, *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kania Stanisław, Tokarski Jan, 1984, *Zarys leksykologii i leksykografii polskiej*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Karolak Stanisław (red.), 1960, *Semantyczno-syntaktyczny słownik słowiańskich czasowników odmiennych*, Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Karolak Stanisław, 1979, *Z problematyki zdań nieosobowych z wyrazami kategorii stanu a kondensacje formalnej struktury wypowiedzenia*, w: *Реферати од Х заседание на Меѓународната комисија за изучавање на граматичката структура на словенските литературни јазици*, Скопје, s. 135–150.
- Karolak Stanisław, 1984, *Składnia wyrażen predykatywnych*, w: *Gramatyka współczesnego języka polskiego, Składnia*, red. Zuzanna Topolińska, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 11–210.
- Karolak Stanisław, 1995a, *Coniunctivus*, w: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. Kazimierz Polański, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 84–85.
- Karolak Stanisław, 1995b, *Modalność*, w: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. Kazimierz Polański, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 337–338.
- Karolak Stanisław, 1995c, *Negacja*, w: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. Kazimierz Polański, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 354–355.
- Karolak Stanisław, 1995d, *Tryb*, w: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. Kazimierz Polański, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 567–568.
- Karolak Stanisław, 1997, *Вид глагольной семантемы и видовая деривация*, w: *Семантика и структура славянского вида*, red. Stanisław Karolak, Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP, s. 97–100.

- Karolak Stanisław, 1999a, *O pojęciu strukturalnego schematu zdaniowego*, w: *Studia lingwistyczne ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Polańskiemu na 70-lecie Jego urodzin*, red. Wiesław Banyś, Leszek Bednarczuk, Stanisław Karolak, Kazimierz Polański, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 129–137.
- Karolak Stanisław, 1999b, *Walencja*, w: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. Kazimierz Polański, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 629–630.
- Karolak Stanisław, 2001, *Od semantyki do gramatyki. Wybór rozpraw*, Warszawa: Instytut Slawistyki PAN.
- Karolak Stanisław, 2002, *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Karolak Stanisław, 2008, *Semantyczna kategoria aspektu*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Karolak Stanisław, Mirkulovska Milica, 2000, *Inchoatywna konfiguracja aspektualna w języku macedońskim*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Kattein Rudolf, 1984, *Die Pronominalsysteme der slavischen Sprachen*, München: Sagner.
- Kawka Maciej, 1981, *Słownik syntaktyczno-semantyczny czasowników polskich*, cz. 1, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kempgen Sebastian, 1981, „Wortarten” als klassifikatorisches Problem der deskriptiven Grammatik, München: Sagner.
- Kiklewicz Aleksander K. [Киклевич А. К.], 2000, *Аксиоматика функционального моделирования высказывания*, „Вестник Гродзенскага дзярж. ун-та імя Я. Купалы”, t. 3, s. 54–58.
- Kiklewicz Aleksander, 2004a, *Podstawy składni funkcjonalnej*, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kiklewicz Aleksander [Киклевич А.], 2004b, *Подлежащее и эмпатическая иерархия – грамматическая структура предложения в функциональной модели языка (на материале польского и других европейских языков)*, w: *Паланістыка – Полоністыка – Polonistyka 2002–2003*, red. A. Киклевич, С. Важник, Минск: Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, s. 25–58.
- Kiklewicz Aleksander [Киклевич А.], 2007, *Притяжение языка, т. 1: Семантика. Лингвистика текста. Коммуникативная лингвистика*, Olsztyn: Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kiklewicz Aleksander, 1998, *Zur funktionalen Modellierung der Aussage*, „Papiere zur Linguistik”, t. 59/2, s. 157–179.
- Kiklewicz Aleksander, 1999, *Лекции по функциональной лингвистике*, Минск: БГУ.
- Kiklewicz Aleksander [Киклевич А.], 2008, *Притяжение языка, т. 2: Функциональная лингвистика*, Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kiklewicz Aleksander, 2009, *Zum propositionalen Explikationsmodell einer semantischen Kategorie*, „Kwartalnik Neofilologiczny”, t. LVI/1, s. 63–78.

- Kiklewicz Aleksander, 2014, *Nowe gatunki – nowa składnia? Realizacja podstawowych struktur zdaniowych w tekstach forów internetowych (na przykładzie zdań z verba cogitandi)*, w: *Die polnische Sprache – 25 Jahre nach der Wende*, red. Dennis Scheller-Boltz, Hildesheim: Olms, s. 285–310.
- Kiklewicz Aleksander, 2015, *Синтаксическая информация в лексикографическом описании слова (на примере ментальных глаголов)*, w: *Русская лексикография вчера, сегодня, завтра*, red. Алла Kamalova, Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, s. 33–57.
- Kiklewicz Aleksander, 2016a, *Русский язык в модели экспликативного синтаксиса*, „Przegląd Wschodnioeuropejski”, t. VII/1, s. 133–152.
- Kiklewicz Aleksander, 2016b, *Синтаксические характеристики русских и польских интернет-форумов (на материале простых и сложных предложений с ментальными предикатами)*, w: *Interaktion von Internet und Stilistik, Internet und Stil*, red. Branko Tošović, Arno Wonisch, Graz: Universität Graz. Institut für Slawistik, s. 93–110.
- Kiklewicz Aleksander, 2017a, *Walencja rosyjskich czasowników mentalnych w konstrukcjach dlatezy afektywnej*, „Prace Filologiczne”, t. LXX, s. 247–268.
- Kiklewicz Aleksander, 2017b, *Walencja rosyjskich czasowników mentalnych w świetle składni eksplikacyjnej*, w: „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. XLII, s. 110–138.
- Kiklewicz Aleksander, 2017c, *Rosyjskie czasowniki mentalne jako klasa semantyczna*, „Przegląd Ruscystyczny”, t. 2/158, s. 93–117.
- Kiklewicz Aleksander, 2017d, *Realizacja argumentu propozycjonalnego w zdaniach z verbum cogitandi w pozycji orzeczenia*, w: *Świat za tekstem. Księga jubileuszowa dedykowana Panu Profesorowi Henrykowi Fontańskiemu z okazji 70. urodzin*, red. Jolanta Lubocha-Kruglik, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 257–274.
- Kiklewicz Aleksander, 2017e, *Die russischen VERBA SENTIENDI im Beschreibungsmodell der explikativen Syntax*, „Anzeiger für slavische Philologie”, t. XLIV, s. 57–86.
- Kiklewicz Aleksander, 2017f, *Składnia semantyczna Stanisława Karolaka w perspektywie leksykologicznej i leksykograficznej*, „Prace Językoznawcze”, t. XIX/2, s. 51–72.
- Kiklewicz Aleksander, 2017g, *Formy realizacji argumentu propozycjonalnego w rosyjskich zdaniach z czasownikiem mentalnym: przestrzeganie, kompresja, rozszczepienie*, „Prace Językoznawcze”, t. XIX/3, s. 71–92.
- Kiklewicz Aleksander, 2017h, *Russian mental verbs as a Semantic Class*, „Јужнословенски филолог”, t. LXXIII/3–4, s. 7–28.
- Kiklewicz Aleksander, 2018a, *Русские verba sentiendi в модели экспликативного синтаксиса*, „Slavia Orientalis”, t. LXVII/1, s. 89–116.
- Kiklewicz Aleksander, 2018b, *Struktury propozycjonalno-semantyczne w bułgarskich, polskich i rosyjskich zdaniach ufundowanych na predykatach w formie verba cogitandi i verba sentiendi*, „Przegląd Wschodnioeuropejski”, t. IX/1, s. 219–238.

- Kiklewicz Aleksander, 2018c, *Korpus internetowy jako źródło informacji lingwistycznej: ograniczenia*, „Prace Językoznawcze”, t. XX/2, s. 75–97.
- Kiklewicz Aleksander, Korytkowska Małgorzata (red.), 2010, *Podstawowe struktury zdaniowe języków słowiańskich: białoruski, bułgarski, polski*, Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kiklewicz Aleksander, Korytkowska Małgorzata, 2012a, *Экспликативный синтаксис как информационная база лексикографического описания глаголов (на материале польского и русского языков)*, „Acta Linguistica Petropolitana”, t. VIII/3, s. 279–297.
- Kiklewicz Aleksander, Korytkowska Małgorzata, 2012b, *Eksplikacyjny model opisu składniowego i jego zastosowanie w leksykografii języków słowiańskich (na przykładzie języka polskiego i rosyjskiego)*, w: *Z polskich studiów slawistycznych, seria 12, Językoznawstwo, Prace na XV Międzynarodowy Kongres Slawistów w Mińsku 2012*, red. Małgorzata Korytkowska, Warszawa, s. 81–89.
- Kiklewicz Aleksander, Korytkowska Małgorzata, 2013a, *Modelowanie płaszczyzny syntaktycznej a segmentacja hasła słownikowego (na przykładzie języków słowiańskich)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, t. LXVIII, s. 49–68.
- Kiklewicz Aleksander, Korytkowska Małgorzata, 2013b, *Моделирование синтаксической структуры как основа сегментации словарной статьи*, w: *Konfrontacje składniowe. Nowe fakty, nowe idee*, red. Henryk Fontański, Jolanta Lubocha-Kruglik, Katowice: Oficyna Wydawnicza Wacław Walasek, s. 159–170.
- Kiklewicz Aleksander, Korytkowska Małgorzata, 2017, *Kontrastywne badanie właściwości semantyczno-składniowych czasowników w perspektywie leksykograficznej*, „Linguistica Copernicana”, t. 14, s. 111–125.
- Kleszczowa Krystyna, 2006, *Dobrodziejstwo chaosu znaków językowych*, w: *Efekt motyla*, red. Kordian Bakuła, Dorota Heck, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 47–53.
- Koboziewa Irina [Кобозева И. М.], 2000, *Лингвистическая семантика*, Москва: URSS.
- Kokot-Góra Katarzyna, 2015a, *Łączliwość leksykalna jako realizacja struktury semantycznej wyrazu (na przykładzie kolokacji rzeczownika nagroda)*, w: *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji*, t. 5, red. Iwona Kosek, Renata Makarewicz, Katarzyna Zawilska, Olsztyn: Instytut Filologii Polskiej UWM, s. 114–125.
- Kokot-Góra Katarzyna, 2015b, *Nagroda and nagradzanie (reward and awarding a prize) in a semantic syntax model*, „Prace Językoznawcze”, t. VII/4, s. 24–40.
- Kong Deming, 1993, *Textsyntax. Untersuchungen zur Satzverknüpfung und Satzanknüpfung in der deutschen Gegenwartssprache*, Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Korubin Blagoja, Velkovska Snezhana, [Корубин Б., Велковска С.] (red.), 1997–2002, *Интенцијално-синтаксички речник на македонските глаголи*, t. I–VI, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”.
- Korytkowska Małgorzata, 1983, *Hipotetyczność faktu a dystrybucja form coniunctivi w języku bułgarskim i polskim*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Korytkowska Małgorzata, 1990, *Z problematyki składni konfrontatywnej, na przykładzie bułgarskich i polskich zdań bezpodmiotowych*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Korytkowska Małgorzata, 1992, *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska*, t. 5: *Typy pozycji predykatowo-argumentowych*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Korytkowska Małgorzata, 2010a, *Odmianki znaczeniowe czasowników w opisie semantyczno-syntaktycznym i w praktyce leksykograficznej (na przykładzie języka bułgarskiego)*, „Slavia Meridionalis”, t. 10, s. 137–152.
- Korytkowska Małgorzata, 2010b, *Z problematyki opisu znaczeń leksemów czasownikowych*, w: *Слово и словесност, Сборник в чест на проф. Юлия Балтова*, red. Л. Крумова-Цветкова, Х. Холиолчев, Ц. Аврамова, Ц. Георгиева, София: ЕМАС, s. 126–133.
- Korytkowska Małgorzata, 2013, *Slawistyka polska w minionym sześćdziesięcioleciu. Synchroniczne prace językoznawcze z zakresu morfologii i składni*, „Rocznik Slawistyczny”, t. LXII, s. 39–54.
- Korytkowska Małgorzata, 2014, *O predyktorach analitycznych w strukturze argumentu propozycjonalnego (na materiale języka bułgarskiego i polskiego)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Slavica Wratislaviensis”, t. 8, s. 207–217.
- Korytkowska Małgorzata, 2015, *Czasowniki pol. myśleć – булг. мисля w opisie semantyczno-syntaktycznym*, w: *Semantyka a konfrontacja językowa*, t. 5, red. Danuta Roszko, Joanna Satoła-Staśkowiak, Warszawa: Instytut Slawistyki PAN, s. 199–212.
- Korytkowska Małgorzata, 2017a, *Intensja czy ekstensja? (O pewnych dylematach przy analizie struktur predykatowo-argumentowych)*, „Prace Filologiczne”, t. LXX, s. 305–316.
- Korytkowska Małgorzata, 2017b, *O granicy klasy semantycznej czasowników emotywnych*, w: *Tekst i język w ujęciu strukturalnym i funkcjonalnym*, red. Arkadiusz Dudziak, Joanna Orzechowska, Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, s. 207–216.
- Korytkowska Małgorzata, 2017c, *Czasowniki mentalne i czasowniki emocji w opisie semantyczno-syntaktycznym*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 52, s. 139–163.
- Korytkowska Małgorzata, 2018a, *О проявлениях семантико-синтаксических характеристик глаголов классов verba cogitandi и verba sentiendi (на примере болгарского, польского и русского языков)*, „Съпоставително езикознание”, t. XLIII/1, s. 5–26.
- Korytkowska Małgorzata, 2018b, *Przejawianie się cech struktury semantycznej verba sentiendi w procesach nominalizacyjnych (na podstawie języka polskiego i bułgarskiego)*, „Rocznik Slawistyczny”, t. LXVII, s. 25–38.
- Korytkowska Małgorzata, Kiklewicz Aleksander, 2013, *O modelu składni semantycznej w perspektywie opisu leksykograficznego czasowników (na materiale języka bułgarskiego i polskiego)*, w: *70 Years Bulgarian Academic Lexicography*, red. Liliya Krumova-Cvetkova, Diana Blagoeva, Sija Kolkovska, Sofia: Akademično izdatelstvo „Prof. Marin Drinov”, s. 124–132.

- Korytkowska Małgorzata, Kiklewicz Aleksander, 2016, *Opis właściwości walencyjnych czasowników na podstawie teorii składni eksplikacyjnej — problemy konfrontatywne i leksyko-graficzne (na przykładzie języka bułgarskiego, polskiego i rosyjskiego)*, w: *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích*, red. Karolína Skwarska, Elżbieta Kaczmarska, Praha: Slovanský ústav AV ČR, s. 291–304.
- Korytkowska Małgorzata, Kiklewicz Aleksander, 2018, *Cechy klas semantycznych czasowników w perspektywie składniowej (na przykładzie bułgarskich, polskich i rosyjskich klas verba mentalis i verba sentiendi)*, w: *Z polskich studiów slawistycznych. Prace na XVI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Belgradzie 2018*, red. Zbigniew Grenń, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 125–136.
- Korytkowska Małgorzata, Małdżiewa Wiara, 2002, *Od zdania złożonego do zdania pojedynczego*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Korytkowska Małgorzata, Mazurkiewicz-Sułkowska Julia, 2014, *O konfrontatywnym badaniu polskich i bułgarskich czasowników mentalnych*, „Rocznik Slawistyczny”, t. LXIII/63, s. 47–76.
- Koseska-Toszeva Violetta, Korytkowska Małgorzata, Roszko Roman, 2007, *Polsko-bułgarska gramatyka konfrontatywna*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Lakoff George [Лакофф Дж.], 1981, *Лингвистические гештальты*, w: *Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 10. Лингвистическая семантика*, red. Владимир А. Звегинцев, Москва: Прогресс, s. 350–368.
- Langacker Ronald, 2008, *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Laskowski Roman, 2008, *Semantyka czasownika „pamiętać”*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, t. LXIV, s. 79–95.
- Leszczenko Michail I. [Лещенко М. И.], 1988, *Виртуальный и актуальный аспекты предложения*, Минск: Вышэйша школа.
- Lewandowska-Tomaszczyk Barbara, 1996, *Depth of Negation. A Cognitive Semantic Study*, Łódź: Łódź University Press.
- Lewicki J. A. [Левицкий Ю. А.], 1987, *О классах грамматических единиц*, Perm: Издательство Пермского университета.
- Lewicki J. A. [Левицкий, Ю. А.], 1995, *От высказывания — к предложению, от предложению — к высказыванию*, Perm: Издательство Пермского университета.
- Lilienfeld Scott O., Lynn Steven Jay, Ruscio John, 2011, *50 wielkich mitów psychologii popularnej*, Warszawa/Stare Groszki: CiS.
- Łazutkina Elena M. [Лазуткина Е. М.], 2012, *Словарь грамматической сочетаемости слов русского языка*. Москва: АСТ-Пресс.
- Łazutkina Elena M. [Лазуткина Е. М.], 2014, *Вариативность в системе грамматических норм современного русского литературного языка*, „Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова РАН”, t. 1, s. 223–325.
- Łomtiew Timofiej P. [Ломтев Т. П.], 1976, *Общее и русское языкознание*, Москва: Наука.

- Łomtiew Timofiej P. [Ломтев Т. П.], 1979, *Структура предложения в современном русском языке*, Москва: Изд-во МГУ.
- Małdziewa Wiara, 2003, *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska*, t. 4, cz. 3: *Modalność: hipotetyczność, irrealność, optatywność, i imperatywność, warunkowość*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Maliszewska Agnieszka, 2001, *O problemie kryteriów klasyfikacyjnych predyktorów mentalnych*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. XLVI, s. 91–134.
- Mańczak Witold, 1970, *Z zagadnień językoznawstwa ogólnego*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Markowski Andrzej, 1996, *Szkolny słownik terminów i pojęć gramatycznych*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Martynow Wiktor W. [Мартынов В. В.], 1985, *Функциональная грамматика и категории языка*, w: *Проблемы функциональной грамматики*, red. Виктория Н. Ярцева, Москва: Наука, s. 155–161.
- Masłow Jurij S. [Маслов Ю. С.], 1963, *Морфология глагольного вида в современном болгарском литературном языке*, Ленинград: Изд-во Академии наук СССР.
- Mazurkiewicz-Sułkowska Julia, 2008, *Wyrażanie kategorii inchoatywności w językach polskim, bułgarskim i białoruskim*, Łódź: Piktór.
- Mazurkiewicz-Sułkowska Julia, 2016, *Struktura predykatowo-argumentowa bułgarskich czasowników poliprefiksalnych (na przykładzie verba mentalis)*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. LXII, s. 59–70.
- Mędak Stanisław, 2005, *Praktyczny słownik łączliwości składniowej czasowników polskich*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Melchuk Igor, 1984, *Introduction*, w: *Толково-комбинаторный словарь современного русского языка. Опыт семантико-синтаксического описания русской лексики*, red. Игорь Мельчук, Александр Жолковский, Вена: Wiener Slawistischer Almanach, s. 39–68.
- Melchuk Igor A. [Мельчук И. А.], 2013, *Опыт теории лингвистических моделей «Смысл — текст»*. Москва: Языки русской культуры.
- Melchuk Igor A., Chołodowicz Aleksandr A. [Мельчук И. А., Холодович А. А.], 1970, *К теории грамматического залога*, „Народы Азии и Африки”, t. 4, s. 111–124.
- Melchuk Igor A., Zholkovskij Aleksandr K. [Мельчук И. А., Жолковский А. К.], 1984, *Толково-комбинаторный словарь современного русского языка. Опыт семантико-синтаксического описания русской лексики*, Вена: Wiener Slawistischer Almanach.
- Mey Jacob Louis, 1985, *Whose language. A study in linguistics pragmatics*, Amsterdam: Benjamins.
- Michniewicz Arnold J. [Міхневіч А. Я.], 1976, *Праблемы семантика-сінтаксічнага даследавання беларускай мовы*, Мінск: Навука і тэхніка.
- Mikus Radijov-Franciscus, 1972, *Principes de syntagmatique*, Bruxelles: Aimav.

- Milewski Tadeusz, 1993, *Teoria, typologia i historia języka*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Moles Abraham, 1958, *Théorie de l'information et perception esthétique*, Paris: Flammarion.
- Montague Richard, 1972, *Universale Grammatik*, Braunschweig: Vieweg.
- Mustajoki Arto, [Мустайоки А.], 2006, *Теория функционального синтаксиса. От семантических структур к языковым средствам*, Москва: Языки славянских культур.
- Mykowiecka Agnieszka, 2007, *Inżynieria lingwistyczna. Komputerowe przetwarzanie tekstów w języku naturalnym*, Warszawa: Wydawnictwo Polsko-Japońskiej Wyższej Szkoły Technik Komputerowych.
- Nagórko Alicja, 1997, *Zarys gramatyki polskiej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nerlich Brigitte, Todd Zazie, Herman Vimala et al., 2003, *Polysemy. Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language*, Berlin-Boston: De Gruyter Mouton.
- Nikitin M. W. [Никитин М. В.], 1988, *Основы лингвистической теории значения*, Москва: Высшая школа.
- Nikołowska Violeta [Николовска В.], 2012, *Полска семантичка синтакса*, „Прилози (Contributions)”, t. XXXVI/1–2, s. 235–254.
- Norman Boris J. [Норман Б. Ю.], 1994, *Грамматика говорящего*, Санкт-Петербург: Либроком.
- Nowakowska-Kempna Iwona, 1986, *Konstrukcje zdaniowe z leksykalnymi wykładnikami uczuć*, Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Nowakowska-Kempna Iwona, 2000, *Język ciała czy ciało w umyśle, czyli o metaforze uczuć*, „Język a kultura”, t. XIV, s. 25–57.
- Oppenrieder Wilhelm, 1991, *Von Subjekten, Sätzen und Subjektsätzen. Untersuchung zur Syntax des Deutschen*, Tübingen: Niemeyer.
- Owsiannikowa Marija A., Saj Siergiej S. [Овсянникова М. А., Сай С. С.], 2014, *Разные формы, общие механизмы: альтернация диатез у русских глаголов ментальной сферы*, „Acta Linguistica Petropolitana”, t. X/2, s. 248–291.
- Ożegow Siergiej I., Szewidowa Natalja J. [Ожегов С. И., Шведова Н. Ю.], 1980, *Толковый словарь русского языка*, Москва.
- Ozga Krzysztof, 2005, *Przysłówki jako formalny wykładnik pojęć w świetle składni semantycznej*, „Wyraz i zdanie w językach słowiańskich”, t. 5, s. 275–284.
- Ozil Şeyda, 1990, *Valenzwörterbuch deutsch-türkisch*, Hamburg: Arbeitsbereich Deutsch als Fremdsprache.
- Panevová Jarmila, 1980, *Formy a funkce ve stavbě česke věty*, Praha: Academia.
- Panevová Jarmila, 2016, *Valence v gramatice, valence ve slovníku*, w: *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích*, red. Karolina Skwarska, Elżbieta Kaczmarska, Praha: Slovanský ústav AV ČR, s. 13–25.

- Panevová Jarmila, Klimonow Wladimir, 1984, *Заметки о валентности отглагольных существительных*, „The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics”, t. 41, s. 15–25.
- Panzer Baldur, 2001, *Valenzwörterbuch kroatischer und serbischer Verben*, Frankfurt am Main: Lang.
- Papierz Maria, 2013, *Podstawowe struktury składniowe współczesnego języka słowackiego*, Kraków: Lexis,
- Pauliny Eugen, 1943, *Struktura slovenskeho slovesa*, Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení.
- Pawłowska R. 1981, *Znaczenie i użycie czasownika „myśleć”*, „Polonica”, t. VII, s. 149–160.
- Perniszka Emilia [Пернишка Е.], 1975, *Някои прояви на граматична и словообразователна дефективност при глаголи, образувани с представка за*, „Български език”, t. XXIX/4, s. 304–312.
- Pieńkowski Aleksandr B. [Пеньковский А. Б.], 2004, *Очерки по русской семантике*, Москва: Языки славянской культуры.
- Piernikarski Cezar, 1990, *Struktura syntaktycznych grup homogenicznych (w zestawieniu z niektórymi grupami heterogenicznymi)*, Wrocław: Ossolineum.
- Pieszkowski Aleksandr M. [Пешковский А. М.], 2001, *Русский синтаксис в научном освещении*, Москва: Языки славянской культуры.
- Pisarkowa K. 1975, *Neutralizacja pozycji temporalnych w polskim zdaniu*, w: *Charakterystyka temporalna wypowiedzenia*, red. Maciej Grochowski, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 143–158.
- Pleines Jochen (red.), 1981, *Beiträge zum Stand der Kasustheorie*, Tübingen: Narr.
- Polański Kazimierz (red.), 1980–1992, *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*, t. I–V, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Polański Kazimierz, 1967, *Składnia zdania złożonego w języku górnołużyckim*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Polański Kazimierz, 1993; 1995; 1999, *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Przepiórkowski Adam, 2015, *Towards a linguistically-oriented textual entailment test-suite for Polish based on the semantic syntax approach*, „Cognitive Studies”, t. 15, s. 177–191.
- Rachilina Ekaterina V. [Рахилина Е. В.], 2000, *Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сечетаемость*, Москва: Русские словари.
- RBE, 1977–2015, *Речник на българския език*, t. 1–15, София: Институтът за български език „Професор Любомир Андрейчин”.
- Ressel Gerhard, 1979, *Syntaktische Struktur und semantische Eigenschaften russischer Sätze. Generativ-semantische und modelltheoretische Untersuchungen des Russischen*, München: W. Fink.
- Rogowska M., 1981, *Funkcje gramatyczne słowa jako*, „Polonica”, t. VII, s. 161–175.

- Romanski Stojan [Романски С.], 1959, *Речник на съвременния български книжовен език, III*, София: Институтът за български език „Професор Любомир Андрейчин”.
- Rozental Ditmar E. [Розенталь, Д. Э.], 1986, *Управление в русском языке. Словарь-справочник*, Москва: Книга.
- Rubinsztejn S. L. [Рубинштейн С. Л.], 1984, *Эмоции*, w: *Психология эмоций. Тексты*, ред. Витис К. Вилюнас, Юлия Б. Гиппенрейтер, Москва: Издательство МГУ, s. 152–161.
- Ruppenhofer Josef, Ellsworth Michael, Petruck Miriam R. L. et al., 2006, *FrameNet II: Extended Theory and Practice*, Berkeley: Mannheim Institut für Deutsche Sprache.
- Ruppenhofer Josef, Ellsworth Michael, Petruck Miriam R. L. et al., 2016, *FrameNet II: Extended Theory and Practice*, URL: https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/the_book.
- Rytel-Kuc Danuta, 1991, *Walencja czasownika a problemy leksykografii dwujęzycznej*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Saloni Zygmunt, Świdziński Marek, 1998, *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Saloni Zygmunt, Szpakowicz Stanisław, Świdziński Marek, 1982, *Szkic koncepcji ogólnego słownika podstawowego współczesnej polszczyzny pisanej*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, t. XXXIX, s. 131–146.
- Sasse Hans-Jürgen, 1992, *Das Nomen – eine universale Kategorie?*, Düsseldorf: Sonderforschungsbereich.
- Sasse Hans-Jürgen, 1993, *Das Nomen – eine universale Kategorie?*, w: „Language typology and universals”, t. 46, s. 187–221.
- Saussure Ferdinand de, 2002, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Schaller Helmut W., 1970, *Autosemantische und synsemantische Wortarten*, „Die Welt der Slawen”, t. XV, s. 168–186.
- Schreiber Herbert, Sommerfeldt Karl-Ernst, 1996, *Wörterbuch der Valenz etymologisch verwandter Wörter: Verben, Adjektive, Substantive*, Berlin: De Gruyter.
- Schuch Gerhild von, 1990, *Einführung in Sprachwissenschaft*, München: Ars una.
- Schumacher Helmut, 2004, *VALBU. Valenzwörterbuch deutscher Verben*, Tübingen: Narr.
- Seliwierstowa Olga N. [Селиверстова О. Н.] (red.), 1982, *Семантические типы предикатов*, Москва: Наука.
- Siatkowski Stanisław, 1965, *О принципах классификации простого предложения в современном русском языке*, „Русский язык в школе”, t. 3, s. 3–11.
- Skwarska Karolina, Kaczmarek Elżbieta (red.), 2016, *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích*, Praha: Slovanský ústav AV ČR.
- Slotty Friedrich, 1992, *Wortart und Wortsinn*, w: *Wortarten*, red. Burkhard Schaefer, Clemens Knobloch, Tübingen: Niemeyer, s. 207–220.

- Solecka Kazimiera M., 2001, *Полски – македонски: граматичка конфронтација. Македонско-полски синтаксички речник на глаголите и блискозначните перифрастички изрази (I. Воведна тетратка)*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Sommerfeldt Karl-Ernst, 1993, *Probleme bei der Wortklassifikation des Deutschen*, w: *Wortarten und Satztypen des Deutschen und Russischen*, red. Werner Mühlner, Karl-Ernst Sommerfeldt, Frankfurt am Main: Lang, s. 1–12.
- Stepanova Marija D., Helbig Gerhard [Степанова М. Д., Хельбиг Г.], 1978, *Частии речи и проблема валентности в современном немецком языке*, Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Sucharowski Wolfgang, 1996, *Sprache und Kognition: Neuere Perspektiven in der Sprachwissenschaft*, Opladen: Westdeutscher.
- Sudnik Michaił R., Kryūko Mikałaj N. [Суднік М. Р., Крыўко М. Н.], 1996, *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы*, Мінск: Беларуская энцыклапедыя.
- Svozilová Nadia, Prouzová Hanna, Jirsová Anna, 1997, *Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves*, Praha: Academia.
- Szelakin Michaił A. [Шелякин М. А.], 2001, *Функциональная грамматика русского языка*. Москва: Русский язык.
- Szelakin Michaił A. [Шелякин М. А.], 2002, *Язык и человек. К проблеме мотивированности языковой системы*, Тарту: Издательство Тартуского университета.
- Szpakowicz Stanisław, Świdziński Marek, 1981, *Zarys klasyfikacji schematów zdaniowych we współczesnej polszczyźnie pisanej*, „Polonica”, t. VII, s. 5–35.
- Szumská Dorota, 2017, *Struktura predykatowo-argumentowa jako narzędzie analizy tekstu: pro et contra*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 52, s. 264–277.
- Szwiedowa, N. J. [Шведова Н. Ю.] (red.), 1970, *Грамматика современного русского литературного языка*, Москва: Наука.
- Szwiedowa Natalja J. [Шведова Н. Ю.] (red.), 1980, *Русская грамматика*, t. 2: *Синтаксис*, Москва: Наука.
- Szymczak Mieczysław, 1981, *Słownik języka polskiego*, t. III, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Świdziński Marek, 1996, *Własności składniowe wypowiedników polskich*, Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA.
- Taylor John R., 2007, *Gramatyka kognitywna*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Tesnière Lucien, 1959, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris: Klincksieck.
- Tibenská Eva, 2012, *Sémantická štruktúra slovenskej vety*, Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Filozofická fakulteta.
- Tokarski Ryszard, 2014, *Światy za słowami: wykłady z semantyki leksykalnej*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

- Topolińska Zuzanna (red.), 1984, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Topolińska Zuzanna, 1984, *Przedmowa*, w: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Zuzanna Topolińska, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 5–9.
- Topolińska Zuzanna, 2000, *Полски – македонски: граматичка конфронтација. 3: Студии од морфосинтаксата*, Скопје: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- Topolińska Zuzanna, 2001, *Полски – македонски: граматичка конфронтација. 5: Реченица во реченица*, Скопје: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- Topolińska Zuzanna, 2003, *Полски – македонски: граматичка конфронтација. 6: Синтаксичка деривација*, Скопје: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- Topolińska Zuzanna, 2007, *Polski – macedoński: konfrontacja gramatyczna. 7: Wokół struktury semantycznej zdania*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Topolińska Zuzanna, 2009, *Полски – македонски: граматичка конфронтација – 9: Негација*, Скопје: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- Uspienski Władimir A. [Успенский В. А.], 1977, *К понятию диатезы*, w: *Проблемы лингвистической типологии и структуры языка*, red. Виктор С. Храковский, Ленинград: Наука, s. 65–84.
- Wajszczuk Jadwiga, 1972, *О подзвие и zachwycie. Na marginesie artykułu L. Jordanskiej*, w: *Semantyka i słownik*, red. Anna Wierzbicka, Wrocław: Ossolineum, s. 125–132.
- WALENTY, 2014, *Polish Valence Dictionary (Walenty)*, <http://zil.ipipan.waw.pl/Walenty> (dostęp 17.10.2014).
- Wałgina Nina S. [Валгина Н. С.], 2003, *Современный русский язык. Синтаксис*. Москва: Высшая школа.
- Wannikow Jurij W. [Ванников Ю. В.], 1976, *Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи*, Москва: Русский язык.
- Wasiliew Leonid M. [Васильев Л. М.], 1981, *Семантика русского глагола*, Москва: Высшая школа.
- Wasiliew Leonid M. [Васильев Л. М.], 1990, *Современная лингвистическая семантика*, Москва: Высшая школа.
- Watson John B., Rayner Rosalie, 1920, *Conditioned emotional reactions*, „Journal of Experimental Psychology”, t. 3, s. 1–14.
- Ważnik Siergiej [Важник С.], 2008, *Кантрасны́ны сінтаксіс польскай і беларускай моў. Семантыка і дыстрыбуцыя дзеяслоўнага прэдыката*, Мінск: Права і эканоміка.
- Weiss D., 1978, *Identitätsaussagen im Russischen: ein Versuch ihrer Abgrenzung gegenüber anderen Satztypen*, w: *Slavistische Linguistik 1977. Referate des III. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens*, München: Verlag Otto Sagner, s. 224–259.
- Weydt Harald, Ehlers Klaas-Hinrich, 1987, *Partikel-Bibliographie Internationale Sprachenforschung zu Partikeln und Interjektionen*, Frankfurt am Main: Lang.
- Wierzbicka Anna, 1969, *Dociekania semantyczne*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Wierzbicka Anna, 1971, *Kocha, lubi, szanuje. Medytacje semantyczne*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Wierzbicka Anna, 1972, *Semantic Primitives*, Frankfurt am Main: Athenäum Verlag.
- Wierzbicka Anna, 1999, *Język — umysł — kultura*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Winogradow Wiktor W. [Виноградов В. В.], 1972, *Русский язык. Грамматическое учение о слове*, Москва: Высшая школа.
- Wiśniewski Marek, 1994, *Strukturalna charakterystyka polskich wypowiedzi niezdanowych*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Wróbel Henryk, 2001, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków: Spółka Wydawnicza „Od Nowa”.
- Zaron Zofia, 1985, *Wybrane pojęcia etyczne w analizie semantycznej*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Zatorska Agnieszka, 2013, *Polskie i słoweńskie predykatory kauzatywne z parafrazą przymiotnikową*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Zeller Jochen, 2001, *Prefixes as Transitivity Markers*, w: *Structural Aspects of Semantically Complex Verbs*, red. Nicole Dehé, Anja Wanner, Berlin: Lang, s. 1–34.
- Zgólkowa Halina (red.), 1994–2005, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50, Poznań: Kurpisz.
- Zołotowa Galina A. [Золотова Г. А.], 1982, *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*, Москва: Наука.
- Zołotowa Galina A. [Золотова Г. А.], 1988, *Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса*, Москва: Эдиториал УРСС.
- Zołotowa Galina A. [Золотова Г. А.], 2005, *Очерк функционального синтаксиса русского языка*, Москва: КомКнига.
- Zwiegincew Władimir A. [Звегинцев В. А.], 1967, *Теоретическая и прикладная лингвистика*, Москва: Просвещение.
- Zwiegincew Władimir A. [Звегинцев В. А.], 1976, *Предложение и его отношение к языку и речи*, Москва: Издательство МГУ.

WYKORZYSTANE KORPUSY JĘZYKOWE:

- Narodowy Korpus Języka Polskiego, wyszukiwarka PELCRA: <http://www.nkjp.uni.lodz.pl>
- Национальный корпус русского языка: <http://www.ruscorpora.ru/search-main.html>
- Български национален корпус: <http://dcl.bas.bg/bulnc>

Bibliography (Transliteration)

- Agrell, S. (1908). *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte*. Lund.
- Agrell, S. (1962). O sposobakh deistviia pol'skogo glagola. In: I.U.S. Maslov (Ed.), *Voprosy glagol'nogo vida*. Moskva: Izdatel'stvo inostrannoï literatury.
- Alisova, T. B. (1971). *Ocherki sintaksisa sovremennogo ital'ianskogo iazyka*. Moskva: Izdatel'stvo MGU.
- Andresh, Y. F. (1987). *Typolohiia prostykh diieslivnykh rechen' u ches'kiï movi v zistavlenni z ukrains'koïu*. Kyïv: Naukova dumka.
- Anderson, J. M. (1971). *The Grammar of Case: Towards and Localistic Theory*. London: Cambridge University Press.
- Anderson, J. M. (2006). Case Grammar. In: K. Brown (Ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics* (pp. 220–233). Amsterdam: Elsevier.
- Antas, J. (1991). *O mechanizmach negovania*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Apresian, I.U. D. (1966). *Idei i metody sovremennoï strukturnoï lingvistiki*. Moskva: Prosveshchenie.
- Apresian, I.U. D. (1967). *Ėksperimental'noe issledovanie semantiki russkogo glagola*. Moskva: Nauka.
- Apresian, I.U. D. (1969). O iazyke dlia opisaniia znachenii slov. *Izvestiia AN SSSR. Seriiia literatury i iazyka*, 5, 415–428.
- Apresian, I.U. D. (1974). *Leksicheskaia semantika. Sinonimicheskie sredstva iazyka*. Moskva: Nauka.
- Apresian, I.U. D. (1994). O iazyke tolkovaniï i semanticheskikh primitivakh. *Izvestiia Akademii nauk. Seriiia iazyka i literatury*, 53(4), 27–40.
- Apresian, I.U. D. (1995). *Izbrannye trudy, Vol. 2, Integral'noe opisanie iazyka i sistemnaia leksikografiia*. Moskva: Iazyki rusскоï kul'tury: Vostochnaia literatura.
- Apresian, I.U. D. (2004). *Novyi ob'iasnitel'nyi slovar' sinonimov russkogo iazyka* (2 edition). Moskva: Iazyki slavianskoï kul'tury.

- Apresian, I. U. D. (Ed.). (2010). *Teoreticheskie problemy russkogo sintaksisa. Vzaimodejstvie grammatiki i slovaria*. Moskva: Iazyki slavianskoj kul'tury.
- Apresian, I. U. D. (Ed.). (2014a). *Aktivnyj slovar' russkogo iazyka, Tom 1: A-B*. Moskva: Iazyki slavianskoj kul'tury.
- Apresian, I. U. D. (Ed.). (2014b). *Aktivnyj slovar' russkogo iazyka. Tom 2: V-G*. Moskva: Iazyki slavianskoj kul'tury.
- Arashonkava, H. U., & Lemtsiuho, V. P. (1991). *Kiravanne ŭ belaruskaj i ruskaaj movakh. Sloŭnik-davednik*, Minsk: Vyšhėshaia shkola.
- Atanasova, A. N. (2010). *Poliprefigirani glagoli v sŭvremennia bulgarski knizhoven ezik* [Auto-referat pracy doktorskiej]. Sofia: Instituta za bulgarski ezik „Prof. L. Andreichin” pri BAN.
- Avanesov, R. I. (1936). Vtorostepennye chleny predlozheniia kak grammaticheskie kategorii. *Russkij iazyk v shkole*, (4), 53–60.
- Babenko, L. G. (2002). *Russkie glagol'nye predlozheniia. Ėksperimental'nyj sintaksicheskij slovar'*. Moskva: OOO „Slovari.Ru”.
- Babiš, L. (2014). *Sintaksis argumentnoj struktury*. Sankt-Peterburg: Filologičeskij fakul'tet SPbGU.
- Bačarov, J. (1980). Rozsah sekundarnj imperfektivace v bulharštině, češtině a ruštině. In: J. Porak (Ed.), *Materiály z II. sympozia o bohemistice v zahraničí*. Praha.
- Bańko, M. (2000). *Inny słownik języka polskiego* (t. 1–2). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bańko, M. (2001). *Z pogranicza leksykografii i językoznawstwa*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Bobrowski, I. (1985). *Cechy subkategoryzacyjne polskich czasowników przechodnich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bogdanov, V. V. (1977). *Semantiko-sintaksičeskaia organizatsiia predlozheniia*. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta.
- Bogusławski, A. (1988). *Język w słowniku: desiderata semantyczne do wielkiego słownika polszczyzny*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bondarko, A. V. (Ed.). (1987). *Teorii funktsional'noj grammatiki. Vvedenie. Aspektual'nost'. Vremennaia lokalizovannost'. Taksis*. Leningrad: Nauka.
- Borisevič, P. (1977). Die Wortart als Baustein des Satzes. In: G. Helbig (Ed.), *Beiträge zur Klassifizierung der Wortarten* (pp. 7–27). Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Brač, I., & Ivanković, I. M. (2016). Psihologičeskie glagoly v khorvatskom i ruskom iazykakh. In: K. Skwarska, & E. Kaczmarek (Ed.), *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích* (pp. 351–369). Praha: Slovanský ústav AV ČR.
- Brinkmann, H. (1971). *Die deutsche Sprache*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.
- Busse, W. (1974). *Klasse, Transitivity, Valenz*. München: Fink.
- Cholakova, K. (Ed.). (1977). *Rechnik na bulgarskij ezik, 1*. Sofia: BAN.
- Cholakova, K. (Ed.). (1981). *Rechnik na bulgarskij ezik, 3*. Sofia: BAN.

- Cook, W. A. (1978). A case grammar matrix model (and its application to a Hemingway text). In: W. Abraham (Ed.), *Valence, semantic case and grammatical relations* (pp. 296–309). Amsterdam: Benjamins.
- Coseriu, E. (1987). *Formen und Funktionen. Studien zur Grammatik*. Tübingen: Niemeyer.
- Croft, W. (1993). Case Marking and the Semantics of Mental Verbs. In: J. Pustejovsky (Ed.), *Semantics and the Lexicon*. Dordrecht: Kluwer Academics Publishers.
- Curcio, M. L. (1999). *Kontrastives Valenzwörterbuch der gesprochenen Sprache Italienisch-Deutsch*. Mannheim: Institut für deutsche Sprach.
- Daneš, F. (1968). Some thoughts on the semantic structure of the sentence. *Lingua*, 21, 55–69.
- Daneš, F. (1971). Větné členy obligatorní, potenciální a fakultativní. In: M. Komárek (Ed.), *Miscellanea linguistica* (pp. 131–138). Ostrava: Profil.
- Daneš, F. (1985). *Věta a text. Studie ze syntaxe spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- Daneš, F. & Hlavsa, Z. (1978). Hierarchizace sémantické struktury věty. In: B. Havránek (Ed.), *Československé přednášky pro VIII mezinárodní sjezd slavistů v Zahřebu*. Lingvistika (pp. 67–77). Praha: Academia.
- Daneš, F., Hlavsa, Z., & Kořenský, J. (1973). *Práce o sémantické struktuře věty (přehled a kritický rozbor)*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV.
- Danielewiczowa, M. (1996). *O znaczeniu zdań pytajnych w języku polskim. Charakterystyka struktury tematyczno-rematycznej wypowiedzi interrogatywnych*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Danielewiczowa, M. (2002). *Wiedza i niewiedza. Studium polskich czasowników epistemicznych*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej Uniwersytetu Warszawskiego.
- Degtiarev, V. I. (1973). *Osnovy obščej grammatiki*. Rostov-na-Donu: Izdatel'stvo Rostovskogo universiteta.
- Denisov, P. N., & Morkovkin, V. V. (1971). *Prospekt učebnogo slovaria sochetaemosti slov russkogo iazyka*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta.
- Diateza. (2016). Pobrano 1 czerwca 2016, z <http://files.school-collection.edu.ru/dlrstore/45631d87-2114-534d-13e9-5247683e1d7d/1009208A.htm>
- Dibrova, E. I. (2009). *Sovremennij russkij iazyk. Teoriia, analiz iazykovykh edinits, Čast' 2: morfologija, sintaksis*. Moskva: Akademiia.
- Dik, S. (1981). *Functional grammar*. Dordrecht: Foris.
- Dik, S. (1983). Funktionale Grammatik – eine Übersicht. *Studium Linguistik*, 14, 1–19.
- Dik, S. (1989). *The theory of functional grammar*. Dordrecht: Providence RI/Foris.
- Dobrzyńska, T. (1996). *Tekst i jego odmiany: zbiór studiów*. Warszawa: Wydawnictwo IBL.
- Dragičević, R. M. (2013). Glagoli sa dva prefiksa u srpskom jeziku s osvrtom na stanje u drugim slovenskim jezicima. *Zbornik matice srpske za slavistiku*, 83, 257–268.
- Drosdowski, G. (Ed.). (1984). *Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Mannheim: Dudenverlag.

- Dubisz, S. (Ed.). (2008). *Uniwersalny słownik języka polskiego, t. 1–4*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Eisenberg, P. (1989). *Grundriss der deutschen Grammatik*. Stuttgart: J.B. Metzler.
- Engelkamp, J. (1973). *Semantische Struktur und die Verarbeitung von Sätzen*. Bern: Huber.
- Erben, J. (1980). *Deutsche Grammatik. Abriss*. München: Hueber.
- Eroms, H-W. (1968). *Valenz, Kasus und Präpositionen*. Heidelberg: Winter.
- E-VALBU. (2014). Das elektronische Valenzwörterbuch deutscher Verben. Pobrano 18 października 2014, z <https://www.google.pl/#qValenzw%C3%B6rterbuch>
- Fillmore, Ch. (1965). Toward a modern theory of case. *Project on Linguistic Analysis*, 13, 1–24 [Reprint in: Reibel, D. A., & Schane Snford A. (Ed.). (1969). *Modern studies in English* (pp. 361–375). New York: Englewood Cliffs.].
- Fillmore, Ch. (1966). A proposal concerning English prepositions. *Monograph Series on Languages and Linguistics*, 19, 19–33.
- Fillmore, Ch. (1968). The Case for Case. In: E. Bach, & Ch. Fillmore (Ed.), *Universals in Linguistic Theory* (pp. 1–88). New York: Holt, Rinehart and Winston, cop.
- Fillmore, Ch. (1971). Some problems for case grammar. *Monograph Series on Languages and Linguistics*, 24, 35–56.
- Fillmore, Ch. (1977). The Case of Case Reopened. In: P. Cole, & J. M. Sadock (Ed.), *Syntax and Semantics* (Vol. 8, pp. 59–81). Orlando: Academic Pres.
- Fillmore, Ch. (1985). Frames and semantics of understanding. *Quadermni di semantica*, 6(2), 222–254.
- Fillmore, Ch. (1987). A private history of the concept “frame”. In: R. Dirven, & G. Radden (Ed.), *Concepts of case* (pp. 28–36). Tübingen: Gunter Narr.
- Fillmore, Ch. (2008). Border Conflicts: FrameNet Meets Construction Grammar. In: E. Bernal, & J. DeCesaris (Ed.), *Proceedings of the XIII {EURALEX} International Congress*. Barcelona: Documenta Universitaria.
- Fillmore, Ch., & Baker Collin. (2009). A Frames Approach To Semantic Analysis. In: B. Heine, & H. Narrog (Ed.), *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* (pp. 313–339). Oxford: Oxford University Press.
- Flämmig, W. (1972). *Skizze der deutschen Grammatik*. Berlin: Akademie Verlag.
- Flämmig, W. (1991). *Grammatik des Deutschen. Einführung in Struktur und Wirkungszusammenhänge*. Berlin: Akademie Verlag.
- Fontański, H. (2014). *Studia nad składnią łemkowską*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Gawron, J. (2008). Frame Semantics. *C. Maiernborn et al.* 31(1), 664–687.
- GKBP. (1988–2009). *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska, t. 1–9*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Gołąb, Z. (1967). Próba klasyfikacji syntaktycznej czasowników polskich (na zasadzie konotacji). *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, 25, 3–42.

- Grepl', M. (1967). K sushchnosti tipov predlozheniia v slavianskikh iazykakh. *Voprosy iazykoznanii*, 5, 60–68.
- Grepl, M., & Karlík, P. (1986). *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakl.
- Grochowski, M. (1978). Charakterystyka semantyczna wyrażen wolitywnych. *Polonica*, 4, 83–116.
- Grochowski, M. (1981). Problem rozróżniania znaczeń czasowników polisemicznych. *Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej*, 10, 33–39.
- Grochowski, M. (1982). Zarys analizy semantycznej grupy jednostek wyrażających negatywne etycznie relacje osobowe („kpina”, „zniewaga”, „upokorzenie”). *Polonica*, 8, 57–71.
- Grochowski, M. (1990). Pojęcie zazdrości. Próba eksplikacji semantycznej. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia polska*, 31(192), 37–49.
- Grochowski, M. (1993). *Konwencje semantyczne a definiowanie wyrażen językowych*. Warszawa: Zakład Semiotyki Logicznej Uniwersytetu Warszawskiego.
- Grochowski, M. (2004). Informacja semantyczna w słownikach popularnych i naukowych. Postulaty metodologiczne. *Poradnik Językowy*, 9, 8–18.
- Grochowski, M. (2012). Główne kierunki badań syntaktycznych w Polsce w drugiej połowie XX wieku i na początku XXI wieku. In: M. Grochowski (Ed.), *Językoznawstwo w Polsce Kierunki badań i perspektywy rozwoju* (pp. 139–155). Warszawa: Bel Studio.
- Grodziński, E. (1984). Łączliwość synonimów. *Poradnik Językowy*, 1, 15–19.
- Grzegorzczkova, R. (1990). *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Grzegorzczkova, R. (1996). *Wykłady z polskiej składni*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Grzegorzczkova, R., Laskowski, R., & Wróbel, H. (Ed.). (1984). *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Gvozdev, A. N. (2005). *Ot pervykh slov do pervogo klassa. Dnevnik nauchnykh nabludenii*. Moskva: URSS.
- Haas, W. (1987). Function and Structure in Linguistic Descriptions. In: R. Dirven (Ed.), *Functionalism in Linguistics* (pp. 333–353). Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Hajnicz, E. (2009). Od tekstu do znaczenia: przyczynki do automatycznego tworzenia słownika semantycznego czasowników polskich. In: V. Koseska-Toszeva (Ed.), *Semantyka a konfrontacja językowa* (Vol. 4, pp. 141–160). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Hajnicz, E. (2011). *Automatyczne tworzenie semantycznych słowników walencyjnych*. Warszawa: Akademicka Oficyna Wydawnicza EXIT.
- Hajnicz, E., Patejuk, A., & Przepiórkowski, A. (2016). Walenty: słownik walencyjny języka polskiego z bogatym komponentem frazeologicznym. In: K. Skwarska, & E. Kaczmarska (Ed.), *Výzkum slovesné valency ve slovanských zemích* (pp. 71–102). Praha: Slovanský ústav AV ČR.
- Helbig, G. (1992). *Probleme der Valenz- und Kasustheorie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

- Helbig, G., & Buscha, J. (1983). *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Helbig, G., & Schenkel, W. (1969). *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Hentschel, G., & Anders, S. (2006). O składni i semantyce polskiej frazy z jako i uzupełnieniem rzeczownikowym w porównaniu z niemiecką frazą z als. In: I. Bobrowski (Ed.), *Od fonemu do tekstu. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Laskowskiemu* (pp. 223–237). Kraków: Wydawnictwo Lexis.
- Herbst, T. (2004). *A valency dictionary of English: a corpus-based analysis of the complementation patterns of English verbs, nouns and adjectives*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Heringer, H. J. (1973). *Theorie der deutschen Syntax*. München: Hueber.
- Hermann, E. (1992). Die Wortarten. In: B. Schaedter, & C. Knobloch (Ed.), *Wortarten. Beiträge zur Geschichte eines grammatischen Problems* (pp. 151–195). Tübingen: Niemeyer.
- Jędrzejko, E. (1983). Opis formalnopowierzchniowych realizacji struktur z czasownikami strachu. *Polonica*, 9, 135–147.
- Jędrzejko, E. (2000). O językowych wykładnikach pojęcia „wstyd” w różnych koncepcjach opisu. *Język a Kultura*, 14, 59–75.
- Jędrzejko, E., & Nowakowska-Kempna, I. (1985). O uczuciach i ich objawach w aspekcie semantyki leksykalnej. *Przegląd Humanistyczny*, 29(7–8), 81–90.
- Jędrzejko, E., & Solecka, K. M. (1993). Czasowniki mentalne w języku polskim i macedońskim. *Studia linguistica polono-jugoslavica*, 7, 65–74.
- Evgen'eva, A. P. (Ed.). (1981–1984). *Slovar' russkogo iazyka, t. 1–4*. Moskva: Izd. Russkii iazyk.
- Jordanskaja, L. N. (1972). Próba leksykograficznego opisu znaczeń grupy słów oznaczających uczucia. In: A. Wierzbicka (Ed.), *Semantyka i słownik* (pp. 105–129). Wrocław: Ossolineum.
- Kaczmarska, E., & Rosen, A. (2016). Syntakticko-sémantický popis vybraných skupin sloves vyjadřujících emoce a pocity — metody kontrastivního zkoumání valence na základě paralelního korpusu. In: K. Skwarska, & E. Kaczmarska (Ed.), *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích* (pp. 319–350). Praha: Slovanský ústav AV ČR.
- Kajtoch, W. (2016). Uwagi nad dziełem Jana Wawrzyńczyka i Piotra Wierzchońia. In: J. Wawrzyńczyk, & P. Wierzchoń (Ed.), *Wokół 300 tysięcy polskich słów. Wstęp do hasłownikologii* (pp. 185–191). Warszawa: BEL Studio.
- Kaleta, Z. (1995). *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kania, S., & Tokarski, J. (1984). *Zarys leksykologii i leksykografii polskiej*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Karolak, S. (Ed.). (1960). *Semantyczno-syntaktyczny słownik słowiańskich czasowników odmienionych*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Karolak, S. (1979). Z problematyki zdań nieosobowych z wyrazami kategorii stanu a kondensacji formalnej struktury wypowiedzenia. In: *Referati od X zasedanie na Meġunarodnata komisija za izučavanje na gramatičkata struktura na slovenskite literaturni jazici* (pp. 135–150). Skopje.

- Karolak, S. (1984). Składnia wyrażen predykatywnych. In: Z. Topolińska (Ed.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia* (pp. 11–210). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karolak, S. (1995a). Coniunctivus. In: K. Polański (Ed.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (pp. 84–85). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Karolak, S. (1995b). Modalność. In: K. Polański (Ed.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (pp. 337–338). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Karolak, S. (1995c). Negacja. In: K. Polański (Ed.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (pp. 354–355). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Karolak, S. (1995d). Tryb. In: K. Polański (Ed.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (pp. 567–568). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Karolak, S. (1997). Vid glagol' noi semantemy i vidovaia derivatsiia. In: S. Karolak (Ed.), *Semantika i struktura slavianskogo vida* (pp. 97–100). Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP.
- Karolak, S. (1999a). O pojęciu strukturalnego schematu zdaniowego. In: W. Banyś, L. Bednarczuk, S. Karolak, & K. Polański (Ed.), *Studia lingwistyczne ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Polańskiemu na 70-lecie Jego urodzin* (pp. 129–137). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Karolak, S. (1999b). Walencja. In: K. Polański (Ed.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (pp. 629–630). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Karolak, S. (2001). *Od semantyki do gramatyki. Wybór rozpraw*. Warszawa: Instytut Sławistyki PAN.
- Karolak, S. (2002). *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Karolak, S. (2008). *Semantyczna kategoria aspektu*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Karolak, S., & Mirkulovska, M. (2000). *Inchoatywna konfiguracja aspektualna w języku macedońskim*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Katsnel'son, S. D. (1972). *Tipologija iazyka i rechevoe myshlenie*. Leningrad: Nauka.
- Kattein, R. (1984). *Die Pronominalsysteme der slavischen Sprachen*. München: Sagner.
- Kawka, M. (1981). *Słownik syntaktyczno-semantyczny czasowników polskich, cz. 1*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kempgen, S. (1981). "Wortarten" als klassifikatorisches Problem der deskriptiven Grammatik. München: Sagner.
- Kholodovich, A. A. (1979). *Problemy grammaticheskoi teorii*. Leningrad: Nauka, Leningradskoe otdelenie.
- Khrakovskii, V. S. (Ed.). (1975). *Strukturno-tipologicheskie metody v sintaksise raznosistemnykh iazykov. Diatezy i zalogi*. Leningrad: Nauka.
- Khrakovskii, V. S. (Ed.). (1978). *Problemy teorii grammaticheskogo zaloga*. Leningrad: Nauka.
- Kiklewicz, A. (1998). Zur funktionalen Modellierung der Aussage. *Papiere zur Linguistik*, 59(2), 157–179.

- Kiklewicz, A. (1999). *Leksii po funktsional'noi lingvistike*. Minsk: BGU.
- Kiklevich, A. K. (2000). Aksiomatika funktsional'nogo modelirovaniia vyskazyvaniia. *Vesnik Hrodzenskaha dziarzh. un-ta imia IA. Kupaly*, 3, 54–58.
- Kiklewicz, A. (2004a). *Podstawy składni funkcjonalnej*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kiklevich, A. (2004b). Podlezhashchee i ėmpaticheskaia ierarkhiia — grammaticheskaia struktura predlozheniia v funktsional'noi modeli iazyka (na materiale pol'skogo i drugih evropejskikh iazykov). In: A. Kiklevich, & S. Vazhnik (Ed.), *Palanistyka — Polonistika — Polonistyka 2002–2003* (pp. 25–58). Minsk: Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kiklevich, A. (2007). *Pritiazhenie iazyka. Vol. 1. Semantika. Lingvistika teksta. Kommunikativnaia lingvistika*. Olsztyn: Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kiklevich, A. (2008). *Pritiazhenie iazyka. Vol. 2. Funktsional'naia lingvistika*. Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kiklewicz, A. (2009). Zum propositionalen Explikationsmodell einer semantischen Kategorie. *Kwartalnik Neofilologiczny*, 56(1), 63–78.
- Kiklewicz, A. (2014). Nowe gatunki — nowa składnia? Realizacja podstawowych struktur zdaniowych w tekstach forów internetowych (na przykładzie zdań z verba cogitandi). In: D. Scheller-Boltz (Ed.), *Die polnische Sprache — 25 Jahre nach der Wende* (pp. 285–310). Hildesheim: Olms.
- Kiklewicz, A. (2015). Sintaksicheskaia informatsiia v leksikograficheskom opisanii slova (na primere mental'nykh glagolov). In: A. Kamalova (Ed.), *Ruskaia leksikografiia vchera, segodnia, zavtra* (pp. 33–57). Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kiklewicz, A. (2016a). Russkii iazyk v modeli ėksplikativnogo sintaksisa. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 7(1), 133–152.
- Kiklewicz, A. (2016b). Sintaksicheskie kharakteristiki russkikh i pol'skikh internet-forumov (na materiale prostykh i slozhnykh predlozhenii s mental'nymi predikatami). In: B. Tošović, & A. Wonisch (Ed.), *Interaktion von Internet und Stilistik, Internet und Stil* (pp. 93–110). Graz: Universität Graz. Institut für Slawistik.
- Kiklewicz, A. (2017a). Walencja rosyjskich czasowników mentalnych w konstrukcjach dialezy afektywnej. *Prace Filologiczne*, 70, 247–268.
- Kiklewicz, A. (2017b). Walencja rosyjskich czasowników mentalnych w świetle składni eksplicacyjnej. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 42, 110–138.
- Kiklewicz, A. (2017c). Rosyjskie czasowniki mentalne jako klasa semantyczna. *Przegląd Rusycystyczny*, 158(2), 93–117.

- Kiklewicz, A. (2017d). Realizacja argumentu propozycjonalnego w zdaniach z verbum cogitandi w pozycji orzeczenia. In: J. Lubocha-Kruglik (Ed.), *Świat za tekstem. Księga jubileuszowa dedykowana Panu Profesorowi Henrykowi Fontańskiemu z okazji 70. Urodzin* (pp. 257–274). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kiklewicz, A. (2017e). Die russischen VERBA SENTIENDI im Beschreibungsmodell der explikativen Syntax. *Anzeiger für slavische Philologie*, 44, 57–86.
- Kiklewicz, A. (2017f). Składnia semantyczna Stanisława Karolaka w perspektywie leksykologicznej i leksykograficznej. *Prace Językoznawcze*, 19(2), 51–72.
- Kiklewicz, A. (2017g). Formy realizacji argumentu propozycjonalnego w rosyjskich zdaniach z czasownikiem mentalnym: przestrzeganie, kompresja, rozszczepienie. *Prace Językoznawcze*, 19(3), 71–92.
- Kiklewicz, A. (2017h). Russian mental verbs as a Semantic Class. *Južnoslovenski filolog*, 73(3–4), 7–28.
- Kiklewicz, A. (2018a). Russkie verba sentiendi v modeli éksplikativnogo sintaksisa. *Slavia Orientalis*, 67(1), 89–116.
- Kiklewicz, A. (2018b). Struktury propozycjonalno-semantyczne w bułgarskich, polskich i rosyjskich zdaniach ufundowanych na predykatkach w formie verba cogitandi i verba sentiendi. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 9(1), 219–238.
- Kiklewicz, A. (2018c). Korpus internetowy jako źródło informacji lingwistycznej: ograniczenia. *Prace Językoznawcze*, 20(2), 75–97.
- Kiklewicz, A., & Korytkowska, M. (Ed.). (2010). *Podstawowe struktury zdaniowe języków słowiańskich: białoruski, bułgarski, polski*. Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kiklewicz, A., & Korytkowska, M. (2012a). Éksplikativnyĭ sintaksis kak informatsionnaia baza leksikograficheskogo opisaniia glagolov (na materiale pol'skogo i russkogo iazykov). *Acta Linguistica Petropolitana*, 8(3), 279–297.
- Kiklewicz, A., & Korytkowska, M. (2012b). Eksplikacyjny model opisu składniowego i jego zastosowanie w leksykografii języków słowiańskich (na przykładzie języka polskiego i rosyjskiego). In: M. Korytkowska (Ed.), *Z polskich studiów slawistycznych, seria 12, Językoznawstwo, Prace na XV Międzynarodowy Kongres Slawistów w Mińsku 2012* (pp. 81–89). Warszawa.
- Kiklewicz, A., & Korytkowska, M. (2013a). Modelowanie płaszczyzny syntaktycznej a segmentacja hasła słownikowego (na przykładzie języków słowiańskich). *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, 68, 49–68.
- Kiklewicz, A., & Korytkowska, M. (2013b). Modelirovanie sintaksicheskoĭ struktury kak osnova segmentatsii slovarnoĭ stat'ii. In: H. Fontański, & J. Lubocha-Kruglik (Ed.), *Konfrontacje składniowe. Nowe fakty, nowe idee* (pp. 159–170). Katowice: Oficyna Wydawnicza Wacław Walasek.

- Kiklewicz, A., & Korytkowska, M. (2017). Kontrastywne badanie właściwości semantyczno-składniowych czasowników w perspektywie leksykograficznej. *Linguistica Copernicana*, 14, 111–125.
- Kleszczowa, K. (2006). Dobrodziejstwo chaosu znaków językowych. In: K. Bakula, & D. Heck (Ed.), *Efekt motyla* (pp. 47–53). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kobozeva, I. M. (2000). *Lingvisticheskaia semantika*. Moskva: URSS.
- Kokot-Góra, K. (2015a). Łączliwość leksykalna jako realizacja struktury semantycznej wyrazu (na przykładzie kolokacji rzeczownika nagroda). In: I. Kosek, R. Makarewicz, & K. Zawilska (Ed.), *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji* (Vol. 5, pp. 114–125). Olsztyn: Instytut Filologii Polskiej UWM.
- Kokot-Góra, K. (2015b). Nagroda and nagradzanie (reward and awarding a prize) in a semantic syntax model. *Prace Językoznawcze*, 7(4), 24–40.
- Kong, D. (1993). *Textsyntax. Untersuchungen zur Satzverknüpfung und Satzanknüpfung in der deutschen Gegenwartssprache*. Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Korubin, B., Velkovska, S. (Ed.). (1997–2002). *Intencijalno-sintaksički rečnik na makedonskite glagoli* (Vol. 1–6). Skopje: Institut za makedonski jazik "Krste Misirkov".
- Korytkowska, M. (1983). *Hipotetyczność faktu a dystrybucja form coniunctivu w języku bułgarskim i polskim*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Korytkowska, M. (1990). *Z problematyki składni konfrontatywnej, na przykładzie bułgarskich i polskich zdań bezpodmiotowych*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Korytkowska, M. (1992). *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska, t. 5: Typy pozycji predykatowo-argumentowych*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Korytkowska, M. (2010a). Odmianki znaczeniowe czasowników w opisie semantyczno-syntaktycznym i w praktyce leksykograficznej (na przykładzie języka bułgarskiego). *Slavia Meridionalis*, 10, 137–152.
- Korytkowska, M. (2010b). Z problematyki opisu znaczeń leksemów czasownikowych. In: L. Krumova-TSvetkova, KH. Kholiolchev, TS. Avramova, & TS. Georgieva (Ed.), *Slovo i slovesnost, Sbornik v chest na prof. Iuliiia Baltova* (pp. 126–133). Sofia: EMAS.
- Korytkowska, M. (2013). Slawistyka polska w minionym sześćdziesięcioleciu. Synchroniczne prace językoznawcze z zakresu morfologii i składni. *Rocznik Slawistyczny*, 62, 39–54.
- Korytkowska, M. (2014). O predyktorach analitycznych w strukturze argumentu propozycjonalnego (na materiale języka bułgarskiego i polskiego). *Acta Universitatis Wratislaviensis. Slavica Wratislaviensia*, 8, 207–217.
- Korytkowska, M. (2015). Czasowniki pol. myśleć – bułg. мисля w opisie semantyczno-syntaktycznym. In: D. Roszko, & J. Satoła-Stąskowiak (Ed.), *Semantyka a konfrontacja językowa* (Vol. 5, pp. 199–212). Warszawa: Instytut Slawistyki PAN.
- Korytkowska, M. (2017a). Intensja czy ekstensja? (O pewnych dylematach przy analizie struktur predykatowo-argumentowych). *Prace Filologiczne*, 70, 305–316.

- Korytkowska, M. (2017b). O granicy klasy semantycznej czasowników emotywnych. In: A. Dudziak, & J. Orzechowska (Ed.), *Tekst i język w ujęciu strukturalnym i funkcjonalnym* (pp. 207–216). Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Korytkowska, M. (2017c). Czasowniki mentalne i czasowniki emocji w opisie semantyczno-syntaktycznym. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 52, s. 139–163.
- Korytkowska, M. (2018a). O proiavleniakh semantiko-sintaksicheskikh kharakteristik glagolov klassov verba cogitandi i verba sentiendi (na primere bolgarskogo, pol'skogo i russkogo iazykov). *Süpostavitelno ezikoznanie*, 43(1), 5–26.
- Korytkowska, M. (2018b). Przejawianie się cech struktury semantycznej verba sentiendi w procesach nominalizacyjnych (na podstawie języka polskiego i bułgarskiego). *Rocznik Slawistyczny*, 67, 25–38.
- Korytkowska, M., & Kiklewicz, A. (2013). O modelu składni semantycznej w perspektywie opisu leksykograficznego czasowników (na materiale języka bułgarskiego i polskiego). In: L. Krumova-Cvetkova, D. Blagoeva, & S. Kolkovska (Ed.), *70 Years Bulgarian Academic Lexicography* (124–132). Sofia: Akademichno izdatelstvo "Prof. Marin Drinov".
- Korytkowska, M., & Kiklewicz, A. (2016). Opis właściwości walencyjnych czasowników na podstawie teorii składni eksplikacyjnej – problemy konfrontatywne i leksykograficzne (na przykładzie języka bułgarskiego, polskiego i rosyjskiego). In: K. Skwarska, & E. Kaczmarek (Ed.), *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích* (pp. 291–304). Praha: Slovan-ský ústav AV ČR.
- Korytkowska, M., & Kiklewicz, A. (2018). Cechy klas semantycznych czasowników w perspektywie składniowej (na przykładzie bułgarskich, polskich i rosyjskich klas verba mentalis i verba sentiendi). In: Z. Greń (Ed.), *Z polskich studiów slawistycznych. Prace na XVI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Belgradzie 2018* (pp. 125–136). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Korytkowska, M., & Małdźiewa, W. (2002). *Od zdania złożonego do zdania pojedynczego*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Korytkowska, M., & Mazurkiewicz-Sułkowska, J. (2014). O konfrontatywnym badaniu polskich i bułgarskich czasowników mentalnych. *Rocznik Slawistyczny*, 63, 47–76.
- Koseska-Toszeva, V., Korytkowska, M., & Roszko, R. (2007). *Polsko-bułgarska gramatyka konfrontatywna*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Lakoff, Dzh. (1981). Lingvisticheskie geshtal'ty. In: V. A. Zvegintsev (Ed.), *Novoe v zarubezhnoy lingvistike. Vyp. 10. Lingvisticheskaia semantika* (pp. 350–368). Moskva: Progress.
- Langacker, R. (2008). *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Laskowski, R. (2008). Semantyka czasownika „pamiętać”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, 64, 79–95.
- Lazutkina, E. M. (2012). *Slovar' grammaticheskoi sochetaemosti slov russkogo iazyka*. Moskva: AST-Press.

- Lazutkina, E. M. (2014). Variativnost' v sisteme grammaticheskikh norm sovremennogo russkogo literaturnogo iazyka. *Trudy Instituta russkogo iazyka im. V. V. Vinogradova RAN*, 1, 223–325.
- Leshchenko, M. I. (1988). *Virtual'nyi i aktual'nyi aspekty predlozheniia*. Minsk: Vysheishaia shkola.
- Lewandowska-Tomaszczyk, B. (1996). *Depth of Negation. A Cognitive Semantic Study*. Łódź: Łódź University Press.
- Levitskii, IU. A. (1987). *O klassakh grammaticheskikh edinits*. Perm': Izdatel'stvo Permskogo universiteta.
- Levitskii, IU. A. (1995). *Ot vyskazyvaniia – k predlozheniiu, ot predlozheniia – k vyskazyvaniu*. Perm': Izdatel'stvo Permskogo universiteta.
- Lilienfeld, S. O., Lynn, S. J., & Ruscio, J. (2011). *50 wielkich mitów psychologii popularnej*. Warszawa: CiS.
- Lomtev, T. P. (1976). *Obshchee i russkoe iazykoznanie*. Moskva: Nauka.
- Lomtev, T. P. (1979). *Struktura predlozheniia v sovremennom russkom iazyke*. Moskva: Izdatel'stvo MGU.
- Małdzińska, W. (2003). *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska, t. 4, cz. 3: Modalność: hipotetyczność, irrealność, optatywność, i imperatywność, warunkowość*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Maliszewska, A. (2001). O problemie kryteriów klasyfikacyjnych predyktorów mentalnych. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, 46, 91–134.
- Mańczak, W. (1970). *Z zagadnień językoznawstwa ogólnego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Markowski, A. (1996). *Szkolny słownik terminów i pojęć gramatycznych*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Martynov, V. V. (1985). Funktsional'naia grammatika i kategorii iazyka. In: V. N. IArtseva (Ed.), *Problemy funktsional'noi grammatiki* (pp. 155–161). Moskva: Nauka.
- Maslov, IU. S. (1963). *Morfologiiia glagol'nogo vida v sovremennom bolgarskom literaturnom iazyke*. Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- Mazurkiewicz-Sułkowska, J. (2008). Wyrażanie kategorii inchoatywności w językach polskim, bułgarskimi białoruskim. Łódź: Piktór.
- Mazurkiewicz-Sułkowska, J. (2016). Struktura predykatowo-argumentowa bułgarskich czasowników poliprefiksalnych (na przykładzie verba mentalis). *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, 62, 59–70.
- Mędak, S. (2005). *Praktyczny słownik łączliwości składniowej czasowników polskich*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Mel'chuk, I. A. (2013). *Opyt teorii lingvisticheskikh modelei «Smysl — tekst»*. Moskva: Iazyki russkoï kul'tury.

- Mel'chuk, I. A., & Kholodovich A. A. (1970). K teorii grammaticeskogo zaloga. *Narody Azii i Afriki*, 4, 111–124.
- Mel'chuk, I., & Zholkovskii, A. (1984). *Tolkovo-kombinatornyi slovar' sovremennogo russkogo iazyka. Opyt semantiko-sintaksicheskogo opisaniia russkoj leksiki*. Vena: Wiener Slawistischer Almanach.
- Mel'chuk, I. (1984). Introduction. In: I. Mel'chuk, & A. Zholkovskii (Ed.), *Tolkovo-kombinatornyi slovar' sovremennogo russkogo iazyka. Opyt semantiko-sintaksicheskogo opisaniia russkoj leksiki* (pp. 39–68). Vena: Wiener Slawistischer Almanach.
- Mey, J. L. (1985). *Whose language. A study in linguistics pragmatics*. Amsterdam: Benjamins.
- Mikhnevich, A. IA. (1976). *Prablemy semantika-sintaksichnaha dasledavannia belaruskaj movy*. Minsk: Navuka i tekhnika.
- Mikus, R-F. (1972). *Principes de syntagmatique*. Bruxelles: Aimav.
- Milewski, T. (1993). *Teoria, typologia i historia języka*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Moles, A. (1958). *Théorie de l'information et perception esthétique*. Paris: Flammarion.
- Montague, R. (1972). *Universale Grammatik*. Braunschweig: Vieweg.
- Mustaïoki, A. (2006). *Teoriia funktsional' nogo sintaksisa. Ot semanticheskikh struktur k iazykovym sredstvam*. Moskva: Iazyki slavianskikh kul'tur.
- Mykowiecka, A. (2007). *Inżynieria lingwistyczna. Komputerowe przetwarzanie tekstów w języku naturalnym*. Warszawa: Wydawnictwo Polsko-Japońskiej Wyższej Szkoły Technik Komputerowych.
- Nagórko, A. (1997). *Zarys gramatyki polskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nerlich, B., Todd Z., Herman, V., et al. (2003). *Polysemy. Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Nikitin, M. V. (1988). *Osnovy lingvisticheskoi teorii znachenii*. Moskva: Vysshiaia shkola.
- Nikolovska, V. (2012). Polska semantička sintaksa. *Prilozi (Contributions)*, 36(1–2), 235–254.
- Norman, B. IU. (1994). *Grammatika govoriashchego*. Sankt-Peterburg: Librokom.
- Nowakowska-Kempna, I. (1986). *Konstrukcje zdaniowe z leksykalnymi wykładnikami uczuć*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Nowakowska-Kempna, I. (2000). Język ciała czy ciało w umyśle, czyli o metaforyce uczuć. *Język a kultura*, 14, 25–57.
- Oppenrieder, W. (1991). *Von Subjekten, Sätzen und Subjektsätzen. Untersuchung zur Syntax des Deutschen*. Tübingen: Niemeyer.
- Ovsiannikova, M. A., & Sai, S.S. (2014). Raznye formy, obshchie mekhanizmy: al'ternatsiia dialez u russkikh glagolov mental' noi sfery. *Acta Linguistica Petropolitana*, 10(2), 248–291.
- Ozhegov S. I., & Shvedova, N. IU. (1980). *Tolkovyj slovar' russkogo iazyka*. Moskva.
- Ozga, K. (2005). Przysłówki jako formalny wykładnik pojęć w świetle składni semantycznej. *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich*, 5, 275–284.

- Ozil, Ş. (1990). *Valenzwörterbuch deutsch-türkisch*. Hamburg: Arbeitsbereich Dt. als Fremdsprache.
- Panevová, J. (1980). *Formy a funkce ve stavbě česke věty*. Praha: Academia.
- Panevová, J. (2016). *Valence v gramatyce, valence ve slovníku*. In: K. Skwarska, & E. Kaczmar-ska (Ed.), *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích* (pp. 13–25). Praha: Slovanský ústav AV ČR.
- Panevová, J., & Klimonow, W. (1984). *Zametki o valentnosti otglagol'nykh sushchestvitel'nykh*. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 41, 15–25.
- Panzer, B. (2001). *Valenzwörterbuch kroatischer und serbischer Verben*. Frankfurt am Main: Lang.
- Papierz, M. (2013). *Podstawowe struktury składniowe współczesnego języka słowackiego*. Kraków: Lexis,
- Pauliny, E. (1943). *Struktura slovenskeho slovesa*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení.
- Pawłowska, R. (1981). Znaczenie i użycie czasownika „myśleć”. *Polonica*, 7, 149–160.
- Pernishka, E. (1975). Njakoi proiavi na gramatichna i slovoobrazovatelna defektivnost pri glagoli, obrazuvani s predstavka za. *Bŭlgarski ezik*, 29(4), 304–312.
- Pen'kovskii, A. B. (2004). *Ocherki po rusскоi semantike*. Moskva: Iazyki slavianskoï kul'tury.
- Piernikarski, C. (1990). *Struktura syntaktycznych grup homogenicznych (w zestawieniu z niektórymi grupami heterogenicznymi)*. Wrocław: Ossolineum.
- Peshkovskii, A. M. (2001). *Russkii sintaksis v nauchnom osveshchenii*. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo.
- Pisarkowa, K. (1975). Neutralizacja pozycji temporalnych w polskim zdaniu. In: M. Grochowski (Ed.), *Charakterystyka temporalna wypowiedzenia* (pp. 143–158). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Pleines, J. (Ed.). (1981). *Beiträge zum Stand der Kasustheorie*. Tübingen: Narr.
- Polański, K. (Ed.). (1980–1992). *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich* (Vol. 1–5). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Polański, K. (1967). *Składnia zdania złożonego w języku górnołużyckim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Polański, K. (1993; 1995; 1999). *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Przepiórkowski, A. (2015). Towards a linguistically-oriented textual entailment test-suite for Polish based on the semantic syntax approach. *Cognitive Studies*, 15, 177–191.
- Rakhilina, E. V. (2000). *Kognitivnyi analiz predmetnykh imen: semantika i sochetanost'*. Moskva: Russkie slovari.
- RBE. (1977–2015). *Rechnik na bŭlgarskii ezik* (Vol. 1–15). Sofia: Institutŭt za bŭlgarski ezik „Profesor Liubomir Andreichin”.
- Ressel, G. (1979). *Syntaktische Struktur und semantische Eigenschaften russischer Sätze. Generativ-semantische und modelltheoretische Untersuchungen des Russischen*. München: W. Fink.

- Rogowska, M. (1981). Funkcje gramatyczne słowa jako. *Polonica*, 7, 161–175.
- Romanski, S. (1959). *Rechnik na sŭvremenniiia bŭlgarski knizhoven ezik, III*. Sofia: Institutŭt za bŭlgarski ezik „Profesor Liubomir Andreichin”.
- Rozental', D. È. (1986). *Upravlenie v russkom iazyke. Slovar'-spravochnik*. Moskva: Kniga.
- Rubinshtein, S. L. (1984). Èmotsii. In: V. Viliunas, IU. B. Gippenreiter (Ed.), *Psikhologiiia èmotsiï. Teksty* (pp. 152–161). Moskva: Izdatel'stvo MGU.
- Ruppenhofer, J., Ellsworth, M., Petruck, M., et al. (2006). *FrameNet II: Extended Theory and Practice*. Berkeley: Mannheim Institut für Deutsche Sprache. Pobrano, z https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/the_book
- Rytel-Kuc, D. (1991). *Walencja czasownika a problemy leksykografii dwujęzycznej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Saloni, Z., & Świdziński, M. (1998). *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Saloni, Z., Szpakowicz, S., & Świdziński, M. (1982). Szkic koncepcji ogólnego słownika podstawowego współczesnej polszczyzny pisanej. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, 39, 131–146.
- Sasse, H.-J. (1992). *Das Nomen — eine universale Kategorie?*. Düsseldorf: Sonderforschungsbereich.
- Sasse, H.-J. (1993). Das Nomen — eine universale Kategorie? *Language typology and universals*, 46, 187–221.
- Saussure de, F. (2002). *Kurs językoznawstwa ogólnego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Schaller, H. W. (1970). Autosemantische und synsemantische Wortarten. *Die Welt der Slawen*, 15, 168–186.
- Sheliakin, M. A. (2001). *Funktsional'naia grammatika russkogo iazyka*. Moskva: Russkii iazyk.
- Sheliakin, M. A. (2002). *IAzyk i chelovek. K probleme motivirovannosti iazykovoï sistemy*. Tartu: Izdatel'stvo Tartuskogo universiteta.
- Schreiber, H., & Sommerfeldt, K.-E. (1996). *Wörterbuch der Valenz etymologisch verwandter Wörter: Verben, Adjektive, Substantive*. Berlin: De Gruyter.
- Schuch von, G. (1990). *Einführung in Sprachwissenschaft*. München: Ars una.
- Schumacher, H. (2004). *VALBU. Valenzwörterbuch deutscher Verben*. Tübingen: Narr.
- Shvedova, N. IU. (Ed.). (1980). *Russkaia grammatika. Tom 2: Sintaksis*. Moskva: Nauka.
- Shvedova, N. IU. (Ed.). (1970). *Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo iazyka*. Moskva: Nauka.
- Seliverstova, O. N. (Ed.). (1982). *Semanticheskie tipy predikatov*. Moskva: Nauka.
- Siatkowski, S. (1965). O printsipakh klassifikatsii prostogo predlozheniia v sovremennom russkom iazyke. *Russkii iazyk v shkole*, 3, 3–11.
- Skwarska, K., & Kaczmarek, E. (Ed.). (2016). *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích*. Praha: Slovanský ústav AV ČR.

- Slotty, F. (1992). Wortart und Wortsinn. In: B. Schaefer, & C. Knobloch, *Wortarten* (pp. 207–220). Tübingen: Niemeyer.
- Solecka, K. M. (2001). *Polski – makedonski: gramatička konfrontacija. Makedonsko-polski sintaksički rečnik na glagolite i blisko značnite perifrastički izrazi (I. Vovedna tetratka)*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- Sommerfeldt, K-E. (1993). Probleme bei der Wortklassifikation des Deutschen. In: W. Mühlner, & K-E. Sommerfeldt (Ed.), *Wortarten und Satztypen des Deutschen und Russischen* (pp. 1–12). Frankfurt am Main: Lang.
- Stepanova M. D., & Khel'big G. (1978). *Chasti rechi i problema valentnosti v sovremennom nemetskom iazyke*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Sucharowski, W. (1996). *Sprache und Kognition: Neuere Perspektiven in der Sprachwissenschaft*. Opladen: Westdeutscher.
- Sudnik, M. R., & Kryško, M. N. (1996). *Tlumachal'ny slovník belaruskaj litaraturnaj movy*. Minsk: Belaruskaja entsyklopedija.
- Svozilová, N., Prouzová, H., & Jirsová, A. (1997). *Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves*. Praha: Academia.
- Świdziński, M. (1996). *Własności składniowe wypowiedników polskich*. Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA.
- Szpakowicz, S., & Świdziński, M. (1981). Zarys klasyfikacji schematów zdaniowych we współczesnej polszczyźnie pisanej. *Polonica*, 7, 5–35.
- Szumska, D. (2017). Struktura predykatowo-argumentowa jako narzędzie analizy tekstu: pro et contra. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 52, 264–277.
- Szymczak, M. (1981). *Słownik języka polskiego* (Vol. 3). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Taylor, J. R. (2007). *Gramatyka kognitywna*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Tesnière, L. (1959). *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.
- Tibenská, E. (2012). *Sémantická štruktúra slovenskej vety*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Filozofická fakulteta.
- Tokarski, R. (2014). *Światy za słowami: wykłady z semantyki leksykalnej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Topolińska, Z. (Ed.). (1984). *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Topolińska, Z. (1984). Przedmowa. In: Z. Topolińska (Ed.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia* (pp. 5–9). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Topolińska, Z. (2000). *Polski – makedonski: gramatička konfrontacija. 3: Studii od morfosintaksata*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- Topolińska, Z. (2001). *Polski – makedonski: gramatička konfrontacija. 5: Rečenica vo rečenica*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.

- Topolińska, Z. (2003). *Polski – makedonski: gramatička konfrontacija*. 6: *Sintaksička derivacija*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- Topolińska, Z. (2007). *Polski – macedoński: konfrontacija gramatyczna*. 7: *Wokół struktury semantycznej zdania*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Topolińska, Z. (2009). *Polski – makedonski: gramatička konfrontacija*. 9: *Negacija*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- Uspenskiĭ, V. A. (1977). K poniatiiu dialektu. In: V. S. Khrakovskii (Ed.), *Problemy lingvističeskoj tipologii i struktury iazyka* (pp. 65–84). Leningrad: Nauka.
- Wajszczuk, J. (1972). O podziwie i zachwycie. Na marginesie artykułu L. Jordanskiej. In: A. Wierzbicka (Ed.), *Semantyka i słownik* (pp. 125–132). Wrocław: Ossolineum
- WALENTY. (2014). Polish Valence Dictionary (Walenty). Pobrano 10 października 2014, z <http://zil.ipipan.waw.pl/Walenty>
- Valgina, N. S. (2003). *Sovremennyĭ russkii iazyk*. *Sintaksis*. Moskva: Vysshaja shkola.
- Vannikov, I. U. V. (1976). *Sintaksis rechi i sintaksicheskie osobennosti russkoj reči*. Moskva: Russkii iazyk.
- Vasil'ev, L. M. (1981). *Semantika russkogo glagola*. Moskva: Vysshaja shkola.
- Vasil'ev, L. M. (1990). *Sovremennaja lingvističeskaja semantika*. Moskva: Vysshaja shkola.
- Watson, J. B., & Rayner, R. (1920). Conditioned emotional reactions. *Journal of Experimental Psychology*, 3, 1–14.
- Vazhnik, S. (2008). *Kantrastyŭny sintaksis pol'skaĭ i belaruskaj moŭ*. *Semantyka i dystrybutsyja dzieiasloŭnaha prėdykata*. Minsk: Prava i ěkonomika.
- Weiss, D. (1978). Identitätsaussagen im Russischen: ein Versuch ihrer Abgrenzung gegenüber anderen Satztypen. In: *Slavistische Linguistik 1977. Referate des III. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens* (pp. 224–259). München: Verlag Otto Sagner.
- Weydt, H., & Ehlers, K-H. (1987). *Partikel-Bibliographie Internationale Sprachenforschung zu Partikeln und Interjektionen*. Frankfurt am Main: Lang.
- Wierzbicka, A. (1969). *Dociekania semantyczne*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wierzbicka, A. (1971). *Kocha, lubi, szanuje. Medytacje semantyczne*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Wierzbicka, A. (1972). *Semantic Primitives*. Frankfurt am Main: Athenäum Verlag.
- Wierzbicka, A. (1999). *Język — umysł — kultura*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Vinogradov, V. V. (1972). *Russkii iazyk. Grammatičeskoe učenje o slove*. Moskva: Vysshaja shkola.
- Wiśniewski, M. (1994). *Strukturalna charakterystyka polskich wypowiedzi niezdaniowych*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Wróbel, H. (2001). *Gramatyka języka polskiego*. Kraków: Spółka Wydawnicza "Od Nowa".
- Zaron, Z. (1985). *Wybrane pojęcia etyczne w analizie semantycznej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Zatorska, A. (2013). *Polskie i słoweńskie predykatory kauzatywne z parafrazą przymiotnikową*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Zeller, J. (2001). Prefixes as Transitivity. In: N. Dehé, & A. Wanner (Ed.), *Structural Aspects of Semantically Complex Verbs* (pp. 1–34). Berlin: Lang.
- Zgólkowa, H. (Ed.). (1994–2005). *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* (Vol. 1–50). Poznań: Kurpisz.
- Zolotova, G. A. (1982). *Kommunikativnye aspekty russkogo sintaksisa*. Moskva: Nauka.
- Zolotova, G. A. (1988). *Sintaksicheskii slovar' . Repertuar èlementarnykh edinit russkogo sintaksisa*. Moskva: Èditorial URSS.
- Zolotova, G. A. (2005). *Ocherk funkcional'nogo sintaksisa russkogo iazyka*. Moskva: KomKniga.
- Zvegintsev, V. A. (1967). *Teoreticheskaia i prikladnaia lingvistika*. Moskva: Prosveshchenie.
- Zvegintsev, V. A. (1976). *Predlozhenie i ego otnoshenie k iazyku i rechi*. Moskva: Izdatel'stvo MGU.

WYKORZYSTANE KORPUSY JĘZYKOWE:

- Narodowy Korpus Języka Polskiego, wyszukiwarka PELCRA. (n.d.). Pobrano, z <http://www.nkjp.uni.lodz.pl>
- Natsional'nyi korpus russkogo iazyka. (n.d.). Pobrano, z <http://www.ruscorpora.ru/search-main.html>
- Bùlgarski natsionalen korpus. (n.d.). Pobrano, z <http://dcl.bas.bg/bulnc>

Tom 145 serii „Prace Slawistyczne. Slavica”

**Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich
i rosyjskich (*verba cogitandi* i *verba sentiendi*)**

pod red. Małgorzaty Korytkowskiej

Autorzy:

Prof. dr hab. Aleksander Kiklewicz, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn
Prof. dr hab. Małgorzata Korytkowska (em.), Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk,
Warszawa

Dr hab. Julia Mazurkiewicz-Sułkowska, prof. nadzw. UŁ, Uniwersytet Łódzki, Łódź

Dr hab. Agnieszka Zatorska, prof. nadzw. UŁ, Uniwersytet Łódzki, Łódź

Kontakt:

wydawnictwo@ispan.waw.pl

Udział:

Koncepcja pracy jest dziełem zespołu.

Redaktorem naukowym całości jest Małgorzata Korytkowska.

Autorami poszczególnych rozdziałów monografii są:

A. Kiklewicz – części: 1.1; 1.2; 2.2; 2.3; 2.4; 4.3;

M. Korytkowska – Wstęp; części: 1.3; 1.4; 2.1; Zakończenie;

J. Mazurkiewicz-Sułkowska – części 3.2; 4.1;

A. Zatorska – części: 3.1; 4.2.

Autorami poszczególnych semantyczno-syntaktycznych baz danych są:

A. Kiklewicz: czasowniki rosyjskie (mentalne i ematywne);

J. Mazurkiewicz-Sułkowska: czasowniki bułgarskie (mentalne);

M. Korytkowska i J. Mazurkiewicz-Sułkowska: czasowniki bułgarskie (ematywne);

M. Korytkowska i A. Zatorska: czasowniki polskie (mentalne i ematywne).

Autorzy deklarują brak konfliktu interesów.

Streszczenie

Publikacja *Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich (verba cogitandi i verba sentiendi)* – red. Małgorzata Korytkowska, zespół autorski: Aleksander Kiklewicz, Małgorzata Korytkowska, Julia Mazurkiewicz-Sułkowska, Agnieszka Zatorska – składa się z obszernej monografii oraz słowników zawierających opis semantyczno-syntaktyczny dwóch klas czasowników języka bułgarskiego, polskiego i rosyjskiego – *verba cogitandi* i *verba sentiendi*.

Głównym celem autorów było badanie relacji między płaszczyzną semantyczną i składniową, w której centralną rolę odgrywają cechy czasowników konstytuujących struktury zdaniowe. Sprecyzowanie tych zależności od dłuższego czasu jest zagadnieniem stanowiącym przedmiot uwagi lingwistów, które ciągle jeszcze wymaga dalszych badań. Opracowanie wymagało rozwiązywania licznych problemów, do których należały m.in. wybór modelu teoretycznego opisu, wypracowanie ujęcia zjawisk szeroko pojętej walencji (zarówno syntaktycznej, jak i semantycznej), podejmowanie decyzji dotyczących określania jednostek słownikowych – predykatów oraz dopuszczalnych dla nich zbiorów struktur syntaktycznych itp. Zanalizowano procesy semantyczno-syntaktyczne zachodzące w poświadczonych w materiale strukturach zdaniowych, które najczęściej mają charakter procesów kondensacyjnych, oraz zjawiska przejawiania się w sposób formalny podstawowych kategorii zdaniowych rzutujących na cechy struktur syntaktycznych. Kolejnym polem niosącym konieczne do rozwiązania problemy były istotne kwestie leksykograficzne, dotyczące wyodrębniania jednostek hasłowych słownika, kształtu i zawartości hasła oraz jego granic, poza którymi znajdują się już jednostki o odmiennych cechach, a więc odrębne jednostki słownikowe. W monografii proponowane są więc rozwiązania kwestii, które – biorąc pod uwagę powszechną praktykę słownikową – wciąż nasuwają wiele wątpliwości i wymagają dyskusji. Badanie trzech języków słowiańskich stanowiło też pole dla obserwacji i wniosków o charakterze konfrontatywnym.

Podjęta problematyka jest istotna w językoznawstwie zarówno ze względu na dążenie do tworzenia adekwatnych modeli teoretycznych, jak też ze względu na ważne dziś problemy opisu leksykograficznego i potrzeby doskonalenia kompendiów słownikowych. Uwzględnienie w opisie potencji czasowników (jako jednostek słownikowych) do tworzenia określonych zbiorów struktur zdaniowych oraz ustalanie faktów przejawiania się relewantnych semantycznych kategorii zdaniowych w tych strukturach wynika z przekonania autorów, że poszerzanie zakresu badania relacji między płaszczyzną semantyczną i formalną języka jest istotnym zadaniem współczesnego językoznawstwa. Celem jest stopniowa realizacja zintegrowanego opisu języka, obejmującego zarówno słownik, jak i gramatykę w różnych jej przejawach.

Słowa kluczowe: semantyka, składnia, struktury predykatowo-argumentowe, transformacje struktur zdaniowych, język bułgarski, język polski, język rosyjski

Volume 145 of the series *Prace Slawistyczne. Slavica*

[Monographs in Slavic Studies. Slavica]

**An integrated semantic and syntactic description of Bulgarian, Polish and Russian
verbs: *Verba cogitandi* and *verba sentiendi***

edited by Małgorzata Korytkowska

Authors of the volume:

Prof. dr hab. Aleksander Kiklewicz, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn, Polska
[University of Warmia and Mazury, Olsztyn, Poland]

Prof. dr hab. Małgorzata Korytkowska (em.), Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk,
Warszawa, Polska
[Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland]

Dr hab. Julia Mazurkiewicz-Sułkowska, prof. nadzw. UŁ, Uniwersytet Łódzki, Łódź, Polska
[University of Łódź, Łódź, Poland]

Dr hab. Agnieszka Zatorska, prof. nadzw. UŁ, Uniwersytet Łódzki, Łódź, Polska
[University of Łódź, Łódź, Poland]

Contact:

wydawnictwo@ispan.waw.pl

Authors' contribution:

All the authors contributed to the concept of the study.

Małgorzata Korytkowska is the academic editor of the study.

The authors of particular sections are as follows:

A. Kiklewicz – Sections 1.1; 1.2; 2.2; 2.3; 2.4; 4.3;

M. Korytkowska – Introduction; Sections 1.3; 1.4; 2.1; Conclusion;

J. Mazurkiewicz-Sułkowska – Sections 3.2; 4.1;

A. Zatorska – Sections 3.1; 4.2.

The authors of particular data sets are as follows:

A. Kiklewicz: Russian verbs (verbs of thinking and verbs of feeling);

J. Mazurkiewicz-Sułkowska: Bulgarian verbs (verbs of thinking);

M. Korytkowska and J. Mazurkiewicz-Sułkowska: Bulgarian verbs (verbs of feeling);

M. Korytkowska i A. Zatorska: Polish verbs (verbs of thinking and verbs of feeling).

Competing interests: The authors declare that the publication of this volume is not associated with any potential conflicts of interests.

Summary

The volume entitled *Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich* (*verba cogitandi i verba sentiendi*) (An integrated semantic and syntactic description of Bulgarian, Polish and Russian verbs: *verba cogitandi* and *verba sentiendi*) – edited by Małgorzata Korytkowska and authored by Aleksander Kiklewicz, Małgorzata Korytkowska, Julia Mazurkiewicz-Sułkowska and Agnieszka Zatorska – includes an extensive monographic study of two classes of Bulgarian, Polish and Russian verbs: verbs of thinking (*verba cogitandi*) and verbs of feeling (*verba sentiendi*), as well as dictionaries featuring their semantic and syntactic descriptions.

This study aims to investigate relations between the syntactic and semantic layer, which are greatly determined by features of verbs building sentence structures. Although pinpointing these relationships has long been a topic of much interest among linguists, it is still in need of further studies. The task required addressing a number of issues, such as the choice of theoretical model, developing an approach to broadly understood valency (both syntactic and semantic), decisions concerning the identification of lexemes-predicates and identification of sets of syntactic structures in which they can function, and so on. The authors analyse semantic-syntactic processes in sentence structures identified in the study material, most of which involve condensation, and formal manifestations of basic sentence categories that have an impact on the features of syntactic structures.

The study also involves important lexicographic questions, concerning not only the form and content of dictionary entries, but also their delimitation, that is, drawing a line beyond which items under consideration display different features and thus should make separate entries. In this way, then, this study offers some solutions to questions which – considering general lexicographic practices – still raise certain doubts and require further discussion. Since the volume concerns three Slavic languages, it also includes some observations and conclusions on their contrastive features.

Issues discussed in this study are important in the context of search for adequate theoretical models on the one hand, and the need to perfect lexicographic descriptions and dictionary compendia on the other. The descriptions of analysed items consider the potential of verbs (as lexemes) to create particular sets of sentence structures, and identify manifestations of relevant sentence semantic categories in those structures. This reflects the authors' belief that expanding research on relations between the semantic and formal layer of language is an important task of linguistic study today. The aim, then, is to pursue integrated description of language, including both lexis and different manifestations of grammar.

Keywords: semantics, syntax, predicative-argumentative structures, transformations of syntactic structures, Bulgarian language, Polish language, Russian language